

SCI-CONF.COM.UA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE

**PROCEEDINGS OF XI INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
MAY 11-13, 2022**

**MANCHESTER
2022**

INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE

Proceedings of XI International Scientific and Practical Conference

Manchester, United Kingdom

11-13 May 2022

Manchester, United Kingdom

2022

UDC 001.1

The 11th International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (May 11-13, 2022) Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2022. 810 p.

ISBN 978-92-9472-195-2

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // International scientific innovations in human life. Proceedings of the 11th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/xi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-international-scientific-innovations-in-human-life-11-13-maya-2022-goda-manchester-velikobritaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: manchester@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 Cognum Publishing House ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Запольська Н. М., Шендрик К. М., Саблук В. Т.* 15
ХВОРОБИ КОРЕНЕПЛОДІВ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ,
СПРОВОКОВАНІ ФАКУЛЬТАТИВНИМИ ПАТОГЕНАМИ В
РІЗНИХ ЗОНАХ УКРАЇНИ
2. *Кошицька Н. А., Проценко Л. В., Рижук С. М., Ляшенко М. І.,
Свірчевська О. В.* 23
ХІМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА ОЦІНКА ГРАНУЛ ХМЕЛЮ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ СОРТІВ, ЩО
ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ПИВОВАРНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ
УКРАЇНИ

VETERINARY SCIENCES

3. *Sokolenko S. V.* 32
CONCEPT OF INFECTION CONTROL OF RABIES OUTBREAKS
IN SERVICE DOGS

BIOLOGICAL SCIENCES

4. *Рождкова Т. О.* 36
РОЗРОБКА ПРИНЦИПІВ МОНІТОРИНГУ МІКОФЛОРИ
НАСІННЯ ТА ЗЕРНА ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ

MEDICAL SCIENCES

5. *Bekjanova O. Ye., Abdulkhakova N. Sh.* 42
CLINICAL AND RADIOLOGICAL EVALUATION OF
ANTISEPTIC TREATMENT OF THE ROOT CANAL SYSTEM IN
THE TREATMENT OF APICAL PERIODONTITIS
6. *Bekjanova O. Ye., Zaitkhanov A. A., Rizayev E. A.* 46
RELATIONSHIP OF PERIODONTAL LESIONS WITH
COMPLICATIONS OF DENTAL IMPLANTATION
7. *Bekjanova O., Egamberdiyev U.* 49
ANALYSIS OF MEDICAL SERVICE IN DIAGNOSTICS AND
TREATMENT OF DENTAL CARIES
8. *Oliinyk A., Oliinyk G.* 52
METHOD OF PREPARATION OF WATER-AEROSOL MIXTURE
OF OZONATED TITANIZED DISTILLED WATER FOR
TREATMENT OF LOCALIZED PERIODONTAL
INFLAMMATIONS
9. *Pecheriaha S. V., Uzinskyi Ye. S., Molyk L. R.* 55
THE RELATIVE VALUE OF ETIOPATHOGENETIC PREDICTORS
IN THE PROBABLE MANIFESTATION OF FURTHER
COMPLICATIONS OF FATTY LIVER DISEASE IN PREGNANT
WOMEN

10.	<i>Гошовська А. В., Горманюк Т. І.</i> ВПЛИВ ПЛАЦЕНТАРНОЇ НЕДОСТАТНОСТІ НА РОЗВИТОК ПЛОДА. ОСНОВНІ СОМАТИЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ НОВОНАРОДЖЕНОГО ВНАСЛІДОК ХРОНІЧНОЇ ГІПОКСІЇ	61
11.	<i>Давидович О. Р.</i> ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ ПЛАСТИЧНИЙ БАЛЕТ ЯК МЕТОД РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ДИТИНСТВА	66
12.	<i>Довган Р. Р., Пальтов Є. В., Масна З. З.</i> ВПЛИВ ГІПОДИНАМІЇ НА КУЛЬШОВИЙ СУГЛОБ І СТЕГНОВУ КІСТКУ ЗА ДАНИМИ РЕНТГЕНОГРАФІЇ В ЕКСПЕРИМЕНТІ	70
13.	<i>Дудко А. Г., Кривоносов В. Е., Шайко-Шайковський А. Г.</i> БИОМЕХАНИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА РАЗЛИЧНЫХ ВАРИАНТОВ ОСТЕОСИНТЕЗА ДИАФИЗАРНЫХ ПЕРЕЛОМОВ КЛЮЧИЧНОЙ КОСТИ	74
14.	<i>Коваль Г. М., Вакаров О. С., Опіярі Т. В., Сіліна Т. М., Сіліна Н. К.</i> ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ І ЗАГРОЗИ БІОТЕРОРИЗМУ НА УКРАЇНІ (СТАН ПРОБЛЕМИ)	82
15.	<i>Лещенко Б. Є.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЕРГОТЕРАПІЇ В ОСІБ ІЗ ХВОРОБОЮ ПАРКІНСОНА	89
16.	<i>Ліханова А. В.</i> ВПЛИВ ЗАХОДІВ ЕРГОТЕРАПІЇ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ОСІБ ІЗ РЕВМАТОЇДНИМ АРТРИТОМ	94
17.	<i>Масна З. З., Рудницька Х. І., Москвяк-Демків А. Є., Масна-Чала О. З.</i> ЗУБОЩЕЛЕПНІ АНОМАЛІЇ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ РОЗВИТКУ ПАТОЛОГІЇ СКРОНЕВО-НИЖНЬОЩЕЛЕПНОГО СУГЛОБА	100
18.	<i>Процайло М. Д.</i> МІФИ ПРО ОСТЕОХОНДРОПАТІЮ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)	104
19.	<i>Слабкий Г. О., Ліщинський І. М.</i> ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ ПІДЛІТКАМИ І СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА В СИСТЕМІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я	114
20.	<i>Слінченко К. М., Кривошеєва В. В.</i> ГОСТРЕ ПОШКОДЖЕННЯ НИРОК У ПЕРЕДЧАСНО НОВОНАРОДЖЕНИХ ДІТЕЙ – АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ	121
21.	<i>Смілянська М. В., Волянський А. Ю., Кашипур Н. В., Кузік Л. О.</i> ПОШИРЕНІСТЬ КЛІНІЧНИХ МАРКЕРІВ СИНДРОМУ ПОРУШЕННЯ ПРОТИІНФЕКЦІЙНОГО ЗАХИСТУ У ДІТЕЙ З ТУБЕРКУЛЬОЗОМ ТА ГЕРПЕСВІРУСНОЮ КОІНФЕКЦІЄЮ	126
22.	<i>Сухолинткий Ю. Р., Меленко С. Р.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ТУБЕРКУЛЬОЗУ ЛЕГЕНЬ У ВІЛ-	133

- ІНФІКОВАНИХ ТА ХВОРИХ НА СНІД
23. **Фадєєнко Г. Д., Кушнір І. Е., Соломенцева Т. А., Чернова В. М., Нікіфорова Я. В., Курінна О. Г.** 139
 ХАРАКТЕРИСТИКА КИШКОВОЇ МІКРОБІОТИ У ХВОРИХ З НЕАЛКОГОЛЬНОЮ ЖИРОВОЮ ХВОРОБОЮ ПЕЧІНКИ: ВПЛИВ НАДЛИШКОВОЇ ВАГИ ТА ОЖИРІННЯ
24. **Харченко О.** 149
 КОРЕЛЯТИВНИЙ АНАЛІЗ МІТОТИЧНОГО РЕЖИМУ СЛИЗОВОЇ ОБОЛОНКИ ШЛУНКА У ПАЦІЄНТІВ З ХРОНІЧНИМ АТРОФІЧНИМ ГАСТРИТОМ, ХРОНІЧНОЮ ВИРАЗКОЮ ШЛУНКА ТА ДВАНАДЦЯТИПАЛОЇ КИШКИ
25. **Чорна В. В., Сергета І. В., Хлєстова С. С.** 157
 ОХОРОНА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ

PHARMACEUTICAL SCIENCES

26. **Mykhkailiuk Ye. O.** 165
 ORGANIZATION OF DISTANCE EDUCATION FOR PRACTICAL PHARMACIST AT THE FACULTY OF POSTGRADUATE EDUCATION
27. **Венгрин Н. М., Кричковська А. М.** 168
 АНАЛІЗ РЕЄСТРУ ТА ПРОГРАМИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ ФІТОСТЕРОЛІВ ЯК АЛЬТЕРНАТИВИ ЛІКУВАННЯ АТЕРОСКЛЕРОЗУ В УКРАЇНІ
28. **Коритнюк Р. С., Давтян Л. Л., Дроздова А. О., Наумова М. І., Оліфірова Т. Ф., Коритнюк М. О.** 172
 ВПЛИВ ПРОСТОЇ ХІМІЧНОЇ МОДИФІКАЦІЇ ТА ІЗОМЕРІЇ АКТИВНИХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ІНГРЕДІЄНТІВ НА ЇХ БІОДОСТУПНІСТЬ
29. **Мартиросян Л. А., Саакян А. Е.** 177
 ИЗУЧЕНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ПОЛЯ ПО РЕГУЛИРОВАНИЮ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ ЛЕКАРСТВ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИИ
30. **Семченко К., Прокапчук С.** 184
 АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРЕПАРАТІВ ГРУПИ А11А
31. **Цісак А. О., Еберле Л. В., Дубіняк Т. В.** 186
 ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ КРЕМУ ДЛЯ ДОГЛЯДУ ЗА ШКІРОЮ

TECHNICAL SCIENCES

32. **Fialko N. M., Navrodska R. O., Gnedash G. O., Novakivskii M. O.** 188
 PRACTICAL APPLICATION OF CHEMICALLY AGGRESSIVE WATER CONDENSATE IN GAS-FIRED BOILER PLANTS OF MUNICIPAL POWER

33. *Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Shevchuk S.* 194
EXERGY EFFICIENCY OF THE METHOD OF BYPASSING FLUE GASES IN THE HEAT UTILIZATION SYSTEMS OF BOILER PLANTS
34. *Губар Л. Б., Губар Л. С.* 199
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕПЛОІЗОЛЯЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ
35. *Д'яконов В. І., Суска А. А., Войтов А. В., Д'яконов О. В.* 204
КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І НОВІ ПІДХОДИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ УТИЛІЗАЦІЇ ОПАЛОГО ЛИСТЯ
36. *Єрукаєв А. В., Отрошко П. А., Касянчук А. В.* 213
СУБД "ORACLE" ТА ЇЇ РОЛЬ В УПРАВЛІННІ ДАНИМИ
37. *Золотенко Е. О., Синюк О. М., Михайловський Ю. Б.* 217
МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТА КОНСТРУКТИВНИХ ПАРАМЕТРІВ ПОДРІБНЮВАЧА
38. *Крайнюк О. В., Буц Ю. В., Богатов О. І.* 221
ОХОРОНА ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ
39. *Левашова Ю. С., Косенко Н. О., Крот О. П., Лебедєва О. С., Строгіна Т. С.* 225
АНАЛІЗ РИЗИКІВ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СИСТЕМ ВОДОВІДВЕДЕННЯ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ УКРАЇНИ
40. *Мальцев А. С., Сурінов І. Л., Шумілова К. В.* 230
ВИБІР ШЛЯХОВИХ ТОЧОК ПРИ ПЛАНУВАННІ РЕЙСОВОГО ЦИКЛУ СУДНА
41. *Петрова Р. В., Редькін К. С.* 243
ПРИНЦИП РОБОТИ ТЕХНОЛОГІЙ ЕЛЕКТРОННОГО НОСА ТА СФЕРА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ
42. *Рудянова Т. М., Рябоволенко Е. А.* 249
ТЕХНОЛОГІЇ ЗД РЕНДЕРИНГУ В ІГРОВОМУ РУШІ UNREAL ENGINE 5
43. *Удодов С. О., Прибильський В. Л.* 252
РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ПРИГОТУВАННЯ ТА ЗБРОДЖУВАННЯ СУСЛА У ВИРОБНИЦТВІ ЧАЙНОГО ГРИБУ
44. *Узун Д. Д., Онопрієнко О. А.* 256
ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗРОБКА СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТУДЕНТСЬКОГО КАМПУСУ
45. *Хорошун Г. М., Рязанцев О. І.* 264
ПРОГНОЗУВАННЯ ЧАСОВОГО РЯДУ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРАДІЄНТНОГО БУСТИНГУ
46. *Церетели К. О.* 269
О МЕТОДАХ РАСЧЁТА НЕСИММЕТРИИ НАПРЯЖЕНИЯ

47.	<i>Цюцюра М. І., Єрукаєв А. В., Йовко М. М., Гончаренко Є. О.</i>	274
	ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОЕКТУВАННЯ СКЛАДНИХ СИСТЕМ У ВІТЧИЗНЯНІЙ БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ	
48.	<i>Чернявський Б., Смирнова А.</i>	282
	ПСИХОЛОГІЯ ВІЗУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ САЙТІВ	
PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
49.	<i>Абылкасымова А. Е., Бижанова А. С.</i>	286
	МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ	
50.	<i>Калайда О. Ф.</i>	292
	НОВІ КЛАСИ ІНТЕГРОВНИХ НЕПОВНИХ НЕЯВНИХ ЗВИЧАЙНИХ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ	
51.	<i>Калайда О. Ф.</i>	294
	ПРО ІНТЕРЛІНАЦІЇ ФУНКЦІЙ	
52.	<i>Масталиев Вагиф Юсиф оглы, Искандарова Улвия</i>	296
	О ЗАДАЧЕ ШТУРМА-ЛИУВИЛЛЯ В СЛУЧАЕ КОМПЛЕКСНОЙ ПЛОТНОСТИ	
GEOGRAPHICAL SCIENCES		
53.	<i>Байцар А. Л., Манько А. М.</i>	299
	НАЗВА «УКРАЇНА - ДЕРЖАВА (ЗЕМЛЯ) КОЗАКІВ» НА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КАРТАХ XVII СТ.	
54.	<i>Ванда І. В.</i>	309
	ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ВИТРАТ КРАЇН СВІТУ	
ASTRONOMY		
55.	<i>Vidmachenko A. P., Steklov A. F.</i>	318
	GEOLOGICAL ACTIVITY ON TITAN AND POSSIBLE VOLCANOES	
PEDAGOGICAL SCIENCES		
56.	<i>Fursenko T., Redziuk I.</i>	328
	TEACHING VOCABULARY TO ESL STUDENTS	
57.	<i>Liubchenko M., Mandrichenko O., Demydenko T.</i>	332
	FORMATION OF GEOMETROGRAPHIC SKILLS OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING	
58.	<i>Miroshnik L. V., Al-Gazo N. V., Batkina M. V.</i>	336
	THE ROLE OF MASS OPEN ONLINE COURSES IN HIGHER EDUCATION TRANSFORMATION	

59.	<i>Valyukevych T.</i> TEACHING SPEAKING	341
60.	<i>Барсуковська Г. П., Белоус Г. Ю.</i> ПІШІ ПЕРЕХОДИ, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	344
61.	<i>Букресв Д. О., Варениченко Д. В.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	350
62.	<i>Васильєва С. А.</i> ПОКАЗНИКИ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	358
63.	<i>Войналович О. О.</i> МЕТОДИЧНА РОБОТА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ	363
64.	<i>Діденко В. В.</i> ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	370
65.	<i>Єгорова О. В.</i> ІМІТАЦІЙНІ ІГРИ В НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	374
66.	<i>Загородня А. А.</i> ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	376
67.	<i>Kudria I. P., Tretiak N. H., Prykhodko N. P., Shaposhnyk O. A., Popruha A. O.</i> IMPROVING THE QUALITY OF E-LEARNING: DEVELOPMENT OF INDEPENDENT LEARNING SKILLS OF MEDICAL STUDENTS	382
68.	<i>Костюк І. С.</i> ТВОРЧИСТЬ МАРТИ ГРЕМ. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ МОДЕРН ТАНЦЮ В ТЕХНІЦІ МАРТИ ГРЕМ	388
69.	<i>Кравчук А. О.</i> ДОЦІЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ	395
70.	<i>Левченко Ф. Г.</i> ПРОЕКТ: ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ В ГІМНАЗІЇ	401
71.	<i>Луців С., Луць Ю.</i> ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ: АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЬ	405
72.	<i>Муращенко О. В.</i> АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	410
73.	<i>Мушкар Г. А., Мадібєкова Г. М.</i> ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ В ПРЕПОДАВАНИИ ХИМИИ	414
74.	<i>Невзоров Р. В.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФАХОВОЇ	421

	ПІДГОТОВКИ ЛЬОТЧИКІВ ТАКТИЧНОЇ АВІАЦІЇ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ УКРАЇНИ	
75.	Немилюва К. Ю. МІЖНАРОДНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ	427
76.	Пухтіна Н. П. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ У ЗДО	430
77.	Пісоцька Л. М. ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ОСЕРЕДКІВ АКТИВНОСТІ ВІКОВОЇ ГРУПИ	436
78.	Пісоцький О. П. ВИХОВАНІСТЬ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ ГУМАННОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЗАЄМОДІЇ З ДОРΟΣЛИМИ	440
79.	Присяжнюк Є. О. ПОРУШЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	446
80.	Рудіна М. В., Гастинищикова Л. О. МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДО НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ	449
81.	Стріхар О. І. ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА МУЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	458
82.	Трубіцина О. М., Шаботіна Д. І. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	466
83.	Черепанова М. О., Сайфудінова Р. П. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ФАРМАЦЕВТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ДО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	476
84.	Ярошевська Л. В. МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	484
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
85.	Pototska I., Leshchenko V., Matsko N., Pnytskyi H. THE IMAGE OF THE IDEAL WOMAN OF A MODERN SINGLE MAN	493
86.	Колбасова Х. В. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ	496

SOCIOLOGICAL SCIENCES

87. *Муха О. С., Попова К. В.* 501
АНАЛІЗ ПОТРЕБ ЯК ОДНІЄЇ ІЗ БАЗИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА ОСНОВІ
ОПИТУВАННЯ СТУДЕНТІВ М. СУМИ
88. *Туболець І. І.* 508
СОЦІАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ
СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА
89. *Чернуха О. В., Тімченко К. С.* 512
СЕКСИЗМ У МЕДИЦИНІ

JOURNALISM

90. *Санакоєва Н. Д., Сопрун В. С.* 516
ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО ІМІДЖУ ПРИ
ПРОСУВАННІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ART

91. *Denysenko Yu. M., Makarchuk Yu. V., Viter A. V.* 522
TRADITIONAL AND INNOVATIVE APPROACHES OF
DESIGNERS IN THE PROCESS OF FINDING DESIGN
SOLUTIONS
92. *Mizitova A.* 525
ADVERTISING AS A MIRROR OF MUSICAL CULTURE
93. *Syzonenko I. G.* 535
LANDSCAPE IN STANISLAV ZHUKOVSKY'S WORKS AS AN
EMOTIONAL AND SPIRITUAL VALUE OF EUROPEAN
CULTURE OF THE EARLY XX-TH CENTURY
94. *Марущак О. В., Довженко М. В., Івахова А. А., Лебідь С. О.,
Мудрак Н. В.* 545
ЖИВОПИСНІ ЕТЮДИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ
ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА
95. *Набоков Р. Г., Переданенко Ю. О.* 555
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТА-РЕЖИСЕРА
НА ШЛЯХУ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

HISTORICAL SCIENCES

96. *Ісар А. М.* 561
ЛЮДСЬКІ ЖЕРТВОПРИНОШЕННЯ В ДОХРИСТИЯНСЬКІ
ЧАСИ НА РУСІ
97. *Корольова І. А.* 566
СУПЕРЕЧЛИВИЙ АСПЕКТ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЯК
НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ СІМ'Ї
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

98. *Скрипник Г.-М. І.* 571
РЕЛІГІЙНІ УЯВЛЕННЯ ВАНСЬКОГО ЦАРСТВА

CULTUROLOGY

99. *Stoliar M. B., Bohun M. O.* 576
IRONY AND HUMOR IN THE LAUGHTER PRACTICES OF
JAMES ALFRED WHITE (JAMES HERRIOT)
100. *Кондрацька Л. А.* 581
МЕТАФОРИЗАЦІЯ АНТРОПОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ КУЛЬТУРИ

LITERATURE

101. *Жила Т. Б.* 592
КОНЦЕПЦІЯ РОДИННИХ ВІДНОСИН МАРТИНА ЕМІСА КРІЗЬ
ПРИЗМУ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПРОЗИ

POLITICAL SCIENCES

102. *Morokhovets V.* 598
CYBERTERRORISM AS A THREAT TO NATIONAL SECURITY
OF MODERN STATES
103. *Котеньова І. Ю., Яковець А. В.* 607
МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ
У МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТАХ

PHILOLOGICAL SCIENCES

104. *Kuprikova S. V.* 624
UPDATING CULTURAL ENRICHMENT PROCESS IN FOREIGN
LANGUAGE COMMUNICATIVE PRACTICE OF STUDENTS
105. *Kuznyetsova G., Kuznyetsova I.* 632
ADDRESSEE OF A POLITICAL DISCOURSE: PROBLEMATIC
ISSUES
106. *Susol L.* 639
COMMUNICATION AS THE MAIN ASPECT OF STUDYING
FOREIGN LANGUAGES
107. *Галій Л. Г., Головня Д. А.* 643
ПЕРЕКЛАД ОДИНИЦЬ РОЗМОВНОЇ ЛЕКСИКИ У
ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ
108. *Исазаде Валида Джавид гызы* 651
К ИСТОРИИ СУДЕБНОГО КРАСНОРЕЧИЯ В РОССИИ:
А.Ф. КОНИ
109. *Кондратенко Ю. В., Ліпатнікова П. С.* 664
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ПРОЦЕС ТА ІНСТРУМЕНТИ ЙОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (САТ-ІНСТРУМЕНТИ)
110. *Кононенко І. А.* 669
МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІРОНІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗИ

111. *Луценко Л. О., Курочкіна А. С., Оксенюк Є. С.* 676
ДО ПОНЯТТЯ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ
112. *Шаповал А. С.* 680
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ
ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

ECONOMIC SCIENCES

113. *Koghuashvili P., Chechelashvili M.* 684
REGIONAL AND SECTORAL GUIDELINES FOR FOOD
PRODUCTION
114. *Lakhtionova L., Trush I.* 694
ANALYTICAL STUDY OF THE ORGANIZATION OF LABOR IN
UKRAINE UNDER MARTIAL LAW
115. *Lazebnyk Iu. O., Olaobaju Michelle Oluwadolapo* 701
ANALYSIS OF MANAGEMENT AS A SYSTEM OF
HEALTHCARE
116. *Pidlubnyi D. O.* 709
LOGISTICS ASSESSMENT OF «GO HIGHWAY» PROJECT OF
MINISTRY OF INFRASTRUCTURE OF UKRAINE
117. *Rostiashvili T., Soselia M., Podiashvili D.* 713
STRESS MANAGEMENT AS A PART OF ORGANIZATION
MANAGEMENT
118. *Жукова Л. М., Лобач І. С.* 719
УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У СТРАХУВАННІ
119. *Задоя В. О.* 726
ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ
КЛІЄНТООРІЄНТОВАНОСТІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ
ТРАНСПОРТІ
120. *Залюбовська С. С.* 730
ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОСТІ ТА СУЧАСНИЙ ЕТАП ЇЇ РОЗВИТКУ
121. *Наумова М. А., Ткачук А. В.* 736
ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ
122. *Огренич Ю. О., Хмельковська Т. В.* 739
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО
КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ
123. *Страшинська Л. В., Петухова О. М., Сімкін Д. О.* 743
ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН СПОЖИВЧИХ УПОДОБАНЬ НА РИНКУ
ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

LEGAL SCIENCES

124. *Hrebeniuk D. O.* 747
THE SUPERVISORY ROLE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT
IN THE PROCESS OF THE APPLICATION OF THE

	ENVIRONMENTAL LIABILITY DIRECTIVE	
125.	<i>Бударєва І. В., Наливайко Л. Р.</i> МОНІТОРИНГ СПОСОБУ ЖИТТЯ ПУБЛІЧНИХ ОСІБ ЯК ОДИН ІЗ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	753
126.	<i>Варава І. П., Денисюк М. С.</i> ГАЙ ЮЛІЙ ЦЕЗАР - ПОЖИТТЄВИЙ ДИКТАТОР ТА ПРОГРЕСИВНИЙ РЕФОРМАТОР	762
127.	<i>Величко К. М., Наливайко Л. Р.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ІМПІЧМЕНТУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ	766
128.	<i>Іванченко А. О., Грицай І. О.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТУ	770
129.	<i>Комаринська Ю. Б.</i> СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ В МЕТОДИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	774
130.	<i>Олексін Ю. П., Кочубей А. В., Сокаль В. А., Якубовська С. С.</i> ПЕДАГОГІЧНА ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ШЛЯХ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАСАД ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА	781
131.	<i>Онофрейчук О. С.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ	788
132.	<i>Солдатенко О. А., Пересунько І. О.</i> ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	795
133.	<i>Терещук М. М.</i> ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ВИЩІ ОРГАНИ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ	799
134.	<i>Хирса А. В., Медяник В. А.</i> ПОНЯТТЯ ТА ПРОТИДІЯ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ	805

AGRICULTURAL SCIENCES

УДК 633.63:632.1:631.461

ХВОРОБИ КОРЕНЕПЛОДІВ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ, СПРОВОКОВАНІ ФАКУЛЬТАТИВНИМИ ПАТОГЕНАМИ В РІЗНИХ ЗОНАХ УКРАЇНИ

Запольська Наталія Миколаївна

к.с.-г.н, с.н.с.,

Шендрик Катерина Миколаївна

к.б.н., доцент

Саблук Василь Трохимович

д.с.-г.н, професор

Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків
м. Київ, Україна

Анотація. В статті наводяться данні ураженості коренеплодів цукрових буряків хворобами спровокованих факультативними патогенами в різних агроекологічних зонах України.

Ключові слова: хвороби коренеплодів, цукрові буряки, патогена, інфікованість, збудники, ураженість

Вступ. У сучасних умовах за розширення площ однорідних рослин – господарів зростає значення тих груп інфекцій, які більше інших розповсюджені та адаптовані до виживання в даних умовах. Водночас на перше місце за шкодочинністю у світі виходять кореневі гнилі рослин. Загнивання тканин коренів цукрових буряків проходить під впливом складного комплексу мікроорганізмів – грибів та бактерій, які за сприятливих для їх життєдіяльності умов розкладають клітини коренеплоду, змінюючи їх структуру і біохімічний склад.

Матеріали та методика досліджень. Фітопатологічні дослідження проводилися відповідно стандарту ДСТУ 6058:2008 [1].

Посіви обстежували та проводили обліки розвитку хвороб коренеплодів протягом всього періоду вегетації (липень, серпень, I декада вересня) за методиками викладеними у стандарті ДСТУ 6058:2008 [1, 2].

Для виділення фітопатогенних мікроміцетів із рослин і ґрунту використовувалися методики В.І. Білай [3, 4], М.Ю. Степанова, С.Ф. Сидорова [5], К. В. Попковой [6].

Ідентифікація видового складу мікроміцетів, збудників хвороб коренеплодів проводилася з використанням визначників В.І Білай [4], М.М. Підопличко [7], К. В. Попковой [6].

Результати досліджень. У сучасних умовах господарювання відмічається значне посилення дії біогенних та абіогенних факторів, які вводять рослини у стресовий стан під час вегетації, погіршують фітосанітарію ґрунтів, їх родючість в агроценозах шляхом накопичення шкідливої та токсичної мікобіоти, у тому числі збудників хвороб кореневої системи, що негативно позначається на формуванні урожайності. Особливою культурою, яка потерпає від цього – є цукрові буряки (рис. 1).

Рис. 1. Схема взаємодії факторів, що провокують розвиток патологічного процесу коренеплодів цукрових буряків

Розвиток хвороб кореневої системи цукрових буряків істотно коригується погодними умовами, їх впливом на інші фактори, що посилюють прояв коренеїду сходів, звичайної парші, фузаріозної, ризоктоніозної та інших видів гнилей, а також дуплистості коренеплодів. Проте в різних регіонах ці фактори неоднаково впливають на формування складу збудників, їх патогенні властивості, накопичення у ґрунті та онтогенез самих рослин.

Упродовж останніх років все частіше на коренеплодах відмічаються інфекційні захворювання, причиною розвитку яких, насамперед, є значна інфікованість ґрунтів на фоні погіршення їх родючості. Супроводжується це і поширенням вогнищ токсикозів, у яких суттєво знижується стійкість рослин до збудників хвороб кореневої системи. Така картина особливо проявляється при невдалому виборі гібридів цукрових буряків, коли в поєднанні з

несприятливими агрокліматичними умовами виникає раннє ураження їх патогенами, яким властиво на протязі вегетації провокувати розвиток хвороб коренеплодів.

Так, при вирощуванні гібридів цукрових буряків вітчизняної та особливо зарубіжної селекції постає ряд проблем, пов'язаних з інтенсивним ураженням коренеплодів збудниками парші, гнилями, які нерідко знижують врожайність на 40-50%, а іноді і більше. Крім того, коренеплоди навіть з незначними симптомами захворювання практично не зберігаються у кагатах і потребують термінової переробки [2].

За даними ряду дослідників [8, 9] найбільш активне заселення тканин та судинно-волокнистих пучків цукрових буряків ґрунтовими грибами припадає на 28–30-й день їх онтогенезу. За настання несприятливих умов для росту останніх (нестачі, а іноді і надлишку вологи, високих температур та ряду інших факторів) гриби, що інфікували рослини, активно розвиваються та спричинюють захворювання кореневої системи - некрози та гнилі. У період максимального росту цукрових буряків, коли у рослинному організмі посилюються всі біологічні процеси, одночасно збільшується і кількість ризосферної мікофлори, тобто активізуються патогенні та супутні види, більшість з яких є токсиноутворюючими. Це нерідко стає причиною загнивання як покривних так і внутрішніх тканин коренеплодів.

Із кори та судин здорових коренеплодів виділялися сапрофітні види ґрунтових мікроміцетів. Тому їх нерідко відносять до безсимптомних носіїв хвороб, розвиток яких активізується за настання сприятливих для них умов (рис. 2).

1-й день зберігання

12-й день зберігання

Рис. 2 Інфікованість тканин візуально здорових коренеплодів цукрових буряків (фото автора)

Слід зазначити, що у різних агроєкологічних зонах (нестійкого і недостатнього зволоження), розвиток хвороб коренеплодів був неоднаковим. Відмічено деякі зональні закономірності розвитку хвороб коренеплодів цукрових буряків. (табл. 1).

Таблиця 1

Поширеність хвороб коренеплодів цукрових буряків у різних агроєкологічних зонах, 2021 р.

Хвороби коренеплодів	Зона нестійкого зволоження (Київська обл.)	Зона недостатнього зволоження (Полтавська обл.)
	Поширеність хвороб, %	
Фузаріозна гниль	2,2	2,7
Ризоктоніози	1,4	1,1
Хвостова гниль	3,0	1,6
Парша звичайна	2,8	1,2
Некроз судинно-волокнистих пучків	1,0	1,5
Дуплистість	3,2	2,0

Порівнюючи дані щодо ураженості коренеплодів хворобами в різних за зволоженням зонах (Київської та Полтавської обл.) простежується той факт, що у зоні нестійкого зволоження розвиток ризоктоніозів був більшим в 1,3 рази порівняно з цим показником у зоні недостатнього зволоження. За нестійкого зволоження ґрунту майже в двічі посилювався розвиток хвостової гнилі та дуплистості коренеплодів порівняно з зоною недостатнього зволоження.

У той же час розвиток фузаріозної гнилі, некрозів судинної системи сильніше проявлявся у зоні, яка характеризувалася недостатнім зволоженням та підвищеними температурами, тобто зумовлювався умовами, сприятливими для активізації багатьох видів ґрунтових грибів фузаріїв та бактерій.

З уражених коренеплодів вилучено велику кількість поширених видів фузаріїв - *F. oxysporum*, *F. solani*, *F. culmorum*, *F. gibbosum*, *F. javanicum*, *F. sambucinum*, *F. acuminatum*, *F. heterosporum*, *F. lateritium*, *F. moniliforme*, *F. avenaceum*, *F. graminearum*. Як визначено раніше ці види у природних умовах досить добре зберігаються у вигляді хламідоспор, зосереджуючись поблизу фрагментів тканин рослин, зберігаючи життєздатність по декілька років у ґрунті на рослинних рештках (рис. 3.).

Рис. 3. Прояв фузаріозної гнилі на коренеплодах (фото автора)

Проникнення фузаріїв у середину кореня відбувалося через корінці, пошкоджені посухою та ґрунтовими шкідниками, через рани, що завдаються знаряддями обробітку, через відкриті дупла.

Розвиток фузаріозної гнилі у центральній частині кореня зумовлюється тим, що тут тканини є більш старіші порівняно з тканинами інших частин і менш стійкіші до проникнення патогенів.

За недостатньої вологості ґрунту знижується тургор рослин цукрових буряків, що посилює сприйнятливість їх до ґрунтових патогенів, особливо факультативних грибів фузаріїв. Із уражених судинно-волокнистих пучків

виділялися гриби р. *Fusarium*, а саме: *F. oxysporum*, *F. gibbosum*, *F. sambucinum* var *minus*, *F. lateritium*, *F. heterosporum*, *F. acuminatum*, *F. moniliforme*, *Alternaria* spp., бактерії.

Таблиця 2

Вплив ураженості цукрових буряків хворобами на формування маси коренеплодів, 2021 р.

Стан коренеплодів	Уражено рослин, %	Маса коренеплоду, г (середня)
Здорові	-	118
«Перехворіли» коренеїдом	15,0	76
Уражені:		
хвостовою гниллю	10,0	41
паршою	5,0	106

Визначено (табл. 2), що у рослин цукрових буряків, які «перехворіли» коренеїдом маса порівняно з масою здорових була меншою майже в 1,6 раза. У той же час коренеплоди з симптомами парші практично не відрізнялися за масою. У таких коренів руйнування поверхневих тканин актиноміцетами сприяло інтенсивному інфікуванню їх різними видами цукролітичних грибів - фузаріями та муковими, що власне і провокували загнивання тканин, тобто розвиток гнилей.

Висновки

1. Розвиток хвороб кореневої системи цукрових буряків істотно коригується погодними умовами, що посилюють прояв звичайної парші, фузаріозної, ризоктоніозної та інших видів гнилей, дуплистості коренеплодів.

2. У різних агроекологічних зонах (нестійкого і недостатнього зволоження), розвиток хвороб коренеплодів був неоднаковим. У зоні нестійкого зволоження розвиток ризоктоніозів був більшим в 1,3 рази порівняно з цим показником у зоні недостатнього зволоження. За нестійкого зволоження ґрунту майже в двічі посилювався розвиток хвостової гнилі та дуплистості порівняно з зоною недостатнього зволоження. Розвиток

фузаріозної гнилі, некрозів судинної системи сильніше проявлявся у зоні, яка характеризувалася недостатнім зволоженням

3. Визначено, що у рослин цукрових буряків, які «перехворіли» коренеїдом маса порівняно з масою здорових була меншою майже в 1,6 рази.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Буряки цукрові. Методи визначення ураженості хворобами: ДСТУ 6058:2008 [Чинний від 2010-01-01]. Київ: Держспоживстандарт України, 2010. 6 с. (Національні стандарти України).

2. Саблук В.Т, Шендрик Р.Я., Запольська Н.М. Шкідники та хвороби цукрових буряків. Київ: Колобіг, 2005. 448 с.

3. Билай В.И. Основы общей микологии. Киев: Вища школа, 1980. 360 с.

4. Билай В.И. Фузариозы. Киев: Наукова думка, 1977. 442 с.

5. Степанова, М.Ю., Сидорова С.Ф. Метод количественного определения *Fusarium oxysporum* (Schlecht) в полевой почве. *Микология и фитопатология*. 1981. Т. 15. Вып. 1. С. 67-71.

6. Попкова К.В. Практикум по сельскохозяйственной фитопатологии. Москва: Агропромиздат. 1988. 335 с.

7. Пидопличко Н.М. Грибы – паразиты культурных растений. Киев: Наукова думка, 1978. Т2, Т3. 232 с.

8. Шендрик Р.Я. Корнеед всходов и болезни корнеплодов сахарной свеклы и агротехнические меры по ограничению их развития в северной Лесостепи Украины: автореф. дис... канд. биол. наук. 06.01.11. Киев, 1993. 19 с.

9. Запольская Н.Н. Роль фунгицидов в ограничении патогенной микофлоры. *Сахарная свекла*. 2004. №1. С.21-22.

УДК 663.791:663.423:663.44

**ХІМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА ОЦІНКА ГРАНУЛ ХМЕЛЮ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ СОРТІВ, ЩО
ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ПИВОВАРНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ
УКРАЇНИ**

Кошицька Ніна Анатоліївна,

к. с.-г. наук, старший науковий співробітник
відділу біохімії хмелю і пива та біотехнології

Проценко Лідія Василівна,

к.т.н. с.н.с., завідувач відділу біохімії хмелю
і пива та біотехнології,

Рижук Сергій Миколайович,

академік НААН України, д. с.-г. наук, професор
директор інституту,

Ляшенко Микола Іванович,

д.т.н., с.н.с. головний науковий співробітник
відділу біохімії хмелю і пива та біотехнології,

Свірчевська Оксана Валентинівна,

Старший науковий співробітник відділу біохімії хмелю
і пива та біотехнології,
Інститут сільського господарства Полісся НААН України
м. Житомир, Україна

Анотація. Досліджено та проаналізовано хіміко-технологічну оцінку гранул хмелю європейських та американських сортів, що користуються найбільшим попитом у пивоварів України. На підставі аналізу хіміко-технологічної оцінки гранул хмелю виробництва країн Європи та Америки: *Saaz, Spalter Select, Tradition, Cascade, Hersbrucker, Saphir, Perle, Citra, Amarillo, Mosaic, Magnum, Northen Brewer*, кількісного вмісту та якісного складу гірких, поліфенольних сполук, ефірної олії, халконів, інших біологічно активних речовин, науково обґрунтуванні біохімічні та технологічні критерії оцінки селекційних сортів хмелю і продуктів його переробки відповідно до призначення цільового продукту.

Ключові слова: гранули хмелю, хіміко-технологічна характеристика, сорт хмелю, альфа-кислоти, ефірна олія, ксантогумол.

Вступ. Хміль (*Humulus lupulus*) – є багаторічною дводомною рослиною з витким монокарпічним стеблом і відноситься до групи кропивних (*Urticales*) родини конопляних (*Cannabinaceae*). У світі серед понад 100 різновидів цієї культури яка активно використовується у різних галузях. Більшість із них - це сорти для пивоваріння, що користуються заслуженою популярністю як серед професіоналів, так і в середовищі любителів, котрі готують пиво в невеликих кількостях лише для особистого вжитку. Ця культура є не лише одним із основних видів сировини для виробництва пива, але й має такі властивості, які зумовлюють його незамінність у порівнянні із найбільш вагомою за фізичною масою зернової сировини і водою [1].

У світі налічується більше сотні *сортів* хмелю. Країнами-лідерами із виробництва *хмелю* є Німеччина, США, Чехія, Китай та Польща. Саме хміль надає пиву різнобарвну гаму смакових відтінків, пікантну гіркоту, аромат і стійкість. Оскільки споживання пива в світі постійно зростає, то й збільшується попит на хмелесировину. До того ж, екстракти хмелю частіше стали використовувати в галузях, не пов'язаних із пивоварінням: у харчовій, медичній, фармацевтичній промисловості.

Такими вченими як Janish S., 2019, Protsenko L., Liashenko M., та іншими дослідниками, 2014, 2018, 2020, відмічається вплив рівня гіркоти на якість пива та необхідність вивчення біохімічного складу гірких речовин та інших сполук для отримання пива з певними смакоароматичними характеристиками [2-5].

Мета дослідження полягала у визначенні комплексної хіміко-технологічної оцінки якості гранул хмелю тип 90 сортів європейської та американської селекції, що користуються найбільшим попитом у пивоварів України.

Матеріали та методи. Використано сучасні фізико-хімічні методи визначення якісних показників гранул хмелю, спеціальні та загальноприйняті в хмелярській галузі, зокрема: високоефективну рідинну хроматографію, газову

хроматографія, спектрофотометрію, а також методи контролю, гармонізовані з методиками Європейської Пивоварної Конвенції. Кількість альфа-кислот – кондуктометричний показник гіркоти визначали за міжнародним методом Аналітика ЕВС 7.5., уміст і склад альфа-, бета-кислот та ксантогумолу – методом вискоефективної рідинної хроматографії згідно міжнародної методики ЕВС 7.7. [1].

Результати та їхнє обговорення. Дослідження проводились у 2018-2021 роках у відділі біохімії хмелю та пива і біотехнології Інституту сільського господарства Полісся Національної академії аграрних наук України. Нами досліджено комплексну технологічну оцінку якості гранул хмелю тип 90, вироблених в країнах Європи та Америки, і придатність їх використання до пивоваріння з урахуванням хімічного складу на основі ідентифікації гірких речовин, ксантогумолу та ефірної олії. Проаналізовано хіміко-технологічні показники хмелепродукції, а саме гранули тип 90 європейських та американських сортів: Шпальтер Селект (*Spalter Select*), Жатецький (*Saaz*), Традиціон (*Tradition*), Каскад (*Cascade*), Херсбрукер (*Hersbrucker*), Сапфір (*Saphir*), Перлэ (*Perle*), Цитра (*Citra*), Амарілло (*Amarillo*), Мозаїк (*Mosaic*), Магнум (*Magnum*), Нортен Бревер (*Northen Brewer*). Гранули хмелю цих сортів користується найбільшим попитом у пивоварінні підприємств України.

В таблиці 1 наведено показники якості та критерії, за якими визначалась біохімічна оцінка гранул хмелю.

Характеристика біохімічного складу гранул хмелю ароматичних сортів виробництва країн Європи та Америки, що використовуються на пивоварних заводах України, показала, що в них, кількість гірких речовин коливається від 14 до 27%. Основним ціноутворюючим фактором є вміст в гранулах хмелю альфа-кислот. Їх в даних сортах від 1,6 до 12,8%, що становить 25-30 % від загальної кількості гірких речовин.

Таблиця 1

Біохімічні показники гранул хмелю європейських та американських сортів (середнє за 2018-2021 рр)

№ з/п	Сорт хмелю	α -кислоти, % (метод ЕВС 7.5)	α -кислоти, % (метод ЕВС 7.7)	β -кислоти, % (метод ЕВС 7.7)	Когуmulон в складі α -кислот, %	Ефірна олія, мл на 100 г сухої речовини	Масова частка ксантогумолу, %
1	Жатецький	3,3-3,7	2,6-2,7	3,2-3,3	25,9-28,3	0,15-0,2	0,22-0,29
2	Сапфір	2,3-3,9	1,6-2,6	3,6-5,1	16,0-17,8	0,5-0,7	0,21-0,30
3	Шпальт Селект	4,5-6,3	3,3-5,6	3,6-3,8	22,5-25,8	0,18-0,5	0,23-0,35
4	Херсбрукер	2,4-2,5	1,7-2,1	4,0-5,1	22,6-29,4	0,4-0,6	0,14-0,16
5	Традиціон	5,2-7,7	4,4-6,6	3,0-4,0	28,5-29,7	0,2-0,4	0,28-0,34
6	Перле	9,6-10,5	6,8-7,9	4,8-4,2-	27,1-28,0	0,9-1,2	0,43-0,49
7	Магнум	12,8-15,2	10,8-14,1	4,4-5,8	25,0-30,3	1,5-2,1	0,26-0,35
8	Нортерн Бревер	9,2-9,6	6,1-7,5	2,9-3,6	29,0-30,2	1,15-1,3	0,38-0,44
9	Каскад	5,2-5,9	4,7-5,2	5,3-5,5	33,4-34,0	0,4-0,8	0,21-0,24
10	Мозаїк	11,3-12,5	9,4-10,2	2,7-2,9	22,5-22,9	0,9-1,1	0,35-0,37
11	Амарілло	8,0-9,1	7,0-9,6	4,8-5,3	23,8-24,1	0,6-0,9	0,23-0,25
12	Цитра	11,1-12,5	10,5-11,0	2,5-2,8	23,4-23,8	1,1-1,3	0,40-0,43

Ароматичні сорти хмелю, такі як: Сапфір (*Saphir*), Херсбрукер (*Hersbrucker*), Шпальтер Селект (*Spalter Select*), мають низький вміст альфа-кислот, що становить в середньому від 1,6 до 6,3%. Вміст бета-кислот в даних сортах переважає над вмістом альфа-кислот або дорівнює їх кількості. Вміст когуmulону досить низький і становить 16,0-29,4%. Найнижчий вміст когуmulону в складі альфа-кислот – 16,0-17,8% має хміль Сапфір (*Saphir*) при низькому вмісті альфа-кислот (1,6-3,9%), однак має майже в два рази більше бета-кислот порівняно з альфа-кислотами, завдяки чому є одним із затребуваних ароматичних хмелів в світі. Ефірна олія складається з мірцену – 22,7%, гумулену – 32,4% та каріофілену – 13,6 %. Фарнезену в олії даного сорту менше одиниці. Має смако-ароматичні властивості, подібні до солодкого

цитрусового букету при сухому охмелінні та може використовуватися протягом усього процесу пивоваріння.

Хміль Херсбрукер (*Hersbrucker*) відноситься до благородних сортів хмелю, оскільки містить невелику кількість когумулона і є повністю ароматичним сортом хмелю з низьким вмістом альфа-кислот 1,7-2,5%. Херсбрукер (*Hersbrucker*), використовують у великій кількості в німецьких сортах пива. Має безфарнезеновий уміст ефірної олії, що становить 0,4-0,6 мг на 100 г хмелю. Надає пиву аромат фруктів і спецій з квітковим характером.

Хміль Шпальтер Селект (*Spalter Select*) також має низький вміст когумулону (22,5-25,8%), та відносно низький вміст альфа-кислот 3,3-6,3%. Вміст ефірної олії: 0,18-0,5мг на 100г. Має збалансований її склад: мірцену 20-40%, гумулену 10-22%, каріофілену 4-10%, фарнезену 15-22%. Є аналогом Жатецького сорту і підходить для лагерів, пілзнерів та інших сортів пива у німецькому стилі.

На пивзаводах Україні також часто використовують гранули хмелю сорту Традиціон (*Tradition*). Це ароматний сорт з м'яким, майже солодким смаком та делікатно-пряним ароматом. Дає добре виражену суху-трав'янисту гіркоту – завдяки чому відмінно підходить для класичних сортів пива та IPA. Уміст альфа-кислот становить від 4,4 до 7,7%.

Хміль Перле (*Perle*) – сорт хмелю, який має стійкий аромат, подібний з Hallertauer, але володіє великим вмістом альфа-кислот і кращими технологічними властивостями, надає пиву чистий, тонкий і благородний хмільний аромат. Середній вміст альфа-кислот становить 6,8-10,5%.

Гранули гірких сортів Магнум (*Magnum*), Нортен Бревер (*Northern Brewer*) характеризуються різким хмельовим ароматом та високим вмістом альфа-кислот (6,1-15,2%).

Відзначено групу гірко-ароматичних сортів з профільними ароматами та відмінними ароматичними і смаковими властивостями, а саме сорти: Каскад (*Cascade*), Амарілло (*Amarillo*), Цитра (*Citra*), Мозаїк (*Mosaic*).

Хміль Каскад (*Cascade*) можна зустріти у переважній більшості комерційних американських сортів пива. Він має помірну кількість альфа-кислот в межах 4,7-5,9%, але його перевага у пивоварінні – це аромат, який нагадує цитрус чи грейпфрут. Це беззаперечно пов'язано з високим вмістом мірцену (45,0-60,0%). Використовується у таких стилях як американський ель, англійський ель, пшеничне пиво.

Амарілло (*Amarillo*) – сорт хмелю, який вирізняється квітковим, тропічним і цитрусовим ароматом, альфа-кислот в межах 7,0-9,6%, мірцену 50-70%, фарнезену 2-4%.

Цитра (*Citra*) – це гірко – ароматичний хміль з високим вмістом альфа-кислот – 10,5-12,5 %, що має сильний аромат цитрусових тонів з квітковими нотами. Використовується у ірландських елях і американських сортах пива з яскраво вираженим хмелевим смаком та гарно поєднується зі смаковим профілем таких видів солода, як *Munich i Pale Ale*.

Хміль Мозаїк (*Mosaic*), виведений в США в 2012 році селекціонерами в результаті схрещування бренду Сімко (*Simcoe*) та Наггет (*Nugget*). Своє ім'я він отримав завдяки різнобарв'ю-мозайці ароматів, що містяться в ньому і які надають напою такі смаки та аромати як: цитрус, сосна, манго, м'ята, чорниця, лимон і навіть чорний перець. Має достатній вміст альфа-кислоти 9,4-12,5%. Використовується переважно для надання смаку в усіх американських сортах пива, а також у всіх елях з цитрусовим яскравим ароматом.

Центральне місце серед хмельових поліфенолів займає група унікальних сполук, що відноситься до пренільованих флавоноїдів халконового і флаванового типів. В даний час в хмелі виявлено більше двох десятків сполук, що відносяться до групи пренільованих флавоноїдів і за даними вчених [1, 6, 7] найбільшого значення має ксантогумол, вміст якого становить від 80 до 90% загальної кількості пренілфлавоноїдів. У працях різних вчених світу відмічається позитивний вплив ксантогумолу на здоров'я людини, а саме вивчаються терапевтичні властивості хмелю [6, 7], антиканцерогенний потенціал [8, 9], протизапальні властивості пренілфлавоноїдів [9, 10], лікування

грибкових захворювань, стафілококів, стрептококів, вірусів герпесу, гепатиту та має протиракові властивості [7, 10, 11].

Нами було визначено уміст ксантогумолу в гранулах хмелю та встановлено стабільність накопичення цієї сполуки за роки досліджень. Найбільший вміст ксантогумолу відмічено у гранулах гірких сортів Магнум та Нортен Бревнер, що становить 0,26-0,44%. В інших досліджених гіркоароматичних сортах хмелю даний показник коливався в межах 0,21-0,44%. Тонкоароматичні сорти мають нижчий уміст ксантогумолу – 0,14-0,35%.

На підставі аналізу хіміко-технологічної оцінки гранул хмелю виробництва країн Європи та Америки, які користуються найбільшим попитом у пивоварів України, а саме: *Spalter Select, Saaz, Tradition, Cascade, Hersbrucker, Saphir, Perle, Citra, Amarillo, Mosaic, Magnum, Northen Brewer*, кількісного вмісту та якісного складу гірких, поліфенольних сполук, ефірної олії, халконів, інших біологічно активних речовин, науково обґрунтуванні біохімічні та технологічні критерії оцінки селекційних сортів хмелю і продуктів його переробки відповідно до призначення цільового продукту, основними з яких є: органолептичні показники хмелепродуктів; уміст та склад гірких речовин, зокрема: альфа- та бета-кислот; співвідношення між кількістю бета- та альфа-кислот; масова частка когумулону у складі альфа-кислот; кількість ефірної олії з розрахунку на 1 г альфа-кислот; уміст пренільованих флавоноїдів, зокрема ксантогумолу.

Висновки. Кількісний уміст та якісний склад гірких речовин, ефірної олії, поліфенольних сполук та ксантогумолу в гранулах хмелю європейських та американських сортів стабільний та відповідає паспортним даним сорту хмелю, з якого були виготовлені гранули. Дані сорти хмелю здатні збагатити пиво всім спектром смаків і ароматів.

На підставі аналізу хіміко-технологічної оцінки хмелю гранул хмелю виробництва країн Європи та Америки, які користуються найбільшим попитом у пивоварів України, науково обґрунтуванні біохімічні та технологічні критерії

оцінки селекційних сортів хмелю і продуктів його переробки відповідно до призначення цільового продукту.

Список літератури

1. Проценко Л.В., Ляшенко М.І., Свірчевська О.В., Гринюк Т.П., Власенко А.С. Методологія оцінювання хмелю і хмелепродуктів: монографія/ за ред. Л.В.Проценко. Житомир: Рута, 2020. 272 с.
2. Janish S. The New IPA: Scientific Guide to Hop Aroma and Flavor Kindle Edition (2019) ScottJanish.com; 1st edition (May 21, 2019), 288 pages, ISBN:978-0-578-47786-2.
3. Protsenko L. V., Liashenko M. I., Vlasenko A. S., Hryniuk T. P., Dobrovolny O. O. (2018) Agricultural Science and Practice. 5(2):52-63. DOI: 10.15407/agrisp5.02.052
4. Protsenko Lidia, Ryzhuk Serhii, Liashenko Mykola, Shevchenko Oleksandr, Yanse Liliia, Milosta, Henrikh. (2020). Influence of alpha acids hop homologues of bitter and aromatic varieties on beer quality. Ukrainian Food Journal. 9. 425-436. DOI:10.24263/2304-974X-2020-9-2-13.
5. Protsenko Lidiya, Tetiana Grynuik Svitlana Litvynchuk (2014), Influence of the constituent alpha acids of Ukrainian varieties of hops and hop preparations on quality indicators of mash and beer, Ukrainian food journal, 3(3), pp. 389-396
6. Zhang Bo, Chu Wei, Wei Peng, Liu Ying, Taotao Wei Xanthohumol induces generation of reactive oxygen species and triggers apoptosis through inhibition of mitochondrial electron transfer chain complex. I Free Radical Biology and Medicine, Volume 89, 2015, pp. 486-497 <https://doi.org/10.1016/j.freeradbiomed.2015.09.021>
7. Xuxiu Lu, Mingfei Liu, Hui Dong, Jinlai Miao, Dimitrios Stagos, Ming Liu (2022) Dietary prenylated flavonoid xanthohumol alleviates oxidative damage and accelerates diabetic wound healing via Nrf2 activation, Food and Chemical Toxicology, Volume 160, ISSN 0278-6915, <https://doi.org/10.1016/j.fct.2022.112813>.

8. Roberto Benelli, Roberta Venè, Monica Ciarlo, Sebastiano Carlone, Ottavia Barbieri, Nicoletta Ferrari, The AKT/NF- κ B inhibitor xanthohumol is a potent anti-lymphocytic leukemia drug overcoming chemoresistance and cell infiltration, *Biochemical Pharmacology*, Volume 83, Issue 12, 2012, Pages 1634-1642, ISSN 0006-2952, <https://doi.org/10.1016/j.bcp.2012.03.006>.
9. Alicia Gil-Ramírez, José Antonio Mendiola, Elena Arranz, Alejandro Ruíz-Rodríguez, Guillermo Reglero, Elena Ibáñez, Francisco R. Marín (2012). Highly isoxanthohumol enriched hop extract obtained by pressurized hot water extraction (PHWE). Chemical and functional characterization *Innovative Food Science & Emerging Technologies*, Volume 16, 2012, pp. 54-60 <https://doi.org/10.1016/j.ifset.2012.04.006>
10. Adrianna Sławińska-Brych, Barbara Zdzisińska, Arkadiusz Czerwonka, Magdalena Mizerska-Kowalska, Magdalena Dmoszyńska-Graniczka, Andrzej Stepulak, Mariusz Gagoś, Xanthohumol exhibits anti-myeloma activity in vitro through inhibition of cell proliferation, induction of apoptosis via the ERK and JNK-dependent mechanism, and suppression of sIL-6R and VEGF production, *Biochimica et Biophysica Acta (BBA) - General Subjects*, Volume 1863, Issue 11, 2019, 129408, ISSN 0304-4165, <https://doi.org/10.1016/j.bbagen.2019.08.001>.
11. Simon Roehrer, Juergen Behr, Verena Stork, Mara Ramires, Guillaume Médard, Oliver Frank, Karin Kleigrewe, (2018). Thomas Hofmann, Mirjana Minceva, Xanthohumol C, a minor bioactive hop compound: Production, purification strategies and antimicrobial test, *Journal of Chromatography B*, Volume 1095, 2018, Pages 39-49, ISSN 1570-0232, <https://doi.org/10.1016/j.jchromb.2018.07.018>.

VETERINARY SCIENCES

UDK 619:614.48:616.98:579.873.21

CONCEPT OF INFECTION CONTROL OF RABIES OUTBREAKS IN SERVICE DOGS

Sokolenko Sviatoslav Viktorovich
postgraduate
Vinnytsia national agrarian universite
Vinnytsia

Annotation: Rabies is a particularly dangerous viral disease for everyone warm-blooded animals and humans. It is characterized by an acute course, lesions of the nervous system and ends in death. The main source of infection is rabid wild animals, c mostly foxes. A feature of natural rabies is the formation areas of persistent distress. Such zones are located, as a rule, in areas with high density of foxes, such zones are in particular the location of units of state border guards. Given the natural spread of animal rabies, measures are taken fight against it are carried out comprehensively by state bodies veterinary medicine, health care, housing and communal and forestry, societies of hunters under the guidance emergency anti-epizootic commissions (mostly from specialists of state veterinary hospitals), public authorities on the ground and, in the case of law enforcement, the relevant veterinary service.[1, p 8]

Key words: Rabies, paramilitary service, biosafety, infection control, disinfectants, service dogs, State Food and Consumer Service, rabies vaccination, epidemic military veterinary service,

A feature of infection control in the Ministry of Internal Affairs is the remoteness of units, respectively, a large area, usually the habitat of wildlife[1, p 7], which increases the risk for service dogs of rabies. Deliver dogs, and if necessary on time, established by the relevant service, for clinical examination and preventive vaccination against rabies. All dogs guarding the state border and serving in the state

police are fully vaccinated against rabies, as an unvaccinated animal cannot serve. Animals not vaccinated against rabies are vaccinated for prophylactic purposes regardless of the season. [2]

All measures against rabies are carried out only with the support of the veterinary service. For example, a conceptual approach to the organization of the veterinary service at the border, so that before vaccination there was a relationship veterinarian-dog trainer-service animal. Before anti-epidemiological measures, consultative meetings are held with the bodies of the State Food and Consumer Service. Proper storage of the vaccine in the refrigerator should also be provided before use, and vaccination should only be performed by specialists. Animals must be securely fastened and muzzled to protect against unforeseen consequences. [3, p 143]

The State Food and Consumer Service is a good resource for information about rabies in specific regions of Ukraine. According to the institution, from 2005 to 2009 the epidemiological situation of rabies became tense in the same period of 1981-1985, which was characterized by less tension compared to the previously specified period. In Soviet Ukraine, high levels of rabies epidemic among animals have been high only in Luhansk Oblast, while in 2005-2009 a high rabies zone covered the entire Donbass area, and rabies epidemic welfare will deteriorate due to rabies, because the eastern regions of Independent Ukraine is occupying by Russia.

As for foreign sources, which should be guided by military veterinarians, this is a collection of prevention and control of rabies in animals, published annually in the Journal of the American Veterinary Medical Association, which provides guidelines for the prevention and control of disease in animals, along with a list of licensed vaccines in the United States. These guidelines are also available on the website of the National Association of Public Veterinarians (<http://www.nasphv.org>). The collection contains basic recommendations for the prevention and control of rabies. [4, p 25]

According to the instructions on measures to prevent and control rabies in the disadvantaged area, regardless of the timing of previous vaccination, vaccinated with rabies vaccine according to the compulsory vaccination scheme no later than 48

hours after possible infection and keep a service dog under supervision for 60 days. suspicious animal Recommendations in the Compendium for Animals to control rabies for dogs and cats that are currently vaccinated and have contracted rabies from contact with a known or suspected rabies animal, one booster rabies vaccine should be given immediately, and then the dog owner should limit walking on a leash for 45 days. If a dog or cat is not vaccinated against rabies or is not vaccinated, the first recommendation in this case is euthanasia. If this is not allowed, the dog or cat can be strictly isolated for six months, which means keeping in a fence, which excludes direct contact with people and other animals, as otherwise specified by local regulations. Revaccination can be carried out immediately at the beginning of the isolation period or 30 days before its end. Clinical signs of infection should appear within 10 days. For this reason, healthy dogs and cats are bitten if they have been quarantined for 10 days, if the signs suggest that it is rabies and it develops during this time, in which case the animal is humanely euthanized and posthumously tested for rabies. Requirements for veterinary surveillance the quarantine market varies from country to country; however, the safest approach is to consult a veterinarian and health department. [1, p 10] The rabies virus does not survive long in the environment and is inactivated by sunlight, drying or the usual use of disinfectants, including Quaternary ammonium, sodium hypochlorite and alcohol, respectively, on the Ukrainian market these drugs are Arkvadez plus, Nanotabs, Sanovet et al.

Transmission through fomites is considered highly unlikely, but it is recommended that staff (dog handlers) wear protective clothing and the handling of suspects or quarantined animals should be minimized. Vaccination against rabies in dogs is recommended to start from 3-4 months of age with an additional course at the age of 1 year. Booster is prescribed 1 year after the initial vaccination, regardless of the age of the animal. Boosters are then provided annually or every 3 years depending on the legal requirements of the state or territory, but according to Ukrainian law revaccination is carried out annually regardless of manufacturer and country of origin, the cutstone is Defensor-3 vaccine, the manufacturer claims that circulating antibody titer every 3 years, but Ukrainian legislation emphasizes annual

vaccinations. After the initial vaccination, the animal is considered immunized approximately 1 month after vaccination. Revaccinated animals must produce an adequate immune response within 3 days. [4, p 24]

However, despite successes in the post-Pasteur era in prevention, the disease is still a public health problem. Every year thousands of people in Ukraine receive post-exposure vaccinations. Prevention of rabies after dog or cat bites. Post-exposure prophylaxis of rabies consists of the administration of rabies immunoglobulin and five doses of rabies vaccine administered to the deltoid or upper arm at 0, 3, 7, 14, and days 28 (CDC 2006). [4, p 25]

In conclusion, it should be generalized that rabies is an extremely dangerous disease that threatens the death of both the dog handler and the service dog in the absence of vaccination. A further vector of research will point to the use of preventive biosecurity measures, and in the event of a bite from a sick animal, in the future veterinarians will increasingly be inclined to post-exposure immunization instead of euthanasia.

References

1. Гришок Л. П. Стан профілактики та контролю сказу в Україні та завдання на перспективу / Л. П. Гришок, В. В. Недосєков, О. В. Падалка, І. М. Полупан // Ветеринарна медицина України. – 2005. – № 11. – С. 7–10.
2. Про заходи щодо боротьби зі сказом тварин Мінагропром України; Інструкція від 15.03.1994 № 5.
3. Джупина С. И. Методы эпизоотологического исследования и теория эпизоотического процесса / С. И. Джупина. – Новосибирск : Наука, Сиб. Отделение, 1991. – 143 с.
4. Infectious disease management in animal shelters / edited by Lila Miller and Kate Hurley. 2009 . – p.23-35
5. Рябошапка А. П. Биологическая характеристика штаммов уличного вируса бешенства, циркулирующих на территории Украинской ССР / А. П. Рябошапка, Ю. Н. Щербак, Ю. Н. Коротич // Вопросы медицинской вирусологии. – М., 1975. – С.516-518.

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК: 632.4: 633.11

РОЗРОБКА ПРИНЦИПІВ МОНІТОРИНГУ МІКОФЛОРИ НАСІННЯ ТА ЗЕРНА ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ

Рожкова Тетяна Олександрівна

к.б.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

м. Суми, Україна

Анотація: В Україні відсутній моніторинг грибного комплексу насіння та зерна пшениці. Ми пропонуємо його розробку з урахуванням того, що спостереження буде здійснюватись державою разом з агробізнесом. Необхідно створити оперативний та моніторинг на випередження. Перший буде сигналізувати аграріїв про мікофлору насіння перед посівом, другий – допоможе підготуватись до змін грибного комплексу через 3–5 років.

Ключові слова: моніторинг, мікофлора, насіння, зерно, пшениця озима

У 2020 р. світове виробництво пшениці склало 761 млн т. Вона стала другим за валовим збором злаком після кукурудзи. Таке поширення культури у світі пояснюється високою біологічною пластичністю до довкілля та високою поживністю зерна, з якого отримують безліч харчових продуктів. На території, на якій сьогодні знаходиться сучасна Україна, пшениця з'явилась у культурі у IV–III тисячолітті до н.е. В VI ст. до н.е. її вже експортували до Греції та Риму [1]. Зараз пшениця озима займає третє місце у структурі посівних площ в Україні, поступаючись соняшнику та кукурудзі. Україна добре себе забезпечує пшеницею, тому більшість вирощеної продукції експортується. Вона разом з Аргентиною, Австралією, Канадою, ЄС, росією, Казахстаном та США входить до найбільших світових експортерів зернових культур. Ці постачальники формують близько 40% всього світового трейдингу зерновою продукцією [2].

За даними 2019–2020 мр основними імпортерами української пшениці були Індонезія, Єгипет, Бангладеш, Філіппіни та Туреччина [3]. З 1 січня до 31 жовтня 2021 р. головними імпортерами пшениці українського походження були Індонезія, Єгипет, Туреччина, Пакистан, Бангладеш, Ємен, Марокко, Туніс, Саудівська Аравія, Ліван та інші [4]. Виходячи з цієї інформації, ми чітко розуміємо, на які ринки нас пускають.

На сьогодні маємо таку ситуацію: більше 60% зернової продукції у нас експортується, тобто підлягає державній стандартизації лише за зберігання. Хоча її можна відразу продавати трейдерам, які потім її експортують. Експорт ми здійснюємо у країни здебільшого з невисокими вимогами до якості нашої продукції. І прибутки маємо не завдяки якості, а за – кількості експортованого зерна. Тобто агросектор зараз не зацікавлений у підвищенні параметрів якості пшениці. Якщо виникне питання про зміну ринків збуту (наприклад, у країни ЄС) тоді це питання постане гостро.

Внутрішня потреба якості зернової продукції регламентується ДСТУ 3768:2019, який дозволяє визначити класність зерна та не допустити присутності шкідливих речовин. Стосовно грибів, у цьому стандарті регламентують чорний зародок, фузаріоз, ріжки та сажку. На нашу думку, у стандарті знівельоване значення фузаріозу та перебільшене значення сажки. ДСТУ 3768:2010 містив вимоги стосовно наявності мікотоксинів, які продукуються фузарієвими та грибами з родів *Aspergillus* та *Penicillium* на відміну від нового стандарту. Визначення відсотку фузаріозних зерен наочно не відображає дійсної присутності фузарієвих грибів. Проведення аналізу на КГА чи молекулярні дослідження можуть показати справжній відсоток фузаріозного зерна.

Посівні якості насіння повинні відповідати вимогам ДСТУ 4138-2002, якому у цьому році виповниться 20 років. Недоліком, цього стандарту є повна відсутність покрокового аналізу насінневої інфекції, на відміну від визначення інших показників, навіть, маси 1000 насінин. Запропоновано різні методи та їх модифікації, які можна обирати аналітику. Відсутня конкретика з визначення

видів та родів мікроорганізмів. Такий підхід надає повну свободу «аналітику». У додатку G рекомендовано зразок фітопатологічної експертизи насіння і проростків зернових культур, де необхідно визначити схожість, склероції ріжків, гали пшеничної нематою, летючу сажку, сажкові мішечки, теліоспори твердої сажки на насінину та зародок, хвороби проростків та зараженість. Чому згадують про проростки, взагалі не зрозуміло. Посівні якості насіння зараз в Україні визначає Державне підприємство «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції» з подальшою видачею відповідного сертифіката, який розроблений також за ДСТУ 4138-2002. У сертифікаті результатам фітоекспертизи відповідає пункт 8, де необхідно вказати наявність поверхневої та внутрішньої інфекції і все. Тобто фітопатологічною мовою провести два аналізи для виявлення мікроорганізмів усередині насіння та зовні. На кожному кроці маємо невідповідність. Можна, наприклад, взагалі не вказувати особливості заспорення насіння сажковими грибами, а лише провести два аналізи на фільтрувальному папері, все одно вибір за аналітиком. Також незрозумілим є визначення терміну «наявність» без будь-яких одиниць. Тобто у даному випадку допускається написати: «наявна» чи «не наявна».

Аналіз сучасного стану моніторингу грибів у насінні та зерні пшениці продемонстрував його повну відсутність, за винятком заспорення сажковими спорами продовольчого зерна (!). Змінити ситуацію може осучаснення стандартів та створення системи моніторингу насінневої та зернової мікофлори, яку візьмуть на себе як держава, так і агробізнес.

Зараз Державне підприємство «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції» в Україні займається на офіційному рівні безпосереднім визначенням інфекції та домішок у насінні, до яких відносять, наприклад, фузаріозні насінини та грибні утворення (склероції, сажкові мішечки тощо). Також ця установа має право визначати і мікотоксини, які є вторинними метаболітами грибів. Згідно даних офіційного сайту ДП «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції»

10 областей у країні мають акредитовані випробувальні лабораторії, які пропонують широкий спектр своїх послуг. Тобто, у певному регіоні є державна установа, яка володіє інформацією про наявність грибів усередині насіння, присутності домішок та забрудненості мікотоксинами. Зразки до цих лабораторій надходять з різних господарств областей: різного типу власності, різного напрямку, різної структури посівних площ тощо. Отже, пропонуємо покласти на це підприємство відповідальність за моніторинг та сигналізацію аграрних господарств. Для аналізу ситуації необхідно буде враховувати наступні фактори: фізико-географічне районування області за Національним Атласом України [6], посівну площу, призначення врожаю (насіннєвий матеріал чи продовольче зерно), сорт. Виходячи з факторів, необхідно буде спиратись на конкретні принципи. Так, відібрати для аналізу зразки найбільш поширеного в області (чи декількох областях) сорту з фізико-географічних районів, які найбільш вирізняються між собою. Наприклад, такими районами можуть бути крайні з півдня, півночі, заходу, сходу та центру області. Врахування площі можливе за рахунок вибору господарств різної власності: фермерських господарств, агрофірм, агрохолдингів тощо. Хоча аналіз повинен враховувати різні фактори, але наприкінці необхідне узагальнення отриманої інформації. Строки надання інформації повинні влаштовувати різних споживачів. Так, перед висівом озимини, краще наприкінці серпня, повинна бути інформація щодо насіннєвої інфекції партій цьогорічного врожаю. У цей час можуть бути надані дані і по експертизі зерна, необхідні для працівників елеваторів. Результати аналізів щодо вмісту мікотоксинів нададуть непряму інформацію щодо вмісту грибів з родів *Fusarium*, *Aspergillus* та *Penicillium*. За строками більш сприятливою для спеціалістів лабораторій буде інформація щодо весняних польових робіт. Отримані дані можна розміщувати на офіційному сайті ДП «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції», що буде відповідати оперативної сигналізації агропідприємств України.

Також з насінням пшениці безпосередньо працюють компанії, які займаються виробництвом і продажем пестицидів та насіння рослин (наприклад, транснаціональна корпорація «Syngenta AG», глобальний концерн «Bayer AG», хімічний концерн «BASF SE», хімічна компанія DuPont тощо). Вони мають відповідні лабораторії, де проводять аналіз на зараженість насіння фітопатогенами з підбором відповідних протруйників. Тобто ці компанії також мають навички роботи з грибами та можуть здійснювати аналіз мікофлори насіння, а потім ділитись інформацією зі своїми майбутніми клієнтами. Інформацію вони також мають розміщувати на своїх офіційних сайтах.

Стосовно партій продовольчого зерна, більшість з нього проходять через елеватори, на яких знаходяться також лабораторії. Вони не завжди мають спеціалістів, здатних працювати з визначенням мікроорганізмів. Але введення до штату спеціаліста-фітопатолога дозволить це робити. Забезпечити такими спеціалістами можуть кафедри аграрних ВУЗів, які готують магістрів зі спеціальності 202 «Захист і карантин рослин», де викладається спеціальна дисципліна «Патологія насіння сільськогосподарських культур». Інформація про наявність мікроорганізмів у партіях зерна визначає режими його зберігання.

У той же час необхідна паралельна робота на випередження. У цьому випадку пропонуємо покласти аналіз мікофлори насіння пшениці на наукові установи в кожній області, де присутні фітопатологи. Для того, щоб передбачити ситуацію на декілька років уперед необхідно відбирати проби з випробувальних ділянок селекційних установ чи державних сортовипробувальних дільниць.

Загальною умовою для проведення такого моніторингу є дотримання методів виділення та діагностики грибів. По-перше, аналіз мікофлори насіння пшениці повинен проводитись біологічним методом за допомогою поживного середовища КГА. По-друге, ідентифікація грибів – це основна мета проведення фітоекспертизи насіння, за результатами якої і видається сертифікат. Тому визначення грибів повинно здійснюватись за сучасними методиками.

Застосування однакової методики дозволить отримати дані, придатні для подальшого аналізу та порівняння.

Список літератури

1. Мазур В. А., Поліщук І. С., Телекало Н. В., Мордванюк М. О. Навчальний посібник з дисципліни «Рослинництво» (І частина) для студентів галузі знань 20 «Аграрні науки та продовольство» спеціальності 201 «Агрономія» першого бакалаврського рівня. Вінниця: Видавництво ТОВ «Друк». 2020. 352 с.

2. Московчук Е. Цьогоріч валовий збір пшениці в Україні зросте до 27,5 млн т. URL: <https://landlord.ua/news/tsohorich-valovyi-zbir-pshenytsi-v-ukraini-zroste-do-27-5-mln-t/> (дата звернення 4.04.2022).

3. Герасименко І. Зерно на експорт. Куди поїде черговий рекордний врожай? Сайт Української Зернової Асоціації. URL: <https://uga.ua/meanings/zerno-na-eksport-kudi-poyide-chergovij-rekordnij-vrozhaj/> (дата звернення 26.04.2022).

4. ТОП-14 експортерів української пшениці за 10 місяців 2021 року. Сайт Latifundist.com. URL: <https://latifundist.com/rating/top-15-eksporterv-ukransko-pshenits-za-9-msyatsv-2021-roku> (дата звернення 26.04.2022).

5. Національний Атлас України [Карти]. К.: ДНВП «Картографія», 2007. 440 с.

MEDICAL SCIENCES

CLINICAL AND RADIOLOGICAL EVALUATION OF ANTISEPTIC TREATMENT OF THE ROOT CANAL SYSTEM IN THE TREATMENT OF APICAL PERIODONTITIS

Bekjanova Olga Yesenovna

Doctor of medical sciences

Abdulkhakova Nargiza Shuxratovna

Assistant, researcher

Tashkent State Dental Institute

Tashkent, Uzbekistan

Annotation: In our study, a new proven complex method of endodontic treatment of chronic apical periodontitis is being developed, which consists in the collection of treatment with Dexan antiseptics for the sanitation of root canal systems. The data of clinical and radiological studies confirm the high clinical and radiological efficacy of Decasan when collected as an antiseptic solution for drug treatment of root canals in patients with chronic forms of apical periodontitis in the long term (6-12 months) after treatment, which revealed a greater effectiveness of root canal treatment c Use of Decasan compared to standard therapy.

Keywords: Decasan, apical periodontitis, endodontic treatment

The main objectives of conservative endodontic treatment of teeth with chronic forms of periodontitis is the irradiation of the microflora of the root canals, the elimination of inflammation of the periapical tissues and the stimulation of the regeneration of tissue structures of the apical zone of periodontal tissues.

The purpose of the research: Clinical and rengenological evaluation of the effectiveness of the antiseptic Decasan in the complex endodontic treatment of chronic apical periodontitis

Materials and methods: In the course of our work for the period from 2013 to 2019, 120 patients with chronic apical periodontitis, aged 18-60 years, were examined and treated for periodontal diseases. 180 patients were examined, who were treated 390 teeth with destructive forms of periodontitis. The effectiveness of treatment was evaluated on the basis of the dynamics of clinical and radiological studies.

In total, in the dynamics of endodontic treatment, intraoral dental radiographs were obtained and analyzed immediately after treatment (up to 7 days), in the nearest (after 3 months) and distant (12 months) terms. In all groups, each patient was calculated the value of the indices: PAI, maximum diameter and area of the focus of destruction, PUOD [rate of loss of the focus of destruction] at all stages of observation.

In the course of the study, a comparative assessment of the use of decasan in the complex endodontic treatment of apical periodontitis for irrigation and sanitation of the root canal system was carried out.

Results of the study: Assessment of the quality of treatment of ChAP in accordance with the performance categories of the European Society of Endodontology (ESE – European Society of Endodontology, 1994) at different times after treatment in patients with various clinical forms of chronic apikal periodontitis indicates greater effectiveness of root canal sanitation with Dekasan compared to conventional therapy. To determine the degree of restoration of bone tissue in the periapical foci of rarefaction, an X-ray examination of all patients was carried out within 3, 6 and 12 months after treatment. As shown by the results of X-ray studies in patients of all groups there was a decrease in the maximum diameter and area of rarefaction of periapical lesions, a decrease in the area of damage and a decrease in the area of destruction in accordance with the EPA index. At the same time, reliably ($P \leq 0.05$), higher values of the studied indicators were registered in the main groups of patients where the treatment of the root canal system was carried out with Decasan.

Conclusions: Thus, in our study and clinically tested a comprehensive method of endodontic treatment of chronic apical periodontitis, which consists in the use of a new antiseptic Dexan for the rehabilitation of the root canal system. The method of using the antiseptic solution of the drug in patients with various clinical forms of ChAP (chronic apical periodontitis) is differentiated: fibrinous, granulomatous and granulating.

The data of clinical and radiological studies indicate the high clinical effectiveness of Decasan when used as an antiseptic solution for drug treatment of root canals in patients with chronic forms of apical periodontitis in the long term (6-12 months) after treatment, which indicates a greater efficiency of root canal treatment using Decasan compared standard therapy.

References:

1. Filho EM, Calisto AM, Tavares RR, Rizzi CC. Correlation between the Periapical Index and Lesion Volume in Cone-beam Computed Tomography Images. *Iranian Endodontic Journal*. 2018;13(2):155-8.

2. Humonen S, Orstavic D. Radiological aspects of apical periodontitis. *Endodontic Topics*. 2012;1(3):25.

3. Абдулхакова, Н. Р. Особенности микробного состава корневых каналов зубов у пациентов с хроническим периодонтитом / Н. Р. Абдулхакова, М. Т. Копбаева, О. Е. Бекжанова // Актуальные проблемы стоматологии детского возраста и ортодонтии : Сборник научных статей X региональной научно - практической конференции с международным участием по детской стоматологии, Хабаровск, 09 октября 2020 года / Под редакцией А.А. Антоновой. – Хабаровск: Антар, 2020. – С. 5-6. – EDN OFSSJW.

4. Бекжанова, Ольга Есеновна, Н. Ш. Абдулхакова, and М. М. Астанакулова. "Совершенствование дезинфекции латеральных микроканалов при эндодонтическом лечении зубов." *Российский стоматологический журнал* 24.6 (2020): 364-368.

5. Бекжанова, О. Е. Особенности обработки латеральных каналцев при эндодонтическом лечении зубов [Электронный ресурс] / О. Е. Бекжанова, Н.

Абдулхакова // Стоматология вчера, сегодня, завтра: сб. тр. юбил. науч.-практ. конф. с междунар. участием, посвящ. 60-летию стоматол. ф-та БГМУ, г. Минск, 2-3 апр. 2020 г. / под ред. Т. Н. Тереховой. – Минск, 2020. – С. 43–47. 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

RELATIONSHIP OF PERIODONTAL LESIONS WITH COMPLICATIONS OF DENTAL IMPLANTATION

Bekjanova Olga Yesenovna

Doctor of medical sciences

Zaitkhanov Asqar Anvarovich

Rizayev Elyor Alimdjanovich

Assistant, researcher

Tashkent State Dental Institute

Tashkent, Uzbekistan

Annotation: Our studies have established the relationship between the prevalence and intensity of periodontal lesions with the prevalence and severity of inflammatory complications of dental implantation. In patients with inflammatory complications of dental implantation, the number of dental arch sextants with healthy teeth significantly decreases and increases with severe periodontal lesions, including deep PCs ≥ 6.0 mm in periodontal disease as risk factors for the development and progression of inflammatory complications of dental implantation [2]. Periodontal diseases are a significant risk factor for the development and progression of inflammatory complications of dental implantation.

Keywords: dental implantation, periodontal disease, CPITN index, pathological pockets,

We have carried out a clinical examination and analysis of 400 outpatient cards from patients aged 18 to 65 years who have undergone surgery to restore the dentition using implants over the past 5 years. The relationship between the prevalence and intensity of periodontal lesions with the prevalence with the severity of inflammatory complications of dental implantation is clearly is seen in a comparative analysis of the prevalence of individual CPITN index codes in patients without complications and with varying severity of complications of dental implantation [1].

In patients with inflammatory complications of dental implantation, the number of dental arches sextants with healthy teeth significantly decreases and increases with

severe periodontal lesions, including deep PCs ≥ 6.0 mm in size and absent (excluded sextants) - code X [3].

Thus, in patients without complications of dental implantation, the prevalence of code 0 (healthy periodontium) was 65 ($23.21 \pm 2.67\%$) patients; code 1 (bleeding) - 62 ($22.14 \pm 2.62\%$); code 2 (tartar) - 137 ($48.93 \pm 3.13\%$); pathological pockets with a depth of 4 - 5 mm (code 3) - 10 ($3.57 \pm 1.17\%$); pathological pockets with a depth of more than 6 mm (code 4) - 4 ($1.43 \pm 0.75\%$) and the proportion of missing sextants (code X) - 2 ($0.71 \pm 0.53\%$); the prevalence of more severe periodontal lesions in patients with complications of dental implantation is already recorded from the analysis of the periodontal condition in patients with mucositis, where the corresponding proportion of CPITN index codes was 1 (4.00%); 1 (4.00%); 3 (12.99%); 10 (40.00%); 9 (36.00%) and 1 (4.00%) ($\chi^2 = 123.891$; $P \leq 0.01$); with moderate peri-implantitis - 1 (3.22%); 1 (3.22%); 2 (6.44%); 9 (29.03%); 16 (51.61%) and 2 (6.44%); with severe peri-implantitis 1 (1.56%); 2 (3.12%); 4 (12.36%); 12 (18.75%); 40 (62.50%) and 5 (7.81%); and in patients with all inflammatory complications of dental implantation, respectively 3 ($2.50 \pm 1.42\%$); 4 ($3.33 \pm 1.63\%$); 9 ($7.50 \pm 2.40\%$); 31 ($25.83 \pm 4.27\%$); 65 ($54.17 \pm 4.54\%$) and 8 ($6.66 \pm 2.28\%$) ($\chi^2 = 266.669$; $P \leq 0.01$ [5,6].

The dependence of the severity of inflammatory complications depending on the number of implants in the dentition was established [4]. Thus, our studies prove the importance of periodontal diseases as risk factors for the development and progression of inflammatory complications of dental implantation.

References:

1. Apse P, Zarb GA, Schmitt A, Lewis DW. The longitudinal effectiveness of osseointegrated dental implants. The Toronto study: peri-implant mucosal response // *Int J Periodontics Restorative Dent.* 1991;11(2):94–111.
2. Caton J.G., Armitage G., Berglundh T., Chapple I.L.C., Jepsen S., Kornman K.S., Mealey B.L., Papapanou P.N., Sanz M., Tonetti M.S. A new classification scheme for periodontal and peri-implant diseases and conditions—Introduction and key changes from the 1999 classification. *J. Clin. Periodontol.*

2018;45(Suppl. 20):S1–S8. doi: 10.1111/jcpe.12935. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

3. Klinge B, Klinge A, Bertl K, Stavropoulos A. Peri implant diseases. *Eur J Oral Sci.* 2018;126(suppl 1):88-94. doi:10.1111/eos.12529

4. Mombelli A., Müller N., Cionca N. The epidemiology of peri-implantitis. *Clin. Oral Implants Res.* 2012;23(Suppl. 6):67–76. doi: 10.1111/j.1600-0501.2012.02541.x. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

5. Бекжанова, О. и Зайтханов, А. 2022. УРОВЕНЬ ПРОЦЕССОВ АНТИОКСИДАНТНОЙ СИСТЕМЫ И ПРОДУКТОВ ЛИПОПЕРОКСИКАЦИИ РОТОВОЙ ЖИДКОСТИ У ПАЦИЕНТОВ С ОСЛОЖНЕНИЯМИ ДЕНТАЛЬНОЙ ИМПЛАНТАЦИИ. *Медицина и инновации*, 1,3 (янв. 2022), 283-289.

6. Бекжанова О.Е., Зайтханов А.А., Копбаева М.Т., Садыкова И.Э. // ПРОГНОЗИРОВАННЫЙ РИСК РАЗВИТИЯ ОСЛОЖНЕНИЙ ДЕНТАЛЬНОЙ ИМПЛАНТАЦИИ. *Актуальные проблемы стоматологии детского возраста и ортодонтии*, 18-20.

ANALYSIS OF MEDICAL SERVICE IN DIAGNOSTICS AND TREATMENT OF DENTAL CARIES

Bekjanova Olga

Doctor of medical sciences

Egamberdiyev Ulugbek

Assistant, researcher

Tashkent State Dental Institute

Tashkent, Uzbekistan

Annotation: Observation of the treatment of caries made it possible to identify and group iatrogenic errors. All medical errors amounted to 2 problems: in preparation for treatment and in the preparation and filling of the carious cavity. The main ones in the preparation and treatment of dental caries are the absence or ineffective treatment of initial caries, the lack of consideration of the mineral density of the enamel and the insufficient use of remineralizing therapy; The main reason for the low efficiency of caries treatment is the discrepancy between the types of filling materials for the functional group or functional surface of the teeth.

Keywords: caries, remineralizing therapy, preparation

When treating caries, the dentist performs several different manipulations. But, excellent results are achieved not only under the condition of careful observance of the method of using the filling material, but it is also necessary to consider the initial state of the hard tissues, the background pathology of the body, and the adequacy of the type of filling material to the functional group of teeth. Evaluation of the activities of narrow-profile specialists is possible using modern methods of analysis and modelling.

Purpose of the study: analysis of medical errors in the diagnosis and treatment of caries, leading to a decrease in the quality of filling.

Materials and methods: A group of experts, including five highly qualified specialists, took part in the study. At the initial stage, through preliminary surveys,

we identified main problems, which were systematized and presented in the form of expert criteria, which were the main survey tool. At the second stage of the research, we carried out dynamic control over the work of dentists who performed caries treatment.

Results and discussion: Observation of the treatment of caries made it possible to isolate and group iatrogenic errors. All medical errors were two problems: in preparation for treatment and in the preparing and filling of the carious cavity.

Conclusions. The analysis of medical errors reflected important problems in the diagnosis and treatment of dental caries. Based on the research carried out, the following conclusions can be made:

– the lack of statistical accounting of medical errors in the treatment of caries leads to a lack of guidelines and concentration of attention on the causes of their occurrence, which reduces the quality of treatment and increases the number of complications;

- the main ones in the preparation and treatment of dental caries are the absence or ineffective treatment of initial caries, the lack of consideration of the mineral density of the enamel and the insufficient use of remineralizing therapy;

- the main reason for the low efficiency of caries treatment is the discrepancy between the types of filling materials to the functional group or the functional surface of the teeth.

References:

1. Beck J.D. The epidemiology of dental diseases in the elderly // Gerontology. - 1984. -N3.-P.5-15/
2. Lo E.C., Sehevarz E. Tooth and root conditions in the middle -aged and the elderly in Hog Kong // Community Dent oral Epidemiol. - 1999. - N22. - P.381 - 385.
3. Бекжанова О.Е., Эгамбердиев У.А. Состояние диагностики кариеса на амбулаторно-поликлиническом приеме // Вестник Ташкентской медицинской академии. 2021 №6. С. 98-101
4. Борисенко А.В. Кариес зубов. - Киев: Книга плюс, 2008. - С.389-

407.

5. Копбаева М.Т., Мергембаев Х.С., Есембаева С.С., Жолдыбаев С.С. Проблемы терапевтической помощи жителям Республики Казахстан, приоритетные направления и перспективы дальнейшего развития // Dentist Казахстан. - 2005. - №1.- С. 12-14.

METHOD OF PREPARATION OF WATER-AEROSOL MIXTURE OF OZONATED TITANIZED DISTILLED WATER FOR TREATMENT OF LOCALIZED PERIODONTAL INFLAMMATIONS

Oliinyk Andriy

PhD, Assistant Professor,
Department of Surgical and Prosthetic Dentistry
Faculty of Postgraduate Education,

Oliinyk Galyna

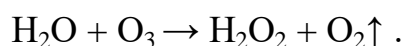
Head of the Department of General Dentistry
Medical Dental Center,
Danylo Halytskyi Lviv National Medical University

Introduction.

The algorithm of periodontal tissues medical care, which is currently used in Ukraine and abroad consists of mechanical cleaning, local antiseptic and antibacterial therapy, removal of inflamed tissues accompanied by osteoplastic techniques, antibiotic therapy.

Noteworthy are methods that have a multifaceted effect (along with local) on the patient's body, and as a result, have minimal side effects. Such methods include ozone therapy. It is known that ozone therapy has immunomodulatory, anti-inflammatory, bactericidal, virolytic, fungicidal, cytostatic, anti-stress and analgesic effects. Methods of its implementation are quite simple and accessible in practice.

Simplified reaction of ozone interaction with distilled water :

The fundamental molecule of reactive oxygen species is hydrogen peroxide (H_2O_2). Ozone generates the formation of hydrogen peroxide and the release of active (protonated) oxygen.

The lesion of the oral cavity soft tissues ozonated by distilled water-aerosol method has been proven as the best effect method.

The usage of medical sorbents for local treatment of inflammatory diseases of periimplant tissues has increased in recent years. One of these is submicron-sized

titanium dioxide. Its main advantage is a large surface area and high exchange capacity. Ozonated water with microdispersed particles of titanium dioxide provides sorption of microorganisms and their toxins, tissue breakdown products, toxic metabolites, localize them in the wound and provide subsequent elimination from the site of inflammation.

The aim of this study is to enhance the therapeutic effect and reduce the duration of treatment by improving the methods of obtaining and applying a water-aerosol mixture of a solution of titanium dioxide of submicron size in ozonated distilled water.

Materials and methods of research.

90 patients (58 women , 32 men) aged 21-65 applied to the clinic for treatment of inflammatory changes in periodontal tissues. While the examination paid attention to the index of bleeding gums, as this indicator is strongly correlated with the severity of the inflammatory process and the hygienic index, the hygienic condition of soft tissues and teeth, the pH-metry of the gingival sulcus contents, which is a predictor of destructive processes in periodontal pathology and verifier of treatment effectiveness.

Patients of the main group were treated with a solution of titanium dioxide of submicron size in ozonated distilled water were performed by our method, antiseptics were performed by water-aerosol irrigation of the oral cavity. Patients of the comparison group - the solution was prepared in the traditional open way, antiseptics were performed by rinsing the mouth.

The proposed method was carried out as follows: titanium dioxide powder (rutile) of submicron size was introduced into distilled water, sealed with a sterile rubber stopper and a metal cap and sterilized by autoclaving. A long (up to the bottom of the vial) and two short (immersed in solution) needles were inserted into a vial with distilled water and titanium dioxide fixed upside down. A long needle was attached to the compressor of the dental unit to create pressure in the system. One short needle was connected to the ozonator fitting, the other to the water-air waste of the dental unit. After bubbling, ready-to-use OTDW was applied to the oral cavity with the help of a puster. Pressing the two supply buttons (liquid and air) at the same

time formed a water-aerosol mixture at the outlet, which is necessary for better soft tissue irrigation. Procedures should be performed daily, but not more than 5-7 days, depending on the speed of wound cleansing.

Results of the research.

After mechanical cleaning of the tooth surface and local antiseptic and antibacterial treatment using ozonated titanium water, prepared by our method, removal of inflammatory periodontal tissues with curettage, therapeutic effect came after five days of procedures. After a similar treatment algorithm, but with the traditional method of preparation and use of ozonated titanium water, the therapeutic effect came after a seven-day of procedure.

Numerical indicators show a positive effect when using both treatment regimens, but a clearer and statistically significant effect was achieved thanks to our proposed method of obtaining and using a solution of titanium dioxide of submicron size in ozonated distilled water.

Conclusion.

Evaluation of the effectiveness of the developed treatment method and prevention of localized periodontal lesions was performed based on the results of clinical, physicochemical and functional research methods in comparison with a group of patients who underwent treatment and prevention measures in the traditional way.

The commonality of the positive dynamics of digital indicators of the condition of periodontal tissues after treatment was traced. Therefore, a positive effect was achieved by the management of all patients. However, the best results were obtained using suggested method.

Mathematical analysis of the presented data demonstrates the advantages of the developed method of treatment of periodontal diseases, especially in non-surgical treatment regimens, greater effectiveness in initial lesions, and thus - the prophylactic orientation of the measures of integrated control of periodontal tissues.

УДК: 618.34-008.6-036.11:618.3

**THE RELATIVE VALUE OF ETIOPATHOGENETIC PREDICTORS IN
THE PROBABLE MANIFESTATION OF FURTHER COMPLICATIONS OF
FATTY LIVER DISEASE IN PREGNANT WOMEN**

Pecheriaha Svitlana Volodymyrivna

candidate of medical sciences,
assistant Department of Obstetrics, Gynecology and Perinatology

Uzinskyi Yevhenii Stanislavovich,

Molyn Liliia Romanivna

^{5th} year students,

Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Annotation. Acute fatty liver disease in pregnant women is one of the most dangerous complications that threatens a woman's life during pregnancy, which manifests itself mainly after 30 weeks of pregnancy and is characterized by fatty degeneration of the liver. This disease occurs in one pregnant woman for every 10,000 births and is an urgent situation in obstetrics, because it can cause irreparable damage to the health of mother and fetus. Although the death rate from acute fatty liver disease during pregnancy tends to decrease compared to previous years, the rates remain significant and vary widely depending on geolocation, age, standard of living and many other factors. Deep understanding and ability to recognize the first signs of the disease, early intervention and proper birth planning, as well as preventive measures to treat complications are likely to significantly reduce mortality. This area of research is relevant and a priority, because even with the significant development of diagnostic and therapeutic capabilities implemented in the modern health care system, maternal mortality has decreased just slightly, so the danger of this pathology still hangs over the heads of the medical community.

Key words: fatty liver disease, pregnancy, risks, complication, free fatty acids.

Acute fatty liver disease during pregnancy is a potentially threatening obstetric complication characterized by acute liver failure due to fatty infiltration of the liver. If a few decades ago this pathology was considered quite rare or was diagnosed with a delay in the late stages of clinical symptoms, then now due to awareness, technological advances in testing changes in biochemical parameters, as well as significantly improved standards of care for pregnant women in the prenatal period, this diagnosis is made much more often and, as a rule, in the early stages of the disease when the general condition is not burdened with serious complications.

Fatty dystrophy of pregnant women often leads to serious complications for both mother and newborn children and often leads to death. The rate of mortality from acute fatty liver disease during pregnancy vary widely. Numerous publications over the last 50 years show that the mortality rate at the time, according to various estimates, ranged from 50% to 70%, and although estimates for the last 5 years show much lower rates - about 2%, for the overall mortality structure it is still significant. Perinatal mortality of infants born to mothers with fatty liver disease also varies widely and is estimated at between 10% and 20%. In addition, it should be borne in mind that most of these cases are caused by stillbirth and occasionally fetal acidosis or complications caused by profound prematurity in children of such mothers. It is clear that for the mother the result of this disease is coagulopathy, electrolyte imbalance and multiorgan dysfunction of various organs, but the severity of the mother's disease is poorly correlated with the frequency or severity of complications in the fetus [1,2].

As mentioned above, most cases of fatty degeneration in pregnant women are diagnosed during the third trimester, approximately the 30th week of pregnancy. Detection of the disease in the second trimester is much less common. Probably due to the hormonal changes that occur during normal pregnancy, namely the physiological decrease in the oxidation of long- and medium-chain fatty acids, which leads to increased levels of fatty acids in the serum of women during pregnancy increases susceptibility to excessive free fatty acids that act as hepatotoxins. If the genes encoding long-chain dehydrogenase 3-hydroxyacyl-coenzyme A,

mitochondrial trifunctional protein and other enzymes involved in the oxidation of fetal fatty acids are exposed to mutagenic factors, the mutations caused by them are considered to be the result of increased hepatic frequency. One of the breakthroughs in understanding acute fatty liver during pregnancy was the discovery that disorders of fatty acid oxidation in the fetus are associated with acute fatty liver in the mother. Long-chain 3-hydroxyacyl-coenzyme A dehydrogenase is part of the mitochondrial enzyme complex involved in β -oxidation of fatty acids in mitochondria. Deficiency of this enzyme leads to the accumulation of hepatotoxic long-chain fatty acid metabolites in the fetus, which can enter the mother's bloodstream, leading to maternal hepatotoxicity and mitochondrial dysfunction. Disorders of antioxidant function and cytotoxic products of lipid peroxidation can also inhibit cellular metabolism and activate pro-inflammatory pathways. Elevated levels of free fatty acids such as arachidonic acid, serum nitrates and malonic dialdehyde, which are associated with both oxidative substances. and nitrosative stress in peroxisomes and mitochondria in acute fatty liver of pregnant women. High levels of free fatty acids increase the production of reactive oxygen species and the activity of caspases and induce apoptosis. Data from many studies show that 75% of women with long-chain dehydrogenase 3-hydroxyacyl-coenzyme A deficiency have the first signs of fatty degeneration during pregnancy. In many cases, when detecting defects in fat oxidation in fetuses, mothers also showed an increase in the excretion of maternal liver disease, as disorders of fatty acid oxidation have an autosomal recessive type of inheritance. Therefore, in such cases, the mother is usually a carrier of the disorder and, accordingly, more sensitive to the effects of toxic free fatty acids. However, not all reported cases of fatty liver disease in pregnant women are associated with impaired fatty acid oxidation. Risk factors also include a number of other causes, such as increased body weight, multiple pregnancies, impaired fatty acid oxidation in the fetus and previous episodes of acute fatty liver disease in women, higher rates of the disease were found in male pregnancies [3].

Common microvesicular fatty steatosis of the liver, which is characteristic of this disease, causes a decrease in conjugation and clearance of bilirubin, impaired

synthesis of fibrinogen, cholesterol, coagulation factors, decreased levels of procoagulant proteins, leading to coagulopathy with hypercoagulation. Because coagulopathy is a typical symptom of fatty liver disease, it can increase the risk of bleeding during pregnancy due to common causes: perineal, cervical, or uterine bleeding, including atony of the uterus, bleeding from surgical wounds, and so on. Fatty liver disease can be suspected in pregnant women if at least one of the following symptoms is present: vomiting, abdominal pain, increased bilirubin, hypoglycaemia, polydipsia/polyuria, encephalopathy, increased urate, leukocytosis, transaminases, increased ammonia, ammonia coagulopathy and / or microvesicular steatosis on liver biopsy, ascites or liver brightness on ultrasound [4].

Pregnant women with acute fatty liver often suffer from multiple organ fat infiltration. With a significant increase in transaminases and impaired synthetic function (jaundice and the international normalized ratio of more than 1.5), you can assess the risk of rapid progression to seizures and coma. Encephalopathy may be a symptom. The development of cerebral edema and intracranial hypertension poses a high risk of mortality and morbidity. As discussed below, exacerbations of encephalopathy and increased intracranial pressure may require pharmacological therapy and invasive monitoring[5]. Direct fatty infiltration of the kidney is likely to contribute to acute renal failure, although in most cases of acute fatty liver disease, liver obesity is observed. Renal dysfunction is a multifactorial association with hypoperfusion and, in some cases, has been associated with hepatorenal syndrome. Renal complications range from mild acute renal failure to renal failure requiring hemodialysis. Fatty acid metabolites are toxic to pancreatic tissue and are likely to play a role in the etiology of acute fatty liver dysfunction in pregnancy-related pancreatitis. Pancreatitis may be present and complicated by pseudocysts with secondary infections, hemorrhagic pancreatitis and necrotizing pancreatitis. Placental dysfunction can be caused by an increase in the content of fatty acids in the placenta itself, which leads to impaired oxygen delivery to the fetus. Deposition of fibrin in the chorionic villi can also lead to hypoperfusion of the placenta and hypoxic damage to the fetus. Endothelial cell dysfunction contributes to consumption coagulopathy

with increased fibrinolysis and increased vascular permeability. The main method of treatment is still abortion in case of timely diagnosed pathology. The current most encouraging method of treating this threatening condition is liver transplantation [6].

Acute fatty liver disease in pregnant women has the potential to develop severe complications and may require intensive treatment during the postpartum period. A detailed study of the pathophysiology of acute fatty liver disease during pregnancy and a deep understanding of the algorithm for identifying patients at risk is likely to significantly improve early detection and help implement effective preventive measures that will improve outcomes in the mother and fetus. Early diagnosis and referral to an experienced tertiary care center help to improve treatment by reducing morbidity and mortality. A multidisciplinary approach is needed to safely and effectively treat these complex patients. Early detection combined with advances in emergency care have transformed acute fatty liver disease during pregnancy from an extremely fatal complication of pregnancy to treatable.

References:

1. Naoum EE, Leffert LR, Chitilian HV, Gray KJ, Bateman BT. Acute Fatty Liver of Pregnancy: Pathophysiology, Anesthetic Implications, and Obstetrical Management. *Anesthesiology*. 2019;130(3):446-461.
2. Ademiluyi A, Amakye DO, Jackson N, Betty S. Acute Fatty Liver of Pregnancy. *Am J Case Rep*. 2021;22:e933252. Published 2021 Nov 28. doi:10.12659/AJCR.933252
3. A de Vasconcelos Gaspar A, Ascensão TC, Santos Silva I. Acute Fatty Liver of Pregnancy: Rare, but Potentially Fatal. *Am J Case Rep*. 2020;21:e921122. Published 2020 Jan 29. doi:10.12659/AJCR.921122
4. Kushner T, Tholey D, Dodge J, Saberi B, Schiano T, Terrault N. Outcomes of liver transplantation for acute fatty liver disease of pregnancy. *Am J Transplant*. 2019;19(7):2101-2107. doi:10.1111/ajt.15401

5. Wu Z, Huang P, Gong Y, Wan J, Zou W. Treating acute fatty liver of pregnancy with artificial liver support therapy: Systematic review. *Medicine (Baltimore)*. 2018;97(38):e12473. doi:10.1097/MD.00000000000012473
6. Mikolasevic I, Filipec-Kanizaj T, Jakopcic I, et al. Liver Disease During Pregnancy: A Challenging Clinical Issue. *Med Sci Monit*. 2018;24:4080-4090. Published 2018 Jun 15. doi:10.12659/MSM.907723

УДК 61

**ВПЛИВ ПЛАЦЕНТАРНОЇ НЕДОСТАТНОСТІ НА РОЗВИТОК ПЛОДА.
ОСНОВНІ СОМАТИЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ НОВОНАРОДЖЕНОГО
ВНАСЛІДОК ХРОНІЧНОЇ ГІПОКСІЇ**

Гошовська Аліса Володимирівна

к.м.н., асистент

Горманюк Таїсія Ігорівна

студентка

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці

Вступ

Аntenатальний період є важливим для подальшого стану плода в пологах і розвитку новонародженого. У період вагітності та пологів плід, плацента і навколоплідні води представляють єдину функціональну систему – фетоплацентарний комплекс. Плацентарна дисфункція є основним фактором, який сприяє затримці росту плода. Плацентарно-опосередковане обмеження зростання плода відбувається внаслідок хронічної гіпоксії у зв'язку з поганою плацентарною перфузією. За даними літератури, частота плацентарної дисфункції при звичному невиношуванні коливається від 50 до 77%, при преєклампсії цей показник сягає понад 65%, при вагітності на фоні екстрагенітальної патології – 24-45%, у вагітних, які перенесли вірусну або бактеріальну інфекції – більш ніж в 60% спостережень. Актуальність проблеми плацентарної недостатності пов'язана з негативним впливом на розвиток плода, що може призвести до групи порушень, які становлять різноманітну та важливу категорію патологічних процесів, що ведуть до захворюваності та смертності плода та новонародженого.

Ключові слова: плацентарна дисфункція, хронічна гіпоксія, затримка внутрішньоутробного розвитку плода, неонатальний період.

Мета роботи. Дослідити вплив хронічної гіпоксії на розвиток плода та висвітлити наслідки плацентарної дисфункції для новонародженого.

Викладення основного матеріалу

Хронічна гіпоксія викликає значні зрушення нормальної циркуляції крові у плодів із затримкою росту, щоб зберегти постачання мозку киснем та захистити мозок плода у несприятливому внутрішньоутробному середовищі. Ультразвуковими критеріями плацентарної дисфункції вважається триада (деструктивні зміни в хоріоні, гіпертонус міометрія, патологія жовтого мішка), чутливість, специфічність та точність яких 64,4%, 20% та 71,3 % відповідно[1]. Важливими показниками страждання плода при плацентарній дисфункції вважають зниження варіабельності серцевого ритму, появу глибоких та тривалих (більше 60 секунд) децелерацій при КТГ. Ці внутрішньоутробні гемодинамічні зміни можуть зберігатися протягом неонатального періоду. Фактично, у новонароджених із ЗВУР у перші кілька днів віку виявляють значні зміни індексів опору та пульсації середньої та передньої мозкових артерій. Середня мозкова артерія (СМА) говорить про компенсаторну вазодилатацію судин головного мозку, що відбувається у відповідь на гіпоксію (цефалізацію) [2,3]. У доношених дітей із ЗВУР підвищено церебральну оксигенацію та перфузію протягом першого дня після народження, про що свідчать більш високі значення церебрального rSO₂ та кровотоку у ВПВ[4]. Це демонструє збереження аномальних характеристик мозкового кровотоку, присутніх у плодів із затримкою росту. У перші дні життя у немовлят із затримкою росту виявляються змінені структури серця, що виявляються при УЗД, зі зниженим індексом сферичності (більш куляста форма), а також збільшена міжшлуночкова перегородка та товщина стінки лівого шлуночка[5]

Немовлята ЗРП демонструють підвищений рівень непереносимості корму/молока, труднощі з годуванням та некротизуючий ентероколіт (НЕК). Ймовірно, внутрішньоутробна хронічна гіпоксія плода та подальший серцево-

судинний перерозподіл кровотоку від шлунково-кишкового тракту сприяють розвитку незрілого кишечника[6].

Хронічна гіпоксія призводить до значних патологічних зрушень у формуванні плода, а саме: затримки формування структур стовбурових відділів мозку ембріона, дисплазії судин, сповільнення дозрівання гематоенцефалічного бар'єру та підвищення його проникності. Порушення функції плаценти або її передчасна втрата пов'язані з різними порушеннями розвитку нервової системи, що у постнатальному періоді варіюють у широких межах: від функціональних розладів у центральній нервовій системі до органічних патологій нервової системи та синдромів порушень психіки. Серед основних захворювань неонатального періоду виділяють: перинатальну асфіксію, мікроцефалію, ультразвукові аномалії черепа (IVH, PVL), білої та сірої речовини на МРТ, функціональні зміни та зміни DTI МРТ, порушення загальної рухової оцінки, порушення ЕЕГ. Серед довгострокових змін превалюють порушення розвитку нервової системи, поведінкові проблеми, труднощі у навчанні, деменція, порушення психічного здоров'я. Зокрема, діти із ЗВУР схильні до підвищеного ризику неврологічних розладів, включаючи синдром дефіциту уваги/гіперактивності (СДВГ), тривогу, депресію та шизофренію[5,7].

Затримка внутрішньоутробного розвитку плода (ЗВУР) пов'язана з високою частотою ниркових захворювань. У новонароджених виявляють високе насичення нирок киснем та знижену екстракцію кисню разом із субклінічним пошкодженням нирок, про що свідчать вищі значення ліпокаліну та мікроальбуміну, пов'язаних з желатиназою нейтрофілів у сечі. Ці дані свідчать про те, що деякі з гемодинамічних змін, присутніх у плодів із затримкою росту, можуть зберігатися у постнатальному періоді. Підвищена церебральна оксигенація може свідчити про порушення переходу до нормальної авторегуляції внаслідок внутрішньоутробної хронічної гіпоксії[4].

Серед інших значних недоліків у розвитку органів, плід із ЗВУР характеризується худорлявістю та зниженою масою скелетних м'язів, що в нормі становлять близько 35-40% маси тіла та відіграють важливу роль у метаболічному гомеостазі, відповідаючи за 65% споживання глюкози плодом[8]. Оскільки затримка внутрішньоутробного розвитку є одним з основних результатів, пов'язаних з плацентарною недостатністю, більшість новонароджених, що вижили, відомі як новонароджені з «екстремально низькою масою тіла при народженні» (ЕНМТ), або залежно від того, коли відбулося порушення кровопостачання, вони можуть бути із зміненими пропорціями тіла при народженні. Зниження м'язової маси не компенсується після народження та зберігається до зрілого віку. Наслідки обмеженого м'язового росту та прискореного післяпологового «надолуженого» зростання у формі ожиріння може сприяти підвищеному ризику вісцерального ожиріння, периферичної інсулінорезистентності, діабету та серцево-судинних захворювань у пізнішому віці у осіб, які раніше страждали на ЗВУР[2,8].

Висновок

Плацентарна недостатність є основною причиною ЗВУР, яка, у свою чергу, лежить в основі хронічної недостатності постачання плоду киснем та поживними речовинами.

Список літератури

1. Борзенко І. Б. Прогнозування та рання діагностика плацентарної дисфункції (Огляд літератури)
2. Wardinger JE, Ambati S. Placental Insufficiency. 2021 Dec 6. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan-. PMID: 33085318
3. Sharma D, Shastri S, Sharma P. Intrauterine Growth Restriction: Antenatal and Postnatal Aspects. Clin Med Insights Pediatr. 2016;10:67-83. Published 2016 Jul 14. doi:10.4137/CMPed.S40070

4. (Montaldo P, Puzone S, Caredda E, Pugliese U, Inserra E, Cirillo G, Gicchino F, Campana G, Ursi D, Galdo F, Internicola M, Spagnuolo F, Carpentieri M, Capristo C, Marzuillo P, Del Giudice EM. Impact of intrauterine growth restriction on cerebral and renal oxygenation and perfusion during the first 3 days after birth. *Sci Rep.* 2022 Mar 24;12(1):5067. doi: 10.1038/s41598-022-09199-5. PMID: 35332251; PMCID: PMC8948256.)
5. Malhotra A, Allison BJ, Castillo-Melendez M, Jenkin G, Polglase GR, Miller SL. Neonatal Morbidities of Fetal Growth Restriction: Pathophysiology and Impact. *Front Endocrinol (Lausanne).* 2019;10:55. Published 2019 Feb 7. doi:10.3389/fendo.2019.00055
6. Bozzetti V, Tagliabue PE. Enteral nutrition for preterm infants: by bolus or continuous? An update. *Pediatr Med Chir.* 2017 Jun 28;39(2):159. doi: 10.4081/pmc.2017.159. PMID: 28673080
7. Harrison DJ, Creeth HDJ, Tyson HR, Boque-Sastre R, Hunter S, Dwyer DM, Isles AR, John RM. Placental endocrine insufficiency programs anxiety, deficits in cognition and atypical social behaviour in offspring. *Hum Mol Genet.* 2021 Sep 15;30(19):1863-1880. doi: 10.1093/hmg/ddab154. PMID: 34100083; PMCID: PMC8444454
8. Brown LD, Hay WW Jr. Impact of placental insufficiency on fetal skeletal muscle growth. *Mol Cell Endocrinol.* 2016 Nov 5;435:69-77. doi: 10.1016/j.mce.2016.03.017. Epub 2016 Mar 16. PMID: 26994511; PMCID: PMC5014698.

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ ПЛАСТИЧНИЙ БАЛЕТ ЯК МЕТОД РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ДИТИНСТВА

Давидович Олександр Романович,
магістрант

Національний університет фізичного виховання і спорту України,
м. Київ, Україна

Анотація: у статті представлені теоретичні основи горизонтального пластичного балету як оздоровчо-реабілітаційної технології дітей першого періоду дитинства. Сформульовані основні принципи оздоровчої системи та обґрунтовано її потенційні ефекти в реабілітації дітей із відхиленнями у стані здоров'я.

Ключові слова: горизонтальний пластичний балет, реабілітація, відновлення, діти, перший період дитинства.

Вступ. Протягом останніх років у багатьох публікаціях відзначається тривожна тенденція прогресивного погіршення стану здоров'я дітей. І хоча кількісні дані про відхилення у стані здоров'я дитячої популяції значно варіюються, проте майже всі автори відзначають зростання кількості дітей, які мають недоліки у фізичному та психічному розвитку. Невтішні показники стану здоров'я є актуальною проблемою сучасності [1, с. 136].

Своєчасне виявлення дітей, які мають відхилення у стані здоров'я, та впровадження оздоровчо-реабілітаційних заходів є ефективним методом профілактики найбільш розповсюджених захворювань дорослого віку, що сприяє покращенню рівня здоров'я загальної популяції. Серед нових форм оздоровчої роботи викликає цікавість програма М. М. Єфименка «Горизонтальний пластичний балет» [2, с.201-208].

Мета роботи. За даними літератури дослідити потенціал горизонтального пластичного балету як методу реабілітації дітей першого періоду дитинства.

Матеріал і методи. Метод дослідження – аналіз науково-методичної літератури.

Результати та обговорення. Багатьма дослідниками доведено, що сьогодні переважна більшість дітей першого періоду дитинства мають відхилення психофізичного розвитку, серед яких домінують порушення опорно-рухового апарату (ОРА) [1, с. 136]. Це потребує пошуків нових засобів, форм, методів корекційного фізичного виховання та реабілітації.

Теоретико-методичні основи горизонтального пластичного балету були сформульовані українським фахівцем Миколою Єфименком. На сьогодні до складу цієї реабілітаційно-оздоровчої системи входить більше 30 дочірніх напрямків. В основу технології покладено принципи природного фізичного виховання, можливості музики та театралізованої рухової діяльності [1, с. 139].

Визначення «горизонтальний» означає, що всі чи практично всі рухи виконуються з положення лежачи. Слово «балет» передбачає зв'язок із мистецтвом та хореографією. Те, що балет пластичний, відображає характер рухів: вони не повинні бути різкими та уривчастими. Усі вправи супроводжуються текстом-казкою. Під час танцю дитина переживає певну історію, перетворюється на якусь річ чи тварину та розкриває створений образ.

Існують три ступені складності програми: на першому педагог показує, як мають виконуватися всі рухи; на другому діти виконують рухи за голосовими командами педагога; на третьому дитина сама без допомоги дорослого створює свій образ. Наприклад, вправа «Пробудження природи» – організована діяльність, що не потребує інвентарю. Діти уявляють себе різними тваринами, які прокидаються, потягуються та радіють новому дню. Дія відбувається під спокійну розслаблюючу музику.

Н.А. Кошева вбачає переваги системи горизонтального пластичного балету в наступному:

1. Режим горизонтованих поз забезпечує природну біологічно-обґрунтовану послідовність формування поз і рухів: від положення лежачи на спині, до пози стоячи на колінах.

2. Хребет при цьому знаходиться в оптимальному положенні для корекції, розвантаження та розслаблення.

3. Діяльність серцево-судинної системи також здійснюється у щадному режимі [3, с. 1].

На думку Ю.В. Мельніченко, театр горизонтального пластичного балету можна віднести до одного з напрямів арт-терапії [1, с. 140].

Ю.В. Мельніченко було розроблено та обгрунтовано ефективність специфічної структурної моделі корекційного горизонтального пластичного балету (пластик-шоу) як форми танцювально-рухової арт-терапії дітей дошкільного віку з наслідками пологового травмування шийного відділу хребта [4, с. 2].

Н.С. Борисова обгрунтовує застосування системи горизонтального пластичного балету у дітей дошкільного віку із захворюваннями бронхо-легеневої системи [5, с. 472].

Дослідники та практикуючі фахівці сходяться в тому, що оздоровчо-реабілітаційна система «Горизонтальний пластичний балет» є доступною для дітей будь-якого вікового періоду та ступеню порушення у стані здоров'я, здійснює позитивний вплив на ОРА, серцево-судинну та дихальну системи, сприяє гармонійному психофізичному розвитку дітей та залученню батьків до реабілітаційного процесу.

Висновки. Горизонтальний пластичний балет – це цікавий та перспективний напрямок, що поєднує фізичний та психічний аспекти оздоровлення та реабілітації. Оздоровчо-реабілітаційна система «Горизонтальний пластичний балет» дозволяє вирішувати завдання зміцнення здоров'я дітей, підвищення функціональних та адаптаційних можливостей організму, розумової та фізичної працездатності, емоційного розвитку, гармонійного розвитку усіх ланок опорно-рухового апарату, формування правильної постави, вдосконалення рухових навичок, виховання рухових якостей.

Список літератури

1. Мельніченко ЮВ. Теоретичні основи корекційного горизонтального пластичного балету (пластик-шоу) як форми арт-терапії для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2014: 136-41.
2. Єфименко ММ. Сучасні підходи до корекційно спрямованого фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. Вінниця: ТОВ Нілан-ЛТД, 2013. 356 с.
3. Кошечая НА. Горизонтальный пластический балет по системе Н.Н. Ефименко как инновационное средство оздоровления дошкольников. [Електронний ресурс]. 2021. Режим доступу: <https://педагогический-ресурс.рф/id618857?section=files>
4. Мельніченко ЮВ. Особливості корекції фізичного розвитку дошкільнят із цервікальним типом рухових порушень засобами горизонтального пластичного балету. Actual problems of the correctional education. [Електронний ресурс]. 2016. Режим доступу: <http://www.actualpse.at.ua/>
5. Борисова НС. Горизонтальный пластический балет – технология оздоровительной работы с детьми дошкольного возраста. Инновации в профессиональном и профессионально-педагогическом образовании: материалы 22-й Международной научно-практической конференции. 2017: 471-3.

**ВПЛИВ ГІПОДИНАМІЇ НА КУЛЬШОВИЙ СУГЛОБ І СТЕГНОВУ
КІСТКУ ЗА ДАНИМИ РЕНТГЕНОГРАФІЇ В ЕКСПЕРИМЕНТІ**

Довган Ростислав Романович

асистент кафедри травматології, ортопедії
і військово-польової хірургії

Пальтов Євгеній Володимирович

к.мед.наук, доцент кафедри
оперативної хірургії з топографічною анатомією

Масна Зоряна Зеновіївна

д.мед.наук, професор
завідувач кафедри оперативної хірургії
з топографічною анатомією

Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького
м. Львів, Україна

Анотація. З метою з'ясування динаміки змін, що розвиваються на фоні вимушеної іммобілізації кінцівок в експерименті виконано дослідження на 25 білих безпородних статевозрілих щурах-самцях віком 3-3,5 місяці і масою 180-200 г. Вимушену гіподинамію моделювали шляхом іммобілізації задніх кінцівок гіпсовою пов'язкою по типу кокситної (з укріпленням металевим дротом), з повним обмеженням рухів у кульшових та колінних суглобах. Терміни спостереження становили 3, 4, 5 і 6 тижнів. Впродовж експерименту спостерігали за поведінкою та активністю щурів, їх апетитом, а також проводили рентгенологічний контроль кульшового суглоба.

Ключові слова: гіподинамія, вимушена іммобілізація, кульшові суглоби, стегнова кістка.

Вступ. Поряд з серцево-судинними захворюваннями, остеопорозом та цукровим діабетом гіподинамія входить до переліку «неінфекційних епідемій» сучасності. Гіподинамією страждають люди різного віку, статі і соціального

положення, незалежно від професії та території проживання. До причин гіподинамії численні дослідники відносять високий рівень комфортності життя сучасної людини, використання транспортних засобів для переміщення на значні і, навіть, на короткі відстані, технічний прогрес, що забезпечив високий рівень автоматизації виробництва, широке застосування цифрових технологій та глобальну комп'ютеризацію населення [1, 2].

Незалежно від причин гіподинамії, наслідки її ведуть до порушень метаболізму та кровообігу, атрофічних змін в кістковій та м'язовій тканинах, погіршення пам'яті та концентрації уваги, зниження імунітету та порушень постави. У дітей та підлітків гіподинамія затримує розвиток організму, а у осіб зрілого віку – прискорює процеси старіння [1-4].

Численні автори описують прояви гіподинамії у вигляді швидкої втомлюваності, зниження працездатності, апатії та сонливості, частого і безпричинного погіршення настрою, дратівливості та погіршення самопочуття, порушень сну і апетиту [1, 2].

Окрему групу осіб, що страждають від гіподинамії, складають особи з вимушеним значним обмеженням рухових можливостей чи повним знерухомленням всього організму або його частини чи ділянки внаслідок хвороби або травми.

Метою нашого дослідження стало з'ясування динаміки змін, що розвиваються на фоні вимушеної іммобілізації кінцівок в експерименті.

Матеріал та методи. Дослідження було виконане на 25 білих безпородних статевозрілих щурах-самцях віком 3-3,5 місяці і масою 180-200 г. Тварин утримували на стандартному раціоні віварію Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького з вільним доступом до води, при сталій температурі й вологості. Тварин було поділено на контрольну (5 тварин) та експериментальну (20 тварин) групи.

Вимушену гіподинамію моделювали шляхом іммобілізації задніх кінцівок гіпсовою пов'язкою по типу кокситної (з укріпленням металевим дротом), з повним обмеженням рухів у кульшових та колінних суглобах.

Терміни спостереження становили 3, 4, 5 і 6 тижнів. Впродовж експерименту спостерігали за поведінкою та активністю щурів, їх апетитом, а також проводили рентгенологічний контроль стану кульшового суглоба і стегнової кістки. Щільність кісткової тканини визначали методом радіовізіографічного дослідження на апараті фірми Siemens з програмним забезпеченням Trophy Radiology, Одиниця виміру щільності тканин – умовна одиниця сірості (УОС).

Результати і обговорення. Впродовж перших двох тижнів після накладання іммобілізаційної пов'язки поведінка експериментальних тварин була неспокійною, агресивною, вони намагались звільнитись від гіпсової пов'язки. Апетит у тварин знижувався, приросту маси тіла не було.

Після трьох тижнів експерименту поведінка тварин ставала менш активною, зникала агресія, відновлювався апетит. Починаючи з четвертого тижня експерименту відновлювався приріст маси тіла тварин. Рентгенологічно через три тижні після іммобілізації змін у кульшовому та колінному суглобах і у структурі кісткової тканини стегнової кістки виявлено не було.

Впродовж четвертого-шостого тижнів після накладання іммобілізаційної пов'язки спостерігали м'язову атрофію задніх кінцівок. Через чотири тижні іммобілізації кінцівок результати радіовізіографічного дослідження засвідчили тенденцію до зниження щільності кісткової тканини стегнової кістки в ділянці проксимального епіфізу та діяфізу.

До кінця шостого тижня експерименту показники щільності кісткової тканини стегнової кістки були нижчими, ніж в контрольній групі на 5-7%, в кульшовому суглобі виявлено контрактури.

Висновки.

1. Вимушена іммобілізація кінцівок веде до виражених поведінкових розладів упродовж перших двох тижнів експерименту .
2. Через чотири тижні вимушеної іммобілізації на фоні м'язової атрофії виявлено незначне зниження щільності кісткової тканини стегнової кістки.

3. Через шість тижнів експерименту виявлено достовірне зниження показників щільності кісткової тканини стегнової кістки на 5-7% у порівнянні з контролем та утворення контрактур кульшового суглоба.

Список літератури.

1. Толок ВС, Полин КВ, Доцюк ЛГ. Виникнення, розвиток та методи запобігання гіподинамії. Молодий вчений. 2018; 3: 153–155.

2. Прокопчук ОО, Полукаров ЮО. Небезпека гіподинамії в сучасному світі: причини виникнення, наслідки та профілактика Проблеми охорони праці, промислової та цивільної безпеки: збірник матеріалів Двадцять третьої Всеукраїнської науково-методичної конференції (з участю студентів). м. Київ. 2020: 193–195.

3. Чехівська ЮС, Гринчук АА. Оздоровчий біг як засіб підвищення працездатності студентської молоді у закладах вищої освіти. ScientificLettersofAcademicSocietyofMichalBaludansky. 2018;4: 58-60.

4. Яковець Н. Рух – це життя [Електронний ресурс] НМЦ ЦЗ та БЖД Рівненської області. 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://rv.nmc.dsns.gov.ua/ua/Nadzvichayni-podiyi/105.html>.

УДК 616.001.5-089.84:669.295

**БИОМЕХАНИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА РАЗЛИЧНЫХ ВАРИАНТОВ
ОСТЕОСИНТЕЗА ДИАФИЗАРНЫХ ПЕРЕЛОМОВ КЛЮЧИЧНОЙ
КОСТИ**

Дудко Алексей Геннадиевич,

к.мед.н., доцент

Буковинский государственный медицинский университет,

г. Черновцы, Украина

Кривонос Валерий Егорович,

д.т.н., доцент,

Одесская морская академия

г. Мариуполь, Украина,

Шайко-Шайковский Александр Геннадьевич,

д.т.н., профессор

Черновицкий национальный университет имени Ю. Федьковича

г. Черновцы, Украина

Аннотация: Рассмотрено биомеханическое обоснование, анализ разных вариантов остеосинтеза переломов диафиза ключицы с помощью разных фиксирующих конструкций: плоской наkostной пластины, интрамедуллярного винта, двойной деротационной пластины, деротационной пластины с ушками.

Теоретическим и экспериментально определена деформативность биотехнической системы в случаях простых и сложных видов внешних нагрузок.

Ключевые слова: ключица, биомеханический анализ, перелом, остеосинтез

В травматологии и ортопедии всё большее распространение приобретает концепция остеосинтеза, которая базируется на принципе создания максимально стабильного соединения отломков при сохранении возможности их микроподвижности в условиях безыммобилизационного режима пациентов в послеоперационный период и максимального обеспечения кровоснабжения в зоне перелома [1].

Проведение сравнительных биомеханических экспериментальных и теоретических исследований биотехнических систем «отломки кости – фиксатор» при использовании разных типов фиксирующих конструкций – одно из условий обеспечения правильного выбора фиксирующей системы при создании остеосинтеза для того или иного вида повреждения или перелома кости.

Так, в соответствии с данными различных авторов, переломы костей ключицы составляют 2,6-19,5% от всех переломов костей [6,7,8], в частности до 44% переломов костей, которые представляют верхний плечевой пояс [9].

Чаще всего переломы ключицы возникают в средней трети [10], достигая по частоте 75% [11] всех переломов этой кости. Этим и обусловлена необходимость приделить особенное внимание лечению, в первую очередь, именно переломам средней трети ключицы [12].

Оценка теоретическим и экспериментальным путём прочности и деформативности биотехнической системы «кость-фиксатор» при использовании разных типов фиксирующих конструкций с целью создания стабильного остеосинтеза, сравнение результатов расчётов и измерений с последующим выбором наиболее целесообразного варианта фиксации для каждого вида и типа перелома – задача биомеханического исследования для обоснования того или иного способа фиксации.

Целью работы является проведение сравнительного теоретического и экспериментального биомеханического анализа эффективности использования разных фиксирующих конструкций для создания стабильного остеосинтеза диафизарных переломов ключицы.

В работе с целью создания стабильного остеосинтеза рассмотрены следующие варианты фиксации отломков при диафизарных переломах ключичной кости: наkostная плоская пластина; интрамедуллярный винт, двойная деротационная пластина, двойная деротационная пластина с ушками [2]. Рассматриваемые в работе конструкции наkostных и интрамедуллярных фиксирующих конструкций представляют собой в настоящее время одни из

самых распространённых систем для создания стабильного остеосинтеза ключицы.

Для теоретической оценки деформативности биотехнической системы, образованной с помощью указанных выше конструкций, для случаев деформации изгиба и кручения, оценки допустимых значений нагрузок было проведено определение положения главных центральных осей инерции всех типов поперечных сечений указанных выше биотехнических систем. Проведено определение положения центра тяжести сечения каждой биотехнической системы и с помощью теоремы об изменении осевых моментов инерции при параллельном переносе координатных осей определены главные центральные моменты инерции и моменты сопротивления для всех рассмотренных типов биотехнических систем.

На основе проведенных теоретических исследований определены допустимые величины нагрузок на каждый тип фиксирующей системы при деформациях растяжения-сжатия, кручения, изгиба [3].

Величина нагрузки, которая выдерживается целой неповреждённой костью принималась в качестве своеобразного эталона.

Для деформации растяжения-сжатия величина допустимой нагрузки определялась по формуле:

$$[P] \leq [\sigma] \cdot F, \quad (1)$$

где: $[P]$ – допустимая величина осевой силы;

$[\sigma]$ – величина допустимого напряжения для костного вещества;

F – площадь поперечного сечения диафизарной части кости.

Величину абсолютного удлинения (укорочения) Δl целой кости определяли по формуле закона Гука

$$\Delta l = \frac{Pl}{EF}, \quad (2)$$

где: Δl – абсолютная осевая деформация;

P – величина осевой действующей силы;

E – модуль упругости I-го рода для кортикального вещества кости;

F – площадь поперечного сечения диафизарной части кости.

Для оценки допустимых значений внешних нагрузок при деформации кручения использована теория кручения некруглых профилей, в частности – теория кручения тонкостенных замкнутых профилей. Так, в конце малой полуоси сечения

$$\tau_{\max} = \frac{M_k}{W_k}, \quad (3)$$

где: τ_{\max} – максимальные касательные напряжения в материале костной ткани;

M_k – крутящий момент;

W_k – момент сопротивления сечения при кручении (условная геометрическая характеристика).

Из условия прочности максимальное касательное напряжение

$$\tau_{\max} = 2G \frac{\varphi}{l} \frac{a^2 b}{a^2 + b^2} \leq [\tau], \quad (4)$$

где G – модуль упругости II-го рода костной ткани;

φ – угол закручивания;

l – длина кости;

a, b – размеры сечения (длина большого и малого диаметров);

$[\tau]$ – допустимое значение напряжения.

На конце малой полуоси сечения ключичной кости величина допустимого крутящего момента, который не вызывает разрушения костного вещества

$$[M_k] \leq [\tau] \cdot W_k. \quad (5)$$

Момент сопротивления W_k при кручении определяется по выражению:

$$W_k = \frac{\pi b^3 n}{16} (1 - \alpha^4), \quad (6)$$

где $\alpha = a_1/a$ – отношение внутреннего и внешнего больших диаметров сечения кости;

$n = a/b$ – отношение большого и малого внешних диаметров сечения кости.

Деформация изгиба вследствие специфики формы и анатомического расположения ключичной кости совершается в плоскости, не совпадающей ни с одной главной плоскостью инерции. Это означает, что возникает явление косоугольного изгиба (одной из разновидностей сложного сопротивления). Для оценки параметров такого вида нагружения следует использовать, как известно, принцип независимости действия сил [3].

В этом случае

$$\sigma_{\max} = \frac{M_{\text{cop}}}{W_y} + \frac{M_{\text{верт}}}{W_z} \leq [\sigma], \quad (7)$$

где: M_{cop} и $M_{\text{верт}}$ – изгибающие моменты в главных плоскостях инерции;

W_y и W_z – осевые моменты сопротивления сечения относительно главных осей инерции;

σ_{\max} – максимальная величина нормальных напряжений при изгибе;

$[\sigma]$ – допустимое значения напряжения.

Для каждого отдельного случая плоского изгиба, который является составной частью сложного сопротивления:

$$\sigma_{\max} \leq \frac{M_{\max_{3z}}}{W_{н.о.}}, \quad (8)$$

где σ_{\max} – максимальное нормальное напряжение в кортикальной костной ткани;

$M_{\max_{3z}}$ – максимальный изгибающий момент в главной центральной плоскости инерции;

$W_{н.о.}$ – осевой момент сопротивления относительно нейтральной оси.

Тогда, учитывая выражение (8) для изгиба в вертикальной и горизонтальной плоскостях, допустимые значения изгибающих моментов:

$$[M_{3z}^{\text{верт}}] = [\sigma]W_y, \quad (9)$$

$$[M_{3z}^{\text{cop}}] = [\sigma]W_x. \quad (10)$$

На основании полученных допустимых значений изгибающих моментов можно расчётным путём определить величины углов поворота сечений кости в вертикальной и горизонтальной плоскостях соответственно:

$$\theta_{\text{верт}} = \frac{[M_{32}^{\text{верт}}] \cdot l}{EI_y}, \quad (11)$$

$$\theta_{\text{гор}} = \frac{[M_{32}^{\text{гор}}] \cdot l}{EI_x}, \quad (12)$$

где: I_y та I_x – осевые моменты инерции сечения кости относительно главных центральных осей.

Аналогичным образом определялись указанные выше параметры (1) – (12) для всех случаев фиксации.

Полученные по выражениям (1) – (12) теоретические значения сопоставлены с экспериментальными значениями для ключичной кости.

Во всех случаях экспериментальных исследований при их обобщении проведена соответствующая статистическая обработка полученных результатов, определено математическое ожидание, средне-квадратичное отклонение, величины доверительных интервалов. Величина каждой выборки равнялась 6.

Анализ теоретических и экспериментальных исследований показал, что лучше всего в обеих плоскостях сопротивляются деформации изгиба препараты, синтезованные двойной деротационной пластиной.

Выводы

1. Предложена методика расчётной и экспериментальной оценки биомеханических параметров системы «отломки ключицы – фиксатор» при остеосинтезе с помощью простой наkostной пластины, интрамедуллярного винта, двойной деротационной пластины, двойной деротационной пластины с ушками.

2. Анализ и сопоставление расчётных и экспериментальных результатов биомеханической оценки стабильности остеосинтеза при нагрузках растяжения-сжатия и кручения показал высокую способность двойной деротационной пластины сопротивляться указанным видам нагрузок.

3. Разброс между экспериментальными и теоретическими результатами для всех типов рассмотренных фиксирующих конструкций находится в пределах 3,4 – 12,8%.

Список литературы

1. Білик С.В., Рубленик І.М. Малоінвазивний накістковий остеосинтез в лікуванні діафізарних переломів плечової кістки // Ортопедия, травматология и протезирование. – 2002. – № 2. – С. 111-113.
2. Пат. на винахід № 43275UA, А МПК 7 А61 В 17/56. – пристрій для остеосинтезу С.В. Білика та І.М. Рубленика / І. М. Рубленик, С.В. Білик (UA). – № 2001063739 заявки, заявл. 01.06.20011; опубл. 15.11.2004, Бюл. № 11. – 4 с.
3. Писаренко Г.С. Справочник по сопротивлению материалов / Писаренко Г.С., Яковлев А.П., Матвеев В.В. – Киев: Наукова думка, 1988. – 736 с.
4. А.С. 1409250 СССР, МКИ, А 61 В 17/58/ Устройство для определения деформации костного образца / В.Л. Васюк, И.М. Рубленик, А.Г. Шайко-Шайковский, К.Д. Радинский (СССР). – № 4161940/28–14; Заявл. 16.12.86; опубл. 15.07.88; Бюл. № 26.
5. Шайко-Шайковський О.Г. Основи побудови металополімерних конструкцій біотехнічних систем для остеосинтезу: дис. ... доктора техн. наук: 05.11.17 / Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович. – Львів, 2002. – 407 с.
6. Бейдик О.В., Ромакина Н.А. Стержневой наружный чрескостный остеосинтез при травмах ключицы и ключично-акромиального сочленения //Гений ортопедии. -2004.-№3.-с.70-76.
7. Шапошников Ю.Г. Травматология и ортопедия.М.- Медицина.1997.- Т.2.-591 с.
8. Nowak J.,Mallmin H., Larsson S. The aetiologi and epidemiologi of clavicular fractures. A prospective study during a two-year period in Uppsala, Sweden // Injury, Int.J. Care Injured, -2000.-Vol..-P.353-358.
9. Safran O, Mosheiff R, Mattan Y, Libergall M. Surgical repair of fractures of the clavicle in the adult // Zentralbl Chir.-2002.-Vol.127,№6.-P.479-484.

10. Zhu X., Li W., Chen Z. Analyses of epidemiology in 363 cases of clavicle fractures // Zhongguo Xiu Fu Chong Jian Wai Ke Za Zhi. -2004.- Vol.18, №4.- P.275-276.

11. Кравченко О.Ф., Онищенко А.В. Носивец Д.С. Первичный остеосинтез спонгиозным винтом при переломах ключицы // Ортопедия, травматология. -2006. -№1.-с.20-23.

12. Тяжелов О.А., Шпаченко М.М., Чернецкий В.Ю., Карпинский М.Ю., Субота И.А. Експериментальне дослідження механічної міцності остеосинтезу перелому ключиці в середній третині різними фіксаторами // Науковий вісник Ужгородського університету.- вип. 32, 2007.- с.193-199.

**ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ І ЗАГРОЗИ БІОТЕРОРИЗМУ НА УКРАЇНІ
(СТАН ПРОБЛЕМИ)**

Коваль Галини Миколаївна¹

д.м.н. професор

Вакаров Олесь Сергійович¹

асистент

Опіярі Тетяна Владиславівна¹

студент

Сіліна Тетяна Миколаївна²

д.м.н. професор

Сіліна Наталя Костянтинівна³

кандидат

медичних наук, старший науковий співробітник

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»¹

Національний університет охорони здоров'я України ім. П.Л. Шупика»²

ДУ «Інститут педіатрії, акушерства і гінекології

імені академіка О. М. Лук'янової Національної

медичної академії України»³

Анотація. Проведено частковий аналіз основних джерел виникнення біологічних загроз, охарактеризовано спектр збудників особливо-небезпечних інфекційних хвороб, які придатні для використання з біотерористичною метою та застосування сучасних мікробіологічних методів ідентифікації для забезпечення біобезпеки держави і ефективного реагування на біотерористичні загрози в Україні.

Ключові слова: біотероризм, біобезпека, загроза, патогенні збудники.

Найвищим ступенем суспільної небезпеки характеризується біотероризм із застосуванням зброї масового знищення, в тому числі біологічної. Вражаюча сила бактеріологічної (біологічної) вірусної зброї при використанні її в терористичних цілях може спричинити катастрофічні наслідки для будь-якої держави. Біотероризм є більш небезпечним серед інших видів тероризму,

оскільки метою злочинних дій є заподіяння шкоди навколишньому середовищу, живій і неживій природі, життю і здоров'ю населення.

Сучасний тероризм цинічний і багатоликий. Якщо на етапі зародження цього явища метою більшості терористичних актів, як правило, було знищення окремих індивідів, то на сьогодні це масове знищення людей, підриг матеріального добробуту, руйнування культурних цінностей.

Як один із сучасних високотехнологічних видів тероризму, біологічний тероризм визнається міжнародним злочином, масштаби і ступінь поширення якого відповідають рівневі світової загрози. Протидія цій небезпеці вимагає усе більшої співпраці різних держав, спільного використання досвіду, наявного у кожній країні, зокрема, і в Україні. Адже у випадку виникнення біотерористичних загроз, Україна може брати участь у спільних антитерористичних заходах самостійно, а також шляхом сприяння іншим державам у подоланні на їх території зазначених небезпек.

Натепер біотероризм стає «модним» вчинком, і частота запланованих і реалізованих терористичних актів невинно зростає. 1997 року було порушено 74 кримінальні справи, пов'язані із загрозою застосування біологічної зброї (із них у 22 – випадках її реальне застосування), 1998 року – відповідно 121 і 112, 1999 року – 267 і 187, 2000 року – 257 і 115). 2001 року США зазнали несподіваного біонападу з використанням спор сибірки. Тоді у жовтні захворіли 8 працівників видавництва «Amerikan Media», у наступному – сибірка була виявлена у поліцейських, поштових службовців і працівників телекомпанії NBC (усього захворіло 22 чоловіки, 5 із яких померло). Цей терористичний акт викликав суспільну паніку, а також послужив поштовхом для каскадного зростання кількості фальшивих тривог, для ліквідації яких було затрачено значні кошти.

Ключовим елементом сучасного біотероризму є організований на високому рівні його структурний характер. Зазначена терористична діяльність у сучасних умовах характеризується глобальним розмахом, високотехнологічним оснащенням, відсутністю явно виражених державних кордонів, легалізацією

доходів, отриманих злочинним шляхом. Проте варто розглянути основні передумови формування сучасного стану розвитку біотероризму в Україні як суспільно негативного явища, що сформувалося історично у період кінця ХХ та початку ХХІ століття.

В ХХІ ст. «брудні» військові технології практично не змінилися. Випадковою жертвою чергової біологічної атаки може стати кожен з нас. Сучасний біотероризм є складним багаторівневим негативним явищем сучасної дійсності, яке посягає на різні сфери життєдіяльності людей, тому попередження, протидія та боротьба з ним являє собою одну з найскладніших проблем теорії і практики сучасного адміністративноправового регулювання суспільних відносин. Не викликає жодного сумніву й те, що біологічна зброя може використовуватися й у найближчому майбутньому.

З метою біотероризму (як і воєнної загрози) можна використати широкий спектр збудників та їх токсинів (близько 60). Проте, найімовірніше, використання найбільш контагіозних збудників (віруси натуральної віспи, геморагічної лихоманки Марбург, Ебола, збудники чуми, сибірської виразки, туляремії, токсин ботулізму). З меншим ступенем вірогідності можуть бути використані менш контагіозні збудники (бруцельозу, венесуельського енцефаліту коней, сапу, меліоїдозу, висипного тифу, жовтої лихоманки, холери, токсинів правця і дифтерії). Тому надзвичайно важливо в будь-якій державі бути готовими до здійснення діагностики, щоб запобігти завезенню, передусім, карантинних і небезпечних інфекційних захворювань бактерійної та вірусної етіології. Для удосконалення біологічної зброї сьогодні можуть використовуватися досягнення в розвитку молекулярної біології, мікро-біології, генної інженерії. За цих умов наукова революція в біотехнології, в основі якої закладені здобутки молекулярної технології та генетики, розв'язала можливості безпосереднього впливу на генетичний апарат мікробних, тваринних і рослинних клітин.

В Україні вже функціонує більше 3000 лабораторій мікробіологічного профілю, в яких постійно проводяться роботи з біологічними агентами II–IV

груп патогенності. З метою посилення протиепідемічного режиму та підвищення безпеки цих установ протягом останніх років вжито низку організаційних та практичних заходів. Матеріально-технічне забезпечення установ та закладів санепідслужби є недостатнім. Так, парк лабораторного обладнання та приладів застарілий і залишається на рівні 70–80-х років. Фактично відсутнє сучасне обладнання, зокрема для молекулярно-генетичних досліджень. З метою забезпечення готовності установ, діяльність яких безпосередньо пов'язана з патогенними біологічними агентами, до запобігання можливим терористичним проявам, МОЗ України розробила Програму цільового фінансування установ, що за наказом МОЗ та АМН України від 21.03.03 р. № 127/27 “Про удосконалення функціонування системи індикації біологічних патогенних агентів” ввійшли до цього переліку. Відповідно до цієї Програми для забезпечення готовності залучених установ необхідно близько 45 млн грн, зокрема на забезпечення готовності шести Центрів індикації – близько 28 млн грн.

Значно менше шансів у людства знайти і зрозуміти джерело походження біологічної зброї. На практиці смертельні засоби зберігаються у таємних лабораторіях, підконтрольних спецслужб певних країн. І в цій ситуації загроза використання біологічної зброї завжди залишається. Як приклад, на даний час у світі поширюється небезпечний коронавірус, який вже спричинив масштабні негативні наслідки для країн усього світу та України зокрема. Науковці досі дискутують про природну еволюцію цього вірусу чи про його штучне виведення у лабораторії. Пандемія COVID-19 – це виклик усьому суспільству, який поділив світ «до» і «після». Зовнішня самоізоляція держав та введення внутрішніх карантинних режимів спровокували ряд невдач, зокрема: спад економіки, скорочення прямих іноземних інвестицій, зростання соціальної напруги та бідність. А найголовніше, що дана інфекція становить безпосередню загрозу суспільству, вражаючи людей, незалежно від їх соціального та економічного становища. У будь-якому разі, незважаючи на дію жорстких обмежувальних заходів, що вплинули на роботу бізнесу, державних органів та

установ, а також на повсякденне життя мільйонів осіб, людство має вийти з пандемії. Водночас українське суспільство та міжнародна спільнота має усвідомити «гіркий» урок про те, як негативна дія біологічних патогенів за досить короткий період часу може поставити світ «на коліна». Та, відповідно, зробити акцент на біобезпеці, побудові ефективної системи охорони здоров'я як в межах країни, так і в межах світового співтовариства.

В Україні координацію заходів із недопущення епідемічних ускладнень та лабораторного контролю об'єктів довкілля здійснюють Міністерство охорони здоров'я та заклади Державної санітарно-епідеміологічної служби. Лабораторії відділів особливо небезпечних інфекцій щороку досліджують сотні проб “невідомих речовин” з усіх регіонів країни. Згідно з даними Національної доповіді про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2013 р. не зафіксовано біотерористичних проявів. Разом з тим, звернемо увагу на значну кількість випадків погроз вчинення терористичних дій. Серед них абсолютна більшість – це анонімні повідомлення, виконавці яких не мали реальної мети і можливості здійснити теракт та у 90 % випадків не керувались соціальними чи політичними мотивами.

Револуція в галузі біотехнологій дозволяє створити біологічну зброю, що за вражаючими параметрами не поступається ядерній зброї і має при цьому гнучкість у застосуванні. На фоні повномасштабної війни росії проти України країна-терорист ймовірно використала хімічну зброю у Маріуполі та інших містах, а потенційна загроза біологічного тероризму в сучасних умовах зростає.

Важливо в будь-якій державі бути готовими до здійснення діагностики з метою запобігання завезенню, передусім, карантинних і небезпечних інфекційних захворювань бактерійної та вірусної етіології, що створює методичні основи для готовності до швидкого виявлення збудників, можливо, використовуваних з біотерористичною метою. Ця проблема лежить в площині використання сучасних мікробіологічних методів ідентифікації. Біологічна безпека, протидія біотероризму є невід'ємною складовою національної безпеки, проте будь-які вказівки стосовно питань щодо безпеки техногенного, у тому

числі ядерного та біологічного тероризму; впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, генетично змінених організмів, біотехнологій тощо, на жаль, – відсутні. До того ж, чинне національне законодавство України не містить чіткого і обґрунтованого формулювання поняття «біотероризм». Відсутні також вказівки щодо визначення функцій, обов'язків і відповідальності представників державних органів у сфері національної безпеки. Хоча, на нашу думку, вирішення цих проблем має посідати одне з провідних місць у системі правового забезпечення національної безпеки, зокрема у зв'язку із загостренням політичної ситуації на Сході нашої держави протягом шести останніх років та існуванням інших соціально-політичних чинників, які провокують терористичну діяльність.

Висновки. Біотероризм є особливим різновидом технологічного тероризму, для якого характерним є використання біологічної та токсинної зброї з терористичною метою шляхом отруєння атмосфери, водних ресурсів, продуктів харчування чи інших предметів продовольчого забезпечення або знищення чи руйнування рослинного або тваринного світу. Проте слід відмітити, що вивчення і надання рекомендацій щодо удосконалення вітчизняного законодавства у частині практичного вирішення органами державної влади проблем протидії біотероризму поєднано з певними труднощами. Зокрема, у науковій літературі масштаби цього явища не є чітко визначеними, а елементи системи правової протидії тероризму в цілому та його складовій – біотероризму є досить не конкретні. Усе це істотно ускладнює вироблення дієвих законодавчих механізмів щодо організації протидії цьому явищу.

Література.

1. Андрейчин М. Біотероризм. Медична протидія / М. Андрейчин, В. Копча. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2005. – 300 с.
2. Березін О. Б. Біотероризм. Сутність і методи протидії / О. Б. Березін // Зб. мат. 12-ї всеукр наук-метод конф. “Проблеми охорони праці, промислової та цивільної безпеки”. – К.: НТУУ “КПІ”; Основа, 2015. – С. 39–43.

3. Закон України “Про захист населення від інфекційних хвороб” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2020. – № 29. – С. 228.
4. Курзова В. В. Актуальні питання правового регулювання міжнародного співробітництва України в сфері боротьби з біотероризмом / В. В. Курзова // Митна справа. – 2019. – № 6(90). – С. 34–43.
5. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні. – К.: ДСНС, 2015. – 365 с.
6. Про біологічну безпеку України: Рішенням Ради Національної безпеки і оборони України від 27.02.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003525-09>.
7. Сибірна Р. І., Сибірний А. В. Проблеми боротьби із загрозою біотероризму в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2016. С. 495-499.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЕРГОТЕРАПІЇ В ОСІБ ІЗ ХВОРОБОЮ ПАРКІНСОНА

Лещенко Богдан Євгенович,
магістрант

Національний університет фізичного виховання і спорту України,
м. Київ, Україна

Анотація: у статті представлені теоретичні основи застосування заходів ерготерапії в осіб із хворобою Паркінсона. За даними літератури досліджено основні підходи та ерготерапевтичні стратегії, які можуть бути застосовані в комплексній реабілітації осіб із хворобою Паркінсона.

Ключові слова: ерготерапія, стратегії, реабілітація, відновлення, хвороба Паркінсона.

Вступ. Сучасне медикаментозне лікування є лише частково ефективним для контролю симптомів і проявів хвороби Паркінсона (ХП). Ліки в основному дозволяють коригувати порушення, що пов'язані з дофамінергічними ураженнями, і тому не є ефективними для ушкоджень, які асоційовані з недофамінергічними ураженнями при ХП, наприклад, порушеннями рівноваги або деменції. Більше того, на пізніх стадіях захворювання, ліки стають менш ефективними або викликають ускладнення, такі як інвалідизуючі дискінезії, що обмежує подальше збільшення їхньої дози. Отже, навіть ті пацієнти з хворобою Паркінсона, які отримують оптимальну медичну допомогу, стикаються зі значними і різноманітними проблемами в повсякденній діяльності [1, с. 930].

Ерготерапія (ЕТ) є частиною багатопрофільного лікування ХП, що спрямована на допомогу пацієнтові з вирішенням проблем щоденної діяльності, обумовлених захворюванням. Розгляд підходів та стратегій ерготерапії для осіб із ХП представляє цікавість та є актуальним напрямком реабілітаційної науки.

Мета роботи. За даними літератури дослідити підходи та стратегії ерготерапії, що застосовуються в комплексній реабілітації осіб із хворобою Паркінсона.

Матеріал і методи. Метод дослідження – аналіз науково-методичної літератури.

Результати та обговорення. Ерготерапевт зосереджується на забезпеченні виконання та залученні пацієнта до значущої діяльності і ролі вдома та у суспільстві [2, с. 2]. Ці види діяльності та ролі можна класифікувати за видами діяльності, пов'язаної з: 1) домашнім середовищем (догляд за собою та функціональна мобільність); 2) роботою – оплачуваною або неоплачуваною; 3) дозвіллям, наприклад, шопінг, відвідування ресторану чи театру [2, с. 4]. Роль ерготерапевта також поширюється на надання допомоги особам, які доглядають за пацієнтом (опікунів).

В реабілітації осіб із ХП ерготерапевти в основному використовують комбінацію стратегій, що включає: 1) застосування компенсаторних стратегій у повсякденній діяльності; 2) адаптація заняттєвих завдань і розпорядку дня; адаптація фізичного середовища. Ерготерапевти проводять консультації та навчання осіб, відповідальних за надання догляду пацієнтові.

Важливо, щоб терапевтичні підходи і втручання відповідали здібностям, потребам, мотивації та соціальному контексту пацієнта (і його опікунів) [3, с.90]. Спільне прийняття рішень щодо цілей терапії та видів втручань має важливе значення для забезпечення підходу, орієнтованого на пацієнта. Особливу увагу приділяють особистій ролі пацієнта у запобіганні, розпізнаванні та адекватному реагуванні на наявні проблеми [1, с. 931].

Стратегія навчання. Ерготерапевт навчає пацієнтів із ХП та їхніх опікунів розуміти чинники, які впливають на активність повсякденного життя, а також визначати власні цілі та можливості в управлінні значущою щоденною діяльністю та рутиною. Оцінка впливу програми ерготерапії, в якій навчання було основним елементом, продемонструвала ефективність у збільшенні

продуктивності та задоволення від пріоритетної щоденної діяльності у пацієнтів із ХП [4, с. 1196].

Стратегії когнітивної реабілітації. Ерготерапевти можуть проводити консультації та навчати пацієнтів використанню компенсаторних когнітивних стратегій у повсякденних завданнях. Ці стратегії подібні до стратегій, які застосовуються в осіб із черепно-мозковою травмою. Принципи компенсаторних стратегій полягають у створенні зовнішньої структури та забезпеченні продуманого поетапного підходу до планування, розв'язання проблем і контролю за виконанням діяльності [1, с. 936].

Більшість досліджень, пов'язаних із оцінкою стратегії когнітивної реабілітації в осіб із ХП, зосереджені на корекційному когнітивному тренуванні. Висновки з проведених досліджень показують, що когнітивне тренування є ефективним у короткостроковій перспективі у вдосконаленні виконання пізнавальних завдань, але ефект не стосувався покращення якості життя [5, с.140].

Оптимізація структури і режиму дня. Структурування та планування дня – це стратегія, яка може допомогти в досягненні різних типів цілей. По-перше, щоденний або щотижневий графік активності може спонукати до запам'ятовування та ініціації діяльності. По-друге, ретельно плануючи діяльність, можна передбачити та уникнути стресові ситуації (наприклад, обмеженість часу, багатозадачність тощо). По-третє, ця стратегія може бути використана в осіб із ХП для вирішення проблеми коливань ефектів ліків, уповільнення виконання діяльності та втоми. Стратегія адаптації структури дня і рутини продемонструвала ефективність для пацієнтів із легкою формою ХП [6, с. 73].

Стратегія адаптації фізичного середовища. Оскільки на «застигання» та падіння у пацієнтів із ХП частково впливають обмеження фізичного середовища, допоміжні пристрої та зміни у фізичному середовищі можуть потенційно підвищити незалежність та безпеку або зменшити кількість зусиль, необхідних для виконання діяльності. Ерготерапевти можуть запропонувати

консультацію щодо асортименту допоміжних пристроїв і модифікації у фізичному середовищі. Зазвичай рекомендовані модифікації та пристрої у пацієнтів із ХП включають: усунення перешкод, перелаштування робочого простору, покращення умов освітлення, оптимізацію висоти або опори меблів, використання поручнів.

Ефективність стратегії адаптації фізичного середовища широко не вивчена при ХП, але їй приділено значну увагу в загальній популяції літніх людей. Було виявлено, що стратегія ефективна у зменшенні падінь у людей похилого віку з високим ризиком падіння [7, с.453].

Висновки. Ерготерапія відіграє унікальну роль в реабілітації осіб із ХП. Керуючись палітрою наявних стратегій ерготерапії, можливо враховувати індивідуальні цілі пацієнта та його опікунів. Наразі є первинні докази того, що індивідуально підібране ерготерапевтичне втручання є ефективним для осіб із ХП. Майбутні дослідження мають бути зосереджені на з'ясуванні, які комбінації стратегій є найбільш ефективними для конкретних груп пацієнтів.

Список літератури

1. Radder DLM, Sturkenboom IH, Nimwegen M, Keus SH, Bloem BR, de Vries NM. Physical therapy and occupational therapy in Parkinson's disease, *International Journal of Neuroscience*. 2017; 127:10, 930-43.
2. Мангушева ОО. Короткий термінологічний словник ерготерапії. ГО «Українське товариство ерготерапевтів»; 2021. 17 с.
3. Nisenzon AN, Robinson ME, Bowers D, et al. Measurement of patient-centered outcomes in Parkinson's disease: what do patients really want from their treatment? *Parkinsonism Relat Disord* 2011;17(2):89–94.
4. Sturkenboom IH, Nijhuis-van der Sanden MW, Graff MJ. A process evaluation of a home-based occupational therapy intervention for Parkinson's patients and their caregivers performed alongside a randomized controlled trial. *Clin Rehabil* 2016;30(12):1186–99.

5. Vlagsma TT, Spikman JM. Review: Neuropsychologische behandelingen voor patiënten met de ziekte van Parkinson. Tijdschrift voor Neuropsychol 2014;9(2):128–43.

6. Ekker MS, Janssen S, Nonnekes J, et al. Neurorehabilitation for Parkinson's disease: future perspectives for behavioural adaptation. Parkinsonism Relat Disord. 2016;22(Suppl 1):S73–7.

7. Steultjens EM, Dekker J, Bouter LM, et al. Occupational therapy for community dwelling elderly people: a systematic review. Age Ageing 2004;33(5):453–6.

ВПЛИВ ЗАХОДІВ ЕРГОТЕРАПІЇ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ОСІБ ІЗ РЕВМАТОЇДНИМ АРТРИТОМ

Ліханова Анастасія Валеріївна,

магістрантка

Національний університет фізичного виховання і спорту України,

м. Київ, Україна

Анотація: представлено результати оцінки впливу заходів ерготерапії на показники функціонування та якості життя осіб із ревматоїдним артритом. Було проведено дослідження за участю 14 пацієнтів, в якому отримано дані про позитивний вплив заходів ерготерапії на якість життя осіб із ревматоїдним артритом.

Ключові слова: ревматоїдний артрит, ерготерапія, реабілітація, відновлення, якість життя.

Вступ. Реабілітація хворих на ревматоїдний артрит (РА) залишається однією з найбільш складних проблем сучасної ревматології. Її актуальність обумовлена прогресуючим перебігом захворювання, тяжкістю ураження опорно-рухового апарату, високою частотою ураження осіб працездатного віку, що призводить до раннього зниження функціональних здібностей, втрати професійних та соціальних навичок, труднощів фізичного та психологічного пристосування пацієнтів до порушень рухових функцій, значною інвалідизацією, які становлять серйозну загальномедичну та соціальну проблему, призводячи до величезних економічних втрат [1, с. 3; 2, с. 9].

Основні цілі реабілітації при РА полягають в зменшенні болю, попередженні і корекції функціональної недостатності суглобів, стримуванні прогресування деформацій, збереженні здатності до самообслуговування, виконання побутової діяльності, професійної праці, поліпшення якості життя [3, с.44].

Ерготерапія (occupational therapy) – це професія, спрямована на повернення людини до повсякденної діяльності та суспільного життя з урахуванням при цьому її особистих потреб і бажань. Заняттєва активність (occupation) – цілеспрямована, тривала, регулярна, багатоконпонентна, бажана або очікувана діяльність (активність повсякденного життя, інструментальна активність повсякденного життя, продуктивна діяльність, гра, освіта, відпочинок і сон, дозвілля, соціальна участь), яка надає життю людини зміст і мету, є обов'язковою чи такою, яка приносить задоволення та відчуття досягнення [4, с. 2].

На сьогодні у вітчизняній системі реабілітації хворих на РА традиційно застосовується трудотерапія, яка має спільні риси з ерготерапією, проте охоплює значно вужчий перелік завдань. Повідомлення про застосування ерготерапії в комплексній реабілітації осіб із РА у вітчизняній науковій літературі вкрай обмежені. Таким чином, розвиток застосування ерготерапії в реабілітації є перспективним напрямком відновлення осіб із РА.

Мета роботи. Оцінити ефективність застосування заходів ерготерапії в осіб із ревматоїдним артритом.

Матеріал і методи. Було проведено обстеження 14 осіб із РА (2 чоловіки, 12 жінок; віковий діапазон від 39 до 60 років). Пацієнти були розділені на дві групи по 7 осіб: групу втручання та групу контролю. Критерії включення: діагностований РА, вік від 18 до 65 років, відсутність будь-яких змін в медикаментозній терапії протягом шести місяців, 2 або 3 стадія РА, відсутність гострого запального процесу.

Методи дослідження: оцінка болю за допомогою Індексу болю Макгілла; оцінка функціонування та якості життя за модифікованою анкетною оцінкою здоров'я Stanford Health Assessment Questionnaire (HAQ); методи математичної статистики.

Результати та обговорення. Для контрольної групи було проведено десять сеансів фізіотерапевтичної програми. Фізична терапія проводилась 3-5 разів на тиждень, сесії тривали приблизно 45 хвилин.

Для групи втручання також проводили такі самі сесії фізичної терапії. Окрім того, в групі втручання проводили сеанси ерготерапії (від чотирьох до 10 сеансів відповідно до індивідуальних потреб пацієнта). Програми ерготерапії включали наступний перелік методів: позиціювання; способи захисту суглобів; терапія кисті; правильне обладнання домашнього простору, застосування у побуті допоміжного адаптивного обладнання та технічних пристроїв, що полегшують самообслуговування, виконання хатньої роботи. Кожна сесія ерготерапії тривала від 60 до 90 хвилин. Ерготерапевтичний процес здійснювали відповідно до біомеханічної рамки практики.

Було досліджено вплив заходів ерготерапії на функціонування, активність та участь осіб із РА. Для оцінки ефективності заходів ерготерапії проводили динамічне спостереження за двома групами пацієнтів. Усі вимірювання та обстеження пацієнтів обох груп проводили до початку втручання та через 1 місяць. Оцінка динаміки больового синдрому показала значуще зменшення болю у групі втручання (рис.1), тоді як в групі контролю біль суттєво зменшився лише за сенсорним показником (рис. 2).

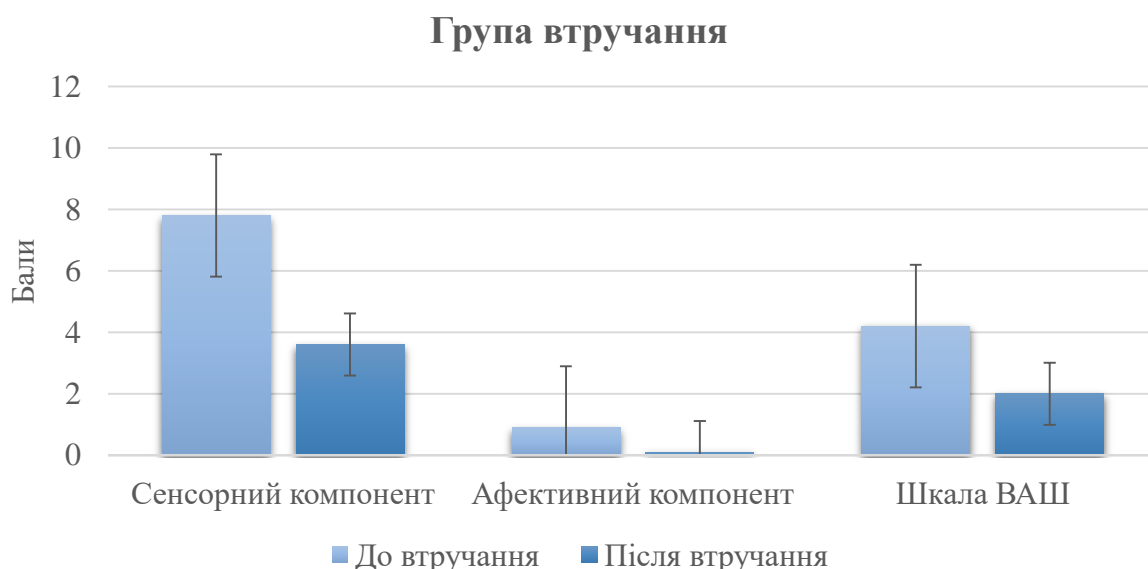

Рис. 1. Динаміка показників болю в групі втручання

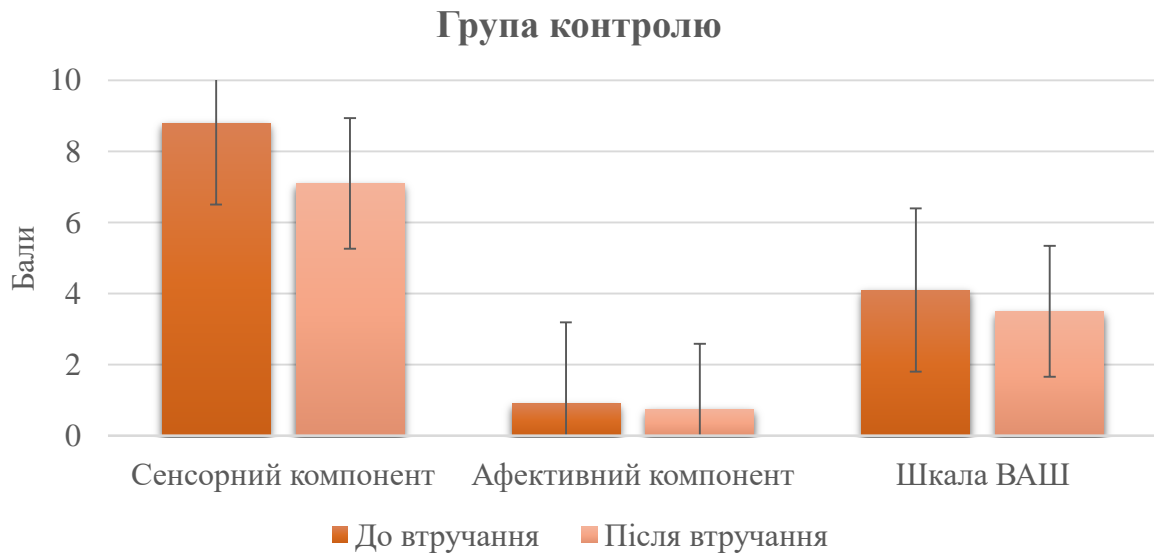

Рис. 2. Динаміка показників болю в групі контролю

Основним показником результату був показник НАQ. Під впливом ерготерапії відбулося значне зниження в усіх підпараметрах та загальній оцінці НАQ в групі втручання (рис. 3). У контрольній групі не було виявлено суттєвої різниці в підпараметрах НАQ, тоді як загальний бал НАQ зменшився суттєво (рис. 4).

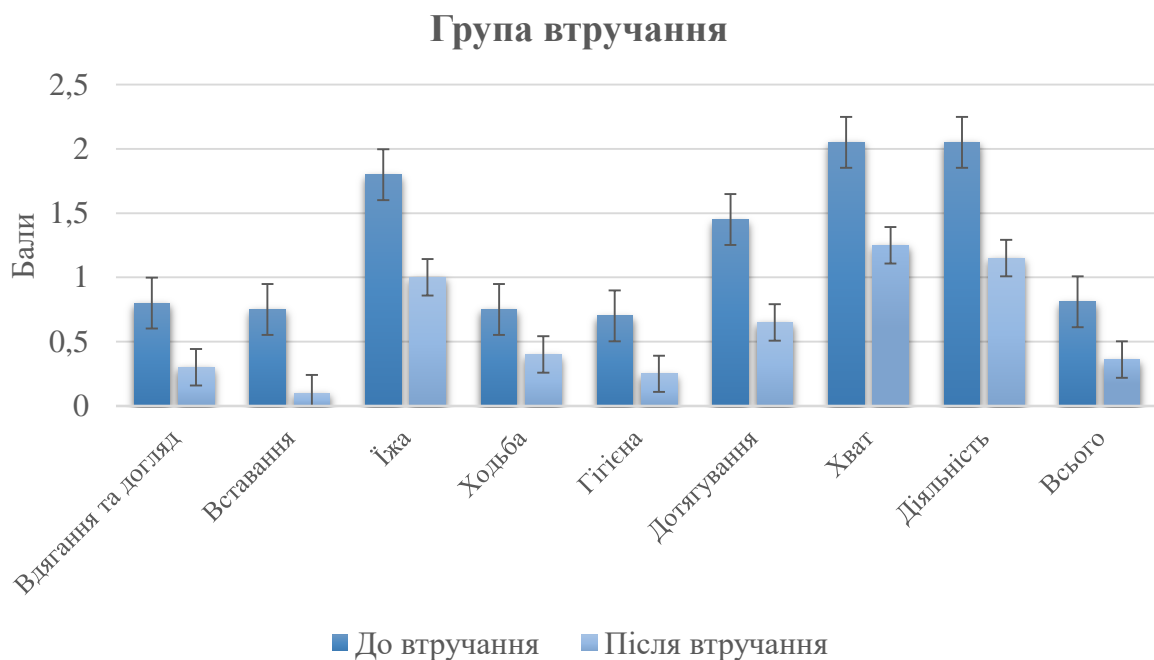

Рис. 3. Динаміка показників за анкетною НАQ в групі втручання

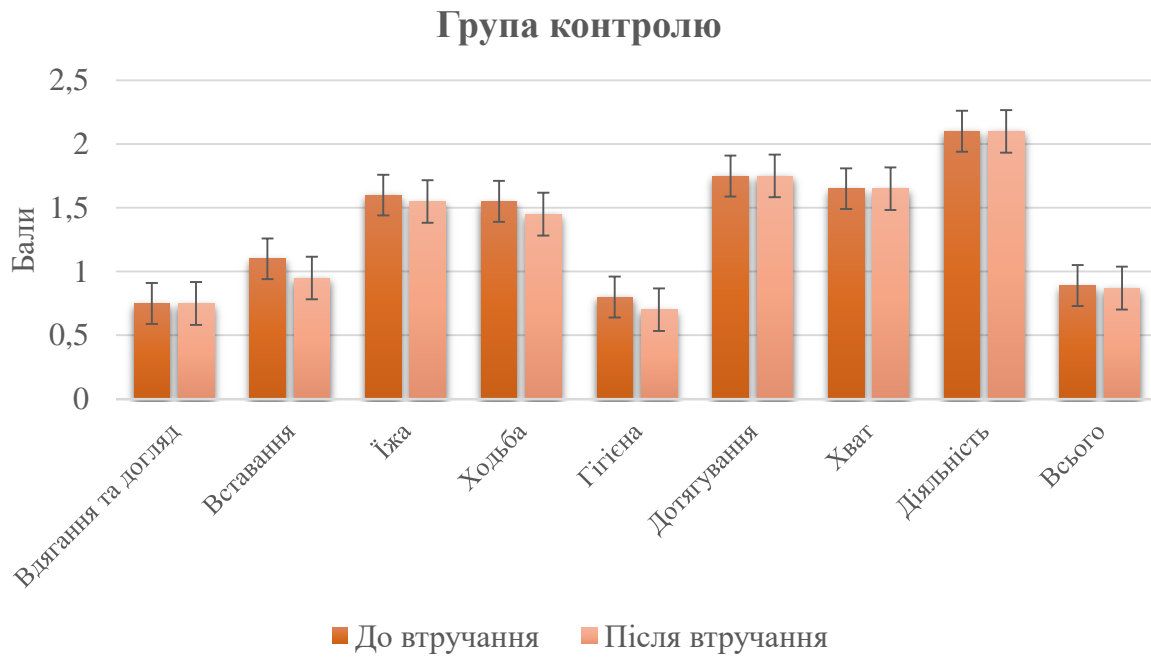

Рис. 4. Динаміка показників за анкетною НАQ в групі контролю

Таким чином, результати дослідження показали більш істотне зменшення обмежень активності та участі в групі втручання порівняно з контрольною групою.

Висновки. Актуальність проблеми застосування заходів ерготерапії в осіб із РА обумовлена тяжкістю ураження опорно-рухового апарату, прогресуючим перебігом захворювання, високою частотою ураження осіб працездатного віку, зниженням функціональних здібностей, втратою професійних і соціальних навичок, труднощами фізичного і психологічного пристосування хворого до порушень рухових функцій У дослідженні показано короткострокові наслідки ерготерапії в пацієнтів із РА. Було виявлено, що ерготерапія може зменшити обмеження активності та участі, а також підвищення якості життя у хворих на РА. Проте подальші дослідження необхідні для визначення довгострокового ефекту ЕТ на пацієнтів із РА.

Список літератури

1. Біловол ОМ, Князькова ІІ, Денисенко ВП. Ревматоїдний артрит: метод. вказ. для самостійної роботи студентів V курсу мед. фак-ту. Харків: ХНМУ, 2018. 20 с.

2. Насонов ЕЛ. Новые рекомендации по лечению ревматоидного артрита (EULAR, 2013): место метотрексата. Научно-практическая ревматология. 2014; 52 (1): 8-26.

3. Орлова ЕВ. Комплексная этапная реабилитация больных ранним ревматоидным артритом. Вопросы курортологии, физиотерапии и лечебной физической культуры. 2013; 1:44-50.

4. Мангушева ОО. Короткий термінологічний словник ерготерапії. ГО «Українське товариство ерготерапевтів»; 2021. 17 с.

**ЗУБОЩЕЛЕПНІ АНОМАЛІЇ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ РОЗВИТКУ
ПАТОЛОГІЇ СКРОНЕВО-НИЖНЬОЩЕЛЕПНОГО СУГЛОБА**

Масна Зоряна Зеновіївна

д.мед.наук, професор
завідувач кафедри оперативної хірургії
з топографічною анатомією
Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького
м. Львів, Україна

Рудницька Христина Ігорівна

к.мед.наук, доцент кафедри
оперативної хірургії з топографічною анатомією

Москвяк-Демків Анна Євгенівна

асистент кафедри ортодонції

Масна-Чала Оксана Зеновіївна

к.мед.наук, доцент кафедри
хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії

Анотація. З метою з'ясування частоти захворювань скронево-нижньощелепного суглоба серед осіб юнацького та зрілого віку та встановлення її взаємозалежності з зубо-щелепними аномаліями опрацьовано ортопантомограми 200 осіб, з яких 100 осіб юнацького та 100 осіб зрілого віку. Встановлено, що з віком зростає частота патологій скронево-нижньощелепного суглоба у осіб з передчасною втратою зубів на фоні некорегованих аномалій прикусу, що, очевидно, провокує патологічні зміни в суглобі.

Ключові слова: скронево-нижньощелепний суглоб, адентія, аномалії прикусу, юнацький вік, зрілий вік.

Вступ. За даними наукової літератури патологія скронево-нижньощелепного суглоба належить до актуальних проблем сучасної стоматології [1-4]. В рейтингу захворювань зубо-щелепної системи ця патологія посідає чільні місця, поступаючись лише карієсу та ураженням пародонту.

Численні літературні джерела свідчать, що частота захворювань скронево-нижньощелепного суглоба сягає 65-90% населення, вражаючи переважно осіб молодого віку. За даними клінічних досліджень до 76% хворих, що звертаються за допомогою до стоматолога, мають скарги на порушення функції скронево-нижньощелепного суглоба [1-6].

Серед різних захворювань скронево-нижньощелепного суглоба особливе місце займає синдром його дисфункції – один з найскладніших та суперечливих діагнозів в стоматологічній практиці. Різноманіття клінічних проявів даної патології визначається поліетіологічністю захворювання, причинами виникнення якого найчастіше є порушення функціональної оклюзії, травми, зміна висоти прикусу внаслідок втрати зубів, надмірне навантаження, патологічні форми прикусу, порушення постави тощо. Попри численні дослідження клінічного та експериментального напрямків щодо етіології та патогенезу дисфункції скронево-нижньощелепного суглоба, вони досі залишаються вивченими не до кінця, що значно ускладнює пошук методів ранньої діагностики даної патології, способів її ефективної корекції та розпрацювання профілактичних заходів [1-3, 7, 8]. При ураженні скронево-нижньощелепного суглоба клінічні прояви є дуже різноманітними (біль, шум, хрускіт, клацання у суглобі, біль у вусі та завушній ділянці, сухість у роті, печіння у горлі, носі, язиці; біль та посмикування жувальних м'язів), що значно ускладнює діагностування патології без проведення додаткових методів обстеження [2, 8]. Дані рентгенографії, ортопантомографії, конусно-променевої комп'ютерної томографії тощо дають змогу візуалізувати зміни у структурі суглоба, а нерідко – і з'ясувати причину їх виникнення та вибрати адекватні методи лікування.

Мета дослідження – з'ясування частоти захворювань скронево-нижньощелепного суглоба серед осіб юнацького та зрілого віку та встановлення її взаємозалежності з зубо-щелепними аномаліями.

Матеріали та методи. Опрацьовано ортопантомограми 200 осіб, з яких 100 осіб юнацького та 100 осіб зрілого віку.

Результати і обговорення. Встановлено, що серед 100 опрацьованих ортопантомограм осіб юнацького віку на 32 було виявлено аномалії прикусу, на 67 – адентія (48 випадків на верхній щелепі і 57 на нижній). На 15 ортопантомограмах було виявлено патологічні зміни скронево-нижньощелепного суглоба.

Серед 100 осіб зрілого віку після опрацювання ортопантомограм аномалії прикусу виявлено у 29 осіб, адентію – у 85 осіб (52 випадки на верхній щелепі і 63 на нижній). Патологічні зміни скронево-нижньощелепного суглоба виявлено на 22 знімках.

Результати проведеного аналізу засвідчили, що у всіх обстежених з виявленою патологією скронево-нижньощелепного суглоба були аномалії прикусу та асиметрична адентія з відсутністю не менше 3 зубів у групі осіб юнацького віку та не менше 5 зубів у осіб зрілого віку.

Отримані дані доповнюють результати досліджень інших авторів щодо етіології змін у скронево-нижньощелепному суглобі [1-3, 8], та підтверджують першочергове значення для їх профілактики вчасної корекції аномалій прикусу та відновлення цілісності зубних рядів після патологічної втрати зубів.

Висновки.

1. До передумов виникнення патологічних змін в скронево-нижньощелепному суглобі у осіб юнацького та зрілого віку належать некореговані аномалії прикусу та асиметрична адентія.

2. З віком частота уражень скронево-нижньощелепного суглоба, що розвивається на фоні зубощелепних аномалій, має тенденцію до зростання.

Список літератури.

1. Манфредини Д. Височно-нижнечелюстные расстройства. Современные концепции диагностики и лечения. М. Азбука. 2013: 503 с.

2. Щербаков АС, Петрика ИВ, Буланов ВИ, Загорко МВ. Изучение распространенности и диагностики функциональных нарушений ВНЧС у лиц молодого возраста Институт стоматологии. 2013; 1: 18–20.

3. Шувалов СМ. Заболевания и дисфункциональные нарушения височно-нижнечелюстного сустава у детей и взрослых. Клиника, диагностика, лечение. Винница «Книга-Вега». 2012; 48 с.
4. Дрогомирецька МС, Мірза РО. Клінічна нейро-м'язова діагностика та профілактика ускладнень при лікуванні вивиху диска скронево-нижньощелепного суглоба, який не можна вправити Сучасна стоматологія 2018; 3: 78–85.
5. Durham J, Newton-John TR, Zakrzewska JM. Temporomandibular disorders BMJ. 2015; 12: 350 p.
6. Fernandez-de-las-Penas C, Svensson P. Myofascial Temporomandibular Disorder Current Rheumatology Reviews. 2016; 12(1):40–54.
7. Табака ХІ, Бакалюк ТГ, Сірант ГО. Взаємозв'язок дисфункції скронево-нижньощелепного суглоба з порушенням постави у пацієнтів молодого віку. Медсестринство. 2018;3:42-44.
8. Макеев ВФ, Телішевська УД, Кулінченко РВ, Телішевська ОД. Критерії диференційної діагностики скронево-нижньощелепних розладів, класифікація та загальні клінічні підходи у діагностиці. Львівський медичний часопис. 2011;17(4): 56–60.

МІФИ ПРО ОСТЕОХОНДРОПАТІЮ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Процайло Михайло Дмитрович

к.м.н., доцент

Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

Анотація. Остеохондропатія (ОХП) кісток скелета важка недуга яка має прихований початок, що породжує легковажне ставлення до неї як медичних працівників так і батьків. Відсутність больового синдрому, стерта клінічна картина спотворюють істинну картину цієї недуги, тому виникло декілька хибних постулатів (міфів) відносно етіології, ранньої діагностики, лікування та профілактики цього захворювання.

Аналіз останніх даних генетики, селекції, ортопедії, біохімії, кардіології та інших наук показали, що ОХП є окремим проявом більш загального ураження сполучної тканини усього організму яка має спадкову схильність - синдром природженої дисплазії сполучної тканини. Системність ураження при ОХП, прихований перебіг захворювання, важкі ускладнення, висока інвалідизація, значні розбіжності відносно етіології, діагностики, лікування, профілактики свідчать про те, що вона є важливою медичною та соціальною проблемою.

Мета дослідження – підтвердити, або спростувати основні постулати (міфи) про ОХП на ґрунті останніх даних. Окреслити головні напрямки комплексного вивчення ОХП синдрому.

В огляді проведено аналіз даних літератури в галузі ортопедії, генетики, кардіології, анатомії відносно ранньої діагностики, своєчасного та адекватного лікування та профілактики ОХП. Ряд кластичних міфів (постулатів) стосовно ОХП спростовано, що дає можливість змістити деякі акценти стосовно діагностики, етіології ОХП. Класичні методи діагностики значно поступаються новим.

Використано результати обстежень дітей які здійснювалися на базі обласної дитячої клінічної лікарні з різноманітними формами ОХП. Базовим методом обстеження був рентгенологічний. Допоміжними були – ЕКГ, УЗД серця, реовазографія судин головного мозку, біопотенціали головного мозку.

Ключові слова: остеохондропатія, міфи, обстеження, лікування, спадковість, системне ураження.

У сучасній публіцистиці під міфом розуміється ілюзія, догми які не збігаються з результатами практичної перевірки.

Перший міф про те, що прогноз при остеохондропатії сприятливий, захворювання характеризується доброякісним перебігом і має схильність до самовиліковування [1, 2].

Функціональний прогноз залежить від віку хворого та терміну виявлення захворювання. Чим менший вік пацієнта, тим кращі позитивні результати лікування. Нижня вікова межа захворювання починається з 4 – 6 років [3]. Розлади нормальних топографоанатомічних співвідношень при ОХП в дитячому віці в подальшому залишаються на усе життя і є причиною остеоартрозів, та заміни суглоба на штучний (едопротезування при хворобі Переса). Інвалідизація після ОХП, особливо голівки стегна, надзвичайно висока [4 – 6].

Другий міф. Вважають, що можлива рання діагностика ОХП [3].

Критерії ранньої діагностики ОХП практично відсутні. Ранні стадії захворювання протікають безсимптомно [7]. Больовий синдром, кульгавість, та інші розлади функції виникають коли є деструкція кістки. Остеопороз видимий на рентгенограмі при втраті кісткової маси понад 30 %. Тому практично усі пацієнти з ОХП звертаються за медичною допомогою на фоні розгорнутої клінічної картини із значними кістковими змінами [1, 8]. Рання діагностика ОХП досить умовна, лікування розпочинається із запізненням [3, 10]. Діагностика повинна бути комплексною – використання клініко-геніалогічного методу вивчення анамнезу життя пацієнта, клінічного обстеження хворого і

членів його родини, а також біохімічного і молекулярногенетичного обстеження [7, 9].

Перспективними є пренатальне обстеження, новонароджених, тестування на наявність мутантних генів при відсутності симптомів захворювання. Візуально (рентген, КТ, МРТ, УЗД) виявити це захворювання у дитини до трьох років практично не можливо тому, що кістково – м'язова система ще формуються і окреслити межі норми і патології в цей період практично не можливо [10].

Третій міф. Головною причиною ОХП є аваскулярний некроз, асептичний некроз ураженого сегмента [9].

На ОХП стегна хворіють в основному хлопчики (із 40 обстежених 36 – хлопчики) [1].

Наші спостереження показами, що при ОХП має місце дисбаланс кровопостачання головного мозку який найкраще проявляється в пубертатному періоді. Лівобічне ураження на ОХП супроводжувалося гіповолемією, зниженням тонуусу венул правої гемісфери передньої та середньої частин головного мозку де розташовані центри які відповідають за трофіку, чутливість. Можливо це є однією з головних причин розладів трофіки при ОХП [11, 12].

Згідно сучасних даних більшість науковців надають перевагу генетичним факторам. Вважають, що ОХП має спадковий характер і передається за аутосомнорецесивним типом. Ця закономірність добре вивчена у ветеринарії [13, 14]. Практично усі собачки з малою масою (карликові, декоративні песики) хворіють на хворобу Пертеса. Чим менша маса собачки і чим більше проводилася селекція з метою отримання декоративної тваринки, тим більший ризик захворювання на ОХП [13 – 15]. Невеликий термін життя, строга паспортизація таких селективних, породистих тваринок значно полегшує вивчення генеалогії та спадковості при ОХП [14].

Генетичні аспекти ОХП у дітей вивчені вкрай слабо і підлягають подальшому вивченню [1, 4, 12, 16, 17].

Більш детально вивчений взаємозв'язок мієлодисплазії поперековосакрального відділів хребта та розладами інервації, кровопостачання кульшових суглобів при ОХП. Недорозвиток спинного мозку на цьому рівні має природжений характер і передається за спадковістю [18].

Четвертий міф. Вважають, що термін захворювання на ОХП приблизно 3 - 6 років [2, 3].

Хвороба Пертеса, може розпочинатися у віці 4 роки, хвороба Шойерман - Мау – 10 - 14 років, хвороба Осгуд – Шляттера – 8 - 14 років, і до періоду завершення росту дитини. Можливо ОХП починається раніше, але особливості будови дитини дозволяють діагностувати кісткові зміни у віці старше 4 – х років [6]. Перші клінічні ознаки деформуючого остеоартрозу при ОХП голівки стегнової кістки проявляються у дитячому віці і в подальшому залишаються на **усе життя** [19].

ОХП хребта – серйозна недуга у дітей та підлітків функціональна недостатність якого проявляється у старшому віці і є причиною розвитку раннього остеохондрозу і стає постійними супутником на **усе життя** [5, 9, 11, 13, 17, 20, 21]. Блокування, розлади інервації міжреберних нервів є причиною функціональних змін внутрішніх органів згідно зон Захар'їна – Геда, що вимагає довготривалого, малоефективного та вартісного лікування [20 – 22].

Фіксовані кіфотичні деформації хребта особливо при клиновидності трьох і більше грудних хребців, негативно впливають на серцевосудинну та інші системи. Виражена клінічна картина проявляється у віці 25 – 30 років. При грудному кіфозі (понад 60 градусів) можливі неврологічні розлади – радикуліти [6, 18, 20, 23].

П'ятий міф. Вважають, що ОХП - це захворювання, яке уражає епіфізи та апофізи довгих трубчатих кісток і деяких коротких кісток, апофізів тіл хребців [1, 10, 16].

ОХП різних кісток має різні назви - голівки стегна (хвороба Легг – Кальве – Пертеса), горбистості великогомілкової кістки (хвороба Осгуд – Шляттера), хребців грудного відділу хребта (хвороба Шойерман – Мау),

човноподібної кістки стопи (хвороба Келера -1), плюсних кісток стопи (хвороба Келера – 2), тіла хребця (хвороба Кальве), голівки плеча (хвороба Гасса), наколінника (хвороба Ларсена), п'яткової кістки (хвороба Шінца), виростки стегна (хвороба Кеніга), кісток зап'ястка (хвороба Кінбека), фаланг пальців (хвороба Тімана) [2, 3, 24].

При ОХП спостерігаються системні зміни **усього організму**. Окремі дослідження та наші спостереження показали, що при ОХП спостерігається синдром природженої дисплазії сполучної тканини. В англійській літературі він іменується **MASS**– синдромом [1, 17, 21, 25]. Аббревіатура складається з перших букв найбільш основних фенотипічних ознак цього синдрому. Mitral valve, Aorta, Skeleton, Skin, тобто виокремлюють чотири основних симптомокомплекси : зв'язково – суглобовий, кістково – м'язовий, шкірний та кардіальний. Ці симптомокомплекси, у кожного пацієнта, можуть поєднуватися в різних комбінаціях [17, 21, 25 – 28].

Згідно статистичних даних ОХП у 80 % поєднується з патологією серцево–судинної систем. До них відносяться синдром дисплазії сполучної тканини серця (СДСТС), який включає пролапс мітрального клапана (ПМК), пролапс трикуспідального клапанів (ПТ), аортального (ПА) та легеневих клапанів (ПЛК), аневризми міжпередсердної перегородки і синусів вальсами, аномально розташовані хорди та інші [8, 26]. Згідно наших спостережень, при ОХП у 70 % випадках діагностовано також дискінезію жовчовидільних шляхів [8].

Дисплазія сполучної тканини обумовлено генетичним дефектом синтезу аномальної частини колагену та еластину що є складової частиною сполучної тканини практично усього організму та скелета зокрема [4, 29 – 32]. Тому виокремлювати ОХП як групу захворювань тільки скелета не коректно. Правильніше ОХП вважати остеохондропатичним синдромом більш загального захворювання усього організму [1, 7, 8]. Це підтверджено також спостереженнями на тваринах які хворіють на ОХП. Зокрема встановлено розлади мінерального обміну, ознаки недостатності щитоподібної залози,

гіпофіза (гіпофізарний нанізм), спадкові розлади звапнення та росту кісток (ахондроплазія) [14 – 16].

Висновки 1. Прогноз при остеохондропатії не завжди сприятливий, захворювання не має схильності до самовиліковування. **2.** Розлади нормальних топографоанатомічних співвідношень при ОХП в дитячому віці в подальшому залишаються на усе життя. **3.** Рання діагностика ОХП досить умовна, лікування розпочинається із запізненням. **4.** Тип успадкування при ОХП вивчається. **5.** ОХП хребта – серйозна недуга у дітей та підлітків наслідки якої проявляються у старшому віці на усе життя. **6.** При ОХП спостерігаються системні зміни усього організму. **7.** ОХП - це остеохондропатичний синдром більш загального захворювання усього організму.

Список літератури

1. Корольков А.И. Болезнь Легг – Кальве – Пертеса // Ортопедия, травматология и протезирование. – 2008 - № 2 – С. 111 – 120
2. Хірургія дитячого віку / За ред. В.І. Сушка. – Київ. : Здоров'я. - 2002. – С. 704.
3. Крись – Пугач А.П., Бурин М.Д. Обстеження та діагностика опорно-рухових розладів у дітей. Київ – Хмельницький. – 2002. – С - 216.
4. Лебець І.С., Шевченко Н.С., Матвієнко О.В. та інші. Проблема розвитку остеоартрозу в підлітків, шляхи профілактики. // Збірник наукових праць ХУ з'їзду ортопедів-травматологів України. 16-18 вересня. Дніпропетровськ. – 2010. – С. – 457.
5. Григоровский В.В. Филипчук В.В., Кабаций М.С. Патологические изменения в тканях тазобедренных суставов и клинико-морфологические корреляции при заболеваниях, осложненных синдромом фемороацетабулярного конфликта. // Вестник травматологи и ортопедии им. Н.Н. Приорова – 2017. - № 2. – С. 64 – 73.
6. Кудряшев А.Л., Хомине В.В., Шаповалов В.М., Мироевский Ф.В. Коксовертебральный синдром и его значение в комплексном лечении больных с сочетанием дегенеративно-дистрофической патологии тазобедренного сустава

и позвоночника. // Вестник травматологи и ортопедии им. Н.Н. Приорова – 2015. - № 2. – С. 76 – 82.

7. Климовицкий В.Г., Усикова Т.Я., Кравченко А.И., Верещагин С.И. Особенности элементного гомеостаза у детей при болезни Пертеса. // Збірник наукових праць ХУ з'їзду ортопедів-травматологів України. 16-18 вересня. Дніпропетровськ. – 2010. – С. – 475.

8. Процайло М.Д. Синдром полісистемної дисплазії сполучної тканини при остеохондропатії. // Вісник наукових досліджень - 2003. - № 3. – С. 17 – 20.

9. Лапонін І.В., Корольков О.І. Місце м'якотканинної декомпресії у лікуванні ускладненого перебігу хвороби Легг – Кальве – Пертеса в дітей. // Збірник наукових праць ХУ з'їзду ортопедів-травматологів України. 16-18 вересня. Дніпропетровськ. – 2010. – С. 476.

10. Рой І.В., Зінченко В.В., Русанова Т.Е., Баяндіна О.І. Особливості формування кульшових суглобів з ознаками дисплазії сполучної тканини. // Збірник наукових праць ХУ з'їзду ортопедів-травматологів України. 16-18 вересня. Дніпропетровськ. – 2010. – С. 442.

11. Фазі Хаза Файоз Завід. Психоемоційний статус та стан церебрального кровообігу у пацієнтів молодого віку з неврологічними проявами остеохондрозу поперекового відділу хребта. // Буковинський медичний вісник. – 2017. - № 4 (84). – Т. 21. – С. 139 – 144

12. Процайло М.Д., Єдинак О.М. Особливості кровопостачання головного мозку при остеохондропатії // Здобутки клінічної і експериментальної медицини. Мат. ХLYIII підсумкової наук. – практ. конф., присвяченої 150 – річчю з дня народження академіка І.Я. Горбачевського. 3 – 4 червня 2004 р. Тернопіль «Укрмедкнига». – 2004. – С. 87 – 89.

13. Болезнь Пертеса или остеохондропатия головки бедренной кости. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :URL.:[http:// infovet.ru](http://infovet.ru)

14. Масленников Н. Болезнь Пертеса – специфическая проблема мелких пород собак [Електронний ресурс]. – Режим доступу :URL.:[http:// Пудель - ревю 0/ 1999. http: www.latin.ru/monomakh/p63.htm](http://Пудель-ревю-0/1999.http://www.latin.ru/monomakh/p63.htm)

15. Болезнь Легг – Кальве – Пертеса (болезнь Пертеса, асептический некроз головки бедренной кости, остеохондропатия головки бедренной кости. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :URL.:[http:// umka-vet com.ua](http://umka-vet.com.ua)
16. Зеленецький І.Б. Спадково зумовлені захворювання кульшового суглоба у дітей та їх лікування тактика. // Збірник наукових праць ХУ з'їзду ортопедів-травматологів України. 16-18 вересня. Дніпропетровськ. – 2010. – С. – 458.
17. Чуриліна А.В. Синдром дисплазії сполучної тканини серця у дітей // Педіатрія, акушерство та гінекологія – 2003 - № 1 – с – 20 – 22
18. Худобин В.Ю., Лобанов Г.В., Климовицкий В.Г. и др. Современный подход к диагностике и лечению « Hip-Spin синдрома». . // Збірник наукових праць ХУ з'їзду ортопедів-травматологів України. 16-18 вересня. Дніпропетровськ. – 2010. – С. – 281.
19. Лучишин В.Г., Калашников А.В., Майко О.В., Майко В.М. Порівняльний аналіз ефективності препаратів хондроїтин сульфату, гіалуронової кислоти та оперативного втручання при початкових стадіях коксартрозу. // Боль, суставы, позвоночник. – 2017. - № 3. – Т. – 7. – С. – 69 – 75.
20. Погорелов В.В., Багмут І.Ю, Жуков В.І. Структурно - функціональні та судинні зміни при формуванні компресійно – ішемічної радикуломієлопатії. // Експериментальна і клінічна медицина. – 2017. - № 3 (76). – С. 47 – 51.
21. Лисовский Е.В., Евтушенко С.К., Яворская О.Л, Евтушенко О.С. Евтушенко. К вопросу о классификации неврологических проявлений врожденной слабости соединительной ткани у детей // Международный неврологический журнал - 2005. - № 3. – С. 33 – 35
22. Цапок А.А. Вегетативна та вертебральна дисфункції у дітей. // Лікарська справа. Врачебное дело. – 2015. - № 1 – 2. – С. 161 – 162.
23. Проценко В.Н. К вопросу о роли функционального неравенства длины нижних конечностей в формировании дегенеративно-дисрофической патологии поясничного отдела позвоночника. // Збірник наукових праць ХУ з'їзду

ортопедів-травматологів України. 16-18 вересня. Дніпропетровськ. – 2010. – С. 315.

24. Хирургия кисти / Дэвид Уорик и др. ; пер. с англ. Под ред. Л.А. Родомановой. – М. : Изд. – во Панфилова; БИНОМ. Лаборатория знаний. – 2013. – С. 704.

25. Омельченко Л.И. , Николаенко В.Б. Дисплазия соединительной ткани у детей // Doctor – журнал для практикующих врачей – 2004. - № 1. – С. 44 – 47.

26. Чуриліна А.В. Артеменко С.П., Масюта Д.І., Чага Л.Ф. та інші. Підхід до диспансерного спостереження дітей з пролапсом мітрального клапана // Мат. наук. – практ. – конф. « Профілактика та реабілітація найбільш поширених захворювань у дітей та удосконалення їх диспансеризації». Київ 26–27 жовтня 2002. – С. 60.

27. Ткаченко Ю.П., Пашкова О.Є. Стан кортизолсинтезуючої функції у дітей із сполучнотканинною дисплазією, хворих на бронхіальну астму. // Педіатрія, акушерство та гінекологія. – 2003. - № 1. – С. 30 – 32.

28. Тимочко - Волошин Р, Мухін В. До питання дисплазії сполучної тканини у дітей : засоби фізичної реабілітації. // Фізична активність, здоров'я і спорт. – 2014. - № 1 (15). – С. 46 – 53.

29. Лучишин В.Г., Калишніков А.В., Майко О.В., Майко В.М. Особливості змін якості життя при застосування різних методів лікування із початковими стадіями коксартрозу при коротко – та середньотривалому спостереженні. // Вісник ортопедії, травматології та протезування. – 2017. - № 3. – С. 19 – 24.

30. Герасименко С.І., Гайко О.Г., Полулях М.В., та інші. Клініка експрес методики визначення стану періартикулярних структур кульшового суглоба при диспластичному коксартрозу III – IV ступеня. // Вісник ортопедії, травматології та протезування. – 2017. - № 2. – С. 16 – 20.

31. Омельченко Л.І., Муквіч О.М., Лавренчук О.В. До питання вітамін – Д залежної регуляції локальних механізмів неспецифічного захисту у дітей із

дисплазією сполучної тканини. // Здоровье ребенка. – 2017. - № 8. – Т. – 12. – С. 38 – 42.

32. Дисплазія сполучної тканини: актуальність, клініка та лікування біокоректорами [Електронний ресурс]. – Режим доступу [www. fit-area.com](http://www.fit-area.com). (Березень - 2013).

ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ ПІДЛІТКАМИ І СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА В СИСТЕМІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

Слабкий Геннадій Олексійович

д.мед.н., професор
завідувач кафедри наук про здоров'я

Ліщинський Ігор Миколайович

магістр громадського здоров'я

5 курс навчання

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Анотація. В ході проведеного дослідження встановлено високий рівень вживання підлітками та студентською молоддю Закарпатської області алкогольних напоїв. Встановлений ранній початок ними алкогольних напоїв. При цьому отримані результати дослідження не вказують на достовірні показники різниці вживання алкогольних напоїв хлопцями та дівчатами. Достовірно нижчі показники вживання алкогольних напоїв отримані в ході дослідження серед учнівської молоді. Яка проживає в сільській місцевості ніж в міській.

Запропоновані заходи з попередження раннього вживання алкогольних напиків та формування залежності.

Ключові слова: підлітки, студентська молодь, алкогольні напої, вживання, профілактика, громадське здоров'я.

Вступ. Питання залучення підлітків та студентської молоді до вживання алкогольних напоїв є актуальною проблемою для більшості країн світу в тому числі і для України. В Україні комплексні соціологічні та наукові дослідження щодо вживання підлітками та учнівською молоддю алкогольних напоїв проводилися за міжнародної фінансової та експертної підтримки в 2003, 2007, 2011 роках, а їх отримані результати широко представлялися суспільству [1-3]. Питання вживання підлітками та молоддю алкогольних напоїв регулярно

висвітлюється у Щорічних доповідях про стан здоров'я населення України [4-6].

Доступні нам дані вказують на високий рівень вживання алкоголю підлітками та молоддю, для багатьох із яких є ранній початок їх вживання та негативні медичні, соціальні та кримінальні наслідки.

В науковій літературі висвітленні питання детермінант вживання підлітками та молоддю алкогольних напоїв, особливості клінічного перебігу у них сп'яніння, комплексної профілактики [7-10].

Питанням запобігання раннього вживання алкогольних напоїв підлітками приділяє в своїй діяльності важливу увагу Всесвітня організація охорони здоров'я [11,12].

Актуальність даного дослідження визначено тим, що вживання та зловживання алкоголю підлітками та молоддю є надзвичайно важливою соціальною та медичною проблемами.

Мета. Дослідити рівень вживання підлітками та студентською молоддю Закарпатської області алкогольних напоїв: вік, обставини і вид алкогольного напою першого випадку його вживання та визначити завдання і функції системи громадського здоров'я з профілактики даного пагубного для здоров'я та суспільства явища.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження стали наукові публікації за вказаною темою та результати соціологічного дослідження серед підлітків та студентської молоді, яке проводилося у віці до 18 років життя з дозволу батьків і яким охоплено 124 респондента із яких 78 склали хлопці і 46 дівчат, дані галузевої статистичної звітності по Закарпатській області. В ході проведення соціологічного дослідження збережено конфіденційність інформації про респондентів. В ході дослідження використано наступні методи: бібліосемантичний, статистичний, соціологічний та структурно-логічного аналізу. Узагальнене статичне опрацювання результатів дослідження проводилося з використанням загальноприйнятих в науковій діяльності методів медичної статистики.

Результати та обговорення.

На початку дослідження вивчалось питання досвіду вживання алкогольних напоїв учнівською та студентською молоддю Закарпаття. Спочатку було вивчено наявність досвіду вживання алкогольних напоїв вказаним контингентом протягом життя. Дослідження проводилося з урахуванням статі, місця проживання (місто, село) та за типом навчального закладу. Проведений аналіз отриманих даних в ході дослідження результатів вказує на те, що найбільший досвід вживання алкогольних напоїв мають студенти вищих навчальних закладів, а найменший – учні загально-освітніх навчальних шкіл, що знаходяться в сільській місцевості.

В ході дослідження було встановлено що частка студентської молоді, яка має досвід вживання алкогольних напоїв у хлопців склала $93,5 \pm 1,2\%$, а у дівчат – $95,3 \pm 1,1\%$. При цьому частка дівчат з учнівської молоді, які мають досвід вживання алкогольних напоїв є більшою ніж частка хлопців відповідного віку. Частка вказаного показника у дівчат складає від $79,8 \pm 2,1\%$ серед учениць сільських загально-освітніх навчальних шкіл до $95,4 \pm 1,1\%$ серед студенток ВНЗ (різниця становить $8,0\%$). Частка даного показника у хлопців складає від $77,0 \pm 2,2\%$ серед учнів сільських загально-освітніх навчальних шкіл до $93,5 \pm 1,1\%$: різниця становить 1,2 разів, а серед студентів ВНЗ різниця становить 1,4 разів. Далі проведено дослідження щодо вивчення та проведення аналізу питання вживання алкогольних напоїв в Закарпатті учнівською та студентською молоддю за останні 30 днів до опитування. Проведений аналіз отриманих в ході соціологічного дослідження даних вказує на те, що значна частина студентів ВНЗ, як хлопців ($69,5 \pm 2,4\%$) так і дівчат ($58,3 \pm 2,5\%$) за останні 30 днів, що передували дослідженню вживали алкогольні напої. Так, частка учнів загальноосвітніх шкіл, що вживали за останні 30 днів алкогольні напої, як в містах так і в сільській місцевості була в близьких значеннях і складала: серед дівчат: $48,5 \pm 2,5\%$ в сільських загально-освітніх школах та $45,3 \pm 2,5\%$ в міських загально-освітніх школах; серед хлопців: $46,0 \pm 2,5\%$ в

сільських загально-освітніх школах та $51,5 \pm 2,5\%$ в міських загально-освітніх школах.

Наступним кроком дослідження вивчалось питання видів та частоти алкогольних напоїв, які вживали опитані представники учнівської та студентської молоді під час їх останнього досвіду вживання. Проведений аналіз отриманих даних показує на те, що найбільшу частку складають респонденти із числа учнівської молоді, які за останні 30 днів до дослідження вживали алкогольні напої один або два рази. Так, частка вказаних серед хлопців склала $31,7 \pm 2,3\%$, а серед дівчат $35,8 \pm 2,4\%$. При цьому достовірно не відрізнялася частка вказаних серед сільської ($32,4 \pm 2,4\%$) та міської ($34,8 \pm 2,4\%$) учнівської молоді. При цьому частка тих, хто за 30 днів вживали алкогольні напої 10 і більше разів серед хлопців склала $1,9 \pm 0,7\%$, а серед дівчат $1,1 \pm 0,5\%$. Достовірно більша частка таких серед міської ($2,2 \pm 0,7\%$) ніж серед сільської ($0,5 \pm 0,2\%$) учнівської молоді. Різниця склала 5,2 ($p \leq 0,05$) разів. Необхідно відмітити, що під час останнього вживання алкогольних напоїв хлопці найчастіше вживали пиво ($44,7 \pm 2,5\%$), різні алкогольні напої ($18,5 \pm 1,9\%$) та міцні напої ($12,7 \pm 1,6\%$), а молоді дівчата найчастіше вживали пиво ($34,5 \pm 2,4\%$) та слабоалкогольні напої ($24,6 \pm 2,2\%$).

Результати дослідження показали що у віці до 13 років життя найбільша частка хлопців спробувала шампанське ($54,8 \pm 2,5\%$), пиво ($54,7 \pm 2,5\%$) та слабоалкогольні напої ($46,5 \pm 2,5\%$). При цьому міцні алкогольні напої спробувало $16,2 \pm 1,8\%$ опитаних хлопців, з яких $10,8 \pm 1,4\%$ відчували стан сп'яніння; частка дівчат у віці до 13 років життя, що вживали шампанське склала $55,5 \pm 2,5\%$, пиво - $42,6 \pm 2,4\%$, а слабоалкогольні напої - $41,6 \pm 2,4\%$. При цьому частка дівчат у віці до 13 років, які відчували відчуття сп'яніння, склала $5,9 \pm 1,2\%$.

Крім того результати дослідження показали, що щорічно за медичною допомогою в заклади охорони здоров'я з діагнозом «алкогольне отруєння» звертається до 60 підлітків, що вказує на наявність значної проблеми із зловживанням підлітками алкогольних напоїв в регіону.

Важливим результатом дослідження є те, що перший досвід вживання алкогольних напоїв $53,2 \pm 2,5$ % хлопців та $49,6 \pm 2,5$ % дівчат отримали внаслідок пригостання рідних людей.

Запропоновані заходи з профілактики вживання алкогольних напоїв до яких відносяться:

- розробка регіональних та територіальних цільових програм профілактики розладів психіки та поведінки у підлітків внаслідок вживання алкоголю;
- комплексний міжсекторальний підхід до профілактики порушень психіки та поведінки у підлітків внаслідок вживання алкоголю, базуючись на заінтересованості в даному процесі об'єднаних громад та при участі системи громадського здоров'я, системи освіти, сфери соціального захисту населення, правоохоронних органів тощо;
- скринінг на виявлення підлітків, які вживають алкоголь, профілактична та реабілітаційна робота з недопущення розвитку залежності, створення на базі сімейних амбулаторій психологічно-реабілітаційних кабінетів;
- широка роз'яснювальна робота щодо детермінант формування алкогольної залежності та негативного медичного, соціального та кримінального впливу вживання підлітками алкогольних напоїв;
- корисна занятість дітей та молоді, а також підвищення ролі сім'ї в профілактичній роботі;
- подолання стигми та дискримінації по відношенню до підлітків, які вживають алкоголь.

Висновки. В ході проведеного дослідження встановлено високий рівень вживання підлітками та студентською молоддю Закарпатської області алкогольних напоїв. Встановлений ранній початок ними алкогольних напоїв. При цьому отримані результати дослідження не вказують на достовірні показники різниці вживання алкогольних напоїв хлопцями та дівчатами. Достовірно нижчі показники вживання алкогольних напоїв отримані в ході

дослідження серед учнівської молоді. Яка проживає в сільській місцевості ніж в міській.

Запропоновані заходи з попередження раннього вживання алкогольних напоїв та формування залежності.

Використана література

1. Моніторинг поведінки молоді як компонент епідеміологічного нагляду другого покоління / О. Р. Артюх, О. М. Балакірева, Ю. М. Галусян, Д. М. Дікова - Фаворовська та інш. – Київ: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2005. – 44 с.

2. Моніторинг поведінки споживачів ін'єкційних наркотиків як компонент епідагляду другого покоління / О. М. Балакірева, Л. В. Бочкова та інш. – Київ: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2005. – 68 с.

3. Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин – ЕСПАД (ESPAD) / Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка, 2011 [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/projects>. – Назва з екрана.

4. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2012 рік / за ред. Р. В. Богатирьової. – К., 2013. – 464 с

5. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2014 р. / за ред. Квіташвілі О. ; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ : МВЦ «Медінформ», 2015. – 472 с.

6. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 рік. – Київ, 2017. – 519 с.

7. Беспалько В. В. Визначення медико-соціальних чинників формування наркоманії серед учнівської молоді та обґрунтування її первинної профілактики на прикладі західного регіону України : автореф. дис... канд. мед. наук: 14.02.03 / В. В. Беспалько ; Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. – Київ, 2002. – 20 с.

8. Табачников С. І. Клінічні особливості та провідні чинники вживання психоактивних речовин у дітей та підлітків у світлі розробки комплексної багаторівневої системи його медико-соціальної кореляції та профілактики / С. І. Табачников, А. М. Вієвський, М. П. Жданова // Український журнал клінічної та лабораторної медицини. – 2012. – № 1, Т. 7. – С. 4–11.

9. Вієвський А. М. Комплексна оцінка ефективності системи протиалкогольної та протинаркотичної профілактики для дітей шкільного віку / А. М. Вієвський // Международный неврологический журнал. 2012. - №3 (49). – С.27-31

10. Чемерис Н. М. Медико-соціальні площини вживання алкогольмісних напоїв серед студентської молоді / Н. М. Чемерис, О. В. Любінець // Україні. Здоров'я нації. 2018. - №1(47). – С.42-47

11. Европейская стратегия «Здоровье и развитие детей и подростков» [Электронный документ]. – Копенгаген : Европейское региональное бюро ВОЗ, 2005. – Режим доступа : <http://www.euro.who.int/Document/RC55/rdoc06.pdf>. – Название с экрана.

12. Андерсон Келли. Молодые люди и алкоголь, наркотики и табак / Андерсон Келли. – Копенгаген : Всемирная организация здравоохранения Европейское региональное бюро, (Европейская серия, № 63) – 1998. – 95 с.

**ГОСТРЕ ПОШКОДЖЕННЯ НИРОК У ПЕРЕДЧАСНО
НОВОНАРОДЖЕНИХ ДІТЕЙ – АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ**

Сліщенко Кристина Михайлівна

студентка 4-го курсу медичний факультет № 1

Кривошеєва Віра Вікторівна,

Асистент кафедри педіатрії та неонатології та дитячих інфекцій

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Анотація. Гостре пошкодження нирок є актуальною проблемою педіатричної нефрології. Складність та поширеність проблеми у недоношених дітей обумовлена різноманітністю причин розвитку та тяжкістю гострого пошкодження нирок. Гостра ниркова недостатність (ГНН) – потенційно оборотний патологічний процес у нирках внаслідок різних факторів. Відомо, що у новонароджених дітей, а особливо недоношених, функціональна (преренальна) гостра ниркова недостатність зустрічається часто. Ця категорія хворих має низку морфофункціональних особливостей, що повертають до розвитку ниркової недостатності. За даними деяких авторів, летальність від ниркової недостатності у дітей із дуже низькою масою тіла залишається високою і досягає 40-90%.

Ключові слова: гостре пошкодження нирок, недоношені, передчасно новонароджені.

Актуальність. Не дивлячись на те, що термін "гостре пошкодження нирок" (ГПН) у новонароджених вже давно став звичним у неонатології, однак ця проблема залишається однією з найскладніших та актуальніших, незважаючи на розвиток сучасної медицини і методів виходжування та лікування недоношених новонароджених. Недоношені більше за інших новонароджених схильні до ГПН. Проблема ГПН є глобальною і знаходиться на стику акушерства, неонатології та дитячої нефрології. Питання діагностики,

лікування, профілактики ГПН у недоношених новонароджених широко обговорюються в світовій літературі, але багато позицій ще залишаються недостатньо вивченими.

Мета. Провести огляд наукової медичної літератури та висвітлити частоту, етіологію і патогенез ГПН у недоношених новонароджених різного гестаційного віку, чинники ризику розвитку ГПН у недоношених, способи діагностики ГПН.

Матеріали та методи. Літературний огляд сучасних вітчизняних та закордонних наукових робіт, статей та медичних журналів.

Результати. Недоношеність є незалежним фактором ризику розвитку ГПН внаслідок неповного нефрогенезу та низького числа нефронів. Ретроспективне багатоцентрове дослідження AWAKEN, завершене в 2017р, показало, що рання і пізня форми ГПН часто зустрічаються у недоношених новонароджених з дуже низькою масою тіла при народженні, що збільшують їх смертність втричі. Навіть незначні порушення функції нирок в неонатальному періоді можуть призводити до прогресуючої ниркової недостатності в наступні періоди життя.

На сьогоднішній день відсутні дані про частоту ГПН у новонароджених, так як використовуються різні критерії діагностики ГПН і різні групи пацієнтів. Перше велике багатоцентрове багатонаціональне ретроспективне когортне дослідження новонароджених (AWAKEN), що знаходяться в ОРІТН в критичному стані, було проведено спільно в 4 країнах (Австралія, Канада, Індія, США) на початку 2014 р. З 2022 дітей, включених в дослідження, 605 (30 %) немовлят мали ГПН. Захворюваність ГПН варіювала в залежності від гестаційного віку. Новонароджені з ГПН мали більш високу смертність, ніж діти без ГПН (59 (10%) з 605 проти 20 (1%) з 1417), і більшу тривалість перебування в стаціонарі (в середньому 23 дня проти 19). Серед новонароджених з дуже низькою масою тіла частота ГПН визначається в межах від 6-8 до 18%.

Недоношеність визнана незалежним чинником ризику розвитку ГПН за рахунок неповного нефрогенеза і низького числа нефронів. У перші дні після народження недоношені новонароджені піддаються більш високому ризику розвитку ГПН у зв'язку з високим опором в ниркових судинах, низькою швидкістю клубочкової фільтрації, високою активністю реніну плазми, зниженою межкортікальної перфузії і недостатньою реабсорбцією натрію в проксимальних каналцях. Суттєвими факторами ризику розвитку ГПН є перинатальна гіпоксія і вроджені пороки серця, що впливають на системний кровотік. Найбільш висока зустрічальність ГПН спостерігається у новонароджених з асфіксією (47-58%); у дітей, які отримують екстракорпоральну мембранну оксигенацію (64%), а також у новонароджених, які перенесли кардіохірургічні операції (від 38 до 62-64%). М. Mazaheri і співавт. в 2014-2015 рр. вивчили протягом неонатального періоду 206 недоношених новонароджених з гестаційним віком 27-36 тижнів, що надійшли в ОРІТН. В ході дослідження AWAKEN було запропоновано виділяти ранню і пізню форми ГПН у недоношених новонароджених: рання ГПН діагностувалася в перші 7 діб. життя, пізня - після 1-го тижня життя. Як правило, етіологія ГПН у новонароджених мультифакторіальні, проте часто причини ГПН у новонароджених поділяють на 3 категорії: преренальную, ренальную і постренальную. Преренальную фактори, що призводять до гіпоперфузії нирок, викликають розвиток ГПН найбільш часто (до 85% випадків). Прояви ГПН у новонароджених рідко бувають ізольованими. Більшість пацієнтів з ГПН знаходяться в критичному стані і спостерігаються в ОРІТН, спочатку у них на перший план виступають симптоми ураження інших систем: дихальна і серцево-судинна недостатність, зміни з боку центральної нервової системи, шлунково-кишкові розлади, метаболічні порушення. Клінічні та діагностичні показники ГПН є одними з найважливіших аспектів розуміння ГПН у недоношених новонароджених, а саме варіабельність рівня сироватковогокреатиніну у дітей різного гестаційного і постконцептуального віку. Багато робіт присвячено дослідженню інших маркерів порушення

ниркової функції, таких як цистатина С, асоційований з нейтрофільної желатинази Липок лин (NGAL), інтерлейкін-18 (IL-18), молекула пошкодження нирок-1 (KIM-1), β 2 -микроглобулін, остеопонтин , уромодулін, фактор росту епітелію. Однак як нормативні значення, так і їх цінність в діагностиці ГПН у новонароджених ще недостатньо вивчені. Альтернативні сироваткового креатиніну маркери порушення ниркової функції застосовуються головним чином в порівняльних дослідженнях.

Висновок. Прогрес медичних технологій у лікуванні та виходженні новонароджених, у тому числі народжених з крайнім ступенем незрілості, дозволив досягти значних успіхів у поліпшенні їх виживання. Тим часом більшість найбільш тяжких пацієнтів у відділеннях реанімації та інтенсивної терапії новонароджених, які розвивають поліорганну недостатність, у тому числі мають гостре ушкодження нирок. Пошук найбільш інформативних показників ГПН залишається перспективним напрямком наукових розробок та досліджень. Найбільші питання залишаються за критеріями діагностики ГПН у глибоконедоношених дітей. Необхідні подальші дослідження для визначення інформативних маркерів розвитку ГПН у новонароджених, уточнення тактики ведення з урахуванням особливостей неонатального періоду, а також профілактики ГПН у недоношених дітей.

Література.

1. Charlton J.R., Boohaker L., Askenazi D., Brophy P.D., D'Angio C., Fuloria M. et al. Incidence and risk factors of early onset neonatal AKI // Clin. J. Am. Soc. Nephrol. 2019.
2. Carmody J.B., Swanson J.R., Rhone E.T., Charlton J.R. Recognition and reporting of AKI in very low birth weight infants // Clin. J. Am. Soc. Nephrol. 2014.
3. Bresolin N, Blanchini AP, Haas CA. Pediatric Acute Kidney Injury assessed by pRIFLE as a prognostic factor in the intensive care unit. Pediatr Nephrol 2013.

4. Medani S.A., Kheir A.E.M., Mohamed M.B. Acute kidney injury in asphyxiated neonates admitted to a tertiary neonatal unit in Sudan // Sudan. J. Paediatr. 2014.
5. Bateman D.A., Thomas W., Parravicini E., Polesana E., Locatelli C., Lorenz J.M. Serum creatinine concentration in very-low-birth-weight infants from birth to 34–36 wk postmenstrual age // *Pediatr. Res.* 2015.
6. Raina A., Pandita A., Harish R., Yachha M., Jamwal A. Treating perinatal asphyxia with theophylline at birth helps to reduce the severity of renal dysfunction in term neonates // *Acta Paediatr.* 2016.
7. Sanderson K.R., Harshman L.A. Renal replacement therapies for infants and children in the ICU // *Curr. Opin. Pediatr.* 2020.

УДК 616-092:612.017.1.064

**ПОШИРЕНІСТЬ КЛІНІЧНИХ МАРКЕРІВ СИНДРОМУ ПОРУШЕННЯ
ПРОТИІНФЕКЦІЙНОГО ЗАХИСТУ У ДІТЕЙ З ТУБЕРКУЛЬОЗОМ ТА
ГЕРПЕСВІРУСНОЮ КОІНФЕКЦІЄЮ**

Смілянська М. В.,

к.мед.наук, ст.наук.співроб.,

Волянський А. Ю.,

д.мед.наук,

Кашпур Н. В.,

к.біол.наук,

ДУ «Інститут мікробіології та імунології
ім.І.І.Мечникова НАМН України»

Кузік Л. О.

Директор ХВП ДУ «ЛЦ на ЗТ МОЗ України»

Анотація: В роботі досліджено поширеність клінічних маркерів вторинної імунної недостатності у дітей з туберкульозом та герпесвірусною коінфекцією. Встановлено, що основним клінічним маркером синдрому порушення протиінфекційного захисту у цієї групи дітей є захворюваність органів дихання, в основному за рахунок ГРВІ та хронічної ЛОР-патології. В структурі супутньої патології у дітей з ТБ+ГВІ переважають захворювання ЦНС та вроджені вади розвитку.

Ключові слова: синдром порушення протиінфекційного захисту, туберкульоз, коінфекція, герпесвіруси

Розвиток та перебіг багатьох патологічних процесів, у т. ч. інфекційно-запальних, супроводжується порушеннями функціонування імунної системи організму [1]. Оскільки на сучасному етапі при тому стані, в якому знаходиться діагностична база клінічної імунології, не завжди вдається визначити лабораторні маркери імунодефіцитних станів, діагноз «вторинний імунодефіцит» — насамперед клінічне поняття [2]. Основна клінічна ознака

вторинного імунодефіциту - атипичний перебіг гострих і хронічних інфекційних запальних процесів, торпідних до лікування, що адекватно проводиться [3].

В останні роки з'явилися переконливі докази на користь того, що при хронічній рецидивній вірусній інфекції може формуватися довічна імуносупресія. Сучасною особливістю інфекції викликаній вірусами простого герпесу є значна поширеність латентної течії в атипичних та субклінічних формах з формуванням різних видів соматичної патології та порушенням репродуктивної функції. Частими є ураження верхніх відділів шлунково-кишкового тракту, печінки, дисфункціональні порушення серцево-судинної системи, артралгії, міалгії та невралгії [4].

Резервуар туберкульозної інфекції, що збільшується, підвищує ризик захворювання на туберкульоз. Практично всі патологічні стани характеризуються взаємозумовленими процесами як зниження загальної імунобіологічної реактивності і зростання частоти інфекційних захворювань. Тенденція до збільшення в популяції числа дітей з клінічними проявами імунопатологічного синдрому порушення протиінфекційного захисту (СНПЗ) або інфекційного у вигляді різних опортуністичних інфекцій, у тому числі туберкульозу, пояснює великий інтерес до вивчення їхнього поєднання, взаємовпливу та особливостей стану імунітету [5].

Намітилася тенденція до збільшення у популяції числа дітей з вторинною імуною недостатністю (ВІН) у вигляді імунопатологічних синдромів порушення протиінфекційного захисту: алергічного, аутоімунного, імунопроліферативного. ВІН у 80–90 % випадків проявляється у вигляді синдрому порушення протиінфекційного захисту з рецидивуючими респіраторними інфекціями, маніфестними та хронічними формами опортуністичних інфекцій [6]. Серед опортуністичних інфекцій герпесвірусні набули характеру епідемії і називаються «чумою 21 століття» [7].

Персистенція вірусу це характерна риса герпес вірусних інфекцій. Якщо скомпрометована імуна система не розпізнає вірус, в результаті може розвинути повільна інфекція і персистентна наявність вірусу в організмі. Всі

герпесвіруси в людини можуть залишатися латентними, піддаючись періодичним циклам активації та реплікації. Коли порушується рівновага між вірусом та імунним захистом господаря, (наприклад під дією інших інфекцій, при розвитку вторинного імунодефіциту) вірус може активуватися з наступним клінічним проявом [8].

Віруси здатні індукувати ВІН двома шляхами – безпосередньо руйнуючи імунокомпетентні клітини (ВІЛ) та змінюючи їх рецептори, активність взаємодії, модифікуючи імунореактивність (CMV, HSV, EBV).

Віруси можуть служити індукторами ВІД та провокувати ускладнення будь-якого запального процесу. Так, вірус EBV може вражати В-лімфоцити та викликати гіпо- та агаммаглобулінемію. Віруси кору, грипу, паротиту, краснухи, CMV змінюють співвідношення між популяціями клітин, порушують кооперацію цих клітин, пригнічують імунні реакції та підвищують чутливість до бактеріальних агентів. Хронічна персистенція вірусу герпесу в лейкоцитах та нервових гангліях, вірусу гепатитів В та С у гепатоцитах створює всі умови для розвитку ВІД. Вірус імунодефіциту сам руйнує Т-хелпери, викликаючи дисбаланс імунної системи.

Збільшується резервуар туберкульозної інфекції та тенденція до зростання кількості дітей з клінічними проявами СНПЗ підвищують ризик інфікування мікобактеріями туберкульозу (МБТ) та розвитку захворювання на туберкульоз, оскільки зниження рівня активних, здатних до фагоцитозу моноцитів/макрофагів, що спостерігається при ВІН, туберкульозної інфекції [10].

Матеріали та методи: проведено суцільне польове дослідження серед 43 дітей з ТБ віком від 3 до 17 років методом дослідження історій хвороби. Анкета включала питання про стан здоров'я: частота ГРІ, пневмоній; наявність та частота загострень хронічної патології ЛОР-органів, рецидивуючої інфекції, спричиненої вірусами герпесу (ВГ) та алергічного синдрому; стан зубів та шлунково-кишкового тракту.

Проведено обсерваційне аналітичне дослідження із відбором об'єктів методом випадкової вибірки (табл.). За даними первинної медичної документації та анкетування були відібрані діти, за такими критеріями: 1) вік від 7 до 17 років; 2) наявність інфекційного синдрому; 3) 4 і більше епізодів ВРІ за останній рік; 4) хронічна ЛОР-патологія 5) відсутність на момент обстеження ознак гострих та загострень хронічних захворювань; 6) поінформовану згоду батьків на обстеження.

Таблиця

Поширеність клінічних маркерів вторинної імунної недостатності у дітей

Клінічні маркери ВІН	Показник	
	абс.	Відсоток (%)
Хронічна патологія ЛОР-органів	38	88,1
Рецидивна інфекція ВПГ	29	67,2
Часті повторні ГРІ	20	46,1
Алергічний синдром	12	27,6
Хронічна патологія органів шлунково-кишкового тракту	9	21,6
Повторні пневмонії	5	12,7
Множинний карієс зубів	4	10,8

Захворюваність органів дихання в обох групах, як і у всієї дитячої популяції, була на I ранговому місці, в основному за рахунок ГРВІ та хронічної ЛОР-патології. Рівень хронічної ЛОР-патології, що клінічно маркує наявність вторинної імунної недостатності, становив 100% в основній групі проти 43,0% у групі порівняння ($p=0,05$). Рецидивні захворювання верхніх дихальних шляхів також переважали у групі дітей ТБ із хронічною ВПГ-інфекцією (63,6% проти 41,7%, $p=0,012$). Мононуклеозоподібний синдром мав місце у 13,3% випадків лише у групі дітей з ТБ. Загалом клінічні прояви синдрому порушення протиінфекційного захисту були виявлені у всіх дітей основної групи. У них були прояви, характерні для всіх опортуністичних інфекцій: астено-вегетативний синдром (100,0%), субфебрилітет від 1 до 3 місяців (15,0%), часті біль голови (56,0%), загальна слабкість (63, 0%), лімфаденопатія (60,0%). Захворювання верхніх відділів травного тракту зайняли II рангове місце в

основній групі після хвороб органів дихання, склавши у структурі соматичної захворюваності дітей ТБ+ГВІ 31,0% проти 10,8% у групі порівняння ($p=0,001$).

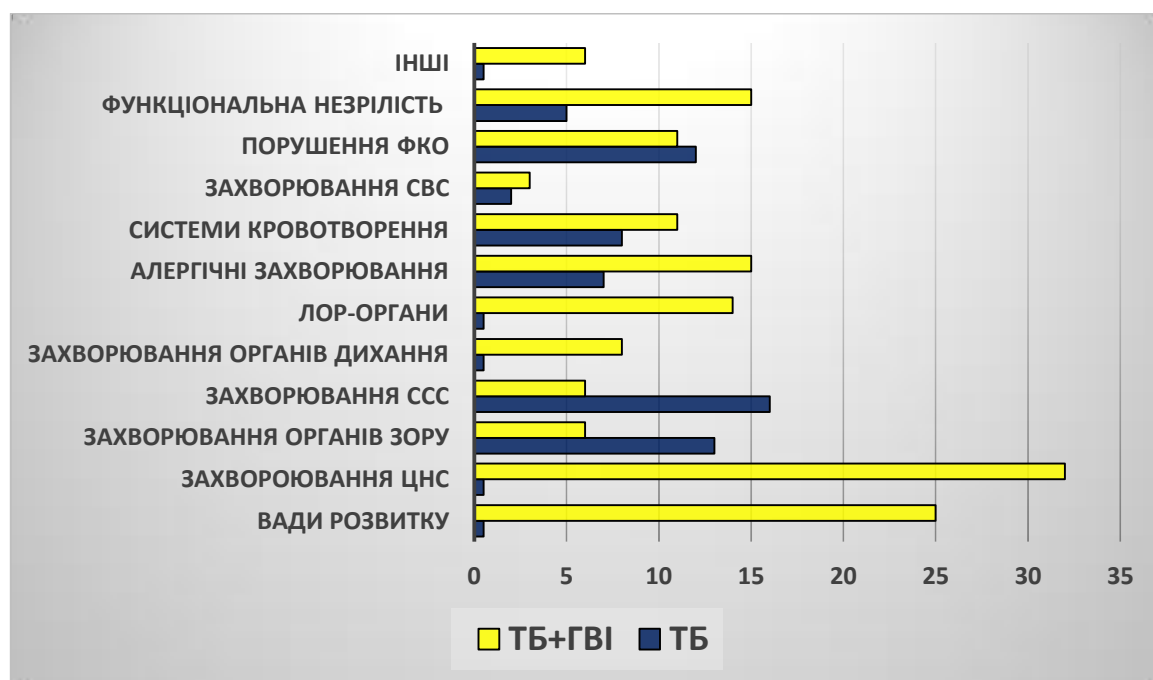

Рис.1 Структура супутньої патології у дітей, хворих на туберкульоз, залежно від наявності або відсутності герпетичної інфекції

При порівнянні частоти супутньої патології між дітьми в I та II групах виявилися чіткі розбіжності. Супутня патологія виявлена у 64% дітей з ТБ та коінфекцією ГВ і у 30% з ТБ без ГВІ (рис.1).

За результатами досліджень можна зробити висновок, що у дітей з туберкульозом та герпесвірусною коінфекцією присутні ознаки синдрому порушення протиінфекційного захисту, що характеризується поширеністю клінічних маркерів вторинної імунної недостатності та супутньої патології.

Таким чином, результати дослідження дозволили встановити широкую поширеність серед дітей з ТБ та герпесвірусною коінфекцією основних клінічних проявів синдрому порушення протиінфекційного захисту, що диктує необхідність нових оптимізованих підходів до диспансеризації з організацією комплексної терапії та неспецифічної імунопрофілактики та реабілітації.

Від своєчасності прогнозування, діагностики, лікування та профілактики імунодефіцитних станів та імунопатологічних захворювань залежить ефективність формування здоров'я та якість життя дітей.

Література:

1.Клінічна імунологія та алергологія: навчальний посібник (ВНЗ III—IV р. а.) / В.В. Чоп'як, Г.О. Потьомкіна, А.М. Гаврилюк та ін./Медицина. 2017. 224 с. ISBN:978-617-505-562-5

2.Клінічна імунологія та алергологія: Підручник / Г.М.Дранник, О.С.Прилуцький, Ю.І.Бажора, В.Й.Кресюн, І.М.Годзієва, В.В.Чоп'як, М.А.Мазепа, В.Є.Казмірчук, О.А.Коваль.: За ред. Г.М.Дранніка. К.: Здоров'я, 2006. 888 с.

3.Клиническая иммунология и аллергология : Учеб. пособие для системы послевуз. подгот. врачей / Под ред. А. В. Караулова. М. : МИА, 2002. 650 с.

4.Юлиш Е.И., Гадецкая С.Г., Баличевцева И.В., Ярошенко С.Я., Абилова Е.И. Этиопатогенетическая терапия рекуррентных респираторных заболеваний у детей раннего возраста при различном течении персистирующих инфекций //Методические рекомендации. Донецк, 2010. 52 с.

5. Львова И.И. Синдром нарушения противoinфекционной защиты у детей из экологически неблагополучных районов Пермской области // Пермский медицинский журнал. 2004. Т. 21, № 1. С. 108–116.

6. Дерюшева А.В. И.П.Корюкина, И.И.Львова, Н.В.Минаева, Е.Г.Фурман Профилактика вторичной иммунологической недостаточности в детских организованных коллективах: Методические рекомендации // Пермь. 2004. 41с.

7. Савенкова М. С. Значение герпесвирусных инфекций у детей / М. С. Савенкова, Л. В. Вашура, Абдуллаев и др. // Педиатрия. 2016. Т. 95. № 2. С. 134–141.

8. Sehrawat S, Kumar D, Rouse BT. Herpesviruses: harmonious pathogens but relevant cofactors in other diseases? *Front Cell Infect Microbiol.* (2018) 8:3450. doi: 10.3389/fcimb.2018.00177

9. Human herpesviruses / ed. by A. Arvin [et al.] // Cambridge University Press. 2007. Mode of access : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov>. Date of access : 16.01.2018

10. Шурыгин А.А., Бурухина Л.В., Львова И.И., Черных Е.Е., Шабалина Ю.А. Оппортунистические инфекции при туберкулезе легких у подростков // VII Конгресс детских инфекционистов России. Актуальные вопросы инфекционной патологии и вакцинопрофилактики у детей: материалы конгресса. М., 2008. С. 172.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ТУБЕРКУЛЬОЗУ ЛЕГЕНЬ У ВІЛ-ІНФІКОВАНИХ ТА ХВОРИХ НА СНІД

Сухолиткий Юрій Романович

студент V курсу

Меленко Світлана Романівна

к.м.н., доцент

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Анотація: В даній статті наведені дані про особливості перебігу туберкульозу легень у ВІЛ – інфікованих та хворих на СНІД. Встановлено, що клінічні прояви туберкульозу легень на ранній стадії ВІЛ-інфекції не мають особливостей у порівнянні із ВІЛ-негативними пацієнтами. На пізніх стадіях, тобто у хворих на СНІД, туберкульоз перебігає злякано, з швидким прогресуванням процесу в легенях, із тенденцією до генералізації процесу та високою летальністю через 4–6 місяців.

Ключові слова: туберкульоз, ВІЛ-інфекція, пандемія, СНІД, CD4-лімфоцити, епідемія

Однією з головних причин епідемії туберкульозу є пандемія ВІЛ-інфекції. Фахівці центру з контролю за хворими в США вже в 1992 році визначили поєднання ураження населення на СНІД і туберкульоз як пандемію [1, ст. 187–195]. Звичайно туберкульоз діагностують у 10–15 % ВІЛ-інфікованих. У країнах, що розвиваються, серед хворих на СНІД туберкульоз спостерігається у 40 % випадків [2, ст. 21–23]. У осіб, які заражені M. Tuberculosis, ВІЛ-інфекція є причиною переходу безсимптомної туберкульозної інфекції в захворювання на туберкульоз. Ризик розвитку туберкульозу у ВІЛ-інфікованих зростає в 10–30 разів. По мірі прогресування ВІЛ-інфекції відзначається зменшення числа та ослаблення CD4-лімфоцитів. Імунна система втрачає здатність попередити ріст

і локалізувати поширення МБТ. Тому частіше трапляються дисеміновані й позалегенові форми захворювання, але легеневий туберкульоз залишається найпоширенішою формою у ВІЛ-інфікованих осіб.

Останніми роками проблема туберкульозу та ВІЛ/ СНІДу для мешканців України набула загрозливого стану. В Україні одночасно розвиваються епідемії двох соціально небезпечних хвороб — туберкульозу (ТБ) і ВІЛ/ СНІДу. В Україні зареєстровано майже 60 тис. ВІЛ-інфікованих. При такому епідеміологічному становищі очікується значне зростання захворюваності на ВІЛ/СНІД-асоційований туберкульоз [2, ст.85], крім того, налагоджена система виявлення туберкульозу серед загальної популяції населення недостатньо ефективна для виявлення туберкульозу серед ВІЛ-інфікованих осіб через атипичний перебіг поєднаного захворювання [3, ст. 26–29].

Діагностика туберкульозу у ВІЛ-інфікованих базується на клінічних і рент-генологічних даних, показниках імунного статусу, результатах туберкулінових проб і бактеріологічного дослідження. Чутливість шкірної туберкулінової проби зворотно пропорційна ступеню імуносупресії у ВІЛ-інфікованих. Негативний результат туберкулінової проби не виключає діагноз туберкульозу. У ВІЛ-інфікованих із туберкульозом легень мікобактерії виявляються у харкотинні у 40–55 % випадків. Для підтвердження діагнозу дисемінованих форм захворювання проводять бактеріологічне дослідження крові, сечі, ліквору та плеврального випоту.

ВІЛ-інфекція не тільки провокує розвиток туберкульозу, але і має різко виражений негативний вплив на його симптоматику та перебіг. Туберкульоз відноситься до найбільш вірулентних інфекцій, що виникає раніше за інші, в тому числі й мікобактеріози, які викликаються комплексом *M. avium*. Клініко-рентгенологічні прояви туберкульозу у ВІЛ-інфікованих та у хворих на СНІД в значній мірі залежать від ступеню пригнічення імунітету. При цьому кількість CD4-клітин розглядається в якості маркера імунокомпетентності макроорганізму. В нормі кількість таких клітин варіює від 500 до 20000 в мкл. Туберкульоз легень домінує у ВІЛ-інфікованих при відносно високому рівні

CD4-клітин, але по мірі зниження їх кількості в крові (до 200 в мкл.) поряд із легeneвими ураженнями (або замість них) все частіше починають виявляти позалегевені локалізації туберкульозу. Міліарний туберкульоз, казеозна пневмонія і менінгіт переважно розвиваються при кількості CD4 — лімфоцитів біля 100 в мкл і менше.

Клінічні прояви туберкульозу легень на ранній стадії ВІЛ-інфекції не мають особливостей. Звичайно виявляються інфільтративні, дисеміновані, рідше вогнищеві процеси, у половині випадків — з розпадом та бактеріовиділенням. Туберкульоз легенів розвивається так само, як і у ВІЛ-негативних пацієнтів, тому антибактеріальна терапія виявляється ефективною, і туберкульоз виліковується. На пізніх стадіях, тобто у хворих на СНІД, туберкульоз перебігає злякисно, з швидким прогресуванням процесу в легенях, зі схильністю до некротичних реакцій, з частим розвитком позалегевених форм туберкульозу, з тенденцією до генералізації та високою летальністю через 4–6 місяців, рідше — 9–12 місяців. При цьому антимікобактеріальна терапія, як правило, малоефективна. Клінічні прояви туберкульозного процесу у хворих на ВІЛ-інфекцію часто атипові. На ранніх стадіях ВІЛ-інфікування клінічна картина часто нагадує вторинний туберкульоз, нерідко в харкотинні (бактеріоскопічно) визначаються МБТ, рентгенологічно — вогнища деструкції легеневої паренхіми. На пізніх стадіях клініка часто нагадує первинний легеневий туберкульоз, МБТ у харкотинні методом бактеріоскопії виявляються рідко, при рентгенодіагностиці — вогнища інфільтрації без розпаду. При ураженні легень інфільтрати рентгенологічно виражені слабо, не мають чіт-кої локалізації, часто процес схильний до дисемінації в легеневої тканині (міліарний туберкульоз). Особливо часто в патологічний процес залучаються лімфатичні вузли та менінгеальні оболонки, а також плевра. В той же час, у них достовірно рідше вражаються верхні відділи легень, не так часто формуються порожнини розпаду та ателектази. Порушення харчування, вкрай характерні для хворих на СНІД, ще більше змінюють клініко-рентгенологічні прояви туберкульозу.

Характерними ознаками розвитку даної патології в термінальній стадії СНІДу на фоні туберкульозу є: тривале стійке підвищення температури тіла до 39–40 °С на фоні активного протитуберкульозного лікування; значна втрата маси тіла до 10 кг за 2–3 місяці; рідке світле, до 400 мл пінисте харкотиння, яке легко виливається з легень при кашлі; висока ШОЕ (>45 мм/год), лейкоцитоз до 20·10⁹/л. Рентгенологічно в легенях на фоні верхньо-дольової локалізації туберкульозу виявляються розсіяні інфільтрати, в основному у середньо-нижніх відділах легень, які за короткий час (до 3 міс.) перетворюються на множинні порожнини (з картиною "зруйнованих легень"), містять (встановлено при секційному дослідженні) незвичайні, жовто-зелені нашарування. Швидке прогресування процесу в легенях відмічається на фоні інтенсивної протитуберкульозної терапії, навіть при збереженні чутливості МБТ до цих препаратів. У всіх хворих був кандидоз порожнини рота.

Таким чином, поширеність уражень, схильність до дисемінації туберкульозу з множинними позалегеновими локалізаціями розглядаються як головні відмінні особливості у ВІЛ-інфікованих хворих, їх виявлення повинно викликати підозру на імунонекомпетентність, навіть при негативних реакціях на ВІЛ-інфекцію.

Атиповий перебіг, частота позалегенової локалізації, поєднання з іншими о-портуністичними захворюваннями ускладнюють, а іноді й роблять неможливою, своєчасну діагностику туберкульозного процесу у хворих на ВІЛ-інфекцію, що відображається на проведенні адекватної терапії, а також на якості та тривалості життя хворих. Для покращання діагностики туберкульозу серед ВІЛ-інфікованих осіб слід спрямувати зусилля на своєчасне виявлення як легеневих, так і позалегенових форм захворювання. Звертати увагу на наступні симптоми і ознаки, пі-дозрілі на туберкульоз: загальна слабкість, знижена працездатність, погіршення апетиту, пітливість, тривале (понад один місяць) підвищення температури тіла до субфебрильних та фебрильних значень, виснаження та втрата маси тіла, сухий або з невеликою кількістю мокротиння кашель більше трьох тижнів, кровохаркання, біль у грудній клітці, задишка. У

разі наявності цих проявів слід проводити обстеження таких хворих за наступною схемою: рентгенографія органів грудної клітки (пряма та бокова), томографія трахео-бронхіального дерева, (при можливості комп'ютерна томографія органів грудної клітки), при збільшенні периферичних лімфатичних вузлів — їх біопсія. Аналіз харкотиння на МБТ слід проводити не тільки мікроскопічним, але обов'язково і культуральним методом.

Якщо у ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД в легенях рентгенологічно визначаються інфільтративні або вогнищеві зміни будь-якої локалізації, при негативному результаті дослідження мазка на кислотостійкі палички (КСП), проводиться культуральне дослідження харкотиння на МБТ та терапія антибіотиками широкого спектру дії тривалістю до 2 тижнів. При цьому не слід застосовувати препарати, що мають протитуберкульозну активність (стрептоміцин, канаміцин, амікацин, капреоміцин, ріфампіцин, мікобутин, препарати групи фторхіналонів). У випадку відсутності ефекту від проведеної терапії антибактеріальними препаратами широкого спектру дії пацієнту слід призначити протитуберкульозну хіміотерапію. Профілактика ВІЛ-інфікування вкрай важлива в боротьбі проти туберкульозу, а контроль за туберкульозом, в свою чергу, повинен стати суттєвою час-тиною при догляді за хворими ВІЛ/СНІДом. Високий темп поширення епідемії туберкульозу та ВІЛ вимагає прийняття термінових заходів по боротьбі з цими інфекціями. Зростання кількості ВІЛ-інфікованих може збільшити в кілька разів захворюваність на туберкульоз.

Список літератури

1. Borgdorf M.W., Nagel Kerke N., van Soolinger D., De Haas P.E.W., Veen J., van Embden I.D.A. Analysis of Tuberculosis transmission between nationalities in the Netherlands in the period 1993 — 1195 using DNA fingerprinting // Am. J.Epidemiol.- 1998. — Vol. 147. — P. 187–195.

2. Ахтун О. И., Голанов В. С., Березин И. Г., Кирбякьева Е. Н. Особенности клинической картины и лечения туберкулеза у

ВИЧ- инфицированных больных // Пробл. туберкулеза. — 2002. — № 11 — С. 21–23

З.Щербинская А. М., Кобица Ю. В., Круглов Ю. В. Эпидемиологическая ситуация по ВИЧ-инфекции на Украине // Журн. микробиологии, эпидемиологии и иммунобиологии. — 1999. — № 1. — С. 26–29

УДК: 616-093/-098.616.36-003.826

**ХАРАКТЕРИСТИКА КИШКОВОЇ МІКРОБІОТИ У ХВОРИХ З
НЕАЛКОГОЛЬНОЮ ЖИРОВОЮ ХВОРОБОЮ ПЕЧІНКИ: ВПЛИВ
НАДЛИШКОВОЇ ВАГИ ТА ОЖИРІННЯ**

Фадєєнко Галина Дмитрівна,

Д.м.н, професор

Кушнір Інна Ернестівна,

Соломенцева Тетаяна Анатоліївна,

Чернова Валентина Михайлівна,

Нікіфорова Яна Василівна,

Курінна Олена Григорівна,

К.м.н, ст. наук. співр

ДУ «Національний інститут терапії
імені Л.Т. Малої НАМН України», м. Харків

Анотація.

Зростає кількість даних стосовно ролі кишечної мікробіоти (КМ) у виникненні та розвитку захворювань печінки, а саме неалкогольного стеатозу та стеатогепатиту. Кишечник і печінка перебувають у тісному взаємозв'язку через анатомічні та функціональні взаємодії, керовані портальною веною. Печінка може отримувати продукти, які безпосередньо походять від мікробіоти кишечника. А саме порушення кількісного та якісного стану КМ викликає, утворення патологічних речовин, таких як ендотоксини, пептидоглікани і навіть повноцінні бактерії, що може викликати дерегуляцію кількох метаболічних шляхів, представлених у печінці та сприяти розвитку печінкового стеатозу.

Ключові слова. Неалкогольна жирова хвороба печінки, стеатоз, ожиріння, кишкова мікробіота, кишкові філотипи, *Firmicutes*, *Bacteroidetes*.

НАЖХП - це спектр захворювання, який обумовлений різними механізмами, що включають дієтичні, метаболічні, генетичні, екологічні та

мікробіотичні фактори. Ряд експериментальних та клінічних досліджень продемонстрували докази тісного взаємозв'язку НАЖХП і НАСГ з порушенням стану кишкової мікробіоти (КМ) [1, с. 1258–1270]. На даний час дослідження ролі КМ в патогенезі НАЖХП набуло надзвичайної актуальності.

Поєднання незначної кількості патогенів та великої кількості ключових родів бактерій характеризує здоровий стан мікробіоти кишечника [2, с. 8787–8803]. Відмінності складу мікробіоти кишечника можуть залежати від просвіту та слизової поверхні кишечника. До частих люмінозних мікробних родів належать *Bacteroides*, *Streptococcus*, *Bifidobacterium*, *Enterobacteriaceae*, *Enterococcus*, *Clostridium*, *Ruminococcus* та *Lactobacillus*; однак, лактобактерії, ентерокок та Акермансія частіше зустрічаються в шарі слизу, а також епітеліальних криптах тонкої кишки. Численні фактори можуть впливати на склад і функції мікробіоти кишечника. До таких факторів належать генетика, дієта, спосіб пологів при народженні, географічне розташування, вплив медикаментозного лікування та ін. [3, с. 508–517]. Як наслідок, мікробіота кишечника є унікальною для кожної людини і разом з цим під впливом різних чинників змінюється протягом життя. В свою чергу, мікробіота кишечника впливає на метаболічний фенотип господаря, бере участь у харчовому та лікарському обміні та покращує імунну систему [4, с. 176].

Численні дослідження показали, що змінені мікробіота кишечника може певним чином впливати на функції печінки, викликаючи запалення, резистентність до інсуліну та накопичення жиру, що також стосується НАЖХП [5, 2480–2485]. Стратегія демонстрації причинної ролі мікробіоти кишечника в патогенезі НАЖХП полягає в проведенні дослідження асоціації всього мікробіому та в аналізі потенційних ключових мікробних філотипів кишечника, які можуть бути пов'язані з етіологією або розвитком певного хронічного захворювання. В основному, в мікробіоті кишечника присутні шість різних філотипів: *Firmicutes*, *Bacteroidetes*, *Proteobacteria*, *Verrucomicrobia*, *Actinobacteria* and *Fusobacteria* [6, с. 796–803]. Ці бактерії можуть брати участь у різних важливих процесах, що впливають на метаболізм, включаючи

регуляцію рівнів полісахаридів, продукції жовчних кислот, обміну холіну, споживання енергії, стимулювання вироблення ендogenous етанолу та забезпечення захисту від патогенів [7, с. 1449–1458.]. Таким чином, мікробіота сприяє усьому гомеостазу кишечника. Незважаючи на численні сприятливі аспекти впливу мікробіоти кишечника на гомеостаз господаря, іноді надмірна проліферація конкретних видів може призводити до надвиробництва деяких метаболітів, які можуть чинити шкідливий вплив на шлунково-кишковий тракт і навіть спровокувати системне запалення за найгіршого сценарію.

Мікробіота може покращити або погіршити перебіг НАЖХП за допомогою декількох механізмів, включаючи зміну проникності кишечника, зміну кількості споживаної енергії, зміну експресії генів у ліпогенезі *de novo* та холінових і жовчочислих сигнальних шляхів, виробляючи етанол у кишечнику і взаємодіючи з вродженим імунітетом [8, с. 120-127]. Однак асоціації між цими чинниками та розвитком або прогресуванням НАЖХП досі залишаються суперечливими.

Незважаючи на те, що останні дослідження на людях і тваринах продемонстрували зв'язки між дисбактеріозом кишечника та НАЖХП, безліч питань залишаються відкритими.

Таким чином, кишково-мікробіомна комунікація відіграє суттєву роль у розвитку та прогресуванні НАЖХП. При швидкому зростанні захворюваності на НАЖХП важливою є потреба в нових профілактичних або терапевтичних стратегіях, які будуть ґрунтуватись і на результатах дослідження мікробіоти.

З врахуванням вищезазначеного, напрямком етапу нашого дослідження є вивчення стану кишкової мікробіоти у хворих на НАЖХП та визначення зміни її складу на рівні основних філотипів.

Матеріали і методи.

У дослідження включено 114 хворих на НАЖХП з метаболічними порушеннями, 30 осіб контрольної групи, які проходили обстеження на базі відділення гастроентерології та терапії та поліклінічного відділення ДУ «Національний інститут терапії ім. Л. Т. Малої Національної академії медичних

наук України». Статевий розподіл був реципрокним. Середній вік обстежених хворих НАЖХП склав (52,56±11,7) років.

Оцінка антропометричних параметрів включала вимірювання росту та визначення маси тіла з розрахунком індексу маси тіла (ІМТ). Визначення відносного складу основних філотипів кишкової мікробіоти проводилось методом молекулярно-генетичного дослідження.

Для дослідження кишкової мікробіоти свіжозібрані в стерильні контейнери зразки калу аліквотували, швидко заморожували і зберігали до проведення екстракції при температурі мінус 20 °С. ДНК екстрагували з 400 мг калу з використанням набору реактивів Ribo-prep nucleic acid extraction kit (AmpliSens, РФ) відповідно до інструкції виробника.

Концентрацію ДНК в екстрактах вимірювали за допомогою флуорометру Qubit 3 з використанням набору реактивів Qubit dsDNA HS Assay Kits (Thermo Fisher Scientific) і вирівнювали до ~ 10 нг/мкл.

Визначення складу кишкової мікробіоти на рівні основних філотипів проводили шляхом ідентифікації загальної бактеріальної ДНК і ДНК *Bacteroidetes*, *Firmicutes* і *Actinobacteria* методом кількісної полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) в реальному часі (qRT-PCR) з використанням універсальних праймерів для гена 16S рРНК і таксон-специфічних праймерів виробництва (Thermo Fisher Scientific) (табл. 1).

Таблиця 1

Універсальні праймери для гена 16S рРНК і таксон-специфічних праймерів.

Bacterial 16S rRNA	Послідовність
Universal	926F AAACCTCAAAGGAATTGACGG
	1062R CTCACRRCACGAGCTGAC
<i>Bacteroidetes</i>	798cfbF CRAACAGGATTAGATACCCT
	cfb967R GGTAAGGTTCCCTCGCGTAT
<i>Firmicutes</i>	928FFirm TGAAACTYAAAGGAATTGACG
	Firm1040R ACCATGCACCACCTGTC
<i>Actinobacteria</i>	Act920F3 TACGGCCGCAAGGCTA
	Act1200R TCRTCCCCACCTTCCTCCG

Ампліфікацію при проведенні ПЛР-досліджень здійснювали з використанням Системи детекції продуктів ПЛР в реальному часі CFX96 Touch.

Результати та їх обговорення.

За даними сучасної літератури на розвиток захворювання НАЖХП суттєво впливають зміни в таксономічному складі мікробіоти кишечника [9, с. 275-284]. Два найбільших філотипи, що утворюють мікробіоту кишечника людини, - це *Firmicutes* та *Bacteroidetes*, і в меншій мірі представлені інші філотипи [10, с. 8787–8803].

Для оцінки стану кишкової мікробіоти у хворих на НАЖХП проводили визначення складу кишкової мікробіоти на рівні основних філотипів шляхом ідентифікації загальної бактеріальної ДНК і ДНК *Bacteroidetes*, *Firmicutes* і *Actinobacteria* та порівнювали отримані дані з контрольними показниками.

Отримані результати представлені на рис. 1.

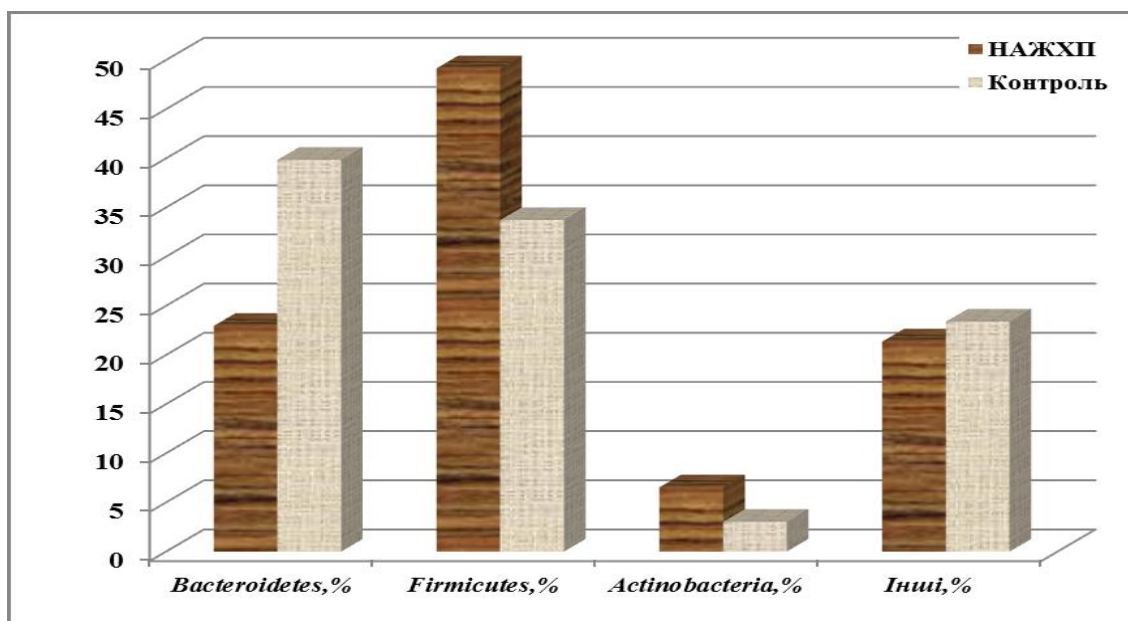

Рис. 1. Склад мікробіоти кишечника на рівні основних філотипів у хворих на НАЖХП

Дослідження показали, що мікробіота кишечника може певним чином змінюватись у хворих з НАЖХП в порівнянні з практично здоровими особами. Так, у хворих НАЖХ відзначалось суттєве зниження відносного вмісту *Bacteroidetes* та зростання *Firmicutes* в порівнянні з контрольною групою. Характерним для хворих НАЖХП був більш високий вміст *Actinobacteria* в порівнянні зі здоровими особами.

Нами було проаналізовано відносний індекс співвідношення *Firmicutes:Bacteroidetes*, тому, що цей показник суттєво відображає порушення КМ. Ми розглядаємо співвідношення *Firmicutes/Bacteroidetes* в якості інтегрального показника, що в найбільшій мірі характеризує порушення відносного складу мікробіоти на рівні основних філотипів. Однак оцінка цього співвідношення в деяких випадках може потребувати додаткового дослідження, оскільки мікробіота кишечника не є постійною і проявляє значну неоднорідність в межах одного філотипу.

Данні інтегрального показника - співвідношення *Firmicutes:Bacteroidetes* у обстежених хворих НАЖХП наведені на рис. 2.

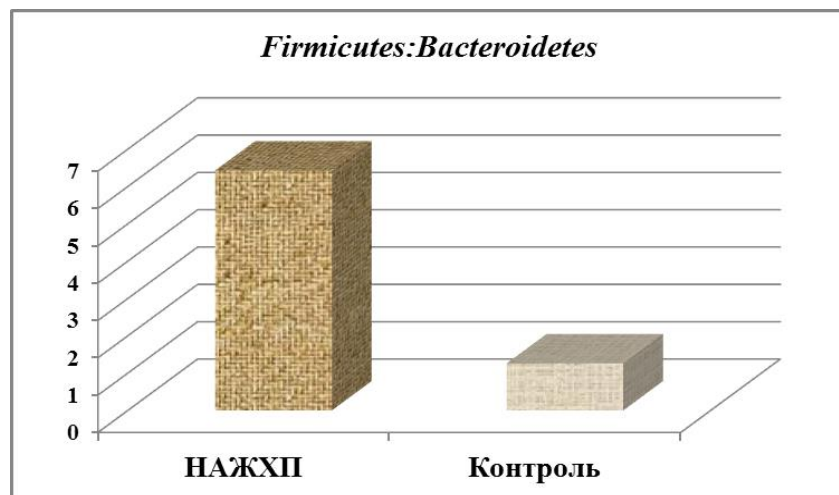

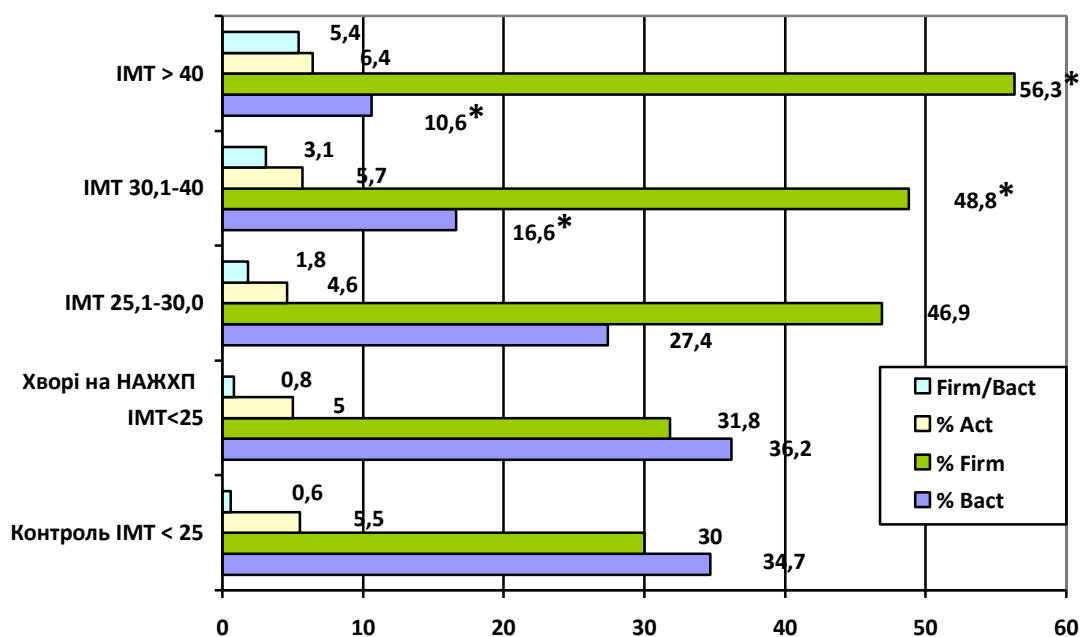
Рис. 2 - Співвідношення *Firmicutes/Bacteroidetes* у хворих на НАЖХП та у здорових осіб.

Зміни у значенні відносного індексу *Firmicutes:Bacteroidetes* суттєві відзначалися в групах обстежених осіб. У хворих на НАЖХП цей показник був значно вищим ніж в контрольній групі ($p < 0,05$) та становив 6,43 та 1,26, відповідно.

Отримані нами дані співпадають з одиничними дослідженнями, які також показують тісний зв'язок зростання індексу *Firmicutes/Bacteroidetes* з наявністю метаболічних порушень [11, с. 764-775]. Значно більші значення цього показника відзначають у людей з ожирінням в порівнянні з контрольною групою худих. Мікробіота у людей з ожирінням також мала меншу бактеріальну різноманітність, ніж у худих людей [12, с. 1087–1099]. Крім того, коли огрядні люди втрачали вагу, використовуючи дієту з низьким вмістом жирів або з низьким вмістом вуглеводів і калорій, співвідношення *Firmicutes/Bacteroidetes* зменшувалось в зв'язку з процентним зниженням маси тіла. Крім співвідношення чисельності родів *Firmicutes* і *Bacteroidetes*, є свідчення про вплив *Bifidobacterium* на розвиток ожиріння.

За даними сучасної літератури мають місце неоднозначні результати досліджень, щодо змін КМ у хворих НАЖХП при надлишковій вазі та різному ступеню ожиріння. Співвідношення *Firmicutes/Bacteroidetes*, пов'язане з рядом патологічних станів: зокрема, ожиріння було специфічно пов'язане з більшим числом *Firmicutes* та / або зменшенням *Bacteroidetes*.

Нами було проаналізовано два найбільших філотипи, що утворюють мікробіоту кишечника людини - *Firmicutes* та *Bacteroidetes*, в залежності від ІМТ. Дані наведені на рис.3.

Примітка. * $p < 0,05$ в порівнянні з групою контролю та хворими НАЖХП з нормальною вагою

Рис. 3 - Відносний склад мікробіоти кишечника на рівні основних філотипів у хворих на НАЖХП з різним ІМТ

При дослідженні відносного кількісного складу КМ в обстежуваних групах виявлено суттєві відмінності у хворих з НАЖХП з надлишковою вагою та різним ступенем ожиріння в порівнянні з контрольною групою та групою хворих з НАЖХП з нормальною вагою. Так, у всіх хворих на НАЖХП з нормальною вагою розподіл основних мікробних філів не відрізнявся від групи контролю. В той же час у хворих НАЖХП з надлишковою вагою та ожирінням спостерігався зсув співвідношення основних філів в бік збільшення *Firmicutes* та зменшення *Bacteroidetes*, що призводило до зростання індексу *Firmicutes/Bacteroidetes*. При детальному аналізі отриманих даних визначено, що у хворих з різними ступенями ожиріння спостерігалось достовірне зниження *Bacteroidetes* до 16,6 [8,3; 22,4] %, при помірному ожирінні та до 10,6 [6,5; 19,1] % при морбідному ожирінні з одночасним підвищенням співвідношення *Firmicutes/Bacteroidetes* до 3,1 [1,7; 6,2] та 5,4 [2,8; 7,5] співвідносно. В той же час у пацієнтів з надлишковою вагою ці зміни носили характер тенденції. Відносна кількість *Actinobacteria* майже не відрізнялась в

жодній з обстежених груп. По мірі зростання ваги спостерігаються більш глибокі зміни у співвідношенні основних бактеріальних філів КМ.

Висновки.

У порівнянні зі здоровими особами у хворих з НАЖХП відзначається суттєве зниження відносного вмісту Bacteroidetes з одночасним зростанням вмісту Firmicutes та підвищенням індексу Firmicutes/Bacteroidetes ($p < 0,05$). Хворі НАЖХП з надлишковою вагою та ожирінням мали більш суттєвий дисбаланс КМ у вигляді зростання індексу Firmicutes/Bacteroidetes, за рахунок пригнічення росту бактерій Bacteroidetes, в порівнянні з хворими з нормальним ІМТ.

Список літератури

1. Clemente JC, Ursell LK, Parfrey LW, Knight R (2012) The impact of the gut microbiota on human health: an integrative view. *Cell* 148(6):1258–1270
2. Jandhyala SM, Talukdar R, Subramanyam C, Vuyyuru H, Sasikala M, Reddy DN (2015) Role of the normal gut microbiota. *WJG* 21(29):8787–8803.
3. Macpherson AJ, de Agüero MG, Ganal-Vonarburg SC (2017) How nutrition and the maternal microbiota shape the neonatal immune system. *Nat Rev Immunol* 17(8):508–517.
4. Quesada-Vázquez S1, Aragonès G2, Del Bas JM1, Escoté X1. Diet, Gut Microbiota and Non-Alcoholic Fatty Liver Disease: Three Parts of the Same Axis. *Cells*. 2020 Jan 10;9(1). pii: E176.
5. He, J.; Yang, X.F. Gut microbiota and nonalcoholic fatty liver disease. *World Chin. J. Dig.* 2017, 25, 2480–2485.
6. Guohong, L.; Qingxi, Z.; Hongyun, W. Characteristics of intestinal bacteria with fatty liver diseases and cirrhosis. *Ann. Hepatol.* 2019, 10, 796–803.
7. Hollister EB, Gao C, Versalovic J Compositional and functional features of the gastrointestinal microbiome and their effects on human health. *Gastroenterology*, 2014, 146(6):1449–1458.
8. Mouzaki M, Comelli EM, Arendt BM et al. Intestinal microbiota in patients with nonalcoholic fatty liver disease. *Hepatology*, 2013, 58(1), 120-127

9. Llorente C, Schnabl B. The gut microbiota and liver disease. *Cell Mol Gastroenterol Hepatol*, 2015, 1(3), 275-284.
10. Jandhyala SM, Talukdar R, Subramanyam C, Vuyyuru H, Sasikala M, Reddy DN Role of the normal gut microbiota. *WJG*, 2015, 21(29):8787–8803.
11. Boursier J, Mueller O, Barret M et al. The severity of nonalcoholic fatty liver disease is associated with gut dysbiosis and shift in the metabolic function of the gut microbiota. *Hepatology*, 2016, 63(3), 764-775.
12. Mathur R., Barlow G.M. Obesity and the microbiome // *Expert Rev. Gastroenterol.Hepatol*. Informa Healthcare, 2015. Vol. 9, № 8. P. 1087–1099.

**КОРЕЛЯТИВНИЙ АНАЛІЗ МІТОТИЧНОГО РЕЖИМУ СЛИЗОВОЇ
ОБОЛОНКИ ШЛУНКА У ПАЦІЄНТІВ З ХРОНІЧНИМ АТРОФІЧНИМ
ГАСТРИТОМ, ХРОНІЧНОЮ ВИРАЗКОЮ ШЛУНКА ТА
ДВАНАДЦЯТИПАЛОЇ КИШКИ**

Харченко Олександр,
д. мед. н, професор
кафедра біології та основ здоров'я людини
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка

Анотація. Хронічний атрофічний гастрит, хронічна виразка дванадцятипалої кишки та шлунка створює умови для формування передракових змін в слизовій оболонці шлунка у вигляді дисплазій. Досліджено біопсійний матеріал слизової оболонки шлунків, від хворих на хронічний атрофічний гастрит, хронічну виразку шлунка та дванадцятипалої кишки - 75. В слизовій оболонці топографо-анатомічних відділів шлунка хворих на хронічний атрофічний гастрит, хронічну виразку дванадцятипалої кишки та шлунка були виявлені різні форми гастриту. Розвиток вираженої дисплазії епітелію слизової оболонки шлунка спостерігався переважно при більш виражених формах хронічного гастриту. Висока проліферативна активність епітелію слизової оболонки шлунка підтверджена експресією маркеру Ki-67 з індексом мітки (ІМ) >30,0%. Між ступенем дисплазії епітелію слизової оболонки шлунка та показниками мітотичного режиму при хронічному атрофічному гастриті, хронічній виразці дванадцятипалої кишки та шлунка коефіцієнт кореляції Пірсона r_{xy} склав відповідно 0,853, 0,754 та 0,853. Наявна статистично достовірна залежність з ймовірністю 0,99.

Ключові слова: хронічний атрофічний гастрит, хронічна виразка шлунка, хронічна виразка дванадцятипалої кишки, дисплазія епітелію слизової оболонки шлунка, мітотичний режим.

Вступ. Серед хвороб шлунка, виразкова хвороба, досить поширене захворювання. Виразкова хвороба дванадцятипалої кишки зустрічається в 4 – 13 разів частіше ніж виразкова хвороба шлунка[1].

Передумовами розвитку раку шлунка з хронічної виразки шлунка прийнято вважати досліджувані в навколишній її слизовій оболонці змінення типу хронічного гастриту, що супроводжується дисрегенераторними процесами з утворенням дисплазій епітелію[2].

Хронічний гастрит часто зустрічається серед населення молодого та працездатного віку і представляє самостійну хворобу, або створює фон, на якому розвиваються інші хвороби шлунка. Через це хворих ділять на прогностичні групи, для кожної з яких вибирають стратегію терапії, котру постійно оптимізують[3]. Етіологічним фактором хронічного атрофічного гастриту в 90% є бактерія *Helicobacter pylori* [4].

Міжнародна агенція з вивчення раку (IARC) ВООЗ в 1994 році, провела аналіз проблеми «*Helicobacter pylori* і рак шлунка», що дозволило віднести інфекцію *Helicobacter pylori* до канцерогенів 1 групи[5].

Роль хронічних захворювань шлунка як передракового стану достатньо відома, але викликає інтерес дослідження дисплазії та мітотичного режиму слизової оболонки шлунка у цих хворих.

Метою дослідження було вивчити корелятивний аналіз мітотичного режиму слизової оболонки хворих на хронічний атрофічний гастрит, хронічну виразку шлунка та дванадцятипалої кишки.

Матеріал та методи дослідження. Досліджено біопсійний матеріал слизової оболонки шлунків, від хворих на хронічний атрофічний гастрит – 75. Час фіксації в 10% розчині нейтрального формаліну складав 48 годин. Після промивки під проточною водою протягом 12 годин препарати слизової оболонки шлунка заливали в парафін за загально прийнятими методиками.

З парафінових блоків із слизової оболонки шлунка на мікротомі МПС–2 одержали зрізи, які поміщали у ванночку для зрізів і фарбували гематоксилін-еозином, та вміщували в канадський бальзам.

Для оцінки вираження порушень мітозу використовували визначення мітотичного режиму за прийнятою методикою. Підрахунок мітозів проводили під імерсійним збільшенням мікроскопу в 100 полях зору. Визначали мітотичний індекс (МІ) – кількість мітозів на 1000 клітин, визначених у промілях(%), кількість мітозів які знаходяться в метафазі в процентах(%), кількість патологічних мітозів в процентах(%).

Проліферативний потенціал (індекс проліферації) визначали при підрахунку кількості клітин, що експресують Кі-67. При ІМ (індекс мітки) Кі-67<10,0% – низька, ІМ Кі-67≥30,0% – висока проліферативна активність.

Здійснення кореляційного аналізу має такі послідовні етапи: встановлення причинно-наслідкового зв'язку між досліджуваними ознаками; формування кореляційно-регресійної моделі; визначення кореляційних характеристик (показників зв'язку); статистична оцінка параметрів зв'язку, оцінка значимості коефіцієнту кореляції. Коефіцієнт кореляції Пірсона

$$r = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{\sigma_x \cdot \sigma_y}$$

визначали за формулою:

Крім відображення щільності зв'язку, коефіцієнт кореляції відіграє ще одну важливу роль – через коефіцієнт детермінації (D). Він характеризує розмір впливу факторів на результативну ознаку: $D = r^2$.

Результати дослідження. В слизовій оболонці топографо-анатомічних відділів шлунка хворих на хронічний атрофічний гастрит, хронічну виразку шлунка та дванадцятипалої кишки були виявлені різні його форми асоційовані з *Helicobacter pylori* (90%). В усіх відділах спостерігається різний обсяг розповсюдження форм хронічного гастриту, при тому виражені його форми домінують (рис. 1).

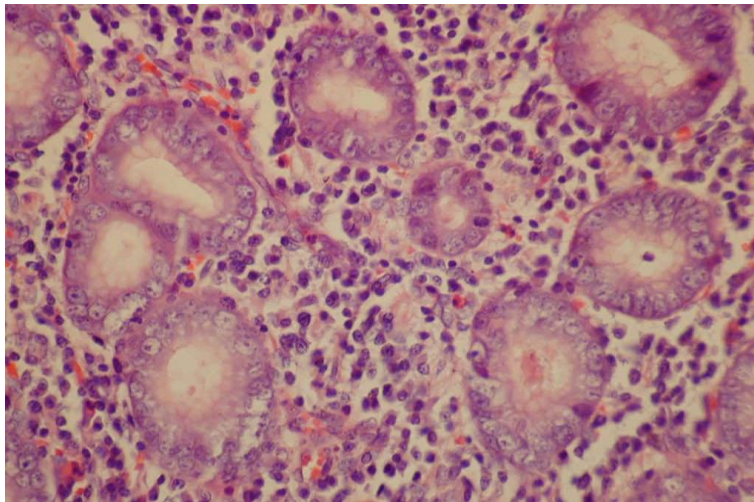

Рис.1. Виразений хронічний атрофічний гастрит з дисплазією епітелію. Забарвлення гематоксилін-еозин. Збільшення 400.

Розвиток вираженої дисплазії епітелію слизової оболонки шлунка спостерігався тільки при початковому атрофічному гастриті, а також у більш виражених формах хронічного гастриту, але в останніх частота виявлення і розповсюдження її були значно вищі.

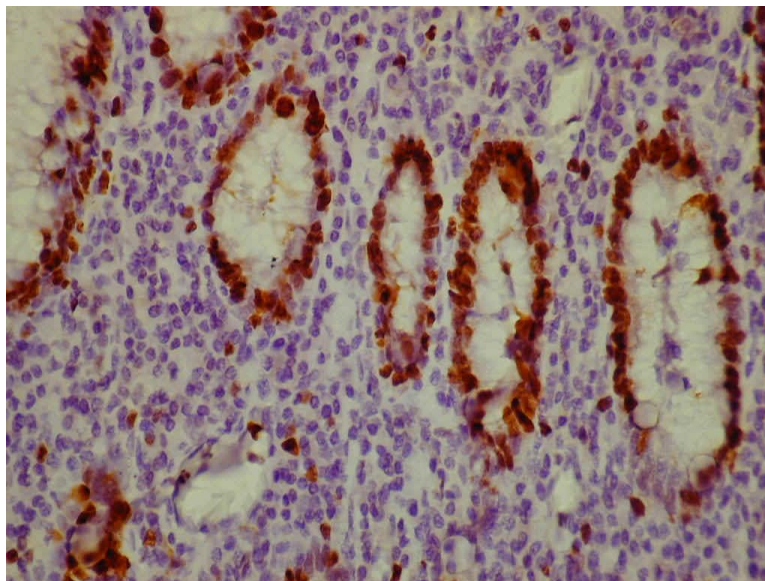

Рис. 2. Висока проліферативна активність в осередку дисплазії епітелію ямок, проліферація клітин інфільтрата в стромі. Маркер Кі-67. Збільшення 400.

Висока проліферативна активність епітелію слизової оболонки шлунка підтверджена експресією маркеру Кі-67 з індексом мітки (ІМ) $>30,0\%$ (рис. 2).

Показник мітотичного індексу в тілі шлунка ($7,8 \pm 1,6\%$) був достовірно ($p < 0,01$) нижчим ніж в пілоричному відділі ($16,5 \pm 4,2\%$) і на малій кривизні ($16,0 \pm 2,4\%$).

Між показниками кількості мітозів в метафазі пілоричного відділу ($37,8 \pm 7,8\%$) і малої кривизни ($38,8 \pm 3,7\%$) достовірної різниці не було.

В тілі шлунка кількість мітозів в метафазі ($20,0 \pm 3,1\%$) була достовірно нижчою ($p < 0,01$) ніж в пілоричному відділі ($37,6 \pm 7,8\%$) і на малій кривизні ($38,8 \pm 3,7\%$).

Щодо кількості патологічних мітозів (рис.3.), то відзначилось їх достовірне зниження ($p < 0,01$) в тілі шлунка ($3,7 \pm 1,5\%$) в порівнянні із пілоричним відділом ($10,6 \pm 1,3\%$) і малою кривизною ($9,0 \pm 1,4\%$) і не було достовірної різниці між пілоричним відділом і малою кривизною.

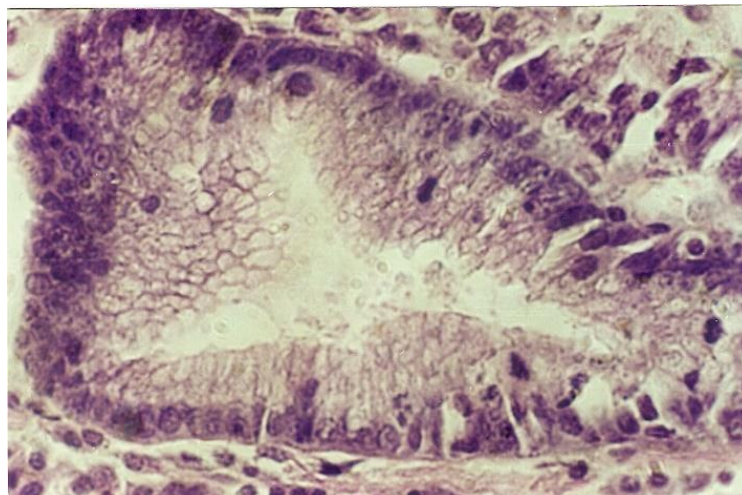

Рис.3. Патологічні мітози в глибині ямок шлунка. Забарвлення гематоксилін-еозин. Збільшення 600.

Спостерігається залежність між показниками мітотичного режиму при хронічному атрофічному гастриті, мітотичного режиму при хронічній виразці дванадцятипалої кишки та мітотичного режиму при хронічній виразці шлунка із частотою, розповсюдженням та вираженням дисплазії слизової оболонки в топографо-анатомічних відділах шлунка. Між ступенем вираження дисплазії і показниками мітотичного режиму у хворих на хронічний атрофічний гастрит,

хронічну виразку дванадцятипалої кишки та шлунка проведено кореляційний аналіз, результати якого представлені в таблиці (табл.1.).

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу показників мітотичного режиму слизової оболонки шлунка у пацієнтів з хронічним атрофічним гастритом, виразковою хворобою дванадцятипалої кишки та шлунка

Показники кореляційного аналізу	Ступінь дисплазії - Мітотичний режим при хронічному атрофічному гастриті	Ступінь дисплазії – Мітотичний режим при хронічній виразці дванадцятипалої кишки	Ступінь дисплазії - Мітотичний режим при хронічній виразці шлунка
Коефіцієнт кореляції Пірсона r_{xy}	0,853	0,754	0,853
Тіснота зв'язку	сильний	сильний	сильний
Коефіцієнт детермінації $D=r_{xy}^2$	0,727	0,568	0,728
Критичне значення коефіцієнта кореляції з вірогідністю 0,95	0,2732	0,2732	0,2732
Критичне значення коефіцієнта кореляції з вірогідністю 0,99	0,3511	0,3511	0,3511
Порівняння коефіцієнта кореляції r_{xy} з критичним (табличним) значенням r_{cr} для значущості 0,95	$r_{xy} > r_{cr}$	$r_{xy} > r_{cr}$	$r_{xy} > r_{cr}$
Порівняння коефіцієнта	$r_{xy} > r_{cr}$	$r_{xy} > r_{cr}$	$r_{xy} > r_{cr}$

кореляції r_{xy} з критичним (табличним) значенням r_{cr} для значущості 0,99			
Коефіцієнт коваріації	2,824	3,806	1,904
Висновок	статистично достовірною залежністю з ймовірністю 0,99	статистично достовірною залежністю з ймовірністю 0,99	статистично достовірною залежністю з ймовірністю 0,99

Між ступенем дисплазії епітелію слизової оболонки шлунка та показниками мітотичного режиму при хронічному атрофічному гастриті, хронічній виразці дванадцятипалої кишки, та шлунка коефіцієнт кореляції Пірсона r_{xy} склав відповідно 0,853, 0,754 та 0,853, що говорить про наявність сильного за тіснотою зв'язку. Коефіцієнт детермінації $D=r_{xy}^2$ склав відповідно 0,727, 0,568 та 0,728. Критичне значення коефіцієнта кореляції з вірогідністю 0,95 було 0,2732. Критичне значення коефіцієнта кореляції з вірогідністю 0,99 було 0,3511. Порівняння коефіцієнта кореляції r_{xy} з критичним (табличним) значенням r_{cr} для значущості 0,95 відповідало $r_{xy}>r_{cr}$. Порівняння коефіцієнта кореляції r_{xy} з критичним (табличним) значенням r_{cr} для значущості 0,99 відповідало $r_{xy}>r_{cr}$. Коефіцієнт коваріації відповідно дорівнював 2,824, 3,806 та 1,904. Це дає можливість зробити висновок про наявність статистично достовірної залежності з ймовірністю 0,99.

Висновки

1. В слизовій оболонці шлунка при хронічному атрофічному гастриті, хронічній виразці дванадцятипалої кишки та шлунка виявлені зміни що відповідали вираженим формам хронічного атрофічного гастриту.

2. Відзначено сильний за тіснотою зв'язок між ступенем дисплазії епітелію слизової оболонки шлунка та показниками мітотичного режиму при хронічному атрофічному гастриті, хронічній виразці дванадцятипалої кишки та

шлунка коефіцієнт кореляції Пірсона r_{xy} склав відповідно 0,853, 0,754 та 0,853. Найважлива статистично достовірна залежність з ймовірністю 0,99.

Література.

1. Aruin L.I. Mezhdunarodnaya klassifikatsiya khronicheskogo gastrita: chto sleduyet prinyat' i chto vyzyvayet somneniya / L.I.Aruin, A.V.Kononov, S.I.Mozgovoy // Arkh. pat. – 2009. – Vyp.4. – S. 11 – 18. [in Russian]
2. Kharchenko A.V. et al. Statistical analysis of the chronic gastritis in students / N. V. Kharchenko, P. M. Makarenko, L. M. Sakharova, P. V. Khomenko, O. V. Kvak // Wiadomości Lekarskie Tom LXXIII, 2020, Nr 2 kwiecien. –P. 360-364. [in Poland].
3. Markovs'kyy V. D., Kharchenko O.V. Kompleksna patomorfologichna dyferentsiyna diahnozyka peredpukhlynnnykh protsesiv i raku shlunka // Patolohiya. – 2012. – № 3. – S. 15–18. [in Ukraine].
4. Talebi Bezmin Abadi A, Yamaoka Y. Helicobacter pylori therapy and clinical perspective. J Glob Antimicrob Resist. 2018 Sep; 14 :111-117. doi: 10.1016/j.jgar.2018.03.005. [in English].
5. International Agency for Research on Cancer (IARC), Schistosomes, liver flukes and Helicobacter pylori. IARC monographs on the evaluation of cancerogenic risks to humens. – Lyon: 1994. Vol.61.

**ОХОРОНА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА
ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ**

Чорна Валентина Володимирівна,

к.мед.н., доцент,
доцент кафедри медицина катастроф
та військової медицини

Сергета Ігорь Володимирович,

д.мед.н., професор,
завідувач кафедри загальної гігієни та екології

Хлєстова Светлана Святославівна,

к.пед.н., доцент,
доцент кафедри медичної біології
Вінницький національний медичний
університет ім. М.І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

Анотація: В статті охарактеризовано стан охорони психічного здоров'я населення України, висвітлено зміст рівнів психіатричної допомоги пацієнтам, проведено аналіз показників захворюваності на психічні розлади населення України впродовж періоду 2018-2020 р.р., рівня забезпечення медичними кадрами порівняно з показниками країн ЄС та розроблено ефективні коригуючі заходи щодо даної проблеми.

Ключові слова: психічне здоров'я, захворюваність, пацієнти з психічними розладами, медичні кадри, психіатрична допомога.

Вступ. У сучасних умовах світу, війни та пандемії допомога пацієнтам з психічними розладами є головною метою у сфері охорони психічного здоров'я населення. В Україні тривалий час реалізується як реформа системи охорони здоров'я в цілому, так і в галузі охорони психічного здоров'я населення, яке потребує психіатричної допомоги. Стару біопсихосоціальну модель з акцентуванням на психосоціальний і фармацевтичний напрямок лікування пацієнтів з психічними розладами має замінити нова, сучасна

мультидисциплінарна/міжсекторальна/міжвідомча модель, яка вже багато років існує в Європейських країнах [1, с. 447].

Гарантії, які передбачено Конституцією України щодо безоплатної медичної допомоги у державних та комунальних закладах охорони здоров'я носять узагальнений декларативний принцип. В Україні пацієнти з психічними розладами перебувають на стаціонарному лікуванні частіше і довше, при цьому мають значно гірші показники психічного здоров'я і значно меншу середню тривалість життя по відношенню від населення країн-членів ЄС [2, с.289].

Психіатричні лікарні переважно розташовані у старих архітектурно-пам'ятних приміщеннях, побудованих в XVIII -XIX столітті та погано оснащених, до яких хворі дуже негативно ставляться при госпіталізації [3, с.20]. Вільний вибір отримання мультидисциплінарної допомоги/реабілітації для пацієнтів з психічними розладами в Україні обмежений [4, с.12].

Мета роботи – визначити та проаналізувати показники захворюваності на психічні розлади населення України протягом періоду 2018-2020 рр., рівень забезпечення медичними кадрами медичними кадрами порівняно з показниками країн ЄС, та розробити заходи щодо оптимізації даної проблеми.

Матеріали і методи. В ході проведених досліджень використано статистичні данні МОЗ України за період 2018-2020 рр. щодо захворюваності на розлади психіки та поведінки, забезпеченість медичними кадрами. Дослідження проведено на підставі вивчення наукових джерел вітчизняних і зарубіжних вчених та контент-аналізу.

Результати. За даними Експертного комітету Всесвітньої психіатричної асоціації криза в системі надання психіатричної допомоги в Україні настала в зв'язку із скороченням фінансування служб охорони психічного здоров'я [5, с. 2], скороченням медичного персоналу, койко-ліжок в стаціонарних закладах та нестворенням нових закладів охорони психічного здоров'я на базі первинної медико-санітарної ланки, центрів психічного здоров'я, районних/ центральних лікарень загального профілю, університетських клінік, незабезпеченням загальних палат мультидисциплінарної допомоги/реабілітації лікарями-

психіатрами, психотерапевтами, психологами, медичними сестрами соціальної служби, соціальними працівниками (із та без вищою освітою), фахівцями, які пройшли спеціальний курс підготовки з психіатрії [1, с.447].

За даними статистичних звітів впродовж періоду 2018-2020 рр. в Україні кожного року реєструються від 183 тис. до 170 тис. уперше встановлених випадків з розладами психіки та поведінки відповідно. В нашій країні, де проходять бойові дії і спостерігаються наслідки пандемії COVID-19, зазначені чинники також відіграли велику роль в збільшенні кількості випадків на психічні захворювання [6, с.96; 7, с.263].

У звіті ВООЗ (2008) «Первинна медична допомога зараз, ніж колись» основна увага при наданні психіатричної допомоги спрямована на допомогу поза стаціонаром, крім кризових станів. Так, на прикладі Великобританії, Польщі, США і інших країн необхідно відзначити декілька рівнів допомоги:

- перший – допомога сімейного лікаря, а також осіб (наприклад, викладач) який не має знань в галузі психічного здоров'я;
- другий – допомога медичної сестри, соціальних працівників (працюють в соціальних службах або із сімейними лікарями), які мають спеціальну освіту і навички щодо діагностики та лікування психічних розладів;
- третій – допомога мультидисциплінарної команди (лікарі-психологи, психотерапевти, соціальні працівники, арт-терапевти);
- четвертий – допомога вузьких спеціалістів (нейропсихіатри, психіатри) в стаціонарних умовах [8, с.679].

Протягом останніх років реформи реєструється зменшення кількості психіатричних закладів в Україні – при цьому середній термін перебування в психіатричному стаціонарі перевищує цифри ЄС (Литва – 20,8 днів, Польща – 20,3 днів) і складає від 33,3 до 48,7 днів, умови перебування залишаються не задовільними [9, с. 49].

Виходячи, із статистичних даних за період 2018-2020р.р. в Україні (рис. 1) ми спостерігаємо також великий відсоток таких хворих: від 63,8% до 70,6% – відповідно допомога надавалась в амбулаторіях; від 32,2% до 27,0% –

допомога надавалась в психіатричних стаціонарах та від 4,0% до 2,4% – у денних стаціонарах відповідно.

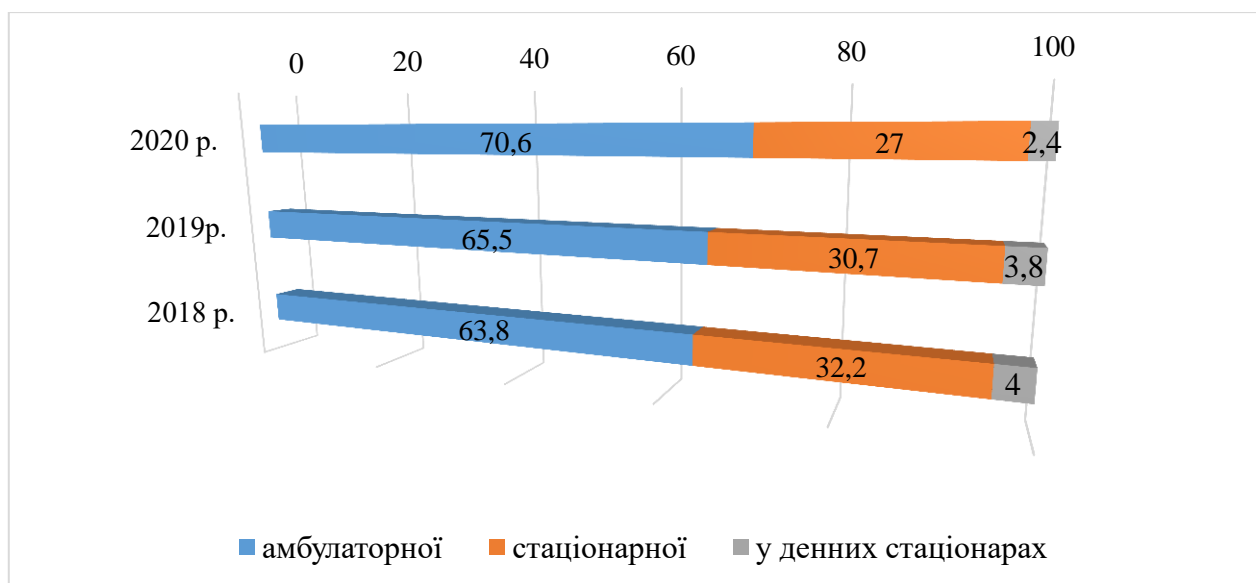

Рис. 1. Питома вага різних видів надання психіатричної допомоги в Україні протягом періоду 2018-2020 р.р., %

З таблиці 1 ми бачимо, що чоловіки більше звертались за стаціонарною допомогою за період 2018-2020 р.р. – 67,2%-65,3% відповідно, а також за психіатричною допомогою у денні стаціонари від 57,3% до 59,4% відповідно. При цьому жінки пріоритет віддають амбулаторній допомозі – за період 2018-2020 р.р. від 78,9% до 81,0% відповідно, при цьому менше лікуються у стаціонарах від 32,8% до 34,7% відповідно. Особи, які мешкають в сільській місцевості звертаються менше, ніж міське населення та в основному віддають перевагу стаціонарній психіатричній допомозі.

Таблиця 1

Питома вага гендерної особливості звернень за психіатричною допомогою та перебувань в стаціонарі протягом періоду 2018-2020 р.р. в Україні, %

	Амбулаторна психіатрична допомога			Стаціонарна психіатрична допомога			Психіатрична допомога у денних стаціонарах		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Чоловіки	21,1%	20,8%	19,0%	67,2%	66,6%	65,3%	57,3%	56,6%	59,4%
Жінки	78,9%	79,2%	81,0%	32,8%	33,4%	34,7%	42,7%	43,4%	40,6%
Сільське населення	8,6%	8,7%	7,9%	32,1%	32,6%	31,9%	10,0%	8,0%	8,2%

Кожна третя людина, за статистичними даними ВООЗ, в Україні пережила протягом свого життя щонайменше один психічний розлад, а у світі – кожна четверта.

Проведений аналіз щодо забезпечення кількості фізичних осіб у різних мережах надання психіатричної допомоги за період 2018-2020 р.р. згідно із статистичними даними МОЗ України показав, що якісні зміни в реформі охорони здоров'я психіатричної служби не відбулись (табл. 2.). Кількість лікарів психіатрів в порівнянні з лікарями психологами перевищує у 29 раз, кількість медичних сестер соціальної допомоги в порівнянні з медичними сестрами менше у 12,4-23,7 рази відповідно. За останні роки реформи з охорони психічного здоров'я реєструється зменшення кількості лікарів психологів, соціальних працівників, медичних сестер соціальної допомоги в порівнянні з країнами ЄС.

Таблиця 2

Питома вага кількості фізичних осіб в різних мережах надання психіатричної допомоги протягом періоду 2018-2020 р.р. в Україні, %

Фахівці	Амбулаторна психіатрична допомога			Стаціонарна психіатрична допомога			Психіатрична допомога у денних стаціонарах		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Лікар психіатр (в т.ч. дитячий)	24,7	26,5	27,1	10,8	11,0	12,5	24,7	25,5	23,6
Лікар психотерапевт	0,9	0,9	1,9	0,19	0,2	0,18	1,0	0,63	0,79
Лікар психолог	0,6	1,0	0,77	0,45	0,45	0,43	2,0	2,2	1,6
Психолог	3,5	2,8	3,1	2,2	2,5	2,5	2,7	3,5	5,5
Соціальний працівник (із вищою освітою)	0,7	0,9	0,9	0,4	0,4	0,22	1,7	1,6	0
Соціальний працівник (без вищої освіти)	0,2	0,25	0,24	0,22	0,15	0,14	0	0	0,39
Медична сестра соціальної допомоги	3,6	3,6	1,9	0,4	0,31	0,19	0	0	0
Медична сестра	44,7	45,6	45,0	75,3	74,9	73,1	56,3	53,8	53,9

За даними статистичних звітів МОЗ України, протягом періоду з 1990 до 2019 р.р. ми спостерігаємо зменшення кількості лікарняних ліжок на 61,3% (тис. од. на 10 тис. населення), разом з тим, кількість лікарських амбулаторно-

поліклінічних закладів збільшилось у 2 рази (6,9/13,8 тис. од. на 10 тис. населення).

Щодо оцінки психічного здоров'я ВООЗ відмічено недостатню підготовку медичного психіатричного персоналу для надання психосоціальної допомоги. Так, за звітними даними МОЗ України за 2019 рік, із числа атестованих лікарів у сфері психічного здоров'я психіатри склали іспит – 85,1%, невропатологи – 82,7%, психотерапевти – 70,0%.

Міжнародним медичним корпусом за підтримкою групи Світового банку «Щодо оцінювання та рекомендації для інтеграції охорони психічного здоров'я в систему первинної медичної допомоги» кількість психіатрів в Україні на 2015 рік становила 11,6 на 100 тис. населення, а в країнах ЄС – 7,75 при тому, що психологів на 100 тис. населення в Україні – 1,3, а в країнах ЄС складала 2,7 на 100 тис. населення.

В Європейських країнах забезпеченість психіатричними медичними сестрами складало 824 на 100 тис. населення (дані за 2009 р.), а в Україні – 752 на 100 тис. населення. В психоневрологічних закладах охорони здоров'я України взаємозв'язок між психіатрами та психотерапевтами, соціальними працівниками з вищою освітою, психологами є слабким при встановленні діагнозу, призначенні лікування, реабілітації, трудотерапії тощо. Тому в Україні відсутній мультидисциплінарний підхід до лікування та інших призначень пацієнтів з психічними розладами [1, с.114; 10].

Висновки. Мультидисциплінарна/міжсекторальна/міжвідомча модель в країнах ЄС дотримується наступних принципів, які є фундаментальними для кожної країни: добре навчені і гідно оплачувані, мотивовані медичні кадри з дотриманням принципу партнерства, колегіальності, сучасний стан закладів, обладнання та сучасна мережа охорони психічного здоров'я (від Центрів психічного Здоров'я до стаціонарних закладів загального профілю з окремими відділеннями психіатричного профілю «цілющим/терепевничним середовищем»), надійне фінансування закладів охорони здоров'я для забезпечення доступу до гарантованих державних/страхових послуг для всіх,

хто їх потребує і які не провокують явища стигматизації як у пацієнтів з психічними розладами, так і їх родичів та забезпечення повернення до суспільства.

Список літератури

1. Чорна В.В. (2020). Реформування охорони здоров'я для зміцнення психічного здоров'я населення України та досвід країн ЄС. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, Т. 24, № 3, С. 447-456. DOI: [https://doi.org/10.31393/reports-vnmedical-2020-24\(3\)-11](https://doi.org/10.31393/reports-vnmedical-2020-24(3)-11)

2. Махнюк В.М., Сердюк Є.А., Чорна В.В., Гаркавий С.С., Лаптев В.Е. (2021). Нові гігієнічні підходи до сучасного містобудування в Україні. К.: Міжрегіональний видавничий центр «Медінформ», 369 с.

3. Чорна В.В., Махнюк В.М., Юрченко С.Т., Сердюк Є.А., Назаренко В.І. (2021). Вплив архітектурно-планувальних рішень на санітарно-гігієнічні умови праці медпрацівників, пацієнтів психіатричних лікарень України та країн ЄС. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. № 1 (89) С. 20-27 DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-1-89-5>

4. Шафранський В.В., Дудник С.В. (2016). Психічне здоров'я населення України: стан, проблеми та шляхи вирішення. *Україна. Здоров'я нації*. № 3(39), С. 12-18

5. Концептуальна записка. Експертний комітет ВПА щодо кризи психічного здоров'я в Україні. червень 2020. World Psychiatric Association. Advance Psychiatry and Mental Health Across the World. Електронний ресурс: <https://www.gip-global.org/files/ukraine-policy-brief-final-ua.pdf>

6. Корольчук О.Л. (2016). Охорона психічного здоров'я в умовах введення АТО. *Інвестиції: практика та освіта*, № 18, С. 96-109.

7. Chorna V.V., Podolian V.M. (2020). Changes in mental health after COVID-19 transfer and health care resources. *PNAP Scientific Journal of Polonia University Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. 2020, T. 43, № 6, 263-268. DOI <https://doi.org/10.23856/4334>

8. Daniel Soranz, Luis Augusto Coelho Pisco (2017). Primary Health Care Reform in the cities of Lisbon and Rio de Janeiro: context, strategies, results, learning and challenges. *Cien Saude Colet.* 22(3):679-686. doi: <https://doi.org/10.1590/1413-81232017223.33722016>

9. Психічне здоров'я на перехідному етапі: результати оцінювання та рекомендації для інтеграції охорони психічного здоров'я в систему первинної медичної допомоги та громадські платформи в Україні. Міжнародний медичний корпус за підтримки групи Світового Банку. World Bank Group. [documents.worldbank.org > 120767-Ukrainian-PUBLIC-mental-health-UA](https://documents.worldbank.org/120767-Ukrainian-PUBLIC-mental-health-UA) ipz.org.ua > uploads > 2018/01 > MH-report-for_INTERNET_All_ua

10. Mental health in transition: evaluation results and recommendations for the integration of mental health into the primary care system and community platforms in Ukraine. International Medical Corps with the support of the World Bank Group. [documents.worldbank.org > 120767-Ukrainian-PUBLIC-mental-health-UA](https://documents.worldbank.org/120767-Ukrainian-PUBLIC-mental-health-UA) ipz.org.ua > uploads > 2018/01 > MH-report-for_INTERNET_All_ua

PHARMACEUTICAL SCIENCES

UDC: 615.031

ORGANIZATION OF DISTANCE EDUCATION FOR PRACTICAL PHARMACIST AT THE FACULTY OF POSTGRADUATE EDUCATION

Mykhkailiuk Yevhenii Olehovych,
PhD, ass.professor
Zaporizhzia state medical university
Zaporizhzia, Ukraine

Annotation: Medical and pharmaceutical universities must have the tools and technologies to enable distance education. Pharmacists must constantly improve their professional knowledge and practical skills, and the educational process should not distract them from their professional activities, for this postgraduate universities must use distance education with various digital technologies. The digital transformation of education needs to be carried out with care to maintain good connections between teachers and teachers, a sense of belonging and responsibility to the learning community, and substantial feedback. We need to make strategic decisions in order to adopt a new way of life, to be disciplined and focused in our practice, to be open to learning and to be able to prosper in the future.

Key words: distance education, postgraduale education, pharmacy.

In the world, external circumstances can always affect the structure of the educational process and educational institutions must provide for this fact. Today, medical and pharmaceutical universities must have the tools and technologies to enable distance education using information technology [1, p. 5].

Pharmacists must constantly improve their professional knowledge and practical skills, and the educational process should not distract them from their professional activities, for this postgraduate universities must use distance education with various digital technologies [2, p. 38]. Except this study should focus is on the

development of clinical pharmacists responsible for the provision of pharmacy care [3, p. 527]. To maintain vocational-oriented learning, we need to use a multimodal approach in curriculum development, taking into account that the learning process will use distance learning methods.

It is clear that any changes in the structure of the educational process are a difficult task and is not without problems. However, in our experience of implementing a distance learning system at the Faculty of Postgraduate Education, the university administration has encouraged, planned and provided resources to achieve its aims. The university management had a vision and a plan for this task, and the teachers did their job. In March 2020, we, like all academic institutions around the world, were in an emergency, doing everything possible to support activities with significant constraints in 2022, this was repeated after the start of the war.

We need to understand that digital transformation is not a change for the sake of change, or to reject everything from the past [4, p. 26]. The digital transformation of education needs to be carried out with care to maintain good connections between teachers and teachers, a sense of belonging and responsibility to the learning community, and substantial feedback. We know that passive audience, poor structure without scaffolding, lack of personalized feedback do not work, so for the education of present and future generations it is necessary to jointly accept changes in education with creativity. The practice of timeliness and adaptability in our educational system will promote the development of practical pharmacists and promote the introduction of advanced professional training programs in the new digital era.

Conclusion. It can be said that the digitization of our educational process, created by the COVID pandemic, was a preparation for the creation of a distance education system, which we were able to use as a basis for the restoration of the educational process during the war. It was a process that required tireless work in a short period of time, when teachers and staff went on personal sacrifices almost around the clock, switching to distance learning to achieve a common goal. The digital transformation of education has been a strategic shift that is still in use today, but with some adaptations. We need to make strategic decisions in order to adopt a

new way of life, to be disciplined and focused in our practice, to be open to learning and to be able to prosper in the future we are struggle for.

References:

1. Peeters, M. J., Zitko, K. L., & Schmude, K. A. (2016). Development of Critical Thinking in Pharmacy Education. *INNOVATIONS in Pharmacy*, 7(1). <https://doi.org/10.24926/iip.v7i1.415>

2. Fox, B. I., Flynn, A., Clauson, K. A., Seaton, T. L., & Breeden, E. (2017). An Approach for All in Pharmacy Informatics Education. *American journal of pharmaceutical education*, 81(2), 38. <https://doi.org/10.5688/ajpe81238>

3. Prescott, W. A. (2019). Facilitating Advancement of Clinical-Track Pharmacy Faculty Members. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 84(5), 7910. <https://doi.org/10.5688/ajpe7910>

4. Mirzaian, E., & Franson, K. L. (2021). Leading a Digital Transformation in Pharmacy Education with a Pandemic as the Accelerant. *Pharmacy (Basel, Switzerland)*, 9(1), 19. <https://doi.org/10.3390/pharmacy9010019>

5. Rashid, S., & Qaisar, S. (2017). Development of attitude through critical thinking. *Pakistan Journal of Education*, 34(1). <http://dx.doi.org/10.30971/pje.v34i1.189>

6. Tkachenko, N. O., & Hromovyk, B. P. (2017). Conceptual analysis of social responsibility of the person and its integration in pharmaceutical practice. *Current Issues in Pharmacy and Medicine: Science and Practice*, # 3. <https://doi.org/10.14739/2409-2932.2017.3.113624>

АНАЛІЗ РЕЄСТРУ ТА ПРОГРАМИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ ФІТОСТЕРОЛІВ ЯК АЛЬТЕРНАТИВИ ЛІКУВАННЯ АТЕРОСКЛЕРОЗУ В УКРАЇНІ

Венгрин Назарій Миколайович,
аспірант першого року навчання
Кричковська Аеліта Миронівна,
доцент, к. фарм. н.,
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Анотація: Розглянуто лікарські засоби (ЛЗ) з групи фітостеролів, які могли б замінити частково або повністю ЛЗ з групи статинів. Проведено аналіз Державного реєстру лікарських засобів та опрацьовано перелік наявних препаратів групи фітостеролу, а також встановлено необхідність включення цих ЛЗ у програму імпортозаміщення.

Ключові слова: лікарські засоби, фітостероли, статини, атеросклероз, імпортозаміщення.

Атеросклероз — хронічне захворювання, що уражає переважно великі артеріальні судини; здебільшого спостерігається у людей похилого віку. Атеросклероз характеризується ущільненням артеріальної стінки внаслідок розростання сполучної тканини через відкладення жовтої жирової речовини на внутрішній поверхні стінок артерій, утворенням атеросклеротичних бляшок. Просвіт судини зменшується, відповідно збільшується кров'яний тиск, що може призвести до інфаркту міокарда, інсульту у середньому та літньому віці [1, с. 65].

Однією з основних причин атеросклерозу є гіперліпідемія, тому фармакотерапевтичне лікування атеросклерозу є нормалізація ліпідного обміну. Найбільш ефективним ЛЗ для зниження рівня холестерину є статини.

Статини - група гіполіпідемічних препаратів, до яких належать: Ловастатин, Симвастатин, Правастатин, Флувастатин і Аторвастатин. Сьогодні

ця група препаратів є основним арсеналом при лікуванні атеросклерозу за даними обсягів продаж на фармацевтичному ринку України. Усі статини є інгібіторами ферменту 3-гідроксил-3-метилглутарил-коферменту А - редуктази (ГМГ-КоА редуктази), який каталізує початкові та проміжні стадії біосинтезу холестерину (перетворення ГМГ-КоА на меволат — попередник стеринів) у печінці [2].

Проте, незважаючи на високу ефективність, статини мають ряд негативних побічних дій, а саме: з боку ШКТ: нудота, діарея, запор, метеоризм, анорексія, підвищення активності печінкових трансаміназ; з боку ЦНС і периферичної нервової системи: запаморочення, безсоння, головний біль, м'язові судоми, парестезії, периферійна невropатія; алергічні реакції: набряк Квінке, кропив'янка, гіперемія шкіри, фотосенсибілізація, гарячка; дерматологічні реакції: шкірний висип, свербіж. В наслідок цього, відповідна група пацієнтів має непереносимість статинів або важко їх переносять [2].

Тому, в зв'язку з цими негативними факторами, в липні 2016 року Американське товариство по кардіології опублікувало нові рекомендації щодо можливих варіантів терапії атеросклерозу. Головним чином вчені сфокусувалися на одну з основних альтернатив статинам – групу фітостеролів. За результатами їх дослідження було встановлено, що близько 60% пацієнтів були чутливими до фітостеролів, та це допомогло знизити рівень ліпопротеїдів низької щільності (ЛПНЩ) [3, с. 92-115].

Фітостероли за хімічною природою - це високомолекулярні циклічні спирти, що розрізняються числом подвійних зв'язків у циклічному кільці, ступенем ненасиченості й довжиною бічного ланцюга. Вони мають характерний запах, нерозчинні у воді та розчинні у спирті. Фітостероли широко використовуються в медицині, косметиці, а також як харчові добавки. До фітостеринів належать: β -ситостерол (ситостерин), циклоартенол, 24-метиленциклоартанол тощо [4, с. 506].

За даними Державного реєстру лікарських засобів України не зареєстровано жодного ЛЗ фітостеролів [5]. Натомість в Україні зареєстровано

два засоби, що містять фітостероли як біологічно-активні добавки (БАД) (табл. 1) [6].

Таблиця 1

Перелік зареєстрованих БАД групи фітостеролів в Україні

№	Назва та	Форма випуску	Склад	Виробник	*Ціна (грн.)
1	Береш Холестерин Контроль	Табл. 500 мг № 60	500 мг фітостероли	ЗАТ «Береш Фарма», Угорщина	240 грн.
2	Холестол	Капсули 400 мг № 60	400 мг фітостероли, 40 мг L- метіонін, 5 мг полікосанол	Санте Натурель, Канада	400 грн.

* - середньозважена ціна 1 упаковки препарату.

Серед цих двох позицій засобів, що містять фітостероли немає жодного українського. Тому в зв'язку з необхідністю часткової або повної заміни статинів для лікування атеросклерозу необхідно налагодити власне виробництво фітостеролів.

Висновки. За результатами нашого дослідження було встановлено, що з метою запровадження нових прогресивних методів фармакотерапії атеросклерозу необхідно частково або повністю замінити синтетичну групу препаратів групи статинів, які мають ряд побічних дій та є не придатними для лікування переважної більшості пацієнтів, на більш безпечні препарати з групи фітостеролів. Для цього необхідно налагодити власне виробництво, встановити яким чином до БАД було віднесено препарати з високими діючими дозами активних фармацевтичних інгредієнтів (відповідно 500 мг, 400 мг) та здійснити їх реєстрацію як ЛЗ, а також впровадити їх у програму імпортозаміщення, що буде предметом наших подальших досліджень.

Список літератури:

1. Атеросклероз: причини виникнення, патогенез, клінічні прояви та методи лікування: Метод. рек. / ред.: Є. Х.. Заремба; Центр. метод. каб. з вищ. мед. освіти, Львів. держ. мед. ун-т ім. Д.Галицького. — К., 2003. — 65 с. — Бібліогр.: 103 назв. — англ.

2. Статини – Фармацевтична енциклопедія.
URL:<https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/639/statini-abo-vastatini>
3. Lloyd-Jones D. M., Morris P. B., Ballantyne C. M. et al. (2016) – 2016 ACC expert consensus decision pathway on the role of non-statin therapies for LDL-cholesterol lowering in the management of atherosclerotic cardiovascular disease risk: a report of the American College of Cardiology Task Force on Clinical expert consensus documents. JACC, 8(1):92-115.
4. Ю. О. Ластухін Хімія природних органічних сполук: Навч. посібник. — Львів: Національний університет «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «Інтелект+» Інституту післядипломної освіти), «Інтелект-Захід», 2005. — 506с.
5. Державний реєстр лікарських засобів. URL:
<http://www.drlz.com.ua/ibp/ddsitesite.nsf/all/shlist?opendocument>
6. Портал пошуку ліків – tabletki.ua. URL:
<https://tabletki.ua/uk/category/1072/filter/page=4/>

УДК 615.015.1:615.015.16:615.015.4:615.032

ВПЛИВ ПРОСТОЇ ХІМІЧНОЇ МОДИФІКАЦІЇ ТА ІЗОМЕРІЇ АКТИВНИХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ІНГРЕДІЄНТІВ НА ЇХ БІОДОСТУПНІСТЬ

Коритнюк Раїса Сергіївна

Давтян Лена Левонівна

Дроздова Анна Олександрівна

Доктори фармацевтичних наук, професори

Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика

м. Київ, Україна

Наумова Маріанна Іванівна

м. Київ, Україна

Оліфірова Тетяна Федорівна

Кандидати медичних і фармацевтичних наук, доценти

Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика

м. Київ, Україна

Коритнюк Михайло Олексійович

Лікар-інтерн

м. Київ, Україна

Анотація. Однією із базових складових біофармацевтичної науки, що визначає ефективність та безпечність лікарських засобів, яка впливає на біодоступність і фармакотерапевтичну дію лікарських препаратів є проста хімічна модифікація та ізомерія активних фармацевтичних інгредієнтів [1,2].

Ключові слова. Біодоступність, проста хімічна модифікація, ізомерія, активні фармацевтичні інгредієнти, лікарські речовини.

Проста хімічна модифікація передбачає існування різних хімічних форм одного і того ж активного фармацевтичного інгредієнту з однаковим терапевтичним ефектом, які розрізняються за фармакокінетичними властивостями. Наприклад, тіаміну хлорид і тіаміну бромід, кодеїну і кодеїну фосфат тощо.

Під поняттям «проста хімічна модифікація лікарських речовин» вважається використання лікарських речовин у вигляді кислот, основ, солей та

інших сполук, в яких повністю зберігається частина молекули даної речовини, відповідальна за її фармакологічну дію. Насамперед, використання даного фактору є оправданим у випадку, коли необхідно змінити смак і, або запах лікарської речовини, покращити її розчинність та підвищити стабільність [3,4].

Проста хімічна модифікація лікарських речовин враховується у разі внесення деяких незначних коректувань, пов'язаних з основною хімічною структурою препарату, при відсутності особливих змін останньої, що може призвести до зміни фармакотерапевтичної дії лікарського препарату. Тому, слід з особливою увагою ставиться до можливих, навіть незначних змін у хімічній структурі молекули лікарської речовини, що іноді виглядає перспективним за технологічними або фармакоеконічними показниками.

На просту хімічну модифікацію впливає вид лікарської форми (наприклад, розчин, суспензія, супозиторії, краплі та ін.), шлях введення лікарського засобу, виробничі зміни, включаючи процес виготовлення або виробництва лікарського препарату (розмір часток лікарської речовини, допоміжні речовини, пряме пресування або гранулювання при виробництві таблеток, сила тиску на таблетку, температура і порядок змішування компонентів мазі тощо).

Заміна однієї простої модифікації на іншу може мати суттєвий вплив на терапевтичну ефективність лікарського засобу та його побічні реакції. Наприклад, при заміні іона водню в кислоті аскорбіновій на іон натрію зберігаються основні функції кислоти аскорбінової, але в той же час в організмі змінюється електролітний баланс, що призводить до пригнічення функції інсулярного апарату у хворих на цукровий діабет. Довенне введення кислоти аскорбінової приводить до ацидозу та флебіту. Якщо при виготовленні розчину додати до кислоти натрію гідрокарбонат, відбувається реакція нейтралізації, що сприяє усуненню побічних ефектів.

Ефект впливу простої хімічної модифікації на процес абсорбції також спостерігається при виробництві таблеток або капсул еритроміцину, у випадку заміни його основи на ефір – пропіонат еритроміцину. При цьому у кількісному

співвідношенні активність антибіотика є рівнозначною, але рівень ефіру еритроміцину в плазмі крові вищий у 2-4 рази по відношенню до його основи.

Різні хімічні модифікації лікарських речовин можуть бути використані для покращення стабільності і системної доступності лікарських засобів. Наприклад, складні ефіри можуть бути отримані як із кислот, так і з основ для отримання більш стабільних похідних, що гідролізуються при всмоктуванні речовин. Стабільність і розчинність речовин, як правило, зростає у тому випадку, коли вони знаходяться у вигляді солей. Наприклад, введення розчинних солей пеніциліну призводить до більш високої концентрації антибіотика, ніж використання вільної кислоти. Сіль слабкої кислоти, яка розчиняється в шлунку, створює дифузійний шар з відносно високим рН, який, у свою чергу, сприяє подальшому її розчиненню й всмоктуванню.

Для підвищення терапевтичної ефективності та стабільності лікарського засобу, проста хімічна модифікація є своєрідним індикатором, який чітко визначає доцільність заміни лікарської речовини її аналогом або ізомером.

Подібні зміни з лікарськими речовинами відбуваються при використанні у виробництві їх *різних ізомерів*. *Ізомерія* – явище, яке полягає в існуванні сполук (ізомерів), що мають однакові молекулярні формули, але відрізняються порядком зв'язування атомів у молекулі чи розташуванням атомів у просторі, внаслідок чого вони є відмінними за фізичними і хімічними властивостями. Розрізняють структурну ізомерію та просторову ізомерію [3].

Структурна ізомерія зумовлюється *різним порядком розміщення окремих атомів чи атомних груп у молекулі*. Вона поділяється на певні види: *ізомерія карбонового ланцюгу, ізомерія положення кратного зв'язку, ізомерія положення замісника, міжкласова ізомерія* (так звана *метамерія*).

Просторова ізомерія це така, при якій *склад і послідовність сполучення атомів в молекулах ізомерів залишаються однаковими, але змінюється просторове розміщення однакових атомів чи атомних груп відносно карбонового ланцюгу*. Просторова ізомерія представлена такими видами:

геометрична ізомерія (інша назва – π -діастереомерія) зумовлена різними положеннями замісників відносно подвійного зв'язку чи малого циклу.

Оптична ізомерія (або стереоізомерія) у свою чергу поділяється на два види: конформаційну і конфігураційну. Різні геометричні форми молекули, які можуть перетворюватися одна в одну внаслідок обертання окремих атомів і атомних груп навколо σ -зв'язків C–C, називаються конформаціями.

Конфігураційна стереоізомерія зумовлюється наявністю в молекулі асиметричних атомів Карбону [4].

У процесі виробництва лікарських засобів слід ретельно приділяти увагу ізомерії діючих речовин або іншими словами стереохімічній чистоті як вихідної сировини, так і готового продукту. Так, правообертальний ізомер хініну сульфату (хінідін сульфат), на відміну від лівообертального його аналога проявляє значно сильнішу антиаритмічну активність, а його ретард-форми (дурули хінідину сульфату) мають пролонговану дію, рівномірно вивільнюють лікарську речовину в організмі за 8-10 годин. Правообертальний ізомер пахікарпіну гідрохлориду стимулює родову діяльність, а його лівообертальна сполука спартеїн – призводить до зменшення частоти серцевих скорочень при синусовій тахікардії та викликає антиаритмічну дію.

Висновок. Проста хімічна модифікація, яка передбачає внесення деяких незначних коректувань, пов'язаних з основною хімічною структурою препарату, при відсутності особливих змін останньої може призвести до зміни фармакотерапевтичної дії лікарського препарату. Зміни з лікарськими речовинами відбуваються також при використанні різного виду ізомерів. У зв'язку з цим необхідним є вивчення біодоступності і біоеквівалентності лікарських засобів.

Список літератури

1. Лікарські засоби. Дослідження біоеквівалентності, що затверджена Наказом МОЗ України від 02 листопада 2018 року № 2014 : настанова СТ-Н МОЗУ 42-7.2:2018 / МОЗ України. – Київ, 2018. – 80 с.

2. Лікарські засоби. Належна виробнича практика : настанова СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2016 / МОЗ України ; Державна служба України з ЛЗ. – Київ : Моріон, 2016. – 335 с.

3. <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/3289/izomeriya>

4. https://tdmuv.com/kafedra/internal/lik_tex/lectures_stud/uk/pharm/tpkz/

ptn

ИЗУЧЕНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ПОЛЯ ПО РЕГУЛИРОВАНИЮ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ ЛЕКАРСТВ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИИ

Мартirosян Лилит Артаковна

Преподаватель

ЕГМУ кафедра организации фармации

Саакян Алберт Епремович

к.ф.н.

Научный центр экспертизы лекарств

г. Ереван Республика Армения

Ключевые слова: потребитель лекарств, пациент, защита прав, законодательное поле, закон.

Сегодняшняя международная атмосфера принуждает странам во всем мире сделать реформы в сфере законодательства здравоохранении, в частности в сфере законов защиты прав потребителей лекарств и защиты прав пациентов.

За рубежом движение в защиту потребителей начало развиваться во второй половине 20-ого века [7, с. 12]. Так в 1960-ом году была сформирована Международная организация союзов потребителей (IOCU) пятью потребительскими ассоциациями: союзом потребителей США, потребительской ассоциацией Великобритании, Австралийской ассоциацией потребителей, Консументенбонд (Нидерланды) и ассоциацией потребителей Франции.

Сейчас Международная организация союзов потребителей объединяет 263 членов (потребительских организаций) из 119 стран.

9-ого Апреля 1985г. была принята резолюция Генеральной Ассамблеи ООН «Руководящих принципов по защите потребителей», которая являлась самым значительным документом ООН по защите прав потребителей [7, с. 48]. С принятием этих принципов потребительские права получили международное признание и законность.

В 1992 году в Словении в Бледе прошла региональная конференция обществ потребителей Центральной и Восточной Европы, на которой рассматривались различные проблемы, стоящие перед потребителями в условиях перехода к рыночной экономике [8, с. 23]. На конференции была принята декларация, которая призывает правительства Центральной и Восточной Европы разработать систему юридической защиты потребителей а так же разработать систему обучения и информации потребителей, для того, чтобы они знали свои права и могли их реализовать.

Важным международным достижением в сфере защиты прав пациентов является принятие «Рекомендаций в отношении пациентов, как активных участников своего собственного лечения» в 1980г. Комитетом Министерства Совета Еврпоы.

Так же в 1981 году Всемирной Медицинской Ассоциацией были приняты «Лиссабонская Декларация по правам пациентов» и «Европейская Хартия по правам пациентов» [5, с. 112]. В этих документах впервые лаконично и ясно были обозначены основные права пациентов и даны рекомендации врачам придерживаться этих прав в своей повседневной работе, опираясь в этом больше на этические нормы, даже если национальные законы их не предусматривают.

Наиболее значительным этапом формирования концепции прав пациентов все же следует считать документы 90-х годов прошлого века, когда в этот процесс включилась ВОЗ и инициировала появление сразу двух документов – «Декларация о развитии прав пациентов в Европе», принята на совещании ВОЗ/Европа в Амстердаме в 1994 г., и «Люблянская Хартия ВОЗ по принципам реформы здравоохранения», принята в 1996 году [1]. Оба документа были приняты практически всеми государствами Европы и внесли значительный вклад в развитие законодательства и реформу системы здравоохранения Европейских стран.

Одним из последних международных документов, разработанных странами ЕС, является Европейская Хартия пациентов, принятая в Риме в ноябре 2002 года.

Лекарственные средства занимают особую группу. Эта группа товаров отличается тем, что непосредственный потребитель не может самостоятельно разобраться в их качестве, а последствия использования некачественных лекарственных средств, несоизмеримо более значительны, чем во многих других случаях.

Следовательно, защита прав потребителей лекарственных средств, должна иметь четкую законодательную основу.

Целью исследования является изучение состояния защиты прав потребителей лекарств, и защиты прав пациентов в Республике Армения, а так же выявление состояния реализации прав потребителей лекарств на приобретение качественных и безопасных лекарственных средств.

Объектом изучения являлись нормативно-правовые документы, определяющие права пациентов и потребителей лекарств, а так же результаты социологического исследования, целью которого было выявление степени фактической реализации прав пациентов и потребителей лекарств.

В процессе исследования использовались методы структурного - логического, документального, статистического сравнительного анализа.

Анализ нормативно-правового поля защиты прав пациентов и потребителей лекарств Республики Армения.

Документальный анализ существующих нормативных и законодательных актов показал, что нормативно-правовое поле защиты прав пациентов и потребителей лекарств состоит из:

1. Общего законодательства о защите прав потребителей
2. Законодательства о фармацевтической помощи (заботе)

В 2-х статьях Конституции РА закреплены следующие принципы:

- Статья 17: Запрещено подвергать человека научным, в том числе и медицинским опытам без его согласия.

- Статья 38: Каждое лицо имеет право на охрану здоровья. Порядок медицинской помощи и медицинского обеспечения определяется законом.

Закон о защите прав потребителей в РА был принят 26.06.2001г и вступил в действие с 20.07.2001г. Закон регулирует отношения между потребителями и производителями (продавцами) и требует, чтобы потребители получали товары (услуги, работы) не угрожающие их жизни или здоровью и имели надлежащее качество.

Закон “О медицинском снабжении и обеспечении населения” был принят в 4-ого марта 1996г. и устанавливает правовые, экономические и финансовые основы организации медицинской помощи, обслуживания, обеспечивающие осуществление конституционного права человека на охрану здоровья.

В законе отсутствуют порядок возмещения ущерба гражданам, за причиненный их здоровью вреда:

- возникший в течение организации и реализации медицинской помощи
- во время чрезвычайных ситуаций

Наши исследования показывают что, нужен нормативный акт, регулирующий отношения пациента и врача.

Закон “О лекарствах” был принят 27-ого октября 1998 г.

В законе не регулируется отдельный порядок рекламы лекарственных средств.

Социологическое исследование.

Для социологического исследования был использован метод опроса. Для определения количества выборки был использован метод простого рандомизированного отбора. При проведении опроса, был сформулирован опросник. Отсутствие интервьюера формирует у опрашиваемого большую анонимность, что ведет к более верным ответам.

Процесс социологического исследования включал следующие этапы:

1. Определение целей и задач исследования
2. Разработка анкеты
3. определение объекта выборки
4. проведение опроса
5. получение и обработка результатов

Целью исследования явились: изучение уровня знаний потребителей лекарств о своих правах и реализация этих прав на практике, для разработки мер по повышению самозащиты потребителей лекарств одновременно с информированием потребителей лекарств о правах в области оказания фармацевтической помощи.

В исследовании мы использовали простой рандомизированный отбор, т.е. любая единица выборки, входящая в рамки выборки имеет равные шансы быть отобранной. Следовательно, репрезентивность выборки обеспечена, а на нее действует лишь ошибка выборки.

Минимальный необходимый объем выборки определяли по формуле средней ошибки, и было подсчитано, что минимальный объем выборки равен 384-ем.

После предварительного отбора к обработке было принято 385 анкет.

В результате анализа было выявлено, что:

- Подавляющее большинство респондентов (71%) не знает основные законы законодательства в области защиты прав потребителей лекарств - закон “О защите прав потребителей” и “Закон о лекарствах”.

- Более половины респондентов (66%) не знали о том, что в случае ущерба, нанесенного их здоровью, в следствие недобросовестного выполнения фармацевтическими работниками своих профессиональных обязанностей, они могут требовать возмещение ущерба.

- Так же 90% респондентов выразили желание быть информированными о правах потребителей лекарств.

- Выяснилось, что почти все респонденты хотели бы быть более информированными о лекарствах с сомнительным качеством, в том числе о фальшивых лекарствах.

- По полученным данным, большинству опрошенных, содержание информации на упаковке лекарства и в листке-вкладыше понятно лишь частично.

Таким образом, проведенный анализ показал, что потребители лекарств плохо информированы о своих правах и возможностях защиты.

Очевидна необходимость повышения уровня знаний потребителей лекарств.

Сформулированы предложения по совершенствованию нормативно-правового поля Республики Армения, уточнены и расширены определения прав потребителей лекарств.

Предложена новая глава в “Законе о лекарствах”, обновленный проект которого в настоящее время обсуждается в парламенте Республики Армения.

Литература

1. “A declaration on the promotion of patients’ rights in Europe”. European Consultation on the rights of patients, Amsterdam 28-30 March 1994.

2. Resolution on the Rights to Health. International Association of Lawyers. Morocco 31/08 – 5/09/2005.

3. World Medical Association Declaration of Lisbon on The Rights of The Patient. World Medical Assembly. Lisbon, Portugal, September/October 1981.

4. Declaration on Patient-Centered Healthcare. The International Alliance of Patients’ Organizations (IAPO’s).

5. Jakarta Declaration on Leading Health Promotion into the 21 st Century. World Health Organization (WHO), July 1997.

6. Права пациента – права человека в системе здравоохранения и медицине: Сборник международных документов/Сост. В.В.Глуховский. –К.: Сфера, 2004. –216с.

7. Казинян А.Г. Хартия основных прав Европейского Союза // Московский журнал международного права. – М., 2003. - № 1. – С. 70-93.

8. Stephen MacKenney, Lars Falberg, Tina Andersen. Supporting Patients' Rights and Empowering Citizens: Emerging system in Europe. Biennial report "Legislation and Patients' Rights – Health System Policies, (2001) WHO/EURO, Copenhagen, 58 p.

9. Lars H. Fallberg. Patients' Rights in Europe. (Nordic School of Public Health, Sweden) European Partnership on Patients' Rights and Citizens' Empowerment: a Newsletter, Issue 2, 1999

10. Dimo Iliev, Mikko Vienonen. Patients' Rights Development in Europe. (1998) WHO/EURO, Copenhagen, 32 p.

11. 45th session of the European Health Committee (CDSP), Strasbourg (29-30) June 1999, Recommendation to Member States to ensure that citizens take an active part in decision-making process in health care.

12. Recommendation on the development of structures for citizen and patient participation in the decision-making process affecting health care, No R (2000) 5, Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe, 24 February 2000.

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРЕПАРАТІВ ГРУПИ А11А

Семченко Катерина,

д.ф.н., доцент

Прокапчук Світлана,

Студент

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Вступ. Відповідно до наведених даних компендіуму, полівітамінні засоби з добавками відносяться до групи А11А [1]. Станом на квітень 2022 р., Державний реєстр лікарських засобів України нараховує 19 препаратів даної групи [1].

Мета роботи. Метою даної роботи є дослідження ринку полівітамінних засобів, які відносяться до групи А11А та аналіз перспективності розробки лікарських засобів вітчизняного походження для подальшого впровадження у екстемпоральне виробництво.

Матеріали та методи. Об'єктом дослідження виступила номенклатура засобів групи А11А.

Аналіз асортименту проводили за такими позиціями, як лікарська форма та країна-виробник.

Результати і обговорення. Першим етапом аналізу було встановлення країни походження лікарського засобу.

Для лікарського препарату ЕЛЕВІТ® ПРОНАТАЛЬ встановлено розбіжність між країною-виробником (Німеччина) та країною-заявником (Швейцарія). У інших препаратів досліджуваної групи подібних розбіжностей не встановлено. Серед виробників наявні представники з України, Словенії, Німеччини, США та Таїланду (рис. 3.1). Більшість препаратів надходить з-за кордону (68,4 %). Лідуючі позиції мають виробники з України та США.

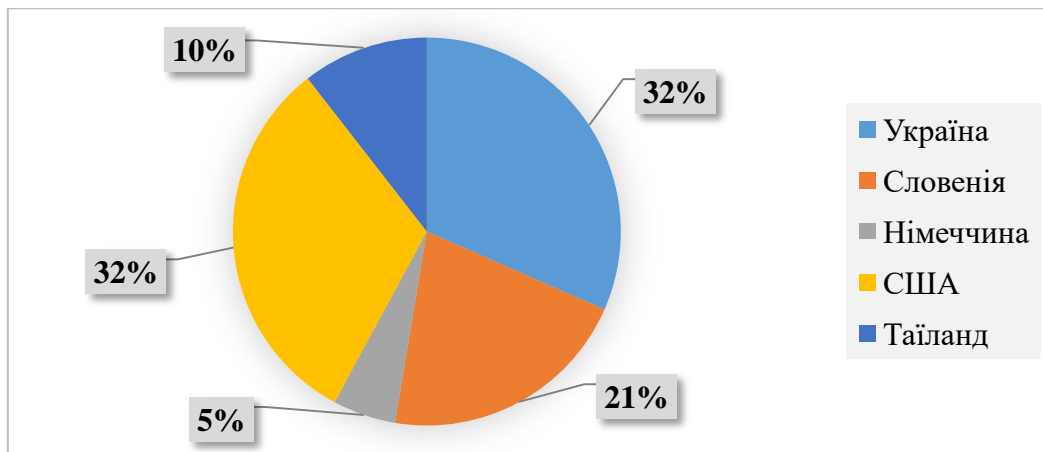

Рис. 3.1 Розподіл ЛП групи А11А за країною-виробником

Номенклатуру вітчизняного ринку препаратів групи А11А становлять засоби у формі таблеток, вкритих оболонкою (більшість засобів), таблеток жувальних, капсул м'яких та капсул твердих (рис. 3.2). Порошків та таблеток шипучих серед досліджуваного асортименту не представлено.

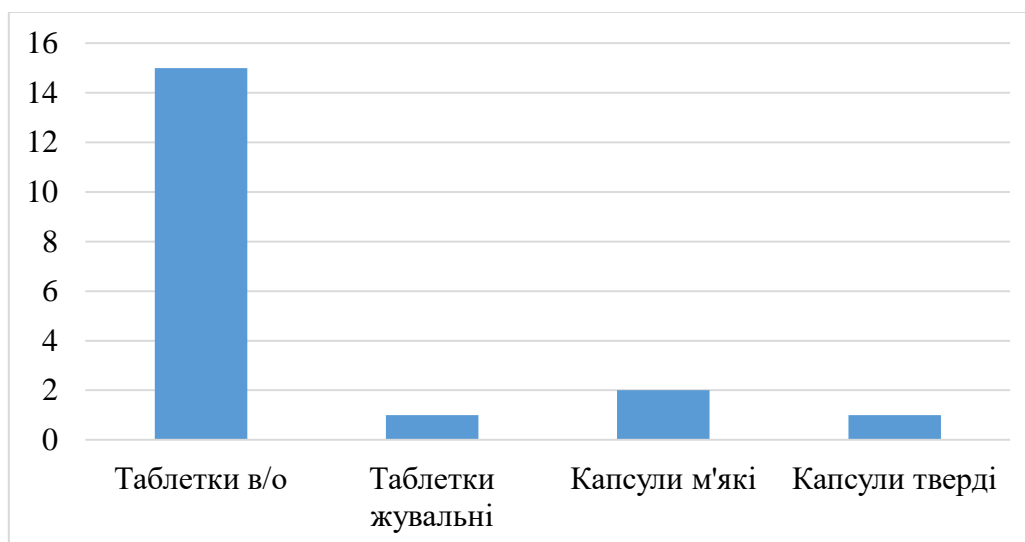

Рис. 3.2 Розподіл ЛП групи А11А за лікарською формою

Висновки. Отже, розробка загальнозміцнюючого засобу у лікарській формі шипучі порошки є актуальним завдання сучасної фармації, адже дана ніша фармацевтичного ринку України є незаповненою.

Перелік літератури

1. Державний реєстр лікарських засобів. URL: <http://www.drlz.com.ua/ibp/ddsite.nsf/all/index?opendocument> (дата зв.: 04.2022).

2. Компендиум 2015 — Лекарственные препараты / Под ред. В.Н. Коваленко. — К., 2015.

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ КРЕМУ ДЛЯ ДОГЛЯДУ ЗА ШКІРОЮ

Цісак Альона Олександрівна,

к.б.н., доцент

Еберле Лідія Вікторівна,

к.б.н., доцент

Дубіняк Тетяна Василівна,

Студент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

Анотація: Було технологічно обґрунтовано та описано регламент отримання густого екстракту плодів авокадо. Запропоновано рецептуру та описано технологію виготовлення емульсійного косметичного крему, жирна фаза якого представлена маслом Авокадо з відсотковим вмістом 25% від загального складу крему, а активна складова представлена екстрактом Авокадо (відсотковий вміст – 1%).

Ключові слова: лікарська рослинна сировина, біологічно активні речовини, мазь-емульсія.

Пошук доступної сировини для виробництва косметичних продуктів постійно розширюється та вдосконалюється. Умови існування та розвитку косметичної галузі диктують вітчизняним виробникам необхідність введення до складу косметичних засобів ефективних та доступних інгредієнтів, які б забезпечували певну направлену дію/ефект (зволоження, пом'якшення, регенерація тощо). Лікарська рослинна сировина (ЛРС) містить у своєму складі біологічно-активні речовини, тому вона є першочерговим об'єктом для дослідження. Серед фармакологічних властивостей ЛРС далеко не останнє значення має антиоксидантна активність, а, як відомо, лікувальна косметика досягає кінцевої мети в плані позитивного впливу на організм людини саме завдяки антиоксидантній активності.

Досліджуваним діючим компонентом було обрано масло та екстракт плодів авокадо.

Слід відмітити, що серед асортименту лікувально-косметичних засобів особливу популярність у користувачів має використання такої зручної у застосуванні косметичної форми, як крем.

Метою роботи була технологічна розробка компонентного складу крему для догляду за шкірою.

Технологічно обґрунтовано та описано регламент отримання густого екстракту плодів авокадо, для його подальшого використання як активної фази при виготовленні крему, при концентрації активної фази 1%.

Запропоновано рецептуру та описано технологію виготовлення емульсійного косметичного крему, жирна фаза якого представлена маслом Авокадо з відсотковим вмістом 25% від загального складу крему, а активна складова представлена екстрактом Авокадо (відсотковий вміст – 1%).

Оцінку місцевоподразнювальної дії на шкіру здійснювали як обов'язковий етап доклінічного дослідження біологічно активних сполук, основ-носіїв, що в подальшому можуть бути компонентами лікарських та косметичних засобів або готових розроблених засобів, призначених для нанесення на шкіру.

Нанесення досліджуваних зразків проводили щоденно протягом 7 діб. Спостереження за функціональним станом шкіри тварин здійснювали через 1,4,8 а 24 год,- перший етап – визначення гострої подразнюючої дії, та надалі щоденно 1 раз на добу перед та після нанесенням екстрактів.

Встановлено, відсутність місцевоподразнювальної дії екстракту та масла Авокадо, а також емульсійного крему, виготовленого на їх основі на моделі гострої та хронічної токсичності при трансдермальному нанесенні.

TECHNICAL SCIENCES

УДК 536.7:628.5

PRACTICAL APPLICATION OF CHEMICALLY AGGRESSIVE WATER CONDENSATE IN GAS-FIRED BOILER PLANTS OF MUNICIPAL POWER

Fialko Nataliia Mykhailivna

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Corresponding Member of NAS of Ukraine, department head

Navrodska Raisa Oleksandrivna,

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.),
Senior Scientific Researcher, Leading Researcher

Gnedash Georgii Oleksandrovykh

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Senior Researcher

Novakivskii Maksym Oleksandrovykh

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Senior Researcher
Institute of Engineering Thermophysics of NAS of Ukraine

Kyiv, Ukraine

Summary: An analysis of the possibilities for the beneficial use or safe removal of acidic water condensate formed during deep cooling of exhaust-gases under the conditions of the use of advanced heat-recovery technologies in gas-fired heating boilers is given. At useful use, the resulting condensate can be used for the needs of the boiler units or outside the boiler house. In the case of condensate drainage into the city sewer network, as a rule, its preliminary decarbonization is required.

Keywords: heat-recovery technologies, exhaust-gases, condensation mode, sewer network, decarbonization.

During operation in boiler units of modern condensing boilers or modernization of old-style boilers, water condensate is formed due to heat-recovery equipment [1-7] in the mode of cooling exhaust-gases below the dew point of water

vapor. Addition to the thermal effect, a significant ecological effect is observed [7-12], due to the partial dissolution of carbon and nitrogen oxides in the condensate, and in some cases also sulfur oxides. In contact with water, carbon and nitrogen oxides are converted into carbonic, nitrous and nitric acids as a result of a chemical reaction. Due to this, the resulting condensate water becomes chemically aggressive. At natural gas is burned in equipment, the range of values of the pH value of the condensate is within the range of $3 \div 6$. In this connection, the problem arises of the useful use of this condensate or its safe drainage into the sewer network.

The possible areas of condensate application are shown in Figure 1.

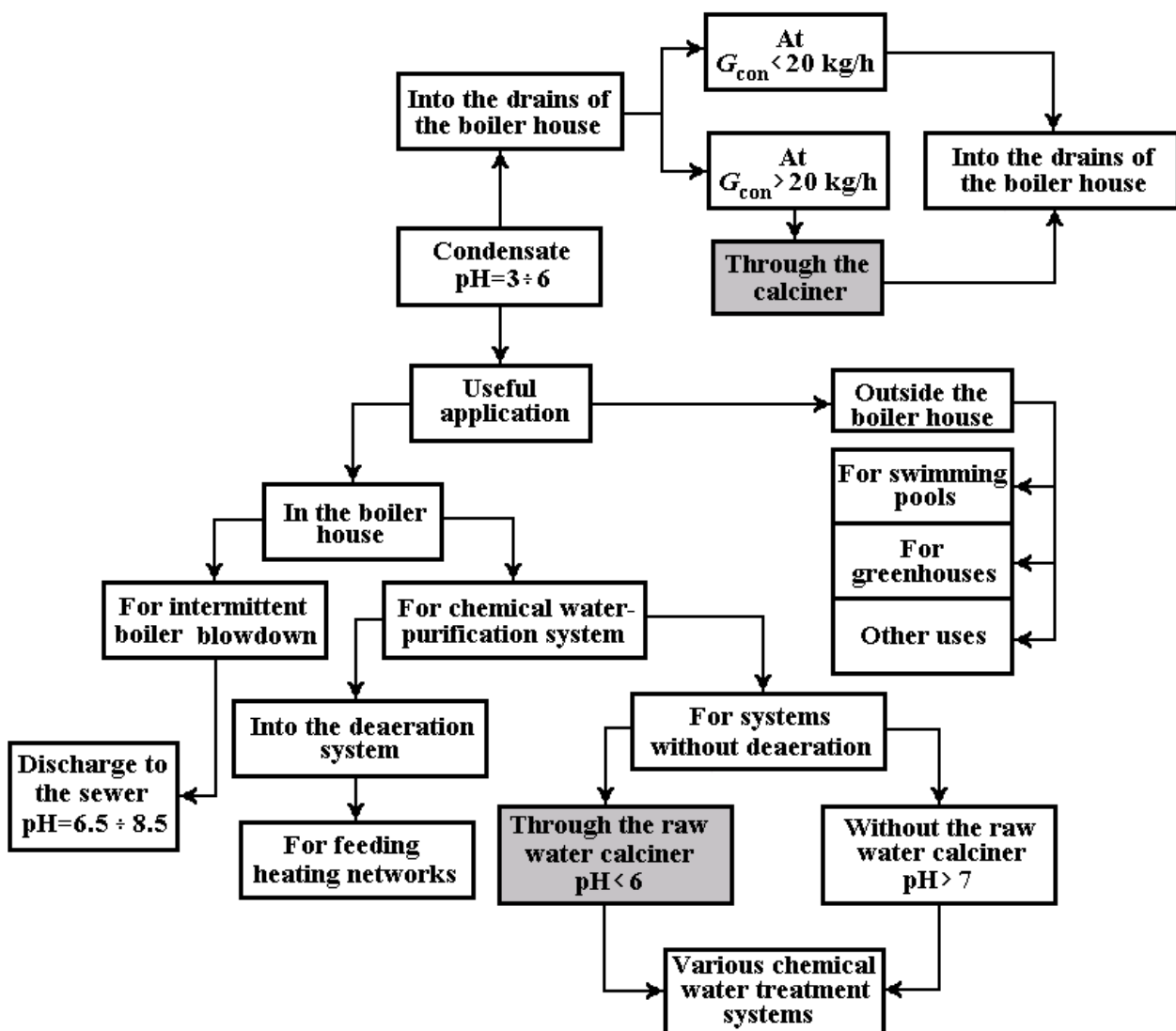

Fig. 1. Schema of the use of condensate formed during deep cooling of the exhaust-gases of boiler units: G_{con} – the condensate consumption.

At useful use, the resulting condensate can be used for the needs of the boiler units (for washing boilers, in chemical water-purification systems) or outside the boiler house (for laundries, greenhouses, swimming pools, etc.). In the case of condensate drainage into the city sewer network, as a rule, its preliminary decarbonization is required. This is a necessary environmental measure and operational standard [13-15] to protect the sewer network and related equipment, including treatment facilities, from premature wear.

As can be seen from the figure, condensate neutralization is required in two cases:

- a) in case of impossibility of useful use and forced discharge into the sewer;
- b) when using condensate to feed heating networks with significant acidity of raw water for chemical water-purification.

Own studies of the properties of condensate formed during experimental studies of heat transfer in heat recovery equipment showed that the condensate at the outlet of the heat-recovery unit contains $70 \div 100$ mg/l of dissolved carbon dioxide (H_2CO_3), the hardness of the condensate does not exceed 3 mg-eq/l. Such condensate is quite aggressive and must be decarbonized if it is impossible to use it useful without neutralization.

Among the directions of condensate decarbonization known in Ukraine, the most common are:

- decarbonization by degassing by the contact method, which consists in removing CO_2 from the heated solution by blowing air in the nozzle layer (ceramic or plastic), through which condensate flows. Degassing occurs due to the instability of the H_2CO_3 compound, which, when heated, easily decomposes into H_2O and CO_2 ;
- chemical decarbonization, by combining carbon dioxide in an insoluble compound with various reagents, which are added to the container using a dispenser;
- decarbonization by passing the condensate through a granular filter containing calcium carbonate, such as marble chips or lime.

Removal of carbonic acid from condensate during filtration in a layer of marble chips is seen as the simplest method of decarbonization of water condensate from those considered.

In conclusion, it should be noted that when using modern heat-recovery technologies in gas-fired boiler houses, there are different circuit and technical solutions for possible useful use or safe evacuation of acidic condensate formed during the implementation of these technologies. In cases where it is advisable to neutralize this condensate, there are effective methods for its decarbonization and appropriate equipment.

References

1. Fialko, N. M., Navrodska, R. O., Gnedash, G. O., Presich, G. O., & Shevchuk, S. I. (2020). Study of Heat Recovery Systems for Heating and Moisturing Combustion Air of Boiler Units. *Nauka innov.* 2020. V. 16, no. 2. P. 47—53. <https://doi.org/10.15407/scin16.03.047>

2. Fialko, N. M., Navrodska, R. O., Shevchuk, S. I., Gnedash, G. O., & Glushak, O. Y. (2019). Reduction of moisture content of exhaust gases in condensing heat-recovery exchangers of the boiler plants. *Scientific Bulletin of UNFU*, 29(8), 116-119. <https://doi.org/10.36930/40290821>

3. Fialko, N. M., Presich, G. A., Gnedash, G. A., Shevchuk, S. I., & Dashkovska, I. L. (2018). Increase the efficiency of complex heatrecovery systems for heating and humidifying of blown air of gasfired boilers. *Industrial Heat Engineering*, 40(3), 38–45. <https://doi.org/10.31472/ihe.3.2018.06>

4. Fialko, N. M., Gnedash, G. O., Navrodska, R. O., Presich, G. O., & Shevchuk, S. I. (2019). Improving the efficiency of complex heat-recovery systems for gas-fired boiler installations. *Scientific Bulletin of UNFU*, 29(6), 79-82. <https://doi.org/10.15421/40290616>

5. Efimov, A. V., Goncharenko, A. L., Goncharenko, L. V., & Esipenko, T. A. (2017). Sovremennye tekhnologii glubokogo okhlazhdeniia produktov sgoraniia topliva v kotelnykh ustanovkakh, ikh problemy i puti resheniia. *Kharkiv: Kharkiv Polytechnic Institute*. <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/32826>

6. Fialko, N. M., Presich, G. A., Navrodska, R. A., & Gnedash, G. A. (2011). Improvement of the complex heat-recovery system of exhaust-gases of boilers for heating and humidifying blown air. *Industrial Heat Engineering*, 33(5), 88–95
7. Fialko, N. M., Presich, G. O., Gnedash, G. O., Shevchuk, S. I., & Dashkovska, I. L. (2018). Improving the efficiency of heat recovery systems for heating and humidifying the blast air of gas-consuming boilers. *Industrial heat engineering*, 40(3), 38-45. <https://doi.org/10.31472/ihe.3.2018.06>
8. Fialko, N., Presich, G., Navrodska, R., & Gnedash, G. (2013). Ekolohichna efektyvnist kombinovanykh system utylizatsiyi teploty vykydnykh haziv kotelnoyi ustanovky [Ecological efficiency of combined heat recovery systems waste of exhaust gases for boiler plant]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhnika. Teoriya i praktyka budivnytstva*, 755, 429-434. <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/22345>
9. Fialko, N., Navrodska, R., Ulewicz, M., Gnedash, G., Alioshko, S., & Shevcuk, S. (2019). Environmental aspects of heat recovery systems of boiler plants. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 100, p. 00015). EDP Sciences. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/201910000015>
10. Novakivskii, M. Kompleksni teploutylizatsiyni systemy dlya kotliv maloyi ta serednoyi potuzhnosti z pidvyshchenym volohovmistom vidkhidnykh haziv [Complex heat-utilization systems for low and middle power boilers with increased moisture content of waste gases]. *The thesis for a Degree of “Candidate of Technical Science”, specialty 05.14.06 / NAS of Ukraine, Kyiv*, 2017, 21.
11. Fialko, N. M., Navrodska, R. O., Shevchuk, S. I., & Gnedash, G. O. (2020). The environmental reliability of gas-fired boiler units by applying modern heat-recovery technologies. *Scientific Bulletin of National Mining University*, (2). <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-2/096>
12. Navrodska, R., Fialko, N., Presich, G., Gnedash, G., Alioshko, S., & Shevcuk, S. (2019). Reducing nitrogen oxide emissions in boilers at moistening of blowing air in heat recovery systems. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 100, p. 00055). EDP Sciences. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/201910000055>

13. Burger, H., & Boehle, W. (2000). Specification sheet ATV-A 251: Energy-saving high-efficiency boiler systems and condensation water removal; Arbeitsblatt ATV-A 251 schafft Klarheit: Energiesparende Brennwertanlagen und Kondenswasserableitung. *Waermetechnik-Versorgungstechnik*, 45.

<https://www.osti.gov/etdeweb/biblio/20087888>

14. Fialko, N., Navrodska, R., Gnedash, G., Novakivskii, M., & Sbrodova, G. (2021). Use and disposal of acidic water condensate from gas-fired boiler units. *Municipal Economy of Cities*, 4(164), 24-30. <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2021-4-164-24-30>

15. On approval of the rules of sewage reception to centralized drainage systems and the procedure for determining the size of the charge for over-discharge wastewater to centralized drainage systems : order of the Ministry of Regional Development of Ukraine from 01.12.2017, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0056-18>

**EXERGY EFFICIENCY OF THE METHOD OF BYPASSING FLUE GASES
IN THE HEAT UTILIZATION SYSTEMS OF BOILER PLANTS**

Fialko Nataliia,

Corresponding Member of the NAS of Ukraine
Doct. of Tech. Scien., Professor, Head of Department

Stepanova Alla,

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Senior Scientific Researcher,
Leading Researcher,

Navrodska Raisa,

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Senior Scientific Researcher,
Leading Researcher,

Shevchuk Svitlana,

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Senior Researcher,
Institute of Engineering Thermophysics of NAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Summary: The exergy efficiency of the flue gas bypass method is analyzed in order to prevent condensate formation in the gas exhaust ducts of boiler plants. The complex research methodology includes structural-variant and integral balance methods of exergy analysis. A structural scheme of a heat utilization system with gas bypassing and a balance exergy equation are presented.

Key words: bypass method, exergy analysis, heat productivity of heat utilization plant, exergy characteristics.

Rational use of energy resources in Ukraine is closely related to improving the efficiency of heat utilization systems of power plants. An important problem is to ensure the reliability and durability of heat engineering equipment. This, in particular, concerns the gas exhaust paths of boiler plants, taking into account difficult operating conditions. The objective of the study is to determine the effectiveness of one of the thermal methods of ducts anticorrosion protection - the flue gas bypass method.

In last years, the analysis of the efficiency and optimization of power plant has been carried out using the methods of exergy analysis [1-5]. The results of recent

studies have confirmed the advisability and relevance of using modern thermodynamic methods for practical problems of energy [6–9].

The paper analyzes the exergy efficiency of the thermal method for preventing condensation in gas ducts as a result of increasing off-gases temperature by bypassing them. The purpose of the work is to evaluate the efficiency of a heat utilization system with gas bypass and to establish patterns of change in exergy characteristics, namely, exergy losses and heat exergy criterion, on the parameters of the heat utilization system.

The complex methodology, on the basis of which the study was carried out, consisted of a structural-variant and an integral balance method of exergy analysis. The structural scheme of the heat utilization system with gas bypass, developed according to this method, is shown in fig.1

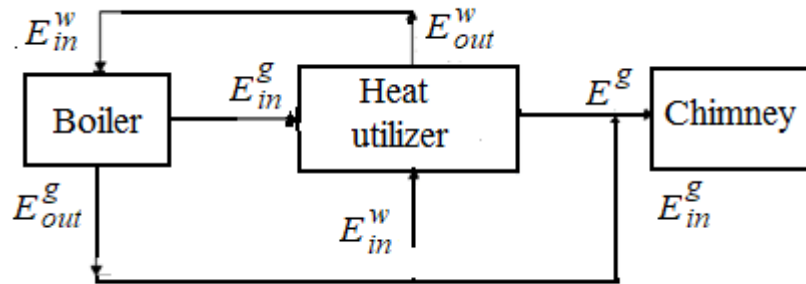

Fig.1. Structural scheme of a boiler plant with a heat utilization unit using the flue gas bypass method to protect gas ducts

To evaluate the efficiency of this heat recovery system under consideration, calculations of such exergy characteristics as exergy losses E_{wt} and heat-exergy criterion of efficiency ε were carried out. The exergy balance equation for the conditions of the task has the form

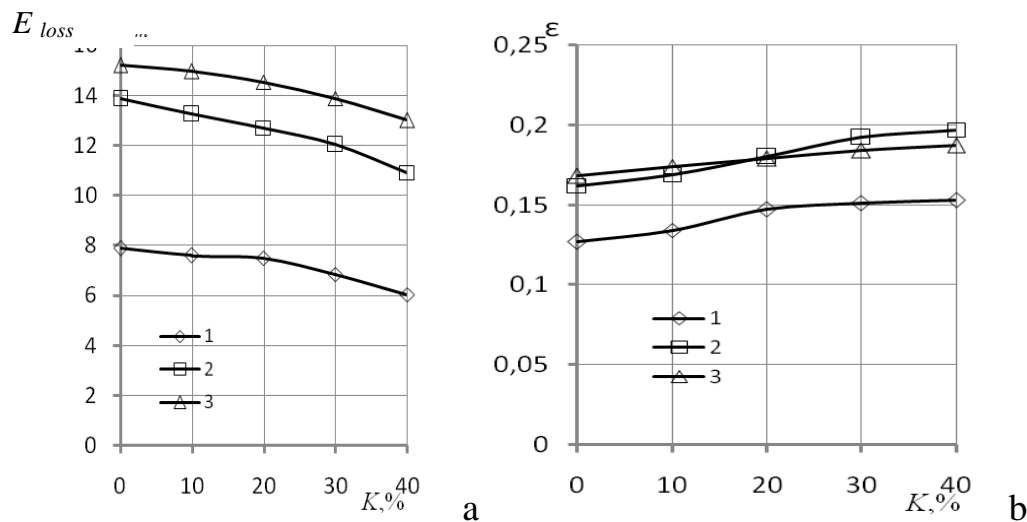
$$E_{loss} = G^g \left(1 - K / 100 \right) \left[c_p^g (T_{in}^g - T_{out}^g) - T_e \left(c_p^g \ln \frac{T_{in}^g}{T_{out}^g} - \frac{R}{\mu^g} \ln \frac{p_{in}^g}{p_{out}^g} \right) \right] - G^w (h_{in}^w - T_e s_{in}^w) + G^w (h_{out}^w - T_e s_{out}^w),$$

where c_p – the specific heat capacity; E_{loss} – exergy losses; G – the coolant flow rate; h – the specific enthalpy; K – the amount of bypassed gases; p – pressure; s – the specific entropy; T – the

absolute temperature; μ – the molecular mass; indices: g, w – flue gases, water; in, out – inlet, outlet; e – environment.

The paper studies the patterns of change in exergy characteristics depending on the parameters of the heat utilization system. Basis on of the data obtained, the areas of change in the heat productivity of the heat utilization system, which correspond to the minimum exergy losses and the lowest values of the heat- exergy criterion were determined. The corresponding amounts of bypassed off-gases were determined.

Figure 2 shows the dependences of exergy losses and the heat-exergy efficiency criterion on the amount of bypassed off-gases K for various parameters of the heat utilization system (heat productivity Q), obtained as a result of the study.

**Fig. 2. Dependence of exergy losses E_{loss} and heat-exergy efficiency criterion ϵ on the amount of bypassed off-gases K for the bypass method:
1 - $Q = 62,3-39,5$ kW; 2 - $85,5-55,4$ kW; 3 - $90,7 - 69,5$ kW**

It has been established that the heat productivity of the heat utilization system has a significant impact on its exergy characteristics. Thus, a decrease in the heat load of the heat utilization system leads to an increase in exergy losses. This is due to a decrease in the temperature of gases leaving the boiler, an increase in gas consumption, as well as a decrease in the temperature of the water that is heated in the heat utilizer.

The results of the study of the bypass method for the three considered change areas of heat productivity of the heat utilization system indicate a decrease in exergy losses with an increase in the value of bypassed off-gases. As seen in fig. 2 a, the largest exergy losses correspond to the heat output of the heat utilizer $Q = 90,7-69,5$ kW, the smallest – $Q = 62,3-39,5$ kW. However, as regards the heat-exergy criterion (fig. 2b), its value slightly increases with an increase in the amount of bypassed off-gases due to a decrease in heat productivity of the heat utilizer.

For heat utilizer $Q = 85,5-55,4$ kW and $Q = 90,7-69,5$ kW, the exergy losses are more significant compared to their values at the heat utilizer which heat productivity $Q = 62,3-39,5$ kW. This is explained by the fact that the final humidity content of flue gases for heat utilizer units of greater power significantly affects the magnitude of the flue gas exergy change. According to the results of the study, it turned out that with heat productivity $Q = 62,3-39,5$ kW, exergy losses and the value of the heat-exergy criterion have the smallest values. This indicates a greater exergy efficiency of the bypass method when implemented for systems with lower heat productivity.

Conclusions. The performed studies of the exergy efficiency of the flue gas bypass method in order to prevent condensate formation in the gas exhaust ducts of boiler plants showed a significant effect of the parameters of the heat utilizer system on its exergy characteristics. The values of the heat productivity of the heat utilization system and the amount of bypassed flue gases corresponding to the minimum exergy loss and the lowest values of the heat-exergy criterion have been established.

References

1. D. Mitrović, D. Zivkovic & M. S. Laković Energy and Exergy Analysis of a 348.5 MW Steam Power Plant Energy Sources. Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects. 2010. V. 32. P. 1016-1027. <https://doi.org/10.1080/15567030903097012>.
2. Igor Poljak , Josip Orović , Vedran Mrzljak Energy and Exergy Analysis of the Condensate Pump During Internal Leakage from the Marine Steam Propulsion System Scientific Journal of Maritime Research. 2018. 32.P. 268-280.

doi.org/10.31217/p.32.2.12file:///C:/Users/Nina/Downloads/975144.12_434_Orovic_et_al.pdf

3.Dorosz, P., Wojcieszak, P., Malecha, Z.: Exergetic Analysis, Optimization and Comparison of LNG Cold Exergy Recovery Systems for Transportation. *Entropy*. 2018. 20(1). 59. <https://doi.org/10.3390/e20010059>.

4.Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Presich G. Localization of exergy losses in the air heater of the heat-recovery system under different boiler operating modes. "International scientific journal "Internauka". 2019. №12(74). P.30-33.

5.Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Shevchuk S. Comparative analysis of exergetic efficiency of methods of protection of gas exhaust tracks of boiler installations *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. 3/8(111). 2021. P.42-49. <https://doi.org/1015587/1729.4061.2021/234026> .

6.Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Meranova N., Sherenkovskii J. Efficiency of the air heater in a heat recovery system at different thermophysical parameters and operational modes of the boiler. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2018. 6/8(96). P. 43-48. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2018.147526> .

7.Fialko N., Stepanova A., Navrodska R. Study of the efficiency of a combined heat utilization system using the graph theory methods. *International scientific journal "Internauka"*. 2019. №15(1). C.61-63.

8.Stepanova A. Analiz rabotosposobnosti ustanovki s kombinirovannoy teploutilizatsionnoy sistemoy dlia podogreva vody i dutevogo vozdukha kotloagregata [Analysis of the application combined heat recovery systems for water heating and blast air of the boiler unit]. *Industrial Heat Engineering*. 2016. 38(4). P.38-46. <https://doi.org/10.31472/ihe.4.2016.06>.

9.Fialko N., Stepanova A., Navrodska R., Gnedash G., Shevchuk S. Complex methods for analysis of efficiency and optimization of heat-recovery system. *Scientific and innovation*. 2021. 17(4). P.11-18. <https://doi.org/10.15407/scine17.04.011> ISSN 1815-2066 .

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЕПЛОІЗОЛЯЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ

Губар Лілія Борисівна,
старший викладач

Губар Ліана Самірівна,
студентка

Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

Анотація. Використання теплової ізоляції дозволяє підвищити енергоефективність об'єктів, що ізолюються. Серед великої різноманітності теплоізоляційних матеріалів, найбільший інтерес має теплова ізоляція зі спіненого каучуку, яка має високі теплофізичні та експлуатаційні характеристики. Завдяки своїй універсальності вона дозволяє використовувати її практично всюди та добитися значного енергозбереження.

Ключові слова: теплова ізоляція, енергоефективність, теплоізоляційні матеріали зі спіненого каучуку, енергозбереження.

У зв'язку з існуючою енергетичною світовою кризою, запроваджуються все більш жорсткі вимоги та розробляються нормативні документи щодо енергозбереження. Це зумовило постійний розвиток енергозберігаючих технологій. Все більше на ринку України з'являється різноманітні фірми, що займаються тепловою ізоляцією, кожне покоління якої значно відрізняється від попереднього своїми теплотехнічними властивостями, підвищенням надійності та якості роботи.

Теплоізоляційні матеріали, чією головною характеристикою є теплопровідність, відіграють вирішальну роль у забезпеченні оптимальних умов мікроклімату приміщень, ефективної роботи теплового обладнання та є об'єктом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних фахівців різних

напрямоків [1, с.49].

Серед матеріалів, призначених для технічної ізоляції, є теплоізоляція зі спіненого каучуку, яка займає перше місце: легка, стійка до агресивних середовищ, водонепроникна, вона актуальна для багатьох галузей. Теплова ізоляція виготовляються із композиції на основі синтетичного каучуку з різними добавками шляхом екструзії з наступною вулканізацією та спіненням. Світовим лідером з інноваційного виробництва теплової ізоляції зі спіненого каучуку є італійська фірма K-FLEX, яка широко представлена на українському ринку великим асортиментом сучасних теплоізоляційних матеріалів, що застосовуються практично у всіх енергетичних напрямках.

Сучасні ефективні теплоізоляційні матеріали зі спіненого каучуку володіють високими теплофізичними і експлуатаційними [2, с.12; 3, с.8] характеристиками, представленими у таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика сучасних теплоізоляційних матеріалів

№ з/п	Властивості	Опис
1	Низька теплопровідність	мають високу пористість у поєднанні з невеликим розміром комірок та оптимальною об'ємною вагою, що дозволяє скоротити кондуктивну та конвективну складові ефективної теплопровідності матеріалу
2	Низька паропроникність	мають структуру з закритими комірками, тому володіють високою опірністю дифузії пароподібної та крапельної вологи; коефіцієнт паропроникності виробів має такий самий порядок, що і коефіцієнт паропроникності матеріалів, що використовуються в якості пароізоляційного шару в конструкціях теплової ізоляції
3	Висока технологічність монтажу	мають надзвичайно низьку проникність, то в конструкціях теплової ізоляції на їх основі не вимагається наявності пароізоляційного шару; при внутрішньому використанні теплоізоляційних виробів покривний шар не встановлюється; таке спрощення теплоізоляційних конструкцій

		приводить до зменшення кількості монтажних операцій і, як наслідок, скорочення часу та вартості монтажу
4	Діапазон робочих температур	в залежності від марки, можуть бути використані для теплової ізоляції поверхонь з температурами від -198°C до +150°C
5	Довговічність	критерієм довговічності слугує тривалість експлуатаційного періоду, протягом якого тепловий потік не перевищує нормативного значення
6	Пожежна безпека	готові вироби, при виготовленні яких застосовується цілий комплекс вогнегасних добавок, не підтримують самостійного горіння та не розповсюджують полум'я по поверхні, а також характеризуються низькою токсичністю продуктів горіння та низьким димоутворенням, що дозволяє використовувати їх на об'єктах з підвищеними вимогами до пожежної безпеки
7	Санітарна безпека	під час експлуатації теплоізоляційні матеріали не виділяють до оточуючого середовища пил та волокна, а також шкідливі речовини, що неприємно пахнуть, що дозволяє застосовувати їх на об'єктах з підвищеними санітарно-гігієнічними вимогами: харчове виробництво, медичні центри, дитячі садки, школи
8	Корозійна безпека	мають високу дифузійну опірність та нейтральний показник кислотності, не піддаються зволоженню під час експлуатації, тим самим виключаючи процес корозії
9	Екологічна безпека	теплоізоляція не містить галогенізованих та фторованих вуглеводнів (CFC та HCFC), що зводить до нуля вірогідність шкідливого впливу на озоновий шар Землі; стійка до вологи, що не дозволяє появи в самому матеріалі бактерій, цвілі, грибів, не виділяє летких органічних сполук, токсичних речовин - забезпечуючи чистоту вдихаємого повітря

Треба зробити висновок, що сучасні теплоізоляційні матеріали зі спіненого каучуку у процесі експлуатації у межах терміну служби конструкції

не зволожуються і не накопичують вологу, тому їх теплозахисні властивості практично не змінюються. Володіючи високим дифузійним опором і маючи нейтральний показник кислотності, матеріали не піддаються процесу корозії. Стійкість до вологи дозволяє використовувати цю ізоляцію в будь-яких умовах.

Завдяки своїй універсальності, новітня технічна теплоізоляція знаходить своє застосування не тільки у будівництві дорогих об'єктів, але й на об'єктах середньої та низької цінових категорій, що є незаперечною перевагою [4, с.53].

- технологічні трубопроводи систем опалення, гарячого та холодного водопостачання у житловому та цивільному будівництві, а також на промислових підприємствах;

- трубопроводи при надземній (на відкритому повітрі, підвалах, приміщеннях) та підземній (у каналах, тунелях) прокладках;

- паропроводи низького тиску;

- резервуари, баки, санітарні установки;

- повітроводи та обладнання систем вентиляції та кондиціонування повітря.

Внаслідок збільшення вартості та зниження загальних запасів джерел традиційної енергії дедалі більшу роль відіграє ринок відновлюваних джерел енергії. Ізоляційні матеріали є стійкими до високих температур альтернативних систем енергозбереження, тому сучасну теплову ізоляцію використовують у системах сонячного та геотермального теплопостачання.

Застосування передових досягнень у розвитку технології виробництва сучасної теплової ізоляції дозволяє досягти безперебійної роботи обладнання та відсутності аварійних ситуацій. Підвищення енергоефективності об'єктів, що ізолюються, є одним з основних напрямків Енергетичної Стратегії України, вирішує проблеми енергозбереження та економії паливно-енергетичних ресурсів.

Список літератури:

1. Губар Л.Б., Белуха Є.С., Губар Л.С. Сучасне використання теплової ізоляції в теплових мережах. Технічне забезпечення інноваційних технологій в агропромисловому комплексі: Матеріали II Міжнародної науково-практичної

конференції молодих вчених. (Мелітополь, 01-25 лютого 2025 р.): ТДАТУ, 2022. С. 49

2.Техническая изоляция инженерных коммуникаций. K-Flex, 2020. – 104 с. <http://www.k-flex.ua/>

3. Optimization-based feasibility study of an active thermal insulator / Harren-Lewisa T., Rangavajhalab S., Messacc A., Zhangd J. // Building and Environment. 2012. Vol. 53. Pp. 7–15

4. Лужанська Г.В., Губар Л.Б., Хавара Ю.П., Кушнірук В.В. Значення теплової ізоляції при проведенні енергоаудиту теплових мереж. Технічне забезпечення інноваційних технологій в агропромисловому комплексі: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. (Мелітополь, 01-25 лютого 2025 р.): ТДАТУ, 2022. С. 53

УДК [504.57:12]: 658.567

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І НОВІ ПІДХОДИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ УТИЛІЗАЦІЇ ОПАЛОГО ЛИСТЯ

Д'яконов Василь Іванович,

к.т.н., доцент, доцент кафедри деревооброблювальних
технологій та системотехніки лісового комплексу

Суска Анастасія Анатоліївна,

д.е.н., професор, декан факультету лісового господарства
деревооброблювальних технологій та землевпорядкування

Войтов Антон Вікторович,

к.т.н., доцент, завідувач кафедри деревооброблювальних
технологій та системотехніки лісового комплексу

Д'яконов Олексій Васильович,

аспірант кафедри деревооброблювальних
технологій та системотехніки лісового комплексу

Державний біотехнологічний університет,
г. Харків, Україна

Анотація: Встановлено, що екологічна небезпека спалювання опалого листя формується викидами азоту діоксиду, ангідриду оцтової кислоти, суспендованих речовин та сірчистого ангідриду, та залежить від відстані до джерела та часу від початку спалювання опалого листя.

Опале листя з зон зелених насаджень прибудинкових територій житлових масивів, може бути використано як вторинна сировина після попереднього промивання та створення висококалорійних паливних брикетів із композиційного матеріалу на основі опалого листя та енергетичного зв'язуючого. Запропоновано нову технологію, яка дозволяє поліпшення теплотехнічних характеристик паливних брикетів: зменшити зольність на 7,1%; збільшити вихід летючих речовин на 13%, а також підвищити теплоту згоряння на 33% в порівнянні з теплотою згоряння існуючих технологій.

Ключові слова: опале листя, важкі метали, відходи, екологічна безпека, забруднення, урбанізовані території, утилізація.

Майже вся маса опалого листя утилізується шляхом захоронення на полігонах твердих побутових відходів або несанкціоновано спалюється. Отже, питання раціонального поводження з відходами у вигляді опалого листя залишається відкритим, а пошук і раціоналізація технологій їх утилізації – актуальним завданням екологічної безпеки урбанізованих територій населених міст України. В останні роки серед науковців та виробничих груп збільшилася цікавість до опалого листя – як перспективної сировини для виробництва різних видів палива. Еколого-економічний аналіз [1, с. 1] цього питання свідчить, що цей вид відходів урбанізованих територій доцільно розглядати як джерело для альтернативної енергетики. Профільні дослідження [2, с. 1] свідчать, що використання опалого листя та продуктів на його основі як енергетичної сировини.

На окрему увагу заслуговує екологічний аспект. Адже заготівля традиційних дров призводить до вирубування лісів. Що стосується листя, залишеного перегнивати на зиму - вони виділяють в атмосферу в процесі гниття метан, що має виражений парниковий ефект. Спалювання листя теж не найкращий вихід, адже при цьому виділяється значно більше шкідливих продуктів горіння, ніж при згорянні пресованих полін. Встановлено, що місця неконтрольованого спалювання опалого листя є джерелами наднормативного викиду суспендованих речовин, оксидів азоту, ангідриду сірчистого, фенолу та його похідних, ацетону та інших кетонів, фурфуролу [3, с. 2]. Вміст досліджуваних речовин в об'єднаній пробі атмосферного повітря залежить як від відстані від джерела утворення викиду, так і від часу відбору проби.

До того ж величезні вогнища з опалого листя несуть загибель рослинам і комахам, що знаходяться в ґрунті.

Для виробництва паливних брикетів стала одна головна проблема: листя, трава та інші стеблові рослини – не зовсім відповідний матеріал для

спалювання в котлах: дуже високий вміст калію та хлору в них викликає шлакування теплообмінних поверхонь котельного обладнання та швидку корозію [3, с. 4]. Зольність перевищує всі допустимі показники. Основні характеристики паливних брикетів з рослинних відходів показані на рис. 1.

В результаті тестування брикетів з листя було з'ясовано, що вміст золи в них сягає більше 30%.

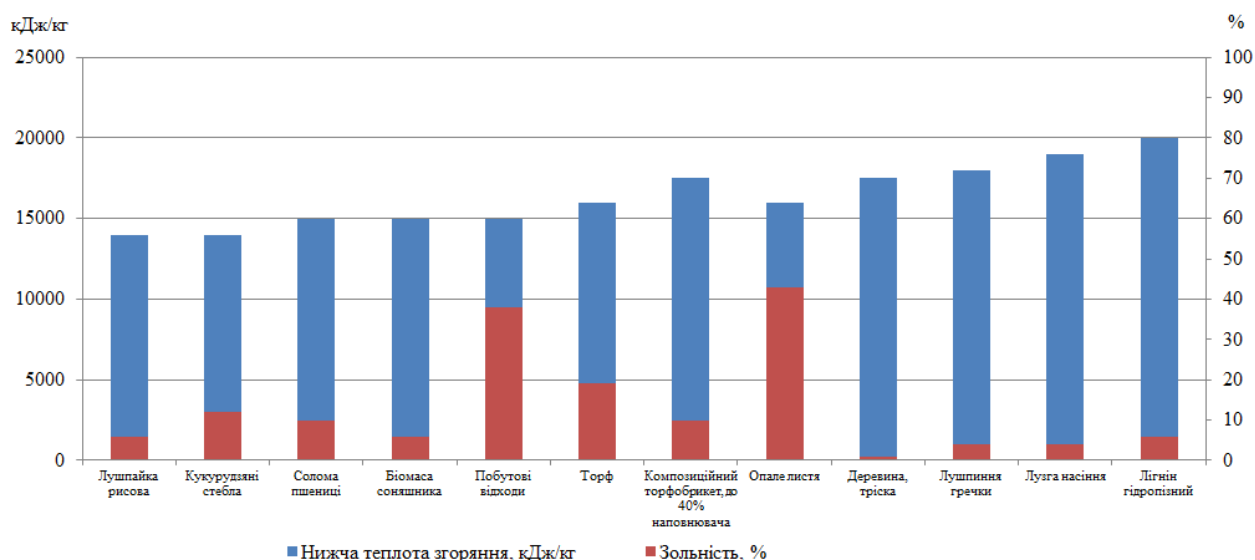

Рис. 1– Основні характеристики паливних брикетів з рослинних відходів

Для оцінки вмісту сполук важких металів у поверхневому забрудненні опалого листя використаний показник залишкового вмісту $K_{пов}$. [1, с. 2], який обчислюється, як відношення валового вмісту сполук металу в відмитому опалому листі, мг/кг; до валового вмісту сполук металу в опалому листі до відмивання, мг/кг. Результати обчислень показника $K_{пов}$ представлені на рис. 2 у вигляді діаграми залежностей за кожним із досліджуваних важких металів для проб опалого листя різних зон зелених насаджень прибудинкових територій житлових масивів.

Ми запропонували ряд рішень [4, с. 2,5], які забезпечують зниження зольності біомаси з листя. Після подрібнення ми отримуємо біомасу розміром 20*20 та домішки (пісок, земля, дрібний листяний пил). Домішки частково відокремилися в процесі сепарування. Їх можна використати як добрива.

Розробка і впровадження перспективної техніки вимагає випереджаючого створення нових матеріалів, що володіють заданим комплексом властивостей і високоефективної технології їх обробки. Поява доступного надвисокочастотного (НВЧ) устаткування, яке характеризується гнучкістю, високим ступенем автоматизації, малою інерційністю регулювання вихідних параметрів дає можливість направлено впливати на структуру, склад і властивості матеріалів. Модифікування цих матеріалів в заданому напрямку дозволяє реалізовувати недосяжні раніше технологічні процеси переробки вторинної сировини та створення висококалорійних паливних брикетів із композиційного матеріалу на основі опалого листя та енергетичного зв'язуючого.

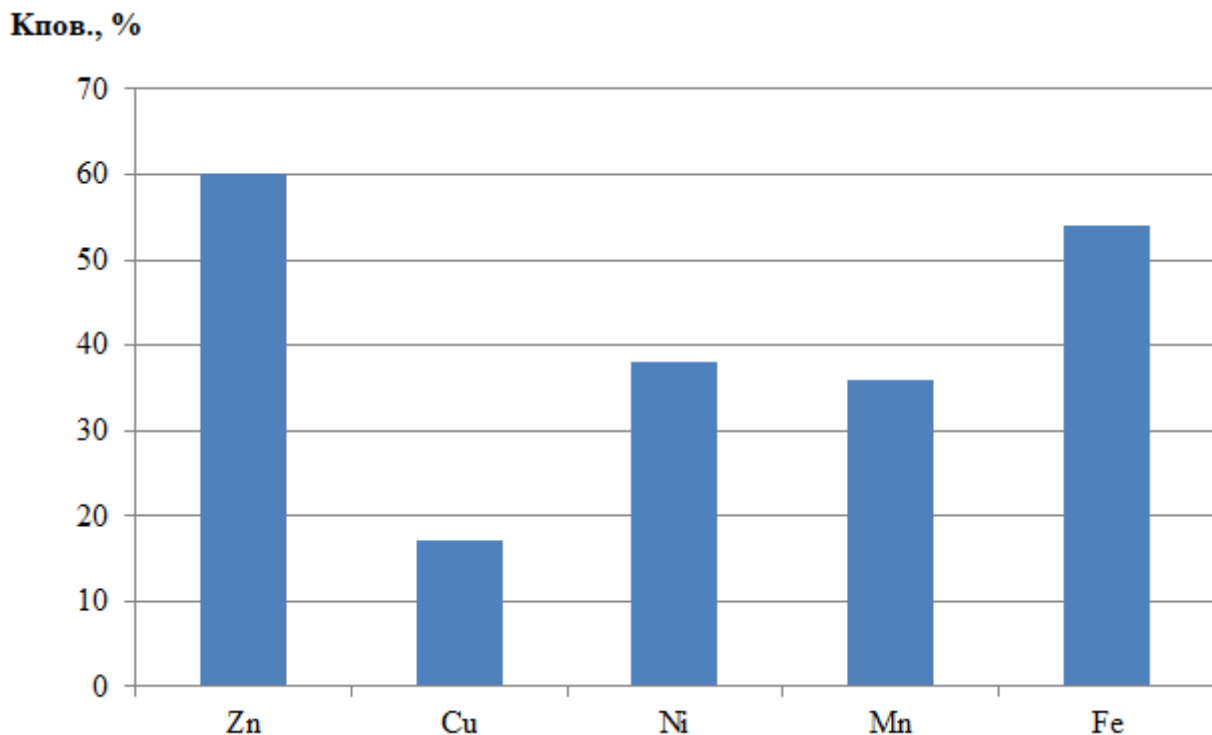

Рис. 2 – Діаграма залежності поверхневого забруднення опалого листя прибудинкових територій житлових масивів.

Авторами обґрунтовано і запропоновано новий спосіб виготовлення паливних брикетів з двокомпонентної суміші рослинного, переважно деревного, походження: перший компонент – подрібнене опале листя, а другий компонент - подрібнені відходи поліетилену. Співвідношення компонентів має

бути: подрібнене опале листя – 70%, зв’язуюче - 30% (подрібнений поліетилен). Ці компоненти направляють в бункер 1 із змішувачем 2 та засувкою 3. Одним із принципових положень пропонованої технології є проведення переробки в присутності води рис.3.

Насамперед подрібнене листя необхідно промити у бункері 1 із змішувачем 2. У шнековому сепараторі шнеком 4 віджимається вода, вологість біомаси доводиться до 45–50%. Таким чином, з біомаси вимивається багато сполук. Розчин по системі по системі збору рідини 5 попадає в ємкість 6. Високий вміст різних поживних речовин (солей) у воді дозволяє використовувати її для добрива ґрунту. Вода не тільки вимиває домішки, але концентрується, в першу чергу, в поверхневих шарах часток. Біомаса набуває здатності до екструдювання та переходить у вимушений в'язкотекучий стан. Описана вище підготовка сировини забезпечує чистоту листя, стабільність роботи екструдера, енергозбереження, тривалість роботи шнеку 4 та кінцевого отвору формуючої головки 7. Власне виробництво брикету по нашій технології на стадії екструзійного пресування брикету у рази нижче пелетних та гідравлічних пресів. Рідкий поверхневий шар служить своєрідним «рідким мастилом» при екструзії, призводячи до зниження витрати енергії. Після стиснення структура деформується, шари ущільнюються і просочуються переведеними у вимушено-пластичний стан полімерними компонентами біомаси. В результаті утворюється нова структура паливного брикета готова для НВЧ обробки. Такий напівфабрикат самозсувом потрапляє до камери термообробки НВЧ-типу 8 по тефлоновій трубі 9 з отворами. Вона виконана складовою з двох модулів НВЧ-нагріву.

Перша електродинамічна система (круглий хвилевід) забезпечує максимальну температуру в центрі діелектричного стрижня і її спад по радіусу до зовнішньої поверхні стрижня рис. 3б.

Друга електродинамічна система (адаптер) забезпечує максимальну температуру на зовнішній поверхні стрижня і її спад по радіусу до осі стрижня рис.3в.

Застосування адаптера дозволяє вибрати раціональний варіант нагрівання брикетної суміші з мінімізацією теплових втрат у НВЧ печі. Результуючий розподіл температурного поля по перерізу брикета показано на рис.4 від двох секцій НВЧ пристрою забезпечується розподіл температури по поперечному перерізу стрижня, що задовольняє вимогам технологічного процесу та створює умови оптимізації цих процедур.

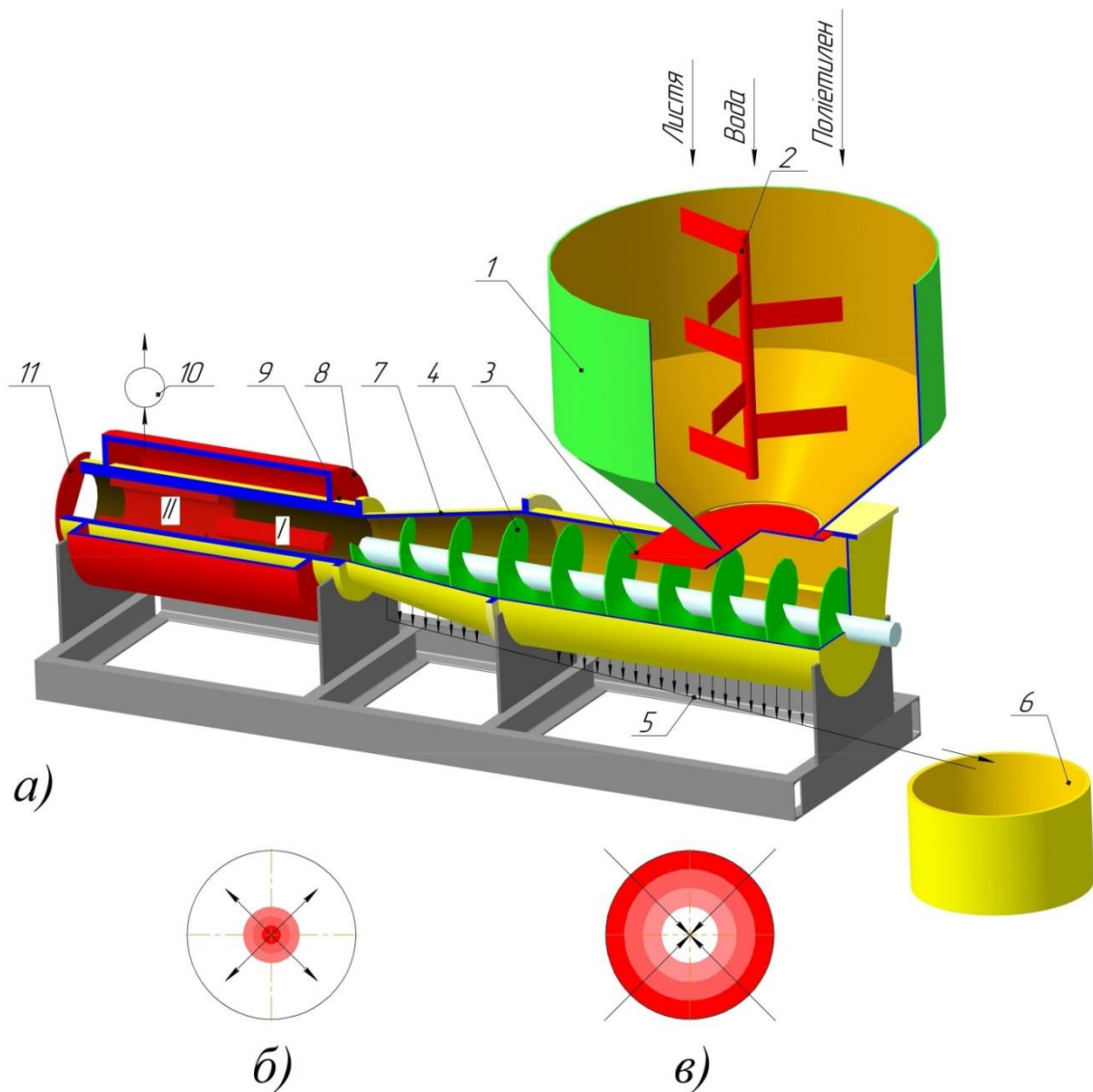

Рис.3 Конструкція НВЧ пристрою для обробки сировини а)загальна схема пристрою; б) схема роботи першої електродинамічної системи (круглий хвилевід) в) схема роботи другої електродинамічної системи (адаптера) 1-бункер; 2-змішувач; 3-засувка; 4- шнековий транспортер; 5-система збору рідини; 6-резервуар; 7-конічний отвір формуючої головки; 8-тефлонова труба; 9- камери термообробки НВЧ-типу; 10- насос; 11-лезо ножа для розрізання сигароподібного брикету на мірні відрізки.

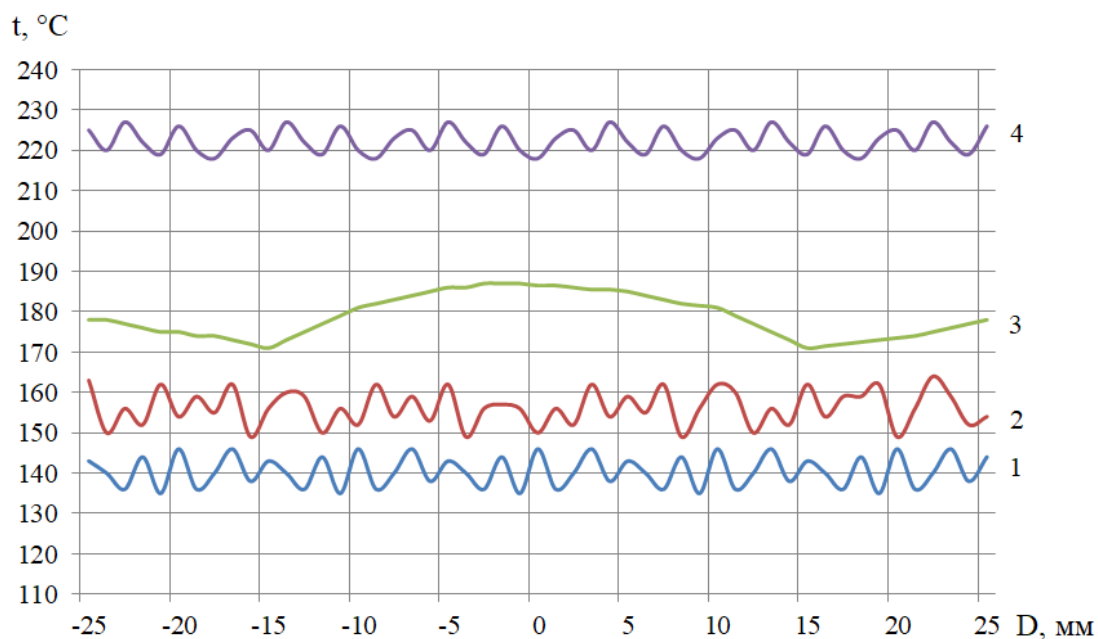

Рис. 4-Розподіл температур по діаметру брикета 1-розплавлення поліетилену; 2-знищення мікроорганізмів; 3-результуючий розподіл температурного поля по перерізу брикета; 4-початок термодеструкції брикетної суміші

Під дією високої температури всередині брикету подрібнений поліетилен розплавляється, розтікається, рівномірно скріплюючи фракції рослинної сировини, забезпечуючи утворення захисної плівки та зони міцного з'єднання. Підвищення міцності можна очікувати, як за рахунок механічних явищ – утворення армуючого каркасу, так і внаслідок молекулярних явищ на основі електромагнітної природи молекулярного злипання. Основною умовою зміцнення брикету унаслідок введення в них наповнювачів є повне змочування всієї поверхні. Змочування є досить важливим фактором, що визначає можливість структуроутворення в брикеті. Встановлено, що при витраті поліетилену від 28 до 32% сформовані брикети мають міцність, достатню для того, щоб вони були транспортабельними та калорійними (тепло здатними). В камері термообробки створюємо вакуум насосом 10. Основною перевагою сушіння брикетної суміші, в умовах зниженого тиску в НВЧ камері є підвищення коефіцієнта дифузії парів води і швидкості просування вологи, це призводить до скорочення термінів сушки і покращує її якість. Брикет через вихідний отвір камери термообробки, відсуваючи рухомий клапан, насувається в зону охолодження і калібрування отриманого профілю, а потім проходить

обрізка на потрібну довжину лезом ножа 11. В електромагнітному полі надвисокої частоти частина енергії поглинається вірусами, грибами, бактеріями, які гинуть.

Частина енергії йде на створення умов окислення важких металів, які є у рослинних відходах та переведення їх в неактивну форму; на розкладання складних хімічних речовин на більш прості, які здатні окислюватись і перетворюватись в нешкідливі сполуки.

Наступним кроком роботи було дослідження впливу нової технології на теплотехнічні характеристики отриманих брикетів. Нова технологія призвела до поліпшення теплотехнічних характеристик паливних брикетів: зменшилася зольність на 7,1%; збільшився вихід летючих речовин на 13%, а також зросла теплота згоряння на 33% в порівнянні з теплотою згоряння існуючої технології.

Інновація технологічної лінії для виробництва брикетів із рослинних відходів полягає в тому, що завдяки спрямованій зміні релаксаційного стану полімерних компонентів листя забезпечується енергозбереження на всіх етапах виробництва та на всьому протязі життєвого циклу деревних брикетів, завдяки чому скорочуються викиди парникових газів

Висновки:

Узагальнюючи результати теоретичних та експериментальних досліджень одержані такі основні наукові та практичні результати:

1. Дослідженнями встановлено, що екологічна небезпека спалювання опалого листя формується викидами азоту діоксиду, ангідриду оцтової кислоти, суспендованих речовин та сірчистого ангідриду, та залежить від відстані до джерела та часу від початку спалювання опалого листя.

2. Опале листя з зон зелених насаджень прибудинкових територій житлових масивів, може бути використано як вторинна сировина після попереднього промивання та створення висококалорійних паливних брикетів із композиційного матеріалу на основі опалого листя та енергетичного зв'язуючого.

3. Запропоновано нова технологія, яка дозволяє поліпшення теплотехнічних характеристик паливних брикетів: зменшилася зольність на 7,1%; збільшився вихід летючих речовин на 13%, а також зросла теплота згоряння на 33% в порівнянні з теплою згоряння існуючої технології.

4. Використання енергетичного зв'язуючого створюють умови окислення важких металів та переведення їх в неактивну форму; на розкладання складних хімічних речовин на більш прості, які здатні окислюватись і перетворюватись в нешкідливі сполуки. В електромагнітному полі надвисокої частоти частина енергії поглинається вірусами, грибами, бактеріями, які гинуть.

Список літератури

1. Сорока М. Л., Зеленько Ю. В. Оцінка впливу несанкціонованого спалювання опалого листя на стан атмосферного повітря. *Проблеми та перспективи розвитку залізничного транспорту: матеріали 78 міжнар. наук.-практ. конф.* (Дніпро, 17-18 травня 2018 року). Дніпро, 2018. С. 256-258.

2. Дьяконов О. В. Еколого-економічні питання утилізації опалого листя у місті Харкові / О. В. Дьяконов, В. І. Дьяконов, О. С. Скрипник, О.Ю. Нікітченко // *Комунальне господарство міст: наук.-техн. зб. — серія: Безпека життя і діяльності людини. Освіта. Наука. Практика* / ХНУМГ ім. А. Бекетова. — Харків — 2016. — Вип. 129 (1). — С. 85-91.

3. Дьяконов О. В. Шляхи утилізації опалого листя на територіях міста / О. В. Дьяконов, В. І. Дьяконов, О. С. Скрипник, *Строительство, материаловедение, машиностроение: сб. научн. трудов. Серія: Безопасность жизнедеятельности* вып. 93, – Дніпро: ПГАСА, 2016.С.178-183

4. Пат. 104089 Україна, МПК С10L Пат. 5/44. Паливний брикет / Дьяконов О. В., Дьяконов В. І., Полянський О.С., Хворост М.В., Білим П.А. Заявник і патентовласник Харківський нац. ун-т міського господарства імені О.М. Бекетова, – №201506879; заявл. 10.07.2015; опубл. 12.01.2016, Бюл. № 1. с.2.

СУБД “ORACLE” ТА ЇЇ РОЛЬ В УПРАВЛІННІ ДАНИМИ

Єрукаєв Андрій Віталійович,

к.т.н., доцент кафедри ІТ

Отрошко Поліна Анатоліївна,

студентка

Касянчук Андрій Валентинович

аспірант кафедри ІТ

Київський національний університет будівництва та архітектури

м. Київ, Україна

Анотація: користувачі встановлюють Oracle на сервері, швидше за все, на сервері Linux, але його можна встановити і на Windows, або на інших типах серверів. Після того, як на сервері запущено екземпляр сервера баз даних Oracle, користувачі можуть створити кілька екземплярів баз даних на сервері баз даних. Іншими словами, Oracle — це програмне забезпечення СУБД, яке дозволяє створювати бази даних. Самі бази даних створюються розробниками баз даних за допомогою програмного забезпечення баз даних Oracle.

Ключові слова: СУБД Oracle, база даних, архітектура

Oracle — це система управління реляційною базою даних (RDBMS). Бази даних складають логічне сховище даних всередині СУБД [1].

Слово «база даних», на жаль, використовується в багатьох дещо заплутаних контекстах:

1. Іноді використовується для позначення механізму баз даних, також відомого як система управління базами даних або СУБД. Oracle є механізмом баз даних і є специфічним типом, реляційною СУБД або СУБД.

2. «База даних» також часто використовується для позначення даних, якими керує система баз даних. Це також іноді називають набором даних, сховищем даних або просто «даними».

3. «База даних» також іноді використовується для позначення конкретної інсталяції двигуна бази даних, яка може включати як механізм бази даних, так і дані, якими керує система бази даних (і часто вторинні елементи, пов'язані з певною базою даних і екземпляром даних, наприклад, підпорядковані пристрої реплікації, тощо).

Отже, залежно від контексту Oracle — це база даних, СУБД і СУБД. Але автори зазвичай називають це механізмом баз даних або СУБД.

Яка різниця між базою даних і СУБД?

База даних – це набір даних, які пов'язані один з одним.

Наприклад, у вас є дані про співробітника, які складаються з `Employ_id`, `Employee_name`, `Employee_city` та дані облікового запису, які складаються з `bank_account_num`, `bank_acc_name`, `employee_id`.

Обидві ці відомості зберігаються у двох окремих таблицях. Одна таблиця `EMPLOYEE` та інша таблиця `ACCOUNT DETAILS` [2].

Тепер вам потрібно зібрати інформацію про співробітника разом із назвою його банківського рахунку. То як ви це зробите?

З'являється концепція СУБД, системи управління, яка керує базою даних. Система, яка витягує релевантну інформацію про об'єкт (сутність) так, як ви хочете.

Без СУБД база даних не має користі.

Excel — це база даних, яка може зберігати ваші дані, але для вилучення інформації вам потрібно вручну копати рядок за рядком.

Подібно до Excel, у нас є Oracle, сервер Microsoft SQL, який зберігає дані та пропонує інструкції (команди), за допомогою яких користувач може отримувати дані відповідно до своїх вимог.

Яка архітектура бази даних в СУБД?

Архітектура бази даних зосереджена на проектуванні, розробці, реалізації та підтримці комп'ютерних програм, які зберігають і організують інформацію для організації.

Три рівні архітектури бази даних- фізичний рівень, концептуальний рівень, зовнішній рівень [3].

Фізичний рівень:

- описує фізичну структуру зберігання даних у базі даних;
- також відомий як внутрішній рівень;
- дуже близький до фізичного зберігання даних;
- зберігається у вигляді бітів із фізичними адресами на вторинному запам'ятовуючому пристрої;
- можна переглядати у вигляді файлів;
- внутрішня схема визначає різні типи даних, що зберігаються. Він використовує фізичну модель даних.

Концептуальний рівень:

- описує структуру всієї бази даних для групи користувачів;
- також називають моделлю даних;
- це представлення всього вмісту бази даних;
- містить всю інформацію для створення відповідних зовнішніх записів;
- приховує внутрішні деталі фізичного сховища.

Зовнішній рівень:

- пов'язаний з даними, які переглядають окремі кінцеві користувачі;
- включає номер. переглядів користувачів або зовнішньої схеми;
- найближчий до користувача;
- описує сегмент бази даних, необхідний для певної групи користувачів, і приховує решту бази даних від цієї групи користувачів.

Висновки

Яка СУБД краще, Oracle чи MySQL?

Якщо Ви думаєте про кар'єру (майбутнє зростання), MySQL - найкращий варіант, оскільки MySQL — це безкоштовна платформа з відкритим кодом.

А якщо Ви хочете насолоджуватися роботою, скористайтеся Oracle.

Деякі функції, які роблять Oracle найкращим вибором:

- Oracle пропонує вбудовані подання, безпеку на основі ролей, розширену реплікацію;
- оскільки Oracle має широкі можливості, він краще підходить для масштабних розгортань;
- Oracle працює краще з кількома об'єднаннями, які MySQL не може;
- Oracle створює надійний план виконання;
- Oracle дозволяє легко моделювати транзакції в клієнтському коді.

Список літератури

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/Oracle_Database
2. <https://uk.myservername.com/oracle-database-tutorial-what-is-oracle-database>
3. https://stud.com.ua/33777/informatika/kompleks_oracle

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТА КОНСТРУКТИВНИХ ПАРАМЕТРІВ ПОДРІБНЮВАЧА

Золотенко Елла Олександрівна,

магістр, асистент

Синюк Олег Миколайович,

д.т.н., професор

Михайловський Юрій Броніславович,

к.т.н., доцент

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

Введення./Introduction. Для подрібнення текстильних відходів використовуються різні методи подрібнення. Основною вимогою до подрібненого текстильного матеріалу є максимальна довжина волокон. Найбільш ефективним, на нашу думку, є метод подрібнення текстильних відходів у пристрої, основними робочими органами якого є вільно закріплені молотки.

Для більш точного проектування молоткових подрібнювачів необхідно враховувати більше факторів, що впливають на процес подрібнення текстильних матеріалів. Найбільші витрати енергії пов'язані з взаємодією інструменту та матеріалу. Також потрібно врахувати особливості фізико-механічних властивостей подрібнюваного матеріалу. Недоліком у розробці проектування існуючих подрібнювачів є недосконалість розроблених методик розрахунку конструкції обладнання та технологічного процесу молоткового подрібнюючого пристрою.

Мета роботи./Aim. Метою роботи є розробка методики розрахунку оптимальних параметрів високопродуктивного молоткового подрібнюючого пристрою, з урахуванням фізико-механічних властивостей матеріалу, що подрібнюється, та геометричних і технологічних параметрів конструкції даного подрібнювача.

Матеріали і методи./Materials and methods. Для того щоб спроектувати ефективний подрібнюючий пристрій для переробки певного об'єму текстильних відходів, потрібно розробити методику розрахунку технології та конструкції молоткового подрібнювача. Дана методика повинна враховувати як геометричні та технологічні параметри представленої конструкції пристрою, так і властивості матеріалу, що підлягає вторинній переробці.

Була розроблена методика розрахунку конструкції та технології молоткового подрібнювача, по якій було проведено пошук оптимальних значень конструктивних і технологічних параметрів конструкції подрібнюючого пристрою.

Дана модель має наступні припущення: у процесі подрібнення матеріал знаходиться в ізотермічних умовах переробки; матеріал, який подрібнюється, розглядається як ізотропний, тому що розміри шматків тканини мають невеликий розмір; також при взаємодії молотка з матеріалом зона взаємодії є значно меншою розмірів кусків тканини.

Методика розрахунку складається з двох основних блоків: методики визначення взаємодії робочого органу з матеріалом та методики визначення продуктивності подрібнюючого обладнання (Рис. 1).

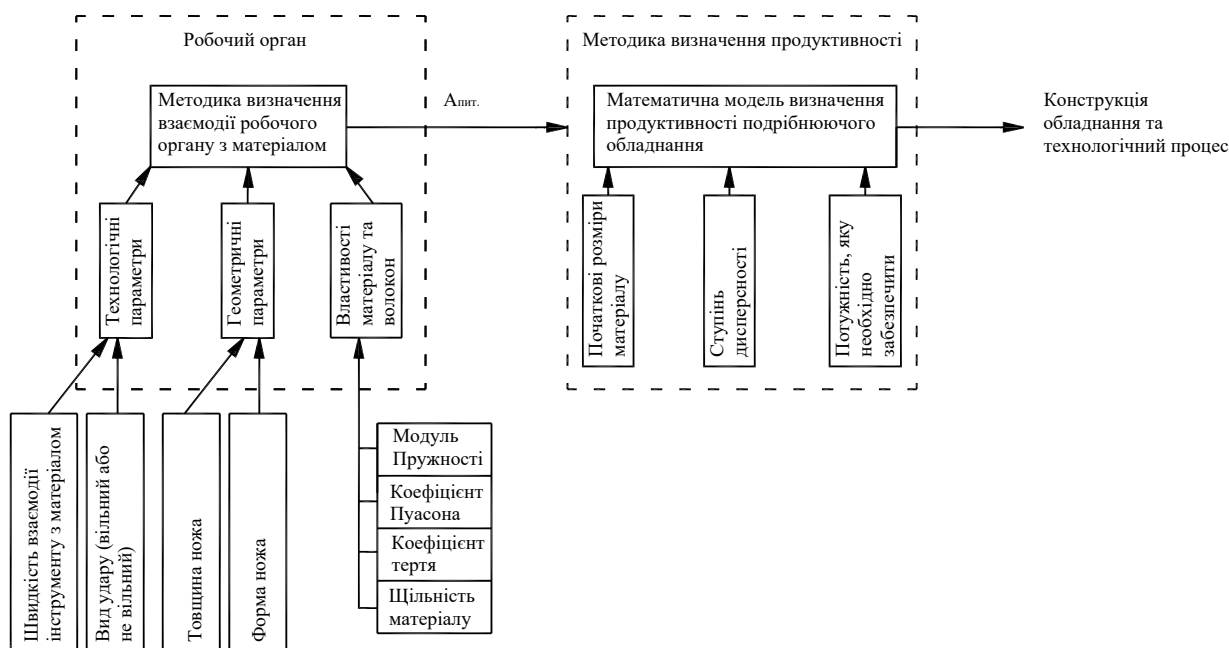

Рис. 1. Методика розрахунку технологій та конструкції молоткового подрібнювача

Результат і обговорення./ Results and discussion. Обчисливши перший блок даної методики розрахунку, а саме розрахувавши методику визначення взаємодії робочого органу з матеріалом, отримуємо питому роботу утворення одиниці вільної поверхні.

У другий блок входить математична модель визначення продуктивності подрібнюючого обладнання, для розрахунку якої ми задаємо: початкові розміри матеріалу, ступінь дисперсності та потужність, яку необхідно забезпечити.

Дана методика розрахунку дозволяє розрахувати конструкцію обладнання та технологічний процес молоткового подрібнюючого пристрою.

Отже, методика проектування молоткового подрібнюючого пристрою дозволяє визначити основні параметри. Такі як, наприклад, питому роботу утворення одиниці вільної поверхні при руйнуванні матеріалу, загальну роботу для подрібнення матеріалу, роботу, що виконується за один оберт молотка, максимальну кінетичну енергію одного молотка та потужність роботи даного подрібнюючого пристрою. Дані параметри є необхідними для розрахунку конструкції з урахуванням технології даного обладнання при подрібненні.

Для того щоб визначити вище зазначені параметри, потрібно встановити їх зв'язок з конструктивними параметрами подрібнюючого пристрою. Все це є основними складовими однієї загальної математичної моделі, що дозволяє визначити основні конструктивні та технологічні параметри молоткового подрібнюючого пристрою, а також оптимальні умови роботи для даного подрібнювача.

Насамперед, для цього визначаються оптимальні значення конструктивних параметрів із умови, що потужність роботи даного обладнання повинна бути максимальною, при мінімальній питомій роботі і відповідно при мінімальних геометричних параметрах.

Висновки./Conclusions. Розроблена методика розрахунку технологій та конструкції молоткового подрібнюючого пристрою дозволяє спроектувати конструкцію обладнання, з врахуванням початкових розмірів матеріалу та потрібної дисперсності відходів, що подрібнюються. Отримана методика розрахунку може бути використана при інженерних розрахунках молоткового подрібнюючого обладнання.

ОХОРОНА ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Крайнюк Олена Володимирівна,

к.т.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

Буц Юрій Васильович,

д.т.н., проф.

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

Богатов Олег Ігорович

к.т.н., проф.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

м. Харків, Україна

Вступ. Глобалізація викликає суттєві зміни в суспільстві, в якому система управління охороною праці (СУОП) також схильна до викликів інформаційної епохи. Досягнення в галузі цифрових технологій (штучний інтелект, робототехніка, хмарні технології) найближчими роками торкнуться всіх галузей, що одночасно і полегшить фізичну працю, і створить додаткові ризики для працівників [1, 2]. У сучасному світі питання безпеки стають пріоритетними і вирішувати їх потрібно з урахуванням розвитку цифрових технологій.

Мета. Метою статті є вивчення впливу глобалізації та цифровізації економіки на забезпечення питань охорони праці.

Матеріали та методи. Методологічну основу статті складає сукупність методів та прийомів наукового пізнання. Системний підхід застосовувався для вивчення питань безпеки в умовах глобалізації та цифровізації економіки. Метод дедукції використовувався для аналізу міжнародного права та законодавства України у галузі охорони праці з урахуванням технічного прогресу.

Результати та обговорення. Глобалізація та впровадження цифрових

технологій відкривають нові можливості для мобільності. Величезна частина економічної діяльності у світі здійснюється між людьми та компаніями, що проживають у різних країнах. Глобалізація пов'язана з більшою інтеграцією світових економік, особливо за рахунок торговельних та фінансових потоків, а також за рахунок руху людей та знань. Глобалізація викликана торговими інтеграційними процесами з метою усунення торгових бар'єрів та кордонів, прогресом у транспортуванні вантажів та людей, досягненнями в галузі комунікацій (інтернет та цифровізація), доступом до сучасних технологій, мобільністю капіталу.

Ці сучасні зміни необхідно враховувати у вирішенні таких питань:

1) З глобалізацією часто пов'язана тимчасова робота співробітників без гарантії безпеки, на противагу постійному робочому місцю із соціальними гарантіями. Кадрові технології, що залучають тимчасову працю, сприяють розвитку мережі посередників (кадрових агенцій). Аутсорсинг знаходить відображення у залученні вузьких спеціалістів (ІТ-сервіс, інформаційна безпека тощо).

2) Є окрема категорія працівників – фрілансери, які за своєю або професійною діяльністю, або життєвою позицією воліють працювати на умовах аутсорсингу.

3) Окрема категорія працівників з нестандартною зайнятістю – аутстафінг (лізинг персоналу), що не є добровільним. У цих випадках вони вважають за краще працювати на умовах аутсорсингу звільнення, тобто зберегти свою зайнятість на цьому підприємстві на найгірших їм умовах.

Основні вигоди, які компанія отримує від аутсорсингу, полягають не у економії фонду оплати праці, а у зниженні відповідальності, відсутності зобов'язань з охорони праці, соціальних виплат, що пов'язані з інвалідністю. При цьому даним працівникам можуть бути недоступні такі заходи, як соціальне страхування, пільги та компенсації за шкідливі умови праці, надбавки до заробітної плати тощо.

У трудовому законодавстві України мають бути передбачені норми, які

включають:

- обов'язок організації-користувача дотримуватися вимог безпеки на робочому місці;
- обов'язок солідарної відповідальності з роботодавцем, компаній, які представляють своїх спеціалістів (аутсорсингової компанії), у разі настання нещасного випадку на виробництві.

3) В Україні соціальне забезпечення контролюється профспілковими організаціями. Проте процеси глобалізації одночасно викликали скорочення кількості профспілок, зростання безробіття, посилення нерівності між людьми та націями. Це ставить під загрозу демократію та загальний добробут у довгостроковій перспективі.

Серед основних напрямів організації СУОП слід віднести:

- ідентифікацію виробничих небезпек та промислових ризиків, створення безпечних умов на робочих місцях;
- профілактику та контроль за дотриманням норм охорони праці;
- відсутність або неповні дані про смертність, виробничий травматизм та професійні захворювання, що часто має місце в Україні. У «Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві» з'явилося навіть поняття «прихований нещасний випадок на виробництві»;
- недосконалість законодавства, нормативних актів та політики у галузі охорони праці.

Необхідний системний підхід до створення культури охорони праці, що дозволяє формувати безпечні умови. Для вирішення цих проблем МОП у рамках своєї флагманської програми у галузі безпеки праці (Охорона праці та гігієна праці – глобальні дії з метою профілактики) прагне зробити свій внесок у розвиток глобальної культури попередження травматизму.

4) Диджиталізація відкриває унікальні можливості для підвищення якості життя та безпеки, це ми обговорювали раніше у роботах [1, 2]. Потенційний вплив цифрових технологій на ринок праці та безпеку виробництва безмежний.

Цифрові технології та автоматизація здатні мінімізувати кількість аварійних ситуацій та травматизму, проте ще є загроза кібератак та використання інформаційних даних не за їх прямим призначенням.

5) Механізація та автоматизація праці виконує завдання щодо зниження частки важкої фізичної праці, а також сприяє підвищенню продуктивності праці, дає можливість знизити аварійність та травматизм. Автоматизація звільняє працівника від безпосередньої участі в роботі, залишаючи за ним функцію контролю, проте викликає психофізіологічне перенапруження робітника.

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що процеси глобалізації та цифровізації, звичайно ж, впливають на трудові відносини, і як наслідок на забезпечення виробничої безпеки. Як міжнародні документи пронизані ідеєю безпеки, так і законодавство України у пріоритетах наголошує на цих питаннях. Проте нові технології сучасності вимагають внесення до законодавства норм, відповідних сучасним обставинам. Цифрові технології можуть впливати як на організацію праці, так й на її безпеку.

Список літератури

1. Крайнюк О.В., Буц Ю.В., Барбашин В.В. SWOT - Аналіз впровадження цифрових технологій для забезпечення безпеки праці // Комунальне господарство міст, 2021, том 3, випуск 163, С. 234-238 DOI 10.33042/2522-1809-2021-3-163-234-238.

2. Крайнюк О.В., Буц Ю.В., Барбашин В., Діденко Н.В. Перспективи диджиталізації у сфері охорони праці // Комунальне господарство міст, 2020, Т. 6, Вип. 159.– С. 130-138. DOI 10.33042/2522-1809-2020-6-159-130-138

УДК 628.359

**АНАЛІЗ РИЗИКІВ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СИСТЕМ
ВОДОВІДВЕДЕННЯ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ НАСЕЛЕНИХ
ПУНКТИВ УКРАЇНИ**

Левашова Юлія Станіславівна,

к.т.н., доцент

Косенко Наталія Олексіївна,

к.т.н., доцент

Крот Ольга Петрівна,

к.т.н., доцент

Лебедева Олена Сергіївна,

к.т.н.,

Строгіна Тетяна Станіславівна,

завідувач навчальною лабораторією

Харківський національний університет

будівництва та архітектури

м. Харків, Україна

Анотація: проаналізовані впливи ризиків пов'язані із пошкодженням комунікацій, підприємств водопостачання та водовідведення, що становлять підвищену екологічну небезпеку, зроблено дослідження науково-технічної та нормативно-правової літератури з питань техногенної та техногенно-екологічної безпеки.

Ключові слова: системи водовідведення, бойові дії, надзвичайна ситуація, оцінка ризиків.

Вступ. Сьогодні інфраструктура міста працює в особливих умовах – у найскладніших умовах воєнного часу. Докладаються зусилля для оперативного відновлення подачі води та відведення стоків в населених пунктах. Ризики, пов'язані із пошкодженням комунікацій, підприємств водопостачання та водовідведення, що становлять підвищену екологічну небезпеку, мають особливе значення, адже в умовах відсутності контролю та можливостей

ліквідації їхніх негативних наслідків потенційно збільшуються масштаби негативного впливу з кожним днем. Більшість очевидних загроз, викликаних війною, наслідки яких досить легко уявити, пов'язані або з механічним пошкодженням, або з тимчасовою втратою контролю над певними ділянками мереж [1].

Забезпечення водою населення України в повному обсязі ускладнюється через незадовільну якість води водних об'єктів. Якість води більшості з них за станом хімічного і бактеріального забруднення класифікується як забруднена і брудна (IV-V клас якості). Найгостріший екологічний стан спостерігається в басейнах річок Дніпра, Сіверського Дінця, річках Приазов'я, окремих притоках Дністра, Західного Бугу, де якість води класифікується як дуже брудна (VI клас). Для екосистем більшості водних об'єктів України властиві елементи екологічного та метаболічного регресу [2].

До основних забруднюючих речовин належать нафтопродукти, феноли, азот амонійний та нітритний, важкі метали тощо.

Мета роботи. Значну загрозу для населення і довкілля становить ризик зупинення роботи очисних споруд. В умовах війни, як ми можемо бачити по ситуації в інших великих містах України – це пряма загроза екологічної катастрофи регіона. Екологічна безпека регіону є не менш важливою задачею суспільства на сьогодні. Актуальність проблеми оцінки терористичних ризиків для критичної інфраструктури, якою є мережі водопостачання та водовідведення, зросла ще більше, адже без оцінки ризиків не можливе їх ефективне зниження.

Матеріали та методи. Для досягнення мети і вирішення поставлених задач в роботі використано теоретичні методи, що включають аналіз науково-технічної та нормативно-правової літератури з питань техногенної та техногенно-екологічної безпеки щодо сучасного стану системи водовідведення в умовах бойових дій.

Результати та обговорення. З початком бойових дій каналізаційні очисні споруди знаходяться в зоні можливого ураження як об'єкти критичної

інфраструктури. Виведення з ладу каналізаційних споруд може нести дуже серйозну небезпеку та призводити до низки негативних наслідків: забруднення водойм; забруднення ґрунту та ґрунтових вод; порушення всієї екосистеми на кілометри навколо; шкода флорі, фауні, здоров'ю людей і тварин.

У Харкові за безперервних обстрілів російськими окупантами пошкоджено кілька тисяч метрів водопровідних, каналізаційних, внутрішньобудинкових мереж із забезпечення водопостачання та водовідведення.

Важливим питанням при таких обставинах є обслуговування та ремонт каналізаційних очисних споруд, які зазнали значних руйнувань попри високу загрозу виникнення надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Надзвичайні ситуації воєнного характеру, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, транспортних та інженерних комунікацій тощо [3, 4].

Особливості оцінки та реагування на надзвичайні ситуації воєнного характеру визначаються законодавством, окремими нормативами і відповідними оперативними і мобілізаційними планами.

Основними напрямками для запобігання надзвичайним ситуаціям і забезпечення безпеки населення і територій є:

- створення енергозберігаючих та екологічно безпечних технологій, що значно зменшують можливість виникнення надзвичайних ситуацій та мінімізують їх вплив на навколишнє середовище;

- створення і розвиток науково-методичних засад управління ризиками надзвичайних ситуацій;

- розробка на економічних механізмів регулювання діяльності щодо зниження ризиків та зменшення масштабів надзвичайних ситуацій на базі нових інформаційних технологій;

- удосконалення матеріально-технічного забезпечення діяльності щодо зниження ризиків і пом'якшення надзвичайних ситуацій, а також підвищення ефективності заходів з їх усунення;

- розвиток і вдосконалення систем моніторингу, спостереження та лабораторного контролю за станом навколишнього середовища.

Відведення стічних вод каналізаційними мережами забезпечує екологічну безпеку технічного та господарсько-питного водокористування міста.

Ризик, якого зазнають підприємства водопостачання та водовідведення, під час бойових дій – це ймовірна загроза фізичного руйнування або несення таких фінансових втрат, які можуть зупинити всі справи.

Оцінка величини ризику та його допустимості потребує, перш за все, знання основних видів втрат. Кожному з таких видів властива своя шкала можливості виникнення тієї чи іншої величини втрат. Тому у всіх випадках, коли заздалегідь не відомо, який з видів втрат має визначальний характер і з рештою яким слід знехтувати, необхідно аналізувати різні види втрат. До речі, саме такий аналіз і дозволяє частіше за все встановити, який вид втрат є найбільш небезпечним [4, 5].

Висновки. 1.Значну загрозу виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного походження становить виведення з ладу каналізаційних споруд може нести дуже серйозну небезпеку та призводити до низки негативних наслідків: забруднення водойм; забруднення ґрунту та ґрунтових вод; порушення всієї екосистеми на кілометри навколо; шкода флорі, фауні, здоров'ю людей і тварин.

2. Активні воєнні дії значно збільшують ризик виникнення НС через виведення із ладу об'єктів критичної інфраструктури, в тому числі каналізаційних споруд.

3. Відновлення систем водопостачання та водовідведення у районах бойових дій часто проводиться зі значними зволіканнями, що призводить, зокрема, до значного зниження якості питної води, що подається споживачам.

3. Цілеспрямоване ураження водогонів, а також завдання побічної шкоди внаслідок бойових дій негативно позначилося на функціонуванні систем водопостачання населення, що проживає таких територіях.

Список літератури

1. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2001. – 312 с. – Режим доступу: [Електронний ресурс].

2. Концептуальная модель информационной системы мониторинга, созданной для повышения эксплуатационной надежности объектов канализационных сетей / Е.С. Лебедева, И.А. Михеев, Ю.С. Левашова // Тези за матеріалами VII Всеукраїнської наукової конференції Методи підвищення ресурсу міських інженерних інфраструктур. – Харків: ХНУБА, 2015 . – С. 136–138.

3. Небезпечні виробничі ризики та надійність: навчальний посібник для студентів за напрямком підготовки 6.170202 «Цивільна безпека»/ В.В. Березуцький, М.І. Адаменко – Харків. : ФОП Панов А. М., 2016. – 385 с.

4. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mns.gov.ua/content/annual_report_2014.html

5. Хилько М. І. Х45 Екологічна безпека України: Навчальний посібник / М. І. Хилько. – К., 2017.

**ВИБІР ШЛЯХОВИХ ТОЧОК ПРИ ПЛАНУВАННІ РЕЙСОВОГО ЦИКЛУ
СУДНА**

Мальцев Анатолій Сидорович,

д.т.н., професор

Сурінов Ігор Леонідович,

Шумілова Катерина Володимирівна

Аспіранти

Національний університет «Одеська морська академія»

м. Одеса, Україна

Анотація: шляхові точки рейсового циклу є вирішальними при виборі прямолінійних і криволінійних ділянок шляху. Особливо цей вплив проявляється при плаванні в каналах, фарватерах та в припортових і портових водах, які являються небезпечними водами для маневрування. Метою статті є дослідження алгоритму вибору шляхових точок при формуванні координат переходу в рейсовому циклі способом маршрутного листа та сумарною матрицею координат тракторними точками. Розглянуті методики вибору шляхових точок (ШТ) на морській карті з урахуванням її геодезичної основи, нанесених ліній рекомендованих безпечних зон і курсів, характеристик ґрунту, навігаційних і гідрометеорологічних умов, зон індивідуальних навігаційних ризиків рейсового циклу морського судна за факторами, які їх спричиняють. Для досягнення мети в дослідженні було виконано аналіз необхідного масштабу карт для існуючих способів оцінки індивідуальних навігаційних ризиків за факторами впливу. Розроблено спосіб визначення положення ШТ з урахуванням зон підвищеної аварійності для факторів навігаційних ризиків при плануванні шляху рейсового циклу, визначено особливості управління індивідуальними навігаційними ризиками в залежності від вибору місця розташування ШТ. Розглянута методика високоточного планування схеми маневрування тракторними точками (ТТ) при заході/виході із порту, на прикладі переходу із турецького порту Самсун в український порт

Чорноморськ.

Ключові слова: вибір шляхових точок, аварійно небезпечні води, маршрутний лист, сумарна матриця, зони підвищеної аварійності, управління навігаційними ризиками.

Вступ.

При плануванні шляху під час рейсового циклу морського судна існує два способи визначення координат переходу: 1) спосіб маршрутного листа; 2) спосіб сумарної матриці координат траєкторних точок.

При першому способі існують чотири стадії планування безпечного переходу і організації безаварійного руху, згідно з вимогами Резолюції Міжнародної морської організації (ММО) А.893 (21) – Керівництво з планування рейсу: I. Appraisal (Оцінка); II. Planning (Планування); III. Execution (Виконання); IV. Monitoring (Контроль), які повинні виконуватись одна за одною у порядку, викладеному вище. Однак такий спосіб не містить детального плану заходу/виходу із порту, хоча вимоги про планування шляху від причалу порту відходу до причалу порту приходу містяться в рекомендаціях ММО. Причиною такого положення є той факт, що планування заходу в порт вимагає більш точних способів виконання підготовки до переходу, чим планування шляху у відкритому морі, які на сьогодні є недостатньо розробленими.

Спосіб планування сумарною матрицею [1] являється більш точним і дозволяє використовувати автоматичні системи підтримки прийняття рішень (СППР) при переході і маневруванні. Матриці переходу можуть бути використані для навігаційних цілей при плануванні траєкторії шляху від причалу до місця висадки лоцмана при відході і від місця прийому лоцмана до причалу в порту приходу. Ці відомості повинні формуватися у вигляді суднового плану плавання під лоцманською проводкою, для навігаційних цілей [2]. Але спосіб планування сумарною матрицею базується на необхідності визначати опірні шляхові точки (ШТ), які використовуються як в першому, так і в другому способах і впливають на точність визначення координат

криволінійних траєкторій.

Приведена методика планування рейсового циклу в нормативних документах ММО володіє цілим рядом недоліків, які полягають у наступному:

1. Не приведена методика вибору ШТ.

2. Нанесення шляху у вигляді прямолінійних відрізків не відповідає дійсності, оскільки судно ніколи не проходить через ШТ. Особливо цей недолік проявляється при плануванні шляху в каналах, фарватерах, на припортових акваторіях та в межах порту. Це вимагає використовувати і розробляти нові методики планування для районів стислих вод.

3. Відсутня методика планування криволінійних відрізків шляху з врахуванням характеристик повороткості.

4. Не розглянуті способи підвищення точності планування та контролю координат руху.

5. Не розглянуті способи планування навігаційних ризиків та методи управління їх рівнем.

Методика планування ШТ в нормативних документах не розглянута, що суттєво впливає на точність побудови матриць ТТ поворотів, тому дослідження цього питання являється актуальним.

Мета роботи.

Першим кроком перед початком планування шляху при рейсовому циклі являється вибір координат ШТ на морській карті. Особливо це питання проявляється при плаванні в каналах, фарватерах та в припортових і портових водах, які являються стислими водами для маневрування. При цьому відстань до навігаційних небезпек являється одного порядку з геометричними розмірами суден. Тому точність планування шляху повинна виконуватися способами, з максимально можливою точністю, а контроль місця потребує використання автоматичних систем оперативного контролю параметрів руху судна.

Мета статті полягає в аналізі і розробці методики вибору ШТ на морській карті з урахуванням її геодезичної основи, нанесених ліній рекомендованих безпечних зон і курсів, характеристик ґрунту, навігаційних і

гідрометеорологічних умов, зон індивідуальних навігаційних ризиків рейсового циклу морського судна за факторами, які їх спричиняють.

Для досягнення мети в дослідженні були поставлені наступні завдання:

– виконати аналіз необхідного масштабу карт для існуючих способів оцінки індивідуальних навігаційних ризиків та їх систематизацію за факторами, які їх спричиняють;

– розробити спосіб визначення положення ШТ, з урахуванням зон підвищеної аварійності, для вибору рівня навігаційних ризиків при плануванні шляху рейсового циклу;

– визначити особливості управління індивідуальними навігаційними ризиками в залежності від вибору місця розташування ШТ.

Аналіз методики вибору ШТ з урахуванням індивідуальних навігаційних ризиків при плануванні рейсового циклу є вельми актуальним для управління їх рівнем.

Матеріали і методи.

Матеріалами для дослідження являються навігаційні паперові і електронні карти. Критерієм якості карти служить, в першу чергу джерело, за яким вона складена. Техніка гідрографічних робіт і методи виконання геодезичних робіт дозволяють визначати координати опірних пунктів з точністю до десятих частин метра. Ступінь довіри до морської навігаційної карти визначається джерелом, на підставі якого вона складена та повнотою нанесеного навантаження умовними позначками.

Розглянемо коротко основні елементи навантаження: рельєф і ґрунт морського дна; берегова зона і елементи суші; плавучі і берегові засоби навігаційного обладнання; елементи навантаження і надписи. Ступінь навантаження залежить від масштабу карти. Для цілей судноводіння і навігації при плануванні рейсового циклу рекомендується використовувати карти: генеральні – масштабу 1:1000 000; шляхові навігаційні карти – масштабу 1:100 000; часткові навігаційні – масштабу 1:25 000.

Генеральні карти використовуються для попереднього вибору ШТ і

визначення початкових даних про їх координати та наявність аварійно небезпечних районів на шляху переходу в рейсовому циклі. Шляхові карти рекомендується використовувати для всього переходу, включаючи вибір аварійно небезпечних ділянок. Часткові навігаційні карти використовуються для каналів, фарватерів, припортових вод та портових акваторій. Крім вказаних при плаванні в цих районах, рекомендується використовувати карти більш крупного масштабу для детального аналізу навігаційних умов.

Про рельєф ґрунту можна судити по частоті нанесення ізобат. Помилка нанесення ізобат складає біля 2%. Недостовірні ізобати наносять пунктирними лініями.

Для оцінки якості нанесених даних про глибину служить частота нанесених відміток, яка характеризує якість виконаних промірних робіт. Райони, де відмітки про глибину не нанесені, використовувати для вибору ШТ не рекомендується. Достовірні і часті позначки характеристики ґрунту значно підвищують цінність карти, особливо при виборі якірної стоянки.

Зображення берегової лінії наносяться з різною ступеню пробності, в залежності від масштабу карти і призначення. Якщо елементи суші не виражаються в масштабі карти, то їх наносять умовними позначками.

Берегові засоби навігаційного устаткування, плавучі маяки і навігаційні орієнтири наносять на карту з точністю, відповідно до граничної точності масштаба карти. Плавучі навігаційні знаки не служать опорними для визначення місця судна, тому їх наносять з меншою точністю.

Крім вище приведених навігаційних відомостей на карту наносять державні кордони і демаркаційні лінії, елементи земного магнетизму, дані про параметри приливних/відливних течій, межі аварійно небезпечних та заборонених районів плавання, фарватери та ін.

При використанні карт різних держав виникають похибки двох типів: використання різних геодезичних основ; порівняно невисока точність визначення геодезичних координат опорних пунктів, відносно яких на карту наносяться частки прибережжя [3]. При впровадженні супутникових

навігаційних радіонавігаційних систем різко виросла вивченість земного шару та появився тісний зв'язок між національними геодезичними системами. Це призвело до розповсюдження в світі єдиної координатної системи WGS-84, яка використовується при розрахунку обсервованих координат в супутникових радіонавігаційних системах (РНС). Таким чином перший недолік, через різницю в геодезичних основах морських навігаційних карт, практично усунений.

Другим джерелом похибок являється відносно невисока точність визначення геодезичних координат самих опорних пунктів, відносно яких на карту наносяться частки прибережжя. При цьому на карті зберігається правильне взаємне розташування нанесених об'єктів, але вони зміщені на величину похибки, допущеної при визначенні геодезичних координат опорних пунктів. Похибки другого типу носять випадковий характер і не піддаються попередньому обчисленню. Похибки обох типів діють сумісно і це необхідно враховувати при роботі з картами різних держав.

Основні принципи такого врахування наступні: при першій можливості, з підходом до берегу, необхідно своєчасно переходити на визначення місця судна по береговим орієнтирам; напрям і сумарні похибки $\Delta\phi_{\Pi}$, $\Delta\lambda_{\Pi}$ за формулою:

$$\left. \begin{aligned} \Delta\phi_{\Pi} &= \phi_{\kappa} - \phi_{\circ} \\ \Delta\lambda_{\Pi} &= \lambda_{\kappa} - \lambda_{\circ} \end{aligned} \right\} (1)$$

У 2018 році закінчився перехідний період, протягом якого за конвенцією більшість суден обов'язково мали перейти на використання електронних засобів навігації. Векторні карти у звичайному вигляді, зроблені за стандартом S-57, проте вони у вільному продажу та розповсюдженню відсутні. Карти стандарту S-57 використовуються лише в гідрографічних службах для обміну між собою та для виробництва. Для поширення необхідно їх кодувати, шифрувати, щоб уникнути підробок. Тому було розроблено спеціальний стандарт шифрування S-63, який криптує стандарт S-57. Для цього необхідно мати data-сервер, зареєстрований та схвалений Міжнародною гідрографічною організацією та відповідні сертифікати.

Електронні карти обходяться дорожче за паперові, але у них є багато додаткових функцій підтримки прийняття рішень, попереджуючих про появу навігаційних ризиків, пов'язаних з радіолокатором для вирішення завдань розбіжності з небезпечними суднами та інших. Попередню прокладку для рейсового циклу зручніше робити на електронних картах, ніж на паперових. Крім того, легше підібрати масштаб карти відповідно до тривалості рейсового циклу. Для зручного планування і коректного вибору ШТ процес рекомендується виконувати в три етапи: 1) попередній, з нанесенням ШТ на генеральній карті масштабу 1:1000 000; 2) детальний, з нанесенням ШТ на навігаційних шляхових картах масштабу 1:100 000; 3) інверсний судновий високоточний план лоцманської проводки заходу/виходу із порту для навігаційних цілей, з нанесенням на часткових навігаційних картах масштабу 1:25 000.

Результати і обговорення.

Після визначення порту відходу і приходу рейсового циклу, за каталогом карт і книг підбирають генеральну карту, яка містить шлях рейсового циклу і проводять лінію шляху в каталозі. Після цього підбирають шляхові навігаційні карти масштабу 1:100 000 для всього переходу і часткові навігаційні масштабу 1:25 000 для районів стислих вод, які включають канали, фарватери, аварійно-небезпечні відрізки шляху, припортові води та акваторії портів заходу [4].

Підбір шляхових точок починають з порту відходу (рис. 1.). Для прикладу розглянемо перехід т/х «Вільнюс Сівейс» із турецького порту Самсун від причалу № 5 до причалу «Fishing Port 8» українського порту Чорноморськ. Для отримання координат ШТ в порту Самсунг проведемо серединні прямі лінії від входу в порт до причалу №5 і отримаємо координати ШТ.

Дані т/х «Вільнюс Сівейс» наступні: довжина між перпендикулярами 190,9 м; ширина на міделі 28,0 м; середня осадка в вантажі 6,5 м; потужність головної силової установки 10600 кВт; носовий підрулюючий пристрій 2x740 кВт; кормовий підрулюючий пристрій 370 кВт.

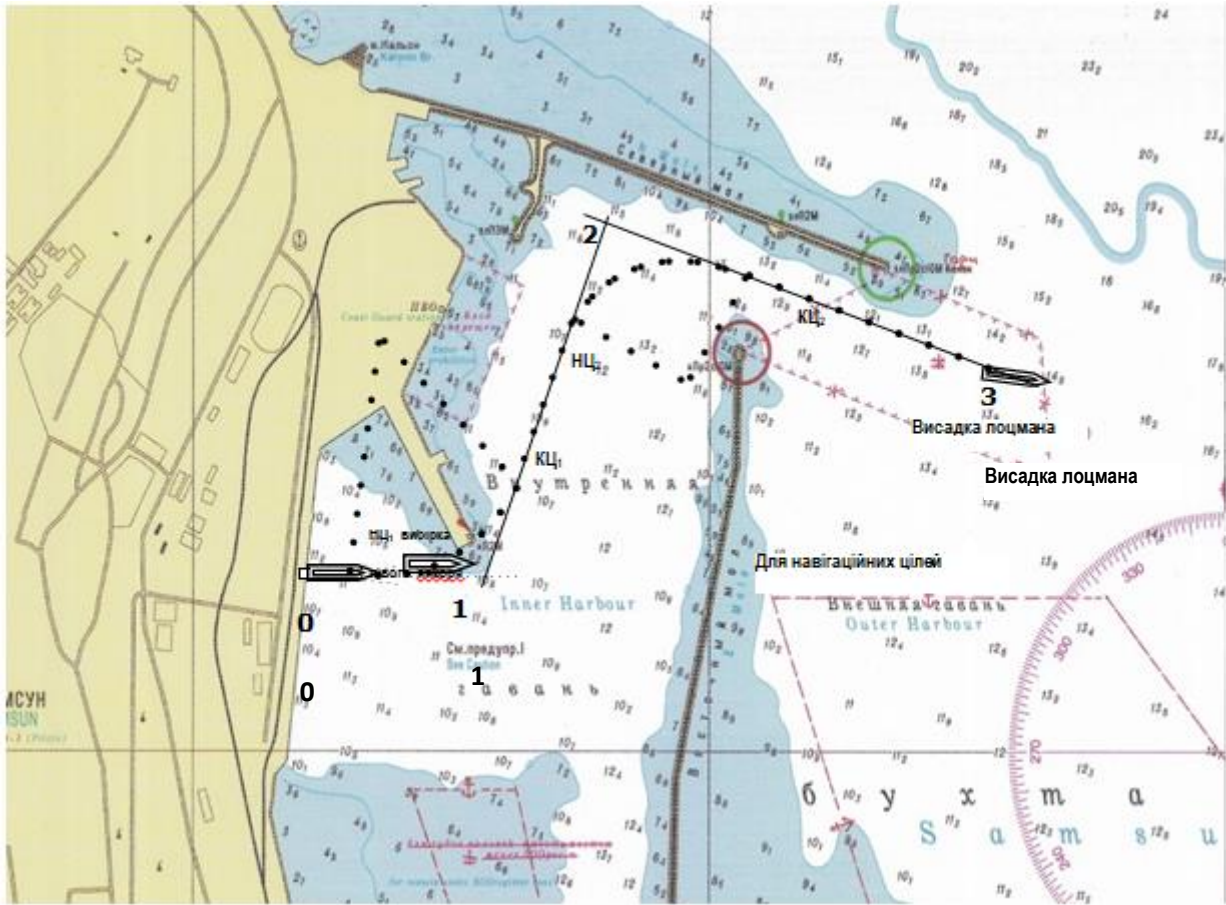

Рис. 1. Сценарне планування відходу т/х «Вільнюс Сівейс» в порту Самсун методом шляхових точок

За координатами ШТ, використовуючи пряму і обернену геодезичну задачу, розраховуємо відстань між ними і взаємні напрями. Пряма геодезична задача дозволяє за даними координатами однієї точки, азимутом чи дирекційним кутом з неї на другу точку і відстанню між ними знайти координати другої точки і напрям на першу. Розрахунки зведемо в табл. 1.

Таблиця 1

Шляхові точки сценарного планування виходу із порту Самсун

Номер точки	Координати точки	Відстань, кбт	Курс в наступну точку	Кут повороту	Кут перекладки руля
0	$\varphi = 41^{\circ}18.045'N; \lambda = 31^{\circ}20.27'E$	-	90°	0°	Змінні
1	$\varphi = 41^{\circ}18.045'N; \lambda = 36^{\circ}20.5'E$	0.9	27°	63°	15°
2	$\varphi = 41^{\circ}18.65'N; \lambda = 36^{\circ}20.89'E$	6.8	109°	72°	15°
3	$\varphi = 41^{\circ}18.445'N; \lambda = 36^{\circ}21.72'E$	6.5	109°	-	Висадка лоцмана

Подальше планування [1] виконується наступним чином. За координатами $ШТ_1$ куту повороту 63^0 і куту перекладки руля 15^0 розраховуємо матрицю $ТТ$ і координати точок початку $НЦ_1$ і закінчення траєкторії циркуляції $КЦ_1$, та обчислюємо матрицю повороту M_{u1} . Після цього розраховуємо координати початку $НЦ_2$, закінчення $КЦ_2$, та координати $ТТ$ повороту в районі $ШТ_2$ у вигляді матриці M_{u2} . Далі розраховуємо координати прямолінійних $ТТ$ від $КЦ_1$ до точки $НЦ_2$ у вигляді матриці прямолінійного відрізка шляхової точки $ШТ_1 - M_{п1}$ та від $КЦ_2$ до $ШТ_3 - M_{п2}$ і представляємо у вигляді матриці прямолінійного відрізка $ШТ_2$ через 0,2 кбт. Навігаційна підготовка до швартування закінчена і може бути записана як сума матриць відходу M_B складових етапів:

$$M_B = M_{u1} + M_{п1} + M_{u2} + M_{п2} \cdot (2)$$

Подальший крок – розробити маршрут від точки висадки лоцману у порту Самсуна до пункту прийому лоцману в порту Чорноморська. Використовуючи ECDIS, прокладаємо попередній маршрут переходу (рис. 2.).

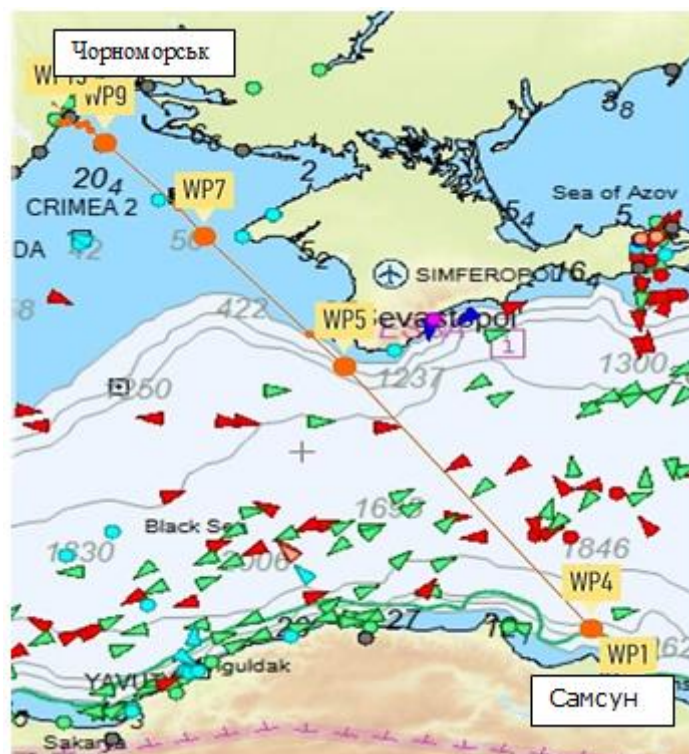

Рис. 2. План переходу Самсун – Чорноморськ

Перевіряємо його на правильність вибору точок: чи вони не входять у

лінії огорожі, чи є якісь небезпечні глибини, тощо. План переходу також включає інформацію про пункти звітів, необхідні станції NAVTEX, інформацію про точність глибин на картах, зони розподілу руху та іншу необхідну інформацію.

Після того, як маршрут буде сплановано до місця прийому лоцману порту прибуття, будуємо судновий план лоцманської проводки на основі інформації про рекомендовані лінії шляху та інформації, отриманої від лоцмана. Як приклад складання суднового плану лоцманської проводки розглянемо сценарне планування заходу т/х «Вільнюс Сівейс» у порту Чорноморськ методом шляхових точок до причалу «Fishing Port 8», схема маневрування якого наведена на рис. 3.

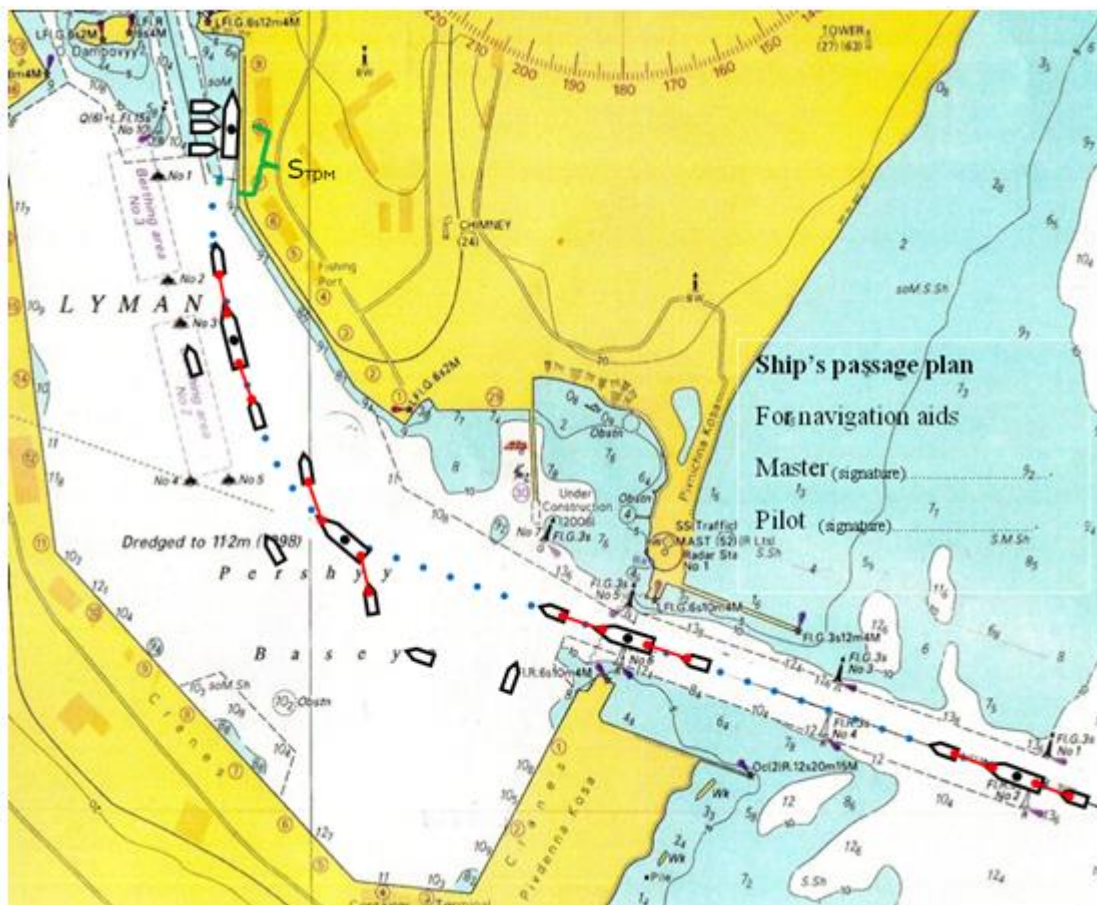

Рис. 3. Судновий план проведення т/х «Вільнюс Сівейс» в порт Чорноморськ

Шляхові точки планування заходу в порт Чорноморськ

№	Координати точки	Відстань, кбт	Курс	Кут повороту	Кут перекладки
0	$\varphi=46^{\circ}18,93'N$; $\lambda=30^{\circ}41,58'E$	11,9	288,5°	–	–
1	$\varphi=46^{\circ}19,30'N$; $\lambda=30^{\circ}39,95'E$	4,4	345,7°	57,2	10°
2	$\varphi=46^{\circ}19,71'N$; $\lambda=30^{\circ}39,80'E$	1,3	020,8°	35,1	10°
3	$\varphi=46^{\circ}19,83'N$; $\lambda=30^{\circ}39,86'E$	–	–	–	–

Штриховою лінією зображено траєкторію руху центру ваги, побудовану траєкторними точками.

Після побудови плану переходу на генеральній карті по ШТ визначають небезпечні райони рейсового циклу та види факторів, які впливають на навігаційні ризики. Після цього визначають методику управління навігаційними ризиками в кожному небезпечному районі. Особливу увагу при цьому приділяють портовій зоні.

Згідно аналізу [5] за 2007–2012 роки у припортовій акваторії було зафіксовано 1743 аварії. Фактором навігаційних ризиків було портове спорядження – причал, кранець, крани і глибина у причалу. Аналіз претензій за шість років за різними країнами показує, що Японія (474 претензії, 27%) була значно гіршою ніж Китай, США та Південна Корея в такому порядку.

Основними причинами навігаційних ризиків в портах Японії були наступні. Посадка на мілину у причалу – гарним прикладом цього є ситуація, коли при фрахтуванні судна фрахтувальник судна отримав через агентів інформацію про те, що максимально допустима осадка становить 9,0 м. Пізніше з'ясувалося, що це була глибина біля пристані. Причиною посадки було недостатнє дослідження умов гавані. Судно беззаперечно прийняло інформацію фрахтувальника та власника і не досліджувало умови в порту самостійно. При цьому агент отримав інформацію про те, що осадка прибуття була 9,0 м на момент відправлення судна з порту навантаження, але не помітив її.

Крім того, як лоцман прибув на борт судна, капітан і лоцман обмінялися інформацією про стан судна за карткою лоцмана, однак він не перевіряв цю інформацію. Причиною був недостатній обмін інформацією між лоцманом і капітаном.

Причиною 73% всіх випадків є ризик навалу на причал. Аналіз походження аварійних випадків за даними японської страхової компанії P&I Club свідчить про наступне: відсутнє високоточне планування траєкторії руху на акваторії порту траєкторними точками з урахуванням маневрених характеристик; недостатнє використання буксирного забезпечення, відсутній буксир з носової частини і страховий буксир; відсутній високоточний контроль місця судна і перерахунок координат супутникової антени на центр ваги судна.

Висновки

Отримання шляхових точок проводиться на підставі апарату геодезичної навігації, на перетині рекомендованих шляхів та серединних ліній в два етапи. Попередній етап виконується на генеральній карті за координатами портів відходу та приходу рейсового циклу. Другий етап виконується, починаючи з порту відходу на карті масштабу 1:25 000, у вигляді суднового плану лоцманської проводки до точки висадки лоцмана.

Потім підбираються шляхові навігаційні карти масштабу 1:100 000 на весь перехід до точки прийому лоцмана і на них підбираються ШТ. Далі на карті масштабу 1: 25000 від точки прийому лоцмана складається судновий план заходу і створюється таблиця координат ШТ переходу для рейсового циклу. За координатами ШТ, використовуючи пряму і обернену геодезичну задачу, розраховуємо відстань між ними і взаємні напрями.

Зводять всі дані в маршрутний лист і виконують аналіз навігаційних ризиків небезпечних районів переходу за даними карт, лоцій чи спеціальних бюлетенів і визначають заходи щодо управління ними.

На підставі аналізу факторів навігаційних ризиків приймають рішення про використання систем підтримки прийняття рішень [6], таких як: система планування маневрених характеристик; система планування координат шляху

переходу ТТ; система попередження посадки судна на мілину; система визначення абсциси полюсу повороту (ПП) і ширини маневреної смуги, включаючи криволінійні частки шляху; система попередження надмірного наближення і вибору маневру для його попередження.

Список літератури

1. Maltsev, A., & Surinov, I. (2021). Improving the navigational preparation of a bridge crew for entering/leaving a port, including activities in case of emergency. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 3(3 (111)), 42–57. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.235092>. Scopus.

2. Соколенко В. И. Судовой план лоцманской проводки. / Соколенко В.И. // Судовождение: Сб. научн. Трудов ОНМА. Вып. 20. – Одесса: «ИздатИнформ», 2011. – С. 209–220.

3. В. И. Дмитриев, В. А. Григорян, В. А. Катенин. Навигация и лоция. – Моркнига: 2009. – 458 с.

4. § 52. Морские карты. Классификация карт. Режим доступа: <https://flot.com/publications/books/shelf/rulkov/53.htm> (переглянуто 08.05.2022).

5. Preventing damage to harbor facilities and ship handling in harbors. Japan P&I Club. P&I loss preventing bulletin, Vol. 31. June 2014. 21 p.

6. Мальцев А. С. Системы принятия решений по управлению движением судна, монография / А. С. Мальцев, А. П. Бень. – Херсон.: ХГМА, 2019. – 240 с.

ПРИНЦИП РОБОТИ ТЕХНОЛОГІЙ ЕЛЕКТРОННОГО НОСА ТА СФЕРА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Петрова Роксана Вадимівна

Доцент Кафедри Ст

Редькін Кирило Сергійович

Студент групи АКТАКІТ-20-2

Харківського Національного Університету Радіоелектроніки

м. Харків, Україна

Анотація: У даній роботі розглядаються принципи роботи електронного носа та сенсорів які забезпечують його функціональність, також його основні види, стандартні комплектуючі та сфери застосування.

Ключові слова: Електронний ніс, сенсор, датчик.

Одним із сучасних напрямків є автоматизація процесів розпізнавання запахів. Нюх - один з органів чуття людини, причому електронні аналоги інших органів чуття (слух, зір, дотик) мають безліч практичних реалізацій і впроваджені в повсякденне життя людей. Що стосується нюху, то вивчення даної області почалося порівняно недавно, розробки ведуться досі.

Сприйняття людиною запаху та смаку влаштовано навіть складніше, ніж зір чи слух. Причиною тому — велика різноманітність рецепторних клітин: у носі їх число сягає 50 млн, на язичку — від 400 до 500 тисяч, і кожна має набір чутливих рецепторів. При контакті з певними молекулами деякі з них активуються, збуджуючи рецептор. Цей сигнал надходить на "вищі" нейрони, кожен з яких пов'язаний відразу з безліччю рецепторних клітин. Сприйняття створює специфічний патерн, шаблон активації нейронів, який інтерпретується ГОЛОВНИМ МОЗКОМ.

Ідея імітувати ці засади виникла десятиліття тому. Потрібно було лише створити «електронний ніс» — набір сенсорів, які, при взаємодії з газовою сумішшю, реагуватимуть на різні компоненти (одоранти) у її складі..

Електронний ніс представляє комплексну систему, що складається з трьох функціональних вузлів, що працюють у режимі періодичного сприйняття пахучих стимулів: систему пробовідбору та пробопідготовки, лінійку або матрицю сенсорів із заданими властивостями та блок процесорної обробки сигналів матриці сенсорів. У типовому пристрої проба засмоктується повітряним насосом через вхідний патрубок в кюветне відділення. На наступній стадії сенсори експонуються деякий час у парах легких речовин, що створюють запах, при цьому пахучі речовини, взаємодіючи на поверхні та/або проникаючи в об'єм активного елемента сенсора, формують сумарний відгук системи. Протягом вимірювального інтервалу відгук сенсорної панелі аналізується та передається на процесорний модуль. Потім до системи подаються пари промивного газу (наприклад, спирту) з тим, щоб видалити пахучу речовину з поверхні і з об'єму активної частини матеріалу сенсора. Остаточо в осередок сенсорів подається газ-носіє, щоб підготувати прилад до проведення нового вимірювального циклу. Як правило, такий принцип і використовується для реалізації ідентифікації запахів.

Принцип роботи датчиків нюху, що складаються з багатьох сучасних детекторів, заснований на «інтелектуальних» стратегіях розпізнавання образів та методах хемометрії. При побудові датчиків нюху намагаються відтворити органи чуття людини. Такі датчики складаються із детекторів різного типу. Принцип визначення запаху полягає у детектуванні окремих хімічних сполук та ідентифікації запаху за отриманими результатами. Усі детектори нюху можна розділити на чотири підгрупи:

1. інструментальні аналізатори;
2. напівпровідникові газові датчики;
3. потенційні датчики мембранного типу;
4. мікроваги на основі кварцового кристала.

Але в будь-якому випадку ключовим елементом електронних носів та мов є сенсори. Їхнє завдання — перевести сигнал, що виник у вигляді хімічних реакцій, у зручнішу для реєстрації та інтерпретації форму: електричну, хімічну, магнітну, температурну... Для цього застосовується вісім основних типів датчиків

1. Кондуктометричні
2. Амперо-вольтметричні
3. Потенціометричні
4. Імпедометричні
5. П'єзоелектричні
6. Оптичні
7. Засновані на засадах хроматографії
8. Засновані на Мас-спектрометрії

Ведеться розробка та використання біосенсорів на основі органічних полімерів і навіть цілих клітин.

В основі датчиків лежать пористі металооксидні плівки, що змінюють опір при попаданні на них шуканої речовини. Крім самостійно створених датчиків дослідники використовували два комерційно доступні датчики вуглекислого газу та вологості.

Слід зазначити, що швидкодія електронного носа обмежується майже часом відгуку хімічних сенсорів, що відповідає одиницям секунд. Датчики нюху зазвичай проводять лише класифікацію складу пахучої речовини, аналіз окремих компонентів здійснюється за допомогою нейронних мереж. Найпопулярніші - класифікатори ймовірнісних нейронних мереж, функціонально близькі до класифікаторів Байеса та методів пошуку найближчого сусіда, перевершуючи їх за деякими характеристиками.

Реалізацію блоку процесорної обробки сигналів матриці сенсорів можна здійснити за допомогою різних різновидів нейронних мереж. Наприклад, широко використовується багат шарова нейронна мережа, що навчається методом зворотного поширення помилки. Елементами такої мережі є нейрони,

які залежно від сумарного впливу вхідних сигналів можуть збуджуватися або гальмуватися, у результаті формується конкретний вихідний сигнал. Кожен сигнал, що надходить по дендритах нервової клітини, характеризується збудливою або гальмівною здатністю, тобто має деяку негативну або позитивну вагу. При досягненні нейроном певного порогового значення рівня збудження відбувається його активізація, і по аксону передається сигнал іншим елементам мережі, які утворюють ряд шарів.

Для електронних носіїв найчастіше використовують:

1. Металооксидні напівпровідники — транзистори, які посилюють або не подають електронні сигнали. Вони працюють за рахунок того, що молекули які потрапляють в датчик, можуть мати позитивний або негативний заряди, і це прямо впливає на електричне поле всередині датчика. Потрапляння в детектор ззовні кожної додаткової електрично зарядженої частинки унікально впливає на транзистор і змінює його сигнал так, що останній може бути оброблений комп'ютером для розпізнавання впливу. Фактично, кожна молекула речовини, що виявляється подібним пристроєм, дасть свій неповторний сигнал, який може бути оброблений і розпізнаний комп'ютером.

2. Електропровідні полімери - органічні полімери, які можуть пропускати електричний струм.

3. Полімерні композиційні матеріали - вони схожі на електропровідні полімери, але виготовляються з електропровідних полімерів з додаванням електропровідних матеріалів (наприклад - сажі).

4. Кварцові мікроваги - вимір поверхневої маси (маси на одиницю площі) за рахунок вимірювання частоти (коливань) кварцового кристалічного резонатора. Результати вимірювань (для еталонних зразків) можуть записуватися, а потім використовуватися для порівняння з новими результатами.

5. Поверхневі акустичні хвилі — клас мікроелектромеханічних систем, що використовують модуляцію поверхневих акустичних хвиль для реагування на зовнішній фізичний вплив.

Електронний ніс може використовуватись у науково-дослідних лабораторіях, лабораторіях контролю якості та на виробництві.

У науково-дослідних лабораторіях та лабораторіях контролю якості він використовується для:

- 1) Відповідності властивостей сировини, проміжних та кінцевих продуктів
- 2) Стабільності показників у різних партіях
- 3) Виявлення забруднення, псування та фальсифікації
- 4) Вибору виробника або постачальника
- 5) Моніторингу умов зберігання.

На виробництві використовується для

- 1) Обліку нестабільності властивостей сировини
- 2) Порівняння з еталонним продуктом
- 3) Вимірювання та порівняння впливу виробничого процесу на продукцію
- 4) Розширення ступеня контролю/моніторингу
- 5) Контролювання чистоти

Такі досконалі електронні носи та мови можуть стати основою для розробки гідних імплантів для заміни природних або оснащення ними роботів. У перспективі розвитку технології - модифікації та удосконалення сенсорної частини: її чутливості, селективності та стабільності. Особливо активно в цей процес втручаються вуглецеві наноматеріали з їхніми перспективними властивостями — монокристалічна структура, точно визначені хімічний склад і просторова будова, а також унікальні характеристики наносполуків, пов'язані з поверхневими ефектами. Можливо, саме графенові та фулеренові біо- та хімічні сенсори мають стати наступним кроком у дослідницькому та комерційному застосуванні електронних носів та мов.

Список літератури

1. Як працює «електронний ніс»: детально про складний [електронний ресурс] URL :<https://www.popmech.ru/technologies/237917-kak-rabotaet-elektronnyu-nos-podrobno-o-slozhnom/>
2. Датчики визначення запаху. Новий датчик крутного моменту [електронний ресурс] URL :<https://naukarus.com/datchiki-dlya-opredeleniya-zapaha-novyy-datchik-krutyaschego-momenta-mobilnaya-informatsionnaya-sistema-dlya-voennosluzha>
3. Штучний ніс вимагає мастила [електронний ресурс] URL :<https://www.unian.net/science/44082-iskusstvennyiy-nos-trebuetsmazki-foto.html>
4. Датчики та інтелектуальні сенсори [електронний ресурс] URL :
https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/7671/45/%D0%BB%D0%BA13-14_%D0%94%D0%B0%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%B8%20%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B5%20%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BE%D1%80%D1%8B.pdf

ТЕХНОЛОГІЇ 3D РЕНДЕРИНГУ В ІГРОВОМУ РУШІЇ UNREAL ENGINE 5

Рудянова Тетяна Миколаївна,
к.ф.-м.н., доцент,
Рябоволенко Едуард Анатолійович
Студент,
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна

Створення об'ємних зображень на сьогоднішній день це величезна сфера діяльності. 3D-технології широко застосовуються в архітектурі та дизайні інтер'єрів, в промисловому дизайні, машинобудуванні та в інших сферах діяльності. У багатьох випадках 3D-розробки є засобом підвищення ефективності бізнес-процесів, оскільки дозволяють точно і швидко створювати віртуальні прототипи об'єктів різного типу і покращувати якість кінцевого продукту. З розвитком засобів 3D-моделювання розширилися можливості використання тривимірних моделей та їх обробку

Розробка 3D моделей об'єктів має свої етапи. По-перше - це моделювання геометрії об'єктів і, по-друге - побудова фото-реалістичного зображення на основі створеної моделі. Іноді 3D-візуалізацією називають весь процес створення тривимірної моделі, включаючи туди обидва етапи роботи. Але в цьому випадку під візуалізацією розумітимемо саме другий етап, що включає в себе безліч операцій, починаючи з вибору оптимальної геометрії об'єкта та його налаштування для використання матеріалів та освітлення [1]. В якості прикладу розглянемо принципи роботи 3d рендерингу в сучасному рушію **Unreal Engine 5**

Unreal Engine (нині як Unreal Engine 5) – популярний ігровий рушій, розроблений компанією Epic Games. Він дозволяє розробляти ігрові додатки на декількох платформах: ПК, PS4, Xbox One, Nintendo Switch. Система

рендерингу Unreal Engine є ядром найкращих у галузі візуальних ефектів для розробки ігрових додатків у реальному часі [2].

Рендеринг (англ. rendering - «візуалізація») це процес отримання зображення за допомогою комп'ютерної програми – рендерера (або візуалізатора). Тобто під 3D-рендерингом розуміють створення цифрового растрового зображення, що є певним відображенням розробленої 3D моделі [1]. Одним з цих засобів обробки 3д моделі в Unreal Engine 5 є **Nanite**.

Nanite – це віртуальна геометрична система рендерингу Unreal Engine 5, яка використовує новий формат внутрішньої сітки та технологію для рендерингу деталей [3]. Формат даних Nanite сильно стиснутий та підтримує потокову передачу з автоматичним рівнем деталізації. Nanite максимально органічно інтегрується в існуючі робочі процеси Unreal Engine 5, використовуючи при цьому новий підхід до зберігання та рендерингу даних сітки:

- При імпорті сітки аналізуються і розбиваються на ієрархічні кластери та групи полігонів.
- Під час рендерингу — кластери міняються місцями з різними рівнями деталізації в залежності від розташування камери, та об'єднуються із сусідніми кластерами в середині одного об'єкту. Таким чином в пам'яті залишаються тільки ті деталі об'єкту, що потрапляє в поле зору камери.

Отже Unreal Engine 5 дозволяє значно полегшити обробку 3д об'єктів, за допомогою новітньої технології Nanite. Технологія дозволяє значно збільшити деталізацію об'єкту, шляхом створення геометричної сітки, що розбиває об'єкт на кластери які змінюють своє місце в залежності від розташування камери, що пришвидшує роботу системи.

Список використаних джерел.

1. Зинов'єва Є.А 3D - Візуалізація як етап дизайн – проектування.
2. Unreal Engine 5, веб-сайт. URL: <https://www.unrealengine.com/en-US/unreal-engine-5>
3. Технологія Nanite веб-сайт. URL: <https://docs.unrealengine.com/5.0/en-US/nanite-virtualized-geometry-in-unreal-engine/>

**РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ
ПРИГОТУВАННЯ ТА ЗБРОДЖУВАННЯ СУСЛА У ВИРОБНИЦТВІ
ЧАЙНОГО ГРИБУ**

Удодов Сергій Олександрович,

к.т.н., доцент

Прибильський Віталій Леонідович,

д.т.н., професор

Національний університет харчових технологій

г. Киев, Україна

Анотація: Останнім часом на ринку ферментованих безалкогольних напоїв з'явилися принципово нові, інноваційні напої, як то – Комбуча, напій на основі чайного грибу. Із великою швидкістю останній набув в різних країнах світу популярності серед різних верств населення за його специфічні та цілющі властивості.

Однією із відповідальних та найважливіших технологічних стадій у приготуванні чайного грибу є приготування та зброджування сусла. Мета цієї стадії – повноцінне високоякісне зброджування сусла поверхневою аеробною асоціативною культурою.

Ключові слова: чайний гриб, обладнання, апарат бродильний, сусло, зброджування.

Сучасне технологічне обладнання, що використовується для приготування сусла та його зброджування у промисловому виробництві чайного грибу передбачає собою традиційне ємкісне обладнання, як правило закритого типу, що працює під надлишковим тиском. Останнє, як свідчить практика експлуатації, характеризується невисокою ефективністю його застосування внаслідок неможливості створення оптимальних умов для культивування поверхневої аеробної асоціативної культури, регулювання

процесу бродіння зміною культури, а також ускладнення процесу вивантаження збродженого сусла. Це пояснюється тим, що воно не є суто спеціалізованим та пристосованим чисто під дану технологію, а саме під виробництво напоїв із чайного грибу - типу Комбуча. Значна частина цього технологічного обладнання для виробництва ферментованого напою із чайного грибу заїмствоване та пристосоване із інших споріднених галузей виробництва різноманітних напоїв бродіння. Тому, воно у своїй більшості є конструктивне не досконалим та потребує розробки принципово нового інноваційного обладнання для цих цілей.

Проаналізувавши сучасні конструкції технологічного обладнання, їх переваги та недоліки, методи і способи отримання збродженого сусла для отримання ферментованого напою типу Комбуча, визначено розробити принципову нову інноваційну конструкцію бродильного апарату.

В основу розроблення конструкції було покладено задачу принципово спростити не тільки конструкцію апарату, але й значно підвищити ефективність його роботи, спроможність створення оптимальних умов проведенню процесу бродіння.

Результати. Запропонована конструкція апарату [див. рис.1], що забезпечує проведення процесу приготування та зброджування сусла поверхневою аеробною асоціативною культурою, а також вивантаження збродженого продукту.

Апарат бродильний [рис.1] являє собою відкриту зверху ємність 1, що має форму паралелепіпеда, днище – півсферичне або еліптичне. По довжині апарату встановлені перегородки 2 висотою 0.5-0.7 висоти апарату та поділяють його на відсіки. У кожний відсік передбачена вкладна сітчаста корзина 3. Апарат встановлений на регулюємих опорах 4 із можливістю регулювання апарату по висоті та забезпечення нахилу 5-10 ° патрубку 5 зливу продукту.

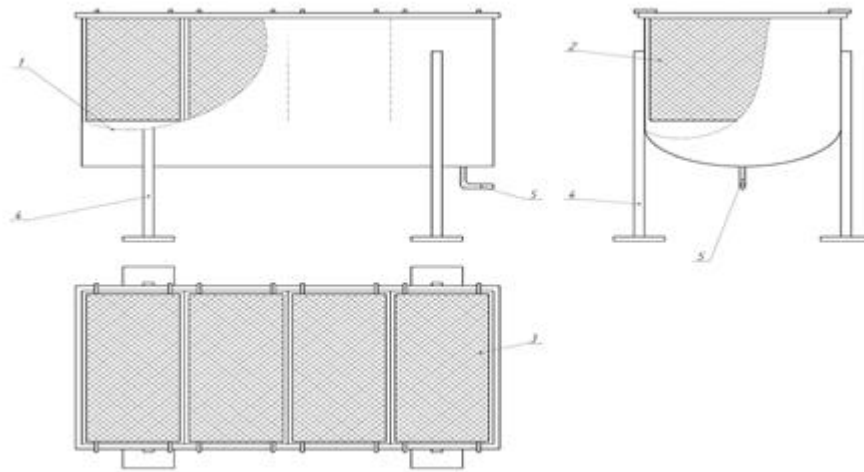

Рис. 1 Апарат бродильний

Апарат бродильний працює наступним чином. Сусло готують шляхом змішування цукрового розчину та інших інгредієнтів. Процес заповнення відбувається зверху вільним наливом. Для забезпечення бродіння сітчасті корзини з культурою мікроорганізмів вручну завантажують у апарат. Збродження відбувається за температури 20-30° С протягом 1-10 діб. У процесі бродіння збільшується біомаса культури. Наявність в апараті перегородок 2 забезпечує можливість регулювати процес бродіння вивантаженням та завантаженням сітчастих корзин 3. Із завершенням процесу бродіння зброжене сушло видаляється через патрубок зливу 5 самопливом.

Технологічною особливістю використання аеробної культури мікроорганізмів є утворення гелеподібного згустку на розвинутій поверхні сусла. Відсутність щільної кришки у апараті, тобто його герметичності, забезпечує безперервний процес доступу кисню повітря для забезпечення життєдіяльності мікроорганізмів, а отже його інтенсивному росту. Окрім того, оснащення апарату перегородками по його довжині дозволяє розділити поверхневу культуру на необхідну кількість частин для забезпечення потрібної кількості культури у процесі бродіння. Таким чином, створити та забезпечити оптимальні умови для самого процесу бродіння та операції по видаленню відпрацьованої культури та завантаженню нової. Вищезначені технологічні операції значно ускладнені у традиційних конструкціях апаратів, що

використовуються на сьогоднішній день для приготування та зброджування сусла для чайного грибу у промислових умовах, а тому є малоефективними та не продуктивними.

Висновки. Розроблено принципово новий інноваційний бродильний апарат для приготування та зброджування сусла, що усуває недоліки існуючих конструкцій та може бути рекомендований для промислового виготовлення ферментованого напою типу «Комбуча, на який отримано патент на корисну модель [1].

Список літератури

1. Бродильний апарат. Патент на корисну модель №148471. Бюл. №32 від 11.08.2021.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗРОБКА СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТУДЕНТСЬКОГО КАМПУСУ

Узун Дмитро Дмитрович

к.т.н., доцент

заступник завідувача кафедри комп'ютерних систем
мереж і кібербезпеки, кандидат технічних наук

Національний аерокосмічний університет
ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Онопрієнко Олександр Андрійович

студент магістратури, спеціальність комп'ютерна інженерія
факультет радіоелектроніки, комп'ютерних систем та інфокомунікацій

Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню системи фізичної безпеки студентського кампусу. Авторами наведено тлумачення поняття «система фізичної безпеки» та наведено приклади підсистем такої системи. У статті зачіпаються основні елементи безпеки (на прикладі студентського кампусу), відповідно до яких авторами була розроблена PSMECA таблиця у вигляді таблиці критичності, а також представлена у вигляді кубу критичності.

Ключові слова: фізична безпека, система фізичної безпеки, безпека приміщення, елементи безпеки, куб критичності, FMECA, IMECA, PSMECA таблиця.

Вступ. Одним з важливих елементів успішного функціонування будь-якого об'єкта та будь-якого плану безпеки є забезпечення фізичної безпеки його приміщень, устаткування, людей, які знаходяться на цій території та інше. Студентський кампус є об'єктом підвищеної небезпеки, оскільки на його території перебуває велика кількість людей, які потенційно самі ж можуть завдати певних негативних наслідків, або можуть постраждати від зовнішніх чинників. Зважаючи на це, виникає гостра потреба в дослідженні та розробці ефективної системи фізичної безпеки студентського кампуса.

Окрім концентрації великої кількості людей у приміщеннях студентського кампуса існує й вплив інших чинників, серед яких можна виокремити необережне поводження з електричними приладами, пошкодження особистого майна або майна кампусу третіми особами, протиправні дії на території кампусу, наявні реальні загрози майну чи особам тощо. Усі ці дії вимагають підвищеного контролю, який може бути досягнений завдяки системі фізичної безпеки.

Метою статті є дослідження та розробка системи фізичної безпеки студентського кампуса. Для досягнення мети необхідно проаналізувати сучасні підходи до аналогічних систем та дослідити можливі шляхи забезпечення фізичної безпеки приміщень. **Об'єктом** дослідження є фізична безпека приміщення. **Предметом** дослідження виступає розробка системи фізичної безпеки студентського кампуса.

Стан проблеми дослідження. Варто зазначити, що поняття «системи фізичної безпеки» доволі об'ємне та наразі не існує єдиного підходу до його визначення. Так, до прикладу, деякі дослідники пояснюють феномен фізичної безпеки як захист будівельних майданчиків та обладнання (і всієї інформації та програмного забезпечення, що міститься в них) від крадіжки, вандалізму, стихійного лиха, техногенних катастроф та випадкового пошкодження (від стрибків електричного струму, екстремальних температур та пролітої кави) [1, с. 109].

Також фізичну безпеку визначають як сукупність правових норм, організаційних заходів та інженерно-технічних рішень, які здійснені з метою захисту важливих інтересів, споруд, будівель, земельних ресурсів підприємства, кадрового складу об'єкта від загроз злочинних протиправних дій фізичних осіб незалежно від їх статусу [2, с. 363-364].

Окрім цього, на думку деяких дослідників, система фізичної безпеки може містити в собі пристрої контролю доступу для автоматизованого огляду, наприклад, в точках входу в приміщення, систему сигналізації на основі

датчиків. Додатковий фізичний захист може включати камери спостереження, встановлені у приміщенні, фізичну охорону [3, с. 20].

Виокремлення підсистем згаданої системи дає чіткіше розуміння її сутності. Отож, системи фізичної безпеки підприємства, установи, приміщення можна розділити на такі підсистеми:

- підсистема виявлення руху / вторгнення;
- підсистема контролю доступу;
- підсистема моніторингу 24/7;
- підсистема сигналізації / оповіщення;
- підсистема відеоспостереження (англ. ClosedCircuit Television, CCTV);
- підсистема освітлення;
- підсистема комунікацій тощо [4, с. 65].

В даній статті авторами детально розглянуто саме модель забезпечення фізичної безпеки студентського кампуса, на основі якої можуть бути ефективно запроваджені вищезгадані підсистеми.

Результати досліджень. Зазвичай будь-які навчальні приміщення стикаються зі спільними загрозами, втім кожен з них має свої унікальні проблеми, які потребують вирішення. Таким чином, перш за все, виникає потреба створити свій план безпеки та вибрати відповідні засоби для підвищення фізичної безпеки. Отож, є необхідність провести оцінку, щоб визначити, де і які є вразливі місця у студентському кампусі для визначення потенційних сфер, які потребують особливої уваги та застосування превентивних заходів.

Проаналізувавши сучасні дослідження та підходи до розробки системи фізичної безпеки, автори дійшли висновку, що ефективна оцінка безпеки розташування студентського кампуса потребує знаходження відповіді на ряд питань, зокрема:

- визначення ймовірності виникнення інциденту, пов'язаного з безпекою;

- наскільки критичним може бути інцидент;
- наскільки ця територія вразлива до інциденту, пов'язаного з безпекою [5, с. 2];
- яка вірогідність того, що ремонт або профілактика будуть виконані протягом встановленого інтервалу часу для заданих процедур та ресурсів;
- яка серйозність наслідків збою.

Для правильного використання та тлумачення оцінки безпеки потрібно зрозуміти основні елементи безпеки (у цьому випадку студентського кампуса), на яких і базується розроблена авторами модель у даному дослідженні.

1. Ймовірність (англ. Probability)

Ймовірність – це вірогідність того, що станеться інцидент, пов'язаний з безпекою, незалежно від будь-яких зусиль, які можуть бути застосовані, щоб уникнути його. На це впливає місце та оточення, сам студентський кампус, люди, які перебувають на території та інші фактори, які знаходяться поза вашим контролем.

2. Серйозність (англ. Severity)

Демонструє наслідки режиму збою. Серйозність розглядає найгірший потенційний наслідок збою, що визначається ступенем пошкодження системи, майна. Основна класифікація для рейтингу тяжкості виглядає наступним чином:

- I. незначне: лише незначні пошкодження системи;
- II. граничне: збій, який може спричинити незначне пошкодження майна або незначне пошкодження системи;
- III. критичне: збій, який може спричинити серйозні пошкодження системи або майна;
- IV. катастрофічне: несправність, яка може призвести до втрати майна або повного пошкодження системи.

3. Придатність для обслуговування (англ. Maintainability)

Це характеристика об'єкта, яка виражено ймовірністю того, що профілактичне обслуговування або ремонт буде виконано протягом

встановленого інтервалу часу для заданих процедур та ресурсів. Ця характеристика також допомагає проаналізувати кожен потенційну несправність, щоб визначити, як виявлено збій, і дії, які необхідно вжити для усунення несправності.

4. Критичність (англ. Criticality)

Критичність інциденту, пов'язаного з безпекою – це ступінь, в якій він впливає на функціонування студентського кампуса. До інцидентів з високою критичністю можна віднести такі, які: переривають діяльність кампуса, мають значні операційні чи юридичні наслідки, впливають на якість кампуса та зацікавленість в ньому, зменшують конкурентоздатність, спричиняють значні втрати доходу, завдають шкоди репутації [5, с. 2-4; 6, с. 14-15, 71; 7, с. 265].

У даному дослідженні у якості засобу забезпечення фізичної безпеки використовується система відеоспостереження. Для чіткішої оцінки критичності фізичної безпеки використовується PSMECA таблиця. PSMECA таблиця містить в собі інформацію з двох таблиць FMECA та IMECA.

IMECA (англ. Intervention Mode Effects and Criticality Analysis) – втручання, спрямовані на проникнення в систему та порушення працездатності системи, що дозволяє вивчити частини, що піддаються втручанням, і розрахувати вплив і ступінь втручання в роботу системи. Ми можемо використовувати це для розрахунку впливу втручання на інформацію та безпеку системи. FMECA (англ. Failure Mode Effects and Critically Analysis) показує ступінь відмови компонентів, уразливість компонента та вплив на продуктивність системи [8, с. 138-139].

Авторами на основі вивчених досліджень та сучасних методів забезпечення фізичної безпеки приміщень, у тому числі студентських кампусів, було розроблено та запропонована PSMECA таблицю (аналіз режимів, наслідків та критичності фізичної безпеки), яка може використовуватися для встановлення більш детальних причинних зв'язків між підсистемами, їх типами відмов та ризиками безпеки.

Для графічної візуалізації PSMECA таблиці пропонується представити її у вигляді матриці (рис. 1). Де значення 1 – низька ймовірність, 2 – середня та 3 – висока відповідно. Такі ж самі значення використовуються для оцінки серйозності, придатності для обслуговування та критичності.

Запропонована матриця буде використовуватися як вхідні дані для застосунку. Застосунок, своєю чергою, буде будувати графічне представлення PSMECA таблиці у вигляді кубу критичності для розглянутого випадку (рис. 2).

P	S	M	C
1	1	1	1
1	1	2	2
1	1	3	3
1	2	1	2
1	2	2	1
1	2	3	3
1	3	1	3
1	3	2	3
1	3	3	3

Рис.1. Представлення PSMECA таблиці у вигляді матриці

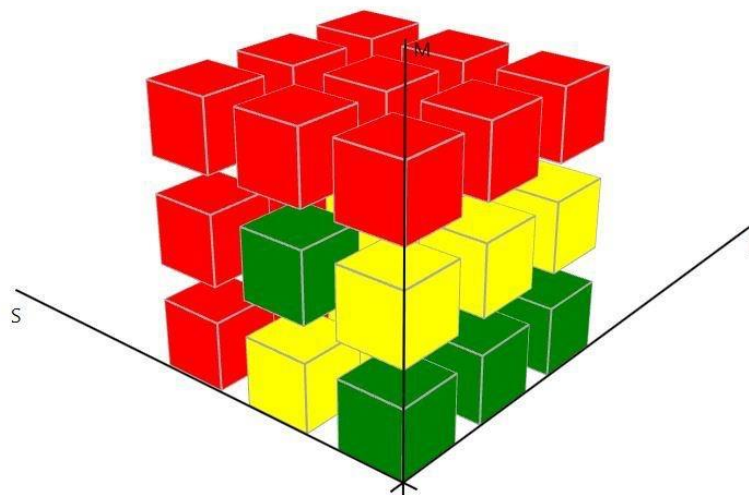

Рис.2. Представлення PSMECA таблиці у вигляді кубу критичності

Висновки. Авторами було доведено необхідність моніторингу та підтримки фізичної безпеки у студентських кампусах. Задля ефективної оцінки

було запропоновано представити оцінку критичності фізичної безпеки студентського кампуса у вигляді PSMECA таблиці. PSMECA таблиця, своєю чергою, може бути конвертована у матрицю задля її використання у розробленому додатку, який на основі матриці будує куб критичності. Оцінка основних елементів фізичної безпеки студентського кампуса відбувається на основі таких значень: 1 – низька, 2 – середня та 3 – висока відповідно. Такі значення використовуються для оцінки ймовірності, серйозності, придатності для обслуговування та критичності.

Таким чином, представлений куб критичності дає змогу більш точно визначити причини критичності відмови в системі фізичної безпеки та значення критичності відмови.

Список літератури

1. John R. Vacca Cyber Security and IT Infrastructure Protection 1st Edition : Syngress, 2013. 280 p.
2. Шутий М. Сутність і зміст фізичного захисту підприємств та організація забезпечення фізичного захисту. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 865. С. 362–365. [Електронний ресурс]. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13391/57.pdf>.
3. Suzanne Niles Physical Security in Mission Critical Facilities : white paper : Schneider Electric's Data Center Science Center, 2015. Rev. 2. 22 p. [Електронний ресурс]. URL: <https://bit.ly/3N3pg4p>.
4. Аль-Хафаджі Ахмед Валід Розроблення методики PSMECA аналізу при застосуванні IoT компонентів у системах фізичної безпеки. Науково-технічний журнал «Радіоелектронні і комп'ютерні системи». Харків, 2018. № 3(87). С. 63-73. [Електронний ресурс]. URL: <https://bit.ly/3slcR3O>.
5. John Kingsley-Hefty Physical Security Strategy and Process Playbook. 1st Edition : Elsevier, 2013. 160 p.

6. Ali Ebrahimi Effect analysis of Reliability, Availability, Maintainability and Safety (RAMS) Parameters in design and operation of Dynamic Positioning (DP) systems in floating offshore structures : Master Thesis. KTH, Royal Institute of Technology, School of Industrial Engineering. Stockholm, 2010, 85 p. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:556580/fulltext01>.
7. Benjamin C. Wei A Unified Approach to Failure Mode, Effects and Criticality Analysis (FMECA). Annual Reliability and Maintainability Symposium Proceedings. USA, 1991. pp. 260-271. [Електронний ресурс]. URL: <https://zenodo.org/record/1264946/files/article.pdf>.
8. Al-Sudani Mustafa Qahtan Abdulmunem, Ahmed Waleed Al-Khafaji, V.S. Kharchenko The method of IMECA-based security assessment : case study for building automation system. Збірник наукових праць «Системи обробки інформації». Харків, 2016. № 1(138). С. 138-144. [Електронний ресурс]. URL: <https://bit.ly/3M3QUOx>.

**ПРОГНОЗУВАННЯ ЧАСОВОГО РЯДУ ЗА ДОПОМОГОЮ
ГРАДІЄНТНОГО БУСТИНГУ**

Хорошун Ганна Миколаївна,

к.ф.-м.н., доцент

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

м. Северодонецьк, Україна

Рязанцев Олександр Іванович,

д.т.н., професор

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,

м. Северодонецьк, Україна

Анотація: В роботі розглянуті особливості розробки моделей машинного навчання для прогнозування часових рядів. Різниця в значеннях реального та передбачуваного, як правило не є постійною величиною. Для проведення аналізу моделі розглянуто статистичну ситуацію в Україні щодо кількості випадків захворювань на COVID-19 в Україні завантажено з ресурсу Для проведення прогнозування використовувався градієнтний бустинг. Порівняння тестового та реальних часових рядів свідчить про досить велику різницю в прогнозі та невисоку точність моделі. Висока точність прогнозу – це є бажаний критерій моделі, який може досягатися в певний проміжок часу і мати низьке значення в інший проміжок часу. Використання одночасно декількох моделей та порівняння їх роботи в часі є слушним прийомом для роботи з прогнозуванням.

Ключові слова: моделі машинного навчання, прогнозування часових рядів.

Вступ. Машинне навчання (англ. machine learning, ML) - клас методів штучного інтелекту, характерною рисою яких є не пряме рішення задачі, а навчання за рахунок застосування рішень безлічі подібних завдань [1]. Для побудови таких методів використовуються засоби математичної статистики,

чисельних методів, математичного аналізу, методів оптимізації, теорії ймовірностей, теорії графів, різних технік роботи з даними в цифровій формі ті інші. Розрізняють два типи навчання: навчання за прецедентами, або індуктивне навчання, засноване на виявленні емпіричних закономірностей даних та дедуктивне навчання, що передбачає формалізацію знань експертів та його перенесення на комп'ютер як бази знань.

Актуальним є завдання побудови передбачуваних моделей з використанням методів машинного навчання, які будуть навчатися на існуючій статистиці за певний період часу. В ході вирішення множини подібних завдань навчена модель з визначеною точністю буде надавати прогноз по кількості подій на обраний період часу. Розв'язок задачі по передбаченню подій для планування у різних сферах виробництва та наданні послуг вирішує основні завдання в забезпеченні обґрунтованого соціально-економічного розвитку країн при оптимальному використанні людських, технічних, технологічних, природних та фінансових ресурсів.

Мета роботи. Навести методика побудови моделей машинного навчання для передбачення кількості подій у часі з використанням Python.

Матеріали і методи. Часові ряди складаються з двох елементів: періоду часу, за який або станом на який наводяться числові значення та числових значень показника, який називається рівнем. Використовується класифікація часових рядів за формою: ряди абсолютних показників, відносних показників та середніх величин. Розглядитимуться інтервальні ряди в яких рівні характеризують значення показника в певний період часу.

Залежно від частоти, часові ряди можуть бути щорічними, щоквартальними, щомісячними, щотижневими, щоденними, погодинними, щохвилинними, щосекундні і навіть ще частішими для фінансових, погодних, медичних, соціальних та інших показників.

Прогнозування - це наступний крок часового ряду, на якому ми хочемо передбачити майбутнє значення, які прийме ряд. Прогнозування часового ряду можна широко розділити на два типи. Однофакторне прогнозування часових

рядів - якщо використовуються тільки попередні значення часового ряду для прогнозування його майбутніх значень. Багатофакторне прогнозування часових рядів - якщо для прогнозування використовуються предиктори, відмінні від часового ряду - змінні характеристики об'єкта, що відображають умови і властивості навколишнього середовища, зовнішнього для об'єкта.

Матеріали для роботи обрано в репозиторіях GitHub, зібрані з офіційних джерел та підтвердженні відповідними посиланнями.

В файлі даних можуть міститися пропущені та помилкові дані, які слід визначити та обробити певним чином. Обробка даних має відбуватися на оцінці наслідків прийнятих рішення: замінити пропущене значення на середнє або видалити цілий рядок, щоб не поширювати помилки.

Результати та обговорення.

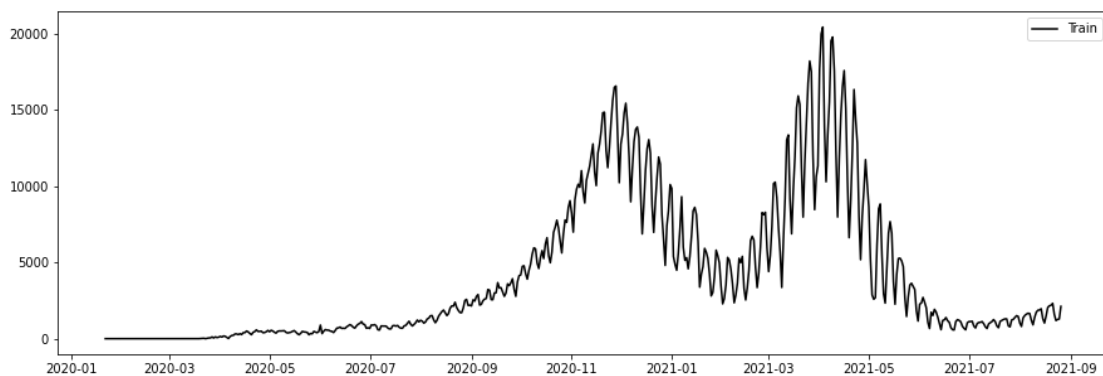
В якості алгоритму для навчання моделі, що може передбачити кількість захворілих на COVID-19 в майбутньому розглянуто метод градієнтного бустингу XGBoost [4].

Градієнтний бустинг це метод машинного навчання, який будує модель прогнозування у вигляді ансамблю слабких прогностичних моделей - дерев рішень та використовує фреймворк градієнтного бустингу.

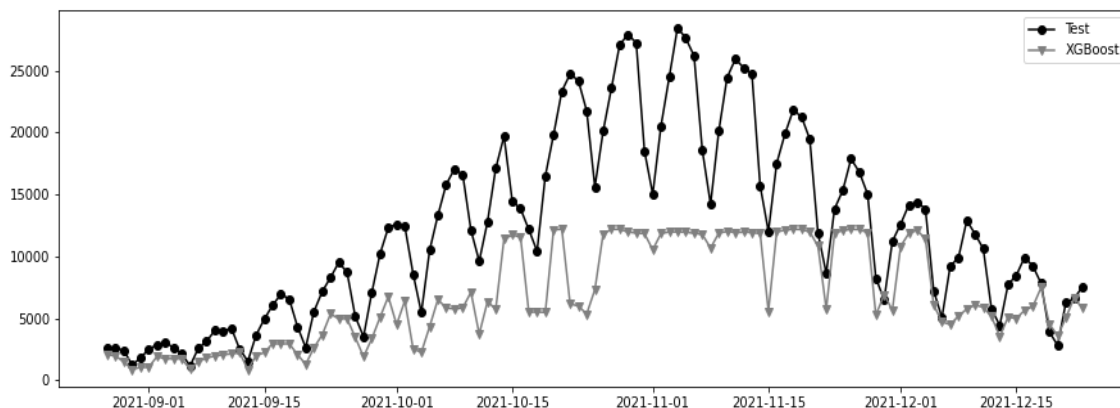
Аналіз даних проводився за допомогою мови програмування python, з використанням бібліотек Sklearn - Scikit-learn (Sklearn), XGboost.

Для проведення аналізу моделі розглянемо статистичну ситуацію в Україні. Набір даних про кількість випадків захворювань на COVID-19 в Україні завантажено з ресурсу [2] та презентовано на рис. 1(а). Дані часових рядів фіксують серію точок даних по кількості хворих, записаних щодня. Досліджуваний набір даних вміщує наступні змінні: країна, широта, довгота, кількість захворювань по днях. Розглянуто період з 22 січня 2020 року до 2021-12-22, який містить 702 дні. Для проведення прогнозування використовувався градієнтний бустинг. Часовий ряд кількості випадків захворювань на COVID-19 в Україні отриманий за допомогою моделі позначено сірим кольором на рис. 1б. Порівняння на рис. 1б тестового та реальних часових рядів свідчить про

досить велику різницю в прогнозі та невисоку точність моделі. В такому випадку рекомендується розглянути інші моделі для прогнозування кількості захворювань на COVID-19 в Україні.

(а)

(б)

Рис. 1 Часовий ряд кількості випадків захворювань на COVID-19 в Україні (а) за офіційними даними (а). Часовий ряд кількості випадків захворювань на COVID-19 в Україні отриманий за допомогою моделі, побудованої з використанням методу градієнтного бустингу (б).

Висновки. В роботі розглянуті особливості розробки моделей машинного навчання для прогнозування часових рядів. Різниця в значеннях реального та передбачуваного, як правило не є постійною величиною. Іноді значення можуть відрізнятися суттєво, але якщо модель є корисною для прогнозування досліджуваного процесу в цілому, то в її необхідно розповсюджувати та використовувати. Для проведення аналізу моделі розглянуто статистичну ситуацію в Україні щодо кількості випадків захворювань на COVID-19 в

Україні завантажено з ресурсу Для проведення прогнозування використовується градієнтний бустинг. Порівняння тестового та реальних часових рядів свідчить про досить велику різницю в прогнозі та невисоку точність моделі. В такому випадку рекомендується розглянути інші моделі для прогнозування кількості захворювань на COVID-19 в Україні. Висока точність прогнозу – це є бажаний критерій моделі, який може досягатися в певний проміжок часу і мати низьке значення в інший проміжок часу. Використання одночасно декількох моделей та порівняння їх роботи в часі є слушним прийомом для роботи з прогнозуванням.

Література.

1. Кононова К. Ю. Машинне навчання: методи та моделі: підручник для бакалаврів, магістрів та докторів філософії спеціальності 051 «Економіка» / К. Ю. Кононова. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – 301 с.
2. https://raw.githubusercontent.com/CSSEGISandData/COVID-19/master/csse_covid_19_data/csse_covid_19_time_series/time_series_covid19_confirmed_global.csv

О МЕТОДАХ РАСЧЁТА НЕСИММЕТРИИ НАПРЯЖЕНИЯ

Церетели Константин Отарович

к. т. н., профессор

Грузинский технический университет

г. Тбилиси, Грузия

Аннотация: Рассмотрен не симметричный режим работы сети электроснабжения. Основное внимание уделено не симметрию напряжения. Приведён расчёт не симметрии по методу симметричных составляющих. В то же время показано тот случаи расчёта, когда известны только модули напряжения сети относительно земли. Отмечено, что необходимо оценить фазовый сдвиг между напряжениями разной последовательности, что необходимо для надёжной работы сети электроснабжения.

Ключевые слова: суть электроснабжения, несимметрия напряжения, симметричные составляющие, показатели степени.

Одним из факторов увеличения электрических потерь в электрических сетях является не симметрия токов в его ветвях. Не симметрия нагрузки увеличивает потери энергии в сетях и уменьшает надёжность оборудования .

Изучение сетей с напряжением 10-0,4 кв показывает, что из-за большой удельной доли в сети однофазной нагрузки постоянно имеет место значительная не симметрия токов и напряжении. Не симметрия напряении вызывает резкую ухудшения технико-экономических характеристик сети (многократное увеличение потерь электроэнергии, увеличение нагрева элементов сети и т.д.), снижение эксплуатационной надёжности, уменьшение срока службы и т.д. Только из-за неоднородной нагрузки фаз потери в линиях 10-0,4 кв, трансформаторах составляет 4% от всей потребляемой электроэнергии.

При расчёте и анализа не симметричных режимов в сетях широко используется метод симметричных составляющих. Метод основан на представлении в виде суммы трёх симметричных систем величин любой трёхфазной системы. Они называются симметричными составляющими данной несимметричной системы. Эти системы отличаются друг от друга последовательностью фаз и называются системы прямой, обратной и нулевой последовательности.

Для этих систем имеет место следующие соотношения [1, с.85]:

$$\dot{B}_1 = a^2 \dot{A}_1, \quad \dot{C}_1 = a \dot{A}_1, \quad \dot{B}_2 = a \dot{A}_2, \quad \dot{C}_2 = a^2 \dot{A}_2,$$

Где a – фазный множитель (оператор поворота)

$$a = e^{+j\frac{2\pi}{3}} = \cos \frac{2\pi}{3} + j \sin \frac{2\pi}{3} = -\frac{1}{2} - j \frac{\sqrt{3}}{2}$$

Если неизвестны комплексные значения напряжений, а известны напряжения сети относительно земли V_A, V_B, V_C , то можно определить их комплексные значения $\dot{V}_A, \dot{V}_B, \dot{V}_C$, значения которых необходимо знать для следующих вычислений:

$$\begin{aligned} \dot{V}_N &= \frac{V_B^2 + V_C^2 - 2V_A^2}{6V_\phi} + j \frac{V_B^2 - V_C^2}{2\sqrt{3}V_\phi}, \\ \dot{V}_A &= \frac{2V_A^2 - (V_A^2 + V_C^2)}{6V_\phi} + V_\phi + j \frac{V_C^2 - V_B^2}{2\sqrt{3}V_\phi}, \\ \dot{V}_B &= \frac{2V_A^2 - (V_A^2 + V_C^2)}{6V_\phi} - \frac{1}{2}V_\phi + j \left(\frac{V_C^2 - V_B^2}{2\sqrt{3}V_\phi} - \frac{\sqrt{3}}{2}V_\phi \right), \\ \dot{V}_C &= \frac{2V_A^2 - (V_A^2 + V_C^2)}{6V_\phi} - \frac{1}{2}V_\phi + j \left(\frac{V_C^2 - V_B^2}{2\sqrt{3}V_\phi} + \frac{\sqrt{3}}{2}V_\phi \right). \end{aligned}$$

Где V_ϕ - модуль фазного напряжения сети.

Многие авторы считают, что во многих случаях необходимо оценить не только величины напряжения симметричных составляющих, но также фазные соотношения между ними, что даёт возможность объективно оценить процессы, происходящие в электроприёмниках, которые питаются от сети с несимметричным напряжением.

Параметры не симметрии напряжения можно точно вычислить в результате измерения напряжения. Возможность такого вычисления приведено в стандарте [2, с.13]. Согласно этому стандарту напряжения прямой последовательности основной частоты вычисляется по формуле:

$$V_1 = \sqrt{\frac{1}{12} [(\sqrt{3} V_{BA} + \sqrt{4V_{CB}^2 - (\frac{V_{CB}^2 - V_{AC}^2}{V_{BA}} + V_{BA})^2})^2 + (\frac{V_{CB}^2 - V_{AC}^2}{V_{BA}})^2]}.$$

Действующее значение напряжения обратной последовательности вычисляется по формуле:

$$V_2 = \sqrt{\frac{1}{12} [(\sqrt{3} V_{BA} - \sqrt{4V_{CB}^2 - (\frac{V_{CB}^2 - V_{AC}^2}{V_{BA}} + V_{BA})^2})^2 + (\frac{V_{CB}^2 - V_{AC}^2}{V_{BA}})^2]}$$

Действующее значение напряжения нулевой последовательности вычисляется по формуле:

$$V_0 = \sqrt{\left[\frac{V_{CB}^2 - V_{AC}^2}{V_{BA}} - 3 \frac{V_B^2 - V_A^2}{V_{BA}} \right]^2 + \left[\sqrt{4V_{CB}^2 - (V_{BA} - \frac{V_{CB}^2 - V_{AC}^2}{V_{BA}})^2} - 3 \sqrt{4V_B^2 - (V_{AB} - \frac{V_B^2 - V_A^2}{V_{AB}})^2} \right]^2}$$

Где V_{BA}, V_{CB}, V_{AC} - действующие значения межфазных напряжении основной частоты, В,кВ;

V_A, V_B , - действующие значения фазных напряжении основной частоты, В, КВ;

Коэффициенты нулевой k_{0V} и обратной последовательности k_{2V} напряжении трёхфазной системы в процентах вычисляются по формулам [3, с.3] :

$$k_{0V} = \frac{V_0}{V_{ном.ф}} \cdot 100; (1);$$

$$k_{2V} = \frac{V_2}{V_{ном.фм}} \cdot 100; (2)$$

где $V_{ном.ф}$ ($V_{ном.фм}$) - номинальные значения фазных и межфазных напряжении.

Допустимо показатели качества электроэнергии вычислить по формулам:

$$k_{0V} = \frac{\sqrt{3}V_0}{V_1} \cdot 100; (3)$$

$$k_{2V} = \frac{V_2}{V_1} \cdot 100; (4)$$

где V_1 – действующее значение напряжения прямой последовательности основной частоты, V, KV.

В месте с этим в стандарте не указано в каких случаях необходимо использовать формулы (1) и (2) и в каких случаях (3) и (4). Это может вызвать разное понятие качества электроэнергии при оценке по этим показателям. Этот вопрос особенно актуален при оценке качество электроэнергии на шинах низкого напряжения трансформаторных подстанции 10/0,4 (6/0,4). Особенно ярко это видно в осенно-зимний период , когда на трансформаторах добавка напряжения , как правило, максимально. В сетях 0,4 кВ в режиме минимальной нагрузки на шинах низкого напряжения напряжение может составить приблизительно до 420 V, а иногда ещё больше, тогда как номинальное напряжение составляет 380 V. Результаты расчёта коэффициента обратной последовательности показаны в таблице.

Таблица 1

Расчёт коэффициента обратной последовательности

V_{AB}, V	V_{BC}, V	V_{CA}, V	V_2, V	V_1, V	$K_{2V}, \%$	$K_{2V}^*, \%$	$K_{2V} - K_{2V}^*, \%$
420,2	415,8	416,0	7,028	417,33	1,684	1,849	-0,165
419,1	415,3	414,6	6,849	416,33	1,645	1,802	-0,157
413,4	408,8	408,8	7,859	410,20	1,916	2,068	-0,152
417,7	413,3	414,0	6,687	415,00	1,611	1,760	-0,148
415,9	412,0	411,3	7,010	413,07	1,697	1,845	-0,148

В последней столбе таблицы приведены разность коэффициентов k_{2V} , вычисленных по формулам (2) и (4). В некоторых режимах это разность по абсолютному значению превосходит половину нормированной n- погрешности показателя качества электроэнергии. Как отмечено в [5,с.3] применение какой нибудь из этих формул не даёт возможность получить достаточно полную информацию для комплексной оценки не симметрии в сети. Естественно надо

предположить одновременное использование этих двух формул, нормативно более жёстко связать эти формулы к таким показателям качества электроэнергии каким является отклонение напряжения.

Надо отметить, что в нормативных документах не освещён такой значительный вопрос, как оценка и сдвиг фаз между напряжениями разной последовательности. При эксплуатации систем электроснабжения контроль и обработка этих параметров даёт возможность: во первых выявить систематическую составляющую не симметрии и, соответственно, источник не симметрии в системе, и второе, отметить и эффективно проводить мероприятия для симметрирования и, третье, более полно оценить степень влияния на работу установок.

Список литературы

1. Бессонов Л.А. Теоретические основы электротехники.- М.: Высшая школа, 1996.
2. ГОСТ 131097. Электрическая энергия. Совместимость технических средств электромагнитная. Нормы качества электрической энергии в системах общего назначения. М.: Изд-во стандартов, 1998.
3. Петров А.В., Оценка уровня не симметрии в трехфазных распределительных сетях и его взаимосвязь с отклонением напряжения. В сб, науч. трудов по итогам 1-й Российской конференции «Физико-технические проблемы создания новых технологий в АПК» - Ставрополь, 2001.

УДК 69.00

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОЕКТУВАННЯ СКЛАДНИХ СИСТЕМ У ВІТЧИЗНЯНІЙ БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Цюцюра Микола Ігорович,
д.т.н., доцент, професор кафедри ІТ

Єрукаєв Андрій Віталійович,
к.т.н., доцент кафедри ІТ

Йовко Микола Михайлович,
студент

Гончаренко Євгеній Олександрович
аспірант кафедри ІТ

Київський національний університет будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

Анотація: завжди була і буде актуальною проблема безпеки при експлуатації житлових будинків, адже при будівництві необхідно враховувати велику кількість умов, щоб створити безпечні умови для життя людей. Для кожного проекту будівництва необхідно розраховувати нові якісні показники, адже зі зміною місця будівництва, зміною плану проекту, складу ґрунтів, кліматичних умов і т. д., змінюються необхідні параметри якості будівлі. Ці фактори зумовлюють актуальність та нагальність проведення досліджень для вдосконалення методів для створення моделей з графічним відображенням, на які можна впливати у часі.

Ключові слова: складні системи, будівельна галузь, проектування, безпека експлуатації, будівельні норми

Процес проектування житлових будинків зазнав значних змін за останні роки, при чому не лише в нашій країні, а й у всьому світі з кількох причин.

Кількість людей, що проживають на Землі весь час збільшується з великими темпами, що спонукає до будівництва все нових і нових будинків.

Світова економіка у середньому, постійно зростає, через що виникла можливість для будівництва більш складних конструкцій, що значно вплинуло на комплексність та затратність у проектуванні таких будинків.

Кліматичні умови в нашому регіоні досить сильно змінились, через що велика кількість готових до використання проектних рішень більше не є актуальними.

Однією з основних проблем сучасної науки є розробка та впровадження методів проектування складних систем [1]. Вирішальне значення в дослідженнях такого класу задач отримали, так звані, загальні питання, що відносяться до загальної структури системи, організації взаємозв'язку між її елементами, взаємодії елементів системи з навколишнім середовищем.

Процес проектування житлових будинків зазнав значних змін за останні роки, при чому не лише в нашій країні, а й у всьому світі з кількох причин.

Кількість людей, що проживають на Землі весь час збільшується з великими темпами, що спонукає до будівництва все нових і нових будинків.

Світова економіка у середньому, постійно зростає, через що виникла можливість для будівництва більш складних, але більш привабливих для людей конструкцій, що значно вплинуло на комплексність та затратність у проектуванні таких будинків.

Великі міста весь час розширюються під впливом урбанізації, через що інколи постає необхідність будівництва об'єктів у таких місцях, де раніше будівлі такого типу не будувались, що змушує при проектуванні використовувати нові методи та розрахунки.

Кліматичні умови в нашому регіоні досить сильно змінились за останні роки під впливом глобального потепління, збільшення викидів вуглекислого газу, часткового руйнування озонового шару і т. д., що є причиною того, що велика кількість готових до використання проектних рішень більше не є актуальними у нашому регіоні, адже вони не враховують нинішні середньорічні показники атмосферних опадів, мінімальної та максимальної температури повітря, швидкості вітрів, термічних та механічних навантажень та вірогідності

виникнення небезпечних природних явищ, які раніше не виникали у нашому регіоні або мали низьку силу. Наразі ж ситуація досить сильно змінилась і продовжує змінюватись, що змушує проводити нові дослідження з проектування житлових будинків, оперуючи актуальними даними, для упередження часткового або повного руйнування будівель у яких живуть люди, спричиненого кліматичними або погодними умовами.

Ще 50-60 років тому, п'ятиповерховий житловий будинок «хрущовка», з приблизним терміном експлуатації 50 років, вважали оптимальним за критерієм висотності, адже у ті часи, не було такої необхідності економити на площі, що давало можливість будувати більшу кількість будинків, але з меншою кількістю мешканців [2].

Якісні показники таких будівель зараз набагато нижче встановлених норм, тому, такі споруди потребують влаштування додаткового захисту. При своєчасних капітальних ремонтах, як показали останні дослідження, період експлуатації «хрущовок» може бути продовжений до 100 років. Зважаючи на неможливість та економічну недоцільності знесення таких будівель, проведення додаткових досліджень для пошуку можливих шляхів укріплення цих конструкцій стає все більш актуальним. Крім того, різноманітність архітектурних форм фасадів дозволяє забезпечити кожному будинку індивідуальність і надати містам новий виразний вигляд.

Наразі, на жаль, ситуація з висотністю сильно змінилася, вільної для будівництва площі стає все менше, а ціна на неї зростає, що спонукає будівельні компанії будувати більш компактні, висотні будівлі, економлячи таким чином площу землі, але значно збільшуючи житлову площу та кількість квартир будинку.

Для моделювання складних систем використовуються різні методи, вибір яких залежить від багатьох факторів: цілей моделювання, складності систем, засобів моделювання та ін [3]. Технічні і програмні засоби моделювання розширюють можливості застосування математичних моделей на всіх етапах проектування, дослідження і управління, що обумовлює актуальність розробки

нових методів побудови моделей. Незалежно від способу побудови моделі, важливою характеристикою є графічне відображення її стану.

Розвиток інформаційних технологій дав можливість почати використовувати їх для вирішення задач оперативного проектування складних систем, характерними представниками яких є візуалізація протікання фізичних процесів у об'єктах будівництва. Складнощі моделювання фізичних об'єктів в основному виявляються в: динамічній обробці даних; неоднорідності розподілу параметрів; нелінійній залежності між параметрами та узагальненими координатами системи.

В даний час завдання підвищення ефективності математичних моделей систем за рахунок розширення можливостей графічного представлення інформації вимагають подальшого опрацювання.

Безпека та здоров'я людей завжди були і будуть найголовнішими факторами у проектуванні та будівництві житлових будинків, тому, очевидно, що завжди буде актуально проводити дослідження та розрахунки для забезпечення безпечної життєдіяльності людей, а з виникненням обставин для зміни технології будівництва, ця проблема є як ніколи нагальною. Основним рушієм ринку в Україні залишається житлове будівництво, яке займає близько 70% всіх будівельних робіт в столиці. Відомо багато випадків, коли розпочаті будівельні роботи на довгий період припиняють свою діяльність відносно певних об'єктів будівництва, або і зовсім зупиняються на невизначений термін. Значна частка зупинки процесу будівництва – технічна помилка у розрахунках, або проектуванні; недосконале вивчення географії будівництва; підбір неякісних матеріалів та деталей; низька якість будівництва об'єктів цього класу, а також відсутність додаткових функціональних можливостей майбутніх житлових комплексів.

Переважну більшість проблем безпеки експлуатації сучасних житлових будівель можна вирішити на етапі планування та проектування, що дає можливість оцінити якісні показники споруди та ефективність застосованих методів досягнення задовільної міцності та стійкості у час, коли будівельні

роботи ще не розпочато, завдяки чому навіть суттєва зміна плану будівництва не порушить процес будівництва, адже усі необхідні параметри буде скориговано на плані, а не на будівлі, що будується.

Враховуючи, що сучасні будівлі за своїм розміром, схемою планування приміщень та архітектурою стають складніші з плином часу, наразі, можливість аналітичного огляду будівельного плану без залучення складного програмного забезпечення не є можливим, перспективи впровадження саме технологій проектування складних систем у будівництві.

Питання забезпечення надійності та стресовитривалості будівель та споруд є одним із найбільш актуальних та важливих для нашої країни, в якій забудовники не завжди вважають за необхідне дотримуватись усіх необхідних норм будівництва, через що наражають людей на серйозну небезпеку.

Окупність робіт по підвищенню безпеки людей шляхом моделювання будинків складно недооцінити.

Отже, виходячи з представлених даних, тема забезпечення надійності та стресостійкості будинків на даний час є дуже актуальною, як з точки зору забезпечення безпеки людей так і з точки зору оптимізації процесу моделювання загалом.

Серед основних цілей можна виділити два напрямки:

- зменшення витрат на проектування будинку;
- покращення якості та термінів виконання.

В свою чергу, покращення якості можна досягти двома шляхами:

- застосуванням сучасних інструментальних засобів як технічних так і програмних (застосування новітньої техніки, застосування нових програмних рішень);
- підвищенням точності та деталізації моделювання (застосування ефективних та сучасних методів розрахунку для досягнення найкращих результатів).

Цілі підсистеми візуалізації протікання фізичних процесів в об'єктах дослідження зображені на рис.1.

Рис 1. Дерево цілей підсистеми візуалізації протікання фізичних процесів в об'єктах дослідження.

На початковому етапі побудови математичної моделі, необхідно розробити еквівалент прообразу, що буде відображати головні його властивості у математичній формі – закони, логічні взаємозв'язки, якими пов'язані його елементи. Дослідження математичної моделі проводиться з використанням теоретичних методів, що у свою чергу дозволяє оперувати важливими знаннями про предмет дослідження.

Наступний етап полягає у розробці алгоритму для розрахунку математичної задачі [4]. Його можна охарактеризувати набором математичних формул, за якими проводяться необхідні розрахунки та заданих логічних умов, якими задається порядок виконання даних формул.

Як правило, для однієї і тієї ж математичної задачі можна запропонувати декілька обчислювальних алгоритмів. Однак, необхідною є побудова саме ефективних обчислювальних методів, які дозволяють отримати рішення поставленого завдання із заданою точністю за мінімальну кількість дій (арифметичних, логічних), тобто з мінімальними витратами часу.

Ці питання дуже серйозні і складають предмет теорії чисельних методів. Обчислювальний експеримент має "багатоваріантний" характер. Рішення будь-якої прикладної задачі залежить від численних вхідних змінних і параметрів. Наприклад, якщо розраховується міцність конструкції будинку, то є багато різних змінних і конструктивних параметрів, серед яких потрібно визначити їх оптимальний набір, що забезпечує ефективне функціонування даного будинку. Отримати рішення відповідної математичної задачі у вигляді формули, що містить явну залежність від змінних і конструктивних параметрів, для реальних завдань не вдається.

Головним об'єктом дослідження є житлова будівля та зміна її характеристик під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Так як даний предмет дослідження є комплексним, складним для прикладного аналізу, його буде умовно розділено на пов'язані між собою елементи.

Для успішного і ефективного функціонування практично будь-якої підсистеми необхідні контроль, аналіз та впровадження автоматизації для окремих процесів або їх сукупності. Автоматизація дозволяє підвищити продуктивність і якість підсистеми, оптимізувати процеси управління, знизити витрати.

При самому загальному підході інформаційну систему (ІС) можна визначити як сукупність організаційних і технічних методів для збереження та обробки інформації з метою забезпечення інформаційних потреб користувачів (абонентів).

Враховуючи, що аналітичний розбір такої задачі створення програмного продукту для проектування складних систем є можливим, враховує можливості до вдосконалення, оптимально використовує наявні ресурси та задовольняє вимогам до адекватності та логічної вірності, можна стверджувати про надзвичайно високий потенціал подальшого розвитку даного проекту, особливо з боку вітчизняних ІТ-компаній, що зумовлено високими тенденціями розвитку української ІТ сфери та нагальною необхідністю вдосконалення підходів до проектування, які використовуються українськими забудівельниками.

Висновок

Впровадження таких технологій не лише надає нові можливості і ефективність проектування, а й є необхідним та обов'язковим, що значно підвищує його перспективність та нагальність детального огляду.

Щоб зберегти і вдосконалити вітчизняну будівельну галузь, настала нагальна потреба створення і застосування сучасного нормативного та інформаційного забезпечення, сучасних методів реалізації імітаційних моделей для комп'ютерного проектування на всіх етапах їх будівництва і експлуатації.

Надзвичайно перспективними, на погляд автора, є технології комплексного моделювання, які демонструють можливість досягнення високої швидкості і якості аналізу проектних та моделювальних робіт, а також значну економію коштів, що матиме значний вплив та принесе вагомий внесок для розвитку вітчизняної будівельної галузі.

Список літератури

1. Комп'ютерні технології числового моделювання будівельних конструкцій/ уклад.: О.В. Родченко. – К. : НАУБ 2017. – 52 с.
2. Котляр, М. І. Технологія зведення будівель та споруд і технологія реконструкції / М. І. Котляр, Т.В. Рапіна; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2015. – 109 с.
3. Экштайн У. Комп'ютерне моделювання М. 1995 р.
4. Джеймс Дж. Нутаро (2011). Побудова програмного забезпечення для моделювання: теорія та алгоритми, із застосуваннями на C ++. Джон Вайлі та сини. ISBN 978-1-118-09945-2.

ПСИХОЛОГІЯ ВІЗУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ САЙТІВ

Чернявський Богдан,
доцент кафедри дизайну

Смирнова Анна,
студентка

Київський національний університет технологій та дизайну
місто Київ, Україна

Анотація: У роботі досліджено вплив візуальної складової сайту на людину та її користувальницький досвід. Визначена важливість розуміння користувача, його поведінки та потреб при проєктуванні макету сайту та розробці дизайну для нього.

Ключові слова: дизайн, сайт, емоції, сприйняття, досвід.

У веб-дизайні велику роль відіграє UX складова, тобто дизайн взаємодії з користувачем. Творці сайтів наполегливо трудяться щоб від взаємодії з продуктом у користувачів сформувався позитивний досвід. Для цього проводиться аналітика аудиторії, її потреб, вивчення найзручніших сценаріїв тощо, але хіба це було б можливим без візуальної сторони дизайну? UI дизайн грає набагато важливішу роль і робить більший вплив на людей. Вивчаючи це питання глибше, можна зрозуміти, що це має наукове пояснення.

У задачу UI/UX дизайнера входить створення продукту для користувачів, залучення їх до історії цього продукту чи бренду і, звичайно ж, заклик до дії. Загалом, усе це стосується взаємодії з людьми. А будь-яка робота з людьми без розуміння їхньої поведінки неможлива. Тому дослідження зв'язку психології та UI дизайну – справді важлива мета для кожного веб-дизайнера.

Зрозумілі за структурою та змістом сайти – запорука успіху, але, на жаль, цього недостатньо. Дизайн повинен викликати позитивні емоції: чи це радість, подив, чи інтерес. У такому разі користувач залишиться задоволений

отриманим досвідом і наші основні цілі також будуть досягнуті. Наприклад, за наявності яскравих емоцій користувач точно запам'ятає частину поданої інформації, захоче повернутися на сайт ще раз, або порадити його знайомим.

Всі ми люди, якими постійно рухають емоції, навіть коли здається, ніби всі нами прийняті рішення є раціональними. Але якщо говорити про інтернет у контексті 2022 року, коли нас оточує культура безкінечного потоку інформації, то результат буде один. Ті сайти, які не знайшли емоційний відгук у нашій душі, забудуться в ту саму хвилину, як ми закриємо вкладку. Тому в базових навичках дизайнера має бути така якість, як уміння утримати увагу користувачів та занурити їх у свій продукт.

Однак, перш ніж пізнавати ази емоційного дизайну та впроваджувати його в макети, варто познайомитися з критеріями, які необхідні для задоволення базових потреб користувача. Принцип тут такий самий як у піраміді Маслоу – спочатку мають бути закриті первинні потреби, щоб можна було перейти до естетичних. Аарон Уолтер створив схожу піраміду, тільки на ній зображено ієрархію потреб людей не з реального світу, а з цифрового простору. [1] Суть її така: візуальна та емоційна складова сайту спрацює лише в тому випадку, якщо продукт відповідає таким критеріям:

- Функціональність
- Надійність
- Зручність

Функціональність - коли набір можливостей сайту відповідає потребам користувачів, його можна назвати функціональним.

Надійність - нововведення в дизайні розвивають індустрію і дають можливість новому поколінню проявити себе, але не варто забувати, що середньостатистичний користувач буде більш задоволений, якщо побачить знайомі патерни користування сайтом.

Зручність - користувачеві не варто додумувати, де знайти потрібний елемент, інакше завдання дизайнера провалено. Інтерфейс має бути інтуїтивно зрозумілим для будь-якого користувача.

Якщо базові критерії при розробці сайту дотримані, можна приступати до роботи над візуальною складовою.

Починати варто з фотографій, вони відіграють ключову роль у сприйнятті користувача. Згідно з дослідженнями, зображення та інші візуальні елементи здатні передати набагато більше інформації, ніж слова. Відповідно до теорії сенсорної семантики Нельсона: людині легше бачити розбіжності у зображеннях, ніж у словах. Тому, щоб зберегти цей ефект, не варто розміщувати на сайті схожі фотографії, інакше мозку їх буде важко запам'ятати. [2]

Для дизайнерів це має велике значення, чи зможе користувач згадати через кілька днів отриману на сайті інформацію. І опитування показали, якщо сайт містить лише текстове наповнення – наш гість запам'ятає менше 10% інформації, якщо ж контент підкріплюватиметься зображеннями – 65%. Це майже у 6 разів більше, що звичайно змушує приділяти пошуку відповідних фотографій більше часу та сил.

На завершення варто сказати, що візуальний контент викликає миттєві емоції у людини, чого набагато важче досягти за допомогою тексту. Дизайн має бути продуманим до дрібниць, адже одні й ті самі зображення можуть викликати різні емоції у різних людей. Для передачі саме тієї суті, що закладалася спочатку, варто детально вивчити цільову аудиторію та проводити тестування. Хорошою практикою вважається проведення опитування серед далеких від індустрії знайомих, запитати, які почуття у них викликає дизайн і почути думку з боку.

У ході дослідження зв'язку психології та візуальних рішень у дизайні було з'ясовано, що на сприйняття сайту безпосередньо впливає його візуальна складова, вона й викликає емоції. За допомогою правильно підібраних візуальних рішень, людина краще запам'ятовує інформацію подану на сайті, вникає в зміст продукту і отримує позитивний користувальницький досвід.

Список літератури

1. Уолтер А. Эмоциональный веб-дизайн. США, 2012. 144 с.
2. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / [гол. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ «фірма «Планер», 2016. – Вип. 23. – 310 с.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Абылкасымова Алма Есимбековна

Доктор педагогических наук, профессор

Бижанова Акманат Серикбаевна

Магистрант КазНПУ имени Абая

г. Алматы

Аннотация: Анализ систем образования с высокими показателями убеждает, что «согласованность» учебной программы является жизненным фактором совершенствования образовательных стандартов по стране. Другими словами, содержание учебных программ, методики обучения и оценивание должны быть согласованны.

Ключевые слова: математика, обновления содержания образования, программа, учебный процесс.

Главной целью реформ образования в Казахстане является адаптация системы образования к новой, социально-экономической среде, ускорение вхождения республики в ряды 30 самых развитых стран мира. Таким образом содержание образования, система целей, подходы и методы преподавания и внеурочная деятельность направлены на то, чтобы со школы выходил выпускник ответственный, проявляющий активную гражданскую политику, добросовестно относящийся к своей работе и стремящийся к достижению высоких результатов.

Качественное изменение образования невозможно без формирования нового взгляда учителя на свое место и роль в учебном процессе, нового

отношения к ученику. Поэтому важно, чтобы учитель сам понимал суть новых изменений, смысл нового качества образования новых образовательных результатов. Именно поэтому педагогу необходима готовность к восприятию методологии и содержания обновленного содержания среднего общего образования, к изменению программного и методического обеспечения образовательного процесса, к изменению целей и способов педагогической деятельности.

Одними из «первых верных шагов» в покорении мной «вершины знаний» было прохождение курсов повышения квалификации по программе обновления содержания среднего образования для учителей математики. Основная задача данных курсов, по моему мнению — помочь казахстанским учителям усовершенствовать педагогическую практику, научиться работать не источником информации, а «путеводителем» для нахождения знаний самим учеником. Результат обновлённой программы, с которой нас знакомят на курсах, заключается в том, чтобы ученики научились тому, как учиться самостоятельно, и в результате могли стать независимыми, самомотивированными, увлеченными, уверенными, ответственными учениками с развитым критическим мышлением и проявляющими компетентность в цифровых технологиях.

Итак, из всего выше сказанного что же требуется от учителя который работает по программе обновлённого содержания образования ? Это умение:

- формулировать учебные цели для достижения результатов;
- строить учебный процесс по организации усвоения учебного материала;
- готовить учебные материалы в соответствии с учебными целями;
- использовать потенциал информационной среды для учебного процесса;
- создавать условия для опережающего развития учащихся в и личностно-деятельностной направленности ;
- создавать атмосферу психологического комфорта и поддержки;
- готовить учащихся к самообразованию, самоопределению и самореализации;

•оценивать текущие результаты, направленные на достижение поставленных целей.

Основное содержание настоящей Программы представлено в виде семи отдельных модулей, которые в ходе обучения рассматриваются в комбинированном виде.

На моих уроках математики прослеживаются все семь модулей:

1 модуль

Очень радовали детей Модуль «**Новые подходы**». В свои уроки математики я включила диалоговое обучение в форме кумулятивной беседы, в которой каждый ученик принимал и соглашался с тем, что говорили другие. Была применена стратегия «Грани Куба», где каждой группе при кидании куба выпадал вопрос, составленный по таксономии Блума, и далее учащиеся должны составить толстые вопросы, (Предложите Почему?, Докажите?, Объясните...Поделитесь.. Придумайте..).В конце урока при изучении тем, дети составляли по этой же стратегии вопросы другим группам, это задание приобрело соревновательный характер, где ученики испытывали интерес к составлению и нахождению правильного ответа к вопросу в обучении. Также всевозможные тренинги, которые заряжали детей активностью.

2 модуль. Обучение критическому мышлению

На всех уроках формировались навыки **критического мышления**. Планируя структуру своего урока, я продумывала, прежде всего, как подбор заданий на всех этапах урока будет развивать навыки критического мышления. Если проследить все задания через серию 4 уроков, можно увидеть, как постепенно происходит их усложнение, как новые задания строятся исходя из того, чему дети уже научились.

Результат внедрения этого модуля:

- развитие навыков критического мышления: умение рассуждать, анализировать, делать выводы, сравнивать, обобщать, оценивать и объяснять
- ученики сами ищут пути решения проблем на уроке;

3 модуль

Модуль «**Оценивания обучения**» способствует снятию тревожности, повышению активности детей на уроке способствовали и методы формативного оценивания, которые я использовала на своих уроках самооценивание по критериям, взаимооценивание в группах и парах, невербальное оценивание, оценивание по ключу. Такое оценивание помогало ученикам, лучше понять уровень своего продвижения в изучении этой темы Кроме этого на своих уроках использовала формативное оценивание, устные комментарии, «Большой палец», жесты согласен, не согласен, «+» хлопок, аплодисменты, стикеры.

Результаты применения модуля ОДО:

- Заинтересованность учащихся в оценивании: оцени сам себя или одноклассника;
- Определяется уровень знаний
- Снижается тревожность;
- Эффективность обратной связи;
- Оценивание повлияло на мотивацию и самооценку учеников.
- Приобретены навыки критериев оценивания.

4 модуль

Использование модуля ИКТ – это расширение информационного поля ученика, повышение мотивации. С применением интерактивной доски уроки становятся интересными, насыщенными

5 модуль

Модуль «**Обучение одарённых и талантливых учеников**».

Цель данного модуля вовлечь одарённых и талантливых детей в процесс обучения и создать условия для реализации их возможностей. Обучение талантливых детей происходило через углубление и расширение заданий. Для того, чтобы создать им комфортные условия были подготовлены разноуровневые задания АВС, – где уровнем «С» подразумевалось задание повышенной сложности Данные ученики с интересом выполняли задания, и старались помогать слабым, одарённые дети почувствовали себя в роли

учителя-консультанта. На первых уроках это прослеживается через парную работу, в последующих уроках можно проследить и в групповой работе. Каждый ребёнок был задействован. Если на первых уроках дети много задавали вопросы мне по заданиям, то в конце они работали самостоятельно и были моей правой рукой.

6 модуль

Возрастные особенности в обучении прослеживались в тренингах, которые очень понравились школьникам. Отработаны правила работы в группе, чётко распределялись обязанности по группам.

Рефлексия результатов модуля «Возрастные особенности» показала такие результаты:

- 1 Создан психологический комфорт на уроке.
- 2 «Скучающие» ученики активизировались (приняли участие в диалоге)
- 3 «Тихие» стали раскрываться (диалог)

7 модуль

Модуль «**Управление и лидерство в обучении**» прослеживался через тренинги работы лидеров в группе, развитие инициативы учащихся, умение высказывать собственное мнение, например в стратегии «Башня», хорошо проявляются организаторские способности в группе. Если на первых уроках дети не могли самостоятельно распределять роли, то на последующих уроках, при работе в группах ученики проявляли лидерские качества, сами распределяли роли. В роли лидеров проявили себя многие учащиеся. Так же при создании и защиты кластеров дети раскрывали свои лидерские качества.

После проведения уроков математики, я сделала для себя много выводов, о том, на что способны ученики, я сама научилась размышлять об эффективности применяемых стратегиях на том или ином этапе урока.

За время своей педагогической деятельности мне пришлось столкнуться с различными моделями, технологиями, способами обучения, в которых дети проявляли явную заинтересованность самим процессом познания. Но, на мой взгляд, наибольшая эффективность образовательного процесса достигается при

использовании методик активного обучения, когда все участники оказываются вовлечёнными в процесс познания. Активные методы обучения исключают преобладание какого-то одного мнения над всеми прочими. Ученики в процессе учатся мыслить критически, сопоставляя, анализируя информацию, оценивая разные мнения, общаясь с другими и принимая ответственные решения.

Нам нужно использовать новые формы обучения, что способствовало бы лучшему усвоению учебного процесса и повышению качества знаний учащихся. Мы живём в таком изменяющемся мире, что мы должны понимать, что мы должны меняться. Уроки должны стать уроками поиска истины, открытий истины, совместной деятельности учителя и ученика, когда они вместе стараются ответить на те вопросы, которые выдвигает жизнь. Школа не может научить ребёнка всему и на всю жизнь, это в принципе невозможно, но школа может помочь ребёнку учиться на протяжении всей жизни. И поэтому учитель должен помочь ребёнку овладеть разнообразными способами самостоятельного получения информации, научить новым видам деятельности, сделать ребёнка думающим, размышляющим человеком, который не испугается, встретив в жизни трудности, и это поможет им стать успешным в их дальнейшей жизни.

Список литературы

1. Алимов А.К. Использование активных методов формирования. Методическое пособие «НИШ» ЦПМ, 2014-188с.
2. Кусаинов Г.М. Педагогическая технология современной школы.- Астана: РНПЦ «Учебник», 2014-348с.
3. Обновление содержания среднего образования на основе опыта НИШ. Методическое пособие.- Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2014-43с.

НОВІ КЛАСИ ІНТЕГРОВНИХ НЕПОВНИХ НЕЯВНИХ ЗВИЧАЙНИХ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ

Калайда Олексій Феофілович
канд. фіз-мат н., доцент
Київський Національний
університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

11 травня - мені 90

Анотація. Розглядаються нові до відомих класи неявних неповних звичайних диференціальних рівнянь, а саме, більш загальні класи таких рівнянь як-от рівнянь, залежних лише від старшої похідної, рівнянь, залежних лише від старшої похідної та незалежної змінної, рівнянь, залежних лише від старшої та передстаршої похідних та, нарешті, рівнянь, залежних лише від старшої та прапередстаршої похідних.

Ключові слова: рівняння, неявні, неповні, диференціальні, похідна, старша, передстарша, прапередстарша.

Відомі класи інтегровних неповних неявних звичайних диференціальних рівнянь [1, с. 310], [2, с. 160], виявилось, не вичерпують усіх таких класів. Тут наводиться ще ряд такого типу класів рівнянь. Класи таких, виявляється, легко можна доповнити простим їх узагальненням. Для цього використовуються прийоми та засоби розв'язування неповних неявних диференціальних рівнянь.

Розглянемо згадані нові класи інтегровних класів рівнянь.

1. Узагальнення рівнянь, залежних лише від старшої похідної. Розглянемо неявне векторне рівняння (узагальнення класу рівнянь $F(y^{(m)}) = 0$)

$$F(\gamma(x)y^{(m)} + \varphi(x)) = 0.$$

Звідси маємо (розв'язок $y(x)$ добувається шляхом послідовного інтегрування):

$$\gamma(x)(y^{(m)} + \varphi(x)) = \alpha \Rightarrow y^{(m)} = \gamma^{-1}(x)\alpha - \varphi(x) \Rightarrow y(x) = \omega(x, C_1, \dots, C_m).$$

2. Узагальнення рівнянь, залежних лише від старшої похідної та незалежної змінної. Розглянемо неявне векторне рівняння (узагальнення класу рівнянь $F(x, y^{(m)}) = 0$)

$$F(x, \gamma(x)(y^{(m)} + \varphi(x))) = 0$$

Маємо (розв'язок $y(x)$ добувається шляхом послідовного інтегрування):

$$\gamma(x)(y^{(m)} + \varphi(x)) = \gamma(x)(y^{(m)} + \varphi(x)) = \alpha(x) \Rightarrow y^{(m)} = \gamma^{-1}(x)\alpha(x) - \varphi(x) \Rightarrow y(x) = \omega(x, C_1, \dots, C_m).$$

3. Узагальнення рівняння, залежних лише від старшої та передстаршої похідних. Розглянемо неявне (векторне) диференціальне рівняння (узагальнення класу рівнянь виду $F(y^{(m-1)}, y^{(m)}) = 0$)

$$F(y^{(m-1)}, \gamma(x)(y^{(m)} + \varphi(x))) = 0$$

Маємо (розв'язок $y(x)$ добувається шляхом послідовного інтегрування)

$$\gamma(x)(y^{(m)} + \varphi(x)) = \gamma(x)(y^{(m)} + \varphi(x)) = \alpha(x) \Rightarrow y^{(m)} = \gamma^{-1}(x)\alpha(x) - \varphi(x) \Rightarrow y(x) = \omega(x, C_1, \dots, C_m).$$

4. Узагальнення рівняння, залежних лише від старшої та прапередстаршої похідних. Розглянемо неявне (векторне) рівняння (узагальнення рівняння виду $F(y^{(m-2)}, y^{(m)}) = 0$)

$$F(y^{(m-2)}, \gamma(x)(y^{(m)} + \varphi(x))) = 0.$$

Заміною $y^{(m-2)} = z$, $y^{(m-1)} = p(z) \Rightarrow y^{(m)} = pp'_z = \frac{1}{2}(p^2)'_z$ рівняння зводиться до рівнянь попереднього класу.

Висновки. Розширено множину п'яти інтегровних неявних неповних диференціальних рівнянь ще на кілька нових класів.

Список літератури/Bibliography

1. Математический анализ (в 3-х томах). Том 3. (Ляшко И.И., Боярчук А.К., Гай Я.Г., Калайда А.Ф. (1987). Главное Издательство Издательского Об'единения «Вища школа». – 344 с.

2. Головач Г.П., Калайда О.Ф. (1997) Збірник задач з диференціальних та інтегральних рівнянь. К.: «Техніка». - 287с.

ПРО ІНТЕРЛІНАЦІЇ ФУНКЦІЙ

Калайда Олексій Феофілович

канд. фіз-мат н., доцент
Київський Національний
університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна*З нагоди 8-річчя
моєї правнучки Рорвен*

Анотація. Проводиться аналіз та співставлення колокацій та інтерлінацій функцій. Показано, що інтерлінації (а також інтерфлектації) функцій можливі лише при аналітично заданій апроксимованій функції (або, принаймні, їхньої слідів). Такі апроксимації корисні тим, що за їх допомогою можна легко будувати двосторонні наближення апроксимованої функції.

Ключові слова: функція, колокація, інтерлінація, інтерфлектація, наближення, апроксимація, двосторонні.

Інтерлінації та інтерфлектації – це один із способів апроксимації багатовимірних функцій (так звані напівколоканти). Мета статті, показати, що інтерлінації придатні лише для аналітично заданих функцій або функцій, заданих диференціальним рівнянням.

Розглянемо інтерлінанти з паралельними координатним осям (побудовані на основі колокант - многочленів Лагранжа)

$$f(x, y) \approx \sum_{j=0}^n \omega_j(x) f_j(y), f_j(y) = f(x_j, y), f(x, y) \approx \sum_{i=0}^m \varpi_i(y) f_i(x), f_i(x) = f(x, y_i), \quad (1)$$

$$\omega_j(x) = \frac{\psi_j(x)}{\psi_j(x_j)}, \psi_j(x) = \prod_{i=0, i \neq j}^n (x - x_i), \varpi_i(y) = \frac{\phi_i(y)}{\phi_i(y_i)}, \phi_i(y) = \prod_{j=0, j \neq i}^m (y - y_j)$$

- базисні функції, $f_j(y), f_i(x)$ – сліди апроксимованої функції (у випадку многочленів типу Лагранжа відповідно, базисні функції $x \mapsto \omega_j(\sigma(x)), y \mapsto \varpi_i(\bar{\sigma}(y))$,

$\sigma, \bar{\sigma}$ – задані функції).

Бачимо, що як тільки сліди функцій в (1) апроксимувати колокантою, дістанемо двовимірну колоканту функції.

Висновки. Показано, що інтерлінанти (1) перетворюються в двовимірні колоканти при апроксимації слідів апроксимованої функції колокантами довільної природи. Для таблично заданих функцій їхні інтерлінанти та інтерфлеканти неможливі. Єдина їхня користь – це простіша конструкція, та можливість (при наявності аналітичних слідів апроксимованої функції) побудови двосторонніх апроксимант аналітично заданих складних функцій, а також їхніх частинних похідних та можливість при цьому використання матричних формул $x \mapsto \omega_j(\sigma(x)), y \mapsto \varpi_i(\bar{\sigma}(y))$, $\sigma, \bar{\sigma}$ – чисельного диференціювання [1, с. 41]. Для побудови двосторонніх інтерлінант та інтерфлокант функцій достатньо побудувати інтерлінанту (інтерфлоканту) за системою вузлів, зсунуту на один вузол вправо (вліво) по відношенню до попередньої системи вузлів.

Список літератури/Bibliography

1. Калайда О.Ф. (2000). Чисельні методи (основи обчислювальної математики) (Навчальний посібник), К.: ВПЦ «Київський університет». – 249 с.

О ЗАДАЧЕ ШТУРМА-ЛИУВИЛЛЯ В СЛУЧАЕ КОМПЛЕКСНОЙ ПЛОТНОСТИ

Масталиев Вагиф Юсиф оглы

Кандидат физико-математических наук, доцент

Искандарова Улвия

Докторант

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

В работе рассматривается задача Штурма-Лиувилля при граничных условиях Дирихле, и простейшей, однако существенно комплекснозначной плотностной функции.

Ключевые слова: фундаментальное решение, асимптотика, аналитическая функция, непрерывное дифференцирование, асимптотическая формула, параболическое уравнение, спектральная задача, задача Коши, оператор

Рассматриваем задачу

$$y'' - \lambda^2 a^2(x) y = 0, \quad x \in [0;1] \quad (1)$$

$$y(0) = 0, \quad y(1) = 0 \quad (2)$$

где $a(x) = \frac{x+b}{x+c}$ - заданная комплекснозначная функция, $\alpha(x) = \arg a(x) \neq const$

b, c - комплексные числа, λ комплексный параметр, а $y(x)$ искомая функция и $\text{Im} b \neq 0$.

Для корректности будем считать, что $\text{Im} b > 0$. Опуская аналогичные рассуждения и лишь приведем окончательные результаты для случая $\text{Im} b > 0$

В работе исследуются асимптотика фундаментальных системы частных решений уравнения (1). Первым делом изучено переход системы дифференциальных уравнений первого порядка к системе интегральных уравнений.

Уравнения (1) специфична [1], [2] в связи с тем, что аргументы корней $\pm a(x)$ характеристического уравнения по Биркгофу, не постоянны в $[0, 1]$.

Принимая обозначения $y_1 = y$, $\frac{dy_1}{dx} = \lambda y_2$ сведем уравнения (1) к системе дифференциальных уравнение первого порядка вида:

$$\begin{cases} y_2' = \lambda \left(\frac{x+b}{x+c} \right)^2 y_1 \\ \frac{dy_1}{dx} = \lambda y_2 \end{cases} \quad (2)$$

Эту систему можно записать в матричном виде

$$\frac{dY}{dx} = \lambda AY \quad (3)$$

где, $A = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ \left(\frac{x+b}{x+c} \right)^2 & 0 \end{pmatrix}$ и $Y = \begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \end{pmatrix}$.

Разыскивая матричное решение уравнение (3) в виде

$$Y = B(x) \left[E + \frac{1}{\lambda} S(x) \right] \beta(x, \lambda) \exp \left(\lambda \int_0^x \theta(\xi) d\xi \right) \quad (4)$$

где

$$B = \begin{pmatrix} \sqrt{\frac{b(x+c)}{c(x+b)}} & \sqrt{\frac{c(x+b)}{b(x+c)}} \\ \sqrt{\frac{b(x+b)}{c(x+c)}} & -\sqrt{\frac{c(x+b)}{b(x+c)}} \end{pmatrix}, \quad E = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$$

$$\theta = \begin{pmatrix} \frac{x+b}{x+c} & 0 \\ 0 & -\frac{x+b}{x+c} \end{pmatrix}, \quad S_{ij} = \frac{1}{\theta_i - \theta_j} (B^{-1} B')_{ij}, \quad i \neq j$$

Приходим к системе дифференциальных уравнение первого порядка вида:

$$\frac{d\beta_{s,j}}{dx} = \lambda [\theta_s(x) \beta_{s,j}(x, \lambda) - \beta_{s,j}(x, \lambda) \theta_j(x)] + \frac{1}{\lambda} Q_{ij}(x, \lambda) \beta_{s,j}(x, \lambda), \quad (s, j = 1, 2). \quad (5)$$

доказано следующая теорема:

Теорема: Любое непрерывное решение системы интегральных уравнений

$$\beta_{s,j}(x, \lambda) = e^{\lambda \int_0^x [\theta_s(\eta) - \theta_j(\eta)] d\eta} \left[\delta_{sj} + \frac{1}{\lambda} \int_0^x e^{-\lambda \int_0^\xi [\theta_s(\eta) - \theta_j(\eta)] d\eta} \sum_{k=1}^2 q_{s,k}(\xi) \beta_{k,j}(\xi, \lambda) d\xi \right], s, j = 1, 2$$

является решением системы дифференциальных уравнений (5). Где $\delta_{sj}, (s, j = 1, 2)$ символ Кронекера, $a_{s,j}(\lambda)$ вещественнозначные функции $0 \leq a_{s,j}(\lambda) \leq 1$.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Расулов М.Л. «Применение вычетного метода к решению задач дифференциальных уравнений» Баку – Элм 1989, 328 стр.
2. Федорюк М.В. “Асимптотические методы для линейных обыкновенных дифференциальных уравнений” Москва, “Наука”-1983, 352 стр.
3. Мамедов Ю.А. «О задаче Штурма-Лиувилля в случае комплексной плотности» Вестник БГУ, Баку 1998, №1, стр.133-142.
4. Расулов М. Л. Метод контурного интеграла // М., “Наука”, 1964, 462 с.
5. Федорюк М. В. Асимптотические методы для линейных обыкновенных дифференциальных уравнений // М., “Наука”, 1983, 352 с.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 911.52

НАЗВА «УКРАЇНА - ДЕРЖАВА (ЗЕМЛЯ) КОЗАКІВ» НА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КАРТАХ XVII СТ.

Байцар Андрій Любомирович

кандидат географічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів, Україна

Манько Андрій Михайлович

кандидат географічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів, Україна

Анотація. Розглянуто розвиток картографічних уявлень про Україну, як державу українських козаків у XVII ст. Проаналізовано погляди українських та закордонних дослідників, що вивчали це питання в різні періоди.

Постановка проблеми. У статті зроблено спробу вперше у вітчизняному географічному картознавстві дослідити проблему картографування території Української козацької держави, визначити її межі в XVII ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Козаччина — одна з героїчних і найславетніших сторінок багатовікової української історії. Понад двісті років — з середини XVI ст. і до останньої чверті XVIII ст. — козацтво було рушійною силою поступу України, вкарбувало слід у її визвольні змагання, оборону від зовнішніх ворогів, розбудову держави, культурний прогрес. Українське козацтво, як вільне військово-промислове об'єднання сформувалося з усіх станів і прошарків тогочасного суспільства, насамперед селянства, на права і свободу якого посягала польська шляхта, тому увібрало в себе

волелюбні риси українського національного характеру. Утворивши свою козацьку християнську республіку на низу Дніпра, за порогами, козаки вважали основним своїм завданням боротьбу з турецько-татарською агресією, а згодом, з кінця XVI ст., починаються козацьке селянські повстання і тривалі війни проти польсько-шляхетського панування на Україні, що завершилися народно-визвольною війною 1648-1654 рр. під керівництвом Богдана Хмельницького.

Козацькій Україні значну увагу приділяли десятки провідних українських вчених, зокрема, Т. Чухліб, О. Гуржій та ін.

Значний внесок у розвиток українського картознавства зробили В. Кордт [9, 10, 11], С. Шелухін [16, 17], М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович [3], Р. Сосса [13, 14, 15], К. Галушко [4], А. Байцар [1, 2], та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З появою козацтва Середня Наддніпрянина, де гуртувалися козаки, дістала назву *козацьких україн*, що зображено в українському фольклорі: наприклад, у народній пісні: «Ой по горах, по долинах, По *козацьких україн*ах Сив голубонько літає, Собі пароньки шукає». В період національно-визвольної війни українців проти Речі Посполитої під проводом Богдана Хмельницького (1648-1654) *Україною* називалися не тільки Запоріжжя, а вже всю Наддніпрянину. З цього часу під *Україною* стали розуміти цілу країну (державу). Згодом ця назва поширилася й на інші східноукраїнські землі (зокрема, на Слобожанщину, яка деякий час мала офіційну назву «Слободско-Украинская губерния», що існувала у 1765–1780 та 1797–1835 роках). Західноукраїнські землі й далі називалися Руссю, але поступово назва *Україна* поширилася й на них і стала спільною для всієї української етнічної території. Після впровадження Г. Бопланом назви Україна в європейську географію, вона на тривалий час закріплюється у свідомості європейців як “країна (земля) козаків”. Українські козаки вважалися своєрідною частиною “руського народу”.

З XVII ст. у часи розвитку Козаччини назва Україна стає географічною назвою, спершу для Центральноукраїнських земель (Південної Київщини й Південної Брацлавщини), а в часи визвольних змагань Богдана Хмельницького і

для Західної України та всієї української етнічної території. Привертає увагу, що європейські картографи в цей період почали вживати термін «Україна» синонімічно політичному терміну «Країна» («PAYS»), підкреслюючи окремішність від Московії та Польщі і окремо вживали слово «Окраїна» в якості порубіжжя Московської держави..

15 лютого 1622 р. Гетьман Петро Сагайдачний, незадовго до своєї смерті, пише листа до польського короля Сигізмунда III Вази. Цей лист цікавий тим, що Сагайдачний в ньому кілька разів застосовує топонім **«Україна»**. **«Україну, власну, предковічну отчизну нашу»**. І також **«города українські»**, і вперше в офіційних листах які дійшли до нас застосовує словосполучення **«народ український»** [12].

І. Колимський у листі до Патріарха московського Філарета з 4 грудня 1622 р. (з Мгарського монастиря) скаржився, що «все zde на Украине, во пределе Киевском сотесняемся»[8].

У віднайдену в польських архівах перекладі турецького оригіналу Бучацького договору на польську мову у пункті 4 -му стверджується: **"УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ З ДАВНІМИ КОРДОНАМИ КОЗАКАМ ВІДДАТИ..."**. 20 жовтня 1672 р. між Османською імперією і Річчю Посполитою у м. Бучач на Тернопільщині було укладено мирний договір. На боці турецької сторони взяли участь представники гетьмана Петра Дорошенка. Стосовно українських земель Брацлавщини та Правобережної Київщини, де існував козацький устрій, вперше на міжнародно-правовому рівні вживався термін «Українська держава» (Ukrainskie Panstwo). Козацька старшина під час польсько-турецької комісії вимагала включити до Бучацького договору пункт щодо встановлення західного кордону Української держави по річках Горинь (прит. Прип'яті, бас. Дніпра) і Лабунь [6, 7].

Король Речі Посполитої Ян II Казимир у своїх універсалах неодноразово уживав поняття **«Україна»** та **«Українний»**. Наприклад, його універсал від 31. III. 1667 р. адресувався **«генералу і коменданту фортець наших Українних»** Стахурському, якому наказувалося, **«усіляко захист України обмислити»**

(Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. – Т. VI. – Санкт-Петербург, 1869. – С. 210) [6, 7].

В тій же Націон. Бібліотеці (Париж. – А. Б.) зберігаються дві географічні карти: одна з **1641 року**, перевидана в Римі в 1678 р., а друга з 1657 р., перевидана в Римі в 1688 році. Авторами їх були італійські географи: першої Сансоне (французький географ та картограф Нікола Сансон. – А. Б.), а другої Корнетті. На обох картах територія України має на собі надпис: «Ukraina o Paese de Cosacchi» (Україна або Земля Козаків). Ся територія займає обидва боки Дніпра з Волинею, Поліссям, Галичиною. Назви Русі або Росії — немає. Московію названо Московією [16, 17].

Отже, починаючи з карт Нікола Сансона (1641 р.) і аж до кінця XIX ст. Україна ототожнюється з козаками, як держава або країна козаків.

На європейських картах XVII-XIX ст. містяться написи: *Ukraine Pays des Cosaques* (Україна Країна Козаків), *Ukraine pays des Cosaques* (Україна земля (країна) Козаків), *VKRAINE ou PAYS DES COSAQUES* (Вкраїна, або Країна Козаків), *D'Ukraine ou Pays Des Cosaques* (Україна, або Країна Козаків), *Ukrajna o Paese de Cosacchj* (Україна, або Країна Козаків), *Vcriania o Paese de Cosacchj* (Вкраїна, або Країна Козаків) та інші.

Назва “**Ukraine Pays des Cosaques**” (Україна Земля (Країна) Козаків) проіснувала у французьких джерелах аж до кінця XVIII ст. Надалі відбулася ситуативна трансформація географічного позначення цього регіону просто слово “**Cosaques**” (Козаки), або “**Cosaques Zaporoski**” (Козаки Запорозькі).

1641 р. Нікола Сансон (Nicholas Sanson; 1600–1667), французький історик та картограф зробив великий внесок у картографування українських земель.

На мапі Нікола Сансона **1641 р.** позначені українські етнічні землі: Верхня Волинь (Alta Volinia), Низова Волинь (Bassa Volinia), Верхнє Поділля (Alta Podolia), Низове Поділля (Bassa Podolia). **Разом усі ці землі іменуються як Vcraina o Paese de Cosacchi (Вкраїна, або Земля (Країна) Козаків).**

1657 р. П. Корнетті. На карті італійського картографа П. Корнетті напис – **Ukrajna o Paese de Cosacchj (Україна Земля (Країна) Козаків).**

1665 р. Нікола Сансон. Карта «Tartarie Europeenne ou Petite Tartarie où sont les Tartares du Crim, ou de Perecop; de Nogais, d' Oczacow, et de Budziak. Dressée sur les Relations les plus Recentes. Par le S. Sanson fils Geographe ord.re du Roy. A Paris Chez Pierre Mariette, rue S. Jacques à l' Esperance Avec Privilege pour Vingt Ans 1665» (Тартарія Європейська, або Мала Тартарія, або Тартари, Крим, або Перекоп).

На карті позначені: **Ukraine Pays des Cosaques (Україна Земля (Країна) Козаків),** Литва і Московське Царство. **Ця карта, схоже, встановила новий стандарт позначення Центральної України, включаючи правий і лівий берег Дніпра.** Формат – 40,5 × 51 см.

1672 р. Гійом Сансон та Юбер Жайо. Гійом Сансон (Guillaume Sanson; 1633–1703), французький картограф, син картографа Нікола Сансона.

1671 р. Юбер Жайо отримав виключне право на публікацію всіх карт Сансонів.

Центральне Правобережжя та Лівобережжя назване Україною, або Країною Козаків (Ukraine ou Pays des Cosaques); в межиріччі Інгульця (Ingulet Maly R.) і Дніпра позначене Дике поле (**Dzike Polie ou Campagnes Desertes et Inhabitées**).

1672 р. Юбер Жайо (Алексіс Юбер Жайо; Hubert Jaillot; 1632–1712), французький гравер, скульптор, видавець і картограф, упорядник кількох.

1678 р. Джакомо Кантеллі да Віньола (Giacomo Cantelli da Vignola; 1643–1695), італійський картограф та географ. Карта “Stati Della Corona Di Polonia Divisa nella sue Principali Provincie e Palatinati ...”. Видавець карти Джованні Джакомо де Россі, гравер Вінченцо Маріотті (Vincenzo Mariotti). Мапа видана у Римі. Формат 16,9 × 22,4 дюйма. **На карті напис – Ucraina o Paese de Cosacchj (Україна або Земля (Країна) Козаків).**

1678 р. Джованні Джакомо де Россі (Giovanni Giacomo De Rossi; 1627–1691 pp.), італійський видавець та картограф. Жив і працював у Римі. Видавництво карт розпочав з гравером Дж. Відманом (G. Widman).

Південна частина Луцького та Київське воєводства названі Україною, або Країною Козаків (Vcraina o Paese de Cosacchi), землі між гирлами Південного Бугу (Bog R.) і Дніпра — Диким полем (**Dzike Polie ouero Deserti**) Серед багатьох українських етнічних земель показано й Покуття (Pochutia) та Підляшшя (Polachia), що займає Більське воєводство (Palatinato di Bielsk).

1683 р. Вільям Беррі (William Berry; 1639–1718), англійський книгорозповсюджувач, географ та гравер видав у Лондоні карту “Poland Subdivided according to the Extent of its severall Palatinates... Dedicated To the most serene and most sacred majesty of Charles II...”. **Наддніпрянина (Правобережна та Лівобережна) показана як UKRAINE or the Counry of the COSAQUES (Україна Земля (Країна) Козаків).**

1684 р. Джакомо Кантеллі да Віньола видав ще одну карту із зображенням України – “TARTARIA D EVROPA | ouero PICCOLA TARTARIA | (Європейська Тартарія або Мала Тартарія...). Видавець карти Джованні Джакомо де Россі. Мапа видана у Римі. Формат – 16,5 × 22 дюйми, масштаб – 1:4 500 000.

Середня Наддніпрянина показана як Vcraina o Paese de Cosacchi di Zarogowa (Україна або Земля (Країна) Козаків Запорозьких). На схід від неї вказана “*Україна або Земля Козаків Донських, залежних від Московії*” (**Vcraina ouero Paese de Cosacchi Tanaiti Soggetti al Moscouita**). Карта – гравюра на міді, вигравіювана Франциском Дорія, перевидана Джованні Джакомо де Россі 1692 р. (атлас “Mercury Geografico”).

1684 р. Юбер Жайо. Карта “La Russie Blanche ou Moscovie divisee suivant l’Estendue des Royaumes, Duches, Principautes, Provinces et Peuples: qui sont presentement sous la Domination du Czar de la Russie, cognu sous le Nom de Grand Duc de Moscovie” (Біла Русь, або Московія...). Карта ця перероблена з мапи

Нікола Сансона (1648). Українські історико-географічні землі представлені Поділлям (Podolie), Чорною (Russie Noire), Волинню (Volhynie), Бессарабією (Bessarabie) з Тартарією Буджацькою (Tartares de Bvdziak). **Наддніпрянина (Правобережна та Лівобережна) показана як UKRAINE PAYS DES COSAQUES (Україна Земля (Країна) Козаків).** Написи UKRAINE та Volhynie на карті розміщені паралельно і займають одну територію. На півночі Лівобережжя подано межі Чернігівського (Duc de Czernihow) та Новгород-

1686 р. Джакомо Кантеллі да Віньола. Карта “Descriptione delli Principati della Moldavia, e Valachia tolta de Giacomo Cantelli da Vignola geografo del Serenissimo. Duca di Modena &c da un Esemplare trovato nel Gabinetto del Prencipe di Transilvania; data in Luce da Gio. Giac. de Rossi dalle sue stampe in Roma alla Pace con Priv. del S. P. 1686”. Мапа видана у Римі, формат – 42 × 54 см, масштаб – 1:1 740 000.

1688 р. Карта «Russia Bianca o Moscovia ...». Мапа видана у Римі, формат – 21,5 × 17,5 дюйма. Середня Наддніпрянина показана як **Vcraina o Paese de Cosacchj** (Україна або Земля (Країна) Козаків). На схід від Воронежчини виділена **Ocraina** (Окраїна). Землі Південної України – Piccola Tartaria (Мала Тартарія). На схід від Каспійського моря – Велика Тартарія (Parte Della Gran Tartaria).

1688 р. Вінченцо Марія Коронеллі (Vencenzo Maria Coronelli; 1650–1718), венеціанський історик та географ, генерал ордену міноритів. Карта – «Russia Bianca o Moscovia ...». Мапа видана у Римі, формат – 21,5 × 17,5 дюйма. **Середня Наддніпрянина показана як Vcraina o Paese de Cosacchj (Україна або Земля (Країна) Козаків).** На схід від Воронежчини виділена **Ocraina** (Окраїна). Землі Південної України – Piccola Tartaria (Мала Тартарія). На схід від Каспійського моря – Велика Тартарія (Parte Della Gran Tartaria).

1690 р. Карта «L'Asie selon les memoires les plus nouveaux dressée». **Правобережжя та Лівобережжя з Києвом позначені як UKRAINE ou PAYS DES COSAQUES (Україна або Земля (Країна) Козаків).** Назва **OKRAINA** (Окраїна) вжита стосовно Задоння й Рязанщини — московського порубіжжя.

Московська (MOSCOVIE) Окраїна до України не має жодного відношення, і, навпаки, Козацька Україна не визначається як чиясь окраїна чи креси (KRESY). Гравер карти – француз **Жан-Батист Нолен** (Jean-Baptiste Nolin; 1657–1708).

1694 р. Юбер Жайо. Карта “ESTATS DE LA COURONNE DE POLOGNE, PRÉSENTÉ A MONSEIGNEUR LE DUC DE BOURGOGNE. PAR SON TRES HUMBLE ET TRES OBEI/SANT SERVITEUR H. IAILLOT 1696”. Видавництво Амстердам. Масштаб бл. 1:2 300 000 Мова: французька та латинська.

Центральна Наддніпрянина (Право- і Лівобережна) названа Україною, або країною козаків (Ukraine ou Pays des Cosaques), у межиріччі Інгульця (Ingulet Maly Flu.) і Дніпра позначене Дике поле (Dzike Polie ou Campagnes Defertes et Inhabitées).

1695 р. Вінченцо Марія Коронеллі. Карта “Polonia parte Orientale”, видана у Венеції. **Правобережна та Лівобережна Україна позначені як UKRAINA PAESE COSACCHJ (Україна або Земля (Країна) Козаків).** На схід від Дніпра – Дике Поле (**Dzike Polie**). Позначено фортецю Кодак з написом, що її взяли козаки в 1648 р. На карті позначено **Чорний шлях**.

У період української визвольної війни, 1 жовтня 1648 р., після 4-х місячної облоги, Кодак був взятий за наказом Богдана Хмельницького (який за переказом влучно висловився на адресу цієї фортеці: «Manu facta manu distruo» («руками створене руками й руйнується») козацьким загоном під командуванням полковника Максима Нестеренка (за іншою версією — полковника Ніжинського полку Прокопа Шумейка) та перетворений на опорний пункт українського козацького війська.

1696 р. Юбер Жайо. Карта “Nova Imperii Turcarum ...” (Турецька імперія). Видавництво Париж, формат – 44 × 60 см. **Українські землі показано як UKRAINE OU PAYS DES COSAQUES (Україна Земля (Країна) козаків).**

Висновки. Хронологічно висвітлено основні картографічні твори вчених XVII ст., на яких міститься напис «Україна Земля (Країна) козаків». Зроблено опис багатьох історико-географічних карт.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Байцар А. Географія та картографія Винниківщини. Наукове видання / А. Л. Байцар. – Винники; Львів: ЗУКЦ, 2020. – 640 с.
2. Байцар А. УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ НА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЕТНОГРАФІЧНИХ КАРТАХ. Монографія / А. Л. Байцар. – Львів: ЗУКЦ, 2022. – 328 с.
3. Вавричин М. Україна на стародавніх картах (середина XVII – друга половина XVIII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович // К.: ДНВП “Картографія”, 2009. – 224 с
4. Галушко К. Україна на карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до XX століття: науково-популярне видання / К. Галушко. – К., 2013. – 143 с.
5. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII-XVIII ст.: кордони, населення, право [Текст] / О. Гуржій. - К. : Основи, 1996. - 223 с.
6. Гуржій О., Чухліб Т. Історія козацтва. Держава - військо - битви [Текст] / О. І. Гуржій, Т. В. Чухліб. - К. : Арії, 2012. - 463 с.
7. Гуржій О., Чухліб Т. Козацька Україна. Боротьба за державу (XVI-XVII ст.). – К.: АРІЙ, 2020. – 368 с. – (Таємниці історії).
8. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. / Д. С. Наливайко. – К. : Основи, 1998 . – 578 с.
9. Кордт В. А. Материалы по истории русской картографии / В.А. Кордт. – К., 1899. – Вып. 1: Карты всей России и южных ее областей до половины XVII в. – 15 с.; XXXII на 42 л. карт.
10. Кордт В. А. Материалы по истории русской картографии / В.А. Кордт. – К., 1910. – Вып. II: Карты всей России и Западных ее областей до конца XVII в. – 31 с.; XLV на 56 л. карт.
11. Кордт В. О. Матеріали до історії картографії України / В.О. Кордт. – К., 1931. – Ч. 1. – 198 с.

12. Максимович М. А. Собрание починений. К. 1876. Т. – 1. С. 373-374.
13. Сосса Р. І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. // Р.І. Сосса. – К. : Наук. думка, 2000. – 248 с.
14. Сосса Р. І. Історія картографування території України: підручник / Р.І. Сосса. – К. : Либідь, 2007. – 336 с.
15. Сосса Р. І. Картографування території України: історія, перспективи, наукові основи / Ростислав Сосса. – К. : Наук. думка, 2005. – 292 с., 56 іл.
16. Шелухин С. Назва України: з картами / С. Шелухин – Відень: тов. «Франко син і спілка», 1921. – 30 с.
17. Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів [Текст] / Сергій Шелухин. – Репр. вид. кн. 1936/7 р. – Дрогобич: Бескид, 1992. – 249 с.

УДК 911.3:35 (4/9)

**ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ
ВИТРАТ КРАЇН СВІТУ**

Ванда Ірина Володимирівна

асистент

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Анотація. Проведено огляд наявних електронних ресурсів про військові витрати країн світу українською й англійською мовою для потреб використання у процесі укладання «Геополітично-мілітарного атласу України». Виокремлено статистичні, статистично-аналітичні, аналітичні (у т. ч. наукові публікації) типи ресурсів. Для картографічного компоненту оптимальним є використання статистичних даних бази даних СІПРІ. Для текстового компонента аналітичні напрацювання становлять основу для географічного трактування.

Ключові слова: військові витрати країн світу, електронні ресурси, база даних, держава, Стокгольмський інститут досліджень миру «Геополітично-мілітарний атлас України».

Вступ. Новітня історія України визначається саме геополітичними аспектами, які у ХХІ ст., а особливо у 2014 р. і з 2022 р., мають виразний і мілітарний вимір. Зважаючи на актуальність тематики, загальносуспільні і регіонально-географічні чинники, у Львівському національному університеті імені Івана Франка, зокрема кафедрою економічної і соціальної географії на чолі із Заслуженим професором цього університету, Заслуженим діячем науки і техніки України О. І. Шаблієм розробляються наукові основи науково-довідкового історико-географічного атласу під назвою «Геополітично-мілітарний атлас України» [1]. Військові витрати – компонент військово-геополітичного України, суттєвий для міжнародної позиції держави.

Мета. Систематизувати наявні електронні ресурси про військові витрати країн світу, виділити сильні та вузькі їхнього застосування в україноцентричному географічному дослідженні.

Матеріали і методи. Матеріалами виступають україно- та англомовні електронні ресурси (джерела інформації) про військові витрати країн світу, доступні у інтернет-мережі. Застосовано методику вивчення документів (літературних та інших джерел відповідно до теми дослідження), аналіз їхнього змісту, способу представлення інформації, можливостей використання у процесі розробки «Геополітично-мілітарного атласу України».

Результати і обговорення. Вихідними умовами дослідження є зміст і структура «Геополітично-мілітарного атласу України», зокрема: використання показника «військові витрати» при розкритті прикінцевих розділів атласу (часовий період після 1991 р., здобуття Україною незалежності, з увагою на період російсько-української війни); виділення трьох засобів розкриття змісту: картографічна, текстова і зображувальна компоненти; використання груп інформаційних джерел (статистичні, фондові, картографічні) [1].

Аналіз результатів пошуку електронних ресурсів у інтернет-мережі за ключовим терміном «військові витрати країн» («military expenditure of states») дозволяє виділити групи ресурсів: ЗМІ, статистичні, оглядові, аналітичні (у т. ч. наукові публікації).

Зважаючи на науково-довідковий характер майбутнього атласу, наявний масив публікацій з тематики військових витрат у ЗМІ (суспільно-політичних українських: «Слово і діло», УНІАН, «Українська правда» та ін.; тематичних українських: АрміяINFORM; суспільно-політичних українських зарубіжних: Deutsche Welle, France 24, Radio Free Europe / Radio Liberty, CBC) не розглядалися нами як джерела інформації. Натомість такі публікації містили звертання до статистичних чи аналітичних ресурсів, і такі первинні джерела вже оцінювалися на предмет використання у географічному дослідженні.

Статистичних джерел виявлено лише два, проте вони часто цитовані науковцями, практиками, публіцистами у цій тематиці, мають формат баз

даних, підтримуваних міжнародними інституціями: Стокгольмським інститутом досліджень миру (СІПРІ) [2] і Управлінням з питань роззброєння ООН [3].

СІПРІ – незалежний міжнародний інститут з дослідження проблем конфліктів, озброєння, контролю над озброєннями та роззброєння, надає політикам, науковцям, ЗМІ, громадськості дані, аналіз і рекомендації, що ґрунтуються на відкритих джерелах. На інтернет-сторінці інституції розміщуються бази даних щодо торгівлі зброєю, військових угод, виробництва зброї, багатосторонніх миротворчих операцій, військових витрат країн. Усі бази даних СІПРІ наводяться у форматі .xls, що зручно для подальшого опрацювання даних (розрахунків, графічного представлення даних), і також у форматі.pdf, що зручно для видрукування.

База даних СІПРІ про військові витрати [2] включає показники у розрізі регіонів і окремих країн світу за період з 1949р. до 2020 р., таким чином можна охопити у динаміці військові витрати України з 1991 рр. Для 168 держав сучасного світу (також Тайваню і Косово) наявний динамічний ряд за показниками: обсяг військових витрат (у національній валюті, у доларах США – поточних цінах, і цінах 2019 р.); військові витрати відношенні до ВВП, %; військові витрати на особу, у поточних дол. США; частка військових витрат від загальних урядових витрат, %. Цінними для географічного дослідження у контексті розробки «Геополітично-мілітарного атласу України» є наявність даних саме у розрізі країн, що дозволяє порівнювати Україну з сусідніми державами, субрегіонами, регіонами, групами країн, виокремлених за різними ознаками (політичними, економічними, соціальними тощо).

Окрім статистичної інформації, щороку публікується щорічник СІПРІ (обсягом понад 500 сторінок), який містить інформаційні і аналітичні матеріали за трьома блоками: безпека і конфлікти, військові витрати та озброєння, нерозповсюдження, контроль над озброєннями та роззброєння, з перекладом на інші мови, у т. ч. і українську.

Управлінням з питань роззброєння ООН Напрацьовано форму національних звітів ООН, рекомендації щодо прозорості інформування про військові витрати, що має на меті сприяти підвищенню прозорості в озброєнні, міжнародній безпеці, зміцненні довіри між країнами. Згідно систему звітності про військові витрати, запровадженої Генеральною Асамблеєю ООН, загалом 126 держав-членів ООН регулярно або принаймні один раз подавали звіти. Проте лише невелика кількість держав звітує регулярно і щорічно. Зокрема, у 2021 р. подали звіти 17 держав, у 2020 р. – 42 держави (у т. ч. і Україна) [3].

Для порівняльно-географічного дослідження військових витрат відзначимо виявлені вузькі місця цієї бази даних: значні відмінності у звітності держав між різними регіонами; звіти Управління з питань роззброєння ООН доступні лише офіційним уповноваженим особам держав; для громадськості доступні окремі матеріали звітів. Водночас доступні статистичні дані можна різнобічно опрацьовувати. Витрати представлено у таблиці за типами витрат (персонал, поточне обслуговування, закупівлі і будівництво, дослідження і розвиток) і видами військ (стратегічні, сухопутні, військово-морські, авіаційні сили, головне командування, миротворчі операції ООН, військова допомога і співпраця, допомога цивільному населенню при надзвичайних ситуаціях), що дозволяє проводити детальніше дослідження.

Широко використовується науковцями і практиками база даних Світового банку [4] розміщує значення військових витрат, укладені за даними СІПРІ.

Наступна група електронної ресурсів названа «оглядові», спільні риси яких: широкий тематичний, переважно суспільно-економічний, спектр розвідок; графічне (візуальне) представлення інформації; коротка характеристика показника (явища, процесу); пропозиція придбати ґрунтовніше дослідження. Щодо військових витрат країн, то усі напрацювання виконано на основі матеріалів бази даних СІПРІ.

Серед таких оглядових електронних ресурсів згадаємо Our World in Data (інтерактивні динамічні карти світу, окремих регіонів за даними СІПРІ) [5], Statista (обмежений доступ до графічних і текстових матеріалів; спосіб

представлення даних – графіки, побудовані на статистичних даних СІПРІ; текстовий огляд надзвичайно стислий, 2–3 речення, з пропозицією переходу на взаємопов’язані графіки та тексти) [6], Worldometer (скеровує на сайт СІПРІ, наголошуючи на її провідній ролі у світі як платформи для співпраці з даної тематики) [7].

Матеріали оглядових електронних ресурсів – цінне джерело для просвітницької і дидактичної діяльності завдяки доступному візуальному представленню даних. Для виконання наукових географічно-картографічних досліджень мають значення на початковому етапі, як базова просторова модель для формулювання гіпотези дослідження, групування країн тощо. Недоліком, що зустрічається досить часто, є некоректне використання способів картографічного представлення (застосовано єдиний спосіб для усіх показників – картограму), тоді як для абсолютних показників (наприклад, обсяг військових витрат) треба застосовувати спосіб картодіаграми.

Тематика військових витрат країн світу представлена у напрацюваннях інформаційно-аналітичних центрів. RAND Corporation – це дослідницька організація, яка розробляє рішення змін політики для сприяння безпеці і процвітанню громад, суспільств, країн світу за допомогою досліджень та аналізу різних тематичних аспектів, у т. ч. військові бюджети і витрати на охорону [8]. Сильними сторонами цього ресурсу є зосередженість на дослідженні та аналізі проблем, стандарти доброчесності та якості публікацій, баз даних або брифінгів, відповідь на критичні виклики (зокрема, з лютого 2022 р. «Україна» – особлива першочергова тема), доступність досліджень (усі публікації доступні в Інтернеті безкоштовно), висококваліфікований персонал (у т. ч. в рамках керованої організацією найстарішою та найбільшою державною Ph. D. програмою у США). Інформація представлена англійською мовою, у різних форматах – статті у наукових виданнях, ЗМІ, тематичні звіти, мультимедійні доповіді та ін. Електронні ресурси RAND мають значну цінність для наукових академічних досліджень, також можуть використовуватися при підготовці магістрантів, аспірантів, докторантів.

У контексті розробки «Геополітично-мілітарного атласу України» відзначимо, що пошук по слову «Україна» за усіма тематичними напрямками дає 695 результатів (публікацій) за січень 1994 р.–квітень 2022 р., з них за лютий–квітень 2022 р. – 84 результати (публікації) (головно з геополітичної, геостратегічної, безпекової тематики). Тобто, аналітичні публікації RAND про Україну останні три місяці є відповіддю на актуальні військово-геополітичні реалії [8].

Міжнародний інститут стратегічних досліджень формує і розпоряджається базою даних Military Balance+ Database (дані про устаткування, витрати на оборону, військові закупівлі у розрізі замовників, підрядників, устаткування, дислокація збройних сил, оцінка військового потенціалу країн, на платній основі) [9], проводить дослідження у контексті конфліктів, безпеки та розвитку (частково у вільному доступі, англійською мовою). «Україна» є однією ключових тем з лютого 2022 р.; найбільша кількість досліджень і аналізів представлена у період кінець 2014–2015 рр., і грудень 2021–квітень 2022 р., що відображає геополітичну ситуацію у світі. Матеріали цього ресурсу не дають можливості будувати картографічні зображення, але можуть використовуватися при підготовці текстової частини розділів «Геополітично-мілітарного атласу України».

Україномовних наукових публікацій, які розглядають військові витрати країн світу, небагато. Відзначимо географічне дослідження М. Книш про групування країн світу за обсягом військових витрат, військовим витратами у % до ВВП і військовими витратами на одну особу виконане за даними СІПРІ у контексті характеристики геополітичного і геостратегічного положення макрорегіону Латинської Америки і Карибських країн [11, с. 198–199]. У сфері економічних наук і державного управління опубліковано порівняльне дослідження напрацьованих показників, з особливою увагою до інтегральних, для оцінки військового потенціалу країн [11]. Погоджуємося з висновком авторів, що рейтингові оцінки дають узагальнене уявлення про розподіл явища. Тому у процесі виконання карт «Військові витрати країн» і особливо підготовці

текстової частини доцільно представити додаткові показники, кореляцію військових витрат з іншими показниками країн.

З числа англomовних публікацій обрано ті, які мають глобальне охоплення, у розрізі країн світу. Проведено аналіз військових витрат країн Організації Північноатлантичного договору, використовуючи дані організації і СППРІ [12]. У колективній монографії [13] представлено зв'язок військових витрат та соціально-економічного добробуту, зокрема розраховано відношення військових витрат до витрат на освіту та охорону здоров'я у державах; співставлено розрахований показник з значенням індексу людського розвитку та його компонентами; з'ясовано неоднозначність зв'язку між економічними показниками і військовими витратами країн світу; суперечливі результати отримали різні групи науковців; вплив військових витрат і перебігу військових дій на інфляцію у країнах. Піднімається питання змісту військових витрат у сучасних технологічних умовах, зокрема відмінність між військовими витратами і витратами на безпеку, у контексті кібер-безпеки [14]. У соціологічному і безпековому контексті представлено дослідження про фактори економічного зростання: маніпулювання новинами визначено як один з способів для залучити фінансування у оборонний комплекс; суперечливе трактування впливу складових військових витрат (на обладнання і на персонал) на економічний та соціальний добробут [15].

Спільними рисами є міждисциплінарний характер досліджень, увага до зв'язків військових витрат з іншими показниками і сферами суспільного життя країн. Такий підхід, на нашу думку, має реалізовуватися у контексті наукових принципів системності та комплексності, гуманізації при укладанні «Геополітично-мілітарного атласу України» [3, с. 135]. Зазначені дослідження виконано за даними 2005–2015 рр. Використання апробованих методик до актуальних статистичних даних дозволить отримати висновки та узагальнення, які становитимуть наукову новизну.

Електронні інформаційні ресурси визначають потенціал матеріалів, які потрібні у процесі розробки тематичних карт про військові витрати. У

контексті розробки науково-довідкового історично-географічного «Геополітично-мілітарного атласу України» використовують доступні безоплатні ресурси. Бази даних міжнародних інституцій (Стокгольмського інституту досліджень миру, Управління з питань роззброєння ООН) забезпечують кількісні значення показників для картографування. Аналітичні публікації, зокрема англомовні, напрацьовані фахівцями іноземних дослідницьких інституцій (наприклад, СІПРІ, RAND, Міжнародного інституту стратегічних досліджень), розкривають дискурс військових витрат у світі, його регіонах, що є базисом для представлення україноцентричних досліджень.

Список літератури

1. Шаблій О. І. Концепція «Геополітично-мілітарного атласу України». *Суспільна географія і картографія: наукова спадщина та сучасні українознавчі студії: матеріали Всеукр. наук. онлайн-семінару з участю закордонних учених, присвяченого 120-літтю від народження проф. В. Кубійовича (1900–1985) (Україна, м. Львів, 17 грудня 2020 р.)*. Львів, 2021. С. 132–139.

2. SIPRI Military Expenditure Database [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.sipri.org/databases/milex>.

3. United Nations Report on Military Expenditures [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.un.org/disarmament/convarms/milex/>

4. World Bank Open Data, 2022: data base [Electronic resource]. – Mode of access: <https://data.worldbank.org/indicator/>

5. Our World in Data, 2022: institution web-page [Electronic resource]. – Mode of access: <https://ourworldindata.org>

6. Statista, 2022: company web-page [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.statista.com>

7. Worldometer, 2022: web-page [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.worldometers.info>

8. RAND Corporation, 2022: institution web-page [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.rand.org/>

9. Military Balance+ Database / International Institute for Strategic Studies, 2022 [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance-plus>;

10. Книш М. М. Суспільна географія країн, що розвиваються: проблеми теорії, методології та методики: монографія. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 276 с.

11. Михайлов В. С. Рейтингові оцінки у військовій сфері: методологія і практика. *Університетські наукові записки*, 2018, №67–68. С. 381–392. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/589963.pdf>

12. Wright F. D. Chapter 4 – Conflict. *Researching Developing Countries*, Ed.: F. D. Wright. Chandos Publishing, 2016. P. 71–86. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780081001561000043>.

13. Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict (2nd Ed.) Ed.: L. Kurtz. Academic Press, 2008. P. 1228–1242. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780123739858001069>

14. Herrera R. Defense and Security Economics. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd Ed.), 2015. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780080970868750586>

15. Fuchs-Schündeln N., Hassan T. A. Natural Experiments in Macroeconomics. *Handbook of Macroeconomics*, 2015. [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w21228/w21228.pdf/

ASTRONOMY

UDC 523.4

GEOLOGICAL ACTIVITY ON TITAN AND POSSIBLE VOLCANOES

Vidmachenko Anatoliy Petrovych

Doctor Phys.-Math. Sci., Professor, Professor of Department of Physics
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
Kyiv, Ukraine

Steklov Aleksey Fedorovich

PhD Phys.-Math. Sci., Associate Professor of Department of Physics,
International Academy of Personnel Management;
Main Astronomical Observatory of the National
Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Abstract: Lakes and seas made of water-ammonia solution in methane were found on the surface of Titan. Water and ammonia can be released into the atmosphere with volcanic emissions. At radar observations, the Xanadu region is uneven and the dark regions are smooth lakes. The size of several tens of kilometers and the shape of dark round relief formations on the surface with a bright central peak indicate their formation during shock events. Such features without a central peak are more likely to be of volcanic origin. An example of tectonic processes on the surface of Titan are three parallel mountain ranges. The brightest region in $\lambda = 5 \mu\text{m}$ of Tui Reggio is probably of volcanic origin. After all, its western regions changed shape in a month due to a “fresh” eruption. The 79 km Sinlap Crater has a round shaft without a central peak. But it has a non-central light spot, and as many as two shafts. They could have formed after two consecutive eruptions, when the initial shock event could provoke a re-eruption of liquid material from under the thick crust of the satellite. The displacement of some details of the terrain on the surface by almost 30 km in a few months can be explained by the existence of the ocean under a layer of

ice. Mixtures of water and ammonia and their vapors may periodically erupt into the atmosphere through tectonic faults and cracks in the satellite's crust.

Key words: Saturn's moons, Titan, volcanoes, eruption, geological activity.

Titan is much colder than Earth [3, 22]. Since the physical conditions near the satellite surface are close to the triple point of the methane phase state [23, 25], it has long been suggested that methane lakes and seas are present on the surface. Aqueous ammonia solution containing a suspension of both of these components in the solid state is likely to be the basis of the "lava" [4] of cold volcanoes of Titan. After all, volcanic lava on Titan is a jelly-like water-ammonia mixture. The role of "rocks" [24] on the satellite is assigned to water ice, and the role of "water" is performed by liquid methane. For this reason, water and ammonia can enter the satellite's atmosphere only as volcanic emissions. Therefore, it is believed that gaseous methane can enter the atmosphere from the bowels of the satellite during volcanic and tectonic processes too. In the atmosphere, it is converted to other hydrocarbon compounds by the sun's ultraviolet (UV) rays and partially condenses into clouds. And from these clouds drops of liquid methane fall rain on the surface of the satellite. Flowing to the lowlands, methane forms lakes and seas there. From the surface of these reservoirs, it can again evaporate, enter the atmosphere and participate in the subsequent cycle of liquids and gases [18, 20].

In Fig. 1 shows part of a fairly light area of Xanadu. In radar images, it is quite uneven, while dark areas - are much smoother. It was this region on Titan that was first discovered in 1994 by the Hubble Space Telescope. In the first infrared images (IR), it looked like a very bright spot. On April 30, 2006, the same region was surveyed using Cassini radar. Then it was found that the satellite surface is significantly eroded by winds, rains and fluid flows [21]. All this leads to the formation of canals resembling rivers and their tributaries flowing into the seas.

The rather bright radar image obtained with the Cassini equipment shows two round features of the relief on the surface in the Xanadu area. The dark round feature on the top right has a diameter of up to 70 km and is a shock structure with a bright central peak. Dark rounded feature at the bottom left, has no central peak. Up to 15

dark areas of smaller size on the same surface – have no clear evidence of erosion. They resemble terrestrial calderas or impact pools. But their size and shape suggest that there is very little chance that they were formed during the shocking events. For them, the volcanic nature of their origin is more likely. Steep shores are observed in several lakes, which are well visible due to the greater brightness in radar images. This indicates that they may have extensive drainage systems. Observations of seasonal changes [10-13, 16, 19, 26] have suggested several mechanisms to explain the processes on Titan that occur during the formation of water bodies on the satellite.

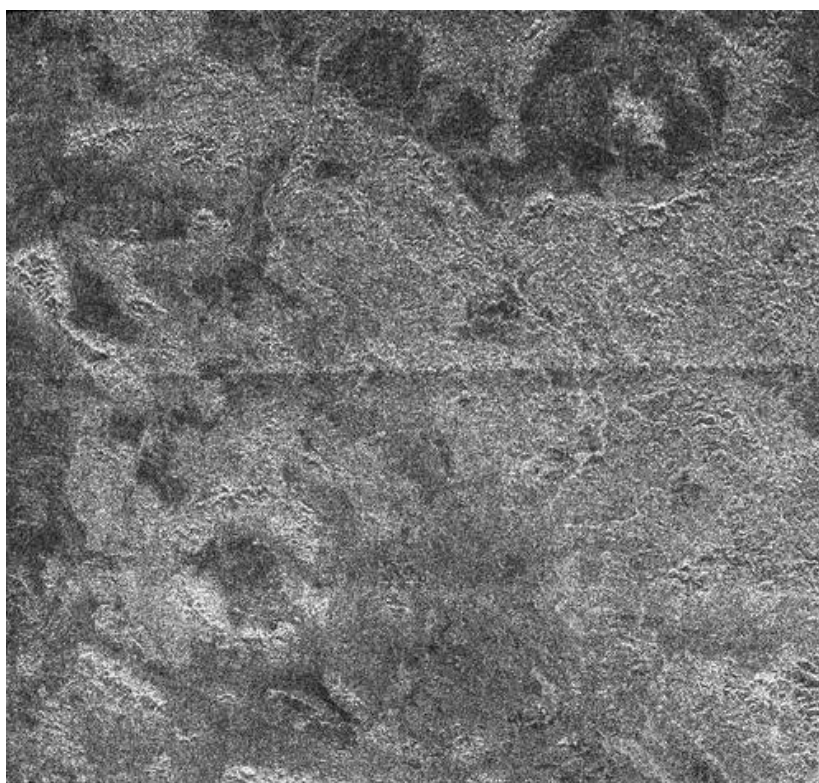

Fig. 1. Radar image of the light region of Xanadu, obtained on April 30, 2006 by “Cassini” (http://nssdc.gsfc.nasa.gov/photo_gallery.)

It is believed that many of the depressions in which the lakes on Titan are located are related to volcanism on the satellite. Some of them are associated with surface erosion of the so-called karst type, in which fluid can accumulate in certain places [27]. Such karst reservoirs are quite common on Earth. On Titan, as well as on Earth, Venus, Io, and other bodies of the solar system, we can also talk about geological activity [6-9]. A clear example of tectonic processes caused by the

collision of different areas of the Titan crust is the image in Fig. 2. It shows a number of three parallel mountain ranges, found during the close flight of the Cassini 12.05.2008.

Fig. 2. Radar image of three parallel mountain ranges on the surface of Titan
(http://nssdc.gsfc.nasa.gov/photo_gallery.)

In Fig. 3 shows three mosaics of the Titan satellite, which are obtained with VIMS spectrometer [2, 5] IR images in the so-called “false colors”: 1.6 (blue), 2.01 (green) and 5 μm (red). The left image was received on October 28, 2005, the middle image on December 26, 2005 and the right image on January 15, 2006. The right and left mosaics show the same region of Titan, and the image in the middle – shows the opposite hemisphere of the satellite. Comparing all three images, we note that in the average image in December 2005, the poles were very bright. At the South Pole, this is due to the presence of a powerful methane cloud. However, in October and January, this cloud is almost invisible. This indicates a significant dynamic of meteorological manifestations around the South Pole. In the North Polar region, a similar system of clouds was very clearly visible in December 2005 at $\lambda=5 \mu\text{m}$, while in the other two images it was barely visible. The images in October and January clearly show a bright spot in the middle latitudes south of the equator, called Tui

Reggio – Chevron. This region is quite bright at $\lambda 5 \mu\text{m}$ and is the brightest feature on Titan at this wavelength. It is believed that it is located on the surface of the satellite and is probably of volcanic origin of aquatic and/or carbonic nature. That is, it consists of frozen vapor of these chemicals. Studies of this feature have shown that its western regions have changed their shape due to the processes of “fresh” eruption.

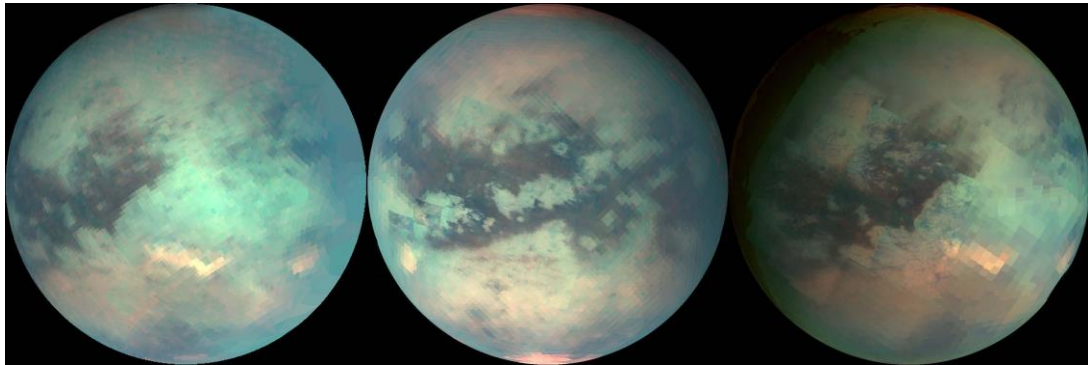

Fig. 3. Three mosaics of Titan in the so-called “false colors”, obtained with a VIMS spectrometer (from left to right: 28.10.2005, 26.12.2005 and 15.01.2006) (http://nssdc.gsfc.nasa.gov/photo_gallery.)

Most of the peaks in the mountains on Titan are about 120 m high. And only the highest of them reach almost 2 km. There are also several round spots on the surface of the satellite, which are most likely impact craters. And one of them has a diameter of over 1000 km. Some of the crater structures have a bright toothed rim. This makes them look like impact craters on rocky planetoids. The small number of such craters indicates the youth of the Titan surface. The use of the model from [1] shows that craters with a diameter of less than 35 km in Titan are younger than 200 million years; larger craters are older. It turned out that in the area of Xanadu – the density of craters is almost an order of magnitude higher than on the rest of the surface. For example, their density on dunes in equatorial regions is much lower. There is a slight advantage in the number of craters in the anterior hemisphere compared to the driven one. While the polar regions have not been studied enough [27]. This indicates that the erosion processes on Titan “smooth” the existing impact structures. Therefore, such dynamic atmospheric processes [14, 15, 17] have long since destroyed most of

the impact craters that could have formed on the surface of the satellite during the early bombing of its surface.

Recognition of craters of shock origin is carried out by the texture of the surface in the middle of the craters and the shape of the ejection shaft. According to radar observations, the surface of such craters is often quite dark. After all, they are usually filled with precipitation, or lava flows. Volcanism also forms round depressions, which sometimes resemble impact structures. Most craters on Titan are very similar in morphology to impact structures on other bodies in the Solar system. For example, the Ksa crater (Fig. 4) is very similar to an impact crater up to 29 km in diameter. It has a shaft raised by almost 500 m, a flat 800 m deep bottom with a central peak, and radially located emissions. The presence of a central peak in the crater indicates that these peaks are formed in the ice crust of Titan.

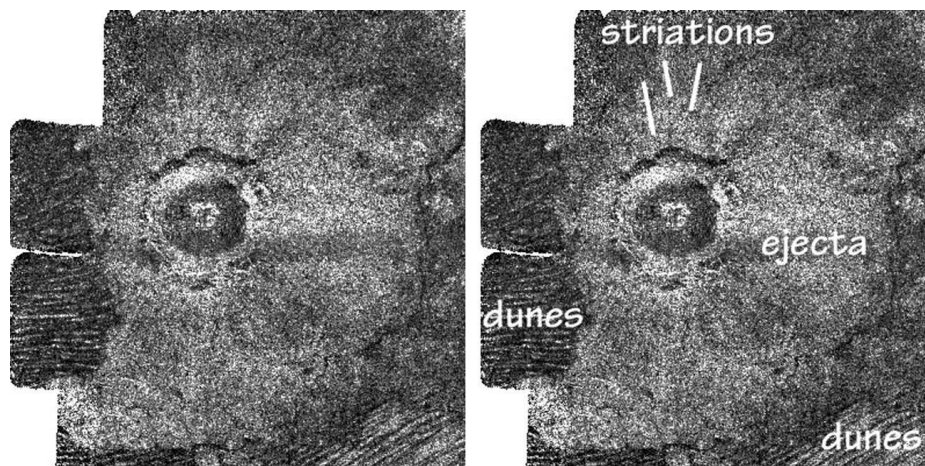

Fig. 4. Ksa Crater on Titan. The north is at the top [27].

In Fig. 5 shows a Sinlap crater with a diameter of 79 km. Its morphology also indicates a possible shock origin. After all, the contour of its shaft is round with short linear segments destroyed by erosion of fluid flows. But there is no central peak on radar images. However, infrared images from Cassini indicate the existence of a non-central light spot, which could be a small increase. In addition, Sinlap Crater has two visible shafts. And they could be formed only after two consecutive eruptions. The inner shaft is located in a circle with a diameter of up to 40 km, and is darker, than the slightly distant second shaft. That is, most likely, we are dealing with the first

eruption after a shock event. While the second eruption occurred a little later. And it was carried out through the weakened by the first event of the satellite's crust. Thus, the primary shock event may well provoke a re-eruption of liquid material from under a fairly thick satellite crust. And the existence of a non-central light spot may indicate that impact processes may well generate active volcanism both at the site of the fall and near the impact structures. The nature of the eruptions from the Ksa and Sinlap craters indicates that the Ksa crater is morphologically younger.

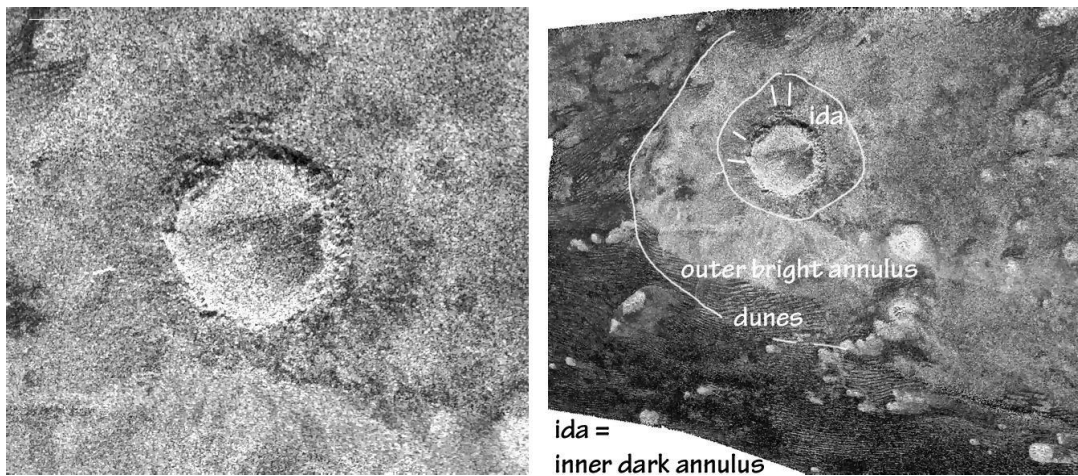

Fig. 5. Sinlap Crater (D = 79 km) - partially eroded impact structure with weak radially directed eruptions of matter [27].

The largest formation of impact origin on the surface of Titan may be the crater of Menrva with a diameter of 444 km (Fig. 6). Analysis of this image indicates that this impact crater blocked the riverbed that flowed from the lower left to the upper right. The eastern shaft of the crater rises almost 300 m above the middle level, and its bottom – is 500 m deeper. The central area is raised 450 m above the bottom of the crater. The highest point of the central region has a height equal to the eastern shaft.

The age of the registered craters is in the range of several hundred million to one billion years. On the surface of the satellite interesting rapid changes were recorded. Thus, in the images of the Titan surface obtained in 2008, it was found that the morphological details recorded several years ago on the surface – have shifted from their places by almost 30 km. And they shifted not as predicted by the standard model

of rotation. This phenomenon can be explained by the fact that under the icy surface of Titan there may be an ocean of water and ammonia. This conclusion was reached from the analysis of data obtained by the Cassini probe. Such an underground ocean could contain huge reserves of water, which are under a thick layer of ice. It is believed that the Titan satellite may consist of half of frozen water. And it is these mixtures and solutions of water, and its vapor that can periodically erupt into the atmosphere through tectonic faults and cracks in the crust of the satellite.

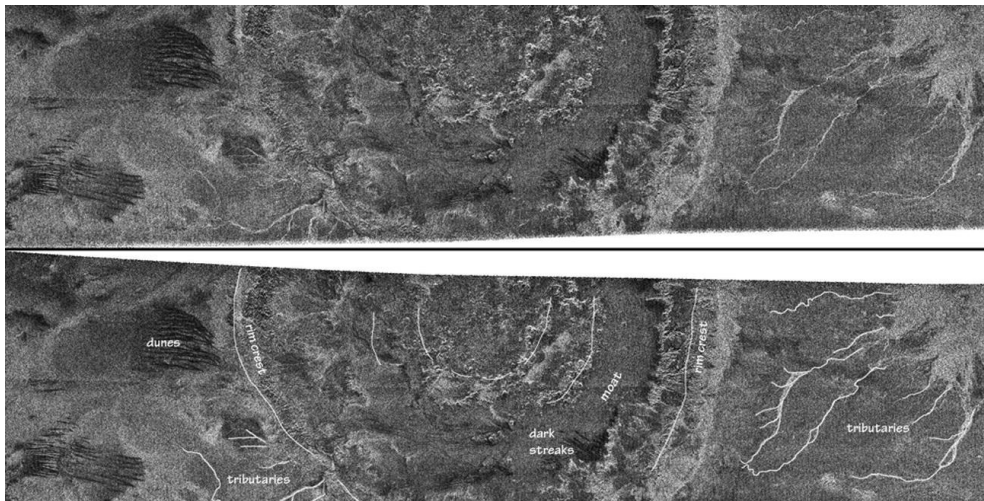

Fig. 6. Multi-ring impact crater Menrva (diameter 444 km) [27].

References

1. Artemieva N., Lunine J.I. (2005) Impact cratering on Titan II. Global melt, escaping ejecta, and aqueous alteration of surface organics. *Icarus*, 175(2), p. 522-533.
2. Baines K.H., Drossar P., Momary T.W., et al. (2005) The Atmospheres of Saturn and Titan in the Near-Infrared First Results of Cassini/vims. *Earth, Moon, and Planets*, 96(3-4), p. 119-147.
3. Morozhenko A.V., Vidmachenko A.P., Nevodovskiy P.V., Kostogryz N.M. (2014) On the efficiency of polarization measurements while studying aerosols in the terrestrial atmosphere. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*, 30(1), p. 11-21.

4. Neish C.D., Somogyi A., Lunine J.I., et al. (2009) Low temperature hydrolysis of laboratory tholins in ammonia-water solutions: Implications for prebiotic chemistry on Titan. *Icarus*, 201(1), p. 412-421.
5. Roe H.G., de Pater I., Gibbard S.G., et al. (2004) A new 1.6-micron map of Titan's surface. *Geophysical Research Letters*, 31(17), L17S03.
6. Steklov A.F., Vidmachenko A.P., Miniailo N.F. (1983) Seasonal variations in the atmosphere of Saturn. *Soviet Astronomy Letters*, 9, Mar.-Apr., p. 135, 136.
7. Vid'Machenko A.P. (1985) On the activity of Jupiter's atmosphere. *Kinematika i Fizika Nebesnykh Tel*, 1(5), p. 91.
8. Vid'machenko A.P. (1991) Giant planets – Theoretical and observational aspects. *Astronomicheskii Vestnik*, 25, May-June, p. 277-292.
9. Vid'Machenko A.P. (1997) Temporal changes in methane absorption in Jupiter's atmosphere. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*, 13(6), p. 21-25.
10. Vid'machenko A.P. (1999) Seasonal variations in the optical characteristics of Saturn's atmosphere. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*, 15(5), p. 320.
11. Vid'Machenko A.P. (1999) Variations in Reflective Characteristics of Jupiter's Atmosphere. *Solar System Research*, 33(6), p. 464-469.
12. Vidmachenko A.P. (1985) Activity of processes in the atmosphere of Jupiter. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*, 1(5), p. 101-102.
13. Vidmachenko A.P. (1987) Manifestations of seasonal variations in the atmosphere of Saturn. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*, 3(6), p. 9-12.
14. Vidmachenko A.P. (2009) Planetary atmospheres. *Astronomical School's Report*, 6(1), p. 56-68.
15. Vidmachenko A.P. (2009) Research of the Mars by space vehicles. *Astronomical School's Report*, 6(1-2), p. 131-137.
16. Vidmachenko A.P. (2015) Influence of solar activity on seasonal variations of methane absorption in the atmosphere of Saturn. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*, 31(3), p. 131-140.
17. Vidmachenko A.P. (2016) Activity of processes on the visible surfaces of Solar System bodies. *Astronomical School's Report*, 12(2), p. 14-26.

18. Vidmachenko A.P. (2016) Processes on the "young" Mars: possible developments of events. 18 ISCo Astronomical School of Young Scientists, the program and abstracts. NAU, Kyiv, Ukraine, May 26-27 2016, p. 16-17

19. Vidmachenko A.P. (2016) Seasonal changes on Jupiter. I. The factor activity of hemispheres. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*, 32(4), p. 189-195.

20. Vidmachenko A.P. (2016) Where is Necessary to Search Traces of Life on Mars? Biosignature Preservation and Detection in Mars Analog Environments, Proceedings of a conference held May 16-18, 2016 in Lake Tahoe, Nevada. LPI Contribution No. 1912, id.2002.

21. Vidmachenko A.P., Morozhenko O.V. (2012) The study of the satellites surfaces and the rings of the giant planets. MAO NAS of Ukraine Press, Kyiv, Ltd. Dia. -255 p.

22. Vidmachenko A.P., Morozhenko O.V. (2014) The study Earth-like planets using spacecraft. *Astronomical School's Report*, 10(1), p. 6-19.

23. Vidmachenko A.P., Morozhenko O.V. (2017) The physical characteristics of the surface of the satellites and rings of giant planets. Kyiv: Editorial and publishing department of NUBiP of Ukraine, -412 p.

24. Vidmachenko A.P., Steklov A.F. (2022) Features of volcanic structures on Venus. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference. Modern directions of scientific research development. BoScience Publisher. Chicago, USA. 23-25.02.2022. P. 195-204.

25. Vidmachenko A.P., Steklov A.F. (2022) Manifestations of seasonal changes on Saturn's moon Titan. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference. Innovations and prospects of world science. (April 28-30, 2022). Chapter 59. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. P. 354-364.

26. Vidmachenko A.P., Steklov A.F., Minyailo N.F. (1984) Seasonal activity on Jupiter? *Pisma v Astronomicheskii Zhurnal*, 10, Sept. 1984, p. 691-695.

27. Wood C.A., Lorenz R., Kirk R., et al. (2010) Impact craters on Titan. *Icarus*, 206(1), p. 334-344.

PEDAGOGICAL SCIENCES

UDC 37.022

TEACHING VOCABULARY TO ESL STUDENTS

Fursenko Tetiana

PhD in Pedagogy, Associate Professor

Redziuk Iryna

Senior Lecturer

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Kyiv, Ukraine

Abstract. A paper is a contribution to the discussion of the issue of effective ESL learning and teaching techniques. The authors outline the main factors hampering students` ability to be fluent in English as well as their ability to verbally interact with natives in real communication. The PPP approach is presented as a way to make English classes more effective.

Keywords: ESL, PPP, effective English teaching, exercise types, fluency

Mastering English vocabulary presents one of the major challenges language learners struggle with. We believe that the reasons for vocabulary competence being the most difficult to acquire are threefold.

First, it is due to the objective fact that in English as well as in other languages there is literary countless number of words, word combinations, idioms and fixed expressions that is too much to be retained in our long-term memory. “Flexibility of word boundaries together with variations in spelling exacerbate the situation, making it difficult for linguists to decide which words to enter in dictionaries (Merriam Webster’s online dictionary, n.d.). Despite this, it is reported that the Webster’s Third New International Dictionary and the Oxford English Dictionary include around 470,000 entries (Merriam Webster Dictionary, n.d.)” [1, p.9]. It goes without saying

that no matter how proficient a language learner is there is no way they are familiar with the whole bunch of vocabulary they may encounter in English.

The second significant obstacle on the way to use spoken language fluently is complete reliance on textbooks. While the topics and vocabulary they offer at lower levels A0 –A2 is sufficient and cover learners` needs, it is not the case when it comes to B1 – C1 levels. In our humble opinion, vocabulary that B1 – C1 learners concentrate on is sort of too formal, standard and “polished”. Most textbooks fail to teach even how to react to a speaking partner in a natural way. It results in the fact that the only words coming to their mind are “ok”, “cool”, “what a pity” that sound pretty basic as opposed to “how come?”, “it sucks”, “crap” and many others that are really authentic. So, it is recommended to supplement higher level courses with podcasts, sitcoms and movie episodes complemented with further exercises for practicing new phrases and using them in speech.

The third factor hampering effective vocabulary mastering is teachers` failure to plan English classes appropriately so that students would have an opportunity to familiarize themselves with new phrases, understand their meaning, register, concordance and, most importantly, practice them in their speech addressing real goals of communication similar to those arising in real life.

We are proponents of using the presentation –practice – production approach. “At the first stage called Presentation, a teacher gives a description on a particular topic; at the Practice Stage learners use the target language in some kind of activity;” [2] the Production stage gives students a chance to use the language without much teacher talking time.

So, in terms of teaching vocabulary in the PPP approach paradigm, we start this part of the lesson with lead-in. At this stage we introduce the topic students are going to concentrate on. It`s typically done in the form of a discussion based on some visual aids, quotes or a controversial issue. The aim is to make students work themselves up to the issue of interest. The next step is context-based presentation of new words. It can be done in the form of a short text with highlighted part or individual sentences – the point is to provide context to students helpful for

unpacking the meaning of the phrases. The next stage is doing some reproductive exercises. The range of options here is pretty wide – filling -in the gaps, matching, multiple choice tasks, choosing the odd word, memory games. To bring in the element of competition and make learning student-centered it is recommended to use interactive resources like Kahoot, Quizlet, Wordwall etc. The main this to remember here is to make sure that a class is not over when the last brackets are opened. The most valuable part is production. Tasks that can be proposed to students are the following.

- Dialogues, dramas and role plays, for example, students play the parts of a hotel receptionist and a guest, acting out a problem.
- Giving map directions – students have to give and follow directions on a map to see where they end up.
- Question and answer – in groups/pairs, students write comprehension questions for the other students to answer
- Surveys and questionnaires – students prepare questions on various topics and then conduct surveys by interviewing each other.
- Discussions and debates, centred around a set topic or interest of the group.
- Continue the story: the class have to finish a story the teacher begins, either written or spoken.
 - Summarizing a story
 - Correct mistakes in the text
 - Write an article, letter or diary entry
 - Crosswords [3].

We believe that such an approach helps learners to acquire new vocabulary in a logical and natural way and involves not just coming across a new unit, understanding its meaning but also repetition, tasks where students need not only recognize a vocabulary unit but also retrieve it from their memory. Besides, we tend to remember things we use in our speech to address real communication situations

better just because it is accompanied by emotions, associations, real-life context. All these aspects are opened up to us at the production stage.

References

1. Deveci, Tanju. (2019). Frequently Occurring Words in Education Research Articles. *The Asian ESP journal*, 1-28
2. Yusuf, Adi. (2015). A PPP (Presentation, Practice, and Production) Phase Method of Teaching Speaking to University Students. *Educate*, 4, (2), 20-25.
3. Practice and Production (2022). <https://www.myenglishlanguage.com/teacher-resources/ppp-technique/practice-and-production/>

**FORMATION OF GEOMETROGRAPHIC SKILLS OF STUDENTS IN THE
CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING**

Liubchenko Maria,
Ph. D. in Engineering Sciences, Docent, Associate Professor
Mandrichenko Olena,
Demydenko Tetiana,
Senior lecturer O. M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

Abstract: Information technology opens up new opportunities for people in learning. Modern landmarks in the education system have undergone significant changes. It is generally recognized that distance education occupies a decisive place in the field of innovative educational technologies. Distance technologies offer many tools and enhancements, providing teachers and students with ample opportunities for creative learning.

Keywords: distance learning, distance learning systems, integrated systems information and educational space, information communication technologies, didactic tools.

Transformations in society over the past decades have affected all spheres of public life. Informatization is recognized as one of the main directions in the development of society, in which the informatization of education plays a leading role. Modern guidelines in the system of personnel training are manifested in various directions: in changing its structure, building a system of continuous education, the emergence of forms of alternative and variable education, updating content, and developing new approaches to determining learning outcomes [1].

Currently, universities are intensively working on the introduction and improvement of distance learning using the latest achievements of information and telecommunication technologies. This is explained, on the one hand, by the

emergence of epidemics (COVID-19), on the other hand, by the desire to unify the process, so that regardless of the place where training is carried out, its level is equally high [2].

Distinctive features of the educational process in the form of distance learning are its flexibility, adaptability, modularity, economic, student-oriented. Unlike traditional systems, distance learning allows you to build an individual educational trajectory for each student, go through it, referring to a specially created information environment, and satisfy the needs for quality service in the mode in which it is most convenient.

Almost all distance courses are created in certain virtual environments that are intended for the presentation of educational material, ensuring the activity of students, communication and administration of the distance course.

At the Department of Architectural Design Fundamentals of *O. M. Beketov National University of Urban Economy*, distance learning is carried out on the Moodle educational platform. The introduction of a distance learning system into the educational process contributes to the improvement of the educational process and the quality of engineering and geometric training of students. To improve the quality of knowledge, the formation of skills in ICG, electronic textbooks, electronic problem books were created, taking into account the peculiarities of the methodology of teaching the discipline.

Over the course of several years, distance learning courses in geometric and graphic disciplines have been developed and certified at the Department of Fundamentals of Architectural Design. For remote study, the multimedia course of lectures on "Engineering and Computer Graphics", which was used in lecture practice, was supplemented with explanations for individual slides (Fig. 1).

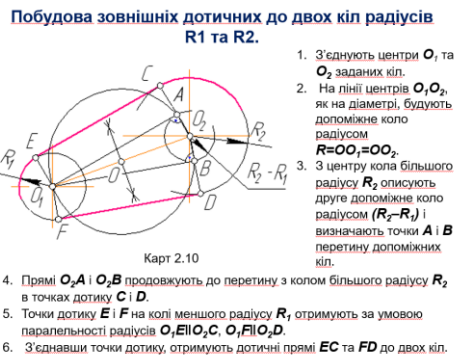

Figure 1 - A fragment of a slide on "Engineering Graphics"

Since when studying the presentation of a lecture remotely, independently, the student must understand why and how this graphic construction is performed, be able to view educational information at any convenient time, sometimes re-analyzing some places.

And the lectures on “Computer Modeling” are supplemented by short videos explaining the work with the AutoCAD graphics editor (Fig. 2).

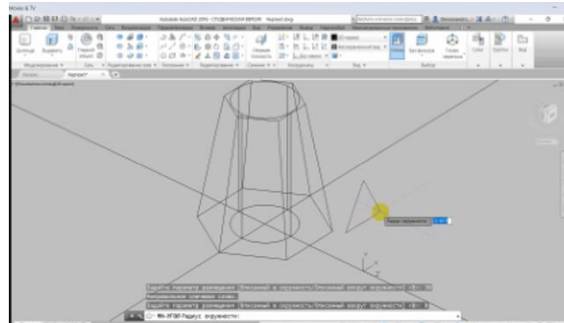

Figure 2 - An example of a video on "Computer graphics"

The result of the transition to distance learning is the promotion of the importance of independent work, which is the guarantee of the formation of the necessary competencies. Vikladach helps students to understand the materials, but also to practice yoga, so that the student can successfully understand the task, the student himself [3].

The possibility of contact with the teacher outside of classroom time is of great importance for today's students, who spend a lot of time at the computer and are used to the conditions of remote communication. For two-way communication, we use the e-mail, conferences, forums or chat facilities in the Moodle course.

Of particular importance in the preparation of a distance course is the optimal division of the material into modules, according to the credit-modular system of organizing the educational process. It is necessary to structure the construction of each training module in accordance with the work program of the discipline. Presentation of the schedule of consultations and performance of work for each module, should correspond to the schedule and the individual capabilities of each student.

The modular-rating technology for monitoring students' knowledge in distance learning contributes to the systematization of the educational process and a more even distribution of the teaching load.

Remote training for automated evaluation in tests and the need to follow all the tasks behind the schedule. bring to the formalization of the opinion between the contributor and the student, which promotes the objectivity of the assessment [3].

Literature:

1. Гришин С.А., Бурунова Т.Н. Автоматическая обучающая система как одна из форм активных методов обучения. /Активные методы обучения начертательной геометрии и инженерной графики в их органическом сочетании с традиционными: Материалы межвуз. науч. –метод. конф. –Ростов н/Д., 1990, С.27-28
2. Солодухин Е.А. Слово в защиту начертательной геометрии // Проблемы качества графической подготовки студентов в техническом вузе в условиях ФГОС ВПО: Материалы II Международной научно-практической интернет - конференции. – Пермь: Изд. ПГТУ, 2011. - С. 1 – 2
3. Слободянюк О. В. Використання інформаційних технологій при дистанційному вивченні інженерної та комп'ютерної графіки / О. В. Слободянюк // Наукові записки ТНПУ. Серія «Педагогіка». – 2008. № 8. – С. 24–27

**THE ROLE OF MASS OPEN ONLINE COURSES IN HIGHER EDUCATION
TRANSFORMATION**

Miroshnik Larysa Vasylivna,

PhD, Associate Professor

Al-Gazo Natalia Vitaliivna

Head of the Department of Language Training of Foreign Citizens

Batkina Maryna Volodymirivna

Senior Lecturer

Kharkiv National Medical University

Kharkiv, Ukraine

Abstract. The paper deals with the possibilities of modern distance learning technologies. It analyzes the phenomenon of Mass Open Online Courses (MOOC), which is currently a global trend in the education system, and examines the advantages and disadvantages associated with the MOOC practices. The authors also analyze the prospects of the development and implementation of MOOC into the educational processes of the higher education system.

Key words: mass open online courses, distance learning, e-learning, educational technology, higher education.

Introduction. A global digital transformation in society is generating fierce debates among academics about its educational impact. During the last decade, computer and Internet have become available and accessible worldwide. Information technologies are changing all spheres of our life, including pedagogy. Modern society is characterized by a new view of education, which modifies the functional role of the educational system. Nowadays, gaining knowledge remotely by means of a computer and the World Wide Web is an inevitable stage in the development of the educational system.

Massive Open Online Courses (MOOC) represent one of the most important and widely discussed phenomena of modern education. Both active supporters of this

idea and skeptics who downplay the significance of online education have their arguments. However, in recent years, the transition to the distance form of education due to the COVID-19 pandemic, have forced universities to carefully study the practice of using MOOC platforms [1].

Aim. The aim of the study is to describe the main modern formats of online courses as part of the modern educational process in higher education and to examine the advantages and disadvantages of such electronic educational technologies from the perspective of their implementation in higher education sphere.

Materials and methods. Scientific researches and articles on distance education, as well as information from the portals of mass open online courses were used as material for the analysis.

Results and discussion. Distance education is a term referred to a wide range of educational programs and courses, starting from online courses without accreditation (the so-called “non-formal education”) to accredited higher education programs, which implement the possibility of interaction between students and between students their professors, as it happens in on-campus education [2]. Distance education is a universal form of learning based on the use of a wide range of traditional teaching approaches, modern information and telecommunication technologies, and technical equipment, that allow students to freely choose educational courses, relevant to higher education standards, communicate with teaching staff without being in the same physical location and time [3].

The growth rate of e-learning and distance learning technologies confirms their demand at all levels of education, from general to additional education, including professional education. More than fifty open universities (the total number of students in each university exceeds 100,000 students) offer not only training courses in different areas of bachelor's and master's programs, but also short-term courses in business, management, psychology, finance, etc. For example, the most famous British Open University (<http://www.open.ac.uk>) offers more than 550 courses, and Athabasca University in Canada (<http://www.athabascau.ca>) offers more than 850 courses. E-learning and distance learning technologies are widely implemented in

national education systems, and their development is supported at the state level. There are large-scale projects not only in European countries and the United States, but also in Australia, as well as in Asia and Latin America [4].

One of the most popular global trends that shape the future of higher education is considered to be the MOOC format (Massive Open Online Courses), as it grants access to high quality education for everyone. There are dozens of MOOC platforms that give people from all over the world the opportunity to study at a convenient time in a convenient place in order to improve their qualifications. [5]

Massive open online courses entered the market a decade ago promising a revolution in education [6]. Today you can find many acronyms in the distance education market (MOOK, COOK, MCHOK) that stand for the names of different online courses and interactive learning systems. This new educational format is designed for different audiences. MOOC stands for Massive Open Online Courses (MOOC). The name reflects the goal of the project - to make learning accessible to as many students as possible. COOK - Community Open Online Courses (COOC) are corporate training courses; they are designed for businesses, not individuals. SPOC (Small private online courses) involve private training sessions online tailored to specific needs of a small group of trainees.

Every year more and more universities are offering open online courses. This is the latest achievement in distance learning. Anyone can register, pick the online courses of their choice and after passing the exams, receive a diploma. For example, in the USA, the first large-scale distance learning project – *MIT Online Course* – was launched by the Massachusetts Institute. Later, Stanford University founded *Udacity*. In May 2012, Harvard University joined the project of the Massachusetts Institute on the basis of the common platform *EdX*. Stanford, Princeton, the University of Pennsylvania, and the University of Michigan then joined, launching free educational courses based on the *Coursera* project. This solution allowed many students to get an education from the world's universities for a modest fee while studying distantly. The global MOOC market is growing quickly and gained a solid array of educational

content, bringing students from different countries closer to the leading universities [7].

At this stage in the development of distance learning technologies, MOOCs are a global experiment in the education system and are in constant development. The introduction of distance courses in the higher education system has both undoubted advantages and some disadvantages.

The undeniable advantages of MOOC include accessibility of education, flexible training schedule, flexible location and training hours both for students and teachers, implementation of the lifelong learning concept, use of innovative pedagogical approaches, and high standards for educational video content.

The disadvantages of distance learning courses are the high cost of online course development, social isolation and limited communication between the student and the teacher [8], knowledge management problems, low percentage of students who successfully complete the course. In addition, the teaching methods used in MOOCs are based on outdated teaching principles of transferring knowledge. These approaches reduce the opportunities for students to develop critical thinking and problem solving skills.

Conclusions. The development of MOOC platforms is undoubtedly an important element in raising the status of the university in the global academic community. Distance education technologies have good prospects for the educational community and could become the basis for developing innovative teaching methods and development of a number of new university courses. All the participants of the educational process, both students and teachers, may be interested in additional digital information resources within the traditional curricula. However, given the shortcomings of mass open online courses, we can hardly agree that such courses could become the basis for higher education. MOOCs could rather be considered as an integral part of the university educational program, and as a tool to expand the ways of acquiring knowledge.

Reference

1. Loizzo, J., & Ertmer, P. A. (2016). MOOCocracy: The learning culture of massive open online courses. *Educational Technology Research and Development*, 64, 1013–1032.
2. Simonson M., Zvacek S.M., Smaldino Sh. Teaching and Learning at a Distance: *Foundations of Distance Education* 7th Edition.- IAP, 2019
3. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80–97.
4. Open and Distance Education in Asia, Africa and the Middle East. National Perspectives in a Digital Age. Olaf Zawacki-Richter O., Qayyum A. ed. - Springer Singapore, 2019.
5. Cuban, L. (2013, February 13). MOOCs and pedagogy: Part 2. Retrieved from <http://larrycuban.wordpress.com/2013/02/13/moocs-and-pedagogy-part-2> .
6. Davidson, C. (2013). *What was the first MOOC?* Retrieved from <https://www.hastac.org/blogs/cathy-davidson/2013/09/27/what-was-first-mooc>.
7. Romanyuk, Svitlana & Rusnak, Ivan & Vasylyk, Marina & Novak, Olena & Shorobura, Inna. (2020). Trends of Modern Education Development in the European Educational Space. *International Journal of Higher Education*. Vol. 9.
8. Bozkurt, A., Kilgore, W., & Crosslin, M. (2018). Bot-teachers in hybrid massive open online courses (MOOCs): A post-humanist experience. *Australasian Journal of Educational Technology*, 34(3), 39–59.

TEACHING SPEAKING

Valyukevych Tetyana

Associate prof, PhD

Kharkiv University of Humanities

«People's Ukrainian Academy»

Kharkiv, Ukraine

Speaking involves building and sharing meaning via verbal and non-verbal symbols in a variety of contexts and is an essential part of second language learning. Needless to say teaching speaking has been undervalued and taught just as a repetition of drills or memorization of dialogues.

However, nowadays the goal of teaching speaking is to focus on students' communicative skills, since, this is the only way students can express themselves and learn how to follow social and cultural rules appropriate in each communicative environment. In order to teach second language learners how to speak in the best way possible, some speaking activities can be applied to ESL and EFL classroom settings.

Teaching speaking involves producing the English speech sounds and sound patterns, using word and sentence stress, intonation patterns, selecting appropriate words and sentences according to the proper social setting, audience, situation and subject matter, using language as a means of expressing values and judgments, using the language quickly and confidently with few unnatural pauses, which is called as fluency.

Interaction is key while teaching students to speak. Communicative language teaching and collaborative learning serve best for this aim. Communicative language teaching is based on real-life situations that require communication. By using this method in ESL classes, students will have the opportunity to communicate with each other in the target language. In brief, ESL teachers should create a classroom environment where students have real-life communication, authentic activities, and

meaningful tasks. This can occur when students work in groups to complete a task. The following activities can be of great help.

Discussions. Before the discussion, it is essential that the purpose of the discussion activity is set by the teacher. For example, students can become involved in agree/disagree discussions. In this type of discussions, the teacher can form groups of students, preferably 4 or 5 in each group, and provide controversial sentences like “people learn best when they read vs. people learn best when they travel”. Then each group works on their topic for a given time period, and presents their opinions to the class. This activity develops critical thinking and quick decision making, students learn how to express and justify their opinions in polite ways while disagreeing.

Role play. Students find themselves in various social contexts and have a variety of social roles. In role-play activities, the teacher gives information to the learners such as who they are and what they think or feel. Thus, the teacher gives students roles like "You are David, you go to the doctor and tell him what happened last night, and..."

Simulations. Simulations are very similar to role-plays but what makes them different from role plays is that they are more elaborate. In simulations, students can bring items to the class to create a realistic environment. For instance, if a student is acting as a singer, she brings a microphone to sing and so on. Role plays and simulations have many advantages. First, since they are entertaining, they motivate the students as well as increase their self-confidence. .

Brainstorming. The idea here is produce ideas in a limited time. Depending on the context, either individual or group brainstorming is effective and learners generate ideas quickly and freely. The plus side is that the students are not criticized for their ideas so they will be open to sharing new ideas.

Storytelling. Students can briefly summarize a tale or story they heard from somebody beforehand, or they may create their own stories to tell their classmates. Story telling stimulates creative thinking. It also helps students express ideas in the format of beginning, development, and ending, including the characters and setting a story has to have. Students also can tell riddles or jokes. For instance, at the very

beginning of each class session, the teacher may call a few students to tell short riddles or jokes as an opening. In this way, not only will the teacher address students' speaking ability, but also get the attention of the class.

Interviews. Students can conduct interviews on selected topics with various people. It is a good idea for a teacher to provide a rubric to students so that they know what type of questions they can ask or what path to follow, but students should prepare their own interview questions. Conducting interviews gives students a chance to practice their speaking ability not only in class but also outside and helps them becoming socialized. After interviews, each student can present their study to the class. Moreover, students can interview each other and "introduce" their partner to the class.

Story completion. This is a very enjoyable, whole-class, free-speaking activity. The teacher starts to tell a story, but after a few sentences he or she stops narrating. Then, each student starts to narrate from the point where the previous one stopped. Each student is supposed to add from four to ten sentences. Students can add new characters, events, descriptions and so on.

Teaching speaking is a very important part of second language learning. The ability to communicate in a second language clearly and efficiently contributes to the success of the learner in school and success later in every phase of life. Therefore, it is essential that language teachers pay great attention to teaching speaking. Rather than leading students to pure memorization, providing a rich environment where meaningful communication takes place is desired. With this aim, various speaking activities such as those listed above can contribute a great deal to students in developing basic interactive skills necessary for life. These activities make students more active in the learning process and at the same time make their learning more meaningful and fun for them.

ПІШІ ПЕРЕХОДИ, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Барсуковська Галина Петрівна,

старший викладач кафедри дошкільної педагогіки і психології

Бслоус Ганна Юріївна,

студентка

Глухівський національний педагогічний університет

імені Олександра Довженка

м. Глухів, Україна

Анотація: У статті здійснено аналіз особливостей рухової активності дітей дошкільного віку в природних умовах, дано поради щодо планування, організації та методики проведення активного відпочинку дітей. Показано вплив піших переходів за межі закладу дошкільної освіти на фізичний розвиток дошкільників.

Ключові слова: фізичне виховання, рухова активність, діти дошкільного віку, активний відпочинок, піші переходи.

Постановка проблеми. У період дошкільного дитинства – рух один із стимулів розвитку органів та систем організму дитини, вдосконалення основних рухів та їх різновидів, психофізичних якостей, резервних механізмів фізіологічних систем. Рухова активність – природна біологічна потреба дітей. Від її задоволення багато в чому залежить структурний та функціональний розвиток дитячого організму. Оптимальна, правильно організована рухова активність у дитинстві створює передумови для нормальної життєдіяльності організму, якісної фізичної й психологічної готовності до шкільного навчання [1]. Формуючий вплив різноманітних засобів фізичного виховання, особливо фізичних вправ у природних умовах, на підвищення рухової активності дошкільників в умовах гіподинамії, карантину є предметом пильної уваги й масштабних досліджень науковців і практиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання рухової активності дітей дошкільного віку, а також умови, засоби, методи її оптимізації вивчали Е. Адашкявичене (добір, організація, методика навчання елементам спортивних ігор та вправ), Е. Вільчковський (особливості організації та методики проведення різних типів занять з фізичного виховання, зокрема на відкритому повітрі), О. Курок (методика розвитку рухових якостей, навчання елементам спортивних ігор та вправ на різних етапах формування рухової навички), Н. Денисенко (організація фізкультурно-оздоровчої роботи в закладах дошкільної освіти), О. Богініч (фізичне виховання дошкільників засобами гри), Т. Дмитренко (методика проведення свят та розваг у дитячому садку), М. Єфименко (театр фізичного виховання, казкова фізкультура), М. Рунова (організація роботи з активного відпочинку дошкільників), інші [2].

Мета статті: показати ефективність планування й проведення піших переходів засобу підвищення рухової активності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Прогулянки за межі закладу дошкільної освіти (пішохідні переходи) здійснюються у першу половину дня, їх мета – удосконалення рухових навичок, комплексний розвиток фізичних якостей дошкільників у природних умовах (парк, ліс берег річки), навчання дітей орієнтуватись на місцевості. Рухова діяльність у поєднанні з відкритим повітрям, сонцем підвищує захисні реакції організму дошкільнят, загартовує їх. Природа, різноманітні враження збагачують знання, виховують моральні та естетичні почуття дітей. Дозування прогулянок залежить від віку, рухової підготовленості дітей і змінюється залежно від пори року, погодних умов, змісту і програмових завдань. Відстань як піших, так і лижних переходів поступово збільшується протягом року. Довжина шляху в один кінець не повинна перевищувати для дітей 4-5 років 1,5 км. Для старших дошкільників – до 2 км. Після кожних 15 хв ходьби слід робити короточасні (4-5 хв) зупинки для відпочинку дітей. У будь-яку пору року слід цікаво та різноманітно використовувати рельєф місцевості та природні умови для виконання рухів. У лісі або парку дітям доцільно запропонувати ходьбу та біг між деревами,

переступання через гілки, пеньки, рівчачок, підлізання під низько опущені гілки дерев або чагарників; стрибки в глибину з пеньків, підстрибування з діставанням гілок дерев, кущів; метання шишок, каштанів у ціль (дерево, пеньок) або на дальність. На лузі – ходьба та біг по траві з високим підніманням стегна; перестрибування через купинки або невисокі кущики; ходьба босоніж по траві тощо. На березі водойми (річка, озеро) – ходьба та біг по піску, гальці; ходьба «слід у слід», метання камінців у воду, стрибки у довжину та висоту з місця на піску. Взимку прогулянки для старших дошкільнят плануються з використанням лиж та санок. Діти можуть йти пішки до гірки, де вони можуть кататись та гратись у рухливі ігри. Регулярне проведення піших переходів дозволить значно підвищити рухову активність, покращити фізичну підготовленість, психологічно розвантажує дитину та викликає почуття задоволення від спілкування з природою [3].

Щоб якісно реалізувати оздоровчі, освітні, розвивальні та виховні завдання, до піших переходів слід ретельно готуватися: ознайомити дітей з особливостями піших переходів, розповісти про правила поведінки в природі, здійснювати загальну фізичну та моральну підготовку дітей до виходу за межі закладу дошкільної освіти. Обов'язковим елементом підготовки є робота з батьками: правила добору одягу та взуття, наповнення рюкзака, участь у пішому переході. Також обов'язковим складником туристичної діяльності є підведення підсумків: спогади, художньо-творча діяльність, спільні вироби з природних матеріалів, фотовиставки, нагородження. Також для морального виховання дітей неабияку роль мають піші переходи з виконанням завдань природоохоронної роботи [4].

Наводимо приклад плану-конспекту пішого переходу.

Мета: удосконалювати навички різних видів ходьби. Закріплювати вміння метати на дальність обома руками, навички підлізання, ходьби по обмеженій площині, зістрибування в глибину.

Підготовча робота: узгодження плану прогулянки з керівництвом закладу дошкільної освіти, повторення з дітьми правил дорожнього руху

правил поведінки під час прогулянки, розучування рухливих ігор та основних рухів на заняттях з фізичної культури і прогулянці.

Хід проведення:

Вихователь: Діти, ми сьогодні з вами підемо до парку, який розташований неподалік від нашого дитячого садка. Там дуже гарно і ми з вами будемо гратись у різні цікаві ігри.

1. Піший перехід до місця основного привалу (15 хв): ходьба парами (вулицею населеного пункту). На відкритій місцевості – ходьба в колоні по одному, зграйкою залежно від особливостей місцевості. Біг зграйкою, підтюпцем, наввипередки парами. Ходьба змійкою між деревами. Ходьба з високим підніманням ніг (переступати через купинки, пеньки, гілочки, покладені на землю).

Вихователь: Ось ми і прийшли. Давайте подивимось, як тут гарно. Що ви бачите навкруги? Які зараз дерева?, Кущі? Дидактичні ігри «Назви дерево», «Вгадай за описом».

2. Організація гри «Прикордонники»

Вихователь: Діти, давайте пограємось з вами у гру, яка називається «Прикордонники». Ви знаєте, хто такі прикордонники? Так, це люди, які охороняють кордони нашої держави. Якими повинні бути прикордонники? Так, прикордонники повинні бути сміливими, сильними, спритними, мужніми. А щоб бути такими, вони багато тренуються, адже нелегко в лісі спіймати хитрого порушника кордону. Давайте уявимо, що ви прикордонники і у вас зараз буде проходити тренування перед виконанням важливого завдання. Діти діляться на дві команди, в кожній обирається капітан, команди «ідуть на чергування», долаючи перешкоди:

1. Ходьба в колоні по вузькій смужці, м'яко ступаючи з носка на п'ятку (10 м); (20 с).

2. Підлізання під низько нахилені гілки без опори на руки («тунель» довжиною 2-3 м); (20 с).

3. Підскок з діставанням гілки, висота якої регулюється за допомогою мотузки; (10 с).

4. Стрибки з «купинки на купинку» на двох ногах (3 м); (30 с).

5. Біг по пересіченій місцевості (20 м) по колу (30 с).

6. Повторення – 3 рази (загальний час виконання – 6 хв).

Вихователь: Молодці, діти, ви як справжні мужні прикордонники вправно подолали всі перешкоди. Але прикордонник повинен бути не тільки швидким та сильним, він ще повинен уміти вправно влучати у ціль.

Ставши у шеренги, діти правою і лівою рукою метають на дальність (до вказаного місця на відстані 8-10 м) шишки або каштани (4-5 кидків). Команди проводять метання по черзі, стежачи за якістю руху і дальністю польоту предметів (10 хв).

Потім прикордонники повертаються «на базу»: біг у середньому темпі по пересіченій місцевості (обидві команди біжать паралельно) (1 хв).

Вихователь: Ну ось ми і повернулись на нашу базу, ви успішно виконали завдання. А тепер давайте перевіримо, чи спостережливі та уважні ви. Адже прикордонник повинен вміти все помічати.

Гра «Що змінилося?».

3. Повернення до закладу дошкільної освіти (20 хв) за спрощеним маршрутом.

4. Підсумки пішого переходу після денного сну. Художньо-творча діяльність за мотивами пішого переходу.

Висновки. Отже, піші переходи за межі ЗДО мають потужні можливості для підвищення рухової активності, закріплення рухів та їх різновидів, удосконалення рухових навичок, екологічної освіти, морального, естетичного виховання. Рекомендуємо звернути увагу на роботу з батьками з питань проведення піших прогулянок у вихідні та святкові дні. Це буде актуальним в умовах зниження рухової активності дорослих і їх дітей через надмірне й часто невинуватне і шкідливе захоплення комп'ютерними технологіями.

Список літератури

1. Богініч О. Л. Рухливі ігри та ігрові вправи з елементами спортивних ігор для дітей старшого дошкільного віку: методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець. 2014. 224 с.
2. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : підручник. Суми. ВТД «Університетська книга». 2019. 467 с.
3. Денисенко Н. Ф., Аксьонова О. П. Через рух – до здоров'я дітей: Навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець. 2009. 88 с.
4. Рунова М. О. Рухова активність дитини в дитячому садку : Посібник для працівників дошкільних закладів, викладачів і студентів педвузів і коледжів. Харків. 2007. 192 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Букреєв Дмитро Олександрович

асистент кафедри інформатики і кібернетики

Варениченко Дмитро Віталійович

студент магістратури кафедри інформатики і кібернетики

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

м. Мелітополь, Україна

Вступ. Кінцевим результатом освітнього процесу є випускник, здатний успішно та самостійно вирішувати проблеми та завдання, визначені -потребами розвитку суспільства, що в нашому випадку визначається як фахівець з об'єктно-орієнтованого програмування. Комплексний, багатоаспектний характер проблем і завдань, їх варіативність щодо засобів і способів вирішення, що змінюються соціальні, природні та технічні умови їх виникнення, інші фактори зумовлюють необхідність підготовки випускника до виконання сукупності різних, але взаємопов'язаних видів та форм діяльності. Вимоги до складу діяльностей, якими повинен володіти випускник припускають його підготовку у вигляді системи індивідуальних, професійних та інших характеристик, що відображають рівень розвитку та кваліфікації випускника як сформованої та професійно підготовленої особистості. Трансформація цих вимог та характеристик у структуру, зміст та форми освітнього процесу здійснюється за допомогою формулювання та структурування мети останнього. При цьому слід врахувати, що освітній процес формує у випускника індивідуальний діяльнісний потенціал, який реалізується в середовищі, що принципово відрізняється від вузівської, і де, власне, відбувається становлення фахівця-професіонала.

Мета роботи. Визначення теоретичних основ та особливостей впровадження дистанційного навчання у контексті активізації пізнавальної діяльності студентів.

Матеріали і методи. Теоретичне обґрунтування дистанційної освіти протягом її існування спричиняє бурхливі дискусії. Різноманітність підходів у реалізації ДН відкриває простір для пошуку його найефективніших форм і методів. Теоретичні аспекти дистанційної освіти були закладені в основному кілька десятиків років тому, але принципових змін не зазнали і до теперішнього часу. Проте 80-ті та 90-ті роки були відзначені значним зростанням нетрадиційних університетів, а ДН визнано спільнотою як освіта ХХІ століття.

Теоретичні концепції дистанційного навчання утворюють чотири напрямки: теорії автономії та незалежності (Рудольф Манфред Деллінг - ФРН; Чарльз А. Ведемейер - США; Майкл Дж. Мур - Великобританія), -теорія індустріалізації (Отто Петере - ФРН), теорія взаємодії (Бер'є Холмберг - Швеція; Джон А. Бест - Швеція; Девід Сьюарт - Великобританія) та інтегрована модель дистанційного навчання (В. Кінельов, В. Меськов, В. Овсянніков, В. Вержбицький та ін. – країни СНД).

Найбільш поширеною є концепція ДН, що стоїть на двох «китах»: демократичному суспільному ідеалі та ліберальній філософії освіти.

По-перше, у будь-якої людини повинна бути можливість отримати -освіту і перешкодою не може бути те, що вона бідна, географічно ізольована, має низький соціальний статус, нездорова, повинна заробляти на життя або з іншої причини не може помістити себе в рамки. Стратегічна мета дистанційної освіти у зв'язку з цим надзвичайно актуальна - забезпечити громадянам право здобуття освіти будь-якого рівня на місці їх проживання або професійної діяльності. Ця мета досягається в руслі світової тенденції мобільного розповсюдження знань за допомогою обміну освітніми ресурсами. Закономірно, що засобом досягнення такої мети мають бути високотехнологічні та науково обґрунтовані організаційні форми, що мають дистанційний характер [1].

По-друге, навчання має проводитися зі швидкістю, зручною учню, має бути індивідуально спрямоване і не прив'язане до будь-якої мети. Студент вільний розпоряджатися своїм навчанням відповідно до своїх обставин, не

пов'язаний з жодними механізмами установи, не залежний у виборі будь-якої навчальної програми. У студента має бути можливість самостійно оцінити досягнення.

Одним з найважливіших факторів, що загрожують тенденції останніх років - потягу до вищої освіти недостатньо забезпечених громадян, є плата за навчання. Internet, супутникові телепередачі, комп'ютерні навчальні програми, відео та ін - це все нові технології, які буквально увірвалися в освітній процес. Технології швидко змінюються і, хоча вартість їх знижується, найпросунутіші часто залишаються дуже дорогими. Це підриває здатність освітньої системи реагувати на ці зміни, враховуючи, що їй важко досягти відповідного рівня підготовки персоналу. Нові технології заохочують приватний сектор до вступу в боротьбу за зниження плати за навчання, що може призвести до стирання межі між освітою та розвагою.

З багатьох причин, можливістю безкоштовного отримання вищої освіти можуть скористатися далеко не всі бажаючі. Наразі широко пропонуються платні освітні послуги. Але, на жаль, вони не по кишені тій множині людей, чії доходи не дозволяють оплатити навчання навіть за рік уперед. Модульний принцип, що використовується при дистанційній технології, дає можливість вносити плату частинами, за окремо взяті блоки, іноді навіть вибірково з студентом, що навчаються. Дистанційна освіта стає засобом взаємопроникнення не тільки знань навчальних технологій, підходів і методів, а й капіталу, інструментом боротьби за ринок виробництва та споживання освітніх послуг. Це дуже важливо, оскільки одним із завдань ДН є забезпечення навчальним продуктом -найвищої якості споживачів освітньої сфери на периферії, надання їм населенню права вибору найбільш якісного дидактичного продукту.

Результати та обговорення. Характерними рисами дистанційного навчання є:

– *гнучкість*: учні переважно працюють у зручний час у зручному місці й у зручному темпі;

– *модульність*: кожна окрема дисципліна або ряд дисциплін, навчальний курс яких освоєний учням, створює цілісне уявлення про певну предметну галузь;

– *економічна ефективність*: середня оцінка світових освітніх систем показує, що ДН обходиться на 50 % дешевшим за традиційні методи освіти. Відносна низька собівартість навчання забезпечується рахунок використання більш концентрованого уявлення та уніфікації змісту навчального матеріалу, орієнтованості технологій ДН на велику кількість учнів, а також рахунок більш ефективного використання існуючих навчальних площ і технічних засобів;

– *нова роль викладача*: на нього покладаються такі функції, як - координування пізнавального процесу, коригування дисципліни, що викладається, консультування при складанні індивідуального навчального плану та інше;

– *спеціалізований контроль якості знань*: як форми контролю в ДН використовуються дистанційно організовані контрольні заходи -(іспити, тестування);

– *використання спеціалізованих технологій і засобів навчання*: технології ДН - це сукупність методів, форм і засобів взаємодії в процесі самостійного під контролем викладача освоєння певного масиву знань.

Технології дистанційного навчання включають: комплекти («кейси») спеціальних навчальних посібників; електронну пошту; електронні бібліотеки; доступ до баз даних в оперативному режимі; відеокасети; голосову пошту; електронні підручники; лазерні диски та навчальні посібники у вигляді мультимедіа; системи телекомунікацій; телебачення.

Дж. Джонсон вважає, що й дані характеристики задіяні у навчанні, можна вважати, як безпосереднє здійснення його індивідуалізації. Примітно, що всі шість характеристик реалізуються технологією дистанційного навчання.

Наразі дистанційне навчання ґрунтується на шести з відомих моделях, що використовують перераховані вище технології.

– Навчання типу екстернату.

– Університетське навчання (на основі одного університету). Система навчання студентів, які навчаються не очно, а на відстані, заочно чи дистанційно, на основі нових інформаційних технологій.

– Навчання, що базується на співпраці кількох навчальних закладів. Така співпраця у підготовці програм навчання дозволяє зробити їх більш професійно якісними та менш дорогими.

– Навчання у спеціалізованих освітніх закладах, спеціально створених для цілей навчання, орієнтованих на розробку мультимедійних курсів. Оплата за навчання здійснюється повністю тими організаціями, де працюють їхні студенти.

– Автономні навчальні системи. Навчання в рамках подібних систем ведеться повністю за допомогою телебачення та радіопрограм, СБ-ЯОМ-дисків, а також додаткових друкованих посібників. Це програма самої освіти.

– Неформальне інтегроване навчання на основі мультимедійних програм. Це також програми самоосвіти. Вони спрямовані на навчання людей, які закінчили шкільну освіту.

Ефективність будь-якого виду навчання на відстані залежить від чотирьох складових: ефективна взаємодія викладача та учня; використовуваних у своїй педагогічних технологій; ефективність розроблених методичних матеріалів та способів їх доставки; ефективність зворотний зв'язок. Іншими словами, успішність і якість ДН більшою мірою залежить від ефективної організації та педагогічної якості використовуваних матеріалів, педагогічного керівництва, майстерності педагогів, що беруть участь у цьому процесі. О.С. Полат та інші [82] вважають, що технічно вирішити проблему дистанційного навчання в даний час можна по-різному. У умовах на першого плану системи ДН виходить її педагогічна, змістовна організація.

В даний час у мережі Internet можна знайти безліч курсів дистанційного навчання. Слід зазначити недолік властивий усім - не передбачається ефективний зв'язок з викладачем іноді навіть електронною поштою. Переглянувши велику кількість існуючих нині у мережі Internet «електронних»

підручників Є.С. Полат та інші [2] роблять висновок, що їхні структури в основному базуються на звичній парадигмі «книги» - деяку кількість ілюстрованої текстової інформації та невеликою кількістю гіперпосилань. Така структура цілком підходить, якщо підручник є допоміжним матеріалом у процесі «традиційного» навчання, але явно недостатня при ДН, коли спілкування з викладачем зведено до мінімуму.

Протиставити педагогічній парадигмі книжково-фронтального навчання можна повернення до індивідуально-контактної системи навчання, але вже з новою якістю. Технологічна сторона нового погляду на навчання зводиться до індивідуального вибору студентом віртуального режиму роботи з навчальним продуктом, його вивчення та закріплення в індивідуальних та групових тренінгових формах. Така технологія, що реалізується в стінах Сучасного гуманітарного інституту отримала назву віртуально-тренінгової. Методичною основою віртуально-тренінгової системи є форми, що застосовуються - технологічні прийоми навчання. Перший із їхньої сукупності - індивідуальне глосарне навчання.

Воно передбачає самостійне вивчення системи понять та категорій навчального модуля чи дисципліни як мови конкретної науки. Усі наступні технологічні прийоми скеровуються на класифікацію та асоціативне засвоєння отриманого каркасу абстрактних понять та узагальнень, надання їм життєвого фундаменту [38].

На початковому етапі навчання у системі ДН використовується кейс-технологія. Важливу роль грає прийом занурення в навчальне середовище, який передбачає постійне і використання різних дидактичних засобів (настінні плакати, портрети, таблиці, схеми, звуковий фон тощо). Оглядове навчання передбачає усне та візуальне доведення до кожного студента оглядів-узагальнень за модулем або з усієї дисципліни. Розвиваючий тренінг, як технологічний прийом, призначений для формування умінь та навичок самостійного пізнання.

У процесі тренінгу педагогами вирішується дуже важливе завдання мотивації пізнавальної діяльності студентів.

За допомогою навчальних комп'ютерних програм відбувається тренування різних умінь і тим самим індивідуальне засвоєння алгоритмів різних дій, що навчаються. Інтерактивне телебачення, відео - у тому числі проблемні лекції, а також логічні схеми баз знань, що самостійно створюються учнями забезпечують вирішення завдань оглядового навчання. Як засоби тотального контролю знань виступають випробування.

Залежно від змісту навчальної дисципліни застосовуються різні поєднання засобів навчання, що становлять певний нормокомплект, який визначається методичними вимогами.

До засобів навчання при віртуально-тренінговій системі, що використовується СДІ відносяться: принтерний підручник (гіпертекст), відеолекція у записі, навчальні комп'ютерні програми у вигляді супертьюторів (тренуючих програм), проекторів (навчальних матеріалів, побудованих на професійних програмах), комплеїв (комп'ютерних ігор з роботом і мережевих), активні семінари у вигляді дискусій, «круглих столів», рольових ігор, ділових ігор та інших ігрових форм, що імітують професійні ситуації та передбачають активне пред'явлення та використання знань та вмінь кожним учнем, інтерактивне телебачення, проблемні лекції фахівців і вчених, курсові роботи, письмові та усні (у записі на відеокасетах), практики, проблемні семінари з презентаціями учнів, стандартні тести у вигляді питань, комп'ютерні майстер-тести з навчальної дисципліни або її частини.

Висновки. Проведене дослідження надає змогу стверджувати, що поєднання різних форм і засобів навчання, що впливають на різні сфери особистості учнів, дозволяє нам робити висновок, що при грамотному їх використанні, потенційні можливості дистанційного навчання за своєю ефективністю значно перевершують традиційні форми, що застосовуються у вищій школі. Проте, основним завданням організаторів дистанційного навчання

загалом та завданням нашого дослідження зокрема є визначення конкретних механізмів використання цих можливостей у реальній педагогічній практиці. Дослідження можна вважати теоретичним підґрунтям для подальшого дослідження і розробки методики активізації пізнавальної діяльності здобувачів в умовах дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Brown, Kathy Laboard. From teacher-centered to learner-centered curriculum: Improving learning in diverse classrooms. Education 124.1 (2003): 49-55.
2. Полат О.С. Дистанційна освіта: організаційний та педагогічний аспекти // Інформатика та освіта. – 1996. – №3.-С. 87-91.

ПОКАЗНИКИ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Васильєва Світлана Андріївна,

к.п.н.,

Інститут проблем виховання НАПН України

м. Київ, Україна

Анотація: у статті висвітлено показники фізичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку з огляду на дослідження відповідності сформованих рухової та здоров'язбережувальної компетентностей (освітній напрям «Особистість дитини») щодо відповідних компетенцій (вхідних та вихідних), заявлених у Базовому компоненті дошкільної освіти України.

Ключові слова: діти раннього та дошкільного віку, компетентності, показники фізичного розвитку, ситуація, фізичний розвиток.

Фізичний розвиток дітей раннього та дошкільного віку перебуває під впливом факторів, спричинених воєнним станом в Україні. Існують ситуації, які спричиняють прояви ставлення дорослих до фізичного розвитку власних дітей, що спостерігаємо кожного дня. Ситуації перебування дорослих разом із дітьми раннього та дошкільного віку у безпечному місці, перебування у містах, селищах, які знаходяться в зоні ймовірних бойових дій, у місцях, які звільнені і потребують відновлення, налагодження комунікацій, інфраструктури для нормальної життєдіяльності дітей в першу чергу, ситуації перебування дорослих із дітьми в дорозі (вимушених переселенців). Кожна ситуація для окремої родини – індивідуальна, водночас підтримка процесів формування здатності у дитини до застосування життєво необхідних рухових умінь та навичок, фізичних якостей, рухового досвіду, здатності до вживання навичок здоров'язбережувальної поведінки відповідно до наявної життєвої ситуації пов'язана із морфологічними і функціональними ознаками організму, основою яких є біологічні процеси, зумовлені спадковими генетичними факторами,

умовами безпечного зовнішнього середовища і процесами виховання, що визначені показниками: антропометричні та біологічні дані, розвиток основних рухів, рівень фізичних якостей, рівень показників формування постави.

Антропометричні дані дозволяє уточнити (виміряти) антропометрія – уніфікована методика вимірювання людського тіла та його частин. Поряд із цим вважаємо за потрібне згадати про соматоскопію – огляд і опис ознак пропорцій тіла та зовнішнього вигляду, динамометрія дає оцінку функціонального стану різних систем організму, спірометрія – функціональне дослідження дихання та функціональні проби серцево-судинної системи. Біологічні дані, зокрема визначення біологічного віку – визначення кісткового віку за рентгенографією кисті [3]. Важливим є той факт, що представники медичної галузі розглядають реальний фізичний розвиток дитини як об'єктивний показник стану здоров'я, який легко змінюється під впливом факторів, зумовлених біологічними та соціальними факторами, як показник соціального здоров'я населення міста, країни в цілому. Тому оцінка рівня фізичного розвитку дитини є елементом контролю за станом її здоров'я і займає важливе місце у практичній діяльності лікарів-педіатрів. До критеріїв оцінки фізичного розвитку належать: зріст, маса тіла, обвід грудей, зріст у положенні сидячи, обводи і довжина кінцівок, рельєф та пружність м'язів, жировідкладення, еластичність шкіри, життєвий об'єм легенів, сила м'язів кисті, функціональні проби стану серцево-судинної системи, моторний розвиток.

Основні рухи, як от: біг, лазіння і повзання, ходьба належать о рухів циклічного типу, стрибки – до рухів ациклічного типу, в яких немає фаз, що повторюються; метання, вправи з рівноваги. Циклічність ходьби складається із чергування кроків лівої та правої ніг, а також погодженими з ними рухів руками; визначається швидкістю, частотою (темпом), довжиною кроків, координацією, амплітудою, узгодженістю, свободою рухів рук та ніг, їх чіткістю, впевненістю, ритмом, орієнтацією дитини у просторі, довжиною її кроків, поставою, правильним диханням. Біг має циклічність рухів, їх

послідовність, перехресну координацію рухів ніг та рук та фазу «польоту» – безопорне положення тіла після відштовхування ногою від землі; позначається інтенсивністю, дотриманням техніки, свободою, швидкістю, тривалістю; координацією, прямолінійністю, узгодженістю рухів рук та ніг, силою, повноцінним відштовхуванням, довжиною, частотою, ритмічністю бігових кроків, орієнтуванням у просторі, тривалістю фаз опори і польоту. Лазіння і повзання мають короткочасну повторюваність елементів: перемінні рухи рук та ніг при лазінні та повзанні; визначаються координацією рухів ніг та рук, швидкістю, індивідуальним, довільним темпом. Метання – одноактні локомоторні рухи, що позначаються координацією рухів, швидкістю руху рукою до моменту випуску предмета, силою і точністю кидка, енергійним відштовхуванням від себе у заданому напрямку, координацією окоміру на дальність, скутістю рухів, ритмом метання. Стрибок складається з чотирьох фаз, які послідовно змінюють одна одну: підготовчої, основної, фази польоту та заключної; позначається координацією рухів, рівновагою, глибиною, довжиною, енергійним відштовхуванням, стійкістю приземлення, висотою, послідовністю, швидкістю розбігу, силою поштовху ногою. Метання та вправи з рівноваги сприяють координації рухів, розвитку фізичних якостей, формують правильну поставу у дітей раннього та дошкільного віку. Вправи з рівноваги визначаються вмінням зберігати рівновагу в статичному та динамічному положенні, правильній поставі, вмінні виконати рух, орієнтуватися у просторі, темпом руху, стійкістю положення тіла [2].

Розвиток фізичних якостей у дитини відбувається під впливом факторів: природно-вікових змін організму (морфологічна і функціональна перебудова), режиму рухової активності, до якого входить весь комплекс організаційних форм фізичного виховання та самостійна рухова діяльність дитини. Рівень розвитку швидкості, спритності, гнучкості, витривалості, сили обумовлює результативність формування навичок рухових дій та успішне їх виконання у різноманітних життєвих ситуаціях. Рухові якості мають певну залежність одне від одного у процесі свого розвитку, тому що є функцією одного й того ж

нервово-м'язового апарата, пов'язані з безумовними рефlekсами та механiзмами побудови умовних рефlekсiв i вiдображають вiковi та статевi особливостi органiзму дитини. Швидкiсть – здатнiсть дитини виконувати рiзноманiтнi дiї у мiнiмальнiй для даних умов вiдрiзок часу. Рiвень розвитку швидкостi визначається станом опорно-рухового апарата (ступенем розвитку м'язової системи, рухливiстю, силою, врiвноваженiсть процесiв збудження i гальмування центральної нервової системи). Спритнiсть – здатнiсть дитини чiтко виконувати рухи у складних координацiйних умовах. Координацiйна складнiсть рухових дiй, точнiсть рухiв, до якого входить точнiсть просторових, часових, силових характеристик – є критерiями спритностi. Гнучкiсть – здатнiсть дитини виконувати рухи з найбільшою амплiтудою. Гнучкiсть характеризує ступiнь рухливостi у рiзних ланках опорно-рухового апарата дитини. Вона залежить вiд форми та побудови суглобiв, еластичностi м'язiв та зв'язок, функцiонального стану центральної нервової системи та рухового апарата. Найбiльше значення має змiна процесу напруження процесом розслаблення тих м'язових груп, якi пiдлягають розтягуванню. Витривалiсть (загальна) – характеризує здатнiсть дитини до витривалого виконання динамiчних вправ на необхідному рiвнi iнтенсивностi та здатнiсть протистояти стомленню, забезпечується пiдвищеними можливостями функцiональних систем органiзму. Рiвень витривалостi має зв'язок iз працездатнiстю органiзму дитини як у розумових так i у фiзичних навантаженнях. Загальна витривалiсть дитини – iндивiдуальна здатнiсть, тому вимагає коректного пiдбору загально розвиваючих вправ, основних рухiв, рухливих iгор рiзноманiтних за змiстом та короткочасних навантажень. Сила – здатнiсть дитини подолати зовнiшнiй опiр або протидiяти йому за рахунок м'язових зусиль. Складно видiлити чисте проявлення сили при виконаннi рухiв, водночас тести, про якi буде йти мова пiзніше дозволяють дослiдити у дiтей розвиток сили рiзних м'язових груп [2].

Постава – це набуте дитиною у процесi росту та розвитку невимушене положення тiла, що зберiгається у станi спокою та пiд час руху. Для правильної фiзiологiчної постави властиве положення хребта з помiрними природними

вигинами, симетричним положенням плечей, лопаток, таза, прямим утриманням голови. Для формування правильної постави особливе значення має розвиток м'язів тулуба. Варто зазначити про формування склепіння стопи. У дітей вона коротка і широка, звужена у п'ятці, на підошовній частині стопи розвинута підшкірна клітковина, що заповнює склепіння стопи. Внаслідок еластичності м'язово-зв'язкового апарату обсяг рухів стопи дітей має більшу амплітуду. Водночас стопа дітей не пристосована до тривалих статичних навантажень і легко піддається деформації [4].

Отже, розглянуті вище показники фізичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку дозволяють нам продовжити дослідження, метою якого є вивчення відповідності сформованих рухової та здоров'язберезувальної компетентностей (освітній напрям «Особистість дитини») щодо відповідних компетенцій (вхідних та вихідних), заявлених у Базовому компоненті дошкільної освіти (2021).

Список літератури

- 1.Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата збереження 03.02.2022р.) – назва з екрана.
- 2.Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку. Суми. ВТД «Університетська книга». 2008.
- 3.Оцінка психомоторного розвитку дитини раннього віку, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/1785074/> (дата збереження 17.01.2021р.) – назва з екрана.
- 4.Система профілактично-оздоровчих заходів з підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (методичні рекомендації), [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.health.gov.ua/www.nsf/16a436f1b0cca21ec22571b300253d46/395c983256d59ed5c225828400319b27/\\$FILE/_g0n60bk2v64qj8_.pdf](http://www.health.gov.ua/www.nsf/16a436f1b0cca21ec22571b300253d46/395c983256d59ed5c225828400319b27/$FILE/_g0n60bk2v64qj8_.pdf) (дата збереження 20.04.2022р.) – назва з екрана.

МЕТОДИЧНА РОБОТА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Войналович Олександра Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент

Київ, Україна

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Анотація : у статті розглядається питання значимості методичної роботи в сучасній школі; окреслена загальна схема методичної роботи та її особливості.

Ключові слова: методична робота, інноваційна діяльність, методична рада, науково-методична робота.

Методична робота у школі - це частина системи безперервної освіти педагогічних працівників. Система безперервної освіти вчителів складається з окремих підсистем, зокрема: - додаткова професійна освіта (підвищення кваліфікації, стажування, професійна перепідготовка); - професійна педагогічна або управлінська освіта; - науково-методична діяльність на рівні суб'єкта України; - методична робота у закладі освіти; - регіональна методична робота; - інноваційна діяльність; - науково-дослідна діяльність.

Методична робота у школі - це система заходів, функцій, умов, форм, прийомів, а також певних процесів, спрямованих на підвищення майстерності, компетентності та творчого потенціалу всіх її учасників [1, с.45].

З цього випливає, що варіантів організації методичної роботи у школі можна створити дуже багато. Заклад освіти, виходячи зі своїх інтересів і можливостей, а також для вирішення певних внутрішньо шкільних завдань, може адаптувати будь-яку модель як повністю, так і використовуючи лише деякі її складові. Концептуальною основою, провідною ідеєю організації методичної роботи є єдина шкільна методична тема (проблема). На її основі визначається та конкретизуються теми діяльності методичних об'єднань та кожного вчителя.

Загальна схема організації методичної роботи у школі

Єдина методична тема (проблема) також є основою для формування структури методичної роботи, її змісту та форм роботи з педагогічними працівниками. Тому основне призначення (місія) шкільної методичної роботи полягає у створенні злагодженої системи роботи над єдиною методичною темою (проблемою) школи із врахуванням особливостей кожного вчителя, загальних тенденцій розвитку суспільства, інновацій в освіті та нормативних документів.[3] І, відповідно, методична робота полягає в навчанні вчителів нового змісту, сучасних технологій і сприяння їх упровадженню в педагогічну практику.

У роботах різних авторів зустрічаються різні трактування цілей та завдань методичної роботи. Так, Г. Данилова вважає, що методична робота у школі - це певний набір практико орієнтованих заходів, що базується на науковій основі. Автор акцентує увагу на тому, що лише наукова база організації методичної роботи є ефективною формою підвищення професійного рівня вчителя, його майстерності та компетенції [8].

В. Дороних визначає методичну роботу у школі як систему внутрішньої організаційної педагогічної та управлінської діяльності адміністрації та колективу закладу освіти, спрямовану на забезпечення безперервного вдосконалення педагогічної кваліфікації та професійної майстерності педагога з метою підвищення якості навчально-виховного процесу [2].

А.Єрмола вважає, що основу методичної роботи у школі складають наукові засади передового педагогічного досвіду. При цьому методична робота є системою взаємопов'язаних дій та заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації, всебічний розвиток педагога, його творчого потенціалу, комунікабельності та майстерності в цілому [7].

С.Майданенко вважає, що основними завданнями методичної роботи у школі є : - забезпечення оперативного інформування педагогів про новий зміст освіти, інноваційні освітні та виховні технології, передовий вітчизняний та зарубіжний досвід, досягнення психолого-педагогічних наук з метою впровадження у практику своєї роботи; - систематичне, всебічне вивчення та аналіз педагогічної діяльності на основі діагностики; - стимулювання та розвиток творчого дослідницького підходу до навчально-виховного процесу, забезпечення постійного зростання професійної майстерності через колективну та індивідуальну діяльність; - виявлення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду у закладі освіти; - організаційно-методичне забезпечення атестації педагогічних працівників.[8]

І. Співакова виділяє інноваційні завдання методичної роботи у школі :

- вивчення та творче розуміння всіх нормативних програмно-методичних документів; - активне впровадження та використання досягнень та рекомендацій психолого-педагогічної науки; - вивчення та впровадження у практику досягнень педагогів-новаторів; - створення згуртованого колективу однодумців, які дбайливо зберігають традиції школи; - діагностика та прогнозування результатів навчально-виховного процесу; - стимулювання ініціативи та творчості членів педагогічного колективу та активізація його діяльності у дослідницькій, пошуковій роботі; - виявлення та попередження

недоліків, труднощів та навантаження у роботі педагогічного колективу; - використання у навчально-виховному процесі сучасних методик, форм, видів, засобів та нових технологій; - розвиток світогляду, професійно-ціннісних та особистісно-моральних якостей педагогів.[6]

Відповідно до цілей та завдань методичної роботи у школі можна виділити наступні напрями діяльності: підвищення кваліфікації, педагогічної майстерності вчителів; робота з молодими фахівцями; науково-дослідна робота та ін. Основним структурним компонентом шкільної методичної роботи є методичні об'єднання, сутність діяльності яких полягає в навчанні вчителів та демонстрації кращих зразків педагогічної практики. Пріоритетними є масові та групові форми роботи: семінари-практикуми, конференції, круглі столи тощо.

На думку вчених, функції науково-методичної роботи полягають у визначенні системи заходів, спрямованих на досягнення кращих результатів (планування); у діяльності з удосконалення структури і змісту методичної роботи (організаційна); у систематичному вивченні співвідношення між рівнем компетентності педагогів, що виявляються в узагальненому результаті їх праці, та вимогами суспільства до якості роботи працівників освіти (діагностична); передбаченні знань, необхідних педагогам у майбутньому (прогностична); виробленні нових положень навчально-виховної роботи, у формуванні, експериментальній перевірці та впровадженні передового досвіду (моделююча); відновленні частково забутих або втрачених учителями знань після закінчення навчального закладу (відновлювальна); виправленні недоліків у діяльності педагогів, пов'язаних з використанням застарілих методик (коригувальна); інформуванні, агітації педагогів щодо впровадження досягнень науки, перспективного досвіду (пропагандистська); налагодженні й підтриманні зворотнього зв'язку, в оцінюванні відповідності наслідків методичної роботи завданням та нормативним вимогам (контрольно-інформаційна) [7].

Зміст методичної роботи у школі передбачає: організацію пошукових досліджень в галузі впровадження методики, технологій навчання і виховання, удосконалення форм і методів роботи з педагогічними працівниками;

трансформування наукових ідей у педагогічну практику; створення інформаційно-методичного супроводу процесу навчання; здійснення консультування вчителів щодо використання педагогічних інновацій, нових форм організації навчально-виховного процесу, впровадження досягнень психолого-педагогічної науки; пошук, узагальнення, аналіз і впровадження перспективного педагогічного досвіду; розроблення методичного супроводу самоосвіти й саморозвитку педагогів відповідно до процедур їх атестації; впровадження сучасних методик навчання й виховання; розроблення системи моніторингу навчальних досягнень учнів шляхом використання тестової, діагностичної бази; забезпечення просвітницької діяльності й інформаційної підтримки педагогів [5, с.121].

Система науково-методичної роботи, як сукупність методичних заходів, спрямованих на зростання педагогічної майстерності та професійної компетентності вчителів, забезпечує умови для розроблення та використання творчих пошуків педагогів.

Ознайомившись із сучасними підходами та особливостями організації методичної роботи у школі, О. Макаренко узагальнив основні завдання та функції цієї роботи для трьох рівнів: науково-теоретичний (завдання та функції сучасної науки), колективно-педагогічний (загальні цілі та особливості роботи педагогічного колективу), індивідуально-особистісний (саморозвиток, саморефлексія, самодіагностика вчителя) [4,с. 27]

Враховуючи комплексний характер внутрішньо шкільної методичної роботи, її можливо організувати за кількома напрямками: 1) безперервне підвищення кваліфікації вчителів через систему методичних семінарів, творчих уроків, самоосвіту з обраної теми; 2) створення методичного комплексу з усіх дисциплін - розробка фонду уроків, позакласних заходів, дидактичного матеріалу в навчальних кабінетах, «банку» педагогічних ідей; 3) посилення індивідуального підходу до вчителів, врахування досвіду, інтересів педагогів, характеру труднощів у роботі, психологічних особливостей учителів; 4) підвищення рівня аналізу і самоаналізу [Помилка! Джерело посилання не

знайдено., с. 24-26].

Зміст методичної роботи в школі визначено цілями і конкретними завданнями, які впливають з аналізу результатів навчально-виховного процесу та проблематики школи. Тему методичної проблеми школи вважаємо головним завданням педагогічного колективу, виконання якого дає змогу якісно навчати

Отже, методична робота у школі - це діяльність, спрямована на надання системної практичної допомоги педагогам у підвищенні їхньої професійної компетентності у питаннях якісного здійснення освітнього процесу у школі.

Список літератури:

1. Василенко Н. В. Науково-методична робота в школі. Х.: Вид. група «Основа», 2013. -176 с.

2. Дородних В. В. Зміст методичної роботи як складова навчально-виховної роботи в сучасних коледжах. Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2009-03-18/peb-dorodnih.htm>.

3. Дулова А. С. Методичні рекомендації з проведення майстер-класу як групової форми методичної роботи. [Електронний ресурс]. Режим доступу:http://www.kharkivosvita.net.ua/files/Metod_rekom.pdf

4. Макаренко О. М. Система методичної роботи - крок до формування ключових компетентностей молодого вчителя// Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2011. Т. 123. - С. 24-28.

5. Методична робота у школі: теоретичні засади; система роботи; досвід / Укл. Григораш В.В.Х.: Вид. група «Основа», 2009.- 304 с.

6. Співакова І.Б. Інноваційна модель методичної роботи ліцею в умовах реалізації концепції «Нова українська школа». Режим доступу: <http://klovsky77.com.ua/23-naukova-robot/220-%D1%96-%D0%B1>

7. Holmes, L. (2017). Understanding professional Competence: beyond the limits of functional analysis. Retrieved from <http://www.reskill.org.uk/relskill/profcomp.htm> (eng).

8. Matviienko, O. Psychological features of preschooler as a subject of educational activity // Research and Innovation: Collection of scientific articles. Yunona Publishing, New York, USA, 2020. p. 185-190.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Діденко Вікторія Валеріївна

викладач кафедри мовної

підготовки іноземних громадян

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: У цій статті описується інклюзивна освіта та значення терміну. Розглядаються які бувають принципи інклюзивної освіти. На чому ґрунтується сучасна інклюзивна освіта у вищих навчальних закладах. Які бувають функції інноваційних технологій у інклюзивній освіті. Основна ідея інклюзивної освіти

Ключові слова: інклюзивна освіта, принципи, інноваційні технології, сучасна інклюзивна освіта, обмежені можливості здоров'я учнів, основна ідея інклюзивної освіти.

Розвиток інклюзивних підходів до навчання є однією з найактуальніших проблем сучасної системи освіти.

Термін "інклюзія" у перекладі з англійської означає "включеність".

У науковій літературі «інклюзивна (франц. *inclusif* - що включає в себе, від лат. *include* - укладаю, включаю) або включена освіта - це термін, що використовується для опису процесу навчання учнів з особливими освітніми потребами в системі освіти» [1, с. 374]. Ще одне формулювання представлено Д.З. Ахметової: «Спільне навчання (виховання), включаючи організацію спільних навчальних занять, дозвілля, різних видів додаткової освіти осіб з обмеженими можливостями здоров'я та осіб, які не мають таких обмежень» [2, с. 6]. Особливістю цього визначення є те, що необхідною умовою інклюзивної освіти є навчання (виховання) осіб, які мають інвалідність, спільно з особами, які не мають різного роду відхилень.

Основні принципи інклюзивної освіти:

- цінність людини залежить від її здібностей;
- кожна людина може мислити та переживати певні почуття;
- кожна людина має право на спілкування та на те, щоб бути почутою;
- всі люди потребують один одного;
- справжня освіта може здійснюватися лише у тих реальних відносин;
- усім людям необхідна підтримка та дружба однолітків;
- для всіх, хто навчається, досягнення прогресу є те, що вони можуть зробити, ніж те, що їм не під силу;
- різноманітність прикрашає всі сторони життя людини [3, с. 217-226].

Однією з головних умов навчання людей з обмеженими можливостями здоров'я є створення без бар'єрного середовища у системі інклюзивної освіти та відповідне технічне оснащення. Для цього призначено спеціальне обладнання та пристрої, що забезпечують доступ до аудиторій та вільне переміщення територією навчального закладу. До них відносяться перила, поручні, пандуси, сходові витяги, автоматичні відчинювачі дверей т.і.

Сучасна інклюзивна освіта у вищих навчальних закладах ґрунтується на:

- спеціально розроблені методи навчання та освітні програми;
- спеціальних підручниках, посібниках та дидактичних матеріалах;
- спеціальних технічних засобах навчання індивідуального та колективного користування;
- надання послуг помічника (асистента), який надає необхідну технічну допомогу, а також психологічний супровід студентів з ОВЗ та інвалідів;
- участь в індивідуальних та групових корекційних заняттях;

- забезпечення вільного доступу до будівель та організацій, які здійснюють освітню діяльність;

- соціокультурний супровід поза навчальною діяльністю;

- залучення до участі у спортивних секціях та творчих колективах.

Інноваційні технології є новим способом та методом взаємодії педагогів та учнів, що забезпечують ефективне досягнення результату педагогічної діяльності.

Основні функції інноваційних технологій в інклюзивній освіті:

- Компенсаторна: технічна підтримка з метою полегшення читацької та письмової діяльності;

- Дидактична: викладацька підтримка у застосуванні інноваційних технологій з метою створення відповідної освітньої сфери та освітніх ресурсів;

- Комунікаційна: комунікативна підтримка для участі у системах мережної взаємодії.

Основна ідея інклюзивної освіти — постійний моніторинг освітніх умов у всій їх сукупності щодо обліку освітніх потреб та можливостей учасників освітнього процесу. При виявленні бар'єрів, що виникають для студентів в освітньому процесі, його учасники включаються до проектування змін, що створюють ефективніші освітні умови. Проектування та програмування є необхідними технологіями для реалізації принципів інклюзивної освіти. Таким чином, учасники освітнього процесу (адміністрація, педагоги, спеціалісти, студенти та батьки) стають не лише користувачами програм, методик, технологій, дидактичного та матеріально-технічного забезпечення, а й розробниками освітнього процесу та умов його реалізації.

Список літератури

1. Пугачов А.С. Інклюзивна освіта// Молодий учений. - 2012. - №10
2. Ахметова Д.З. Педагогіка та психологія інклюзивної освіти: навч. сел. // Д.З. Ахметова, З.Г. Нігматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова та ін - Казань: Пізнання; Ін-т. економіки, управління та права, 2013.

3. Калмікова Л. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції дітей та молоді з особливими потребами в освітніх закладах // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. - No 3 (5). - К.: Університет "Україна", 2007. - С. 217-226.

ІМІТАЦІЙНІ ІГРИ В НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Єгорова Олена Валеріївна

к.п.н., доцент

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація. В статті висвітлено роль імітаційних ігор в навчально-пізнавальному процесі; розкрито передумови їхнього застосування з метою формування активного навчального середовища та чинники, за яких цей процес відбуватиметься найбільш ефективно, й сприятиме формуванню комунікативних умінь студентів, розвитку їхніх творчих здібностей та пізнавальної активності.

Ключові слова: імітаційна гра, навчально-пізнавальний процес, студент, аудиторна робота, пізнавальна активність.

Як відомо, імітаційні ігри (навчально-рольові, навчально-ділові та інші подібного вигляду дидактичні ігри) найбільшою мірою відповідають сучасним вимогам наближення навчального процесу до реальної дійсності з метою придбання студентами професійних умінь і навичок під час аудиторної навчально-пізнавальної діяльності. Так, студенти в ігровій формі опиняються в активному навчальному середовищі, яке вимагає від них не тільки теоретичних знань, але й їхнього вже практичного застосування, швидких рішень, високої активності й самостійності. Результативність застосування імітаційних ігор підвищується, коли при їх використанні на навчальному занятті створені умови свободи вибору навчальних ролей і способів їх виконання відповідно до можливостей і здібностей кожного студента.

Ігровий характер такої пізнавальної діяльності включає і чинник професійного інтересу, і чинник змагальності, проте разом з цим і сам по собі

являє собою мотиваційний механізм розвитку пізнавальної активності студентів, їхнього критичного мислення. Вживання імітаційних ігор сприяє нейтралізації багатьох чинників психологічного характеру, що негативно впливають на динаміку мислительних процесів і пізнавальної активності.

Участь в різноманітних імітаційних іграх в процесі аудиторної навчально-пізнавальної діяльності не тільки спонукає до розгляду пізнавальної задачі з різних точок зору, але й стимулює й удосконалює творче мислення студентів, готує їх до творчої діяльності в майбутній професійній галузі, самостійності рішень та пошуку не тільки різних, але й оригінальних способів рішення пізнавальної задачі. Таким чином відбувається формування навичок творчого засвоєння й застосування знань (у новій ситуації); формування й накопичення досвіду творчої діяльності (оволодіння методами наукового пізнання й творчого відображення дійсності); формування пізнавальних мотивів навчання завдяки підтриманню стійкого пізнавального інтересу й активності.

Важливо, що створення пізнавальних та проблемних ситуацій, що виникають під час імітаційних ігор вимагає від студентів також й вмінь логічно обґрунтовувати свою думку, наводити на її захист аргументи і т.ін., тож імітаційні ігри сприяють розвитку в студентів умінь виражати й відстоювати власну точку зору, професійну позицію, формуванню навичок міжособового спілкування, створюють передумови формування і розвитку комунікативних умінь, які є запорукою встановлення комунікації та доцільних взаємовідносин як в навчально-пізнавальній аудиторній діяльності, так і в майбутній професійній діяльності.

Отже, створення атмосфери творчості, сумісне дослідження питань, що вивчаються, розв'язання навчальних, пізнавальних та проблемних задач під час участі студентів в аудиторних імітаційних іграх сприяють формуванню активного навчального середовища, в якому розвиток їхньої пізнавальної активності, творчих здібностей, комунікативних умінь та критичного мислення стає пріоритетними.

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Загородня Алла Анатоліївна
доктор педагогічних наук, доцент,
головний науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна
ORCID 0000-0003-2418-1670

Анотація: У процесі дослідження встановлено, що у творчості Лесі Українки був основним центром філософський процес, зокрема проблеми антропології, у яких велика увага приділялася духовності людини, як основі гуманістичного ідеалу. Визначено, що творчість Лесі Українки була і є видатним матеріалом для ілюстрації гуманістичного ідеалу, який базується на розквіті людської індивідуальності. Слово в її творах відіграє особливу роль у боротьбі за кращу долю народу і стає невід'ємною складовою гуманістичного ідеалу. Розкрито, що Леся Українка розробила власну, самобутню й цілісну філософську систему, яку можна охарактеризувати як гуманістичний індивідуалізм. Доведено, що однією з основних філософських проблем була проблема людини, її унікальність, гідність, природа та свобода; гуманістичний ідеал через людину, яка є духовно багатою особистістю і здатна боротися за волю свого народу, національні інтереси, національну гідність.

Ключові слова: Леся Українка, філософська антропологія, духовність, національні інтереси, доля народу, гуманізм, національне відродження, антропоцентризм.

У центрі філософського процесу були проблеми антропології, у яких велика увага приділяється духовності як основі гуманістичного ідеалу. Творчість Лесі Українки була і є видатним матеріалом для ілюстрації гуманістичного ідеалу, який базується на розквіті людської індивідуальності.

Поетеса підкреслює розуміння прекрасного в людині, того, що «не вмирає», але передається з покоління в покоління; важливе значення слова у духовному житті людини та в процесі її духовного вдосконалення; подолання таких негативних рис, як зло, зрада і відступництво. Слово в її творах відіграє особливу роль у боротьбі за кращу долю народу і стає невід'ємною складовою гуманістичного ідеалу.

Леся Українка будувала філософське бачення вічних проблем і сучасних запитів, ґрунтуючись на Біблії і філософських ідеях Г. Сковороди та Т. Шевченка. Однією з основних філософських проблем була проблема людини, а також її унікальність, гідність, природа та свобода.

Філософські погляди Лесі Українки, а загалом духовність, людину, ідею, етичні і естетичні аспекти, філософію та гуманістичний ідеал досліджували такі вчені: І. Франко, Р. Задеснянський, Н. Горбач, М. Сергеев, У. Михайлюк, А. Бичко, В. Шаян, Л. Козубенко, О. Забужко, Л. Костенко, М. Рильський та інші. Їхні дослідженнями були свідченням того, що Леся жила у період розвитку української філософської думки та перебувала під значним впливом західноєвропейської культури. Леся Українка висловлювала погляди світоглядно-філософських проблем відношення людини до релігії, мистецтва, культури, історії і національної ідеї, що було актуальним для українського народу. Леся Українка розробила власну, самобутню й цілісну філософську систему, яку можна охарактеризувати як гуманістичний індивідуалізм. У центрі філософської системи за Лесею постає людська особистість – «Я», яка наголошує на неосяжних та неоднозначних взаєминах між індивідом та оточенням, на реаліях дисгармонійного характеру цих взаємин. Лесине слово, пройняте любов'ю до українського народу та української культури, розкривається в контексті екзистенцій філософської антропології, що розвивається на межі XIX–XX століть.

Сенс людського буття Леся Українка вбачає, а також виділяє гуманістичний ідеал через людину, яка є духовно багатою особистістю і здатна боротися за волю свого народу, національні інтереси, національну гідність.

Ідеалом особистості для поетеси також є людина. Оскільки внутрішній світ людини вона аналізує в таких поділах: людина і суспільство; людина і природа; самоусвідомлення власної суті. Для Лесі Українки духовність виступає сутнісною характеристикою людини (світогляду, розуму, почуття, переконання, волі та ідеалу), яка прагне знайти сенс свого існування «... її життя – вічні хвороби і вічне лікування їх, позбавляли її безпосереднього спілкування і саме листування певною мірою заповнювало цю порожнечу» [1, с. 125]. Такі слова доносять до нас розуміння того, що саме через її нелегке життя поетеса осягнула духовний світ й утвердилася в ньому, а це свідчить про глибинні її інтереси народу.

Окреме місце займають погляди Лесі Українки, які збагатили свідомість народу ідеями незалежності і свободи, гуманізму та демократії. Її свідомість знаменувала собою вершину філософського осмислення світу людини.

Суттєве місце в її творчості посідає проблема духовної сутності людини. Саме її актуальність ми спробуємо довести у нашій статті, оскільки проблема глибинного гуманізму Лесі Українки є невичерпною і складний комплекс філософських та морально-етичних досліджень є принципово важливим для духовних надбань сучасної людини ХХІ століття. Дослідження праць поетеси, доводить, що духовність є основою гуманістичного ідеалу у творчій спадщині Лесі Українки.

Леся Українка – це поетеса величезного таланту і невичерпно-творчої енергії, людина з неповторним розумом та просто героїчною силою духу. Вона належить саме до тих українських мислителів, які пережили свій час, а їхні твори збагатили духовну скарбницю людства. На її філософський світогляд мала значний вплив сім'я, родина та, звісно ж, друзі. Зростаючи в українській родині, тісно пов'язана з духовним життям поетеса ще молодою дівчиною перейнялась поглядами своїх сучасників на світ та життя.

М. Сергеев та У. Михайлюк у праці «Філософські погляди Лесі Українки» писали: «Вивчення філософських поглядів Лесі Українки актуалізується необхідністю національного відродження, яке визначає особливість сучасного

життя українського народу. У її творчості зберігається те, що ми прагнемо сьогодні відтворити у своїй пам'яті, що є невід'ємним складником національної свідомості. Цей потенціал утворює сутність такого явища, яке ми називаємо «духом нації» [2, с. 6]. Її глибина ідей допомагає вийти на новий етап формування духовно-філософського світогляду. Отже, специфіка філософського дискурсу Лесі Українки зумовлена потужним морально-етичним, гуманістичним потенціалом її творчості, яка звернена до аналізу актуальних екзистенційно-антропологічних проблем. Леся Українка у своїй творчій спадщині хоче показати глибоку трагічність кожної людини, яка не може жити без інших людей, адже людина – істота суспільства. Якщо подивитися з іншого боку, то людина змушена або пристосовуватися, або шукати компроміс, або переживати глибоку трагедію від того, що її не можуть зрозуміти. Поетеса, ґрунтуючись на своєму складному житті, описувала таким чином свій внутрішній біль і переживання, відчуваючи свою самотність, відірваність від світу через хворобу, яка не давала можливості відчутти повноцінне життя у суспільстві. Леся Українка відобразила різні моделі людського існування, будуючи їх на основі античних, середньовічних тем, а також тем з української історії, де актуалізує індивідуально-буттєвий момент, наголошуючи на думці, що саме від внутрішніх спонукань, духовної конституції людини залежить доля народу. Проаналізований у її творах, екзистенційний дискурс, тісно переплітається з неоромантичною концепцією людини. Розгляд людського існування в екзистенційних вимірах наближає творчість письменниці до кращих зразків неакадемічного європейського та українського філософування. Зазначимо, що «Леся значно ширше, ніж політично, розглядала національні питання. Слід при цьому зазначити, що це змушувало її “придивлятися” до тих ідей, які хвилювали на той час філософів» [1, с. 38]. Вона, як могла так і висвітлювала філософську проблематику у своїх творах.

Аналіз творів Лесі Українки розкриває те, що однією з головних філософських проблем творчості її є «антропоцентризм», – тобто людина, що

стоїть у центрі буття всього світу, як природи так і культури, і звісно ж самої філософії. Людина за Лесею Українкою – це Боже творіння і вона неповторна та лише в праці усвідомлює сенс свого існування, звісно ж праця може бути різною. Але незважаючи на це, кожна особистість має потребу у самореалізації, самовираженні. На нашу думку, саме це дає людині відчуття щастя, досягнення гармонії. Зазначимо, що духовний світ людини, за Лесею – це її розум, почуття, воля, віра, переконання, ідеал. Її трагічні переживання поглиблюють дух людини, життя має цінність тоді, коли людина бореться з проблемами, невгамовними змаганнями за кращу долю свого народу.

Таким чином, нами встановлено, що Леся Українка намагалася досягнути найвищих вершин філософського осмислення духовного змісту віри і правди життя, а також згладити суперечності між вірою та гуманізмом. Її погляди збагатили свідомість людей різними ідеями гуманізму, а її світогляд знаменував філософське осмислення світу людини. Людина у Лесі Українки насамперед пов'язана з високою духовністю. Якщо порівнювати Лесину «драму-феєрію» з іншими драмами представників ХХ ст., то нам буде зрозуміло, наскільки українська поетеса випередила, наприклад, Б. Шоу, Б. Брехта та інших.

Отже, Леся Українка присвятила своє життя людям. У своїх роздумах вона приходиться до висновку, що кожна людина повинна мати свою внутрішню свободу. Леся Українка сміливо і відчайдушно боролася за нову українську людину, за її повне духовне та фізичне визволення. Її поезія приховує в собі невичерпні джерела високих людських ідеалів добра та справедливості, свободи та гуманізму українського народу. Нами встановлено, що у творчості Лесі Українки був основний центр філософського процесу, зокрема проблеми антропології, де головна увага приділялася духовності людини, як основі гуманістичного ідеалу та індивідуальності кожної особистості.

Список літератури

1. Бичко Ада. Леся Українка: Світоглядно- філософський погляд // Ада Бичко. – К.: Український центр духовної культури, 2000. – 186 с.

2. Сергеев М. В. Філософські погляди Лесі Українки. // Сергеев М. В., Михайляк У. С., Львів – 2007. – 134 с.

3. Українка Леся. Зібрання творів у 12-ти томах. – Т.2. // Леся Українка. – К.: Наукова думка, 1975. –367с.

4. Українка Леся. Твори. Т. 1. Лірика. За загальною редакцією Б. Якубовського. // Леся Українка. – Нью-Йорк: Видавнича спілка Тищенко, Білоус, 1953. – XXXI, 131, XXI

**IMPROVING THE QUALITY OF E-LEARNING: DEVELOPMENT OF
INDEPENDENT LEARNING SKILLS OF MEDICAL STUDENTS**

Kudria Iryna Pavlivna

Candidate of Medical Sciences, Assistant

Tretiak Nataliia Hryhorivna

Prykhodko Nataliia Petrivna

Shaposhnyk Olha Anatoliyivna

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor

Popruha Alla Oleksandrivna

Candidate of Medical Sciences, Assistant

Poltava State Medical University

Poltava, Ukraine

Abstract: The article considers ways to improve the self-directed learning of internal medicine by medical students in terms of e-learning. The alternative way to ensure the continuity of education in the context of the COVID-19 infection was e-learning, which contributed to the intensification of independent students work. Proper organization of independent work of future doctors at the Department of Internal Medicine № 1 affects the effective, successful educational process and is the basis of higher education. Self-directed learning lays the foundations of continuous self-education and self-improvement, promotes the development of clinical thinking and the formation of professional competencies of the doctor.

Key words: independent work of students, self-directed learning, e-learning.

In recent years, there has been an increased interest of medical teachers in higher education institutes to the organizational problems of students independent work. This is due to the significant growth and constant updating of knowledge in accordance with the new European requirements that the future doctor must assimilate during his studies at the University [1, p. 197]. Also, the global global problem was the pandemic of viral infection COVID-19, which led to the termination

of the educational process. Therefore, the only alternative way to ensure the continuity of education was e-learning, which contributed to the intensification of self-directed learning.

E-learning provides students with rapid updating of knowledge through information resources selected from global and domestic electronic information networks [1, p. 198]. Currently, distance education is the only form of providing a continuous educational process that can meet the ever-growing demand for knowledge in the information society [2, p. 29].

The student works with the teacher remotely, according to the curriculum with the help of various computer and telecommunication technologies, which provide their interaction at different stages of learning and independent work with the materials of the information network.

An important role is given to independent work, which helps the student to form personal independence, as a professional quality with the ability to plan, systematize and regulate their learning without the control of the teacher. This type of learning stimulates the future doctor to self-organization, self-discipline, self-mastery of material and independent decision-making, increasing its intellectual potential and improves computer skills [3, p. 334]. At the same time, the teacher's role is changing, where he must constantly improve pedagogical activity and skills in accordance with innovations [4, p. 154].

Independent work of students is an important basis of the educational process. It individualizes his activities and improves his creative personality. Improving independent work is aimed at improving the educational process, its optimization and intensification, improving the quality of education, intensification of educational and cognitive activities of future professionals. Self-directed learning stimulates the desire for a deeper, more detailed study of educational material, gaining new knowledge and improving practical skills [5, p. 224].

Effective independent work of students depends on the organization, content, type, nature of tasks, as well as the results of its implementation. It covers many

different areas of activity: working with lecture materials, preparation for practical classes, module control tests, completing tasks and writing case histories.

During e-learning, future doctors actively use Internet technologies to effectively search for information and improve independent work. Among the large number of different medical sites and literature, the future doctor must be able to find the necessary data, analyze them, synthesize and draw the right conclusions [3, p. 335].

Future doctors are actively using Internet technologies to effectively search for information and improve independent work during e-learning. Among the large number of different medical sites and literature, they must be able to find the necessary data, analyze them and draw the right conclusions [3, p. 335].

Guides for students according to the curriculum, contact details of teachers of the department are posted on the website of Poltava State Medical University of the Department of Internal Medicine № 1 in the section "Distance Learning". This information helps in organizing independent work for students. In case of difficulties, the student can get an answer through modern communications: by phone, e-mail, messengers, which helps increase their motivation to get the best result. The section "For Students" on the web-page of the Department of Internal Medicine № 1 has all the necessary information to improve independent work in e-learning: syllabus, lectures, list of practical skills, thematic plan of independent work for students, list of questions to final modular control and semester final certification, a list of recipes that the student must know, a list of recommended reading and additional web-resources.

The Department of Internal Medicine № 1 has a page on the social network Facebook. Here you can find the latest medical news with links to guides and protocols for the introduction of patients with internal medicine diseases, announcements of conferences and meetings of the scientific student group. Using these resources, the students can independently prepare for classes, solve medical cases and take tests, thereby improving their independent work in modern conditions.

The main base of e-learning at the Department of Internal Medicine № 1 is Google services, which create an information and educational space for effective organization and management of the learning in modern conditions.

Google Classroom is a cloud-based platform designed specifically for learning and accessible to all Google personal account holders. Google Classroom helps to organize the joint work of the teacher with the student and allows you to conveniently publish tests, clinical cases, and other tasks with subsequent evaluation, comments, and feedback, which makes learning more productive. The use of this platform for learning is convenient and makes the student's independent work in e-learning flexible, interactive, and personalized [2, p. 30].

Cloud technologies allow remote use of data processing and storage and sharing with others, among them are actively used in the department of Google Drive, which stores Google Classroom materials, reports, test forms, tables of student performance.

Teachers post there a lot of educational and methodical literature, e-books, articles, documents, presentations on internal medicine, clinical cases, videos, which allows students regardless of location to have the necessary materials for independent work.

Using materials collected on one service, allows the future doctor to easily prepare for the lesson: gain knowledge of etiology, pathogenesis, clinical picture, differential diagnosis, the latest laboratory and instrumental methods of diagnosis and modern treatment of various diseases of internal organs. To assess the acquired knowledge, skills, abilities and increase the motivation of the future doctor, it is necessary to monitor independent work. One of the types of control is video conferencing on various platforms: Zoom, Microsoft Teams, Skype, Google Meet, which allow real-time discussions, debates and surveys of students. The leading place in the student's independent work belongs to quizzes with Google Forms, where the teacher for a short time checks the quality of knowledge in a large number of students at the same time and immediately discusses complex issues [2, p. 30].

The purpose of the teacher is the selection of such tasks that will be able to ensure professional growth and aimed at strengthening, better mastering the independent work of the student in e-learning.

Thus, studying at a medical university in the context of distance learning has undergone global changes, so the proper organization of independent work of future doctors at the Department of Internal Medicine № 1 affects the effective, successful educational process and is the basis of higher education. The student's independent work lays the foundations of continuous self-education and self-improvement, promotes the development of clinical thinking and the formation of professional competencies of the doctor.

References

1. Kudria IP, Shevchenko TI, Shaposhnyk OA, Tretiak NG. Optyimizatsiia samostiinoi roboty studentiv u svitli innovatsiinykh osvitynykh tekhnolohii pry vyvchenni vnutrishnoi medytsyny [Optimization of independent work of students in the light of innovative educational technologies when studying of internal medicine]. *Skhidnoukrainskyi medychnyi zhurnal*. 2020;8(2):195–203. DOI: [https://doi.org/10.21272/eumj.2020;8\(2\):195-203](https://doi.org/10.21272/eumj.2020;8(2):195-203) [in Ukrainian].

2. Skrypnyk IM, Maslova GS, Prykhodko NP, Gopko OF, Shaposhnyk OA. Vykorystannia dystantsiinykh metodiv navchannia v medychniy osviti [Using of distance education methods in medical education]. *Problemy bezpererвної medychnoi osvity ta nauky*. 2020;3 (39):29–32. DOI: <https://doi.org/10.31071/promedosvity2020.03.029> [in Ukrainian].

3. Kudria IP, Shevchenko TI, Shaposhnyk OA. Vykorystannia internet-tekhnolohii v orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv u vyshchykh medychnykh zakladakh [The use of Internet technologies in the organization of independent work of students in higher medical institutions]. *Topical issues of the development of modern science: Abstracts of the 8th International scientific and practical conference, Sofia, Bulgaria, 8–10 April, 2020*. Sofia: Publishing House “ACCENT”, 2020, pp. 332–337. Retrieved from: <http://sci-conf.com.ua>

4. Sahan NT, Zaiats LM, Zhurakivska OYa, Antymys OV, Dutchak UM, Miskiv VA. Dystantsiine navchannia v medychnomu vuzi – realii sohodennia [Distance learning in medical higher education institutions – realities of today]. Innovatsiina pedahohika. 2021;1(31):153–156. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-1.32> [in Ukrainian].

5. Kocherzhat OI. Osoblyvosti samostiinoi roboty studenta u vyshchii medychnii shkoli. [Features of students independent work at the higher medical school]. Visnyk problem biolohii i medytsyny. 2019;1(150):223-225. DOI: [10.29254/2077-4214-2019-2-1-150-223-225](https://doi.org/10.29254/2077-4214-2019-2-1-150-223-225) [in Ukrainian].

УДК 7.071.2(73)

ТВОРЧИСТЬ МАРТИ ГРЕМ. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ МОДЕРН ТАНЦЮ В ТЕХНІЦІ МАРТИ ГРЕМ

Костюк Ірина Сергіївна

магістрантка I курсу спеціальності 024 «Хореографія»,
кафедри режисури та хореографії факультету культури і мистецтв
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Анотація: Модернізм зародився у Франції в середині дев'ятнадцятого століття і швидко поширився по всьому світу. Музиканти, поети, скульптори та мислителі випробовували нові техніки та способи погляду на світ. Марта Грем почала танцювальну кар'єру в Каліфорнії. Роботи Марти Грем викликали захоплення великої кількості людей і політиків. Вона працювала над власним стилем і методом викладання протягом своєї тривалої кар'єри. Кожен із 180 творів Грем відображає плин часу. Більше того, як би не змінювався стиль Грем, вона завжди зосереджувала свою роботу на принципі скорочення та розширення (contraction і release).

Ключові слова: Марта Грем, танець, хореографія, балетна школа, модернізм, хореографи.

Сучасний танець - це вид танцю, який з'явився в Америці та Європі в кінці 1800-х і початку 1900-х років. Приблизно в той же час у світі було вже достатньо балету. Люди вважали балет занадто суворим і жорстким, тому почали шукати альтернативні стилі танцю, які б дозволили їм самовиразитися.

Сучасному танцю, який почався наприкінці 1870-х років, приписують Айседору Дункан і Руфусу Сен-Дені як засновників. Ці американки заклали основу для сучасного танцю, досліджуючи «танець», а потім розробивши більш природний стиль, використовуючи босі ноги та плавні рухи тіла. Ці дві жінки зробили значний внесок у світ танцю, вивчаючи танцювальні традиції з усього

світу та розширюючи діапазон думок і питань, які можуть бути представлені через рух через танець. 1800-ті роки відзначаються змінами загалом, а не лише в області танцю, яка на той час відкидає класичні, традиційні форми танцю, такі як балет. Цей прагнення до інновацій, бути частиною модерністського руху.

Модернізм зародився у Франції в середині дев'ятнадцятого століття і швидко поширився по всьому світу. Протягом поколінь такі художники, як Ван Гог і Пікассо, не цікавилися малюванням людей, про яких вони писали, і вони не хотіли передавати точну копію того, що вони спостерігали. Вони експериментували з плямами та світлом, щоб зафіксувати сцени повсякденного життя. Музиканти, поети, скульптори та мислителі випробовували нові техніки та способи погляду на світ. Але що викликало це прагнення до чогось нового? Війна є однією з найважливіших причин, що призвели до модернізму.

Марта Грем народилася в місті Піттсбург, штат Пенсільванія, в США. Коли їй було 14 років, її родина переїхала до Санта-Барбари. Свою танцювальну кар'єру вона почала в Каліфорнії. Батько Грем мав значний вплив на її життя. Він був лікарем, який спеціалізувався на лікуванні людей з психічними захворюваннями і був захоплений здатністю людського тіла виражати емоції. Робота танцівниці яскраво відображає цей досвід.

Марта Грем вивчала грецьку філософію протягом семи років у школі танців Denishon в Лос-Анджелесі, де також захоплювалася костюмами, традиційними танцями, гримом та музикою. Згодом вона застосувала всі свої нещодавно отримані знання та таланти у власній школі танців.

Спочатку Грем працювала безкоштовно, мала мало можливостей для виступів і змушена була створювати власні костюми, що ускладнювало її фінансове становище. Однак захоплення інноваціями з часом зростає. Картини Марти Грем також викликали захоплення все більшої кількості людей і політиків. Вона працювала над власним стилем і методом викладання протягом своєї тривалої кар'єри. Кожен із 180 творів Грем відображає плин часу. Більше того, як би не змінювався стиль Грем, вона завжди зосереджувала свою роботу на принципі скорочення та розширення (contraction i release).

Ці два терміни пов'язані з положенням корпусу, рук і ніг. Contraction – скорочення, тобто відносне зменшення об'єму тіла. Протилежне поняття – realese, тобто розширення, коли тіло розширюється в просторі. Contraction і realese – це базові поняття, що закладені в техніці Грем, а згодом запозичені й іншими системами. Сама Марта Грем стверджувала, що contraction починається в середині тазу, а потім розповсюджується у напрямку вгору, охоплюючи весь поперек і останньою в рух приводиться голова. Аналогічно, знизу вгору, виконується realese. Якщо в балеті все заокруглено – положення рук, м'які переходи з пози в позу, то в танці Грем на перше місце висунуті кутові різкі рухи. В даній техніці все різко, чітко, поривчасто, напружено. Погляд не відпочиває, а безперервно контактує з навколишнім світом, який теж наповнений нерівностями і гострими кутами [1, с. 89]

Техніка М. Грем розвивалася роками. Грем завжди засуджувала аматорство і стверджувала, що танцюристи повинні розвивати своє тіло так, щоб вони стали покірними інструментами для самого танцю. На її думку, людина повинна займатися самовдосконаленням у будь-який час і в будь-якому місці, постійно досліджувати можливості власного тіла. А щоб повністю контролювати його, потрібні постійні наполегливі тренування.

Спочатку, як і всі танцюристи в цій галузі, заперечуючи балетну хореографію, М. Грем категорично відкидала класичне навчання. Пізніше, як вона сама зізналася, артистка зрозуміла, що ігнорувати досягнення свого трьохсотрічного досвіду було б безглуздо, але запозичила з класичного танцю те, що, здавалося, їй підійшло.

Намагаючись розібратися в собі, танцюристи «сучасного танцю» цікавляться майбутнім людей, як воно відображає історію, як впливає на формування традиції, середовище проживання тощо. Усе це надихнуло Грем на написання «Стародніх таємниць» (1931), «Кордони» (1935), «Американські документи» (1938), «Аппалачська весна» (1944) та інших творів. Повертаючись у минуле, хореографи намагаються підкреслити в ньому головне і важливе значення для майбутнього. Ці танці говорять про силу і терпіння піонерів, які

підкорювали нові землі. Коли Грем поставила «Аппалачську весну», у танці переважали широкі, впевнені, вільні та відкриті рухи. Танцюристка все більше занурювалася в соціальні проблеми, намагаючись знайти рішення, звертаючись до творчості письменників і поетів, яких вона ретельно вивчала. Таким чином, соціальні проблеми стають психологічними.

У 1940-х роках творчість Грем перетворилася на повсюдний і бунтарський психологізм. Це вже не прості концертні номери, а цілі театри на сильних емоціях. Таким чином, у мистецтві Марти Грем виник новий тип танцювальної драми, в якій йшлося не про зовнішні події, а про емоційні переживання всіх можливих кольорів. У своїй творчості вона часто звертається до образів античності та біблійної, церковної міфології. Звідси балети про Іродіаду — «Діра серця» 1946 р., Едіп і Йокастій — «Нічна подорож» 1947 р., Аріадна і Тесей — «Повідомлення з лабіринту», 1947 р., Жанна д'Арк — «Розмови Серафима», 1955 та ін. У цих творах Марта Грем дає глибокий аналіз душі своїх героїв і героїнь, відчуваючи тонкі емоційні відтінки, що проникають у підсвідомість. У той же час це, безперечно, сучасні вироби. Видно, що танець став засобом самоаналізу, що збігається з тенденцією сучасного мистецтва та літератури, приділяє особливу увагу психологічному аналізу особистості, виявленню емоційних переживань, розкриттю прихованих мотивів. Цей танець також відповідав потребам сучасного американця, який вирішував свої психологічні проблеми за допомогою психоаналізу, який був дуже популярним у ті роки.

У своїй творчості М. Грем вмів вміло вловити та передати емоційні аспекти в техніці танцю, які люди того часу не могли показати публічно. Це дуже актуально в культурному контексті постмодерного американського суспільства, яке зосереджується на підсвідомій мотивації. Те, що вона намагається донести до людей, — це не сама техніка танцю, а істина в ній. Але занурення Грем у такий глибокий психоаналіз у своїй роботі не скасовує виснажливих щоденних вправ, які її турбують. Пізніше танець Марти Грем розвинувся у тонку філософську фазу, яка звільнила всі людські прояви.

Протягом її кар'єри у світі існував стереотип, що чоловіки танцюють прямо й чітко, а жінки, які танцюють, виражають себе плавними рухами та більш емоційні. Суть танцю та філософії Грем полягає в тому, щоб усунути всі умовності, які роблять його персонажів ментально та фізично безособовими та могутніми. Марта Грем творить творчо, і її мистецтво торкається майже всіх жанрів. Танцюристка співпрацює з музикантами, художниками, композиторами, дизайнерами, скульпторами, створюючи вистави з неймовірним емоційним змістом. Завдяки цьому «вільному танцю» їй вдалося звільнити жінок і танці. М. Грем впевнено рухалась в напрямку сучасного танцю, створюючи власну трупку «Martha Graham Dance Company» з особистим стилем та сміливими експериментами.

Мистецтво Сходу, афроамериканський фольклор, стародавні та біблійні міфологічні історії відіграють певну роль у майбутній роботі, що веде до стику традицій і канонів. Оскільки школа Марти Грем була першою, хто повністю інтегрувала метод і якості сучасного танцю серед усіх артистів того часу, вона вважається найбільш характерною для співзасновників. Martha Graham Dance Company набуває міжнародної популярності після туру Європою та Близьким Сходом, де були представлені ідеї Грем, а американський сучасний танець нарешті завойовує популярність у Європі.

Такий постійний рух вперед, безперервні тренування в пошуках істини, постійне емоційне напруження призвели до стрімкого погіршення здоров'я і, як наслідок, розвитку глибокого відчаю, який підживлювали молоді, захоплені та енергійні танцюристи. Грем почала зловживати алкоголем, щоб впоратися зі своїм почуттям безпорадності та віку. Вона не могла зрозуміти, що хтось вмів танцювати краще, ніж вона, що кимось захоплюються так само, як раніше нею. Вона просто кинула танцювати і замкнулася вдома, де пила, мало їла і розмірковувала про життя. Марту Грем госпіталізували, коли вона втратила волю до життя після невдалої спроби самогубства. Це був її перший крок до психічного та фізичного зцілення. Грем повернулася до танцювальної студії

після того, як опанувала себе, реорганізувала свою групу та працювала над десятками нових балетів і шоу.

Марта Грем (Graham) увійшла в історію танцю як жінка-феміністка, незважаючи на те, що вона не бачила себе феміністкою. Марта Грем (Graham) була людиною, яка створила та очолювала революційний рух у світі хореографії та створила те, що зараз відоме як сучасний танець у всьому світі. Її філософська сутність досліджується, а професійні хореографи спонукаються до нових творчих подвигів. Відома Марта Грем понад сімдесят років удосконалювала свою майстерність. Вона була першою, хто поширив своє мистецтво в усьому світі, першою виступила в Білому домі і першою здобула Президентську медаль свободи, найвищу цивільну нагороду на той час.

Завдяки творчості вона змогла звільнити танець від академізму, зробивши його більш зрозумілим і доступним для глядачів. Грем була відповідальна за розробку історій, нетипових для класичної хореографії. Балети та шоу були сповнені глибокої філософії та психології, що створювало емоційне напруження, а тіла танцюристів отримали найбільшу свободу у відтворенні природних почуттів. Як результат, її техніка contraction і reliese, освоєна багатьма послідовниками і займає вагомe місце в контексті сучасної хореографії.

Список використаної літератури:

1. Graham M. Blood Memory: An autobiography / Martha Graham. – New York: Doubleday, 1991. – 279 p.

2. Амчиславська Н. Жіночі образи в балетах М. Грем / Амчиславська Н. // Матер. конф. “Динаміка розвитку вищої хореографічної освіти як складової художньої культури України” (м. Київ, 17–18 квітня 2015 року). – К., 2015. – С. 166–169.

3. Берданська Дарія Петрівна. Феномен синтезу мистецтв в сучасній українській сценічній хореографії: дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. – К., 2005.

4. Колногузенко Б. М. Види мистецтва та хореографії / Б. М. Колногузенко. – Х. : ХДАК, 2009. – 140 с.

5. Колногузенко Б. М. Мистецтво балетмейстера / Б. М. Колногузенко. – Х.: ХДАК, 2007. – 85 с.

6. Полятков С. С. Основы современного танца / С. С. Полятков. – Ростов-н-Д: Фенікс, 2005. – 80 с.

7. Шариков Д. І. Мистецтвознавча наука хореологія як феномен художньої культури. Типологія хореографії.: монографія / Шариков Д.І. – К. : КиМУ, 2013. – Частина III. – 90 с. : іл.

УДК: 372.881.111.1

ДОЦІЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Кравчук Анастасія Олександрівна
магістрантка ННІ іноземної філології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Анотація: У даній публікації висвітлено результати аналізу особливостей та доцільності формування лінгвосоціокультурної компетентності в учнів старшого шкільного віку. У ході роботи було проведено аналіз останніх досліджень в обраній галузі з подальшою систематизацією отриманих знань. Нами доведено необхідність засвоєння лінгвосоціокультурної компетентності під час навчання у старшій школі та частково охарактеризовано особливості й механізми її сприйняття.

Ключові слова: нова українська школа (НУШ), методика навчання, компетентність, лінгвосоціокультурна компетентність, старший шкільний вік.

Постановка проблеми. Станом на сьогодні інтенсивний розвиток науки й техніки, посилення економічних зв'язків, зміцнення міжнародних відносин через вторгнення російської федерації, а також інтеграція країн світу в цілому та України зокрема призводять до поживлення міжкультурної комунікації. На нашу думку, ефективність спілкування з носіями інших культур на пряму залежить від засвоєних під час навчання умінь та знань, зокрема — від рівня сформованості лінгвосоціокультурної компетентності.

Реформа НУШ передбачає інтегроване засвоєння досліджуваної компетентності починаючи з молодшого шкільного віку, однак лише у старшій школі учень отримує достатньо знань для ведення міжкультурної комунікації. Актуальність цієї роботи зумовила недостатня розробка проблеми засвоєння лінгвосоціокультурної компетентності учнями старшого шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання особливостей та доцільності формування лінгвосоціокультурної компетентності неодноразово ставало провідною темою наукових робіт. Над досліджуваним питанням працювали такі вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Б. Бігич, Н. В. Осадча, Н. В. Сем'ян, С. Ю. Ніколаєва та інші.

Мета статті полягає у виявленні головних особливостей лінгвосоціокультурної компетентності та доведенні доцільності її формування під час роботи зі старшокласниками.

Методи дослідження. Під час роботи відбувався збір та подальший аналіз інформації на основі статей психологів та колег-мовників, які вже досліджували лінгвосоціокультурну компетентність. Окрім цього, нами було використано метод узагальнення, що полягає у визначенні загальних особливостей чи рис поняття, в якому знаходять віддзеркалення головні характеристики досліджуваного об'єкту.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж переходити безпосередньо до теми дослідження, необхідно з'ясувати, чим власне є лінгвосоціокультурна компетентність.

Поняття “лінгвосоціокультурна компетентність” не має єдиного чіткого визначення, саме тому ми розглянемо декілька його дефініцій. Наприклад, Наталія Василівна Сем'ян вважає, що згадана раніше компетентність — це “можливість набути мультикультурних знань, умінь і цінностей в процесі міжкультурної комунікації в певній життєвій ситуації з метою виявлення толерантності до інших людей” [1, с. 19]. Надія Василівна Осадча зазначає, що лінгвосоціокультурна компетентність — “складна динамічна сукупність знань, навичок, вмінь і здатності, що дозволяють тому, хто навчається, знаходити, вилучати, усвідомлювати, оцінювати лінгвосоціокультурну інформацію” [2, с. 84]. Оксана Борисівна Бігич трактує досліджуване поняття як “здатність і готовність особистості до іншомовного міжкультурного спілкування (опосередкованого чи безпосереднього)” [3, с. 425].

Отже, лінгвосоціокультурна компетентність (ЛСКК) відповідає за формування в учня умінь, які сприятимуть досягненню ефективної комунікації з представниками різних країн світу. Важливим є те, що школяр повинен не лише знати мову й уміло використовувати широкий ряд мовних засобів, а й враховувати соціокультурні особливості діалогу.

Варто зазначити, що лінгвокраїнознавство представлене як окремий предмет у небагатьох закладах середньої освіти, тож дану компетентність необхідно інтегрувати у вивчення предметів мовно-літературної галузі. Інакше кажучи, учень повинен засвоїти особливості міжкультурного спілкування під час оволодіння іншими мовними та мовленнєвими компетентностями. Станом на сьогодні відсутні чіткі вимоги до рівня сформованості ЛСКК учнів різних вікових груп, тож ми спробуємо окреслити особливості формування даної компетентності в учнів-старшокласників, спираючись на посібник “Навчання іноземних мов і культур” [3].

Формування ЛСКК починається ще на етапі навчання у початковій школі. Однак, у зв'язку з тим, що наше дослідження передбачає взаємодію лише зі старшим шкільним віком, ми вважаємо за потрібне зосередити нашу увагу виключно на особливостях формування компетенції в учнів 15-18 років, опускаючи етапи початкової та середньої школи.

Оскільки засвоєння навичок міжкультурного спілкування починається з 1 класу, представники старшого шкільного віку повинні володіти високим рівнем сформованості ЛСКК. Відповідно, на даному етапі учні мають певні уявлення про історію, традиції й культуру країн, мова яких вивчається, а їх світогляд є досить широким. Наразі перед викладачем-мовником стоїть завдання сприяти подальшому розвитку та вдосконаленню наявних в учня знань.

Досягти високого рівня сформованості лінгвосоціокультурної компетентності в учнів старшого шкільного віку можна шляхом формування наступних умінь:

- адекватно сприймати та інтерпретувати соціокультурну інформацію, яка надходить із різних джерел (книги, інтернет, живе спілкування);

- знаходити в автентичних матеріалах соціокультурні факти, а також аналізувати, співвідносити та узагальнювати їх;

- враховувати соціолінгвістичні і соціокультурні особливості мовленнєвої поведінки у процесі взаємодії та спілкування;

- відчувати та розуміти особливості культури і менталітету, норм і стандартів поведінки, приховані у мові;

- знати стратегії вирішення міжкультурних конфліктів та шляхи їх уникнення.

До зазначеного вище можна додати й такі завдання, як вдосконалення соціокультурної спостережливості та здатності до самоаналізу; формування поваги, розуміння й шанобливого ставлення до представників інших культур; усунення стереотипного мислення та ін. [3, с. 434].

Ми вважаємо, що досягнути формування умінь та навичок, згаданих раніше, неможливо на етапі навчання у початковій чи середній школі, оскільки фундамент ЛСКК іще не до кінця сформований у свідомості учнів. Тому, якщо ми прагнемо високого рівня володіння лінгвосоціокультурною компетентністю, найбільш ефективним та доцільним моментом засвоєння є саме старший шкільний вік, адже молодші учні просто не впораються з таким великим об'ємом складної інформації.

З іншої точки зору, довести доцільність формування ЛСКК у період ранньої юності можна спираючись на наступні факти. Під час аналізу сучасних досліджень на тему засвоєння компетентності у старшому шкільному віці ми виявили теорію, що в ЛСКК можна виділити такі компоненти:

- соціокультурні знання;
- досвід спілкування;
- особисте ставлення до іншої культури;
- володіння прийомами застосування мови [4, с. 2].

Якщо ми беремо за основу класифікацію, запропоновану вище, необхідно зосередити нашу увагу на такому структурному елементі, як досвід спілкування. За умови, що для вдалого формування ЛСКК школяр повинен

мати попередній контакт із носіями інших культур, ми вважаємо фактично неможливим повноцінне засвоєння компетентності у початковій чи середній школі.

На нашу думку, це пов'язано з тим, що учень може мати попередній досвід спілкування як у молодшому, так і середньому шкільному віці, однак здатність до рефлексії з'являється під час навчання у старшій школі. Це свідчить про те, що лише у віці 15-18 років учень стає більш свідомим, може аналізувати власний досвід спілкування та робити певні висновки із нього. Відсутність рефлексії на попередніх етапах взаємодії унеможливорює повноцінне формування досвіду спілкування, тож під час навчання у молодшій чи середній школі ЛСКК не буде засвоєна остаточно. Це доводить доцільність формування компетентності у старшому шкільному віці, оскільки саме тоді учень може достатньо вдосконалити уміння для ведення міжкультурної комунікації.

Висновок. Підбиваючи підсумки, можемо констатувати, що відповідно до психолого-вікових особливостей учнів старшої школи акумулювати усі складові ЛСКК до входження у досліджуваний вік абсолютно неможливо. Це означає, що у молодшому чи середньому шкільному віці лінгвосоціокультурна компетентність не буде сформована досконально, що, в свою чергу, доводить потребу в інтеграції досліджуваної компетентності в навчально-виховний процес старшокласників.

Проведене дослідження не претендує на виділення універсальних чинників впливу на доцільність формування ЛСКК у старшому шкільному віці, тому досить перспективним нам видається подальший аналіз характерних рис та особливостей засвоєння лінгвосоціокультурної компетентності в період навчання у старших класах.

Список літератури

1. Сем'ян Н. В. Формування у майбутніх філологів англomовної лінгвосоціокультурної компетентності в читанні засобами поетичного твору :

дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 238 с.

2. Осадча Н. В. Формування у старшокласників лінгвосоціокультурної компетентності в англomовному читанні на уроках країнознавства : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 ; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. Київ, 2018. 248 с.

3. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика. К.: Ленвіт, 2013. 590 с.

4. Харчук В. О. Формування лінгвосоціокультурної компетентності учнів старшої школи. URL: <https://nniif.org.ua/File/17vohflk.pdf> (дата звернення: 1.05.2022).

ПРОЕКТ: ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ В ГІМНАЗІЇ

Левченко Фессалоніка Григорівна,

к.пед.н., доцент

старший науковий співробітник

відділу STEM-освіти

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

Анотація. Окреслено актуальну проблему STEAM-освіти в Україні – полідисциплінарний підхід до вивчення природничо-математичних дисциплін та інженерії. Розглядається проектний метод як один із перспективних засобів реалізації STEAM-освіти у гімназії. Метод проектів представлено в динаміці.

Ключові слова: проект, STEAM-освіта, гімназія, компетентності, учні.

Інноваційні процеси, що відбуваються в українській системі освіти сприяють зміні ціннісних пріоритетів та світоглядної позиції молоді щодо формування відповідальної, соціально-активної, громадсько-патріотичної, врівноваженої поведінки.

Трансформаційні процеси, що відбуваються у виробничій і соціально-економічній сфері держави сприяють затребуваності на ринку праці інженерно-технологічних професій і створення відповідного інформаційного поля про можливості кар'єрного зростання молоді в інженерно-технічній сфері.

Такий розвиток подій покликав запровадження нового підходу в освіті, що дістав назву STEM. Акронім STEM поєднує в собі декілька термінів, що в перекладі з англійської мови позначають природничі науки, технології, інженерія, проектування, дизайн, математика. Отже на перетині цих природничо-математичних наук виник інноваційний підхід, що об'єднав знання вказаних навчальних предметів на досягнення спільного результату навчання: продукту проектної діяльності учнів, що сприяє формуванню компетентностей.

Формування компетентностей якісно нового рівня є одним із ключових завдань STEM-орієнтованого підходу. Перелік цих компетентностей, визначений концепцією «Нової української школи»: спілкування державною та іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова грамотність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні й громадські компетентності, підприємливість, загальнокультурна, екологічна грамотність і здорове життя [1].

З дидактичної точки зору одним з ефективних засобів формування компетентностей є дослідно-проектна діяльність. Зазначений вид діяльності дістав широкого використання на етапі впровадження STEM-технологій в освітній процес.

Здійснюючи ретроспективу методу проектів з'ясували, що навчання учнів проектуванню не є принципово новою технологією. Метод проектів виник у 20-ті роки минулого століття у США. Спершу проектування називали «методом проблем» і розвивався він як гуманістичний напрямок у філософії та освіті в педагогічних ідеях та експериментальній роботі Джона Дьюї. У ньому містилися ідеї побудови навчання на активній основі, через доцільну діяльність учня у співвідношенні з його особистим інтересом саме в цих знаннях [2, с. 148].

На початку ХХ ст. ідеї проектного навчання виникають в радянській ідеології одночасно з розробками американських учених. У 1905 році ідеї проектного підходу у практиці загальноосвітньої школи реалізував С. Шацький. Після жовтневого перевороту і встановлення влади «більшовиків» метод проектів набув широкого розповсюдження. На жаль, у 1931 році, метод проектів було засуджено і заборонено.

Досить довго існувала думка, що побудова освітнього процесу за методом проектів веде до ліквідації навчальних предметів, до різкого зниження рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

В системі сучасної освіти відбувається повернення до проектною технології, яка виникла з ідеї вільного виховання. Проект розуміють як

цільовий акт діяльності, в основі якого лежать інтереси дитини, її особиста зацікавленість у цій діяльності. [2, с. 149].

Суть проектної технології – стимулювати інтерес учнів до певних проблем, що передбачають володіння визначеною сумою знань, та через проектну діяльність показати практичне застосування набутих знань.

Проектна технологія є педагогічною технологією, що відповідає основним критеріям технологічності, зокрема:

- системність (логічність всього процесу, взаємозв'язок частин);
- керованість (можливість діагностики досягнення цілей);
- ефективність (технологія повинна гарантувати певний стандарт навчання);
- відтворюваність (можливість застосування в інших однотипних навчальних закладах іншими суб'єктами) [3, с. 18].

Безпосередньо процес виконання проекту передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність учнів, спрямовану на отримання самостійного результату під безпосереднім керівництвом учителя. Виконання навчального проекту із залученням STEM-технологій передбачає інтеграцію природничих наук в технології, інженерну майстерність та математику.

Структурно проектна діяльність складається з чотирьох етапів: організаційного (підготовчого), конструкторського, технологічного та завершального.

Протягом першого етапу (організаційного) учні обирають проблему, над якою будуть працювати. Переходячи до другого (конструкторського) обмірковують вирішення проблеми, розробляють ескіз, креслення, добирають матеріал та інструмент для роботи. Третій (технологічний) етап є ключовим протягом якого учні реалізують творчий проект. Відповідно до цього виконуються необхідні операції передбачені технологічним процесом виготовлення або удосконалення певного об'єкту праці. На завершальному етапі відбувається коригування виконаного виробу порівняно із запланованим. Оформлення та захист проекту.

Характерною рисою проектної технології із залученням STEM-орієнтованого підходу є інтелектуальний та розумовий розвиток учнів через залучення їх до спілкування. Тобто учитель має формувати у них здатність працювати у різноманітних групах, виконуючи всілякі соціальні ролі. Це може бути реалізовано через розв'язування, довільної проблеми, спочатку колективно потім групою і з часом індивідуально, за допомогою різноманітних методів, починаючи від методів біоніки та «мозкового штурму» і завершуючи теорією розв'язування винахідницьких задач. При цьому технологія проектування, про що вже йшлося вище, передбачає інтеграцію природничих наук в технології, інженерну майстерність та математику.

Отже використання проектних технологій із залученням STEM-орієнтованого підходу сприяють наближають школярів до реалій, усуваючи розрив між теоретичним розв'язанням проблеми і практичним втіленням в життя набутих знань. Усвідомлена необхідність використання знань з різних дисциплін під час роботи над проектом сприяє міцному засвоєнню нових знань та розвитку в учнів метауміння застосовувати знання на практиці в складних динамічних ситуаціях.

Проте є необхідність розробки методичних рекомендацій для вчителів для організації освітнього процесу гімназії використовуючи проектні технології із залученням STEM-орієнтованого підходу.

Список літератури

1. Грищенко М. (ред.) (2016) Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. МОН України.
2. Пехота О. М. [та ін.] (2001) Освітні технології: навчально-методичний посібник. К.: Вид-во А.С.К.
3. Пометун О. І. & Пироженко Л. В. (2004) Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. К.: Вид-во А.С.К.

УДК 373.3.

ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ: АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЬ

Луців Світлана,

к.п.н., доцент

Луць Юлія,

Студентка

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Анотація. У статті з'ясовано, що мова – найцінніший скарб. Оволодівати цим скарбом людина повинна протягом усього свідомого життя. Доведено, що уже в ранньому дитинстві починається прилучення дитини до краси рідної мови, а в молодшому шкільному віці вперше за допомогою знань, слова вчителя дитина відкриває для себе захопливий світ рідної мови. Визначено, що перед школою (передусім початковою) стоїть сьогодні надважливе завдання – усебічно сприяти мовній освіті учнів, збагачувати їх знаннями, формувати вміння послуговуватися цими знаннями у практиці щоденного спілкування.

Ключові слова: лексика, лексичний матеріал, спілкування, уміння, навички, урок української мови.

У цьому підрозділі дослідження подаємо короткий аналіз окремих навчально-методичних праць, у яких висвітлюється питання вивчення лексичного матеріалу на уроках української мови в початкових класах, зокрема в третьому класі. Початкова ланка загальноосвітньої школи відіграє важливу роль у становленні мовної особистості молодшого школяра, збагаченні його лінгвістичної компетенції, в удосконаленні його мовленнєвого розвитку.

Однією з вирішальних умов становлення успішної особистості загалом та особистості учня початкової школи зокрема є багатий словниковий запас, уміння послуговуватися потрібними словами в конкретній мовленнєвій ситуації.

В умовах Нової української школи вимоги чинних програм з української мови спрямовані передусім на те, щоб учні практично оволодівали найважливішими лексикологічними поняттями, збагативши своє мовлення синонімами, антонімами, вдало використовуючи пряме й переносне значення слів. Тільки за таких умов може відбуватися успішне становлення особистості загалом і мовної особистості молодшого школяра зокрема.

Першим, хто ознайомлює учнів початкової школи з лексичним багатством рідної мови, є вчитель. Отож перед педагогами стоїть важливе завдання – за чотири роки навчання у початковій школі сформувати в учнів стійкий інтерес до вивчення мови загалом і конкретних мовних явищ зокрема. У плані цієї роботи неабияке місце відводиться опрацюванню найважливіших лексикологічних понять. Учитель має показати своїм вихованцям, передусім на прикладі власного мовлення, красу й велич рідного слова, переконати учнів у необхідності збагачувати свій словниковий запас, уживати в мовленні слова-синоніми, антоніми, багатозначні слова тощо. А саме з такими групами слів, відповідно до чинних програм з української мови, знайомляться молодші школярі.

На важливості збагачення словникового запасу кожного мовця загалом і молодших школярів зокрема наголошував видатний учений К.Д.Ушинський. Він зазначав: «Бідність словника школяра породжує одноманітність мовлення і робить його незрозумілим для слухачів, бо він, школяр, не може замінити одне слово іншим, не може представити двох слів, його мова знаходиться в ланцюгах тих рядків, які він завчив» [3, с.12].

Ці слова, сказані великим педагогом, не втрачають своєї актуальності і в наші дні – час розвинутих технологій, коли живе слово часто ігнорується, а цього робити не можна в жодному випадку, бо без достатнього запасу слів, без живого спілкування неможливе оволодіння мовою як засобом спілкування, неможливий мовленнєвий розвиток людини на такому рівні, на якому він повинен бути у сучасному світі.

У початковій школі лексикологія як самостійний розділ мовознавства не

вивчається, учні засвоюють лише окремі відомості із цього важливого розділу, практично ознайомлюються з прямим і переносним значенням слів, багатозначністю, синонімією та антонімією. Варто зауважити, що знання з лексикології, яких набувають школярі в початкових класах, мають стати надійною основою для подальшого удосконалення їхнього усного й писемного мовлення, для розвитку та вдосконалення умінь учнів застосовувати набуті знання у практичній мовленнєвій діяльності. Провідні методисти в галузі початкової освіти наголошують на важливості оволодіння молодшими школярами основними лексикологічними поняттями, пропонують ефективні шляхи опрацювання та засвоєння учнями кожного із цих понять.

Спостереження над уживанням багатозначних слів в усному мовленні учнів молодших класів дають підстави дійти висновку про недостатньо чітку диференціацію значень слів-полісем. Розуміння залежить від того, до якої частини мови належить те чи інше слово, а також від характеру переносу. Наявність в активному використанні багатозначних слів із диференційованим значенням (*ніжка, біжать, клас* і т.д.) дає змогу організувати роботу з ознайомлення молодших школярів з явним розумінням слова [5, с.48].

Учителька початкових класів В.Бутрім пропонує цікаві вправи на розмежування багатозначних слів і слів-омонімів; зазначає, що запропоновані нею віршовані вправи допоможуть дитині чітко усвідомити значення слів, що мають однакове звучання, але пишуться по-різному. Записавши віршик-мініатюру, потрібно з'ясувати значення виділених слів, наприклад:

Я зробив курчатко з вати,

Буду Чіпом його звати.

- З якого матеріалу зробив хлопчик курчатко? (*З вати*).
- Які ще матеріали, крім вати, можуть знадобитися для виготовлення такого виробу? (*Папір, тканина, картон*).
- А чи можна зробити курчатко з паперу?
- Як треба писати «з паперу»? (*Окремо*).
- Що означає «звати» Чіпом? (*Це ім'я, кличка: кликати Чіпом*).

Усвідомивши різницю у змісті, дитина писатиме грамотно [2, с.3].

Щоденна практика з розвитку мовлення учнів переконує, що є потреба в ширшому, ніж передбачено програмою, ознайомленні школярів з багатозначністю і переносним уживанням слова. «Понад чотири п'ятих слів нашої мови полісемічні, чимало їх вторинних значень виникло завдяки метафоризації» [1, с.16].

Важливе місце в опрацюванні лексичного матеріалу на уроках української мови в третьому класі займає робота зі словами-синонімами. Знайомлячись із синонімами, школярі збагачують, уточнюють, активізують свій словниковий запас. Щоб близькі за значенням слова краще запам'ятались, учителька К.Пономарьова радить кожному учневі завести словничок синонімів, до якого записувати синонімічні ряди в алфавітному порядку за словом-домінантою (нейтральним словом). Учителям потрібно планувати різні види роботи із цими словничками.

Наприклад: вписати синоніми (попередньо записані в словничках) до поданих слів; назвати кілька рядів синонімів-іменників чи синонімів-прикметників або ж синонімів-дієслів, вибираючи з ряду синонімів найвлучніший для конкретного висловлювання. Мета такої роботи – поступово переносити слова-синоніми із словника в пам'ять учнів, збагативши таким чином їхній словниковий запас. Робота над синонімами як засобом увиразнення мовлення учнів є ефективною лише за умови, якщо проводиться не тільки під час вивчення теми «Синоніми», а й у процесі опрацювання інших розділів програми, таких як «Будова слова», «Частини мови» тощо [4, с.15].

Так як словниковий запас молодших школярів порівняно невеликий, спостерігаємо такий суттєвий недолік, як повторення одних і тих самих слів, конструкцій, невміння дібрати потрібні синонімічні засоби для повноти вираження думки. Тому одним із важливих завдань учителя початкових класів у роботі над словами, близькими за значенням, є навчити дітей уникати повторення тих самих слів, замінювати їх синонімічними.

Учителі-методисти у своїх працях пропонують також цікаву методику

роботи над антонімами. Вивчаючи антоніми, учні мусять пам'ятати, що в антонімічні відношення вступають слова тієї самої частини мови, наприклад: *день – ніч, добро – зло* (іменники); *широкий – вузький, дорогий – дешевий* (прикметники); *говорити – мовчати, будувати – руйнувати* (дієслова), *далеко – близько* (прислівники).

На основі проаналізованих навчально-методичних праць з окресленої проблеми доходимо висновку, що вивчення лексичного матеріалу в початковій школі набуває особливого значення на сучасному етапі розвитку початкової школи. І це цілком зрозуміло, адже сьогодні стає пріоритетним мовленнєвий розвиток молодших школярів, а це неможливо без засвоєння основних лексикологічних понять, без збагачення мовлення словами з переносним значенням, багатозначними словами, синонімами, антонімами.

Список літератури

1. Білоусенко Н.І. Робота з розвитку метафоричного мовлення учнів /Н.І.Білоусенко // Початкова школа. – 1992. – № 3. – С. 15-17.
2. Бутрім В. Багатозначні слова, омоніми, омоформи /В.Бутрім// Початкова освіта. – 2003. – № 44. – Листопад. – С. 3.
3. Вовкотруб Р. Робота над розвитком мовлення першокласників /Р.Вовкотруб// Початкова школа. – 1999. – № 11. – С. 2-15.
4. Пономарьова К. Робота над синонімами як засобом увиразнення мови /К.Пономарьова // Початкова школа. – 1997. – № 6. – С. 15-18.
5. Щур І. Засвоєння багатозначної лексики молодшими школярами /І.Щур// Рідна школа. – 2002. – № 12. – С. 47-48.

АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Муращенко Олена Валентинівна,

кандидат педагогічних наук

Запорізький класичний ліцей

Запорізької міської ради Запорізької області

У статті визначено й теоретично обґрунтовано аспекти реалізації міжпредметної інтеграції навчання молодших школярів в освітньому просторі Нової української школи. Окреслено шляхи, що модифікують організацію освітнього процесу в межах інтеграційного підходу. Розглянуто засоби побудови інтегрованого навчання та особливості його реалізації в контексті змістового, процесуального та організаційного аспектів.

Ключові слова: Нова українська школа, інтеграційний підхід, інтегроване навчання, міжпредметна інтеграція, вчитель початкових класів.

Важливим механізмом розвитку наукового пізнання є взаємодія об'єктів навколишнього світу, виділення суттєвих зв'язків і встановлення відношень між ними. Взаємозв'язки між предметами та явищами світу утворюють в цілісній системі внутрішню структурну єдність елементів та виявляють безмежне різноманіття відношень з іншими системами.

У процесі реалізації міжпредметної інтеграції під час організації інтегрованого навчання в початковій школі нові знання вступають у взаємодію зі знаннями навчальних предметів інших освітніх галузей на підґрунті встановлення між ними міжпредметних зв'язків, сприяють формуванню нової міжпредметної структури навчальних знань, наскрізних умінь та ключових компетентностей учнів початкових класів, що дозволяє передбачити закономірне їх прагнення до цілісного бачення картини світу та цілісності знань.

Міжпредметні зв'язки при цьому можна представити як відношення між окремими навчальними предметами, які вивчають спільні поняття, наповнюють їх певним змістом, розкривають різні ознаки та, як наслідок, формують міжпредметне поняття, яке має у своїй структурі ознаки різних навчальних дисциплін. У результаті прирощування нових ознак понять утворюються нові знання теоретичного та практичного характеру.

Розглянемо особливості реалізації міжпредметної інтеграції в контексті її змістового, процесуального та організаційного аспектів.

1. Змістовий аспект реалізації міжпредметної інтеграції передбачає:

1) єднання природничих і гуманітарних наук, що дає можливість поєднати емоційно-особистісний та структурно-логічний способи пізнання світу учнями, яке сприяє їх усвідомленню цілісної картини світу та формуванню узагальнених способів дій. Фактично такою реалізацією є організація інтегрованих і бінарних уроків, тематичних днів [1, с. 22-26] і тижнів [2], інтегрованих курсів [3, с. 2-8], навчальних проєктів, що передбачають інтеграцію знань різних освітніх галузей початкової школи;

2) гармонізацію теоретичної та практичної інформації змісту освіти, що визначається характером наукового пізнання та здійснюється у взаємозв'язку з процесами диференціації та інтеграції, які об'єктивно пов'язані з матеріальною єдністю світу й утворюють діалектичну спільність. Разом з тим, диференціація дає можливість отримати теоретичні знання про окремі об'єкти, а інтеграція сприяє апробуванню їх дійсності шляхом практичного застосування. Через такий зв'язок, у молодших школярів формується не лише нове наукове світосприймання, а й готовність до його застосування в реальній діяльності.

2. Процесуальний аспект реалізації міжпредметної інтеграції спирається на ідеї інтеграції методів і способів навчання, що знаходяться в межах різних підходів і концепцій:

1) колективного та особистісного навчання, що реалізується на внутрішньоособистісному та міжособистісному ступенях відповідно до застосованої форми освітнього процесу;

2) репродуктивних і дослідницьких методів, які передбачають синтез традиційних та інноваційних способів дій учнів у залежності від їх функцій і педагогічних ситуацій на уроці;

3) єдність логіко-раціональних та образно-емоційних способів пізнання визначається поєднанням способів пізнання навчального матеріалу, які актуалізують раціональну здатність навчання та продуктивне зростання дитини, формування її емоційного інтелекту та інтуїції.

3. Організаційний аспект реалізації міжпредметної інтеграції спирається на єдності упорядкування й спонтанності, регламентування й невизначеності, хаосу й порядку.

Освітня діяльність учнів у предметоцентричній формації планується в чіткій часовій і систематичній структурі етапів. Це дає можливість своєчасно вивчити програмовий матеріал, передбачає організаційну чіткість освітньої діяльності, економію часу при засвоєнні предметних знань, діагностичне формування цілей, що забезпечують технологічність навчання; ефективне формування умінь і навичок тощо.

У процесі організації інтегрованого навчання діяльність реалізується в системі невизначеності, в процесі якої розвиваються особистісні якості, що не можна чітко спланувати.

Таким чином, варіативність задач, що розв'язуються в процесі участі молодших школярів в упорядкованій і вільній діяльності, необхідність підготовки цілісної особистості, здатної буди конструктивною та успішною в соціумі, потребує інтеграції «хаосу» і порядку в організації їх діяльності.

Отже, реалізація міжпредметної інтеграції в контексті її змістового, процесуального та організаційного аспектів ґрунтується на ідеях концепції єдності свідомості й діяльності особистості, дозволяє сформувати не тільки новий науковий світогляд молодших школярів, а й готовність до його застосування в реаліях сьогодення; передбачає залучення вчителів початкових класів до планування уроків з міжпредметними зв'язками, інтегрованих та бінарних уроків, тематичних днів і тижнів, навчальних проєктів та інтегрованих

курсів засобами застосування інтелект-карт та проведення педагогічного проєктування авторських навчальних планів і програм інтегрованих курсів, моделювання уроків за технологіями тематичного та діяльнісного підходу.

Список літератури

1. Ільченко В.Р. Інтеграція змісту освіти як основа розвитку інтегративного мислення молодших школярів. *Постметодика*, 1996. № 2 (12). С. 22-26.

2. Іванчук М.Г. Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал. Чернівці : Рута, 2004. 360 с.

3. Бібік Н.М., Коваль Н.С. Принципи побудови інтегрованого курсу «Людина і світ». *Початкова школа*. 1990. № 7. С. 2-8.

ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ В ПРЕПОДАВАНИИ ХИМИИ

Мушкал Гулбану Агабековна
магистрант 1 курса, кафедра химии,
Мадибекова Галия Муталиевна

к.х.н., доцент

Южно-Казахстанский Государственный
Педагогический Университет г. Шымкент, Казахстан

Аннотация: В статье рассматриваются эффективные методы исследования и разработки исследовательских проектов в обучении химии. Такие методы повышают склонность студентов к проведению прикладных, методических, исследовательских и фундаментальных исследований. Цель научной работы-решение фундаментальных и прикладных задач. Фундаментальная наука рассматривает научные проблемы природы и окружающего мира, предметом исследования которой являются общий закон и общие закономерности строения мира и всего творения.

Объектом изучения методики преподавания химии является деятельность по преподаванию этой же дисциплины. Методология преподавания химии изучает научную учебную деятельность на методическом уровне. Преподавание всех отдельных дисциплин, в том числе и химии, опирается на открытия дидактики, использует их как свою методологическую основу.

Методы обучения химии в сочетании с методами научного исследования характеризуются также особенностями деятельности учащихся по познанию объектов химии.

Научный проект и научно-исследовательская работа предполагают обоснование актуальности выбранной темы, формулирование исследовательской задачи, обязательное выдвижение гипотезы с последующим ее проверкой, обсуждением и анализом полученных результатов. При

реализации проекта необходимо использовать методы современной науки: лабораторный эксперимент, моделирование, социологический опрос и др.

Ключевые слова: методика преподавания химии, научный проект, научно-исследовательская работа, гипотеза, эффективные методы исследования, научная методология.

Введение. Одна из основных целей педагога – формирование всесторонне образованной личности школьника. Для достижения этой цели особое значение имеет организация научно-исследовательской работы, подготовка научного проекта, оказывающего существенное влияние на профессиональное и личностное развитие учащихся и студентов.

Современная наука - Одна из сфер трудовой деятельности, требующая большого количества информационных знаний, умений и навыков, мотивации умственных и физических сил человека. Цель научного труда-раскрыть неизвестную до сих пор человечеству истину, глубже погрузиться в загадки природы, исследовать новые пути и духовные истоки использования природных сил на благо человечества. Труд в рамках науки всегда считался почетным и почетным.

Одним из основных требований научной методологии является открытие в этой области, постоянное и планомерное повышение профессиональных знаний. Молодой исследователь со школьной скамьи должен повышать свою квалификацию по научным дисциплинам, стремиться стать грамотным, многоотраслевым образованным гражданином. Обучаясь в средней школе, он должен овладеть современными и общими знаниями [1].

Одним из важных моментов научной работы является выработка нового мышления (идеи) и выработка гипотезы (гипотезы). В поисках новой, еще неизвестной, но встречающейся в жизни закономерности он делает предположения о ней, может быть, она верна, а может быть, и ложна. Гипотеза-научное предсказание, неперенный спутник работы ученого. Настоящий ученый не может сделать свою работу без воображения. Без воображения,

изобретательности, умения находить новое мышление ученых не может добиться успеха.

Существует несколько типов гипотез, разработанных в зависимости от научных законов. Они бывают теоретическими, структурными, статистическими, динамическими, количественными и качественными.

Основная часть. Как известно, научно-исследовательская работа начинается с актуальных проблем. Люди уже в самом первобытнообщинном строении заглядывали в таинственные миры природы, творения. Все науки, изучающие разные сферы, были вызваны желанием человека «знать», «знакомиться». Загадочные вещи создавали проблемы, а проблемы способствовали рождению, развитию одной отрасли науки.

Наиболее оптимальным способом поиска проблемы является умение видеть что-то с разных сторон; критически относиться и к самим готовым выводам, искать другое решение, трудиться над его поиском.

Методы и приемы исследования, эффективные способы разработки рабочего плана его организации.

Исследовательская работа-творческий процесс. Изменения, дополнения в ходе которых являются закономерным явлением. На исследовательскую работу, прежде всего, необходимо составить план. План работы «что делать, какие способы существуют, какие методы верны ? » и включает в себя вопросы.

- Составление списка литературы по теме исследования.
- Погружение в научные труды.
- Просить совета у опытных учителей.
- Обращение в интернет, обзор литературы, просмотр материалов прессы
- Постоянно проводить оценочную, конкурсную, поисковую, накопительную работу.
- Проведение эксперимента, систематический анализ его хода, результатов.
- Подведение итогов.
- Создание видеоматериалов, слайдов.

- Подготовка к защите работы.

При организации учебно-исследовательской работы по изучению химии необходима теоретическая подготовка, которую учащиеся получают на традиционных занятиях по первоначальному закреплению знаний [2, 3].

Учащиеся получают элементы исследовательской работы на уроках химии, но, поскольку школьникам очень неясно о методах исследования, этапах работы и оформлении результатов своей исследовательской работы, возникают различные проблемы. Им трудно найти источники информации по теме, генерировать идеи, находить пути решения задач, анализировать, сравнивать, обобщать и делать выводы, сравнивать то, что было достигнуто ранее поставленных целей и задач. В обучении химии необходимо создать условие успеха, чтобы вызвать интерес к исследовательской деятельности.

Учащиеся используют на уроке определенные методы обучения, составляющие исследовательскую деятельность. Что бы предложить учащимся провести исследование, требуется сформировать у них представление о предмете и объекте исследования, сформулировать гипотезу, указать пути проверки гипотезы. Алгоритм исследования можно представить учащимся на примере простой задачи с химическим содержанием. Например «какими свойствами должны обладать оксид и гидроксид элемента с атомным номером 13?». После выполнения работы учащимся можно предложить самостоятельное исследование по проблеме «какими свойствами обладает гидроксид химического элемента, если электронная структура атома выражена по следующей схеме: $2e; 8e; 5e?$ » По содержанию элементов исследовательской деятельности выделяют различные виды уроков: уроки по выбору темы и метода исследования, работа с источниками информации, занятия по проведению эксперимента, прослушивание сообщений, защита рефератов и др.

Роль проблемного обучения в развитии исследовательских навыков учащихся огромна. Проблемная ситуация побуждает учащихся к всестороннему размышлению (анализ, синтез, обобщение, конкретизация и т.д.) При рассмотрении темы «коррозия металлов» можно создать проблемную

ситуацию. Ребенок представляет сообщение, в котором говорится об опасности коррозии. Докладчик стремится дать общее представление о коррозии и вреде, наносимом этим явлением. Строки доклада: "коррозия наносит не только прямые повреждения (ежегодно теряет около трети добываемого во всем мире металла), но и косвенные повреждения: в конечном итоге разрушаются металлические конструкции (автомобили, крыши, памятники, мосты)». Определим проблему, которая должна быть решена на уроке: как защитить металлы от коррозии? Учащиеся предлагают и обосновывают методы защиты металлов от коррозии.

При изучении учебных предметов первостепенной задачей является, прежде всего, вовлечение учащихся в учебный процесс: обучение постановке вопроса и попыткам найти на него ответ, умению интерпретировать результат, умению делать аргументированные выводы. Внедрение метода исследования повышает мотивацию учебной деятельности в преподавании химии.

Исследовательская работа в школе может быть различной. Учащиеся приобретают исследовательские навыки в практической работе, сочетающей в себе различные задания на уроках химии: задачи, вычислительные задания, требующие теоретической подготовки к экспериментальным работам и отражающие основные этапы исследования.

При решении экспериментальных задач учащиеся видят связь химии с жизнью, что способствует развитию интереса к изучению предмета, а также подготавливает их к осознанному выполнению практической работы (приложение 2). Научно-исследовательская деятельность учащихся осуществляется как на уроках химии, так и во внеурочное время [4-6].

Исследовательская работа во внеурочное время

- выявление одаренных и одаренных учащихся

Многие учащиеся могут участвовать в научно-исследовательской деятельности, а тем более в научно-исследовательской деятельности. Важно уметь выявлять талантливых и способных учеников. Следует помнить, что общая успеваемость ученика не является основным показателем его реальных

способностей. Сложнее определить готовность учащихся к этому виду деятельности. Найдите ученика, который заинтересован в том, что вам нужно, и закончите работу. На занятиях такие дети наблюдаются при выполнении практических и лабораторных работ, разработке проектов, создании презентаций. При проверке таких заданий необходимо обратить внимание на творческий подход к выполнению заданий, использование дополнительной литературы. Во время презентации такой работы учащимся предлагается обсудить тему о том, что понравилось в данной работе и что еще можно предложить. После выступления предлагается ответить на несколько вопросов, направленных на определение отношения к данному виду деятельности.

При анализе таких постановок следует обратить внимание на учащихся, имеющих постоянный интерес к данному виду работ. В дальнейшем этих детей можно приглашать к участию в научно-исследовательской работе.

- формирование интереса к научному творчеству

Учащиеся не проявляют интереса к научно-исследовательской работе, поэтому необходимо уделять особое внимание трудолюбию и ответственности ученика. Как заинтересовать ученика? Для этого можно воспользоваться несколькими приемами. Во-первых, убедитесь, что участие в исследовательской работе будет полезно позже в жизни, вне школы. Во-вторых, зная, что подростки стремятся как-то выделиться, а не быть как большинство, участие в научно-исследовательской работе позволяет им почувствовать свое особое место среди своих одноклассников. В-третьих, создание атмосферы конкуренции.

- работа с литературой

Любая деятельность, ни школьное эссе, ни докторская диссертация невозможны без работы с источниками литературы. Необходимо объяснить и показать ученику, что основой его творчества является литературный источник. В ходе исследовательской работы учащимся предстоит работать с различными источниками информации. Задача ученика-научиться работать с источником, овладеть навыками самостоятельной работы, правильно составить. При работе

с литературными источниками необходимо дать некоторые рекомендации. Объясните учащимся, что вся собранная информация может не понадобиться, не пытайтесь включить весь собранный материал в работу.

- практическая часть работы

В практической части учащиеся, проводя теоретические или экспериментальные исследования, выявляют исследовательские задания, выдвигают гипотезы и проверяют их, обрабатывают результаты. На данном этапе организации исследовательской деятельности роль учителя не является доминирующей. Учитель сотрудничает с учеником, дает советы, подсказывает, как правильно работать с оборудованием, экспериментирует [7].

Заключение. Осуществляя научные изыскания, учащиеся овладевают навыками самостоятельного творчества, самостоятельного получения новых знаний, информации и их практического применения, что будет полезно в любой сфере деятельности.

Список литературы

1. Теория и методика обучения химии: учебник для вузов /М. С. Пак. – СПб: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2015. – 306 с.
2. Л.С. Выготский «Воображение и творчество в школьном возрасте», Москва: «Просвещение», 1967г
3. Зайцев О.С. Практическая методика обучения химии в средней и высшей школе: Учебник. – М.: Издательство КАРТЭК, 2012. – 470 с.
4. И. Нугманов. Методика преподавания химии // Алматы: Print - S 2005
6. А. Салихова. Развитие творчества учащихся/ / научно-методический журнал, № 5-2009 г.
7. Л. С. Омарова. Методика преподавания химии. // [Электронный ресурс]:- Шымкент: ЮКГУ им. М. Ауэзова, 2007

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ
ЛЬОТЧИКІВ ТАКТИЧНОЇ АВІАЦІЇ У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ
НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ УКРАЇНИ**

Невзорів Роман Вікторович,
кандидат педагогічних наук, доцент
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
м. Харків, Україна

Анотація. Піднята проблема пошуку й шляхів реалізації оптимальних організаційно-педагогічних умов фахової підготовки майбутніх льотчиків тактичної авіації України на етапі навчання у вищому військовому навчальному закладі. Уточнене й поглиблене розуміння поняття «педагогічні умови» стосовно піднятої проблеми. Визначені й обґрунтовані конкретні організаційно-педагогічні умови підготовки військових льотчиків в сучасних умовах.

Ключові слова: авіація, військовий льотчик, вищий військовий навчальний заклад, педагогічні умови, фахова підготовка.

Підступна збройна агресія РФ проти України, що з 24.02.2022 р. перейшла у формат повномасштабної війни, переконливо довела стратегічну роль військової авіації у сучасному військовому протистоянні. Тому якісна фахова підготовка майбутніх льотчиків тактичної авіації у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) закономірно стала істотною умовою зміцнення обороноздатності України.

Оскільки вказана фахова підготовка є за своєю сутністю і природою різновидом освітнього процесу, важливо глибоко дослідити та вдосконалити всі його складові. В цьому світлі, в останні десятиліття зарубіжні та вітчизняні авіаційно-педагогічні фахівці звертають увагу на вагому роль педагогічних

умов в цілому та організаційно-педагогічних умов стосовно конкретної авіаційної спеціалізації зокрема в справі фахової підготовки пілотів.

В сучасній науці поняття «педагогічні умови» є досить поширеним, особливо в останній час, і вживається переважно в контексті педагогічних процесу, систем і моделей. При цьому, аналіз чисельних спеціальних джерел з даної проблеми свідчить, що їх єдиного теоретичного розуміння в науці досі немає, а існуючі позиції й точки зору в більшості зводяться до трьох основних підходів: 1) сукупність заходів педагогічного впливу і можливостей просторово-матеріального середовища (В. Андрєєв, А. Найн, Н. Яковлева та деякі інші), 2) складова (компонент) структурної конструкції педагогічної системи (Н. Іполітова, М. Зверєва та інші), 3) цілеспрямована робота з уточнення закономірностей як стійких зв'язків освітнього процесу, що забезпечує можливість перевірки результатів науково-педагогічного дослідження (Б. Купріянов, С. Диніна, інші) [1, с. 137; 2, с. 122].

В. Іполітова, на основі аналізу вказаних підходів, розкриває, ключові характеристики педагогічних умов: 1) сукупність цілеспрямовано сконструйованих заходів педагогічного впливу (зміст, форми, методи) на педагогічний процес з метою успішної реалізації його цілей і задач; 2) вказана сукупність заходів відображає умови, що вивчаються, і лежить в основі управління педагогічною системою чи педагогічним процесом в конкретній ситуації; 3) вказані заходи педагогічного впливу взаємозв'язані та взаємообумовлені, забезпечуючи в змістовній єдності рішення освітніх задач; 4) ключова функція – забезпечення цілеспрямованого спроектованого управління розвитком цілісного педагогічного процесу або процесуальної складової педагогічних систем; 5) конкретна сукупність педагогічних умов залежить від структури процесу, що реалізується [3, с. 12].

Вони, за справедливим спостереженням Є. М. Хрикова, «створюються педагогами, а фактори існують об'єктивно, незалежно від діяльності» [4, с. 143]. На думку даного науковця, яка є відносно новою для вітчизняного наукового дискурсу і з якою ми цілком солідарні, сутність педагогічних умов

розкривається не через чинники (такий, «факторний», підхід характерний для більшості дисертаційних досліджень з педагогіки в Україні останнього десятиліття), а через обставини, що дає обґрунтовані підстави вважати педагогічні умови «обставинами, які обумовлюють певний напрямок розвитку педагогічного процесу» [4, с. 147-148].

Максимально ревалетним до піднятої нами проблеми є науковий підхід Т. Плачинди щодо змісту і структури педагогічних умов забезпечення якості професійної підготовки курсантів льотних навчальних закладів. Дослідниця пропонує конструкцію вказаних педагогічних умов на основі створення сприятливого освітнього середовища для розвитку трьох складових особистості майбутнього авіаспеціаліста: 1) рефлексії як передумови саморегуляції (через організацію навчально-виховного процесу за принципами управління рефлексії та формування в спільній діяльності викладачів і курсантів самопізнання і здатності до самоорганізації останніх), 2) самоконтролю і самовдосконалення (засобами розвивального навчання під час аудиторної та самостійної роботи), 3) інтеграції предметів різних дисциплінарних циклів (через інтеграцію змісту освіти) [5].

Вказані характеристики, по суті, визначають впорядкувальний, організаційний характер педагогічних умов (серед деяких педагогічних праць, які звертаються до цього поняття, зустрічається термін «організаційно-педагогічні умови») для таких педагогічних конструктів як система, процес, модель, технологія. Педагогічні умови орієнтують педагогічну діяльність на реалізацію певної конкретної вузької мети (групи цілей) та/або використання відповідних їй засобів, тобто є по суті практично орієнтованими положеннями, мають локальний характер, а в їх реалізації бере участь невелика група фахівців. Їх ключовими, на нашу думку, характеристиками слід вважати практичну спрямованість на організацію та підвищення ефективності конкретної педагогічної діяльності та локальний характер застосування (як правило, для розвитку певного аспекту конкретного педагогічного явища).

Виходячи з вище зазначено та на підставі морфологічного аналізу піднятої проблеми, в рамках авторського дисертаційного дослідження, присвяченого фаховій підготовці майбутніх льотчиків тактичної авіації, ми виокремили основні її організаційно-педагогічні умови.

1. *Створення сприятливих умов формування в курсантів-військових льотчиків якостей самоактуалізації, самозростання, самооцінки, навчання в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії.* Фахова діяльність військового льотчика є однією з небагатьох, що потребує постійного напруження інтелектуальних, психологічних, фізичних, психофізичних ресурсів людини. Підтримка стабільно високих професійного тону і професійного довголіття можлива, як доводять чисельні багаторічні дослідження та досвід експертів, за умови постійного фахового розвитку особистості пілота, уособленого у формах самоактуалізації, самозростання та позитивної самооцінки. Вказані якості можливо і потрібно розвивати ще в курсантів авіаційного вищого військового навчального закладу.

Засобами реалізації даної умови виступають: на освітньо-теоретичному рівні – широке запровадження особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів в навчальний процес, на інструментально-технологічному рівні – заохочення пізнавальної ініціативності курсантів шляхом збільшення питомої ваги діалогічних та інтерактивних форм і прийомів проведення аудиторних занять, на рефлексивному рівні – створення у ВВНЗ власної психологічної служби, фахівці якої повинні моніторити динаміку психологічного стану курсантів впродовж всього часу навчання та надати практичні пропозиції щодо корегування перебігу освітнього процесу в ненормативних рамках.

2. *Формування атмосфери вільного і продуктивного розвитку особистості.* Дана педагогічна умова у вузькому предметному сенсі якраз і покликана сприяти розвиткові вище обґрунтованих якостей. Як свідчить практика, формування особистості майбутнього військового льотчика в умовах ВВНЗ відбувається під впливом двох різновекторних чинників: з однієї сторони його визначає складний операторський характер обраного фаху, здобуття якого

об'єктивно пов'язане з високою інтенсивністю навчання, великими розумовими і фізичними навантаженнями, чисельними стрес-факторами, з іншої – загальною специфікою вищої військової освіти (режимний характер освітньої діяльності, домінуюча статутно-наказова особливість міжособистісних відносин курсанта і викладача, певний дефіцит особистої свободи і свободи особистого простору тощо).

Вища військова освіта, як відомо, характеризується значним регламентаційним духом, суворою дисципліною, особливими статутними і наказовими відносинами субординації й підпорядкування, що, як свідчить багаторічний авторський досвід в царині підготовки військових льотчиків, часто негативно впливає на пізнавальну ініціативність курсантів. Зважаючи на специфічний характер військово-авіаційного навчання, ми пропонуємо частково відійти від традицій і норм армійської моделі відносин в частині особистої свободи курсантів та стилю аудиторного спілкування під час занять.

Резюме. Обґрунтовані педагогічні умови є діалектично взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими. Молода особистість курсанта впродовж навчання відчуває тиск обох, вказаних в другій умові, чинників, між якими не завжди вдається знайти оптимальний баланс. Урівноважити їх з метою вільного продуктивного розвитку майбутнього військового фахівця покликані визначені нами організаційно-педагогічні умови.

Список літератури

1. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. Молодь і ринок. 2012. № 7(90). С. 135-138.
2. Хромченкова Н. М. Педагогічні умови формування професійної відповідальності майбутніх журналістів. Молодий вчений. 2018. № 12 (64). С. 119-123.
3. Ипполитова Н., Стерхова Н. Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация. General and Professional Education. 2012. № 1. С. 8-14.

4. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків. 2018. 294 с.

5. Плачинда Т. С. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців: зарубіжний і вітчизняний досвід та шляхи підвищення якості: монографія. Кіровоград: Полімед-Сервіс, 2014. 534 с.

МІЖНАРОДНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ

Немилюстива Катерина Юрївна

Студент

Національний транспортний університет

м. Київ, Україна

Анотація: в даній статті “Міжнародні перевезення” надана коротка характеристика поняття транспорт, міжнародні перевезення та їх різновиди. Зобов'язання перевізника, умови договору та необхідні документи для перевезення вантажу.

Ключові слова: міжнародні перевезення, транспорт, міжнародні договори.

Транспорт — одна з найважливіших галузей суспільного виробництва, яка спрямована на задоволення потреб населення і суспільного виробництва в транспорті. Розвиток і вдосконалення перевезень здійснюється відповідно до національного плану, на основі науково-технічного прогресу, що забезпечується державою, у поєднанні з її пріоритетами.

Міжнародний транспорт або міжнародне сполучення — це перевезення вантажів або пасажирів між кількома країнами, що характеризується примусовим перетином кордонів принаймні двох сусідніх держав. Міжнародні перевезення вважаються між двома або більше державами.

Незважаючи на тривалі дискусії в міжнародно-правовій літературі щодо визначення міжнародного транспорту. Все це зводиться до того, що під міжнародним транспортом слід розуміти переміщення вантажів або пасажирів будь-яким видом транспорту, якщо переміщення носить міжнародний характер: відправлення і призначення знаходяться в різних країнах [1, с. 170].

На мою думку, таке розуміння поняття “міжнародні перевезення” узгоджується з сучасним напрямом міжнародного права у сфері міжнародних перевезень

Навіть сьогодні міжнародне експедирування вантажів залишається основним і пріоритетним видом діяльності будь-якої великої логістичної компанії. Адже, це важлива частина зовнішньоекономічної логістичної роботи.

Перевізники здійснюють міжнародні перевезення, надають транспортні послуги для вантажовласників, які в свою чергу є специфічними товарами в міжнародній торгівлі.

У сучасних умовах необхідні гнучкі, надійні та недорогі транспортні системи, що дозволяють здійснювати міжнародні перевезення. Тому що ефективність економічного співробітництва між країнами значною мірою залежить від рівня розвитку міжнародного транспорту, який має на меті забезпечити перевезення вантажів і пасажирів з однієї країни в іншу.

Міжнародні перевезення залежно від виду транспортування можуть здійснюватися залізничним, автомобільним, повітряним, морським та річковим транспортом. Розрізняють пряме перевезення, яке здійснюється одним видом транспорту, і змішане або комбіноване, яке здійснюється кількома видами транспорту.

Згідно з договором перевезення транспортна організація зобов'язується перевезти пасажирів, вантажі, багаж до місця призначення в іншій країні та доставити вантаж уповноваженій особі . Тим самим відправник або пасажир зобов'язані оплатити такі послуги.

Сьогодні міжнародні автомобільні перевезення вважаються найбільш економічно вигідним і поширеним способом міжнародної експрес-доставки. Крім того, він має перевагу в тому, що може відправляти продукцію майже “з рук в руки”. Це дозволяє зберегти цілісність відправлення та доставити його якомога швидше. Сервіс також дозволяє працювати без використання тимчасового зберігання або станцій перезавантаження. Майже відсутні

додаткові витрати на міжнародні автомобільні перевезення та низькі тарифи [2, с. 94].

Міжнародний договір перевезення характеризується застосуванням норм матеріального права на основі суперечливих принципів, передбачених міжнародними договорами, національним законодавством або транспортними документами, виданими перевізником.

Найважливіші умови визначені в міжнародних договорах - транспортній конвенції, яка є основним джерелом регулювання у цій сфері відносин. Ці угоди містять єдине матеріальне право, необхідне для вирішення колізій, які найчастіше виникають у міжнародному морському та автомобільному транспорті.

Основним документом для відправлення є накладна. Залежно від виду товару до основного документа можуть бути додані ветеринарні, медичні сертифікати, сертифікати якості, сертифікати, паспорти тощо.

Транзит вантажу супроводжується міжнародною накладною CMR, написаною мовою міжнародного спілкування. Крім цього документа може бути рахунок-фактура (Invoice), пакувальний лист (специфікація), накладна, книжка МДП, книжка АТА тощо [3, с.6, 7] .

Список літератури

1. Міжнародні автомобільні перевезення. Ч. I. Організаційні та правові аспекти: Учеб. посібник/Зад ред. Ю.С. Сухіна, В.С. Лукинський. - СПб.: СПбГІЕА, 2000. - 170 с.

2. Зайцев Є.І. Все для перевезень вантажів. - СПб.: Закон і бізнес, 1998 - 94с.

3. Садиков О.Н. Правовое регулирование международных перевозок.- М.: Юрид. лит., 1981.- С. 6, 7

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ У ЗДО

Пихтіна Ніна Порфиріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Анотація: У статті, внаслідок аналізу досліджень проблеми дидактичної гри у ЗДО і висновків фахівців-практиків, представлений педагогічний потенціал дидактичних ігор та особливості їх використання на заняттях у ЗДО. Обґрунтована сутність дидактичної гри, проаналізовані її функції

Аналіз педагогічних можливостей дидактичної гри здійснено з врахуванням її структури, обов'язковими компонентами якої є: навчальне і виховне завдання, ігрові дії, правила, результат.

Визначені критерії класифікації дидактичних ігор, з врахуванням керівництва грою педагогом та особливостями організації діяльності дітей.

Проаналізовані можливості використання різних видів дидактичних ігор у повсякденному житті та на заняттях.

Ключові слова: гра, дидактична гра, структура дидактичної гри, класифікації дидактичних ігор, етапи дидактичної гри.

Постановка проблеми. Необхідність визначення педагогічної цінності дидактичних ігор, їх загальної природи та педагогічних умов організації, зумовлювала науковий пошук у багатьох педагогічних системах та психологічних теоріях. Головною ідеєю використання педагогічних можливостей дидактичної гри є специфіка навчання дітей самостійно і творчо вирішувати поставлені перед ними завдання.

Визначення педагогічних можливостей дидактичної гри пов'язане з розумінням її загальної природи. Для дітей дошкільного віку гра має виняткове значення, оскільки слугує для них цікавим засобом навчання і праці,

відповідною віку формою виховання та способом пізнання навколишнього світу. У грі дитина природньо засвоює нові знання, уміння, навички.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи теорії розвитку дитини засобами дидактичної гри закладені у дослідженнях Д. Менджерицької, Н. Михайленко, А.Усової та інших. Науковці розкрили роль ігрової діяльності, визначили можливості гри у формуванні особистості дитини-дошкільника в освітньому процесі (Д.Ельконін, Л.Виготський, О.Леонтьєв), дослідили особливості становлення різних видів діяльності дитини та її інтелекту в дошкільному віці (С.Рубінштейн, О.Запорожець).

У працях останніх десятиліть висвітлені можливості організації ігрової діяльності дітей (Л. Артемова Л. Лохвицька, Н.Пихтіної), її потенціалу в навчанні та вихованні дошкільників (Є. Зворигіна, З.Плохій, О.Савченко), на заняттях у ЗДО (Н. Гавриш, К. Крутій).

Формулювання цілей статті. Попри широке використання дидактичних ігор на заняттях у ЗДО, у межах з різних видів діяльності дошкільників, під час їх повсякденного життя, постає необхідність аналізу і узагальнень досліджень педагогічного потенціалу дидактичних ігор.

Виклад основного матеріалу. Дидактична гра є складним, багатоплановим педагогічним явищем. Це сучасний і визнаний метод навчання і виховання дітей. Інтегруючи освітню, розвивальну і виховну функції в ігровій ситуації, гра дозволяє розв'язувати різноманітні освітні завдання.

Особливості впливу дидактичних ігор на розвиток дитини свого часу досліджували Є. Тихеева (ігри з дидактичною лялькою, іншими іграшками, з предметами побуту, природним матеріалом, ігри для мовленнєвого розвитку), Ф. Блехер (ігри для математичного розвитку), Л. Венгер (дидактичні ігри і вправи для сенсорного розвитку), А. Бондаренко (роль словесних дидактичних ігор у розвитку самостійності й активності мислення дитини).

Оскільки дидактичні ігри відносяться до «ігор рубежів», вони сприяють розвитку пізнавальної діяльності й відповідних інтелектуальних операцій дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, що, за оцінкою

О. Леонтєва, є основою навчання [7, с. 37]. Практика навчання і виховання дітей засвідчують, що дидактичні ігри, ігрові заняття та ігрові прийоми підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню навчальну діяльність, вносять до її змісту елемент цікавості. Дидактична гра сприяє загальному розвитку дитини, формує здібності, задовольняє дитячу допитливість, залучає її до активного пізнання оточуючого світу, допомагає оволодіти засобами пізнання зв'язків між предметами та явищами (Л. Артемова, О. Запорожець, К. Щербакова та ін.).

Задля формування пізнавального інтересу дошкільників, вихователів важливо використовувати структуру дидактичної гри та її особливості.

Саме структура дидактичної гри відрізняє її від інших видів ігор і вправ. Її обов'язковими структурними елементами є: *навчальне і виховне завдання, ігрові дії, правила, результат* [9, с. 221].

Дидактичне завдання визначається метою навчання і виховання дітей, відповідно програми, за якою працюють у ЗДО. Для вибору дидактичної гри важливим є рівень підготовки вихованців, оскільки в іграх вони повинні оперувати вже наявними знаннями й уявленнями [9, с. 222]. Саме навчальне завдання дидактичної гри відрізняє одну гру від іншої.

Основна функція *ігрових правил* - організувати дії, поведінку дітей.

За оцінкою Л. Артемової, правила гри мають моральні норми, вимоги до поведінки дітей, регулюють взаємовідносини гравців і є фактором виховання дітей. *Правила гри* обов'язкові для всіх гравців, оскільки їх дотримання привчає дітей у спілкуванні з товаришами дотримуватися норм поведінки [1, с. 17].

Виконання правил дидактичної гри спрямовується і контролюється ігровими діями. Розвиток ігрових дій залежить від задуму вихователя. *Ігрові дії* урізноманітнюються відповідно до віку дітей.

Дидактична гра має *результат*, який виглядає у формі вирішення поставленої навчальної задачі і забезпечує дітям моральне і розумове задоволення. Для вихователя результат гри є показником рівня досягнень дітей [7].

Відповідно до означеної структури, у дидактичній грі як формі навчання, взаємодіють навчальна (пізнавальна) та ігрова (цікава) сторони. Відповідно до цього вихователь одночасно навчає дітей і включається з ними в гру, а діти граючись навчаються. Здатність дидактичної гри навчати і розвивати дитину через ігровий задум, дії і правила О. Усова визначає як автодидактизм [9].

В організації пізнавальної активності дошкільників використовуються різні *види дидактичних ігор*. Їх класифікують *за навчальним змістом, пізнавальною діяльністю дітей, ігровими діями і правилами, організацією і взаєминами дітей, за роллю вихователя*. Прийнято розрізняти два основні види ігор: *ігри з фіксованими, відкритими правилами та ігри з прихованими правилами* [7].

Якщо дидактичні ігри співвідносяться зі змістом навчання і виховання дошкільників, їх класифікують на такі види: *ігри з сенсорного виховання; ігри з мовленнєвого розвитку; ігри я ознайомленню з природою; з формування елементарних математичних уявлень* тощо [5].

Тож основна особливість дидактичних ігор полягає в тому, що вони створюються дорослими з метою навчання та виховання дітей. У формуванні пізнавального інтересу дошкільників важливі роль відіграють такі структурні компоненти дидактичної гри як *дидактичне завдання, правила, ігрові дії, результат*.

За оцінкою науковців і практиків (Л. Артемова, А. Бузова С. Козлова, Кулікова, Н.Пихтіна), організація дидактичних ігор педагогом здійснюється за трьома основними *етапами*: підготовка до проведення дидактичної гри, її проведення, аналіз. Дотримання їх послідовності та особливостей реалізації забезпечують високу ефективність освітнього процесу у дошкільному закладі.

Підготовку до проведення дидактичної гри складають: відбір гри відповідно до завдань виховання і навчання: поглиблення і узагальнення знань, розвиток сенсорних здібностей, активізація психічних процесів (пам'ять, увага, мислення, мова) тощо; визначення часу і місця проведення, кількості гравців (вся група, невеликі підгрупи, індивідуально) дидактичної гри; підготовка

необхідного дидактичного матеріалу та самого вихователя до обраної гри (іграшки, різні предмети, картинки) [7].

На думку А. Сорокіної, А. Бондаренко, А. Бурової, *проведення дидактичних ігор включає*: ознайомлення дітей зі змістом гри, з дидактичним матеріалом, який буде використаний в грі (показ предметів, картинок, коротка ввідна бесіда, в ході якої уточнюються знання і представлення дітей про них); пояснення ходу і правил гри, показ ігрових дій; визначення ролі вихователя в грі, його участь як гравця, уболівальника або арбітра; підведення підсумків гри [3].

Завершуючи гру, важливо викликати у дітей інтерес до її продовження, створити радісну перспективу.

У методиці керівництва дидактичними іграми важливим є *аналіз проведеної гри*. Він спрямований на виявлення особливостей її підготовки і проведення. Це дозволяє виявити індивідуальні особливості в поведінці і характері дітей та правильно організувати індивідуальну роботу з ними. Самокритичний аналіз використання гри відповідно до поставленої мети допомагає варіювати гру, збагачувати її новим матеріалом у подальшій роботі [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, наслідок аналізу досліджень проблеми дидактичної гри у ЗДО, ми з'ясували, що головне значення дидактичних ігор полягає у суттєвому підвищенні пізнавального інтересу дошкільників до навчальної діяльності.

Використання дидактичних ігор та дидактичного матеріалу робить освітній процес цікавим, створює у дітей бадьорий настрій, полегшує засвоєння нового матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких дитина розв'язує те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють її пізнавальний інтерес.

Дидактичні ігри широко використовуються на заняттях, з різних видів діяльності, під час повсякденного життя, але найчастіше їх використовують на занятті. Ігри сприяють підвищенню ефективності навчання дітей у закладі

дошкільної освіти, кращій підготовці до навчання в школі. Багато дидактичних ігор спрямовані на узагальнення знань, їх систематизацію. Такі ігри дуже зручно використовувати для діагностики досягнень дітей.

Проте, результати здійсненого нами аналізу педагогічного потенціалу дидактичних ігор не вичерпують усіх аспектів означеної проблеми. Подальші наукові пошуки можуть стосуватися використання дидактичної гри у самостійній ігровій діяльності дітей з метою формування у них соціальної компетентності.

Список використаних джерел

1. Артемова Л.В., Янківська О.П. Дидактичні ігри і вправи в дитячому садку. К., 1997. 126 с.
2. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. К.: Видавничий дім «Слово», 2004. 376 с.
3. Бурова А. Дидактичні ігри: організація та керівництво // *Дошкільне виховання*, 2002. №7. С.12-14.
4. Дидактична гра господиня навчального процесу // *Дошкільне виховання*, 2004. №7.С. 24-25.
5. Зотова Р.М. Класифікація групових і індивідуальних занять з дітьми дошкільного віку // *Дошкільний навчальний заклад*. 2007. №2. С. 12-20.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. 2-е изд. М.: Политиздат, 1977. 575 с.
7. Пихтіна Н.П. Теорія і методика ігрової діяльності дітей: Навчальний посібник. Ніжин, 2016. 328 с.
8. Сучасне заняття в дошкільному закладі: Навчально-методичний посібник / [за ред. Н.В. Гавриш, О.О. Ліннік, Н.В. Губанова]. Луганськ: Альма-матер, 2007. 496 с.
9. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей. М. : Просвещение, 1976. 96 с.

ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ОСЕРЕДКІВ АКТИВНОСТІ ВІКОВОЇ ГРУПИ

Пісоцька Людмила Миколаївна

старший викладач

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

м. Ніжин, Україна

Анотація: у статті аналізується проблема освітнього середовища у віковій групі ЗДО. Осередки активності, які є компонентами середовища, сприяють цілісному розвитку дошкільників, а тому створення й оновлення простору групи та його трансформація у відповідності з віковими можливостями вихованців забезпечує дитячу активність, соціальну взаємодію, розгортання цікавої діяльності дітей.

Ключові слова: освітнє середовище, предметно-розвивальне середовище, осередок активності, дошкільник, проект, предметно-просторовий компонент освітнього середовища ЗДО.

Велика увага науковців і практиків у галузі дошкільної освіти зорієнтована на питанні створення середовища вікової групи ЗДО та умов, які забезпечують дитині емоційне благополуччя, активну участь у різних видах діяльності та її самостійний вибір.

У контексті особистісно орієнтованої освіти і виховання дітей дошкільного віку, що ґрунтуються на засадах індивідуального, вікового та діяльнісного підходів, середовище, яке оточує дошкільника, має бути привабливим, радувати дитину, відповідати її інтересам і потребам, приносити задоволення, сприяти повноцінному розвитку. Означені властивості середовища уможливають проявляти та розвивати вихованцям їх ініціативність, самостійність, творчість, отже, саме такий простір мають створити для малюків вихователі у ЗДО.

Відповідно до інструктивно-методичних рекомендацій МОН України, створення безпечного і комфортного середовища у дошкільному закладі залежить від: врахування психологічних закономірностей розвитку дітей на різних вікових етапах, самостійності і активності вихованців; підтримання динамічного й універсального характеру середовища; відповідно раціонально організованого, укомплектованого та гнучкого поділу простору на осередки та забезпечення позитивного емоційного навантаження на малюків. [1, с. 3]. Як бачимо, освітнє середовище практично спроможне забезпечити розвиток особистості, її емоційне благополуччя й активність.

Питання освітнього середовища активно обговорюється і розробляється в психолого-педагогічній науці. Дослідниками відмічається багатоплановість і складність феномену, що знайшло відображення у його структурі. Так, виділяють предметно-просторову складову, суб'єктну та психолого-методичну. При цьому, предметно-просторовий компонент освітнього середовища ЗДО досліджується найбільш активно. Як зазначають Н. Гавриш, О. Ліннік він є базисом середовища, що визначає основні змістові та потенційні напрями розвитку дошкільника [2, с. 10].

На сьогоднішній день поряд з терміном «освітнє середовище» з'являються «розвивальне», «предметно-розвивальне», «предметно-ігрове» та інші, які, на нашу думку, деталізують феномен освітнього середовища. Таким чином, за допомогою означених понять вказують на існування осередків активності у середовищі вікової групи ЗДО й, які утворюють предметно-просторовий компонент освітнього середовища та визначають зміст і потенційні напрями розвитку дітей в різних видах діяльності.

Отже, сучасне освітнє середовище вікової групи може охоплювати кілька осередків: пізнавально-інтелектуальний, фізкультурно-оздоровчий, ігровий, мовленнєвий, художньо-естетичний, осередок самоорганізації. Варто зазначити, що для позначення осередків до недавно використовували різні поняття, такі як: «зона», «куточок», «центр». Проте більш краще використовувати термін «осередок», оскільки він вказує на певне місце (центр),

де зосереджується певна діяльність. Тому, підтримуємо у цьому плані І. Луценко, яка вважає, що найбільш влучними термінами будуть «центр активності» та «центр діяльності».

Одночасно дослідниця особливу увагу звертає на актуальні проблеми щодо середовища вікових груп, зокрема їх діапазон пов'язаний зі втратою інтересу дітей до діяльності або участь у ній за інерцією, відстороненість дошкільників від справжньої творчості та певною пригніченістю їх від перебування у такій атмосфері тощо. Тому авторка вирішення таких питань пропонує через внесення змін, пов'язаних з оновленням наповнення чи створення чогось нового в освітньому просторі. Так, вона пропонує, для мінімальних змін в осередках додати кілька нових елементів, які відповідають спрямуванню того чи іншого центру активності, зокрема новий атрибут до будь-якої сюжетно-рольової гри. Іншою зміною у просторі вікової групи може бути введення нетипового, нестандартного наповнення якогось з центрів діяльності (при цьому потрібно звернути увагу вихованців на те нове та незвичне у куточку: як його можна застосувати, запропонувати малюкам варіанти використання нововведення).

Якщо осередок втратив для вихованців актуальність, вичерпав діяльнісні можливості, ініціативу, варто вдатися, на думку фахівця, до повного звільнення від попереднього змістового оснащення й доцільно буде запропонувати дітям заповнити вільний простір. На нашу думку, це надає дітям можливість створити центр за власними вподобаннями, втілити задуми, вибрати для його наповнення те, що для них є цікавим. Вирішується це перетворення дуже просто: звільняються вільні полиці, шафи та шляхом обговорення з дітьми планується як саме та чим їх заповнити. У тому випадку коли йдеться про повну зміну одного практично всіх осередків, то така діяльність має реалізуватися як проєкт, у якому варто взяти участь педагогам, вихованцям і їхнім батькам [3, с. 11].

Надзвичайно актуальним у цьому сенсі є думка К. Крутій про те, що освітнє середовище (у її термінології міні-середовище) для дітей різних груп

ЗДО повинно містити осередки активності, які відповідають віку вихованців. Так, для дітей раннього віку пріоритетними вважаються такі осередки як пізнавальний і фізкультурно-оздоровлювальної активності. Що ж до вихованців молодшого та середнього дошкільного віку, важливе значення відіграють всі ті ж осередки, які мали місце в умовах групи раннього віку, але з розширенням освітньо-виховних завдань має функціонувати й осередок комунікативної активності. Міні-середовище для дітей старшого дошкільного віку передбачає окрім осередків фізкультурно-оздоровлювальної, пізнавальної, комунікативної активності наявність і художньо-перетворювального та емоційно-рефлексивного центрів [4, с. 199].

Таким чином, питання функціонування осередків вікових груп є актуальним для сучасних закладів дошкільної освіти, основне призначення яких полягає у забезпеченні самостійності у діяльності дошкільників, можливості проявляти активність, незалежність поведінки, у формуванні здатності до перетворення середовища, його видозміни у відповідності зі власними інтересами, до набуття досвіду відповідального поводження. Важливим моментом є сприяння дорослими розвитку дошкільників шляхом утворення нових осередків у середовищі поряд з існуючими, враховуючи при цьому можливості й потреби дітей різних вікових категорій.

Список літератури:

1. Організація роботи та дотримання вимог з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладах дошкільної освіти. Інструктивно-методичні рекомендації. Додаток до листа МОН від 14.02.2019. №1/11-1491.
2. Гавриш Н., Ліннік О. Організовувати, але не обмежувати. *Дошкільне виховання*. 2013. №1. С.8-13.
3. Луценко І. Проектуємо предметно-ігрове середовище групи. *Дошкільне виховання*. 2021. №5. С. 9-13.
4. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : Монографія : У 2-х ч. Ч. 1. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя : ТОВ "ЛПС" ЛТД, 2009. 320 с.

ВИХОВАНІСТЬ У ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ ГУМАННОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЗАЄМОДІЇ З ДОРΟΣЛИМИ

Пісоцький Олександр Петрович

канд. психол. наук, доцент

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, Україна

Анотація: у статті розглядається проблема сформованості гуманного ставлення дітей 5-6 років до взаємодії з дорослими. Розглядається суть поняття гуманності особистості, вказується на її зв'язок з моральним вихованням і суспільними цінностями та проявах у міжособистісній взаємодії. Аналізуються емпіричні дані вивчення гуманного ставлення дітей старшого дошкільного віку, розглядаються рівні його сформованості, окреслюються перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: моральне виховання дошкільників, гуманна вихованість дітей 5-6 років, людяність, гуманне ставлення, цінності, міжособистісна взаємодія.

Питання гуманної вихованості дітей 5-6 років у взаємодії з дорослими є актуальним для сучасної науки. Воно тісно пов'язано з проблемами соціалізації, проблемами розвитку та формування особистості. Більш детально розглядається питання у контексті завдань морального розвитку й виховання дошкільників, становлення спілкування дітей дошкільного віку з однолітками, вихователями, батьками, формування у вихованців людяності, яка є ознакою зрілої особистості.

У ході теоретичного аналізу проблеми нами було з'ясовано, що підґрунтям позитивних міжособистісних стосунків між дорослим і дитиною є гуманістичні цінності. Зокрема відомий гуманіст 20 століття Е. Фромм найвищою цінністю вважав людське єство (у його термінології

людинолюбство), На його думку ця ознака розкривається через прояви спонтанності, свободи й індивідуальності у різних сферах діяльності (творчості), а також у взаєминах з іншими особами та соціумом в цілому на демократичних засадах [1, с. 218]. О. Власова наголошує, що коли цінності усвідомлюються (приймаються) дітьми, то говорять про певну міру їх вихованості (духовності, моральності), а також про певну спрямованість особистості, що визначає взаємини у спілкуванні та вихованні взагалі [2, с.115]. Одночасно з цим вона зазначає, що сформовані на цій основі гуманні взаємини характеризується глибокою людяністю у спілкуванні та стосунках між педагогом і дитиною та спрямовані на виховання досконалої в морально-духовному плані особистості, інтереси та індивідуальність якої мають розкритися за рахунок її активності у діяльності.

Т. Поніманська вважала, що у дошкільній практиці підґрунтям довірливих стосунків між учасниками освітнього процесу є сенситивність дітей 5-6 років до засвоєння моральних норм, розуміння сутності моральних рис особистості та виховання у них гуманних почуттів. Разом із цим дослідниця наголосила, що виховання ввічливості, відповідальності, чуйності, доброзичливості та турботливості є основою виникнення людяності у дитини. Гуманні почуття, дослідниця розуміла як особливу готовність до співчуття, до надання допомоги особі, яка їх потребує. Саме така особистісна налаштованість, на її думку і визначає суть гуманного ставлення дошкільників [3, с. 258].

На думку Л. Артемової, міжособистісне спілкування у період дошкільного дитинства є одним із вагомих способів обміну інформацією, вираження власного ставлення дитини до конкретних подій, явищ, а також – це певний розумовий канал обміну інтелектуальними та моральними цінностями з дорослими й однолітками [4, с. 7]. Отже, для дітей спілкування, змістом якого є суто людські стосунки, є важливим у плані засвоєння гуманних норм, оцінного й емоційного ставлення, а також орієнтиром моральної самооцінки, а

вихователь є для 5-6-річних дітей мірилом гуманних почуттів і моральних ставлень, еталоном людяності у поведінці та вчинках.

Як стверджує Л. Врочинська, прояви гуманних почуттів і взаємин дитини з дорослими, які ґрунтуються на них, вважаються ціннісними орієнтирами у дошкільній освіті та цілеспрямовано формуються у процесі гуманістичного виховання, яке є складовою морального виховання [5, с. 17]. Саме тому, на даний час актуальним буде завдання виявити стан сформованості гуманного ставлення дітей 5-6 років у взаєминах з дорослими.

Мета статті полягає у аналізі сформованості гуманного ставлення дітей 5-6 років у взаєминах з дорослими та впливу на його формування зі сторони вихователів і батьків.

Для дослідження гуманного ставлення дітей 5-6 років у міжособистісному спілкуванні з дорослими було уточнено критерії, показники та компоненти гуманного ставлення дітей старшого дошкільного віку у взаєминах з дорослими, розроблено комплексну методику для вивчення досліджуваного явища, яка містила два діагностичні блоки. Перший блок зорієнтований на дослідження дітей 5-6 років і містив у собі *авторські бесіди*, спрямовані на виявлення уявлень про гуманність старших дошкільників та прагнення її дотримуватися у взаємодії з дорослими, модифіковану *методику «Сходинки»*, спрямовану на виявлення особливостей самооцінки гуманності, *змодельовані експериментальні ситуації*, які відображають поведінкові тенденції гуманних стосунків у досліджуваних.

Другий блок методики був спрямований на виявлення особливостей виховних впливів зі сторони педагогів і батьків у плані формування гуманного ставлення у дітей шостого року життя. Його склали дві спеціально розроблених авторських анкети, одна з них для вихователів, а друга для батьків.

Внаслідок проведеного емпіричного дослідження нами було виділено три рівні сформованості гуманного ставлення дітей 5-6 років до взаємодії з дорослими. Зафіксовано, що високий рівень гуманних взаємин у спілкуванні дітей з дорослими характеризує лише 15% осіб, 25% старших дошкільників –

низький рівень, а найбільший відсоток – 60% властивий дітям із середнім рівнем сформованості досліджуваного явища у спілкуванні з дорослими.

Відмічено, що для дітей 5-6 років з *високим рівнем гуманних взаємин* є властивими: розуміння суті людяності у стосунках, усвідомлення поваги, ввічливості, доброти у стосунках з однолітками, батьками та педагогами; адекватна оцінка своїх стосунків з іншими; вміння сформулювати й поставити запитання до дорослого, уточнити його за необхідності; намагання досягти успіху у спілкуванні; самостійно виправити помилки у своїх діях; надати необхідну допомогу дорослому чи одноліткам у різного роду взаєминах; виявляти тактовність, товарицькість, людяність під час спільної діяльності.

Ознаками поведінки дітей із *середнім рівнем гуманних взаємин* є: розуміння ними суті гуманних взаємин, здебільшого вірне усвідомлення значення поваги, ввічливості та доброти у стосунках з однолітками, батьками та педагогами; проте вони не завжди впевнені у правильності своїх стосунків з іншими; за умови надання невеликої допомоги здатні сформулювати й поставити запитання дорослому; присутні прагнення досягати успіху у спілкуванні, але не завжди це у них виходить; намагаються виправляти помилки у своїх діях за невеликої підказки; не здатні самостійно надати необхідну допомогу дорослому чи одноліткам під час різних стосунків; не завжди виявляють тактовність, людяність під час спільної діяльності.

Дітей з *низьким рівнем* характеризує: недостатнє розуміння суті гуманних взаємин, інколи ігнорування поваги, ввічливості доброти у стосунках з однолітками, батьками та педагогами; низька або ж в цілому негативна оцінка своїх стосунків з іншими; лише за допомоги дорослого здатні сформулювати й поставити нагальні запитання; завжди важко досягають успіху у спілкуванні; не здатні самостійно надати необхідну допомогу під час різного роду стосунків; слабо орієнтуються у виявленні тактовності, товарицькості, людяності при виконанні сумісних дій з дорослими й однолітками.

У результаті проведеного емпіричного дослідження впливу батьків і педагогів на процес формування гуманних взаємин у дітей 5-6 років з

дорослими було з'ясовано, що лише третя частина педагогів у повній мірі розуміють сутність гуманності та гуманної взаємодії люде та змогли адаптувати означену проблему до виховання 5-6-річних дітей. При цьому ця група досліджуваних вихователів чітко розуміють формування яких саме рис (любові, доброти, доброзичливості, співчуття) призводить до появи людяності у вихованців та знають її динаміку упродовж дошкільного дитинства. Ця частина педагогів мають сформовані педагогічні установки, які ґрунтуються на ідеях гуманістичної педагогіки, й намагаються їх дотримуватися у стосунках з дітьми, прагнуть бути зразком для дитячого наслідування.

За наслідками анкетування батьків вихованців з'ясувалося, що переважна частина дорослих добре розуміють ознаки людяності у міжособистісних стосунках. Проте не всі батьки погоджуються, що необхідно розпочинати виховання гуманного ставлення, формувати у дітей цінності людяності саме у період дошкільного дитинства. Одночасно було зафіксовано, що лише 25% батьків цілеспрямовано намагаються виховувати означені цінності у людських стосунках зі своїми дітьми. Також було відмічено, що ця частка батьків є мобільними у пошуку сучасних джерел інформації, вони активно взаємодіють з дітьми, використовуючи різноманітні методи, але повністю відсутня взаємодія з вихователями у цьому напрямі.

Таким чином, виховання у дітей гуманного ставлення до взаємодії з дорослими є актуальним завданням для сучасної дошкільної освіти. Сформовані гуманні взаємостосунки характеризується глибокою мірою прояву людяності у спілкуванні між педагогом і дитиною та спрямовані на виховання досконалої в морально-духовному сенсі особистості. Внаслідок проведеного емпіричного дослідження було з'ясовано, що високий рівень гуманних взаємин у спілкуванні дітей з дорослими характеризує лише 15% дітей 5-6 років, при цьому 25% старших дошкільників мають низький рівень сформованості подібних стосунків, а найбільший відсоток дітей 60% характеризуються середнім рівнем гуманності у взаємодії з дорослими. Також були виявлені

недоліки у виховних впливах з боку вихователів і батьків, що призводять до таких наслідків.

Перспективами подальшого дослідження стане виділення й емпірична перевірка педагогічних умов формування гуманних взаємин дітей 5-6 років з дорослими у формувальному експерименті.

Список літератури

1. Фромм Э. Бегство от свободы: перев с англ. М.: Прогресс, 1989
272 с.
2. Власова О. Педагогічна психологія: навч. посіб. К.: Либідь, 2005.
400 с.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник. К.: «Академвидав», 2006. 456с.
4. Артемова Л. В. Моральне виховання дошкільників (Формування суспільних взаємин дітей у грі). К.: Рад. шк., 1974. 104с.
5. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08/ Рівн. держ. гум. ун-т. Рівне, 2008. 233 с.

ПОРУШЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Присяжнюк Євгенія Олександрівна

Студентка

Державний заклад "Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського"

м. Одеса, Україна

Анотація: Проблема зростання психічних захворювань серед дітей, а саме розгляд інтелектуального розвитку дитини. Важливість своєчасного виявлення та корекційно-виховної роботи в дошкільному віці з дитиною. Пошук ефективних засобів для всебічного розвитку дитини в цей період.

Ключові слова: психічний розвиток, інтелектуальний розвиток, дитина, ступень IQ, мова, корекційна робота.

Для батьків найважливіше є здоров'я своїх дітей, як фізичного так і психічного. Психічний розвиток - процес накопичення кількісних та якісних прогресивних змін психіки, що зумовлюють формування особистості. Таким чином, психічний розвиток є процесом, так як має динамічний характер - розпочавшись ще до народження дитини, розгортається та триває, за думкою більшості вчених, все життя людини. В ході психічного розвитку відбувається накопичення кількісних та якісних перетворень психіки, які забезпечують формування і функціонування особистості. Але на жаль в наш час є дуже багато патологій та захворювань. З боку психічного здоров'я у дітей є поширеним аутизм, аутистичний спектр, затримка психічного розвитку, порушення інтелектуального розвитку, шизофренія, гіперактивність та інше. Ближче роздивимося порушення інтелектуального розвитку.

В останній час замість терміну розумова відсталість все частіше використовують поняття інтелектуальна недостатність. Інтелектуальна недостатність або розумова відсталість - це стан затримки або неповного розвитку психіки, що в першу чергу характеризується порушенням здібностей,

що виникають у період дозрівання та забезпечують загальний рівень інтелектуальності, тобто когнітивних, мовних, моторних та соціальних здібностей. [2,с.385].

Основні причини які можуть призвести до інтелектуального порушення у дітей, можна розділити на:- перинатальний до народження, до них відносять хромосомні захворювання (с-м Дауна, с-и Клайнфелтера та інші), моногенні захворювання (муковісцидоз, фенілкетонурія, вроджені порушення метаболізму та інші), несприятливі умови навколишнього середовища; - перинатальні під час пологів або вагітності (травми, ускладнення) ; - постнатальні це інфекційні захворювання, травми та інше.

Важливо на ранніх етапах розвитку виявити відставання у розвитку дитини та звернутися до спеціалістів, які завдяки комплексної оцінки стану психічного розвитку зможуть поставити дитині діагноз і розробити корекційно-виховну програму для соціалізації її в подальшому житті. Так у дитини визначають IQ - коефіцієнт інтелектуальності, його визначають різними тестами. Головними ознаками порушення інтелекту є затримка інтелектуального розвитку та дефіцит соціально - адаптивного функціонування. Залежно від ступеня затримки, дефіциту соціально - адаптивної поведінки та IQ, в психіатрії виділяють 4 ступені тяжкості : легка (IQ 60-80), помірна (IQ 45-59), важка (IQ 30-44), глибока (IQ нижче 30).

На що повинні звернути увагу батьки по перше на мову. Зазвичай у дітей спостерігається зниження темпу мовного розвитку, важкість з вимовою і висловлюванням своїх думок. Ступінь важкості залежить от глибини інтелектуальної недостатності. У таких дітей уповільнена реакція на стимули з навколишньою середовищем. Вони відчують труднощі у диференціації невеликих відмінностей за формою розміром та кольором. Здатність аналізувати, робити висновки, розуміти і розраховувати, а також абстрактне мислення часто порушені більшою чи меншою мірою ступеня, в залежності від тяжкості інтелектуального порушення. З боку концентрації уваги спостерігають зниження і звуження. Пам'ять слабка, дітям потрібно більш часу і повторень

для запам'ятовування інформації. З боку емоцій часто незрілі. Іноді спостерігається порушення з боку сенсорного сприйняття. Зустрічаються проблеми з поведінкою, діти постійно у русі.

Для таких дітей повинно окрім медичної допомоги, проводитися психолого-педагогічна корекція, робота з логопедом дефектологом. Дітей обучать навикам письма, читання, лічбі по адаптовані для них програмі. Обов'язкова праця з сенсорним сприйняттям дитини.

Список літератури

1.С.В. Трикоз, Г. О. Бленч "Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку

2.Руководство по детской и подростковой психиатрии: в 2 т. / под ред. Джозефа М. Рея; Киев 2018

3.Дидактичні основи навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. / Укл: Л.О. Прядко, О.О. Фурман / Методичний посібник. – Суми : РВВ СОІППО. – 2015. – 114 с.

УДК 372.881.111.1

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДО НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

Рудіна Марина Володимирівна,

канд. пед. наук, доцент

orcid.org/0000-0001-7338-6475

Гастинщикова Любов Олександрівна,

старший викладач

Національний авіаційний університет, м Київ, Україна

Анотація. Йдеться про методику підготовки студентів-перекладачів, які здобувають освітній ступінь «Магістр», до написання курсових робіт в умовах розвитку інформаційних технологій, доступності матеріалів Інтернету. Методика ґрунтується на наукових підходах, загальнодидактичних принципах. Описано зміст кожного з етапів методики; деталізовано покрокову реалізацію завдань етапу індивідуальної роботи зі студентом. Наведено приклади трансформації теми курсової роботи в тему дослідження випускної магістерської роботи, проілюстровано алгоритм підготовки до її захисту.

Ключові слова: методика; студенти-перекладачі; індивідуальна робота; курсова робота; випускна магістерська робота.

На межі ХХ-ХХІ ст. в освіті усталилася традиція визначати тренди на певний період. Загальносвітові тренди освіти на 2022 рік узагальнено на ресурсі Освіторія. Йдеться про онлайн-навчання, проєктне навчання та навчання протягом життя, віртуальну та доповнену реальність у навчальному процесі, збільшення попиту на масові відкриті онлайн-курси [1]. Отже, стрімкий розвиток інформаційних технологій та впровадження їх у системі вищої освіти, безперечно, сприяє досягненню її стратегічної мети [2]. Проте, зворотною стороною доступності ресурсів Інтернету слід визнати намагання студентів

отримати «легкий» навчальний результат, тобто завдяки компіляції вебматеріалів, написати власну курсову роботу.

Як мотивувати молодь дотримуватися академічної доброчесності та самостійно досліджувати тему курсової роботи? Проблема актуальна, провідну роль у її розв'язанні відводимо методиці, що передбачає поєднання певного алгоритму спільних дій викладача і студента з педагогічним супроводом студента на кожному з етапів написання курсової роботи. Пропонована методика ґрунтується на загальнонаукових підходах: системному, особистісно орієнтованому, діалогічному, компетентнісному, інтегрованому, діяльнісному; передбачає реалізацію низки загальнодидактичних принципів. Оскільки методологія вищої освіти широко досліджена українськими й зарубіжними науковцями, то, не вдаючись до загальновідомого, подаємо алгоритм реалізації методики підготовки студентів-перекладачів до написання курсових робіт.

Методикою передбачено такі етапи: установчо-мотиваційний, індивідуальної роботи зі студентом, підготовки студента до захисту курсової роботи, прогнозування дослідницької роботи студента на шляху здобуття освітнього ступеня «магістр».

Установчо-мотиваційний етап. Відповідно до Освітньо-професійної програми (далі – ОПП) «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська) факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету для першого року навчання за освітнім ступенем (далі – ОС) «Магістр» визначено низку обов'язкових програмних компетентностей, серед яких: інтегральна компетентність, загальні і фахові компетентності [3], що в сукупності становлять як результати навчання, так і формують готовність студентів першого року навчання в магістратурі до здобуття ОС «Магістр» та майбутньої професійної перекладацької діяльності. Акцентуємо увагу на тому, що з першого курсу навчання майбутні перекладачі знають і розуміють, що здійснення професійної діяльності буде пов'язане з аналізом, творенням, перетворенням і оцінюванням письмових та усних текстів

різних жанрів і стилів (як із науково-дослідною, критично-аналітичною, так і з прикладною метою), організацією успішної комунікації германськими мовами.

Вступну бесіду в загальному алгоритмі виконання студентами курсової роботи вважаємо пропедевтичним кроком. Починаючи розмову зі студентами I курсу ОС «Магістр» про важливість для майбутньої професійної діяльності такого виду самостійної роботи, як наукове дослідження у формі курсової роботи, звертаємо їхню увагу саме на чітко прописані позиції в ОПП. З якою метою? Вважаємо, що студентів слід мотивувати з посиланням на ухвалені університетом документи, у яких зазначено вимогу дотримуватися академічної доброчесності та відповідально ставитися до виконання курсової роботи. Важливо сформулювати у студентів розуміння унікальної ролі такого виду навчальної діяльності у становленні їхньої власної перекладацької компетентності, скерувати на свідоме обрання теми дослідження.

Як правило, пропонуємо достатньо широкий перелік тем, розкриття яких потребує поєднання набутих відповідно до періоду навчання знань із теорії перекладу і сформованих практичних умінь аналізувати відтворені українською мовою тексти різних стилів. Зокрема, пропонуємо дослідити в перекладах різножанрових сучасних англійських художніх творів складні з точки зору перекладознавства аспекти: відтворення авторського світогляду, ідіостилю; майстерність перекладу сенсоризмів, емоційно-напруженої лексики, сленгу, прецедентних явищ та імен; засоби відтворення різних концептів; способи збереження психологізму чи відтворення гумору; відтворення жанрових особливостей жанру фентезі чи детективу тощо.

Часто в процесі такого обговорення студенти запитують: чому такі складні теми? У відповідь наводимо думку професора Х.В. Хачатуряна про те, що складно чи ні, стосується власної психології і важливо собі сказати, що можеш це зробити. Також, щоб вивчити англійську, потрібно наполегливо працювати, багато тренуватися, забути, що вивчення мови – складність, а усвідомити, що знання мови – величезний плюс, бо забезпечує інший погляд на світ. Важливо використати вивчений лексичний матеріал у нових ситуаціях [4].

Посилюємо мотивацію студентів стосовно виконання складних навчальних завдань і зверненням до 10 концепцій американського науковця Б. Рубрехта, які, на його думку, а ми її поділяємо, ілюструють характер навчальної діяльності в процесі опанування професії перекладача, а саме: знання іноземної мови є важливим, проте недостатнім ресурсом для перекладацької діяльності; переклад є частиною, а не результатом процесу вивчення мови; перекладач має виховати в собі силу волі; кінцева мета студентів-перекладачів – досягти розуміння перекладу іншими людьми; не всі практичні завдання цікаві; студенти не стають професійними перекладачами у стінах навчального закладу; запропоновані викладачем вправи відповідають визначеній меті; перекладацька майстерність вимагає більшого, ніж розуміння значення окремих слів; завершений переклад ніколи не буває завершеним остаточно; переклад, передусім, потребує дисципліни [5]. Оскільки з основами написання курсових робіт студенти першого року навчання в магістратурі знайомі, то бесіду супроводжуємо презентацією ресурсів, важливих для написання курсової роботи вищого рівня: методичні поради на сайті кафедри; вебматеріали про сутність академічної доброчесності; коментарі до пропонувананих тем тощо.

Власний досвід викладача, відповідні публікації науковців у галузі перекладознавства зумовили наш вибір стратегічного підходу до формулювання тем курсових робіт студентів-магістрантів: основу дослідження має становити аналіз комплексу засобів адекватного перекладу українською мовою англомовних художніх творів, зокрема новинок літератури, на основі набутих теоретичних знань і практичних навичок. Ми не заперечуємо інших підходів, підтримуємо важливість такої складової професійної компетентності вузькопрофільного перекладача, як предметна та тематична компетенція, зокрема в авіаційній галузі. Поділяємо також думку про необхідність опанування знань у сфері майбутньої професійної діяльності в поєднанні з декларативними знаннями про ринок праці, вимоги клієнтів, норми поведінки і стосунки між перекладачем і клієнтом, джерела інформації, інструменти

перекладу тощо; процесуальними знаннями про особливості професійного перекладу [6]. Зазначені аспекти, безумовно, можуть визначатися темою курсових робіт. Проте вважаємо, що на початку навчання за ОС «Магістр» переклад тексту з лексиною вузькопрофільного спрямування як кваліфікаційну роботу під силу виконати лише окремим студентам. Аналіз здійсненого професіоналами перекладу художнього твору сучасних представників англomовного соціокультурного простору забезпечує загалу студентів, по-перше, розуміння реального стану особистих навчальних досягнень, серед яких і рівень фахових знань, по-друге, можливість дослідження твору сучасної художньої літератури. До того ж, третина студентів-перекладачів не виключає можливості майбутньої професійної діяльності саме в освіті.

У цілому установчо-мотиваційний етап технології ґрунтується на дотриманні загальнодидактичних принципів: системності і послідовності; доступності; зв'язку навчання з життям; свідомості й активності; наочності; емоційності.

Етап індивідуальної роботи зі студентом починається після вибору ним теми дослідження для курсової роботи і передбачає декілька послідовних кроків. Перший спрямовано на остаточний вибір теми курсової роботи. Як правило, при першому обговоренні обраної студентом теми виявляється, що вибір зумовлений в основному прагматичним підходом: багато доступного матеріалу в Інтернеті; цю книгу я читав; я знаю непогано відповідний теоретичний матеріал; хочу написати роботу «швидко» тощо. Рідше аргументами вибору теми є такі: мене цікавить ця теоретична проблема; люблю книгу цього автора; хочу досліджувати переклад «новинки». Одиначними є відповіді: дослідження призведе до розширення моїх перекладацьких умінь; цікаво розібратися на прикладі із засобами адекватного перекладу; хочу одночасно розширити і перекладацькі вміння, і загальнокультурну ерудицію; цікаво, як працюють відомі перекладачі художніх творів.

Оскільки на цьому етапі провідного значення набувають принципи індивідуального підходу, органічної єдності теоретичної і практичної

підготовки студентів, урахування особистих можливостей студентів, взаємодії викладача і студента в навчальному процесі, професійної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності, то, за незначним виключенням, відбувається або заміна обраної теми на іншу, або часткове редагування теми, якщо студент хоче досліджувати якийсь конкретний твір і може довести доцільність заміни пропонованого викладачем твору. Вважаємо це важливим результатом, адже вибір здійснено студентом умотивовано й самостійно, тобто виконання курсової роботи стимулюватимуть особистий інтерес і позитивні емоції.

Другий крок пов'язаний із самостійним ознайомленням студента з доступними ресурсами за темою дослідження та укладанням пробного плану роботи. Зазвичай, на це відводиться два-три тижні. Укладання плану роботи є важливим мотиватором, адже студент розуміє «сам для себе» ступінь обізнаності з проблемою, чітко усвідомлює, чи достатньо йому знань для аналізу україномовного перекладу обраного англomовного художнього твору. То ж можливе ще одне корегування – остаточне – обраної теми.

Третій крок спрямовано на утвердження плану курсової роботи. Роль викладача полягає не в констатації «правильно/неправильно», а у спільному зі студентом редагуванні плану, формуванні розділів відповідно до вимог до курсових робіт, мовному оформленні завершеного варіанту. Надалі план змінам не підлягає. Знаючи про це, студент розпочинає системну роботу над темою.

Наступний крок – індивідуальні консультації. Теоретичне обґрунтування цієї форми роботи та її практичні варіанти достатньо розроблені й представлені в педагогічній науковій літературі, тому описувати їх не будемо. Зазначимо лише, що індивідуальне спілкування зі студентом під час консультації важливе для обох учасників діалогу: викладач має можливість надати вчасну допомогу та ознайомитися з перебігом дослідницької діяльності студента, виявити рівень його знань; студент – ставити запитання, вносити корективи в текст роботи.

На етапі підготовки студента до захисту курсової роботи педагогічний супровід спрямовано на перевірку наданого студентом завершеного тексту курсової роботи, на редагування (за потреби) окремих позицій у роботі,

остаточне оформлення висновків. Важливо також зосередити увагу студента на процедурі захисту. Результатом взаємодії, як правило, стає успішний захист курсової роботи, яким завершується перший рік навчання в магістратурі.

За такого підходу *прогнозування дослідницької роботи студента на етапі здобуття освітнього ступеня магістра* одночасно є фінішем попереднього і стартом наступного етапу пропонованої технології. Успішний захист є поштовхом до подальшої співпраці з викладачем та стимулом до заглиблення в досліджувану тему, виявлення цікавих її аспектів, розширення об'єкта й предмета випускної магістерської роботи відповідно до визначених ОПП вимог. Укладено базовий перелік тем для студентських курсових робіт за ОС «Магістр», щорічне оновлення якого відбувається за рахунок уведення новинок україномовного перекладу творів популярних англomовних авторів, зокрема Ієна Бенкса, Крістіни Грей, Стівена Кінга, Діна Кунца, Майкла Ондатже й ін.

Для прикладу подаємо зразки трансформації теми роботи від рівня курсової до рівня випускної магістерської, в основі яких дослідження перекладів як класичних, так і сучасних творів: Відтворення особливостей мовлення героїв в україномовному перекладі роману Дж. Остін «Гордість і упередження» // Відтворення сенсоризмів у перекладі роману Дж. Остін «Гордість і упередження» українською мовою; Трагедійний зміст роману І. Шоу «Багач, бідняк» та засоби його відтворення в україномовному перекладі // Відтворення концептів ЩАСТЯ/ТРАГЕДІЯ в перекладах романів І. Шоу українською мовою; Переклад прецедентних імен у романі «Терор» Д. Сіммонса українською мовою // Відтворення прецедентних феноменів у перекладах романів Д. Сіммонса українською мовою (на прикладі творів «Терор» і «Падіння Гіперіона»); Стратегії та прийоми відтворення інтертекстуальних одиниць у процесі перекладу (на прикладі роману Дж. Джойса «Улісс») // Відтворення інтертекстуальності в українському перекладі роману М. Ондатже «Англійський пацієнт» і т.п.

На етапі прогнозування надаємо майбутнім магістрам алгоритм виконання випускної роботи: вибір теми, ознайомлення зі ступенем висвітлення проблеми в науці, обговорення з науковим керівником (*травень*); подання для узгодження науковому керівникові наукового апарату (мета, завдання тощо) дослідження, плану роботи, змісту додатків (*червень*); опрацювання наукових джерел за темою, формування списку літератури, корегування наукового апарату і плану, узгодження списку додатків (*вересень*); написання роботи, оформлення списку літератури та додатків (*вересень – листопад*); самостійна перевірка змісту роботи студентом на плагіат, усунення виявлених проблем, підготовка статті чи тез за змістом роботи (*листопад*); подання завершеного варіанту роботи науковому керівникові для ознайомлення та виявлення «слабких місць» у її змісті (*листопад*); внесення виправлень у зміст роботи відповідно до зауважень наукового керівника (*грудень*); оформлення друкованого варіанту роботи відповідно до вимог, подання роботи для перевірки на плагіат (*грудень*); підготовка до захисту (*січень*). Пропедевтичний зміст цього етапу забезпечує продуктивну партнерську взаємодію, а досвід успішного захисту попередньої курсової роботи, розуміння перспективи й обсягу навантаження при написанні магістерської роботи, педагогічний супровід та орієнтація в хронології процесу – є вагомим ресурсом студента в написанні випускної кваліфікаційної роботи.

Пропонована технологія не є константою, змінюється відповідно до реалій в освіті, спрямована на досягнення високої якості випускних робіт студентів, які здобувають освітню кваліфікацію магістра філології за спеціалізацією «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська».

Список літератури

1. Загальноосвітні тренди освіти на 2022 рік – Режим доступу : <https://osvitoria.media/experience/trendy-osvity-2022-pro-yaki-vsi-govoryat/#:~:text>

2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
3. Освітньо-професійна програма «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська) – Режим доступу : https://nau.edu.ua/download/Quality%20Assurance_ukr/EKTS/OPP_2019/FLSK_GMI/2_035_mag.pdf
4. Хачатурян Х.В. Обучение иностранным языкам (методические основы обучения двум иностранным языкам одновременно методом сопоставления): монография / Х.В. Хачатурян. – К.: МИЛП, 2000. – 513 с.
5. Rubrecht Brian G. Knowing Before Learning : Ten Concepts Students Should Understand Prior to Enrolling in a University Translation or Interpretation Class [Електронний ресурс] / Brian G. Rubrecht // Translation Journal – 2005. – Vol. 9. – No. 2. – Режим доступу : <http://translationjournal.net/journal//32edu.htm>.
6. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training / D. Gile. – John Benjamins Publishing Company, 2009. – 283 p.

ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА МУЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Стріхар Оксана Івановна

д.п.н. завідувач кафедру музичного мистецтва
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

У статті розглядається таке явище як обдарованість, яке є основною складовою у музичному розвитку дитини. З'ясовано, що таке обдарованість, які компоненти входять у її структуру, у яких взаємовпливах вони перебувають, як співвідносяться між собою загальна й спеціальна обдарованість, що є головним, а що другорядним у її структурі. Також визначено яку роль відіграють у прояві й розвитку обдарованості закладений природою потенціал і оточуюче дитину середовище, які психологічні особливості характерні для дітей. Крім того, виявлено якості особистості, від яких залежить розвиток обдарованості, і, впливаючи на які, можна домогтися високого рівня прояву й розвитку потенційних можливостей дитини.

Ключові слова: обдарованість, музичний розвиток, здібності, дитина, творчість.

Постановка проблеми. Успіх розвитку суспільства залежить від кількості обдарованих і талановитих людей, від найбільш повної реалізації ними своїх можливостей. У суспільній свідомості починає формуватися розуміння того, що перехід у епоху наукомістких технологій неможливий без актуалізації, збереження й множення інтелектуального і творчого потенціалу країни.

Стан вивчення проблеми. Проблемам розвитку музичних здібностей дітей, інтеграційному освоєнню мистецтва взагалі присвячені наукові праці таких видних педагогів та вчених як: Архімович Л.Б. Бенч-Шокало О.Г.,

Горбенко С.С., Гордійчук М.М., Грінченко М.О., Зинькевич Е.С., Королюк Н.І., Лащенко А.П., Ляшенко І.Ф., Мартинюк А.К., Петровський В.А., Рудницька О.П. та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні педагогіко-психологічних проблем музичного розвитку дітей.

Виклад результатів дослідження. Для того, щоб виявити педагогічні умови розвитку обдарованості взагалі й обдарованості до художніх видів діяльності, зокрема, необхідно знати природу цього явища. Тому треба з'ясувати, що таке обдарованість, які компоненти входять у її структуру, у яких взаємовпливах вони перебувають, як співвідносяться між собою загальна й спеціальна обдарованість, що є головним, а що другорядним у її структурі. Необхідно визначити яку роль відіграють у прояві й розвитку обдарованості закладений природою потенціал і оточуюче дитину середовище, які психологічні особливості характерні для дітей. Крім того, необхідно виявити якості особистості, від яких залежить розвиток обдарованості, і, впливаючи на які, можна домогтися високого рівня прояву й розвитку потенційних можливостей дитини.

Вітчизняні дослідники, що займаються в цей час проблемою обдарованості, визначають її як індивідуально-своєрідне сполучення здібностей людини й неповторну своєрідність її особистості, що сприяє знаходженню оптимальних способів діяльності, і визначає успішність останньої. Крім того, обдарованість розуміється як системна освіта особистості, як сукупність особливих якостей, що обумовлюють індивідуальний темп розвитку людини, що триває протягом всього життя, і її рівень визначається тільки її тривалістю. Успішність і темп розвитку залежать від генотипу людини, але, у той же час, розвиток всіх характеристик особистості - продукт взаємин людини й навколишнього середовища [2].

У цей час у поняття «обдарованість» дослідники включають уже не тільки розумову (інтелектуальну) і художню обдарованість, але й обдарованість у сфері соціальних відносин (лідерство, організаторські здібності),

психомоторну (спорт, танці), творчу (висока здатність до створення нових ідей), практичну (здатність до конкретних, практичних дій) та ін. [3].

Отже, найбільш загальний підхід до розуміння обдарованості пов'язаний з визначенням її через сполучення певних якостей особистості й сукупність здібностей, що характеризують дану особистість, її інтелектуально-творчий потенціал, і визначають успішність виконання якої-небудь діяльності.

Співвідношення здібностей і діяльності виділяється дослідниками як одна з головних проблем у психології обдарованості. При цьому відзначається, що від обдарованості, як і від здібностей, залежить не успіх у виконанні діяльності, а тільки можливості досягнення цього успіху. В.А. Петровський приводить у зв'язку із цим приклад: «музичні здібності, що виявилися в дитини, не є гарантією того, що дитина буде музикантом. Для того щоб це відбулося, необхідно спеціальне навчання, наполегливість педагога й дитини, гарний стан здоров'я, наявність музичного інструмента й багатьох інших умов, без яких здібності можуть стихнути, так і не розвившись» [4, с.469].

Виникає необхідність обговорення питань про те, що розвивається як здібності і як це відбувається, тобто питань про роль біологічного й соціального компонентів у прояві й розвитку здібностей.

За словами С.Л. Рубінштейна, між задатками й здібностями існує велика різниця - між ними лежить весь шлях розвитку особистості. Задатки багатозначні. На основі тих самих задатків можуть розвиватися різні здібності залежно від вимог, пропонованих діяльністю, суспільством, епохою. Тобто задатки неспецифічні стосовно конкретного змісту й форм діяльності, вони можуть реалізовуватися в різних здібностях, але для формування певних здібностей необхідні певні задатки [3].

При розкритті сутності здібностей вводять ще одне поняття – схильність – стійке прагнення до яких-небудь видів діяльності. Схильність - щось більше, ніж інтерес до тієї або іншої діяльності, хоча нерідко розвиток схильності починається з інтересу до неї, але інтерес може й не перейти в схильність. Схильність - це прихильність до певної діяльності. Задатки,

насамперед, проявляються в схильностях або в підвищеній допитливості до всього, тобто схильність свідчить про наявність певних природних передумов до формування здібностей. Схильність - це перша і найбільш рання ознака здібності, що зароджується, вона йде поперед здібності і є одним з важливих факторів розвитку.

Розумова обдарованість кардинально відрізняється від творчої. Проблема дитячої розумової обдарованості найбільше повно розроблена Н.С. Лейтесом, що вивчав індивідуально-типологічні, вікові і якісні особливості розумової обдарованості школярів на основі систематизації життєвих фактів і монографічного опису своєрідності обдарованої особистості. Він підкреслює нерозривність інтелектуального й особистісного розвитку дитини, приділяє особливу увагу ролі вікових особливостей у творчому розвитку дитини [8].

Процес розумової діяльності характеризується тим, які інтелектуальні операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстракція, класифікація та ін.), у якій комбінації, у якій якості властиві їй. Ефективність розумової діяльності визначається, насамперед, тим, на якому якісному рівні людина володіє навичками розумових операцій. Звідси стає очевидним основне значення якісних характеристик мислення для пізнавальної діяльності.

Прикладний аспект якісного розвитку розумових процесів людей ще мало досліджений. Разом з тим встановлено, що саме якісні особливості розумової діяльності впливають на її характер. У цьому зв'язку варто виділити:

- установку до вирішення проблеми (здібність бачити проблему);
- планомірність у вирішенні проблем (систематизація наявних даних);
- розумову точність у вирішенні завдань (всебічний розгляд всіх факторів, які впливають або можуть вплинути на вирішення завдання);
- здібність до оцінки шляхів вирішення й результатів мислення (швидке й правильне розуміння змісту проблеми, її об'єктивна оцінка);

- оригінальність вирішення, гнучкість розуму (здібність розглянути предмет з різних точок зору, розробити для вирішення завдання якнайбільше різноманітних ідей, які задовольняють поставленим вимогам) [1].

Якісні характеристики не існують ізольовано друг від друга в нашій свідомості. Вони перебувають у тісному взаємозв'язку. Вирішення реальних проблем можливо тільки при взаємодії всіх характеристик у єдиному комплексному процесі мислення.

Спочатку обдарованість розумілася дослідниками як високий інтелект, що виражалось у великій кількості тестів, що вимірюють коефіцієнт інтелекту (IQ). Але з розвитком психологічної науки стало ясно, що обдарованість не вичерпується тільки цією якістю психіки людини. І із середини ХХ століття одним з головних напрямків у дослідженні генезису інтелектуального розвитку стало вивчення творчих здібностей. Зараз уже практично загальноновизнано, що творчі здібності не є синонімом здібностей до навчання.

Творчість - це вміння відмовитися від традиційних підходів до справи, стереотипів мислення, тільки в цьому випадку можна створити щось нове. Безумовно, дитина створює суб'єктивно нове, тобто нове для неї самої, але в процесі цього проявляються й формуються її здібності.

«Креативність», по визначенню теоретиків - це якість свідомості, не тотожна інтелекту. «Креативність» і інтелект не обов'язково збігаються в тієї самої людини. «Креативність» інтелекту, на думку американських учених, не знаходиться в прямій залежності від якостей пам'яті й суми пізнань індивіда (хоча знання є основою творчості), тобто тих обставин, які визначають інтелект. Її суть - в умінні відкривати нові ідеї, шляхи, робити оригінальні висновки. Знання, уміння й навички є обов'язковою умовою для здійснення творчого акту, але суть творчості не в їх нагромадженні, а у використанні їх як засобів для відкриття нових шляхів, способів дій, що ведуть до одержання результатів, невідомих до цього. Головну роль при цьому відіграє дивергентне (що йде в різних напрямках) мислення, здатне приводити до несподіваних висновків, на відміну від конвергентного, послідовного мислення.

Дослідниками відзначається, що креативність обов'язково передбачає інтелект вище за середній рівень, тому що лише такий рівень може забезпечити основу для творчої продуктивності. Торренсом створена «Теорія інтелектуального порога»: якщо IQ нижче 115-120, - інтелект і креативність утворюють єдиний фактор, при IQ вище 120 креативність стає незалежною величиною, тобто немає креативів з низьким інтелектом, але є інтелектуали з низкою креативністю. Але коли інтелект дуже високий (IQ 150-170), то іноді, як і у випадку його недостатнього розвитку, створюється перешкода для нормального творчого розвитку.

Проведений аналіз показує, що проблема креативності далека від однозначного трактування, але ця якість, що передбачає інтелектуальний розвиток вище за середній рівень, визначається дослідниками як важлива ланка в структурі обдарованості.

Крім інтелектуальних і творчих здібностей, що відносяться дослідниками до загальних здібностей, у структурі обдарованості виділяють здібності до якої-небудь сфери людської діяльності – спеціальні здібності. Розподіл на загальні й спеціальні здібності присутній в більшості дослідників. При цьому відзначається, що загальні здібності впливають на розвиток спеціальних.

Під загальними здібностями розуміється така система інтелектуальних властивостей особистості (вони властиві, хоча й у різному ступені, всім людям), що забезпечує відносну легкість і продуктивність в оволодінні знаннями, успіхи у всіляких видах діяльності.

Під спеціальними (властиві не всім) - розуміють систему властивостей, які забезпечують, за інших рівних умов, високі досягнення в пізнанні й творчості в спеціальній сфері діяльності (наприклад, літературній, музичній). Для них необхідні задатки особливого роду і їх розвиток.

Як правило, ці два фактори виявляються пов'язаними, - чим вище рівень розвитку загальних здібностей, тим частіше й сильніше проявляються здібності й до інших видів діяльності. Спеціальні здібності не можуть досягти високого розвитку на слабкій основі.

Ідея загальних здібностей допомагає зрозуміти ту відому обставину, що яскраві здібності рідко зустрічаються поодиночі. Людина не буває здібним тільки в одній області - вона завжди багатогранна.

Розходження між здібностями можуть бути кількісними і якісними. Рівною мірою важливо знати, до чого виявляє здібності учень, які індивідуально-психологічні особливості залучаються в процес діяльності, як умова її успішності (якісна характеристика здібностей), і якою мірою (наскільки швидше й легше в порівнянні з іншими) людина здібна виконувати вимоги, пропоновані діяльністю (кількісна характеристика здібностей). При цьому, проблема обдарованості - це, насамперед, проблема якісна. І кількісний підхід повинен слідувати за якісним аналізом. Головне не те, що одні люди більш, а інші менш обдаровані, а те, що різні люди мають різні обдарованість і здібності, різні не в кількісному, а в якісному відношенні.

Для розвитку здібностей велике значення має така якість як компенсація. При відсутності необхідних задатків до розвитку одних здібностей їх дефіцит може бути заповнений за рахунок більшого розвитку інших. Поєднання різних здібностей, що дає однаковий результат, може бути забезпечено різними способами. Це й відкриває важливу сторону здібностей: широкі можливості компенсації одних властивостей іншими. Психологічний механізм цього заснований на тому, що психічні функціональні системи можуть замінятися іншими, причому дана функціональна система як ціле зберігається.

Висновки. Отже, основною складовою музичного розвитку особистості є обдарованість. Вона є індивідуально-своєрідним, якісно різним поєднанням загальних (інтелектуальних і творчих) і спеціальних здібностей, що має великі можливості компенсації одних (відсутніх, але не основних - не компенсованих) компонентів іншими, залежно від вимог конкретної діяльності. Крім того, розподіл обдарованості на складові компоненти є умовним, тому що вони тісно взаємозалежні й взаємообумовлені один одним. Із цього виходить необхідність розвитку спеціальних здібностей тільки в комплексі з усіма компонентами обдарованості. Це обумовлено також тим фактом, що в дослідженнях музичної

обдарованості спостерігається тенденція до її інтелектуалізації, що проявляється у включенні в її структуру інтелектуальних музичних здібностей. При цьому відзначається тісна взаємозалежність між інтелектуальними музичними й загальними здібностями.

Список використаних джерел:

1. Мелик-Пашаев А.А. Психологические проблемы эстетического воспитания и художественно-творческого развития школьников / А.А. Мелик-Пашаев // Вопр. психологии. – 1989. – № 1. – С. 15-23.

2. Стріхар О.І. Розкриття внутрішніх детермінантів розвитку музичних здібностей дітей / О.І. Стріхар // Вісник Луганського Національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки: № 10 (269). – Луганськ, 2013. – Ч. IV. – С. 38-45.

3. Стріхар О.І. Теоретичні основи педагогіко-психологічного підходу до навчання дітей музичному мистецтву / О.І. Стріхар // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: Науковий журнал. - №1(27). – Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2013. – С.441-450.

4. Стріхар О.І. Основні принципи навчання дітей музичному мистецтву / О.І. Стріхар // Истоки педагогического мастерства: зб. наукових праць. Вип.12. – Полтава, 2013. - С. 305-311.

5. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. Способности и одаренность: Избр. Труды в 2т. – т.1. / Б.М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – С. 15-41; С. 42-222.

6. Golz R. Probleme des Vergleichs deutscher und russischer Fragestellungen der Padagogik im gegenwartigen Transformationsproze. // Humanisierung der Bildung, 2000. – №1. – С.93-123.

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ У
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Трубіцина Ольга Михайлівна

кандидат педагогічних наук, доцент

Шаботіна Дар'я Ігорівна

студентка магістратури першого року навчання

факультету іноземних мов

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса, Україна

Анотація. У статті доводиться, що в умовах вищого навчального закладу можливе та необхідне цілеспрямоване сприяння набуттю досвіду рефлексивної діяльності студентами педагогічних спеціальностей. Розглядаються сучасні методичні та технологічні аспекти формування рефлексивних здібностей учнів на заняттях з педагогічних дисциплін та в період педагогічної практики.

Ключові слова: педагогічна рефлексія; передпрофесійна рефлексія; рефлексивні здібності; ідеологія плюралізму; проблемне питання; критична оцінка; психолого-педагогічний аналіз.

Постановка проблеми. Зміни соціально-економічного характеру у суспільстві поставили перед системою освіти нові цілі. Освіта є важливою умовою гуманізації суспільно-економічних відносин, створення нових життєвих позицій особистості, розширення меж можливостей особистості для успішної трудової діяльності [2, с. 321]. Здійснення головного принципу діяльності школи - спрямованості на всебічну гуманізацію, безпосередньо залежить від рівня підготовки фахівців, здатних професійно виконувати педагогічну діяльність. У цих умовах особливу актуальність набуває підготовка відповідних педагогічних кадрів. У сучасних умовах педагог має множинний вибір різних методик навчання. Важливо володіти досить високим культурним

рівнем, творчим потенціалом, щоб вибирати оптимальні методики викладання, створювати та реалізовувати свої власні технології. Однак це стає можливим лише за умови відповідної підготовки та вміння застосовувати засоби рефлексії відповідно до власної діяльності. Формування та розвиток таких особистісних якостей людини як саморозвиток, самоствердження, самореалізація, самовираження, самовизначення та самокорекція відбувається завдяки рефлексії навчальної діяльності. У зв'язку з цим наше дослідження є **актуальним**.

Наукова новизна дослідження полягає в наступному: більш детально розглянуто поняття «рефлексія» та запропоновано нові методи стимулювання рефлексивної діяльності у майбутніх вчителів англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику розвитку рефлексії розглядають у своїх психолого-педагогічних дослідженнях такі вчені як О. С. Анісімов, А. А. Деркач, А. В. Райцев, З. К. Каргієва, Н. В. Кузьміна, А. А. Реан, І. М. Семенов, В. І. Слобідників, Ю. М. Степанов та ін, які стверджують, що вона необхідна для становлення професіоналізму. Ю. М. Кулюткін говорить про необхідність розвитку рефлексії педагога як основного елемента, необхідного для успішного здійснення викладацької діяльності. Є. І. Машбіц, В. А. Сластенін, Т. І. Шамова в рефлексії знаходять одну з умов ефективного формування принципу пріоритету суб'єкт-суб'єктних відносин. Деякі дослідники вважають, що результативність навчальної взаємодії педагога та учнів залежить не тільки від рефлексії вчителя, а й від умінь використовувати рефлексію учнів для ефективно організації навчання. Перехід феномена рефлексія у сфері педагогічних знань пов'язані з роботами Б. З. Вульфою, Г. П. Звенигородського, Г. М. Коджаспірової та інших. Цими дослідниками робилися спроби реалізувати науково-теоретичні положення в сучасній практиці роботи педагога. Незважаючи на те, що існує достатня кількість розробок у галузі формування рефлексії, в літературі педагогічної та методичної спрямованості практично відсутні технології вироблення показників рефлексивного управління, що дозволяють формувати професійно-

педагогічну рефлексію у студентів у процесі навчання і безпосередньо під час практичної діяльності.

Метою статті є розкриття стану усвідомлення ролі рефлексії у професійній/навчальній діяльності та її свідоме використання викладачами-практиками та студентами.

Виклад основного матеріалу. У науці немає єдиного підходу щодо визначення поняття «рефлексія». Академічний тлумачний словник української мови подає таке формулювання:

«1. Самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом.

2. В ідеалістичній філософії — відображення, а також дослідження процесу пізнання» [1, с. 1].

Психологічна література згадує про рефлексію як якість, якою має обов'язково володіти професіонал, адже вона сприяє ефективній самореалізації та активному саморозвитку. Педагоги виокремлюють рефлексію як умову, необхідну для творчого становлення особистості у професійній діяльності.

На практичних заняттях з методики викладання іноземних мов майбутній вчитель починає здійснювати педагогічну рефлексію, яка розуміється як зверненість його свідомості на самого себе, облік уявлень учнів про його діяльність та уявлень учня про те, як учитель розуміє діяльність учня [6, с. 181]. Це передбачає наявність здатності дати собі, своїм вчинкам відсторонену оцінку. Вчителеві необхідно розуміти, як його сприймають інші, насамперед ті, з ким він взаємодіє у процесі педагогічного спілкування. Професійна рефлексія зумовлює інноваційну діяльність вчителя. Тому підготовка майбутнього вчителя має передбачати формування у студентів знань про рефлексію та рефлексивні цінності, а також розвиток здатності до її здійснення.

Можливість формування передпрофесійної рефлексії майбутніх вчителів у вузі надається усіма педагогічними дисциплінами. Протягом багатьох років у процесі викладання різних курсів цілеспрямовано створюються умови, що дозволяють активізувати усвідомлення студентами сутності та специфіки педагогічної праці, вимог до професійних знань, умінь, особистості сучасного

вчителя, а також стимулювати їх до аналізу своїх здібностей, особистісних якостей та можливостей відповідно до цих вимог. Особлива увага щодо специфіки роботи вчителя приділяється формуванню знань про рефлексію, її ролі у становленні та професійному зростанні педагога.

Накопичення рефлексивного досвіду учня сприяє особистісна включеність в обмін думками на заняттях. Участь студентів у ділових, рольових, імітаційних іграх та вправах стимулює розвиток рефлексивних здібностей. Студенти навчаються аналізувати сьогодення з позицій майбутнього; критично ставитися до прожитого; вибудовувати ставлення до себе як до іншого та бачити себе «очима інших»; утримувати багатопозиційність під час здійснення діяльності.

Для цього на заняттях необхідно культивувати ідіологію «Плюралізм», реалізація якої передбачає навчання студентів уміння займати різні позиції, а також уміння побачити об'єкт не з одного погляду як єдино можливого, а з різних сторін.

Ефективним засобом формування цих умінь є рольова гра. Вона містить у собі необхідний методичний ресурс, що дозволяє студенту познайомитися з асортиментом можливих позицій, наприклад, таких, як «учитель», «учень», «директор», «журналіст», «досліджуючий», «той, хто сумнівається», «критик», «знавець», «той, хто дивиться збоку», а також безліч інших передбачуваних «приватних позицій» [2, с. 84]. Гра є надійним інструментом інтеграції знання та особистісного відношення до нього. Її обов'язковим етапом має бути рефлексія з приводу процесу гри та її результатів. Важливо також дотримання наступних умов: проблемність змісту; попередня теоретико-методична та психологічна підготовка студентів; гармонізація ігрової та навчальної діяльності; створення позитивного емоційного тла; участь у грі викладача з метою управління та корекції.

У своїй методичній практиці нерідко звертаються до гри як методу навчання рефлексивної дії. Традицією стало проведення на заняттях зі студентами I курсу ділової гри «Я – студент, я – вчитель, я – людина», яка

вимагає від учасників здійснення рефлексії, що передбачає звернення їх до свого внутрішнього світу та досвіду. Спочатку самостійно, під час індивідуальної роботи, а потім у групах їм потрібно виявити у себе недостатні якості, найважливіші для того, щоб відбутися в названих статусах, та ранжувати їх, склавши рейтинг. У таких умовах виникає ситуація, коли практично кожен студент отримує абсолютно нову для себе інформацію про те, якими знаннями та якостями має, що може, а чого ще належить навчитися. Для деяких студентів це стає поштовхом до систематичної роботи над собою.

Для стимулювання рефлексивних дій студентів першого курсу використовують вправу, спрямовану на з'ясування відповідності уявлень людини про себе та уявлень про нього оточуючих. Завдання учасникам передбачає необхідність написати на картці десять відповідей на запитання «Хто Я?», «Який Я?», а також три гасла, яким студент слідує у своєму житті. Натомість дається установка – не писати банальні відповіді, а замислитися над тим, чим кожен відрізняється від інших, чим є внутрішньо для себе пізнаваний [5, с. 243]. Після закінчення роботи картки здаються викладачеві, який зачитує записи, а аудиторія вгадує автора. Опитування свідчить, що переважна більшість студентів вперше виконують подібну роботу й відчують значні труднощі в знаходженні для себе необхідних десяти характеристик. Це підтверджується та тим, що певна категорія студентів залишається невпізнаною.

З метою формування міжособистісної рефлексії та позитивних взаємин у групі використовується вправа «Розтопи коло», під час якого учасники беруться за руки. Завдання ведучого, що знаходиться всередині кола, – вибратися з нього. За умовами вправи, коло випустить лише того, хто зможе проявити найкращі людські почуття та змусить повірити в їхню щирість [5, с. 250]. Виконання вправи стимулює розвиток емпатії та так необхідної вчителю здібності з теплотою та щирістю ставитися до людей, бачити їхні найкращі сторони.

Для забезпечення осмисленого освоєння педагогічно-методичної теорії вже з перших занять доцільно починати навчати студентів бачити, представляти за текстом ситуацію, реальні події, дії. Можуть бути наведені приклади, якими викладач ілюструє теоретичні положення під час викладу навчального матеріалу. Важливим елементом виступає ігрова діяльність студентів. У процесі такої роботи формується вміння рефлексивного переходу з простору текстів у простір предметно-практичної діяльності, що забезпечує рефлексивне зв'язування тексту з досвідом предметно-практичної діяльності майбутніх вчителів [2, с. 175]. Подану ціль досягають і виконанням студентами домашнього завдання у групах (наприклад, підготовка презентації): необхідно подати на семінарському занятті одну із сучасних виховних концепцій, використовуючи засоби, які можуть зробити повідомлення переконливим. Результатом спільної діяльності учасників групи часто стає художня ілюстрація та драматизація основних ідей і положень обраної ними концепції.

Для активізації рефлексивної діяльності студентів викладач, особливо на практичних заняттях з методики викладання іноземних мов, має сам систематично демонструвати рефлексивну позицію та акцентувати на цьому їхню увагу. Для цього доцільно:

- давати оцінку власним думкам, емоціям та переживанням;
- пояснювати логіку викладу тем дисципліни;
- пояснювати, які розумові операції використовуються на даний момент педагогом та аудиторією;
- за допомогою наукових категорій та понять характеризувати свою взаємодію зі студентами;
- звертатися до аудиторії за допомогою для підбору більш влучного слова, поняття чи терміна.

Рефлексивна позиція неможлива, якщо в людини відсутні сумніви та критичне ставлення до дійсності. Проте більшість студентів, механічно записуючи лекцію, беруть на віру абсолютно всю інформацію, яку говорить викладач. У майбутніх вчителів англійської мови необхідно формувати вміння

критично оцінювати досліджуваний матеріал, вчити їх сумніватися в істинності та об'єктивності знань, у тому числі пропонованих лектором інтерпретацій. Одним із ефективних засобів формування подібної позиції, на наш погляд, є лекція з включеними до неї запланованими помилками. До моменту проведення таких лекцій аудиторія вже має деяку теоретичну базу досліджуваної дисципліни. До змісту лекції закладається певна кількість помилок змістовного або методичного характеру. Помилки фіксуються викладачем на аркуші паперу чи слайді, а в кінці лекції демонструються студентам. Лекція будується таким чином, щоб помилки були неявними, старанно замаскованими. Процес їх пошуку не повинен бути легким і швидким. Завдання слухачів – знайти помилки, відзначити та наприкінці заняття повідомити викладачеві [2, с. 96]. На обговорення помилок відводиться 5-7 хвилин.

Більшість студентів охоче приймають умови такого роду інтелектуальної гри, відчувають емоційний підйом, виявляють високий рівень активності та здатні висловлювати сумніви щодо однозначності теоретичних положень. Зазвичай студенти знаходять допущені помилки. Якщо таких студентів виявляється небагато, можна наприкінці лекції дати аудиторії додатковий час на перегляд конспектів, що, на наш погляд, підвищує ефективність заняття, а для тих, хто з різних причин не зумів одразу зосередитись, допомагає зайняти критичну позицію та виконати завдання.

Важливим умінням, що забезпечує можливість рефлексії, є вміння ставити запитання, насамперед – самому собі. І тут питання є засобом фіксації знання про незнання, а також джерелом внутрішнього та зовнішнього діалогу, у процесі якого відбувається пізнання нового. Без вдумливих питань неможливе освоєння нових знань. [2, с. 177]. Вирішуючи завдання щодо формування питань у студентів, вважаємо за доцільне:

- пояснювати їм роль питань у пізнанні себе та світу, який їх оточує; знайомити їх з типами та класифікаціями питань;
- демонструвати зразок питань;

- давати завдання на формулювання різноманітних доцільних питань під час аудиторних занять;
- включати (як обов'язкове) завдання на підготовку проблемних питань до семінарів з кожної теми;
- зобов'язувати студентів під час виступу на семінарі з великим обсягом інформації спантеличувати аудиторію питанням проблемного характеру;
- заохочувати тих, хто активно та «якісно» ставить запитання.

Отримавши звичку ставити запитання, студенти критично аналізують матеріал, виділяють основне, знаходять закономірності та водночас мають можливість усвідомити свої прогалини у його розумінні.

Актуалізації рефлексивних здібностей майбутніх вчителів англійської мови сприяє перегляд та аналіз відеозаписів уроків. Виконуючи завдання («Запропонувати свої конструктивні ідеї щодо вдосконалення переглянутого уроку та обґрунтувати їхню доцільність»), кожен студент подумки приміряє роль і вчителя, і учня, міркує, як сам провів би урок з цієї теми, що зробив би інакше та чому. У результаті наступного колективного обговорення висунутих ідей група обирає з них найцікавіші та більш обґрунтовані. Такими є деякі кроки на шляху формування передпрофесійної рефлексії засобами педагогічних дисциплін.

Педагогічна практика також відкриває широкі можливості формування професійної рефлексії майбутніх вчителів англійської мови. Успішність їхніх перших кроків як вчителя багато в чому визначається вмінням серйозно, уважно аналізувати свою роботу. Тому організація викладачем ЗВО спільного з практикантами конструктивного психолого-педагогічного аналізу їхньої учительської праці надзвичайно важлива. Аналіз уроку має значення для самопізнання, саморозвитку майбутнього вчителя, відкриває можливість подивитися на себе та свій урок з боку, оцінити його. Осмислюючи власну діяльність на уроці, студент використовує теоретичні знання, оцінює свою поведінку, себе як одного із суб'єктів педагогічної діяльності. Такий аналіз є

процесом та результатом предметно-особистісної рефлексії та застосування проєктивно-рефлексивних здібностей. Він стимулює розвиток аналітичних здібностей, проєктивних умінь, пізнавального інтересу, розуміння необхідності вивчення психолого-педагогічних проблем навчання та виховання, формування вміння спостерігати за педагогічними явищами, аналізувати їх, робити відповідні висновки [4, с. 342].

Слід зазначити, що у спільному аналізі уроку викладач повинен орієнтувати студента на виявлення не лише слабких, а й, насамперед, сильних сторін своєї діяльності. Досвід рефлексивної діяльності та відповідні якості, набуті студентами під час вивчення педагогічних дисциплін та проходження педагогічної практики, стануть базою для самостійної професійної рефлексії, яка є запорукою успіху вчительської праці в майбутньому.

Висновок. Опанування рефлексії щодо самого себе є необхідною умовою успішності майбутнього вчителя англійської мови. Тож, навчаючись у ЗВО, студент має оволодіти рефлексивними техніками, які сприятимуть самовихованню, творчому пошуку, розвитку індивідуального стилю діяльності педагога. Викладачі ЗВО під час лекційних та практичних занять повинні мотивувати майбутніх учителів до використання рефлексії за допомогою різних методик, таких як рольова гра, гра «Хто я? Який я?», лекція-провокація, аналіз відеозаписів уроків. Безпосереднім відпрацюванням рефлексивних навичок є проходження педагогічної практики у школах. Для подальшого дослідження поданої тематики ми вважаємо перспективною розробку критеріальної бази оцінювання рівня розвитку рефлексивних умінь викладачів та учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>
2. Богін В. Г. Навчання рефлексії як спосіб формування творчої особистості / В. Г. Богін // Сучасна дидактика: теорія - практиці/ За ред. І. Я. Лернера, І. К. Журавльова. - Москва: Прометей, 1995. - 219 с.

3. Дегтяр Г. О. Роль рефлексії у структурі свідомості особистості/ Г. О. Дегтяр // Проблеми становлення інноваційних підходів у сучасній освіті : зб. наук. пр.– Харків : Стиль-Іздат, 2004. – С. 48–52.
4. Зимова І. А. Педагогічна психологія / І. А. Зимова. - Москва : Логос, 2002. - 383 с.
5. Козлов Н. І. Формула особи / Н. І. Козлов. - Санкт-Петербург: Пітер, 2000. - 358 с.
6. Маркова А. К. Психологія праці вчителя: книга для вчителя /А. К. Маркова.- Москва: Просвітництво, 1993. - 192 с.
7. Щеголь В. И. Рефлексия в творческом саморазвитии проектной деятельности студента / В. И. Щеголь, Т. А. Михайловская // Педагогическое образование и наука. – 2010. – 5 – С. 64–67.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ФАРМАЦЕВТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ДО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Черепанова Марина Олександрівна

Викладач вищої категорії,

Сайфудінова Ріта Петрівна

Завідувачка фармацевтичного відділення

Черкаська медична академія

м. Черкаси, Україна

Анотація. У статті проаналізовано психолого-педагогічні аспекти адаптації студентів-фармацевтів першого курсу у вищому навчальному закладі, виявлено основні труднощі пристосування в соціально-психологічній і навчальній сферах, а також проаналізовано можливі напрямки діяльності, які могли б полегшити процес адаптації першокурсників до навчання.

Ключові слова. Адаптація, труднощі адаптаційного періоду, анкетування, студенти-першокурсники.

Успішна адаптація першокурсника у закладі вищої освіти є запорукою його подальшого розвитку як особистості, як майбутнього фахівця. Цей процес включає в себе знайомство з новим колективом, із викладачами академії та їхніми вимогами до засвоєння навчального матеріалу, пристосування до нових умов і до рівня отримання знань, що пов'язано зі зміною методів навчання, збільшенням обсягу інформації та кількості дисциплін, які не вивчались у школі.

Поняття адаптації можна розглядати як процес пристосування індивіда до нових умов, входження до нового соціального середовища, засвоєння норм такого середовища та вироблення нової моделі поведінки. Здатність активного пристосування особистості до умов середовища як фізичного, так і соціального, визначається як адаптивність – не адаптивність та відображає відповідність між метою та результатами яких досягнуто у процесі виконання певного виду діяльності [1, с.199].

Адаптаційний період, який починається з перших днів навчання є дуже важливим етапом, адже саме в цей час відбувається «активне, творче пристосування студентів нового прийому до умов вищої школи, в процесі якого в студентів формуються оптимальні взаємини, покликання до обраної професії, раціональний колективний режим праці та побуту» [4, с.62]. Період адаптації проходить не у всіх однаково. Залежно від активності особистості цей процес може бути двох видів: активне адаптування; пасивне прийняття цілей і цінностей нової соціальної групи. Активна адаптація сприяє успішній соціалізації в цілому. Здобувач освіти не лише приймає норми та цінності нового соціального середовища, але й будує свою діяльність, відносини з людьми на їх основі. При цьому у студента першого курсу нерідко формується нова мета - повна власна реалізація у новому соціальному середовищі. Пасивна адаптація притаманна студенту-першокурснику, який приймає норми і цінності за принципом "Я –так як усі", і не прагне будь-що змінювати, навіть якщо це в його силах.

Цілеспрямований вплив на особистість студента-першокурсника з метою його успішної адаптації в умовах вищого навчального закладу має відбуватись з урахуванням найбільш впливових соціально-педагогічних чинників, передбачення оцінки досягнутих результатів і на їх основі здійснення відповідних коректив адаптаційного процесу. Результатом такого підходу стане перехід дій студентів-першокурсників на новий рівень, самореалізація їхніх духовних запитів, прояви соціальної активності, самостійності та ініціативності.

Загальний процес адаптації – це складне явище, яке має певну структуру, складається із багатьох відносно незалежних процесів. Кожен із них обслуговує певну систему відносин, які виникають у людини з відповідною системою, і в сукупності з ними та відповідними зв'язками складає певний структурний компонент [5, с.248].

Важливим фактором створення сприятливого середовища для повноцінної позитивної адаптації студентів-першокурсників є їхня

позанавчальна діяльність. З огляду на її специфіку, вона має найбільший адаптаційний потенціал. Для успішної адаптації студентства, позанавчальна діяльність організована і здійснювана в умовах вищого навчального закладу, має насамперед спрямовуватися на налагодження міжособистісних стосунків першокурсників, формування їхнього вміння цінувати особистість іншої людини, виховання почуття єдності колективу, створення умов отримання інформації відповідно до життєвих уподобань та запитів, для творчого самовизначення і самореалізації.

Із вступом до вищого навчального закладу різко змінюються об'єктивні чинники впливу на особистість: змінюється оточення і спілкування; у багатьох немає можливості щоденно спілкуватися з батьками, рідними; інші побутові умови (мешкання в гуртожитку, харчування тощо). Все це породжує складності, веде до руйнування уже сформованих стереотипів, нерідко негативно впливає на самопочуття молодшої людини.

У вересні-жовтні 2022 року було проведено анкетування студентів фармацевтичного відділення Черкаської медичної академії стосовно адаптації до нових умов у вищому навчальному закладі.

В дослідженні добровільно брали участь 57 осіб, віком від 14 до 16 років, які навчаються на першому курсі (база 9 класів).

За результатами анкетування визначено, що більшість першокурсників, що складає 90,2% від усіх учасників дослідження задоволені навчанням в обраному ними навчальному закладі.

79,8% студентів відзначили, що охоче відвідують академію, а 20,2% всіх опитаних відзначили, що їх спосіб життя змінився на краще, коли вони стали студентами.

Очікування від навчання у вищому навчальному закладі збіглися з реальністю у 75,3%, а 16,9% опитаних відзначили, що дійсність краща, ніж та, на що вони очікували, і тільки 7,8% - очікували менше труднощів, аніж вони мають.

Загалом результати анкетування показали, що більшість студентів правильно і адекватно обрали вищий навчальний заклад.

Далі першокурсники відповідали на запитання, які стосувалися виявлення труднощів адаптаційного процесу.

- Процес адаптації проходить складно – 45,8%;
- Процес адаптації проходить легко – 23,1%;
- Адаптація не була потрібна - 17,3%;
- Важко відповісти – 13,8%;

За наведеними даними у 23,1 % студентів адаптація відбивається без особливих труднощів, але відсоток студентів, які складно проходять адаптацію та ті, які не змогли відповісти на запитання, говорить про те, що дану проблему потрібно вивчати з метою ефективного подолання.

Наступний блок запитань стосувався визначення соціально-психологічних, навчальних труднощів, з якими зіткнулися студенти на першому курсі.

До соціально-психологічних проблем можна віднести наступні: зміна соціального оточення, особливості спілкування з його представниками (однокурсниками, викладачами), вирішення побутових питань, вибір раціонального режиму навчання та відпочинку. Проблемами навчального характеру є відсутність навичок самостійної роботи, невміння конспектувати, недостатня довузівська підготовка, зростання обсягу та складності навчального матеріалу. Студентам було запропоновано зі списку труднощів, які можуть виникати при адаптації до навчання, вибрати ті, з якими вони зіткнулися. Результати опитування показали, що основні труднощі обумовлені соціально-психологічною адаптацією.

- Нестача вільного часу – 20%;
- Пристосування до нових побутових умов - 19%;
- Складність пристосування до нових умов – 17,2%;
- Відсутність звичного кола спілкування – 13,8%;
- Невміння організувати себе – 23,3%;

- Виконання вимог викладача – 6,7%;

Навчальні труднощі адаптації

- Перевантаження навчальними завданнями – 44,8%;
- Відсутність навичок самостійної роботи – 21,9%;
- Нестача довузівської підготовки – 13,2%;
- Складність звикання до нових форм навчання – 20,1%;

Серед проблем, які спричиняють труднощі адаптації, визначаються наступні: дидактичні – пов'язані з навчанням (режим навчання, кількість завдань, незручний розклад) – 56,3 %; соціально-побутові (проживання в одній кімнаті з новими людьми, спільне майно, їжа, розподіл обов'язків, незручності проживання, несприятливі умови для підготовки до занять) – 66,7 %; психологічні (відвикання від дому, проживання в новому місті, ставлення викладачів, самостійність, розподіл коштів) – 45,3 %; комунікативні (спілкування з одногрупниками, з педагогами) – 26,7%. Респонденти називають також ситуації, які для них виявилися неприємними, неприйнятними і навіть шокуючими. Серед таких: навчальні зміни розпорядку дня; раптові зміни в розкладі (поява незапланованих навчальних пар); неочікувані контрольні; не зарахування відпрацювань з першого разу, написання великих за обсягом рефератів за короткий проміжок часу; пов'язані із взаєминами в групі: егоїстичність, індивідуалізм одногрупників, суперечки в кімнаті, недружелюбні стосунки з викладачами, зухвалість, зверхність у ставленні одногрупників; особистісні: невміння правильно розподілити час, неспроможність знайти спільну мову з одногрупниками, потреба відповідати привселюдно, несправедливість викладачів у оцінюванні знань студентів, самовпевненість окремих одногрупників, виклик до завідувача відділенням в кабінет, самостійне проживання без батьків. Для студентів, які проживають у сім'ї, труднощі адаптації пов'язані з новим навчальним середовищем, середовищем спілкування, однак не стосуються побуту чи матеріальних проблем, які часто вказуються студентами, що проживають у гуртожитку чи винаймають квартиру. Останні важкими для себе виявили правила проживання в одній

кімнаті з іншими людьми, проблеми в підготовці до занять через присутність інших, спільний побут, розподіл обов'язків, а також труднощі навчання. До названих труднощів студенти, які винаймають квартиру, додають проблеми матеріального характеру, пов'язані з нестачею коштів, потребою вміти розподіляти фінанси тощо. Проведене нами анкетування засвідчує, що значні труднощі, наряду з проблемами побутового характеру та міжособистісної взаємодії, становить освоєння нової системи навчання, адаптація до вимог викладачів та великий обсяг самостійної роботи. Це свідчить про те, що відмінності шкільного навчання від навчання у ВНЗ – основні труднощі, з якими стикається першокурсник. На нашу думку, у взаємозв'язку школа – вищий навчальний заклад має бути розроблений механізм підготовки старшокласника до навчання у вищому навчальному закладі. Крім того, куратори та студентська рада вищого навчального закладу мають сприяти адаптації першокурсників до навчання. Розв'язання проблеми адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі потребує й вивчення та врахування чинників, які вплинули на вибір професії. Серед таких яскраво виражені інтереси, схильності, прагнення бути корисним суспільству, обов'язок соціального служіння, соціальний престиж професії, авторитет навчального закладу, набуття знань для розв'язання особистих проблем, рекомендація інших людей тощо.

Проаналізувавши дані опитування, можна зробити висновки, що найбільше студентів вважають, що вони перевантажені навчальними завданнями, до чого їм необхідно адаптуватися. Адже багато першокурсників навчалися у звичайних класах загальноосвітньої школи, тільки невеликий відсоток студентів, навчався у класах з поглибленим вивченням хіміко-біологічного циклу та з поглибленим вивченням іноземних мов.

Для кожної людини дуже важливо мати змогу звернутися за допомогою, коли виникають складнощі у навчання чи життєвій ситуації.

➤ 22,1% студентів вважають, що необхідно намагатися самостійно вирішувати свої проблеми.

➤ 23,4% готові поділитися своїми проблемами зі старостою та одногрупниками.

➤ 25% звернуться до родичів

➤ 23% попросять допомоги у викладачів.

➤ 6,5% звернуться до психолога.

Таким чином, основні проблеми адаптації студентів протягом першого курсу пов'язані із соціально-психологічними і навчальними труднощами, серед яких вагомими є нестача вільного часу, невміння організувати себе, перевантаження навчальними завданнями, відсутність навичок самостійної роботи. Більшість студентів справляються з адаптацією, але для деякої вона виявилася складною. Три студентки не справилися і залишили навчальний заклад.

Одне з найважливіших завдань у роботі навчального закладу – це пошук ефективних шляхів та методів щодо залучення першокурсників до нових умов життя та навчання. Напрямами діяльності вищого навчального закладу, які б полегшали б адаптацію студентів першокурсників вважаємо :

- оптимізацію навчального навантаження;
- формування позитивної мотивації студентів до змісту професійно-педагогічної підготовки;
- вдосконалювати систему заохочень відмінників навчання;
- проведення консультацій завідувача відділення, викладачів, психолога академії щодо раціонального планування навчання і вільного часу;
- організація дозвілля студентів: бесіди «за круглим столом», дискусійні клуби, культпоходи до музеїв , театрів ; колективний перегляд фільмів з їх наступним обговоренням, організація та проведення вечорів відпочинку, концертів, які розкривають індивідуальність студентів;
- залучення першокурсників до студентського самоврядування;
- взяти під контроль вибуття студентів із навчального закладу, аналізувати причини;

– формування ціннісного ставлення у викладачів вищого навчального закладу до особистості студента, врахування індивідуальних характеристик та надання допомоги студентам у виробленні їх індивідуальної життєстверджуючої програми.

Література:

1. Бохонкова Ю. О. Соціально-психологічна адаптація першокурсників до умов вищих навчальних закладів : монографія / Ю. О. Бохонкова; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. - Луганськ, 2011. - 199 с.
2. Левківська Г. П. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: Навч. посібник / Левківська Г. П., Сорочинська В. Є., Штифурак В. С. – К. : Либідь, 2001. – 128 с.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / А. І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2015. – 486с.
4. Плотнікова О. Важливість вивчення індивідуальних особливостей першокурсників у період дидактичної адаптації // Рідна школа. – 2001. - № 10. С. 62–64.
5. Семиченко В. А. Психология деятельности / В. А. Семиченко. – К. : Издатель А. Н. Ешке, 2002. – 248 с.

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ярошевська Лариса Віталіївна,

к.п.н., доцент

Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Анотація: висвітлено актуальну проблему дошкільної освіти – музично-естетичне виховання дітей дошкільного віку. Розкрито вплив музики на духовний, естетичний розвиток особистості. Описано засоби естетичного виховання в Україні. Визначено особливості музично-естетичного виховання дошкільників. Запропоновано деякі шляхи вдосконалення музично-естетичного виховання дошкільників у різних видах музичної діяльності. Обґрунтовано шляхи оптимізації засобів музично-естетичного виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, дошкільники, дитяча музика, музичне сприймання, музично-естетичне виховання, духовні цінності, музична діяльність, музичні заняття, художньо-естетичний досвід.

Українська освіта сьогодні спрямовується на запровадження європейських та світових засад. Це зумовлено суспільно-політичними та ідеологічними змінами, які визначили нове соціальне замовлення суспільства на діяльність системи освіти. У нових умовах на перший план виходить особистість дитини, її здатність до самовизначення та самореалізації, до самостійного прийняття рішень і доведення їх до логічного завершення, до рефлексивного аналізу власної діяльності, до творчої реалізації своїх здібностей, здатність жити у згоді з людьми, природою, культурою, цивілізацією.

У «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті», Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» чітко окреслені підходи до

оновлення засад та змісту освіти з тим, щоб українська освіта мала можливість інтегруватися у світовий простір та повномірно забезпечувати реалізацію у навчальному процесі новітніх технологій розвитку особистості. Трансформація української освіти сьогодні супроводжується суттєвим оновленням педагогічної теорії й практики, відбувається зміна освітньої парадигми, пропонується інший зміст, підходи, удосконалюються форми й методи навчання, висуваються нові вимоги до підготовки фахівця.

Реалізувати складні завдання сучасної дошкільної освіти здатна нова генерація педагогічних кадрів, озброєна високоефективними технологіями і методиками розвитку та виховання дітей.

Особистість, яка буде жити і працювати в новому тисячолітті, повинна володіти необхідними якостями: вміння гнучко адаптуватися в мінливих життєвих ситуаціях, самостійно набуваючи необхідні знання, вміло застосовувати їх на практиці для вирішення різноманітних проблем; самостійно критично та креативно мислити, вміти передбачати труднощі, що виникають у реальному світі і шукати шляхи раціонального їх подолання; бути комунікабельними; самостійно трудитися над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня.

Для вирішення означених завдань необхідно приділяти важливу увагу не тільки навчанню, але й вихованню дітей, розкриттю їх духовного потенціалу. Проблема розвитку духовної культури суспільства на сучасному етапі стоїть досить гостро, і у зв'язку з цим виникає необхідність звернення до музично-естетичного виховання як до найважливішого засобу розкриття духовного потенціалу особистості, стимулювання її всебічного розвитку.

Естетичне виховання впливає на людину різноманітно, різнобічно збагачує її духовний світ і удосконалює її діяльність. Воно сприяє формуванню творчих здібностей особистості і зміцненню її моральних позицій.

Музично-естетичне виховання й освіта в системі сучасних закладів дошкільної освіти передбачають цілеспрямоване залучення всіх дітей до цінностей культури, освоєння ними форм і методів спілкування з культурною

спадщиною минулого й сучасності, її традиціями, формування навичок творчої діяльності й усвідомлення загальнолюдських цінностей.

Естетичне виховання як дійовий засіб формування особистості розглядається у працях багатьох учених, які вбачають у ньому великі інтеграційні можливості. Відома роль засобів мистецтва в естетичному вихованні молоді, які сприяють формуванню духовно-цілісної структури особистості, естетичного ставлення до життя. Великий досвід використання засобів мистецтва, музичного зокрема, у вихованні молоді накопичено протягом усієї історії філософсько-педагогічної думки.

Проблеми естетичного виховання розглядалися в естетико-філософській та психолого-педагогічній літературі (Т. Андрущенко, А. Бойко, І. Зязюн, О. Рудницька, О. Сухомлинська, Т. Тюльпа, Г. Шевченко та ін.). Сучасні дослідження музично-естетичного виховання дошкільників базуються на концептуальних положеннях естетики, культурології, психології та педагогіки про сутність естетичного розвитку особистості (О. Азархін, Ю. Борев, Б. Лихачев), ролі мистецтва у процесі естетичного виховання (Н. Кіященко, Н. Миропольська, Л. Масол та ін.), теоретико-методологічних та психолого-педагогічних основах художнього пізнання (Л. Виготський, М. Каган, О. Леонт'єв), теорії формування художньо-естетичної культури підростаючого покоління (Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, О. Щолокова та іншими вченими). Підґрунтям сучасної системи дошкільного музичного виховання дітей стали праці О. Апраксіної, Б. Асаф'єва, Т. Бабаджан, С. Беляєвої, Н. Ветлугіної, Т. Вількорейської, Ю. Двоскіної, Д. Кабалевського, Кершнер, А. Кенеман, Н. Метлова, М. Румер, Б. Теплова, А. Хрипкової, В. Шацької, Л. Шлегер, та інших педагогів й психологів

Музичне мистецтво сприяє перетворенню цінностей суспільства в систему духовних цінностей особистості, завдяки чому відбувається становлення і розвиток її соціальних, моральних та естетичних якостей. Емоційність природи, властива морально і естетично вихованій людині,

виражається в тому, що серце стає сприйнятливим до доброго слова, повчання, поради, напуття.

Серед численних засобів впливу на дитяче серце важливе місце належить музиці. Світ музики для дитини – це світ прекрасних звуків, радісних і щасливих переживань. Щоб вона увійшла в цей світ, необхідно розвивати у неї здатність сприйняття музичного мистецтва.

Музика – один із видів мистецтва, який є засобом пізнання оточуючого світу й формування особистості. Музика здатна передавати почуття та емоції людини, її настрій і думки. Вона є тим видом мистецтва, що впливає на чуттєву сферу особистості, а відсутність реальних зорових факторів, пов'язаних з музичним змістом, зумовлює силу її емоційно-чуттєвого впливу.

Виконуючи функцію соціалізації, музика сприяє становленню особистості, розвитку її самопізнання та самовираження. Музика впливає на формування світогляду людини та є своєрідним засобом міжособистісного спілкування. Відображаючи життя, музичне мистецтво утверджує моральну красу людини, розкриває багатство духовного світу, наголошує на вічних людських ідеалах: відданість, повага, кохання, дружба. Діти особливо гостро відчують прекрасне і тягнуться до нього. Музика – це унікальний, універсальний засіб людського спілкування, який долає кордони і час.

У ранньому віці малюк виділяє музику з оточуючих його шумів, уловлює звуки. Він уважно слухає мелодію, зосереджується, завмирає на короткий час, прислухається, реагує настроєм, деякими рухами. Старші діти здатні осмислити певні зв'язки між явищами, визначити характер музики, назвати ознаки, за якими прослуханий музичний твір можна вважати веселим, радісним, спокійним або сумним. Їм зрозумілі і вимоги: як треба заспівати різні за характером пісні, як рухатися в спокійному хороводі або в рухливому танці.

Саме у старшому дошкільному віці найінтенсивніше відбувається становлення, формування і розвиток естетичних почуттів, складаються музичні інтереси, здібності, фантазії, спостерігаються перші ознаки прояву художнього

смаку – здатність дати оцінку творам і їх виконанню. Музичні заняття у закладі дошкільної освіти виконують важливі завдання естетичного виховання.

Під час опанування музики дошкільниками засвоюються певні знання і набуваються різноманітні вміння, розвиваються сенсорна та емоційно-чуттєва сфера, образно-асоціативне мислення, загальні і спеціальні здібності та якості. Тому, для вищої результативності, вбачаємо за необхідність урізноманітнювати форми та засоби музично-естетичного виховання дошкільників на музичних заняттях.

Здійснюючи музичну освіту дітей дошкільного віку, музичний керівник повинен ввести дитину в світ предметно-практичної та духовно-мистецької діяльності, навчити цінувати духовні мистецькі твори, культивувати інтерес, сприйняття національної та світової культур, сформувати оптимальні для дитячого віку практичні навички в предметній та мистецькій діяльності, елементарні вміння, розвинути потребу в реалізації своїх творчих здібностей, виховати естетичне ставлення до творів музичної культури.

Відбираючи музичні твори з педагогічною метою, потрібно звертати увагу на емоційно-образний зміст і тематичну спрямованість, що розкриваються у характері музики, на жанр, структуру і засоби виразності композицій. Цей процес повинен бути пов'язаний із розумінням психічних особливостей музичного сприйняття дошкільнят.

Музично-естетичне виховання в закладі дошкільної освіти конкретизується за окремими видами діяльності та для кожної вікової групи. До таких видів діяльності належать: навчання співу, слухання музики, навчання музично-ритмічним рухам, гра на інструментах. Важлива вимога для музичного керівника – встановлення взаємозв'язку між видами музичної діяльності. У дошкільнят, як і у дорослих, є потреба висловлювати свої почуття і настрої в пісні. У дитячому садку вчать дітей співати виразно, невимушено, наспівно і легко, правильно брати дихання під час співу і чітко вимовляти слова пісні. У процесі співу у дитини розвивається музичний слух і відчуття ритму.

Слухаючи музику, діти вчаться розрізняти характер музичних творів, відчувати єдність поетичного і музичного вираження. Для кращого сприйняття музики, педагог використовує словесні пояснення, в яких наголошується зв'язок даної композиції з життєвими явищами. Важливо, користуючись небагатьма словами, точно і правильно передати поетичні характеристики образів, вкладених автором твору за допомогою виразних засобів.

Сприймання музичного твору має великі можливості. У процесі систематичної роботи діти набувають уміння слухати музику, запам'ятовувати і впізнавати її, починають радіти їй; вони проймаються змістом твору, красою його форми та образів. У дітей розвивається інтерес до музики, а згодом і любов до неї. Через музичні образи дитина пізнає прекрасне в навколишній дійсності, в природі. Краса художньої форми, зрозумілий зміст музичного твору сприяють появі естетичних відчуттів художнього образу і через нього до життя, впливають на виховання художнього смаку дитини.

Намагаючись керувати процесом музичного сприйняття дошкільників, треба спиратися на традиційну послідовність етапів слухання музики: вступне слово музичного керівника, прослуховування твору, його аналіз і повторне слухання.

Прослуховуючи музичні твори на заняттях, необхідно дотримуватися певних принципів та прийомів. З перших занять діти привчаються слухати музику в тиші. Ефективним буде використання прийому вслуховування в тишу перед початком звучання музики, де зазначалося, що порушення тиші під час звучання музики виражає неповагу до композитора і виконавця. Іноді, як виняток, дітям дозволяється піднімати руку під час слухання музики. Це відбувається під час виконання завдань з визначення вступу якогось інструменту або групи інструментів, зміни настрою тощо. Однак, щоб слухання музики не перетворювати в гру, до цього краще часто не звертатися.

Аналіз музичних творів є невід'ємною частиною діяльності дітей на заняттях музики, допомагаючи їм проникнути в складний світ художніх образів. Саме на етапі аналізу дошкільники набувають досвіду музично-творчої

діяльності, оволодівають уміннями і знаннями, необхідними для повноцінного музичного сприйняття.

Сучасні наукові дослідження свідчать про те, що музичне виховання потрібно починати в дошкільному віці, адже музика має можливість впливати на дитину на ранніх етапах її розвитку. Доведено, що навіть пренатальний період є надзвичайно важливим для подальшого розвитку людини: музика, яку слухає майбутня мати, впливає на самопочуття дитини. Відсутність повноцінних музичних вражень в дитинстві важко надолужити згодом.

Навчання музично-ритмічним рухам застосовується для набуття рухових навичок, які дають можливість кожній дитині діяти творчо, проявити індивідуальність.

Емоційний стан, настрої, які виникають в результаті музичного супроводу при виконанні рухів дитиною підвищують активність, увагу дітей до рухових дій, сприяють успішності засвоєння рухів.

Музика і рух в гармонійному поєднанні формують у дітей свободу в творчому мисленні, дають можливість імпровізувати, сприяють пізнанню ними світу, розвитку художнього смаку, творчої уяви, любові до життя, людини, природи, формуванню внутрішнього духовного світу, віддаючи взамін дитині радість, задоволення.

Гра на дитячих музичних інструментах є одним із видів музичної діяльності, який має потужний педагогічний потенціал щодо розвитку творчих здібностей дитини та розвитку в неї музичного слуху. Дитяче музикування забезпечує взаємозв'язок з іншими видами діяльності, викликає у дітей позитивні емоції щодо занять музики. Гра на дитячих інструментах сприяє вихованню у дітей багатьох позитивних якостей: наполегливості, посидючості, активної уваги, витримки, волі, розвитку самостійності і носять творчий характер, даючи можливість краще проявляти себе і стати активніше на музичних заняттях.

Всі ці види діяльності сприяють зустрічі дітей дошкільного віку в житті з прекрасним, викликають у них естетичне почуття, яке не може бути

безпредметним і беззмістовним. Впливаючи на почуття і викликаючи їх, прекрасне породжує думки, формує інтереси та особистісні якості.

У процесі естетичного сприйняття дитина робить свої перші узагальнення, порівняння, висновки та асоціації. Бажання дізнатися, про що розповідає музика, змушує дітей прислухатися до її звучання і віршів, вловлюючи при цьому художні образи.

Психологічні особливості дітей дошкільного віку обумовлюють необхідність включення музичної діяльності при організації занять у закладі дошкільної освіти як засобу естетичного розвитку. А завдання фахівців – зробити таке заняття захоплюючим, насиченим радісним устремлінням і творчою уявою, емоційно забарвленим, що несе нові враження, спрямованим на присвоєння цінностей мистецтва і культури за допомогою їх творчого перетворення за законами краси.

Розвиток сучасної дитини як особистості передбачає максимальну реалізацію нею своєї активності, самостійності, творчої ініціативи, вміння проявляти індивідуальність, здатність та самовираження, виховання навичок творчого музикування, формування активної творчої музичної діяльності. Зрозуміло, чим глибше в дошкільному дитинстві закладається художньо-естетичний фундамент, тим потужнішою буде соціокультурна віддача молоді особистості у майбутньому суспільному житті.

Дотримання сучасних вимог до змісту, форм, методів музичного виховання, збагачення середовища, професійна організація музично-освітньої роботи, творча діяльність фахівців відповідно до означених функцій, участь батьків у виховному процесі зможуть забезпечити належний музично-естетичний розвиток особистості дитини.

Таким чином, музично-естетичне виховання – важлива частина становлення особистості та розвитку дитини. Спілкування зі справжнім мистецтвом спонукає особистість до власної творчості, вчить глибше відчувати

естетику в реальному житті, допомагає сформувати активне ставлення до дійсності.

Список літератури

1. Березівська Л. Українські традиції як культурологічні засади спадщини В.О. Сухомлинського // Початкова школа. – 2006. - №12. – С. 5-8.
2. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта», вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. – 196 с
3. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання // Рідна школа. – 2001. - №9. – С. 60-63.
4. Новгородська Ю. Г. Методика музичного виховання дошкільників. Тексти лекцій: навч. посіб. / Ю. Г. Новгородська. – Ніжин, Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. – 128 с.
5. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: навчально-методичний посібник / О.Я. Ростовський. – К.: ІЗМН, 1997. – 248 с.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.9

THE IMAGE OF THE IDEAL WOMAN OF A MODERN SINGLE MAN

Pototska Iryna,

PhD in Psychological Sciences, assistant professor
of the Department of Medical Psychology and Psychiatry

Leshchenko Valeriia,

PhD in Medical Sciences, assistant professor
of the Department of Medical Psychology and Psychiatry

Matsko Nataliia,

Assistant of the Department of Medical Psychology and Psychiatry

Ilnytskyi Henrikh,

Assistant of the Department of Medical Psychology and Psychiatry
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya (Ukraine)

In Ukraine, the number of marriages has tripled since independence. According to the World Values Survey, modern men do not prioritize family. According to statistics, every 10th Ukrainian man has never been married in 30 years. This determined the relevance of our study.

Over the last 30 years, the number of marriages in Ukraine has decreased 3 times. In 2020, 168,000 marriages were officially registered, while in 1991 the number was 493,000.

This phenomenon is observed not only in our country, but also in Europe and America. To date, the fate of adult Americans who have never been married has reached a historic high. In 2020, one in five adults aged 30 and older was never married. Modern scholars argue that this phenomenon has a cultural cause, as marriage is becoming less important from a religious and social point of view. According to national European data, the average age of marriage for women is 33 years, for men 36 years, the number of marriages has fallen to historic lows in France

and Spain and decreased in other Catholic countries such as Italy, Ireland, Poland and Portugal.

The aim of this study was to investigate the image of the ideal woman in single men. The study involved 44 single men who were never married between the ages of 32 and 40. In order to conduct the research, an author's questionnaire was created in Google form, which was posted on social networks.

We asked single men to rank the qualities that, in their opinion, should be present in their image of the "ideal" woman. The results obtained are shown in table 1.

Table 1

The results of a study of important qualities of the "ideal woman"

The important quality of the "perfect woman"	average value	rating significance
Beautiful	3,31	1
Smart, intelligent	4,36	2
Cheerful, with a sense of humor	4,72	3
Masterful, beautiful housewife	4,81	4
Caring, gentle, feminine	5,13	5
Sports, athletic	5,18	6,5
Educated, with good manners	5,18	6,5
Calm, restrained	7,5	8
Economically independent	7,6	9,5
Active	7,6	9,5

The most important quality for men in a woman is beautiful. After external beauty and attractiveness, women's intelligence are important for men. It is interesting to talk to such women, to exchange views on an event, to share experiences and opinions.

The third most important quality of the "ideal" woman was "cheerful with a sense of humor". Men find it very attractive, and sometimes even sexual, when women have a sense of humor. Many men claim that they value good humor above all else. Men like women who not only laugh at their jokes, but can also make their partner laugh.

In fourth place was the quality of the "ideal" woman as "masterful, beautiful housewife." Every man wants to come home from work after a hard day's work and to be greeted by a beautiful, well-groomed, friendly woman who creates an

atmosphere of comfort and coziness in the home, which surprises him with delicious, delicious food.

And now let's look at the qualities that took the last place in the list.

The least desirable qualities for women and men were such qualities as "calm, restrained" and "active".

Why is there such a contradiction? It would seem that one of these opposite qualities should be more and the other less significant. But the results show the opposite. It turned out that for each man it is his own individual choice. In our opinion, these qualities are more manifested in such individual personality traits as temperament, character, personality type, which is manifested exclusively in the individual psychological compatibility of man and woman.

The results of our study coincide with the results of a survey conducted in 2019 by the Institute of Demography and Social Research. The study involved 1,500 men, they were not differentiated by marital status. According to their results, such an important quality of the "ideal" woman as "beauty, external attractiveness" was also chosen in the first place [1].

As a result, women's economic well-being was also the least important for men. 37% of respondents supported the opinion that a husband is worthless if he earns less than his wife.

The difference in the results of research was on the quality of a good housewife, because in their sample this quality took first place, and in the sample of our men - only the fourth. It is this difference that describes the specifics of our sample - single men. Married men appreciate the family comfort created by their wife, which is manifested in maintaining cleanliness, housing, cooking delicious food. Single men, as a rule, either live with their parents, where such functions are assumed by his mother, or over the years of bachelor life have become accustomed and are able to provide themselves with comfort and convenience.

List of references

1. Сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи. Національної академії наук України. <https://www.idss.org.ua/public>

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ

Колбасова Христина Василівна,
аспірант, Інститут спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України
місто Київ, Україна

Анотація: У статті висвітлено інноваційні технології в корекційно-розвитковій роботі, які використовуються в умовах інклюзивно-ресурсного центру з дітьми, що мають розлади аутичного спектру. Розкрито роль і значення інноваційних технологій, а також аргументовано доцільність впровадження новітніх технологій в корекційний процес. Автором запропоновано найбільш ефективні методи і форми корекційно-розвиткової роботи з дітьми з розладами аутичного спектру в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Ключові слова: аутизм, діти з порушеннями аутичного спектру, корекційно-розвиткова робота, інноваційна технологія, інклюзивно-ресурсний центр.

Однією з провідних тенденцій сучасного етапу формування національної системи освіти України є розвиток інклюзивного навчання, що передбачає включення в освітній процес дітей з розладами аутичного спектру (РАС).

У 2020 році Американський департамент здоров'я і соціальних сервісів зазначив, що розповсюдженість РАС зростає найшвидше з усіх видів порушень розвитку і наближається до 2% від населення планети. У США, країні з найвищим рівнем діагностики РАС у світі, у 2020 році оновили статистичні дані встановили: 1 дитина з 54 народжена має діагноз «аутизм». За

середньостатистичними оцінками Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (усередненими, адже у цю статистику включені як країни, де відсутнє ведення статистики, так і країни з розвинутою діагностикою і реалістичною статистикою), 1 дитина зі 160 має розлади аутичного спектру. А за даними Центру з контролю та профілактики захворювань США (CDC), РАС має у середньому 1 з 42 хлопчиків та 1 зі 189 дівчаток [1, с. 59].

За даними Міністерства охорони здоров'я, в Україні зареєстровано понад 7 тисяч таких дітей (7491 у 2017 році). З 2018 року статистику майже не ведуть, або фіксують випадки аутизму в навчальних та реабілітаційних закладах. Відтак, достовірні дані про дітей з РАС відсутні. Тому для України є досить доцільним використовувати усереднений показник, що зазначено для усіх країн світу з низьким рівнем діагностики – 1 % населення [1, с. 59].

Варто зазначити, що можуть існувати країни з більш високим рівнем аутизму, ніж зазначені тут. Знову ж таки, через відсутність універсальних критеріїв та інші чинники не всі країни мають дані, необхідні для повної оцінки кількості випадків аутизму у всьому світі.

Потреба у розвитку сфери надання корекційних послуг, доступу до освіти, працевлаштування осіб з ментальними порушеннями стає все більш актуальною. Оскільки діти з РАС є окремою психолого-педагогічною категорією, яка потребує спеціально розроблених підходів до навчання, розвитку та соціалізації.

Зважаючи на те, що аутизм – явище складне і багатогранне, у світі існує і використовується досить багато корекційних методик для дітей різного віку з РАС. Крім того, аутизм є актуальною тематикою та об'єктом досліджень науковців усього світу, зокрема й України. Як то А. Бобренко, С. Конопляста, І. Недозим, К. Островська, М. Рождественська, Т. Скрипник, Г. Супрун, М. Химко, Д. Шульженко та інші. Результатом активного дослідження проблеми аутизму у дітей та дорослих є зростання кількості, спрямованості корекційно-розвиткових методик, психологотерапевтичних технік.

Вивчення аутизму вимагає посиленої уваги до певних аспектів, зокрема до трьох рівнів: біологічного, когнітивного і поведінкового. Важливо не змішувати ці рівні, оскільки вони характеризують різні цілі та мету. Так, коли ми хочемо знайти ліки від хвороби, напевно, варто звернутися до біологічної сутності проблеми, якщо ж ми шукаємо способи корекції, можливо, більш важливо проаналізувати картину поведінки [2, с. 8].

Метою психологічної допомоги дітям з РАС є корекція небажаної поведінки, розвиток комунікативних та соціальних відносин, а також розвиток навичок спрямованих на практичну підготовку дитини до самостійного життя і праці.

Прагнення зрозуміти дитину з розладами аутичного спектру у всіх різноманітних формах прояву, на нашу думку можна визначити як одне з головних завдань корекційної роботи психолога, педагога, соціального працівника. Оскільки таке розуміння дасть можливість не тільки пояснити специфіку та неповторність дитини, а в першу чергу, передбачити можливі негативні реакції на ті чи інші стимули навколишнього середовища, спровокувати потрібні реакції для розвитку відповідних умінь та навичок, індивідуально підібрати дієві ігри та завдання з навчальним, виховним та корекційним наповненням, психологічну терапію та психологічну допомогу.

Одним із корекційних методів та засобів в корекційно-розвитковій роботі в умовах інклюзивно-ресурсного центру для дітей з розладами аутичного спектру є використання сучасних новітніх технологій. Новітні технології відіграють важливу роль у навчанні дітей з РАС з фізичними, соціальними або когнітивними порушеннями. Адже за допомогою сучасних новітніх освітніх та психологічних технологій можна створити інклюзивне навчальне середовище з урахуванням потреб і можливостей кожної дитини.

Технологія визначається як будь-який предмет, обладнання, додаток, віртуальна мережа, яка застосовується цілеспрямовано для збільшення підтримки і/або поліпшення повсякденного життя, роботи чи продуктивності, здібностей щодо дозвілля та відпочинку у дітей з РАС [3, с.68].

Новітніми технологіями, які використовуються в інклюзивно-ресурсному центрі для надання корекційно-розвиткових послуг дітям з РАС є:

- Інтерактивна підлога. Корекційно-розвиткові заняття з інтерактивною підлогою сприяють розвитку інтелектуальної та емоційно-вольової сфери, великої та дрібної моторики. На сьогодні існує дуже багато спеціальних програм для інтерактивних поверхонь, взаємодіючи з якими діти засвоюють інформацію. Звісно, повноцінний навчальний процес жодна інтерактивна підлога не може замінити. Але як допоміжне навчальне обладнання є чудовим помічником у роботі психолога, педагога чи соціального працівника [4, с.5].

- Інтерактивний сенсорний стіл. Особливість сенсорного столу в тому, що його можна адаптувати під будь-які завдання та цілі, на групових або індивідуальних корекційно-розвиткових заняттях чи під час психологічної терапії.

- Планшети. Використовуються з технічною, дидактичною, методичною, функціональною, корекційно-розвитковою, ігровою, комунікативною метою для покращення навчальної діяльності, розвитку навичок комунікації дітей з розладами аутичного спектру.

- Сенсорна кімната. У більшості дітей з розладами аутичного спектру переважають порушення психоемоційного стану. Одним із способів їх вирішення може стати сенсорна кімната в якій створені умови для заспокоєння та релаксації.

Таким чином, використання означених вище інноваційних технологій як то: інтерактивна підлога, інтерактивний сенсорний стіл, планшет та сенсорна кімната сприяють розвитку навичок комунікативної, ігрової та пізнавальної діяльності, розвитку соціальної інтеграції. Підтвердження ефективності практики надання корекційно-розвиткових методів з використанням таких технологій в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Список літератури

1. Мойсеєнко І. Теоретичні підходи до дослідження ознак аутизму в Україні. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 10. Т. 1. 2019. С.58
2. Аппе Ф. Введення у психологічну теорію аутизму. «Інтермедіатор», 2002. С. 8
3. Недозим І. Учні початкових класів із розладами аутистичного спектра: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. С. 62
4. Кабельнікова Н. Можливості використання системи «Інтерактивна підлога» у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Збірник матеріалів V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі» 2019. С. 73

SOCIOLOGICAL SCIENCES

УДК 316

АНАЛІЗ ПОТРЕБ ЯК ОДНІЄЇ ІЗ БАЗИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ НА ОСНОВІ ОПИТУВАННЯ СТУДЕНТІВ М. СУМИ

Муха Олена Сергіївна
викладач суспільних дисциплін
Попова Крістіна Володимирівна
Студентка
Сумський будівельний коледж
м. Суми, Україна

Анотація: Світ не стоїть на місці і наука ХХІ ст. також рухається вперед. Для наукового світу все частіше стає цікавим антропоцентричний розвиток інтернет-ресурсів / інтернет-мереж, оскільки у вивченні і становленні особистості сходяться інтереси різних наук. Особливо цікавим є процес соціалізації та формування в інтернеті цінностей, культурних парадигм, культури спілкування, соціальної адаптації в цілому.

Ключові слова: соціалізація, соціальна адаптація, соціальна роль, віртуальна особистість.

У процесі адаптації / набуття навичок інтернет-спілкування та інтернет-освіти (як бази накопичення знань та інформації) людина повинна виробити свій алгоритм дій. Однією із складнощів є взаємодія та набуття досвіду в інтернет-мережі для підлітків. Оскільки ще може бути неповністю сформовано даний алгоритм в реальному житті, тому і проєкція в інтернеті може бути нестійкою, несформованою. Адже занурення в мережу Інтернет, характер рефлексії, ступінь правдивості інформації та дотримання етичних норм і правил, види маніпуляцій співрозмовника, прагнення до самореалізації мають явне чи приховане прагнення кожної особистості. Існує думка серед науковців,

що віртуальний тип поведінки не може ідентифікуватися з національним характером та менталітетом, однак може мати національно-історичне підґрунтя.

Соціальна адаптація - це пристосування індивіда чи групи людей до умов та вимог соціального середовища. В процесі соціальної адаптації людина засвоює моральні норми і цінності найближчого оточення, традиції і звичаї трудового колективу, неформальних груп [1, с.271].

Соціальні психологи вважають, що соціальна адаптація є однією з функцій процесу соціалізації особистості й трактують її як засвоєння індивідом соціальних норм, суспільних цінностей, значень, символів, сприйняття соціальних стереотипів, стандартизацію мови, жестів, характерних для індивідів конкретного суспільства, формування соціального характеру особистості [2. с.33].

Адаптація людини формується не тільки на природніх задатках, а в тому числі і на соціумі. Адаптація до соціуму є постійною: людина постійно адаптується до нових норм, правил, очікувань, соціальних груп, соціо-культурних спільнот.

Засновник генетичної епістемології Ж. Піаже на початку ХХ ст. зазначив, що дитина залежно від стану егоцентризму або соціалізації може перебувати в присутності двох світів, однаково реальних, з яких жодному не вдається витіснити інший.

Більшість дослідників намагаються відповісти на питання ким є людина в інтернеті, чи існують відмінності між реальним-Я та віртуальним-Я, як це впливає на формування реального спілкування, взаємодії між людьми, чи є бажання назавжди зануритися у віртуальний світ, як відбувається процес соціалізації?

Водночас, класифікація соціально-психологічної адаптації, запропонована О. Налчадженом, передбачає нормальну, девіантну та патологічну адаптації. Девіантна адаптація передбачає функціонування адаптаційних процесів, що забезпечують задоволення потреб особистості в

певній групі чи соціальному середовищі, тоді як сподівання інших учасників соціального процесу не реалізуються [3, с.12].

Патологічна ж адаптація являє собою соціально-психологічний процес, здійснюваний за допомогою патологічних форм і механізмів поведінки, що призводить до утворення патологічних комплексів характеру, які входять до складу невротичних і психологічних синдромів .

В свою чергу з'являється поняття віртуальної особистості як продукту соціалізації. Віртуальна особистість - це комунікативно-прагматична наявність особистості у мові. Модель віртуальної особистості формується через мову і стратегію мовної поведінки в інтернеті [4, с. 13].

Світовий локдаун, в тому числі і війна в Україні, створив ізольованість та відсутність реальної комунікації для людей, що в свою чергу зумовило можливість інтернет-комунікаціям компенсувати брак спілкування. В процесі задоволення комунікативних потреб ми не завжди помічаємо штучно створений (редакторами, режисерами, менеджерами, маркетологами та іншими спеціалістами) світ. Оскільки інтернет так глибоко проник у наше життя, він сформував щоденні ритуали, які пов'язані із спілкуванням та задоволенням будь-яких духовних потреб.

Так в дослідженні «Інтернет: вплив на особистість» наводиться думка, що у наш час інтернет сприяє реалізації трьох основних класів людських потреб: у спілкуванні, пізнанні та розвазі, які в свою чергу і формують особистість та впливають на її соціалізацію.

Беззаперечним фактом інтернет-спілкування є те, що ми можемо «зустріти» нових людей, переглянути аудіо та відео, отримати різного роду інформацію. Але більшу частину нашого перебування в інтернеті, все ж займає спілкування, як активне, так і опосередковане. Для цього створюються різного роду групи, канали, які дають нам можливість не покидаючи будинок, чи то іншу зону комфорту, поринути в спілкування. Це ретильна комунікація - комунікація, адресатами якої є багато реципієнтів [5, с. 197]. Таке спілкування не вимагає багато фізичних затрат, лише тиснення на клавіші, смайлики.

Плюсом такого спілкування може бути відсторонення від емоцій (ніхто не перевіряє і не знає справжніх емоцій співрозмовника, не занурюється у внутрішній світ). Основним недоліком є відсутність бажання або мінімізація реального живого спілкування, яке вимагає більших затрат. Така позиція може говорити про зменшення емоційного фону в повсякденному житті, не сформованість або не набуття навичок емоційного спілкування, яке, на жаль, не з'явиться в інтернет-мережі. Хоча більшість спільнот висуває певні правила та обмеження за недотримання яких вилучають. Правила можуть сформувати лише частково культуру мови. Залишається популярним серед молоді використання коротких, швидких смс. Таке спілкування носить назву аксіальна комунікація - комунікація, що спрямовує свої сигнали на окремого одержувача [5, с. 199].

Якщо говорити про задоволення, реалізацію інформаційно-пізнавальної функції, то великою популярністю користуються віртуальні бібліотеки, Вікіпедія, ютуб-канал та інші. Ці ресурси дають можливість швидко і в будь-який час мати доступ до тої чи іншої інформації, знову ж таки не виходячи з будинку. До каналів пізнання можна віднести аудіо-відео поезію та літературу в цілому. Однозначно позитивною стороною даних сайтів є можливість швидко, мобільно зібрати людей (прихильників). Це дає можливість для діалогу, дискусій та демонстрацій (тік-ток). До недоліків можна віднести відсутність живих літературних читань, культури та етики в цілому у віртуальному світі.

Якщо ж розглянутий третій клас потреб - розваги, то будь-який користувач зможе задовільнити свої бажання незалежно від статі, віку, релігійно-культурної приналежності, країни. Можна за смаком вибрати фільм, музику, навколосвітню подорож, ігри і т.д. До найбільших недоліків можна віднести відсутність цензури, навіть у мінімальному її значенні.

В ході задоволення всіх потреб важливим аспектом є набуття індивідом соціальної ролі, як одного із базових результатів соціалізації. Соціальна роль - це сукупність нормативно обумовлених соціальних властивостей, очікувань і зобов'язань у поєднанні з конкретною соціальною позицією [6, с. 342].

Виходячи з вище зазначеної інформації, ми провели опитування серед підлітків м.Суми. В опитуванні взяло участь 53 особи.

На запитання «Скільки часу, вільного від навчання, ви проводите в мережі Інтернет?» відповіді респондентів розподілилася наступним чином: 60% - проводять близько трьох годин щодня, 40% - п'ять і більше годин, що говорить про залежність від інтернет-ресурсів.

До найпопулярніших мереж, за словами респондентів, потрапили телеграм, ютуб, інстаграм, тік-ток.

Відповіді щодо призначення використання інтернету розподілилися так: 78,4% - спілкування та отримання інформації, 13,7% - розваги та онлайн ігри, 8% - навчання.

На запитання «Чи є правдивим ваш статус в соцмережах / групах?» більшість зазначили ствердну позицію – 70,2%; частково – 19,5%, та не відповідає – 10,2%

Щодо етикету спілкування в Інтернеті відповіді розподілилися так: 50,6% - дотримуються, 27,4% - іноді та 20,0% не вважають це за потрібне.

Відповідно на питання «Що можете собі дозволити в процесі інтернет-спілкування?» перші місця посіли нецензурна лайка (45,7%) та вульгарні жарти (51,7%). Лише правду повідомляють 44,8% опитаних, прикрашають події та ситуації - 8,5%. Дані результати підкреслюють відсутність культури мовлення.

На запитання «Як ви реагуєте на негативні коментарі на вашу адресу?» відповіді такі: байдуже – 57,4% , 21,2% - дуже прикро, блокують, глузують, викликає злість у 7,8%, відповідають тим же 20,3%.

Серед інтернет-друзів, яких ви знаєте насправді, переважає більше п'яти осіб – 56,4%, близько п'яти - 15%, один-два – 18,4%, жодного – 10,2%.

На запитання «Чи зустрічалися ви з інтернет-друзями в реальному житті або за допомогою відео зв'язку?» 72,9% зустрічалися та 27,1% - ні.

Що спонукає підлітків виставляти на показ своє життя: 39,4 % - бажання здобути популярність, 33,5% - хизування, отримання лайків, 20,0% бути як всі, 7,1% - брак уваги.

Найчастіше в інтернеті підлітки виконують соціальну роль споживача – 44,8%, привабливої особи - 26,6%, мачо, героя - 23,5%, поганця - 5,2%.

На запитання про контроль часу, проведеного в інтернеті, підлітки зазначили, що 43,8% з них частково втрачають контроль над часом, майже порівну розділилися ті, хто втрачає контроль часу та може його контролювати - 28,1%.

Онлайн-іграми не зацікавлені або взагалі не грають 39,3%, грають постійно 41,3%, а 19,4% - рідко.

На запитання «Чи відповідає ваше реальне життя віртуальному?» підлітки зазначили, що 54,7% - відповідає, 40,0% - частково та 5,3% - ні.

Основним бажанням підлітків є перенести з віртуального світу розваги в реальний світ, а з реального життя перенести відчуття у віртуальний.

Виходячи з проведеного опитування можна зробити наступні висновки.

Більшість підлітків є інтернет залежними.

В інтернеті їх захоплює відчуття значимості, уваги, можливості часткової самореалізації, відсутність покарань, вседозволеність, що підтверджує брак цього в реальному житті.

Виконання соціальних ролей залишається в ряді ідеального-Я і далеко від Я-реального. Це підтверджує думку про відсутність живої соціалізації та спілкування.

Єдиним позитивним моментом є бажання мати живі відчуття, що говорить про їх відсутність в повсякденному житті. Ми можемо висувати припущення, що дана відсутність пов'язана з браком живих взаємовідносин, що впливає на соціалізацію особистості та формування соціальних ролей підлітками.

Список літератури

1. Соціологія: Підручник/ В.П. Андрущенко, В.І. Волович, М.І. Горлач та ін.; За ред. В.П. Андрущенко, М.І. Горлача. - 3-є вид. -К.: Харків: Єдинорога, 1998. - 624с.

2. Носов Н. А. Виртуальная психология / Н. А. Носов. — М., 2000. — 169 с.
3. Олянич О. В. Презентационная теория дискурса: монография / О. В. Олянич. — Волгоград: Парадигма, 2004. — 507 с.
4. Авраменко Р. Интернет XX века / Р. Авраменко // Компьютерное обозрение — 1997. — №44. — С. 7-22.
5. Примуш М. В. Конфліктологія: навч. посіб. / М. В. Примуш. — К. : «Професіонал», 2006. — 288 с.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навч. посіб. / Л. Е. Орбан-Лембрик. — К. : Академвидав, 2005. — 448 с.

**СОЦІАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СТРАТЕГІЇ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА**

Туболець Ірина Іванівна,

к.е.н., доцент

Університет митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

Анотація: Проаналізовано актуальність залучення бізнесу до реалізації соціальних проектів та втілення їх у життя. Розглянуто приклад соціального маркетингу у сфері бізнесу. Підкреслено важливість філософії соціального маркетингу для підприємств. Визначено, що соціальні маркетингові ініціативи сприяють розвитку як власного бізнесу, так і соціуму.

Ключові слова: бізнес-стратегія, взаємна цінність, підприємство, соціальний маркетинг, соціальні маркетингові ініціативи.

У сучасному світі безліч соціальних викликів як глобальних, так і локальних. У більшості випадків вважається, що до вирішення соціальних проблем найбільш дотичні громадські організації та державні установи. Проте, такий стан речей демонструє відсутність значного прогресу. Причиною є обмежені масштаб та ресурси [2, с.298].

Необхідність вирішення соціальних проблем у світі актуалізують питання місця та ролі соціального маркетингу в житті суспільства, його впливу на соціальний розвиток суспільства. На думку дослідників, державні та громадські структури не в змозі повноцінно вирішити всі існуючі соціальні проблеми, тому актуальним стає питання залучення бізнесу до реалізації соціальних проектів та втілення їх у життя. Тому що тільки бізнес здатний масштабуватися і створювати ресурси [2, с.298].

Саме тут народжується унікальна можливість для бізнесу – задовольняти потреби клієнтів і робити соціальний вклад. Хоча вирішення соціальних

проблем не є основним його завданням, соціальні проекти можуть не тільки зробити вклад у суспільство, але й сприяти вирішенню важливих бізнес-завдань. Інтегруючи соціальну відповідальність у бізнес модель, створюється цінність для компанії і для суспільства (shared value або взаємна цінність) [3].

Взаємна цінність – це створення економічної і соціальної вигоди одночасно. Для бізнесу недостатньо інвестувати просто в соціальні проекти, йому треба зробити соціальну відповідальність частиною своєї щоденної бізнес-діяльності. Наприклад, маркетингової [3].

Соціальний маркетинг не є частиною системи іміджевих заходів, він допомагає вирішувати бізнес-завдання. Створення shared value – це створення соціальної та фінансової вигоди одночасно. Вже найближчим часом виграють ті компанії, які зроблять соціальний маркетинг частиною своєї бізнес-стратегії. Такою дорогою вже йдуть великі бренди.

Одним із всесвітньо відомих прикладів соціального маркетингу у сфері бізнесу є компанія «Макдоналдс», яка з самого початку своєї діяльності бере активну участь у вирішенні найважливіших соціальних проблем, таких, як, наприклад, благодійність у напрямі сирітства. Всім відвідувачам цієї мережі знайомі заклики на допомогу маленьким сиротам або хворим дітям. Компанія стабільно перераховує чималі кошти у цьому напрямку [3].

Компанії, які сповідують філософію соціального маркетингу, а не агресивної надокучливої реклами, продукують більш позитивне сприйняття у широкого загалу. Соціальна стратегія також допомагає зміцнити корпоративну репутацію та покращити імідж компанії.

Соціальні маркетингові ініціативи допомагають диференціювати бренд серед конкурентів, оскільки позиціонує себе як компанія, що вирішила йти на крок попереду і сприяти розвитку не тільки власного бізнесу, а й соціуму. Взаємовідносини бізнесу та суспільства такі ж важливі, як і відносини з клієнтами. Причетність до вирішення соціальних викликів дає конкурентну перевагу бізнесу [3].

Щоб вийти на якісно новий рівень у взаємодії з усіма цільовими аудиторіями, необхідно змінити стратегічний підхід. Соціальний маркетинг поруч із комерційним є важливим елементом стратегії розвитку підприємства. Різниця лише в тому, що комерційний маркетинг створює для клієнтів товари/послуги з метою отримання вигоди, а соціальний маркетинг через адаптацію бізнес-інтересів впливає на цільові аудиторії шляхом поліпшення їхнього благополуччя [1].

Сучасна концепція соціального маркетингу виступає принципово новим, креативним підходом до регулювання соціальних змін і соціальних процесів у демократичному, ринковому суспільстві [2, с.304].

Для підприємств, що сповідують концепцію соціального маркетингу, – це формування цілісного позитивного сприйняття (розуміння та оцінювання) суспільством, покращення дисципліни управління бізнесом (підвищення продуктивності праці персоналу, скорочення операційних витрат, збільшення продажів і зростання лояльності клієнтів), підвищення ефективності використання майна підприємства, здатність до саморозвитку, зростання якості і конкурентоспроможності продукції, а для суспільства – ефективний інструмент вирішення соціальних проблем. Для забезпечення сприятливого розвитку соціального маркетингу необхідно створювати позитивний імідж підприємства.

Список літератури

1. Забарна Е.М. Формування проблеми соціального маркетингу сучасності/ Е.М. Забарна, К.О. Ваннік [Електронне джерело]. – Режим доступу:<<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3606>>.

2. Шимко О.В. Соціальний маркетинг як інструмент соціально-економічного розвитку суспільства / О.В. Шимко // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Економіка. - 2010. -

Вип. 14. - С. 297-304. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2010_14_36.

3. Зубарева Е.В. Социальный маркетинг: идея формирует спрос? Мнение экспертов / Е.В. Зубарева [Электронне джерело]. – Режим доступу: <<https://mmr.ua/show/sotsialnyj-marketing-mnenie-ekspertov>>

СЕКСИЗМ У МЕДИЦИНІ

Чернуха Олександр Васильович,
кандидат історичних наук, доцент
Тімченко Катерина Станіславівна
Студентка
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Анотація: у даній роботі розглянуто проблему нерівності чоловіків та жінок у медичній сфері, зміни цієї ситуації протягом певного часового проміжку. Проведено розрахунок відсоткового відношення кількості студентів Харківського національного медичного університету жіночої та чоловічої статі та наведено порівняння з кількістю жінок, які навчалися в медичних навчальних закладах на початку ХХ століття.

Ключові слова: гендерні стереотипи, медицина, сексизм, статистика, жіночий інститут.

Протягом тривалого часу актуальною темою є нерівноправність жінок та чоловіків у медичній сфері. Це проявляється у тому, що жінки не можуть посідати керівних посад, здобувати спеціалізацію в деяких напрямках медицини. Причиною цього є гендерні стереотипи, певні соціальні бар'єри. Ми вирішили дослідити, як змінювалася ситуація рівності чоловіків та жінок у медицині протягом часу.

Найголовнішою роллю жінки вважається догляд за родиною, хворими. Саме тому з давніх часів жінкам у лікувальній справі дозволяли займатися лише акушерством, допомогою породіллям, доглядом за новонародженими. Маргарет Енн Балклі стала першою лікаркою, але під ім'ям чоловіка, оскільки на початку ХІХ століття в Великій Британії жінкам було заборонено вступати до університету [1].

Першою жінкою, яка стала дипломованим лікарем, є Елізабет Блеквелл. Саме вона сприяла заснуванню першого медичного коледжу в Бостоні. Першою лікаркою Російської імперії стала Надія Сулова, а в Австро-Угорщині – Софія Окуневська. Але навчалися лікарській справі на медичному факультеті Цюрихського університету. У 1863 році Університетський статут заборонив жінкам здобувати вищу освіту [1].

Наприкінці XIX століття в медичних університетах України було створено факультет акушерства, оскільки на той час жінки не мали права здобувати повноцінну медичну освіту. На початку XX століття були створені Київський медичний жіночий інститут, Харківський медичний жіночий інститут [2].

Першою жінкою-хірургинею на початку XX століття на теренах України стала Гедройць Віра Гнатівна [3]. У наукових джерелах згадується, що в дослідницьких експедиціях Данила Кириловича Заболотного, українського вченого-мікробіолога, брала участь лікарка Г.Красильнікова, яка займалася вивченням чуми [4, с.148]. Володимир Константинович Високович, Феofil Гаврилович Яновський, Олексій Андрійович Садовень, професори медичного факультету Університету св.Володимира, сприяли відкриттю Медичного відділу Вищих жіночих курсів. Перший випуск відбувся в 1912 році і нараховував 69 жінок-лікарок. Харківські вищі жіночі медичні курси в 1914 році закінчили 242 жінки-лікарки, причому більше половини закінчили з відзнакою. Для порівняння, серед 195 випускників 2 медичного факультету Харківського національного медичного університету у 2021 році 129 жінок [4, с.152].

Ситуація почала змінюватися з 1950-х років. Жінки почали здобувати медичну освіту, однак не на всіх спеціальностях. Зокрема, Дороті Хенсін Андерсен стала педіатром, оскільки їй відмовили в ординатурі з хірургії [5].

За статистикою 2020 року 64% лікарів – жінки [6]. Серед першокурсників 2 медичного факультету Харківського національного медичного університету у 2021 році 22% хлопців та 78% дівчат, серед студентів 6 курсу – 24% хлопців і

76% дівчат. Серед молодшого медичного персоналу частка жінок становить 90%. Однак у хірургії кількість чоловіків переважає. У США жінки становлять 19% практикуючих хірургів, проте лише 1% адміністративних посад в хірургії належить жінкам [7].

Таке явище спричинене стереотипом про те, що жінка має зобов'язання доглядати за родиною та посідати посаду, що має зручний графік, меншу кількість робочих годин, а також тим, що жіноча стать є більш вразливою. Однак в історії є чимало прикладів відомих жінок-хірургинь: Мері Едвардс-Уолкер, Регіна Бенджамін, Фіона Вуд [1].

Для налагодження ситуації нерівності чоловіків та жінок у соціальній сфері та професійній діяльності було введено проект Закону України від 01.02.2021 р. N 4598-1 «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» щодо визначення поняття «сексизм» у статті 6 частина третя: «Держава вживає заходів для викорінення та подолання сексизму в усіх сферах суспільного життя, у тому числі громадсько-політичній та соціально-економічній сферах, у сфері освіти та у засобах масової інформації». Важливою є не стать людини, а її знання та практичні навички в професії [8].

Таким чином, дане дослідження показує зміну нерівності жінок та чоловіків у медицині. Відбулися зрушення тенденції вступу до медичних навчальних закладів жінок: якщо у XVIII-XIX століттях вони не мали права здобувати знання в лікарській справі, то у XXI столітті серед вступників переважає жіноча стать. Серед лікарів кількість жінок переважає, однак деякі сфери потребують уваги гендерної рівності. Вивчення статистик медичної сфери, які наведені в даній роботі, доводить, що наразі серед керівних посад чоловіки переважають. Для боротьби з сексизмом запроваджено Закон України, проводиться просвітницька діяльність, наукові дослідження.

Список використаної літератури

1. Жінки в українській медицині. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/feminism-in-detail/zhinky-v-ukrainskiy-medytyni.html>. – Дата звернення: 08.04.2022
2. Історія університету. URL: <https://knmu.edu.ua/golovna/pro-nas/istoriya-universytetu-2/>. – Дата звернення: 03.04.2022
3. «Княжна, професор хірургії. Якою була Віра Гнатівна Гедройць», Медичний вісник. 13.09.07. – Дата звернення: 05.04.2022
4. О.Голяченко, Я.Ганіткевич. Історія медицини. – Тернопіль: ЛІЛЕЯ, 2004. – 248 с., 72 іл.
5. Усесвітньо відомі жінки-педіатри. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/5476-vidomi-zhinky-pediatry/>
6. Гендерна статистика. Головне управління статистики у Львівській області, 2020: офіційний сайт. Дата звернення: 08.04.2022
7. Жінки-хірурги. URL: <https://uk-ua.facebook.com/snt.lnmu/posts/1478229752230347/>
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 01.02.2021 р. N 4598-1 «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» щодо визначення поняття «сексизм»//Верховна Рада України: офіційний сайт. – 2021.–1 лютого.

JOURNALISM

УДК 659.127.3:378.4]:005.35

ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО ІМІДЖУ ПРИ ПРОСУВАННІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Санакоєва Наталя Дмитрівна

к.філол.н., доцент

Сопрун Владислав Станіславович

Студент

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: у статті основну увагу приділено особливостям формування корпоративного іміджу закладу вищої освіти, визначенню його специфіки.

Ключові слова: імідж, корпоративний імідж, позиціонування, канали комунікації, репутація.

Актуальність дослідження. У наші дні процес створення позитивного корпоративного іміджу є важливим напрямком діяльності навчального закладу. Він є визначальним компонентом для побудови ефективної комунікації з аудиторією, позиціонування себе на ринку освітніх послуг. Через якісний імідж можна не тільки сформуванати певний образ ЗВО, а й показати рівень розвитку освіти вишу. Завдяки позитивному іміджу можна підсилити конкурентоспроможність і мати перевагу над іншими закладами.

Значну роль у створенні позитивного корпоративного іміджу закладу вищої освіти має його репрезентація через різноманітні комунікаційні канали. На сьогодні одним із найбільш актуальних шляхів просування є рекламування ЗВО у мережі Інтернет.

Актуальність проблеми та доцільність наукового пошуку шляхів її вирішення зумовили вибір нашої теми.

Мета роботи: дослідити явище корпоративного іміджу закладу вищої освіти та специфіку його формування.

У сучасних умовах сфера освітніх послуг динамічно розвивається, що зумовлено зростанням ролі інформації та комунікацій, реформуванням системи освіти України, посиленням конкуренції серед навчальних закладів, активізацією їхньої інноваційної діяльності. У такій ситуації одним із пріоритетних напрямів освітньої політики навчального закладу є використання нових форм взаємодії між різними учасниками освітнього процесу [7].

Дослідники по-різному трактують поняття «імідж ЗВО». Киричок А. зазначає, що імідж ЗВО – «це той образ, який він сформував протягом існування, і ті емоції, які він викликає у людей при згадці про нього» [5]. Арбузова Ю. В. та Ротань Н. В. вказують, що це «емоційно забарвлений образ, створений у масовій свідомості і який визначається співвідношенням між різними сторонами його діяльності й транслюється у зовнішнє середовище» [1]. Як зауважує Поплавський М., це «думка про ЗВО групи людей на основі їх сформованого образу даної організації, що виник унаслідок або прямого контакту з вузом, або на основі інформації, одержаної про цей вищий навчальний заклад із інших джерел» [6, с.117]. Можна помітити, що одним із спільних аспектів усіх цих визначень є вказівка на аудиторію іміджу, адже він не існує у вакуумі. Імідж з'являється саме у масовій свідомості. Там він народжується, циркулює та трансформується.

Імідж певної організації є певним образом, суспільною думкою про продукти або результати цієї компанії, тобто імідж навчального закладу, як і образ будь-якої іншої компанії, має описовий компонент, що описує образ вишу, а також оцінний – спонукає споживачів (вступників, батьків, бізнес-партнерів, організації, підприємства, державних органів) до якоїсь оцінки своєї діяльності, викликаючи емоційні установки [3].

Заклад вищої освіти не відрізняється від інших організацій і також має внутрішній та зовнішній імідж. Якщо розглядати внутрішній імідж, то до нього відноситься імідж співробітників, викладачів та студентів, тобто своєрідний

мікроклімат. Також до внутрішнього іміджу відносимо уявлення і думку співробітників відносно своєї організації.

До зовнішнього іміджу закладу вищої освіти відносимо всі можливі рейтинги, репутацію, якість освіти, акредитацію, ліцензування, зв'язки з громадськістю, наявність бюджетних місць та навіть місце розташування.

Імідж ЗВО має такі складники:

- імідж освітньої послуги – це образ можливих споживачів: абітурієнтів, студентів та їх батьків про якість освітніх послуг, кількість професій, вартість навчання;

- імідж споживачів – це реноме вищого навчального закладу, що формується відповідним чином до громадської точки зору;

- внутрішній імідж закладу вищої освіти – це реноме науково–педагогічного складу, мікроклімат, етичні цінності, корпоративна культура;

- сформований образ керівника – ректора, проректорів, деканів факультетів;

- імідж особового складу – компетентність, рівень підготовки професорсько–викладацького складу, толерантність, культура поведінки та спілкування;

- соціальний імідж закладу вищої освіти – думка громадськості, місце в економічному, соціальному, культурному бутті міста;

- оглядовий імідж – корпуси, інтер'єр, аудиторії, зовнішній вигляд викладачів, студентів, символіка (знаки) закладу тощо;

- бізнес–імідж – вищого навчального закладу як результативний партнер, його авторитет;

- віртуальний імідж [3].

Ці уявлення свідчать про те, що будь-яка інформація, яку університет транслює назовні, певною мірою є реноме навчального закладу. Адміністрація університету, співробітники (їхня поведінка, зовнішній вигляд, кваліфікація, стиль спілкування, одягу) та студенти, які вважаються тимчасовим, але дуже важливим компонентом іміджу сучасного ЗВО – кожен з них впливає на імідж

організації. Каналами інформаційного потоку є різноманітні ЗМІ, робочі зустрічі, чутки, які створюють стійкі та нестійкі міфи та переконання про навчальний заклад, його працівників та студентів [2].

Сформований образ сучасного ЗВО створюється для вирішення тактичних настанов, імідж динамічний і повинен відповідати потребам аудиторії. Імідж будь-чого перебуває в свідомості потенційних абітурієнтів, а не є постійною рисою установи. Отже, університети не можуть мати однаковий імідж – він індивідуальний. Репутація, на наш погляд, більш стійка і прогресивна одиниця іміджу університету. Це ніби загальноприйнята і підтримувана переважною більшістю студентів університету та їх батьків, суть розуміння про нього, що формується протягом часу і на основі тривалого досвіду багатозначних відносин абітурієнта й університету.

Розглядаючи завдання створення іміджу, варто зазначити, що він пов'язаний із враженнями про виш та його образом, який може бути як позитивним, так і негативним. Зазвичай позитивний імідж організації формується послідовно, але при моніторингу іміджу необхідно стежити за позитивними та негативними засобами впливу на аудиторію та її думку, враження про університет та послуги, які він пропонує [2].

Формування іміджу – це такі заходи, які сприяють зростанню лояльності з боку аудиторій (студентів, їх батьків тощо), залучення нових клієнтів (абітурієнтів), посиленню унікальності образу сучасного закладу вищої освіти, просуванню освітніх послуг.

У наш час для закладів освіти найбільш дієвими каналами просування власних послуг серед різних цільових груп є:

1. Event-заходи – це постійна робота зі студентами, організація круглих столів, науково-практичних конференцій, семінарів із залученням провідних фахівців у цих галузях, зустрічей з абітурієнтами, дні відкритих дверей;
2. SMM – це додаткова можливість донести інформацію до кінцевого споживача, зацікавити майбутніх студентів [4].

У наш час переважна більшість абітурієнтів користуються можливостями мережі Інтернет, щоб краще пізнати своє майбутнє місце навчання. Тому логічним буде привернення уваги потенційних клієнтів за допомогою різних інструментів онлайн-реклами. По-перше, це просування сайту вишу (SEO, SMO). По-друге, банерна реклама освітніх послуг, яка передбачає розміщення графічних, іноді анімованих, блоків на певних сайтах. По-третє, прихований маркетинг у блогах та SMM. Залучивши до активного обговорення, можна мотивувати потенційних клієнтів стати лояльними. Завдяки соцмережам легко спілкуватися безпосередньо зі своєю цільовою аудиторією та таким чином формувати необхідний імідж закладу вищої освіти. Сьогодні особливо актуальними є групи факультетів навчальних закладів. На нашу думку, такий канал комунікації є не менш важливим, ніж офіційний сайт університету. У групі абітурієнти можуть отримати цікаву інформацію безпосередньо від студентів факультету. Це інформація про умови вступу, викладачів, навчання, умови проживання в гуртожитках тощо [8].

Імідж є маркетинговим інструментом, адже він має бути точно орієнтованим на кінцевого споживача і спрямований вловити його бажання та очікування. Цей інструмент може позитивно виділити університет серед конкурентів і дозволити йому сформувати успішний бренд, використовуючи його як фактор успішного розвитку.

Отже, імідж вищого навчального закладу є необхідним складником інформаційного середовища в системі освіти. Цілеспрямований сформований образ сприяє розумінню закладу вищої освіти у великому комунікаційному просторі завдяки візуально-естетичним образам, які наділені низкою індивідуальних ознак і мають вплив на індивідуальну та масову свідомість. Головним завданням фахівців із комунікацій закладу вищої освіти стає створення образу, який націлений на свідомість конкретної цільової групи.

Список літератури

1. Арбузова Ю. В., Ротань Н. В. Формування позитивного іміджу навчального закладу. URL: http://sbornik.college.ks.ua/downloads/sbornik2_7/pdf/29.pdf
2. Горбенко Н. В. Особливості формування іміджу сучасного університету. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2014_1_6
3. Зайцева С. Особливості формування іміджу ВНЗ як науково–теоретична проблема соціальних комунікацій. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2015_3_21
4. Зеркіна О. О. Формування іміджу ВНЗ з використанням PR–технологій. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2013_5_16
5. Киричок А. Використання нових медіа у формуванні іміджу ВНЗ. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2015_2_13
6. Поплавський М. Ідеальний імідж вищого навчального закладу культури і мистецтв як запорука його успіху. URL: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_2/18–poplavskiy.pdf
7. Санакоєва Н. Д., Кушнір В. О. Структурні елементи PR–процесу у сфері освітніх послуг. URL: [https://doi.org/10.28925/2311-259x.2018.\(1\).1.1730](https://doi.org/10.28925/2311-259x.2018.(1).1.1730)
8. Bolton R., Parasuraman A., Hoefnagels A., Migchels N., Kabadayi S., Gruber T., Komarova Loureiro Y., Solnet D. Understanding Generation Y and their use of social media: a review and research agenda. URL: <https://doi.org/10.1108/09564231311326987>

ART

УДК 7.012

TRADITIONAL AND INNOVATIVE APPROACHES OF DESIGNERS IN THE PROCESS OF FINDING DESIGN SOLUTIONS

Denysenko Yurii Mykolayovych,

PhD, associated professor

Makarchuk Yulia Vyacheslavovna,

master's student

Viter Artem Viktorovich,

bachelor's student

Kyiv National University of Technologies and Design

Kyiv, Ukraine

Introductions. The article analyzes the traditional and innovative approaches of designers in the process of finding design solutions. It is noted that in addition to traditional approaches to design, from intuitively found ideas of image and composition search to the implementation of a project or layout in graphics or traditional artistic materials and technologies by hand, it is also important to use a variety of innovative approaches borrowed from other activities: brainstorming, method of analogy, method of association, and others.

Keywords: design, graphic design, design methods, innovative design approaches, traditional design methods

The modern world is dynamically evolving and transforming. Processes are accelerated.

Development, transformation and acceleration of processes are also characteristic of the design process.

It is very important nowadays, along with the use of traditional tried and tested approaches to design, to introduce into practical design techniques and methods of

finding creative solutions borrowed from other areas, for example, management, marketing, psychology, sociology, architecture, and others [1, p.21].

It is traditional to use in the design process the algorithm of design execution, from the stages of searching for an idea, with the help of search sketches, to the process of finding a composition, finding the most appropriate images, font and color solutions.

Also quite good is the traditional use of the following approaches to the development of design objects:

- "design without analogues" (the creation of objects or finding solutions, fundamentally new, which synthesizes technical, figurative, or other parameters that have not met before);

- "design by analogues" (the use in their work already made by someone ideas, images, approaches, but reworked to your liking and for certain tasks);

- "design on prototypes", when as a hint of the design decision can be used things that are far from the topic and object of design [1, p. 19-20]. Here we can include the well-known method of associations, when, for example, a certain image can be found in the contours of cracks of old plaster or in a random spot of spilled paint or drink, or in the unintentionally created form of some lying fabric, or in the form of clouds hanging in the sky.

There are many other methods and techniques that are well known to artists and designers, and which are widely used by them in finding new forms.

But the use of innovative approaches, completely new ideas, products of engineering, technology, materials, labor organization, based on the use of scientific advances and best practices, can bring completely unexpected solutions to difficult and problematic project issues [2].

It is necessary to constantly find, research, and implement in the design process the latest approaches, to borrow them from various other spheres of life.

Using methods of inversion, brainstorming, analogies, associations, and others [1, p. 21-27] always gives the opportunity to intensify the creative process, find non-standard solutions to problems.

Extensive use of humor can be quite interesting, which can be an effective means of solving certain problems. It is also important to study the reactions of users to the qualities that should be in the projected object, the analysis of wishes and expectations of potential users, using the latest advances in the theory of sociology, psychology and technology.

Struminska T.V. and Prasol S.I. write that the most effective methods of finding creative solutions, which are using in design, are associative methods: the method of focal objects, the method of garlands of coincidences and associations.

The results give a large number of conceptual solutions and can change not only the form of the design object, but also the functional purpose of the object, design, manufacturing technology, material, principle of operation, appearance and design of the object [3, p. 172-176].

References:

1. Yuri Denysenko. Lecture abstract to the course of discipline "Bases and methods of architectural designing" for 1st year students (2 semesters) specialties 191 "architecture and urban planning". Educational qualification level "bachelor", Second edition, revised and updated Odessa – 2019 – 67 p.

2. Wikipedia. URL: <https://uk.m.wikipedia.org> (Last accessed: 11.11.2021) [in Ukrainian].

3. Struminska T.V., Prasol S.I. Metod poshuku tvorchykh rishen, yak za-sib stvorennia novykh dyzain-obiektiv / T. V. Struminska, S. I. Prasol // Visnyk KNUTD. - 2015. - № 2 (84) : Seriia "Tekhnichni nauky". - C. 172-176.

ADVERTISING AS A MIRROR OF MUSICAL CULTURE

Mizitova Adilya

PhD in Musicology, Associate Professor

Full Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Music History

Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts

Kharkiv, Ukraine

Abstract. Advertising is being considered in the aspect of its socio-cultural functions, as a carrier of information, and an integral part of the communicative system of musical culture. Carrying out a connection between the addresser and the addressee, the producer of “musical products” and the consumer, advertising in music publications reflects the level of development of musical art and the artistic and aesthetic demands of society is a documentary evidence of the realities of the historical process.

Key words: advertising, addresser, addressee, musical art, communication, music publications, information.

Advertising has long conquered the visual-sound space and has become to be perceived as an integral part of the noosphere of modernity. The author of the slogan: “Advertising is the engine of trade” is considered to be the 19th century entrepreneur Ludwig Metzel, although history preserves earlier evidence of the special characteristics of the product with the aim of its successful selling. The last century did not abandon this positive idea, giving it an artistic and aesthetic design. It is known that almost 100 years ago Baron Philippe de Rothschild attempted to order an original label for Chateau Mouton Rothschild wine from the eminent Jean Carlu, who became its first creator in the 20th century [1]. Despite the fact that the original project did not stand the test of time, the creator of elite wines returned to his dream a few years later. Expositions of wine labels, created for Chateau Mouton Rothschild by masters of painting of the 20th century, held in museums around the world, not

only enhance its collection image, but also enrich knowledge about the diversity of creative interests of famous artists [2]. The “golden pages” of advertising of this kind, although supported by the heirs of Baron F. Rothschild, are in the past, and the word “advertising” has become associated exclusively with narrow utilitarian goals.

Advertising played an equally important role in the system of non-material, spiritual culture, acting as a link between creators, figures of musical and theatrical art, the corresponding institutions, performers and recipients. Numerous announcements of dramatic and musical performances, art exhibitions, performances by outstanding masters from different countries drew attention to various phenomena of cultural life. And today, theatrical pedestals inform passers-by who do not want to miss interesting events, although the placement of posters on special boards near theatres and concert halls, which is familiar to modern life, remains relevant, supplemented by the possibilities of the Internet. It is appropriate to recall that many now recognized masters of pictorial art participated in the creation of posters, sometimes radically changing established ideas. According to Henri Perruchot, Henri de Toulouse-Lautrec was commissioned to create a poster for the Moulin Rouge cabaret for the opening of the new season [3]. Enthusiastically responding to the proposal, Toulouse-Lautrec realized the double complexity of the task, since he had to “beat” the famous master of that time, the author of the first cabaret poster, the French artist and graphic artist, one of the founders of the modern poster Jules Chéret, the veneration of whom is testified by the personal exhibitions. This suggests that the poster, as a kind of a placard, was not only popular, but also a recognized pictorial genre.

Keeping in mind the participation of a brilliant constellation of artists in the design of opera and ballet performances, let us turn to printed publications, in which advertising, on the one hand, was one of the types of financial support, on the other hand, reflected the cultural needs of their time. Many interesting materials are contained in German periodicals. Judging by the content of advertisements, they can be classified based, firstly, on the characteristics of the addresser, the nature of its products and targets, and secondly, the specifics of the addresser’s connection with

the art of music and the addressee. Among the addressees it is necessary to allocate: musical publishing houses and sound recording firms; stores selling musical instruments and printed matter; piano manufacturers; performers; creative organizations and educational institutions; music teachers of various specialties. If the list of addressers allows us to judge the variety of forms of activity in the field of musical culture, then the content of the advertisement reveals its direct focus on the consumer. For example, advertising of a publishing house is addressed equally to the heads of theatrical and concert organizations, professional musicians of various specialties and amateurs. Thus, music publishing houses in the system of the corresponding area of culture perform the function of an intermediary between the “manufacturer of products”, that is, the composer, and the consumer. Music stores, acting as a link between instrument manufacturing companies, on the one hand, and realizing their marketing goals, on the other, declare the provision of catalogues, rental services and instalment plans. Owing to advertising, corporate relationships between concert organizations, manufacturing companies and musical instrument stores can be traced.

In particular, the Austrian journal “*Musikblätter des Anbruch*” (published from 1919 to 1937; since 1929 called “*Anbruch*”) is distinguished by its focus on modern phenomena of the musical culture of the early 20th century. Its two issues are devoted exclusively to the problems of pianoforte art. As the compiler Dr. Eduard Beninger notes, “there is probably much in the fundamental problems of pianism that needs to be explained” [4, p. 315]. Despite the intended purpose of publications and a wide range of issues discussed, the editors placed a large number of advertisements at the end of the two combined journal notebooks. Many of them are directly related to piano music, which is justified by the nature of the publication. The content of advertising is also unified and, to a certain extent, duplicates the above areas: offers from music stores; publishing houses; professional job search advertisements; music journals announcements. Attention is drawn to the advertising of Bernhard Kohn, the only representative of the factories *Steinway & Sons*, *Blüthner*, *Ibach* and others. The advertising was put to the first position. Mr. Kohn testified to the availability of

instruments for any price level. Of no less interest are private advertisements in search of employment. Here self-promotion of this kind can be divided into two types. For the first type, in addition to personal data and address, the enumeration of specializations (for example, a composer, a piano teacher, a music writer) and possible fields of activity (an accompanist, a *répétiteur*, an internal reviewer) is typical. The other type of advertisement is reminiscent of modern CVs, which indicate the specialty, the area of professional interests (for example, a soprano performing oratorios and songs), lists the main repertoire, and provides excerpts from various periodicals. The nature of such advertising meets current standards and indirectly indicates the existing contract system, the need for self-employment, and certain requirements for submitting information. The current trends in the advertising of private professional services are indicated by some advertisements placed on the pages of the “*Neue Zeitschrift für Musik*” from 1881. For example, in No. 18 of April 29, in two notices, the concert agent in Vienna I. Kugel reported: “For the season of 1881–82 Professor Theodor Leschetizky transferred to me the exclusive right to represent his business matters, and I allow myself to notify the respected music directors and concert societies about this”; another announcement read: “Concert societies and directors looking forward to collaborating next season with the outstanding pianist Frau Vasette v. Stepanoff, I kindly ask you to send your proposals to me” [5, p. 196]. Assessing advertising of this kind from today’s standpoint, we can say that it has retained its relevance in modern musical culture, acting as an indicator of the demand for a musician, his/her recognition, orienting all interested parties in the available professional “resources” and the range of services.

The Austrian journal “*Musikblätter des Anbruch*” covers a wide geographical area. This can be judged not only by the group of authors of publications, but also by the advertising appendix. An important place in it is occupied by announcements of various music journals. In particular, the German journal of artistic culture “*Der Kreis*” announces: “Theatre, literature, architecture, social life, discussions on cultural issues, numerous illustrated appendices in high-quality artistic printing.” The “*Musikalisch-Bibliographische Nachrichten*”, published in Milan, begins its

advertising with the slogan: “Every publisher, every musician and music lover should be a subscriber!” [4]. What is offered by the publisher monthly? – Complete bibliographies about domestic and foreign musicians; messages from all over the world; contests; presentation of the content of the most important musical newspapers; recording of novelties in the country and abroad; books about music; antiques; reviews and more. The Turin journal “*Il Pianoforte*” in the subtitle specified: “A journal for musical practice.” As it follows from the advertisement, this is “the best Italian journal of contemporary music with articles about the whole musical life of Europe. Articles and coverages from eminent Italian and foreign music writers and professional musicians” [4]. The journal similar in thematic focus “*Der Auftakt*” had an extensive distribution area, but its editors were in Prague. In particular, it was published in Czechoslovakia, Germany, Austria, England, France, Italy, Switzerland, Sweden, Holland, America, and Japan. In a different vein, the only general music journal in Sweden, “*Musikkultur*”, announced itself, having placed “voices of the press” in its announcement about the publication. The Polish monthly journal “*Muzyka*” found it necessary to list its employees. The text, typed in petit, says that “*Muzyka*” gives on its pages a general picture of the musical life in the country and abroad and aims at close interaction between Polish and foreign artistic figures. The full description of the publication is noteworthy: the number of pages, their scale, the quality of the binding and paper. As evidenced by advertising, each issue of the journal is illustrated and contains a musical appendix in the form of a four-page insert.

In two issues of “*Musikblätter des Anbruch*” from 1921, dedicated to F. Busoni, a series of concerts under the general name “*Busoni-Zyklus*” is announced at the very beginning. It was planned in Berlin for January with the participation of the composer himself as a conductor and pianist and the Berlin Symphony Orchestra. A distinctive detail is the indication of the publishing house and the store where the tickets can be purchased. A significant place in the journal is occupied by publishing advertising. The activities of the Universal-Edition A.-G., Wien-Leipzig, whose management pays due attention to contemporary art, are widely represented. Among

the published works there are compositions of various genres by Arnold Schönberg, and his theoretical work “The Teaching about Harmony” (“*Harmonielehre*”); W. Braunfels, F. Schreker; E. N. v. Reznicek, and musicological work about the life and creative path of the composer Max Chop; works by K. Szymanowski, and piano “Etudes” op. 18 by Béla Bartók, commented as follows: “In his Etudes the outstanding Hungarian innovator offers musical pieces full of courage and primordial strength, which for every advanced pianist can be of great interest” [6]. The publication of “24 Ukrainian Folk Melodies” also attracts attention. They were set for piano by the Austrian composer, pianist, musicologist and researcher of folk songs Felix Petyrek. The variety of literature offered by Universal-Edition allows us to judge not only of the breadth of theatrical and concert organizations requests, the range of musical interests of the public, and the role of music in the socio-cultural space of European countries. In addition to marketing goals, the desire of the well-known publishing house to promote novelties in composing creativity, keep in touch with the musical past, inform about the opinion of critics, and even orient its readers and all those interested about prices and possible places for ordering or buying music notes is tangible (the phrase is striking: “In every book and musical shop”, which testifies to the deep-rooted tradition of close interaction between all links of the cultural communication system). Despite more modest advertising from other publishers – Breitkopf & Härtel (Leipzig-Berlin), Pizzi & Co. (Bologna), Harmonie (Berlin), Ed. Bote & G. Bock (Berlin) – it is distinguished by the variety of works by composers of various national schools.

In the journal “*Musikblätter des Anbruch*” in question, there is also a place for musical instrument shops. In particular, the trading house of Bernhard Kohn declares itself the “general representative” in Austria, Czechoslovakia, Hungary and other countries of the well-known piano manufacturers – *Blüthner*, *Schweighofer*, *Steinway*. TIM company, which holds a patent on technology to improve the sound quality of violins, violas and cellos, says that “it has been using it for many years with proven success with old and new instruments”. The circular is offered free of charge. Arthur Lion’s music store has a wide range of instruments, playing

accessories, including guitars, lutes, mandolins, zithers, bows, strings, cases for the string instruments, and much more at any price level. The above list strikes with the variety of musical tastes of the European listener in the first decades of the 20th century and allows us to conclude that there is a steady interest in the music of the preclassical era.

How does the present day correspond to the music advertising of the past? First of all, we should note the emergence of specialized publications that focus on a certain area of musical culture. One such is “*PIANONews – Magazin für Klavier und Flügel*”, published in Germany twice a month since 1997. The topics of the journal include: creative portraits and interviews with pianists from different countries and different styles (classical, jazz, popular music); information about new instruments, firms for their production and trading houses; composers and publishers of piano literature. The journal regularly informs its readers about German and international competitions, upcoming CDs, seminars held for professionals and amateurs of classical and jazz music. As we can see, “*PIANONews*” takes into account the needs of all the interested persons, not forgetting the artistic side of advertising and the need to attract new subscribers. For them, it is reported about the gift of a new CD with recordings of various piano works performed by contemporary pianists, for example, the Swiss pianist Teo Gheorghiu, the manufacturer of the instrument is specified – Steinway, it is proposed to get acquainted with the creative portrait of the musician on the corresponding page of this issue [7], the Polish pianist Piotr Anderszewski [8], the German Klavierduo Franziska & Florian Glemser [9] and others; it is proposed to get acquainted with the creative portrait of musicians, reviews on the corresponding page of this issue. For advertising of this kind, editors choose the most “catchy”, accessible places – the penultimate page of the cover. On the inside of it there are images of instruments from different manufacturers. In contrast to the plain black and white designs of the past, they are often distinguished by the brightness of the colours in accordance with the design of the advertised sample. For example, the illustration of one of the models of the Bösendorfer grand piano is admirable. The beauty and elegance of the instrument brings to mind the sophistication of the decoration of

baroque harpsichords. Advertisers apply the following characteristics: “A captivating brilliance and pure unlimited timbre colours. Technology – Design – Handmade. The work of a master and joint artistic creation” [10]. In a different vein, another model of the concert grand piano of the same company is presented, which gives “an incomparable sound experience and is an inexhaustible source of artistic creativity. Experience piano playing in a whole new way,” the advertisement reads [11]. In the field of view of the journal’s staff there are not only collectible copies of manufacturers with a “historical pedigree”, but also the latest improved instruments. For example, the Japanese firm Kawai, founded in 1927, introduces the “Aures” model, which combines the advantages of an acoustic piano with a variety of most modern technology, in particular the digital piano. As it is noted in the advertisement, this excellent piano is suitable for the whole family and anyone who would always want something even more [9].

A wider range of phenomena is covered by advertising in the “*Neue Musikzeitung (nmz)*”. In the April 2022 issue, announcements from educational institutions take a significant place. For example, the “Business Society of Music Academies and Conservatories” (*Arbeitsgemeinschaft der Musikakademien und Konservatorien*) announces that the *Akademie für Tonkunst Darmstadt*, with departments of the professional academy and city music school, offers: instrumental and vocal pedagogy; art education with divisions of applied musical art and study of the structure of its educational process; specialization in the field of musical culture [12, p. 34]. *Dr. Hoch’s Konservatorium*, Frankfurt am Main state-recognized music academy (University of Cooperative Education), shows a different range of possibilities connected with its diversity of the departments. Thus, the bachelor’s study cycle (free of charge, with no age limit) involves artistic and pedagogical training with a wide range of specializations. The preparatory department “Pre-College-Frankfurt” prepares for admission to a higher educational institution. The department for the younger generation and adults provides a certificate in all instrumental, vocal and theoretical specialties at an appropriate level of talent development. There is an opportunity to study at the main, ballet and dance

departments [12, p. 34]. The specializations and levels of education offered by the educational institution, taking into account the interests and capabilities of different generations, their focus not only on the musical profession, but also on general musical education, serve as evidence of purposeful work in the field of musical culture, a high degree of demand for musically educated people in society. Another fact confirming this conclusion is the numerous proposals of other conservatories and specialized higher schools in Germany, which have their own original proposals.

The proposals from various educational institutions that need to replenish the teaching staff are perceived as a logical continuation of advertisements for applicants, persons interested in acquiring a musical education, parents striving for the early musical development of children. In addition to the usual announcements of this kind, there are announcements indicating the prospects for wage growth, a description of the location of the city music school. Judging by the requests, there are vacancies not only for teachers of various specialties, but also for directors of music schools, professors of higher educational institutions [12, p. 36, 38, 39]. Given the nature and focus of the “*Neue Musikzeitung (nmz)*”, its pages contain messages about music festivals, music and bookstores, music crosswords and much more.

The evaluation of advertisements in musical periodicals in terms of their functions in the socio-cultural space allows us to see them as one of the sources of historiography that contribute to the reconstruction of certain stages in the development of musical culture not only in a separate country, but also in larger territories.

References

1. Jean Carlu. (2021, November 8). *Smithsonian American Art Museum*. <https://americanart.si.edu/artist/jean-carlu-749>.
2. Chateau Mouton Rothschild. (2021, December 29). *Wikipedia*. https://de.wikipedia.org/wiki/Ch%C3%A2teau_Mouton_Rothschild.
3. Perruchot, H. (1978). *Toulouse Lautrec. Das Leben war doch schön*. Berlin: Universitas Verlag.

4. *Musikblätter des Anbruch*. (1927). 9. Jahrgang. Oktober/November. Heft 8/9. Wien.
5. *Neue Zeitschrift für Musik*. (1881). Nr 18. Leipzig.
6. *Musikblätter des Anbruch*. (1921). 3. Jahrgang. Jänner-Heft 1. u. 2. Wien.
7. *PIANONews*. (2021). Magazin für Klavier und Flügel, Nr 3. Düsseldorf.
8. *PIANONews*. (2021). Magazin für Klavier und Flügel, Nr 2. Düsseldorf.
9. *PIANONews*. (2019). Magazin für Klavier und Flügel, Nr 1. Düsseldorf.
10. *PIANONews*. (2022). Magazin für Klavier und Flügel, Nr 3. Düsseldorf.
11. *PIANONews*. (2021). Magazin für Klavier und Flügel, Nr 6. Düsseldorf.
12. *Neue Musikzeitung (nmz)*. (2022, April). Nr. 4, 25–40.

UDC75

**LANDSCAPE IN STANISLAV ZHUKOVSKY'S WORKS AS AN
EMOTIONAL AND SPIRITUAL VALUE OF EUROPEAN CULTURE OF
THE EARLY XX-TH CENTURY**

Syzonenko Iryna Gryhorivna

PhD Student

The John Paul II Catholic University of Lublin

Lublin, Poland

Introduction

In the Polish culture at the turn of the 19th-20th centuries, the figure of the Polish artist Stanislav Zhukovsky (1895-1944) becomes more and more significant as his work is studied. The artist made his innovative beginnings in landscape painting, created a figurative and plastic system associated with the origins of European modernism. The artist's work of this time demonstrates the presence of a new world, a new perception and the type of vision that corresponds to the meaning of the new direction - impressionism (as well as neo-romanticism). At the beginning of the 20th century, the main application of S. Zhukovsky's creative aspirations was the landscape genre. The artist brought a sharpness of vision of nature into landscape painting, poetic emotional and spiritual content, a new type of free and asymmetric composition, filled his works with light transforming the world of his canvases, as well as the new colorful harmony of color palette.

The artist's work had a significant impact on the conceptual rethinking of many phenomena and trends in the Polish and Russian art of the late XIXth and early XXth centuries, the formation of its unique artistic world.

Keywords: Stanislav Zhukovsky, landscape, impressionism, color

Materials and methods of this study

Monographs, articles and other materials related to the study of S. Zhukovsky's work, published in national and foreign publishing houses became the source for this study. A separate group of materials was represented by archival materials

investigated as a result of museum querends and a search for collections of the artist's works in museums in Poland and Ukraine. Method of comparative analysis was used in this research.

Basic material / Findings

The analysis and research of Stanislav Zhukovsky's work in the focus of the genre of architectural landscape made it possible to define his creative heritage as a form of manifestation of the historical memory in the information and communication space.

Stanislav Zhukovsky was characterized by a vivid sense of time, its future events and artistic and emotional atmosphere. Throughout his creative activity the master creates the whole cycles of landscapes depicting noble estates, palaces, their interiors, garden and park ensembles both in Russia and in his homeland – Poland. All European art from the Neman to the Moscow River was perceived by the artist as a thousand-year-old cultural palimpsest. S. Zhukovsky, who lived from 1892 to 1923 on the territory of the Russian Empire, had a well-founded sense of the threat and the impending destruction of the world order existing in this territory, the noble culture, as a physical form of the existence of the nobility itself as a class.

From the recent past, S. Zhukovsky remembered the Russian Revolution of 1905, full of drama and violence, a keen sense of no less dramatic future events that came true in 1917 during the October Revolution. S. Zhukovsky felt all this at the level of creative intuition and subconsciousness, therefore he created his own cycles dedicated to the outgoing era and culture. Thanks to the artist's brush, unique monuments of the Polish and Russian manor architecture of the 18th-19th centuries have been preserved on his canvases.

In their estates, the nobles sought to create a realistic model of the ideal world, which was based on an individual idea of personal happiness. The process of improving his personal life was due to the ideal appearance of this life, which was expressed in the manor architecture, parks, and picturesque landscapes. Romantic family stories of noble owners of estates, their secrets of the past, architectural masterpieces of estate and park architecture, local old parks with centuries-old alley

trees - all this could not but attract S. Zhukovsky as an artist who himself grew up in a noble estate enchanting in its natural beauty in Stara Volia.

The favorite place of S. Zhukovsky's creativity was the Tver and Moscow provinces, Moldino Lake on the banks of which there were the following manors: Berezhok, Ostrovki, wioska Vsekhsvyatskoye. At the beginning of 1900, S. Zhukovsky painted the architectonic landscapes in the *Berezhok* manor.

In 1912-1916, S. Zhukovsky spent time in the *Ostrovki* manor, which, together with architectural buildings, represents a monument of garden and park architecture of the 18th century. At the end of the century the owner of the manor was the nobleman Arseny Milyukov. The *Ostrovki* manor was located next to the village of Vsekhsvyatskoye and 8 km far from the Ermakovo station in the Vyshnevolotsky district of the Tver province. The manor was located on a peninsula where there were the manor's house and services, and the manor also included two islands on Moldino Lake. On the larger island there was a park with bridges, pavilions and flower beds, and a swimming pool. The *Ostrovki* manor attracted the artist as an amazingly beautiful corner of nature, the main House of the manor, dating from the end of the 18th century and being one of the oldest monuments of wooden manor architecture in Russia. One of the researchers of the *Ostrovki* manor, M. Gurenok, describes it as follows: "The manor house was a two-story wooden building painted pink under a green roof. The main facade was facing west, towards the lake, had a loggia with two columns and a fronton, a round flowerbed was laid out by the house" [1, p.179]

Without any doubt, S. Zhukovsky's *Ostrovki* manor and Moldino Lake were also attracted by the fact that the most famous Russian artists created their masterpieces here.: A.G. Wenecianow (1780-1847), the painter Grigori Soroka (1823-1864).

In the landscape of "Manor. Before sunset" (1913, Dnepropetrovsk Art Museum, Ukraine), three compositional and color plans can be noted. In the foreground there is a vast grassy lawn with a flower bed on which white flowers grow. To its right and left is a garden, forming a kind of natural backstage. And the third plan is the sky, the sun has already set, but its light is still present in the crowns

of trees, the lower part of the sky. This landscape was painted directly from life. The building is slightly shifted to the right and, together with the backstage of the garden, this plane coincides with the level of the viewer's eyes. Such a composition creates a feeling of balance and isolation. Time closes in this space and the real world, overcoming the plane of the canvas, flows into the illusory world, abandoned by its inhabitants.

The gently curving silhouette line of the garden adjacent to the house creates a special slow rhythm that the entire scene is filled. In the image under consideration, the color varies and changes its intensity, tonality, and density. A variety of color transitions give the overall color of the canvas inner richness and complexity. A variety of color planes can be noted: a bluish-olive sky, varieties of green in the first plan depicting a lawn and a flower bed and the second plane depicting garden trees, as well as a pink house. The intensity of the pink color of the house weakens in the evening twilight. In the shady places of the facade of the house, you can see the richest shades of pinkish-violet, lilac-blue, and lilac. Sometimes it is difficult to find the verbal analogies to such shades. The presence of a light smoky-bluish air haze creates a moving, enveloping air environment and an overall somewhat muffled hazy color. In these evening twilights, the state of an absolutely deserted place is suddenly broken by the orange-red color of the windows of the first floor, where kerosene lamps are clearly burning. This introduces an element of mystery, evokes the imagination of persons invisibly present there.

This warm-hot color with many reflections' glides over the windows, flows onto the colors of the old house, which either fade or flare, subtly. Flowing strokes, nervous running of the brush enhances the noticeable notes of anxiety in the outwardly calm elegiac evening, captured in the image. The important role in achieving the vibration of the pictorial layer is played by the different nature of the imposition of paints and texture effects. The artist uses partly impressionistic methods of color design to convey the mobility of color, fix visible reflexes, and a convey of the light-moving atmosphere.

It seems interesting the further fate of the pink House from the Milyukovs' manor, as well as the memory of the stay and work of S. Zhukovsky in these regions. In 1928, the house was moved to the village of Ovsishche, Vyshnevolotsky District, Tambov Region. At first there was a hospital in the house, then a library [2, p.44-53]. In 2016-2020, the Pink House was restored – in addition to the walls of the 18th century, a large door handle from the main entrance was preserved, which was held by A. Venetsianov, G. Soroka, and S. Zhukovsky. The reconstruction of the columned portico and interiors proceeded in accordance with the depiction in the paintings by S. Zhukovsky and G. Soroka. The portico, the old log walls of the house are sheathed on the outside (as in the 19th century). The restoration was led by the restorer V. Yakubenin [3]. Currently, through the efforts of the local educated people, scholars, and restorers, the historical and cultural center “Milyukov Manor” was opened in the Pink House. The exposition also includes a number of exhibits related to the work and stay in these parts of Stanislav Zhukovsky. On July 25, 2015, the opening ceremony of the memorial board in the Pink House in the village of Ovsishche. The board was made at the expense of G. Gromova (the librarian in Ovsishche) and V. Bychkova, the resident of the village Taraki of the Udomelsk district with the following text: “The manor of the noblemen of the Milyukovs of the 18th century, which was visited by artists many times:

A.G. Venetsianov (1780-1847)

G.V. Soroka (1823-1864)

S. Zhukovsky (1875-1944).

It was removed from the island of Ostrovki from the island of Moldino in the late 1920s” [4].

The master transfers his achievements of finding color options, development and combination of many tones, compositional findings, passion for the architectonic landscapes with manor and landscape gardening architecture to his subsequent works. This is a series of architectonic landscapes and interiors of the Rozhdestvenno manor, created in 1916-1918.

Since 1780, the Rozhdestvenno manor belonged to the favorite of Paul I, Count Ivan Kutaisov, and was located in the Zvenigorod district of the Moscow province.

Local historian A.N. Grech (1899-1938) in his article “A wreath for estates” writes the following about the Rozhdestvenno manor: “The place for the estate was chosen with great taste - on the high bank of the Istra, with a beautiful view into the distance of the Anosina hermitage over the trees of the wildly and freely overgrown English park” [5, p.27-29].

The Rozhdestvenno manor was a three-storied house built in 1784 in the “Palladian style” with a stone basement and a gazebo. The main volume is adjoined by two porticoes with 4 large order Ionic columns and a semi-circular coord'honneur. In addition to the manor house, an English park and a wide linden alley leading to the house were placed out on a hilly relief, as it already was noted above. A romantic Italian-style grotto was built on the edge of a deep ravine [6, p.27]. The selected library, family archives of Count I. Kutaisov, and a collection of paintings were stored in the manor. Before the revolution of 1917, the Rozhdestvenno manor belonged to the last owner of the estate, Nadezhda Illarionovna Taneeva (1860-1937). S. Zhukovsky contacted N. Taneeva and negotiated the possibility of creative work in her manor [7].

It was 1916 when S. Zhukovsky came to the Rozhdestvenno manor for the first time, where he painted a series of landscapes and interiors, among them: *Corner Room (Rozhdestvenno Manor)* (1916)), *Corner library in the style of Louis XVI* (1916.), *Corner of the living room with a window in the Rozhdestvenno manor* (1916).

S. Zhukovsky spent the end of summer and autumn of 1918 in his beloved Rozhdestvenno manor where he created new works: *Summer Morning (Rozhdestvenno Manor)* (1918, Autumn (Salon Corner), (1918) *Autumn Morning (Rozhdestvenno Taneyevs Manor)* (1918). The pearl of this series and landscape painting by S. Zhukovsky can be considered the painting *Autumn Morning (Rozhdestvenno Taneyevs Manor)* (1918). The Soviet art critic M. Gorelov, analyzing this series of landscapes and in particular the landscape *Autumn Morning*

(Rozhdestvenno Taneyevs Manor) (1918) by S. Zhukovsky in his monograph in 1982, in order to please certain Soviet ideological principles, he writes the following: “[...] all things and even portraits remained in the interiors at their places. As before, the windows are wide open, there is a vase of flowers on the table ... The interior has not changed at all, but it has changed the whole meaning of its existence, it has become an integral part of public property” [8, p.152].

In 1982, the Rozhdestvenno manor no longer existed. Irina Vladimirovna Kokkinaki, the senior researcher of the State Research Architecture Museum named after A.V. Shchusev (Moscow, Russia), in her letter to the director of A.V. Palladin Institute of Biochemistry academician S.V. Komissarenko, writes the following: “[...] I ask you to assist me in studying the heritage of Stanislav Yulianovich Zhukovsky. We are talking about a painting by an artist from the collection of your institute, which reproduces the view of the Rozhdestvenno manor near Moscow. Constantly visiting this place and being an unwitting witness to the changes taking place on the territory of the former manor, I make it my duty to collect all available information about the manor that has not survived. The archive, as well as household items that were once exhibited in Istra Museum of Local Lore, perished during the Patriotic War. A new building of the State Duma rest house now stands on the site of the former palace. The grotto, a unique monument of romantic architecture, collapsed last year. The only thing left of the manor is the church, in which the service was recently resumed” [9].

The Rozhdestvenno manor was an example of a palace and park ensemble of the classicism era. Very often, as in this case, S. Zhukovsky's paintings are the only evidence of the existence of architectural monuments. Their depiction in the works of the artist is often the only way to resist the disappearance of the architectural heritage from the historical memory of the peoples. This landscape by S. Zhukovsky with his chosen plot, specific motif and composition can be considered as a picturesque embodiment of the literary description of the same place by A. M. Grech in his article mentioned above: “[...] behind the lattice that cuts off its balcony columns, an incomparable view opens up framed by column capitals, especially in autumn, on a

sunny day, when the tops of lindens, maples, birches and aspens, tinted with fir needles, light up with crimson and golden hues. In this exceptional form, in this vibration of light and colors, one of the most remarkable impressions of Rozhdestvenno remain” [10, p.28]. Although it is necessary to mention, the author of these lines did not see this landscape image of the artist, and S. Zhukovsky, in his turn, did not read this A. Grech's publication, written in 1923.

In the painting *Autumn Morning (Rozhdestvenno Taneyevs Manor)* (1918), on the right in the foreground is a part of a balcony with two Ionic columns and a patterned metal fence, partially entwined with red wild grapes, behind the palace there is a park with autumn trees. In the background one could see the winding river Istra and a dark green forest. A blue dome of sky with slightly pink, pearly gray clouds stretches above this beautiful earthly world. S. Zhukovsky loved to paint the same manor from different points of view and from different angles, convey a variety of architectural forms and fragments, loggias and balconies. The composition of the painting *Autumn Morning (Rozhdestvenno Taneyev's Estate)* (1918) is asymmetrical - on the right in the foreground there is a fragment of a balcony with two columns with Ionic capitals supporting the balcony of the second floor.

The porch is framed by an ornate metal railing partially entwined with wild grape vines in bright carmine, red and purple. This color accent, the massive plastic volume of the architectural forms of the columns and the balcony reinforces the asymmetric beginning, which gives the composition the effect of a photographic frame, in which this part of the manor can naturally and at random is seen. Such framing and asymmetry of the composition was a favorite technique, as well as the landscape motif itself - the artist created a number of architectural and park landscapes with a similar compositional solution. To the left and behind the manor there is a park with birches, aspens and firs. The gold of the birch trees and the orange crowns of the aspens set off the dark green spruce with a blue tint. Gold, yellow, orange colors seem to flash against the cold blue sky.

The artist paints this landscape at the moment of the first rays of the autumn sun. S. Zhukovsky was well acquainted with such an optical phenomenon as the sun

refraction, which causes a sharp opposition of cold and warm colors and shades in nature. Impressionistic landscape mosaics are created by pasty strokes and decorative spots of warm and cold colors and shades. But not one color dominates the other - the entire color palette of the canvas is brought into harmonic sound as a whole. The artist uses tonal painting techniques in the background and architectural fragments of the palace. Strokes in the background lose their expressiveness and become indistinguishable, merge with the pale blue sky scale, create a feeling of a light-air environment over the entire surface of the canvas.

The columns and capitals and part of the porch are shown in an expressive and rich palette of shades and color reflections. The noble ivory color of the surfaces of architectural forms is created by the harmonious sound of beige, pastel and light gray tones. On this surface, reflexes of pale pink, lilac and olive and bronze from the rich colors of wild grapes and gold of tree crowns gently glide.

The artist was able to express his emotional mood, consonant with the moods of autumn nature and, starting from a fragment of the palace, to recreate in the viewer's mind the features of the building, the figurative structure of which is conveyed in this work with the artist's inherent poetry. In general, these landscapes with architectural and park ensembles created an inseparable image-symbol of the beauty and unity of the life of nature and a man, a special culture of coexistence and the presence of one in the other.

Conclusions

The main objective of the research was a sample of reinvestigation and in-depth analysis of the architectural landscapes of the Polish artist S. Zhukovsky (1875-1944). As a result of those studies, it was possible to reach certain conclusions. Zhukovsky's artistic talent fits into the canon of the Polish art at the beginning of the 20th century. In the artist's landscapes, his painting style had tendencies towards neo-romanticism, as well as European modernism. Landscape painting of the master has a perfect color, distinguished by exquisite decoration, poetic vision and emotional mood. Thanks to these architectural landscapes by S. Zhukovsky, the unique authentic images of noble manors and palaces of the 18th and 19th centuries in

Poland and Russia have been preserved. Therefore, the landscapes in the paintings of S. Zhukovsky are invaluable material for restorers, art historians and museum workers.

Reference

1. Gurenok M., Three centuries of the Russian estate, catalog album, Moscow, 2004
2. Polyakova M., "Remake in the estate "pro" et "contra", "Heritage and modernity", Moscow 2020, no. 3 (2)
3. Podushkov D., Project "Historical and Cultural Center" The Milyukovs Manor "Ostrovki", online access: <https://www.twerswod.ru/event/359/27.09.2015>
4. Ibid
5. Grech A., Rozhdestvenno, "The crown of estates", "Monuments of the Motherland", Moscow 1994, No. 3-4, p.27-29.
6. Ibid
7. Volt S., "Rozhdestvenno village. History in stories", online access: <https://proza.ru/2010/07/17/38>
8. Gorelov M., Stanislav Yulianovich Zhukovsky. Life and work, Publishing house Art Moscow, 1982, p.152.
9. Letter from Irina Kokkinaki, the senior researcher of the State Research Architecture Museum named after A.V. Shchusev (Moscow, Russia) to the director of A.V. Palladin Institute of Biochemistry academician S.V. Komissarenko, (Kyiv, Ukraine) dated November 12, 2002 Archive of the Memorial Museum-Apartment of Academician A. Palladin, Kyiv, Ukraine.
10. Grech A., Rozhdestvenno, Crown of manors, cited above, p.28.

**ЖИВОПИСНІ ЕТЮДИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ ДЕКОРАТИВНОГО
МИСТЕЦТВА**

Марущак Оксана Василівна,
к.п.н., доцент
Довженко Марина Василівна,
Івахова Анастасія Андріївна,
Лебідь Сніжана Олександрівна,
Мудрак Назар Васильович,
студенти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація. У статті обґрунтовано значення виконання живописних етюдів у формуванні професійної компетентності у майбутніх художників декоративного мистецтва. Наголошено на об'єктивній необхідності засвоєння студентами знань з академічних дисциплін – рисунку і живопису, що становлять фундамент для їхньої подальшої творчості та формування професійних компетенцій. Відзначено важливість для митця виконання живописних етюдів, які сприяють розвитку його спостережливості, вихованню у нього здатності до цілісного сприйняття навколишнього середовища, формуванню вмінь у роботі з натури, по пам'яті чи з уяви виокремлювати найхарактерніше, найсуттєвіше у предметах або явищах природи.

Ключові слова: художник декоративного мистецтва, професійна компетентність, рисунок, живопис, живописний етюд, акварельний живопис, метод лесування, метод «а-ля прима».

В умовах становлення української держави одним з найважливіших завдань є створення національної системи освіти, яка сприятиме розвитку компетентностей особистості на основі культури та мистецтва українського

народу, народних традицій, залученню молодого покоління до надбань духовної культури [1, с. 229]. Нині феномен компетентності є основоположним явищем, а компетентнісний підхід – основою оновлення системи вищої професійної освіти, підготовки майбутніх фахівців відповідно до сучасних вимог суспільства, найефективнішим напрямом оптимізації освітньої діяльності здобувачів вищої освіти. Мистецька освіта визначає компетентнісний підхід як освітню галузь, що передбачає розвиток у студентів спеціальних смаку, здібностей, ціннісних орієнтацій, естетичного досвіду, здатності до взаємодії з художніми цінностями під час вдосконалення власної почуттєвої культури та активної творчої діяльності. Знання, які здобуває студент під час вивчення академічних дисциплін, є тим фундаментом, на якому базується його подальша творчість і формуються професійні компетенції.

Навчання здобувачів вищої освіти за спеціальністю 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація рисунку й живопису – одним з основних спеціальних навчальних дисциплін, передбачає вирішення низки взаємопов'язаних завдань: формування світогляду та художнього смаку, засвоєння необхідних наукових знань і набуття спеціальних технічних навичок, розвиток потенційних творчих можливостей, здатності до творчості.

Рисунок є фундаментом образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, основою будь-якого реалістичного зображення. Рисунок розвиває окомір майбутнього художника, вчить його аналітично і, водночас, творчо та критично ставитися до вивчення і відтворення тривимірного навколишнього світу в двовимірній площині робочого аркушу паперу, вчить відчувати пластику, тонові і пропорційні співвідношення всього, що нас оточує. Рисунок – основа для виявлення художньої виразності, що сприяє поєднанню дій руки, ока і розуму. Оволодіння цією дисципліною дає можливість вільно висловлюватися мовою образотворчого мистецтва, втілювати творчі задуми, глибоко розуміти сутність мистецтва [2, с. 96-97]. Навчання майбутніх фахівців образотворчого та декоративного мистецтва неможливе без рисунка з натури. Рисунок з натури передбачає вирішення двох взаємопов'язаних і

взаємозалежних завдань: створення художнього образу в свідомості особистості та його технічне втілення, що виправдано загальною теорією творчого процесу, всією історією художньої педагогіки. Через рисунок відбувається пізнання реальної дійсності, реалізується складний процес оволодіння законами побудови форми предметів реального світу і всього живого, його відображення через призму емоцій у рисунках.

Живопис покликаний допомогти гармонійно сприймати світ, розвивати тонке і вишукане відчуття кольору, він вчить бачити складні колірні співвідношення, створювати умовну колірну гаму твору, не копіюючи бездумно натуру, вчить узагальнювати і виявляти головне, зводити своє бачення до відчуття найбільшого контрасту задля досягнення художнього ефекту, розвиває художній смак [2, с. 97].

Підготовка художника декоративного мистецтва потребує від студентів вільного володіння всіма практичними засобами образотворчого та декоративного мистецтва.

Основу навчання рисунку та живопису становить послідовне виконання довготривалих робіт з натури. Водночас навчальною програмою передбачаються завдання з виконання короткострокових рисунків і живописних етюдів. Під короткостроковими рисунками та етюдами розуміють графічні та живописні нариси і замальовки.

Етюд у живописі становить художній твір, який виконує, як правило, допоміжну роль і повністю пишеться з натури з метою її вивчення. Слово «етюд» у перекладі з французької мови означає «вивчення». Інколи етюди є вправами для вдосконалення професійних художніх навичок. Їх часто використовують на підготовчих етапах для аналізу об'єкта твору. У сучасному образотворчому мистецтві, крім допоміжної ролі, етюд може виконувати й основну роль – бути повноцінним твором.

Якщо звернутися до творчої спадщини художників будь-якої епохи, то можемо констатувати факт, що, крім завершених творів, вони залишили нам безліч робіт, виконаних у вигляді начерків, замальовок, етюдів. На них

відображено, як правило, те, що оточувало художника, хвилювало та вражало його. Це – живописні етюди та замальовки портретів, пейзажів, тварин, фрагментів архітектури, а також події та явища, повз які не можна було просто пройти.

Живописні етюди надають чималу допомогу митцю у розвитку його спостережливості, виховують у нього здатність до цілісного сприйняття навколишнього середовища. Допомагають йому в роботі з натури, по пам'яті чи з уяви виокремлювати найхарактерніше, найсуттєвіше у предметах або явищах природи.

Живописний етюд – це твір образотворчого мистецтва невеликого розміру, виконаний художником з натури і необхідний йому для вивчення форми, кольору та взаємозв'язків зображуваних предметів з навколишнім середовищем.

Процес відтворення натури в етюді будується на взаємодії всіх елементів образотворчого мистецтва: композиції, рисунку, кольору, світла, простору. Важливим є художнє бачення конкретного предметного світу, людини і природи.

Важко переоцінити значення етюдів у творчості художника. Адже вони часто передують створенню творів будь-якого напрямку в образотворчому мистецтві, зумовлюють творчу активність художника. Варто зазначити, що у багаточисельних живописних етюдах відомих майстрів простежується їхнє уважне та вдумливе вивчення закономірностей форми, кольору та об'єктів у просторі навколишнього середовища. Власне, етюди, як спосіб вивчення природи, як вправи, що дають змогу розвивати окомір, відчуття кольору, простору та впевненість у своїй роботі, вкрай важливі у становленні художника. У живописних етюдах він прагне передати живу природу, свіжість першого враження, свою небайдужість до неї.

Починаючи з перших етапів навчання рисунку та живопису майбутніх художників декоративного мистецтва живописним етюдам має бути приділено значну увагу, оскільки творча діяльність художника традиційного ужиткового

мистецтва здебільшого пов'язана із зображенням живої природи, вивченням природи і водночас збиранням образотворчого матеріалу для створення у подальшому творчих декоративних робіт.

Навчальна робота над живописними етюдами сприяє розвитку у студентів спостережливості, окоміру, формуванню вміння бачити природу цілісно. Неприпустиме механічне ставлення до неї, оскільки вона створює умови для набуття знань і практичних навичок у виявленні характерних форм, кольорних відношень, рухів різних об'єктів природи, розвитку образного мислення. Природа прекрасна у всіх її проявах. І цю красу треба лише навчитися бачити, полюбити її. Неможливо переоцінити роль живописних етюдів, що розвивають «уміння бачити», у навчанні та у становленні майбутнього художника. Водночас, слід пам'ятати, що успіхи у роботі над живописними етюдами досягаються упродовж тривалого вивчення природи, набуття знань і навичок, під час постійних занять з рисунку та живопису.

Живописні етюди у навчальних цілях виконуються під час зображення натюрморту, інтер'єру, портрета, фігури людини, пейзажів та окремих рослинних елементів у процесі проходження студентами навчальної практики «Пленер». До художника-педагога висуваються вимоги щодо уважного та відповідального підходу до створення умов для міцного засвоєння майбутніми художниками декоративного мистецтва знань і формування у них практичного досвіду виконання етюдів, уміння бачити та передавати красу навколишнього світу.

Слід зазначити, що перед початком роботи над етюдом необхідно проаналізувати конструктивну побудову площини, визначити найголовніший акцент роботи. Бажано вже на початковому етапі чітко уявляти весь задум у цілому, бачити майбутню роботу у завершеному вигляді. Розпочинати роботу над живописним етюдом слід з вибору мотиву, об'єкта для зображення, висуваючи перед собою чіткі, конкретні завдання – передача стану в пейзажі, колористичних особливостей натюрморту, ефектів освітлення тощо. Мотив треба відшукати, побачити композицію, продумати, що є типовим, оскільки в

етюді не повинно бути нічого випадкового. Треба уявити його в цілому, без деталей, як дві-три основні «плями». Віднайти співвідношення «небо до землі», що означає знайти колір неба в землі і навпаки. Це як камертон майбутнього колориту етюду.

Далі визначитись з часом, що відводиться для виконання етюду. Це може бути довготривалий (багатосеансний) або короткостроковий етюд. Від цього залежить вибір формату етюду.

Робота над етюдом передбачає низку обов'язкових етапів: 1) вибір мотиву (іноді на цей пошук витрачається більше часу, ніж на написання власне етюду); 2) вибір точки зору (натура відкривається перед художником по-різному з різних положень – стоячи, сидячи, з низького горизонту; треба віднайти найвигідніше з них для найповнішого розкриття специфіки зображуваного); 3) виконання зарисовок на папері олівцем або вугіллям, зазвичай декількох невеликого розміру (з них треба вибрати найвиразнішу за композицією); 4) створення етюду.

Залежно від мети, завдань, умов живописні етюди виконуються різними способами та матеріалами, можливості яких необхідно грамотно використати. Живописна основа, властивості матеріалу впливають на колір, силу тону, барвистий мазок і на сприйняття зображення в цілому.

Живописний етюд, виконаний акварельними фарбами, – це живопис, який відрізняється від інших технік своєю прозорістю, чистотою, передачею найтонших відтінків кольору, легкістю. В акварельних етюдах, як і в цілому в акварельному живописі, білила не використовуються – їх замінює колір паперу. Папір в акварелі є основою. Колір паперу, виконуючи роль «ґрунту» для живопису, об'єднує і вибудовує колорит всього етюду. Маючи досвід, художник може використати властивості контрастів: білий папір, що просвічує, може звучати і як колір, набуваючи в контрасті з оточенням відповідно теплий або холодний відтінок.

Для акварельного живопису найкращим є щільний, із зернистою поверхнею, папір. На таку поверхню добре лягає фарба, колір стає

інтенсивнішим, шорсткість, як фактура, створює можливість для виникнення колірних ефектів. Гладкий папір типу креслярського погано тримає фарбу, яка легко змивається. Можна використовувати ватман – папір, що виготовляється з кращих матеріалів, добре вибілений і менше за інші сорти схильний до пожовтіння з часом. Враховуючи особливості акварельного живопису – просвічування паперу через шар фарби, – пожовтіння паперу є негативним явищем.

Пензлі в акварельному живописі і, зокрема, для виконання живописних етюдів застосовуються з м'яким волоссям. Найкращі з них – це колонкові та білячі пензлі. За формою вони можуть бути круглими та плоскими. У роботі над живописним етюдом використовуються пензлі різних форм і номерів. Це залежить від розміру етюд.

У деяких випадках під час розмивання або при бажанні змінити фактуру барвистого шару (але це для тих, хто вже набув досвіду) буває доречно в поєднанні з колонковими пензлями використати пензлі з жорстким волосом. Змочений пензель повинен мати загострений кінець. За умови сформованих відповідних навичок і великим пензлем можна заповнювати невеликі поверхні або уточнювати деталі [3, с. 121].

Для написання живописних етюдів у техніці акварельного живопису існує два методи. Це метод лесування та метод «а-ля прима». Перший метод найбільш підходить для тривалих за виконанням робіт, другий – для швидких, написаний в один сеанс. Метод лесувального живопису найбільше підходить для виконання етюдів у навчальній аудиторії, де завданнями передбачається вивчення та виконання натурних постановок. Для виконання етюдів на пленері, де стан природи швидко змінюється, – найбільше підходить метод «а-ля прима». Але це не виключає можливості виконання етюдів у техніці лесування на пленері, а в техніці «а-ля прима» – у навчальній аудиторії. Все залежить від цілей та сформульованих перед студентом завдань.

В основу методу лесування покладено прозорість акварельної фарби, її властивості змінювати свій колір після висихання, під час нанесення одного

прозорого шару на інший. У процесі тривалого виконання етюду методом лесування роботу виконують у певній послідовності, поетапно. Перший етап полягає у виборі мотиву та композиційного рішення зображення на площині паперу. Другий етап – це нанесення малюнка легкими лініями олівця чи пензлем одним кольором. Третій етап – підмальовок. Знаходження загальних тонально-колірних відношень. По поверхні зображення пензлем наносяться знайдені тонально-колірні рішення, але не в повну силу, а як попередню перед пропискою. В акварельному живописі робота ведеться від світлого до темного. Четвертий етап – прописка. На цьому етапі ведеться робота над створенням форми предметів, пишуться півтони, тіні, рефлекси. П'ятий етап – завершальний, передбачає уточнення та узагальнення, приведення до цілісності та єдності вже написаного живописного етюду.

Метод «а-ля прима» передбачає написання живописного етюду в один сеанс, в один прийом, без послідовних етапів. Всі кольори беруться одразу в потрібну силу, водночас використовується механічний спосіб змішування фарб.

Такий метод особливо доречний під час виконання пейзажних етюдів, коли мінливі стани погоди зобов'язують до швидкої техніки виконання. Цим, можливо, пояснюється розквіт техніки а-ля прима в практиці художників кінця XIX-XX століття, коли ставилися задачі пленеру. Метод а-ля прима, оскільки він не припускає багаторазових прописок, дає змогу зберегти, за наявності досвіду, максимальну свіжість і соковитість барвистих звучань, велику безпосередність і гостроту виразу [3, с. 119].

Робота цим методом здійснюється по «мокрому», тобто папір має бути зволеним для досягнення особливої розмитої форми мазка.

За необхідності, працюючи над живописними етюдами, можна поєднувати ці два методи.

Живописні етюди олією, як і акварельні, відрізняються технічними методами виконання. До найпоширеніших відносяться одношаровий живопис метод «а-ля прима» та багатошаровий.

Одношаровий живопис по «мокрому», виконаний в один сеанс «а-ля прима», вважається кращим у написанні етюдів. Цей метод полягає в тому, що роботу починають рідкими фарбами, тобто з підмальовки. Продовжують уточненням форми, нанесенням тіней, пастозним нанесенням кольору. Варто зазначити, що етюд після висихання барвистого шару зберігає свою свіжість і не жухне.

Багатошаровий живопис виконується у тих випадках, коли етюд не завершено за один сеанс по «мокрому» і вимагає продовження роботи після висихання барвистого шару. У написанні етюдів з використанням багатошарового олійного живопису, як і в акварелі, першим шаром покривають підмальовкою. Він виконується рідкими фарбами, розведеними розчинником, покриваючи всю поверхню полотна, визначаючи колорит етюду. Якісно виконаний підмальовок дає змогу швидко виконати прописку та завершити етюд. У багатошаровому живописному етюді часто використовують метод лесування, який сприяє досягненню в етюді найбільшого звучання фарб – яскравості, прозорості та глибини, що неможливо за умов використання корпусних фарб.

У олійному живописі, на відміну від акварельного, роботу виконують від темного до світлого.

Основою живописних етюдів є ґрунтовані полотна, картон, папір, оргаліт. Грамотно обрана основа для етюду впливає на його якість. Для невеликих етюдів краще використовувати дрібнозернисте полотно, для великих і середніх – відповідно крупнозернисте та середньозернисте. Чимало художників пишуть етюди на ґрунтованих картонах, папері та оргаліті. Особливе значення для роботи над етюдами має палітра, яка потрібна для пошуку потрібного кольору шляхом змішування фарб. Фарби на ній розташовують з обох боків у певному порядку, який зручний для художника.

Живописні етюди виконують важливу роль у професійній підготовці майбутніх художників декоративного мистецтва, закладаючи основу в пізнанні навколишнього світу, почуття народності та близькості до природи. Дивовижні

за своєю красою, створені народними майстрами, вироби зачаровують нас великою кількістю зображень різних орнаментів, квітів, букетів, побутових сцен. У кожному напрямі народного мистецтва відображається глибоке розуміння художником краси. Він не копіює природу. Він її глибоко любить, відчуває і вивчає, щоб потім усе це використовувати у створенні власних образів, наділяючи їх особливими рисами, іноді навіть казковими.

Продовжуючи традиції народного мистецтва, сучасний художник має прагнути долучатися до краси, її розуміння, створювати своє уявлення про світ.

Список літератури

1. Марущак О.В., Кашуба А.В., Магдич Я.І. Методичні аспекти етнокультурного виховання учнів старшої школи засобами. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми:* зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 228-232.

2. Полтавець-Гуйда О.В. Дисципліни «Рисунок», «Живопис», «Композиція» у формуванні професійних навичок майбутніх художників декоративно-прикладного мистецтва та дизайнерів. *Мистецька освіта: методологія, теорія, практика:* зб. наук. пр. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2019. Вип. 1. С. 93-102.

3. Шинін О.С., Вусик Н.В., Жижко Н.О. Світові тенденції акварельного живопису. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми:* зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2021. Вип. 3. С. 117-127.

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТА-РЕЖИСЕРА НА
ШЛЯХУ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ**

Набоков Роман Геннадійович

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри режисури ХДАК

Переданенко Юлія Олегівна

студентка 1-го курсу магістратури
Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна

Анотація: У статті розглядаються основні професійні вимоги до студента-режисера в контексті сучасного сценічного мистецтва, а також особливості модернізованих підходів у процесі виховання спеціалістів нового типу.

Ключові слова: професійна підготовка, режисер шоу та арт-проектів, сценічне мистецтво, фахові компетенції

Сучасні вимоги вищої освіти у галузі культури та мистецтва орієнтовані на підготовку нового типу спеціалістів, які володіють великим спектром знань та швидко адаптуються до змін у соціально-культурному середовищі, використовуючи для цього інноваційні професійні підходи. Вирішуючи проблему модернізації підготовки майбутніх фахівців, кафедра режисури ХДАК створила нову освітню програму за фахом «Режисера шоу та арт-проектів». Така потреба виникла через те, що професія «режисер» потребує наявності різноманіття специфічних здібностей для змоги відповідати художньо-творчим вимогам, яких із розвитком сценічного мистецтва здає дедалі більше. Дослідженням цієї проблеми займаються багато видатних діячів сучасного театрального мистецтва, які зробили великий внесок у розвиток науки про режисуру та майстерність актора, досліджуючи й модернізуючи методологічну та науково-теоретичну базу для підготовки спеціалістів

найвищого рівня кваліфікації. Серед них: С. Женовач, Д. Кримов, Л. Хейфіц, Л. Додін, Р. Тумінас [8, с.15]. Сьогодні різноманіття напрямків у сучасному сценічному мистецтві являє собою спектр проблем, які потребують осмислення та постійного перегляду і оновлення підходів, використовуваних режисерами-педагогами. Крім того, особистість режисера шоу та арт-проектів є однією з найскладніших з точки зору навчання та особливостей творчої діяльності після закінчення вищого навчального закладу освіти. Тому дослідження методик у викладанні режисури та акторської майстерності і професійних вимог до студентів-режисерів викликає особливий інтерес і залишається актуальним [3, с.108].

Відповідно до створеної кафедри режисури ХДАК освітньо-професійної програми за спеціальністю «Режисура шоу та арт-проектів» майбутній спеціаліст повинен мати наступні фахові компетенції:

По-перше, *розробляти інноваційні арт-проекти, здійснювати виконавсько-постановочну діяльність у сфері концертно-видовищних жанрів, художньо-спортивних видовищ, шоу програм та інших форм сценічної культури.* Згідно до цього, майбутній фахівець повинен вміти розробляти режисерський задум, в основі якого лежатимуть актуальні проблеми сьогодення, історико-культурні події минулих і теперішніх часів. Ми вважаємо, що великий вплив на задум матиме чітка громадянська позиція, адже художня творчість невіддільна від духовного вигляду творця, вона завжди виражає особистісні, людські якості і унікальне духовно-моральне світосприйняття режисера. Таким чином, можна зробити висновок, що для цього він повинен знати життєві процеси, аби у своїх постановках мати змогу правдиво відтворювати навколишню дійсність. Не менш важливим аспектом у пошуку художньої правди стане єдність ідейності та професійної майстерності. Доречним буде згадати про те, що режисерське мистецтво полягає у вмінні налаштувати творчий процес, що потребує певних організаційних навичок, які включають в себе: лідерство, комунікабельність, ініціативність, вміння працювати в команді [6, с.75].

По-друге, *використовувати досвід світового культурного надбання в акторсько-виконавській та режисерсько-постановочній діяльності для задоволення художньо-естетичних потреб всіх категорій населення.* Отже, творча особистість режисера – симбіоз соціальних відносин та поглядів із свідомою творчою діяльністю у громадському та культурному просторі. Духовне збагачення і розвиток суспільства висувають високі вимоги до студентів-режисерів [4]. На нашу думку, одним з провідних критеріїв рівня підготовки до майбутньої професійної діяльності є освіченість у художніх і культурних галузях та сформована система цінностей. Цих поглядів дотримується і видатний діяч театрального мистецтва, режисер, педагог І. Г. Шароєв у своїй книзі «Режисура естради та масових свят»: «...ми живемо в складному світі, що постійно змінюється. Ми беремо участь у процесі його зміни, ми змінюємося самі – щодня, щогодини, так само як і весь світ, що оточує нас. Необхідна умова нашої професії – бути гостро сприйнятливим до наказу часу, того, що сталося і відбувається сьогодні на нашій планеті» [1, с.8]. Виходячи з цього, знання історії і сучасного етапу розвитку образотворчого, хореографічного, музичного, театрального та інших видів мистецтв, культури та історії країн, розуміння актуальних процесів, подій, що відбуваються у світі, надають режисеру не тільки варіативність тем і прийомів у постановочному процесі, а й надають можливість спілкуватись із глядачем однією мовою, тим самим задовольняючи гедоністичні, психологічні, моральні, естетичні потреби різних верств населення. Слід зазначити, що це потребує від режисера не тільки глибокої обізнаності і професійної майстерності, а й наявність тонкого смаку у відчутті кольору, ритму, музики і мови. Підсумовуючи вищесказане: професійний режисер – всебічно розвинута людина.

По-третє, *мислити креативно в контексті самостійної авторської роботи та використовувати науково-дослідницькі матеріали для арт-практик режисерів і акторів у сфері різноманітних форм сценічного мистецтва: режисури шоу та арт-проектів.* Одна з найважливіших особливостей професії «режисер» нерозривно зв'язана із вивченням, оцінкою, перетворенням і

відтворенням інформації, які спиратимуться на психологічні властивості та творчі здібності, що відповідають за креативне мислення [7, с.14]. Формування креативної складової передбачає наявність у режисера гнучкості розуму, емоційної рухливості, розвинутої уяви і особливої системи мислення. Через це логічним є твердження, що здатність до абстрактного і метафоричного мислення – одна з рис, яка визначає ступінь обдарованості студента. Зауважимо, що для специфічного, інтерпретованого відтворення дійсності необхідним є вразливість при сприйнятті та образне бачення предметів, явищ, вражень у естетичному перетворенні на основі якого згодом у режисера формується панорамне бачення сценарної дії [2, с.130]. У цьому процесі не менш важливу роль грає артистизм режисера, що дає можливість уявити і розіграти створену ігрову ситуацію або майбутній фрагмент видовища. Висвітлити тему у авторському сценічному продукті через образний ряд, духовно-морально та естетично впливаючи на глядача – обов'язкова умова професійної діяльності.

І четверте, *провадити стратегічний арт-менеджмент в галузі культури, мистецтва та спорту*. Сучасний режисер є менеджером постановочного процесу всього видовища. Генерування ідеї, організація роботи із творчими колективами, здійснення рекламної акції заходу, розробка логістики – багатостороння задача професійного фахівця. Виходячи з цього, для успішної реалізації поставлених завдань режисер має володіти лідерськими та управлінськими навичками. Сьогодні мистецтво керівництва включає в себе не тільки координування, а й налагодження комунікації, вміння планувати етапи реалізації задуму, делегувати творчій процес відповідно до здібностей підлеглих. На нашу думку, специфічним аспектом роботи в сфері сучасного сценічного мистецтва віднедавна є знання нормативно-правових, економічних складових своєї діяльності через процес комерціалізації мистецтва [5, с.148].

Таким чином, завдяки проведеному вище аналізу компетентнісних підходів у професійній підготовці майбутніх режисерів шоу та арт-проектів, можемо зробити наступні висновки, що фахове професійне виховання

здобувача освіти за спеціальністю 026 «сценічне мистецтво» базується на поєднанні творчих задатків студента і формуванні необхідних навичок у відповідності до спеціальних критеріїв. Варто зазначити, що новітні освітні технології надають всебічну можливість розвитку творчого потенціалу, але й зміни в індустрії висувають до сучасного режисера все більше вимог. Проте, висвітлення даного питання не вичерпує себе цим дослідженням і потребує подальших наукових розвідок.

Список літератури:

1. Шароєв І. Г. (2009). Режисура естради та масових вистав: Підручник для студентів театральних вищих навчальних закладів. Вид. 3-тє, виправлене. М.: РАТІ-ГІТІС. 461.
2. Донська Т.К., Голіусова І.В. (2015). Педагогічне проектування як засіб креативного розвитку режисерів-постановників театральних вистав та свят. Наука. Мистецтво. Культура, (3(7)), 127-134.
3. Донська Т. та Голіусова І. В. (2017). Режисер театральних вистав та свят: професійно-особистісний аспект. Культурне життя Півдня Росії, (3), 106-112.
4. Кір'янова О. А. (2007). Професійна готовність до художньо-мистецької діяльності майбутнього режисера. Вісті Російського державного педагогічного університету ім. А. І. Герцена, 17 (43-2), 105-112.
5. Євсін С.О. (2017). Традиційні та інноваційні методи навчання майбутніх режисерів театралізованих вистав та свят. Сучасна вища школа: інноваційний аспект, 9(1(35)), 145-151.
6. Суленєва Н. В. (2004). Навчання мовної етикетної поведінки як фактор удосконалення підготовки студентів режисерських спеціальностей до професійної діяльності (Doctoral dissertation, Челябінський державний університет). 182.

7. Мішина Т. В., Догадова О. І. (2020) До питання формування творчих здібностей та креативного мислення у режисерів театралізованих вистав та свят. *International journal of professional science* (9), 11-16.

8. Гордєєв С. І. (2021). Актуальні проблеми сучасної театральної школи (Doctoral dissertation). 14-21.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 93

ЛЮДСЬКІ ЖЕРТВОПРИНОШЕННЯ В ДОХРИСТИЯНСЬКІ ЧАСИ НА РУСІ

Ісар Адріана Миколаївна

студентка

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича
м. Чернівці, Україна

Анотація: Досить відомі жертвоприношення в народів Америки, такі як інки, майя, тощо. Проте, згадок в сучасній історіографії про такі звичаї в давніх слов'ян практично не має. Чи може це означати, що їх і не було? Чи були вони насильницькими? В даній роботі на основі текстів середньовічних авторів простежимо дану проблему.

Ключові слова: язичництво, жертвоприношення, Русь, Візантія, християнство

Людські жертвоприношення відомі багатьом народом, звісно, що і слов'яни не винятком. Є досить багато джерел, які про це говорять.

Протягом VI-X століть відомо багато свідчень щодо людських жертв. Маємо згадки про добровільну смерть дружин, після смерті чоловіка. Про це писали Маврикій (VI ст), Св. Боніфаций (VIII ст.), арабські письменники (IX-X ст.). Такі жертви слов'янських жінок Масуді у творі «Золоті копальні та розсипи самоцвітів» пояснює тим, що «дружини дуже хочуть бути спаленими разом зі своїми чоловіками, щоб разом з ними увійти в рай» [5.129]. Якщо Фадлан і Масуді описують дану обрядову дію як ритуальне спалення, то в творі Ібн-Руста «Дорогі цінності» описується цей обряд, як добровільне удушення біля могили чоловіка. Про добровільну смерть вказує і Ібн Міскавейха, описуючи похід русів на мусульман. Згідно з ним, якщо хтось із русів помре, то з ним має померти і слуга, який його любив.

Отже, дані згадки не можна вважати за людські жертвоприношення, бо в світогляді слов'ян-язичників потойбічний світ значно кращий реального. Тому, більш доречно буде віднести це до похоронної традиції, хоча безумовно дані приклади мають нотки жертвності.

Німецькі хроністи і, зокрема, Тітмар Мерзебурзький каже, що у слов'ян «страшний гнів богів змилюють кров'ю людей і тварин»[6.17]. Але чи було в обряді вбивство, чи просто клятва кров'ю – незрозуміло.

Перші реальні згадки про людські жертви, які не піддаються спростуванню зустрічаються у Гельмольда в «Слов'янській хроніці», повідомляючи наступне: «приносять Богам своїм жертви волами і вівцями, а багато і людьми - християнами, кров яких, як запевняють вони, доставляє особливе задоволення їх Богам». Також, коли розповідається про бога Святовита вказано: «щорічно приносити йому в жертву людину-християнина, якого вкаже жереб» [1.130-131]

«Повість минулих літ» описує під 983 р.: «Пішов Володимир на ятвягів і взяв землю їх. І вернувся він до Києва, і приносив жертву кумирам із людьми своїми. І сказали старці і бояри: "Метнемо жереб на хлопця і дівчину, і на кого він упаде, — того заріжемо богам"». Коли ж жереб впав на хлопця-християнина, то його батько відмовився давати його в жертву. За це їх обох було вбито.

Проте, можемо зробити висновок, що причиною таких жеребів було безумовне протиборство віросповідань. Досить велика кількість літописів і сам Гельмонд свідчать, що в той час існувало протиборство між представниками різних релігій.

У «Повісті минулих літ» також є свідчення про людські жертви, які можна охарактеризувати як ритуальне вбивство. У Суздалі під час голоду 1024 р. з ініціативи волхвів «повбивали [там] старших людей по диявольському наученню і через бісівську ману».

Коли у 1071 р. у Ростові бував голод, волхви сказали: «Ми знаємо, хто запаси держить» і після цього убили велику кількість жінок.

Лев Диякон коли описував перемогу візантійського війська під орудою Іоанна Цимісхія над руськими воїнами Святослава біля міста Доростол у 971 році, описує деякі відомості про поховальні обряди русів: «Воїни князя Святослава після битви зібрали своїх мерців і спалили їх, заколовши при цьому за звичаєм предків безліч полонених, чоловіків і жінок. Зробивши цю криваву жертву, вони задушили декількох немовлят і півнів, топлячи їх у водах Істри» [7.78]. Вода у слов'ян здавна вважалася шляхом у потойбічний світ, і в даному випадку жертвоприношення відбулося шляхом утоплення. Таким чином, Святослав міг здійснювати ритуальну страту.

Але там же зустрічаємо й наступний фрагмент: «Про тавроскіфів розповідають ще й те, що вони аж до нашого часу ніколи не здаються ворогам навіть будучи переможеними, – коли вже немає ніякої надії на порятунок, вони проштрикують собі мечами нутроші і таким чином самі себе вбивають. Вони роблять так, виходячи з наступного переконання: ті, хто загинув у битві від рук противника, вважають вони, стають після смерті та відлучення душі від тіла рабами його в підземному світі. Боячись такої служби, гидуючи служити своїм вбивцям, вони самі заподіюють собі смерть» [7.79]. Для тогочасних воїнів-русів було характерним уявлення про те, що боягуз потрапить у вічне рабство, тому самовбивство мало місце бути.

Існували й інші причини для жертвоприношень, наприклад в «Слові про маловір'я» Серапіона (XIII ст.) говориться, що його сучасники спалювали вогнем невинних людей при тяжких подіях життя - неврожай, бездощів'я, холод.

Щодо досліджень в галузі археології, то особливо багато ритуальних ям та колодязів зафіксовано в капищах біля Звенигорода.

Так, у споруді №3 було знайдено скорчений скелет підлітка. Навколо нього були покладені туші чотирьох корів, меч, кінська шпора. Серед кісток дослідники знайшли також кінцівку стрели, яка була встромлена у земляну підлогу. У споруді №10 на підлозі були знайдені ножни меча, ніж, уламки скляних браслетів, кістки тварин та птахів. Серед кісток тварин були знайдені й

залишки людей: підлітка 12-14 років та немовляти. У довгому будинку № 8 поблизу першого капища були знайдені бойова сокира, меч, черепки та роздріблені людські кістки дитини 6-7 років, підлітка 13-14 років та двох дорослих чоловіків

Другий скорчений скелет у городищі Звенигород знайдений в колодязі, розташованому на терасі в південній частині святилища. Скелет належав чоловікові років 30-35, череп якого пробитий, в районі тімені, гострим знаряддям. Поруч зі скелетом лежала сокира і уламки посуду, яке датується XII ст.

У тому ж місці знаходили також трупи дітей і немовлят, окремі частини тіла і багато іншого, що дозволяє однозначно стверджувати, що людські жертвоприношення у слов'ян все ж були, але вже з 6 століття це було не скрізь. У місцях людських жертвоприношень дуже часто знаходили хрестики, а в Звенигороді було знайдено навіть кадило. Це дозволяє говорити про те, що швидше за все, в жертву все ж приносили християн. [9. 83, 94, 96,132]

Отже, жертвоприношення у слов'ян ще потребують вивчення. Попри це, можна стверджувати, що воно у слов'ян було. Звичайно, не всі типи були, як ми бачили, насильницькими.

Джерела:

1. Гельмольд. Славянская хроника / Пер. с лат. Л.В. Разумовской. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 299 с.
2. Нестор Літописець «Повість минулих літ» <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13465&page=24> (дата звернення: 24.03.2022)
3. Маврикій «Стратегікон» <https://textbooks.net.ua/content/view/854/17/> (дата звернення: 24.03.2022)
4. Путешествие Ибн-Фадлана на Волгу / Перевод и комментарии А.П. Ковалевского; Под ред. И. Ю. Крачковского. – М.; Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1939. – С. 79 – 85

5. [Гаркави А.Я.]. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских (с половины VII века до конца X века по Р.Х.) / Собрал, перевел и объяснил А. Я. Гаркави. – СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1870. – 308 с.
6. Титмар Мерзебургский. Хроника: В 8 книгах / Пер. с лат. И.В. Дьяконова. – М.: «SPSL»-Русская панорама, 2005. – 255 с.
7. Лев Диакон. История / Пер. М.М. Копыленко. – М.: Наука, 1988. – 240 с.
8. <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr45.htm> За вид.: «Слова» Серапиона Владимирского / Памятники литературы Древней Руси. XIII век. — М., 1981. — С.440-455. Підготовка тексту В.В.Колесова. (дата звернення 25.03.2022)
9. Русанова И.П. Языческие святилища древних славян // И.П. Русанова., Б.А. Тимошук. – М.: Ладога, 2007. – 303 с.

**СУПЕРЕЧЛИВИЙ АСПЕКТ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ
ЕЛЕМЕНТ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ СІМ'Ї КІНЦЯ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Корольова Інна Анатоліївна
аспірантка третього року навчання
Кременчуцького національного університету
імені М. Остроградського
Черкаський колегіум «Берегиня»
Черкаської міської ради Черкаської області

У статті зроблено спробу проаналізувати деякі суперечливі аспекти виховання молодого покоління українського суспільства кінця ХІХ – початку ХХ ст. Авторка розглянула умови життя та виховання дівчини у батьківському домі, її заміжжя та материнство, а також описала особливості традиційного виховання дитини, що поєднувало в собі церковні догми та численні стереотипи.

Ключові слова: жінка, родина, заміжжя, вагітність, дитина, виховання.

Особливістю сучасного українського соціуму виступає міцна традиційна родина, характерні риси існування якої мають давні історичні традиції. Ще у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. належність до сім'ї, а особливо – главенство в ній, підвищувала авторитет людини у суспільстві та помітно розширювали її права. Із чоловіками це траплялося вже після вибору судженої та заручин. Повноправним членом соціуму він ставав вже після офіційного одруження. Цей механізм мав і зворотну дію: неодружений чоловік, навіть в літах, вважався парубком і до нього ставилися зверхньо, часто навіть глузували.

До людей, які навіть не збиралися одружуватися, ставилися з помітним та незамаскованим презирством. У таких випадках дівчата могли бути позбавлені батьківського спадку, а хлопці – отримували лише його мізерну частку. Проте

траплялися приклади безшлюбності, які не засуджувалися та не дискримінувалися громадськістю:

- 1) молоді люди не хотіли дрібнити батьківське господарство;
- 2) старші брат чи сестра вимушені були стати годувальниками молодших, замінивши їм батьків;
- 3) заручена дівчина на знак жалоби за померлим нареченим відмовлялася від заміжжя [1, с. 420].

Ні для кого не секрет, що для українців материнство – це не просто одна із фізіологічних функцій людського організму, а моральний та громадський обов'язок будь-якої жінки перед суспільством. Ці історичні традиції стали чудовим підґрунтям для формування українського «культу матері», який не витримав випробування часом, адже завадили численні стереотипні уявлення, викривлення, маніпуляції та спекуляції званням матері.

XIX-XX ст. – непростий період для українського народу. Можливо, саме життєві труднощі змусили наших предків доволі прагматично підійти до питання продовження власного роду. Протягом початку вказаного періоду частенько шлюби укладалися не за згодою молодих, а через корисливі мотиви котрогось із їхніх батьків. У таких випадках немовлята відігравали важливу «стратегічну» роль – «закріплювали» небажаний союз: «Хоч не до душі, як поберуться, дітки будуть – помирять» [2, с. 15].

Діти були необхідною складовою частиною сімейного життя. У народі про це казали: «Хата з дітьми – базар, а без дітей – пустка», «Хата без дитини – цвинтар» [6, с. 153]. Чим більше було дітей, тим повноціннішою вважалася родина. Молодим парам часто бажали на Різдво: «Роди, Боже, жито, пшеницю, а в запічку дітей копицю» [3, с. 129].

Виховання дитини розпочиналося задовго до її народження: українці були переконані, що вагітна жінка власною поведінкою формує характер свого чада. Саме тому майбутній матері категорично заборонялося дивитися на вогонь (щоб дитина не народилася із потворною плямою на обличчі), не шити та не вишивати у свята (не дай Бог маля народиться сліпим чи без пальчика), не

вбивати мишей (щоб уникнути страхітливих волохатих плям на тілі дитяти) тощо [4, с. 235].

Тогочасні українці вбачали у своїх дітях додаткову робочу силу, тому й раділи їм неоднаково. Тоді казали: «Один син – не син, два сини – півсина, три сини – ото тільки син» [5, с. 10]. Якщо вибагливих батьків не міг задовольнити хлопчик, що вже говорити про дівчинку, яка сприймалася як тимчасова гостя, що залишить батьківську хату одразу після заміжжя. Дуже часто про дочок казали: «Хто годує дочки, той ходить без сорочки, а хто годує сини, той готує суми» або «До сім літ чеши, по семи літах стережи, ще й заплати кому, щоб взяв те лихо з дому» чи «Де дівчина в хаті, там плоти поламані». Утім, зустрічається і позитивне ставлення до доньки: «Чути в хаті дочку, як зозулю в садочку» [2, с. 153].

Життя змушувало українців тяжко працювати. Не сиділи без роботи й діти, тому «...коли дитині виповнювалося сім років, у селі на хлопчика надівали штани і він ставав погоничем – поганяв воли під час оранки, пас телят, овець, свиней і допомагав по господарству. Дівчині ж пов'язували поверх сорочки запаску і називали її прялею, бо починали вчити прясти. Дівчата няньчили малят, пасли телят, овець, гусей, допомагали матері в хатній роботі». Таке трудове виховання сприяло згуртуванню родини та давало дитині необхідний досвід у веденні господарства.

Траплялося таке, що жінки, виснажені тяжкою працею, у хвилини відчаю, не мали сил радіти материнству і співали:

«Ой, спи дитя, колишу ті,

Як не заснеш, я лишу ті.

Піду в поле на роботу.

Тебе кину у кропиву...» [6, с. 173].

Одразу після народження дитину, незалежно від статі, виховували у атмосфері цілковитої покори старшим. Синам та донькам судилося стати продовженням власних батьків [7, с. 494], перейнявши у них не тільки любов до праці, богобоязливість та милосердя, а ще й цілу купу нав'язаних обов'язків і

страх людського осуду. Наприклад, із самого дитинства маленьких україночок починали готувати до материнства: «Кожна дівчина, ще як кукли мостить, про це [вагітність] вже надумалась доволі, а стала дівувати, то знає, як то матерям доводиться, поки виносять в собі ту людину» [8, с. 13]. Отже, можна припустити, що бажання стати матір'ю було не так волевиявленням жіноцтва означеного періоду, як насадженим суспільством вимушеним кроком.

Про майбутнє заміжжя доньки батьки турбувалися заздалегідь: під час її народження. Будучи доволі забобонними, наші предки вірили, що «родова нитка», яка пов'язувала жінку та її новонароджену донечку може допомогти останній безпроблемно влаштувати особисте життя. Для цього достатньо було взяти пуповину і викинути її у людному місці чи просто жбурнути у натовп молодих хлопців [5, с. 73]. Такий «обряд» гарантував чергу женихів у майбутньому.

Отже, українське суспільство XIX-XX ст. активно включалося до виховного процесу дітей, поєднуючи у ньому власний досвід та релігійні мотиви, але при цьому не забуваючи і про власну вигоду.

Список літератури:

1. Українці. Історико-етнографічна монографія : у 2-х кн. / за ред. А. Пономарьова. – Опішне : Укр. народознавство, 1999. – Кн. 1. – 528 с.
2. Лебеденко Ю. Тема родинних стосунків в українських прислів'ях і приказках із компонентом «хата» / Ю. Лебеденко // Київська старовина. – 2012. – № 1. С. 152 – 155.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу : етнограф. нарис : у 2 т. / О. Воропай. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1958. – Т. 1. – 308 с.
4. Буйських Ю. С., Васянович О. О. Трансформація традиційної культури гуцулів Верховини: дитина першого року життя / Ю. С. Буйських, О. О. Васянович // Праці Центру пам'яткознавства. – 2013. – № 6. – С. 234–255.
5. Чубинский П. П. (1839-1884). Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии : очерк / П. П. Чубинский. – СПб : Тип. Майкова, 1869. – 41 с.

6. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.) : моногр. / О. Кісь. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. – 271 с.

7. Присяжнюк Ю. П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. : монографія / Ю. П. Присяжнюк. – Черкаси : Вертикаль, 2007. – 640 с.

8. Грушевський М., Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / за ред. Я. Левчук, О. Грігіра. – Київ : Либідь, 2007. – 256 с.

РЕЛІГІЙНІ УЯВЛЕННЯ ВАНСЬКОГО ЦАРСТВА

Скрипник Ганна-Марія Ігорівна

студентка 1 курсу

Національний Чернівецький університет імені Ю. Федьковича

м. Чернівці, Україна

Вступ. Держава Урарту (Ванське царство) - стародавня держава Передньої Азії, яка існувала у період від VIII до VI ст. до н. е. на території Вірменського нагір'я. Релігія Урарту була типовою для близькосхідних деспотичних держав Стародавнього світу. Подібно до інших релігійних систем Стародавнього Сходу в урартійській релігії існував значний пантеон богів - покровителів різних явищ, верховним богом урартійського пантеону був бог Халді. Релігія Урарту також містила характерні для Давнього Сходу мотиви дерева життя, змія, крилатого диску та інші, які збігалися з аналогічними елементами інших релігійних систем. Характерною рисою релігії Урарту була відносна релігійна терпимість, що було спричинено багатонаціональною структурою держави. [2, с. 221]

Мета роботи. У даній роботі ми розглянемо основні пункти щодо релігії та пантеону Ванського царства.

Результати та обговорення. Вивчення релігії Ванського царства базується на двох основних типах джерел - це урартські клиноподібні написи, та образотворчі пам'ятки, у яких відбивається не лише офіційна урартська релігія, але й народні вірування, не згадані у клинописних текстах. Тому лише спільне вивчення цих двох видів джерел може дати правильне уявлення про релігію Ванського царства загалом.

Відомості клиноподібних написів досить обмежені: у них називаються імена богів, розповідається про спорудження храмів, перераховуються жертвопринесення. Тексти власне релігійного характеру, як міфи, молитви, магичні заклинання наразі ще невідомі. Культові предмети та зображення доповнюють відомості письмових джерел та відкривають деякі сторони релігії,

про які замовчується у написах. Урартські клинописні тексти у початкових рядках містять зазвичай звернення до бога чи богів. На їх підставі можна зробити висновок, що головним урартським богом був Халді, до якого звернено переважну більшість написів. Відомості про військові перемоги урартів часто набувають форми реляції царя богу Халді. Серед лапідарних написів з Ванського царства особливе значення для вивчення урартської релігії має напис на скелі біля Вана, так звана «Двері-Мхера», повторений двічі з незначними варіантами. У цьому тексті, датуємому кін. IX ст., наводиться перелік імен урартських богів із зазначенням жертв (биків, корів, овець), що яскраво ілюструє зв'язок офіційної релігії Ванського царства з його державною структурою. До складу урартського пантеону увійшли також боги завойованих областей та міст, боги сусідніх народів та боги, пов'язані з тотемістичними та анімістичними уявленнями. [2, с. 227-230]

У багатьох клиноподібних написах поруч із ім'ям Халді згадуються імена богів Тейшеби і Шівіні, які виділялися разом із Халді з-поміж інших богів. Поєднання трьох зазначених богів відображає культурно-історичні зв'язки Урарту. Справа в тому, що для Тейшеби (бог бурі та війни), тісно пов'язаного з малоазійським богом Тешубом, так само як і для Шівіні (бог сонця), в урартській мові використані асирійські ідеограми богів Адада та Шамаша, у той час як ім'я Халді завжди виписується фонетично. З цього факту можна зробити висновок, що бог Халді був місцевим, споконвічним урартським богом, ймовірно, богом одного з племен, що увійшли до Урартської держави. Дуже ймовірно, що він набув свого виняткового значення ще до введення у Ванському царстві асирійської писемності. Таким чином, ці три боги певною мірою відображають три різні культурно-етнічні елементи у релігії Ванського царства.

Слід зазначити, що бог Халді шанувався також у прикордонних районах Ассирії. На це вказують такі асирійські імена, як Халді-Насір (Халді-Хранитель), Халді-Ібні, Халді-етир (Халді-спаситель), Халді-Ілаї (Халді - мій бог) виявлені у ділових документах та листах. У Ванському царстві богу Халді

було присвячено багато храмів, про що свідчать посвятні клиноподібні написи, вирізані на колонах храмів. Про існування храму бога Халді у Мусасірі докладно розповідається в асирійських джерелах.

Дружиною бога Халді, верховною богинею урартського пантеону, була Арубайні, ім'я якої у кількох написах зустрічається поруч із ім'ям Халді. Дружиною бога Тейшеби була богиня Хуба, ім'я якої у написі «Двері-Мхера» помилково читалося як Баба. Зображення її, мабуть, збереглося на друці з Хайкаберда, що зберігається у Ермітажі. Там зображено жіноче божество з піднятими догори руками, у позі, дуже близької до звичайної пози Хепа, дружини Тешуба. Праворуч від богині стоїть козеня, а ліворуч - дерево, з обох боків дві фігури у молитовній позі, над якими розміщено півмісяці. Тушпуеа жіноче божество урартського пантеону, дружина бога Шівіні. Центром бога Шівіні ймовірно була столиця Урарту, місто Тушпа, можливо етимологічно пов'язана з ім'ям дружини, богині Тушпуеа. . [3, с.58-70]

Цілий ряд урартських міфологічних об'єктів ніколи не згадується у клинописних текстах, однак широко представлений у зображеннях на предметах матеріальної культури. До їх числа відносяться зображення дерева життя, змія, грифонів і крилатого диску. Подібність самих цих об'єктів і способів їх зображення з аналогічними міфологічними об'єктами сусідніх держав, особливо Ассирії, дозволяють говорити про поширеність відповідних культів в Урарту та про ймовірну схожість ритуалів.

Дерево життя також фігурує на різноманітних урартських печатках, які були виявлені під час розкопок у районі Тушпи. Печатки містять сцени поклоніння дереву, іноді як культовий предмет при поклонінні дереву використовується глечик із водою. Багато печаток містять зображення дерева життя в поєднанні з астральними символами. Крім цього дерево життя часто фігурувало у різних настінних розписах, у вигляді елементів орнаменту. Урартські сюжети зображення дерева життя дуже схожі з аналогічними асирійськими сюжетами.

На предметах урартської матеріальної культури збереглося безліч зображень грифонів та янголів. Вчені вважають, що поява подібних істот зокрема в урартській культурі пов'язана із процесами антропоморфізації божеств. Поступова трансформація зооморфних богів кам'яної доби в антропоморфні божества зберегла ряд проміжних стадій, які, зокрема, представлені літаючими грифонами і янголами, а також частим зображенням богів урартського пантеону із зооморфними рисами або з твариною-символом.

В Урарту був поширений символ крилатого диску, зображення якого відомі у Месопотамії, Стародавньому Єгипті та Хетському царстві. В Урарту крилатий диск звичайно був символом бога сонця Шівіні, однак зустрічаються й інші міфологічні мотиви. Зображення крилатого диску в Урарту зазвичай виконувалося дещо стилізовано та не містило таких докладних деталей, які містили зображення Месопотамії та Стародавнього Єгипту. Урартські зображення самого крилатого диску найближче до хетських, а мотив його використання типово асирійський.[3, с. 47-50]

Висновок. Отже, халдейська релігія-це система вірувань, яке існувало в Стародавньому світі. Верховним божеством був бог Халді на честь якого і релігія отримала свою назву, халдейська. Урартський пантеон є досі немалим і вміщає в собі різні божества, які відомі нам з джерельної бази Ванського царства. Попри це, урартська релігія, як і інші релігії Стародавніх держав, вміщає в собі і міфологічні об'єкти. Халдейська релігія була пов'язана з релігіями Ассирії та Хетського царства, що дозволяє нам глибше і ширше дослідити її та зрозуміти сенс тих чи інших урартських релігійних ритуалів та божеств.

Список використаної літератури:

1. Пиотровский Б.Б. Ванское царство (Урарту) / Орбели И.А. — Москва : Издательство Восточной литературы. — С. 220-231.

2. Тер-Саркісянц А. Історія та культура вірменського народу від найдавніших часів до початку XIX століття — Москва : Видавництво Східної літератури РАН, 2005. — С. 48-50.

3. Redgate A.E. The Armenians. — Oxford : Blackwell, 1998.

CULTUROLOGY

УДК 159.942.3:141.78

IRONY AND HUMOR IN THE LAUGHTER PRACTICES OF JAMES

ALFRED WHITE (JAMES HERRIOT)

Stoliar Maryna Borysivna

Doctor of Sciences in Philosophy, Professor
of the Department of Philosophy and Cultural Studies
T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”
Chernihiv, Ukraine

Bohun Mykola Oleksandrovyh

PhD in Philosophy, Associate Professor
of the Department of Philosophy and Cultural Studies
T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”
Chernihiv, Ukraine

The authors of the article claim that the work of J. Herriot can be considered, on the one hand, as a manifestation of typical English humor. On the other hand, the author demonstrates appropriate humor on atypical material of veterinary practice. Conflict situations in this area give him the opportunity to use the tools of irony and even sarcasm.

Key words: laughter, laughter culture, humor, irony, sarcasm.

Introduction. The beginning of the 21st century brought many anxieties, problems and tragedies to the life of Europeans, in particular Ukrainians. First, the Covid pandemic, which forced a large number of people to remain in self-isolation or work remotely, severed direct contacts, which escalated people's sense of loneliness. Social ties have weakened within civil society. Economic problems have increased the feeling of insecurity even more. The widespread results of the impending environmental catastrophe have forced even children to go on the streets and demand decisive action from the leadership of the most developed industrial countries of the

world. In the context of the processes of redistribution of spheres of political influence, geopolitical contradictions between states have become extremely heated. In Europe, after 77 years of peace, war broke out again. Thousands of Ukrainians lost their homes, several million became refugees. The war spares neither children, nor the disabled, nor the elderly...

The listed phenomena could not but affect the general psychological atmosphere, which is characterized by an increase in the aggressiveness of people, an increase in the number of socially inadequate personalities, the multiplication of various phobias, the youth's rejection of demographic meaningful life values, the widespread distribution of eschatological quotations and allusions in all spheres of culture, etc.

In this situation, we turn to the analysis of the work of a talented prose writer, an outstanding veterinarian, a courageous and witty man James Alfred Wight, known under the pseudonym of James Herriot. His books, written in far from great times (pre-war poverty and unemployment, the Second World War and serious post-war problems), today, from our point of view, are the source of kindness, love, humor and optimism that we all urgently need.

The purpose of the work: to explore the features of classical English humor on the example of the work of James Herriot. Analyze his use of humor and satire as a means of affirming the human spirit in situations of severe physical and psychological stress. Reveal the concept of the meaning of life of James Herriot and try to explain the reasons for his amazing vitality and optimism.

Materials and methods. In our study, we use such paradigms for explaining the phenomenon of laughter as the theory of A. Bergson (static thinking as the cause of laughter) [1], the heterogeneous theory of S. Proleev [3], theories of inconsistency (incongruence) and superiority, the methodological tools of which help us to understand the specifics of James Herriot's humor and irony. The empirical material in this case is the dialogues, and more often the author's internal monologues in situations of misunderstanding or even conflict between the main character and the owners of his patients or employer. As for the theory of consolation, it is practically

not applicable here, since the author finds consolation in the contemplation of beautiful nature and, above all, in the successful healing of an animal that was at risk of death, but not in laughter.

Results and discussions. Speaking of the sense of humor that permeates the books of James Herriot, we must remember that we are dealing with typically English humor in a rather atypical and rare field of application – veterinary medicine. It can be said that James Herriot made a peculiar breakthrough when he opened the veterinary practice to the warm breezes of laughter blowing around it, as opposed to the harsh natural conditions of the Yorkshire hills, in which he had to work all his life. And this can be considered a manifestation of a purely English approach to laughter, as the British are known to love to find the comic in any, even sad and difficult situation [2].

To do this was doubly, and even triply difficult, since the owners of Herriot's patients, for the most part, were completely deprived of a sense of humor, which in a certain way casts doubt on the statement that humor is inherent in all the British without exception. The life of the inhabitants of the Yorkshire hills, filled with hard work, was harsh and sometimes cruel. Obviously, the farmers were, as a rule, not laughing.

On the other hand, the veterinarian in his practice faced a very impressive "negative". In the scope of this concept, it is necessary, first of all, to introduce the rudeness, avarice, spiritual callousness of some farmers. The second component of this negative was exhausting labor in conditions completely unsuitable for providing veterinary care with a corresponding risk to health. And in the case of helping large farm animals, it is a risk to life.

However, it is more correct to consider mentioned factors as ambivalent, and not exclusively negative in relation to the possibility of laughter practices. The lack of a sense of humor among the owners of Herriot's furry patients all the more gives reason to resort to purely British humor or irony, when the communication of two "gentlemen" (in this case, the author and reader) is completely not understood by the farmers of the Yorkshire hills [British humor]. In contrast to the lack of

understanding of humor or irony, on the one hand, and the unique sense of humor of the author, who knows how to laugh at himself and look at the situation from the outside, a friendly sympathy between the reader and the author is formed, which largely includes laughter discourse. These friendly relations, which united Herriot and many of his readers around the world, introduced the latter to purely English humor, making it once again the property of global heritage.

Connoisseurs of British laughter culture claim that the whole mode of life of the British is riddled with irony [4]. Irony is a kind of philosophy of the British, which allows them to rise above trifles, bustle, troubles, and fears, brighten up everyday life and constantly develop their intellect. And this statement is perfectly demonstrated on the material of J. Herriot's work. Reliving difficult situations in his practice, the author softens their negativity through warm humor (if we are talking about the qualities of character and behavior of ordinary farmers) or irony (if among them are malicious egoists, heartless people and just very stingy people). In some cases, the author's remarks border on sarcasm if his opponents are impenetrably rude and unpleasant people. But even in such situations, the possibility of "transforming" these characters remains open. And in some cases, they use this opportunity, revealing the hidden positive side of their character.

However, some of Herriot's heroes, as carriers of more primitive, physiological laughter, also contributed to the development of laughter reflections in the young veterinarian. Let them not understand the ironic hints of the latter addressed to them, but they gave vent to their feelings when he fell face down into the manure, received a powerful hoof strike in a causal place, or gained incredible speed, running away from a huge bull. But "the British are very fond of when a person knows how to laugh at himself" [4]. And such a person is doubly respected when he can laugh at himself in those situations when his fear and pain became the subject of laughter for the audience.

Of particular note is the optimism of the author. When we talk about laughter practices, we do not necessarily mean the presence of sound expressions of laughter (ha-ha-ha). Especially when it comes to the English culture of laughter, within which

the laughter discourse can be realized while maintaining the full seriousness of its carriers. Feelings of joy, gratitude to God, joyful surprise at the various manifestations of life made by the Creator are also an important aspect of Herriot's laughter practices. Here laughter is present as a phenomenon of a spiritual order, as “laughing about”, that is, as pure joy without the negative addition of “laughing at” specific people.

Findings. Thus, the work of J. Herriot can be considered, on the one hand, as a manifestation of typical English humor. On the other hand, the author demonstrates appropriate humor on atypical material of veterinary practice. Conflict situations in this area give him the opportunity to use the tools of irony and even sarcasm. An important aspect of Herriot's laughter practices is the presence of spiritual laughter as an expression of gratitude to God, revealing joy and optimism, despite the extremely difficult life situations that the author finds himself in.

Literature:

1. Bergson H. Smekh [Laughter]. – Moscow: Iskusstvo, 1992 . – 127 p.
2. Britanskiy yumor s primerami shutochek [British humor with examples of jokes] <https://www.englishdom.com/blog/britanskij-yumor-s-primerami-shutochek/>
3. Proleiev S. Smikh i panuvannia [Laughter and dominance] / S. Proleiev // Δόξα / DOKSA. Collection of scientific works on philosophy and philology. – Odesa, 2005. – Vol. 7. Liudyna na mezhi smishnoho i serioznoho [A man on the verge of funny and serious] – pp. 51–58.
4. Stadnik Bogdana. Britanskiy yumor ili podskazhite, gde smeyatsya [British humor or prompt where to laugh] <https://greenforest.com.ua/journal/read/britanskij-yumor-ili-podskazhite-gde-smeyatsya>

МЕТАФОРИЗАЦІЯ АНТРОПОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ КУЛЬТУРИ

Кондрацька Людмила Анатоліївна

доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Україна

Анотація. У статті пропонується епістемологічний аналіз антропологічного дискурсу культургенези як результату гріхопадіння людини і її есхатологічних наслідків. Еленктичний альманах типологізації концептуальних метафор культури на стадіях її циклічного розвитку (у сакральному просторі, просторі сакрального мистецтва, просторі мистецтва та арт-практиці виробництва-споживання) подається за принципом Екклезіястового кола на основі метатеорій: концептуальної інтеграції первинних метафор, когерентної моделі метафори, коннективної реляції метафоричної інтерпретації.

Досліджуються закономірності цілісного культурового процесу, що метафорично виражені у стратегіях культуротворчості (ритуалу космічної кореляції як точного повторення архетипної моделі; теозису як іконічного уподібнення заданому канону; революційного руйнування традиції і створення нової моделі). На підставі ментального діалогу розкрито семасіологічну модель осягнення культурової метафори, що передбачає пробудження в особи «сьомого чуття» задля здійснення «совісної» пайдейї.

Ключові слова: нелінійний простір культури, культурова метафора, антропологічний дискурс культургенези, методологічний діалог, Екклезіястове коло, еленктичний альманах.

Вступ

Ідея культури як локального організму, безсвідомої об'єктивності, сформованої просторово-часовим середовищем, є нами категорично

неприйнятною в силу універсальності єднаючої сили Духу і онтологічно закладеної в людині постдовільної мотивації споглядання надприродного смислу. Всякий культуровий текст (інтер-, пара-, мета-, гіпер-, архі-) – це перш за все закодований у метафорі людський досвід надбань і катастрофічних помилок; це справжня скарбниця рецептів лікування духовних та душевних хвороб людини; це щаслива нагода для кожного спробувати подивитись на свою, таку жадану унікальність не як на кінцевий результат, а лише як умову духовного переображення у сучасному нелінійному просторі істин і правд.

Тому предметним полем пропонованих авторських рецепцій постає культура як спосіб розкриття людської особистості. Означена проблема поки що дуже неквапно отримує смислове наповнення, яке спонукає до рефлексування актуальних ідей:

- культура – це олюднення нашої гріховної реальності;
- світ культури – це штучний світ символів сутнісного буття, даний для того, щоб утішати грішну людину і єднати розрізнені душі.

Антропологічний сценарій культургенези

Культура зародилась в момент гріхопадіння Адама і Єви – *«і розкрилися очі в обох них, і пізнали, що нагі вони. І зшили вони фігові листя, і зробили опаски собі»* (Genesis, 3:7). Опаски – це перший в історії людства прояв культури як штучної компенсації відчуття людської провини. Увесь наступний процес модернізації цих «опасок» за допомогою мистецтва, науки і техніки, здавалося, певним чином уможлиблював людське життя поза Едемом, але насправді поставав лише способом вуалювання спотвореної гріхом природи людини, віддаляючи її від ілюзій первозданного, райського стану як неперервного таїнства, коли мовлення людини поставало вишукано озвученою поезією, а спілкування з Богом і Церквою.

Отож, культура виникла як наслідок духовної хвороби людства: культурою ми почали огортати бруд, що потрапив у наші душі, затулялись і відгороджувались від пустки і порожнечі, що невпинно входила у наше життя (ось чому в очах християнина культура схожа на перлину). Відтак людина

забула, що культура – це усього лиш «окуляри», і почала занадто пильно вдивлятися в самі лінзи, не зважаючи на сам предмет їх спрямованості і впадаючи у стан, який о. Георгій Флоровський називав «єрессю естетизму» (1, с. 17). Поступово утвердилося переконання, що через трансформатори культури ми ясніше пізнаємо світ, а через її мегафони – дарма, що ця техніка часом страшно «фонить» – ми не лише краще чуємо один одного, а до нас швидше доноситься Благівість. Не бачачи Лица Божого безпосередньо, людство тим не менше створює Його образи (акустичні і оптичні, візуальні і вербальні) та не завжди прозріває, що це – вторинний світ для часткового осягнення первинної реальності. Більше того, вперто ігнорується той факт, що попри матеріальне забезпечення культурою церковних «обрядів», людина, яка «обряджається» церковними символами, являє несокровенність того Духа, який не від культури виходить і не в мистецтві наявний.

Тобто культура постає подвійним віддзеркаленням Буття (присутності Сутності), яке само по собі поза культурою. Згодом віддзеркалені образи затираються до штампів і розпочинається пошук та обґрунтування нових, щоби парадоксальним чином повернути значущість попереднім. І все це лише для того, щоби зрештою сподобити людину до осягнення метафори, даної Р.-М. Рільке у поезії «Єдиноріг»: *«Підводячись, святий зронив молитв уламки, що розбивалися в безмежжі споглядання»* (2, с. 58). Трьома тисячоліттями раніше мудрий Еклезіяст таку екзистенційну ворожнечу охарактеризував: *«Марнота усе!»* (3, с. 767). Щодо розуміння цих слів Проповідника існує кілька підходів.

Згідно з першим підходом, цей світ під сонцем немає жодного смислу: все на круг свій вертається, і в цій безглуздій круговерті життя немає ні згадки про минуле, ні натяку на майбутнє. З цим страшним вироком жили язичники, пантеїсти, бунтуючи і допитуючись своїх богів. Утім, його спростувало Євангеліє: смисл існує, але він не під сонцем, а в самому Сонці Правди (Mat. 4:2.) Він у Христі як Світлі істинному, в царстві Небесному. Радісна звістка Христа про те, що все земне досточесне, постала відповіддю не лише

єгипетським і халдейським жрецам, дельфійським піфіям, брахманам, тянь-ші, тональпоукам і друїдам, але й самому Екклесіясту. Апокаліпсис сповіщає, що у вогні Пришестя світ культури згорить, а в Небесному Єрусалимі все можна буде «побачити» безпосередньо очима душі, а не в культурному ворожінні «крізь тьмяне скло». Але ми поки що не перебуваємо там, а значить повинні вміти жити в культурі, користуватися культурою і створювати культуру. Більше того, нею потрібно володіти, дотримуючись у собі атмосфери Неба.

Згідно з другим підходом, культура – це «справжнє божевілля» (*dementia, miserabilis insania*). Так вважали не лише піфагорійські і флорентійські платоніки. Слова Екклесіяста спонукають до аскетичного презирства благ земного світу (навіть Христової доби) Августина Блаженного, каппадокійських отців і прп. Єфрема Сиріна. А свт. Єронім у своєму тлумаченні притчі про блудного сина припускає, що свинячі рижки, які перепали нашому мандрівнику у момент крайнього віддалення від Отчого дому, є *«кормом бісівським – ... віршами поетів, мирською мудрістю, красномовством риторів»* (4, с. 97).

Зауважимо, що теоретичне обґрунтування пропонованої позиції переконливо представила схоластична феноменологія культурного досвіду. Жаль від усвідомлення тлінності земної краси яскраво виражений вже у першого схоласта, християнського теолога Аніція Мánлія Северіна Боеція (б. 480 – 524 рр. н.е.) в його «Розраді філософією» (5, с. 47). Думку про вічність лише краси внутрішньої розвивав і ревний послідовник платонівського реалізму Бернар Шартрський († б. 1130 р.). Узагальнюючи думки

цистерціанських і картезіанських монахів (Бернарда Клеворського, Олександра Некама, Гуго з Флавінью), домініканець св. Тома Аквінський (1225 або 1226-1274) стверджував, що «природа завершується у благодаті, розум – у вірі, а філософське пізнання і природна теологія – в надприродному Одкровенні» (6, с.26). Пізнішою варіацією на цю тему постала «Балади про дам минулих часів» (7, с.47) французького поета Франсуа Війона (1431 або 1432-1463).

Згідно з третім підходом, висвітленим свт. Григорієм Неокесарійським (8), Єронімом Стридонським (9) і Кирилом Ієрусалимським (10), земне творіння має смисл, якщо «у ньому пізнається Рододавець буття» (Wisdom of of Solomon, 13:5). Полемізуючи з ними, представники прогресивного ліберального напрямку запевняють, що святі отці без всяких проблем запозичили язичницьку античну культурну традицію *cultura mentis*, *παιδεία* і прилаштували її до традиції християнської. Це дало підстави паламістам і постпаламістам, які анафематствували античну культурну спадщину, шукати можливі причини того, чому культура перестала бути чинником виховання розуму, а перетворилась на суму результатів культуротворчості, причому сумнівної естетичної якості. До таких причин відносять:

- спокусу переосмислення християнства як гуманізму на засадах неопікурійської думки;
- революцію моральності, зорієнтовану на еkleктичні вірування, їх «іманентну» догматику світу і людської самості;
- крах колективізму і логіки плюралістичної демократії, що активізують індивідуалізм і прагматизм як норму оцінки культури;
- утвердження суб'єктивного почуття в якості критерію.

Антропологічні типи культури

Наявність різних типів культури обумовлена відповідною типологією людини та існуючими стратегіями її орієнтації у світі.

Так, людина, для якої буття розкривається як космос, бачить свою мету в кореляції з видимим і невидимим всесвітом. Стратегією такої традиційної людини постає прагнення до ритуалу як своєї ідеальної межі. Сутність антропологічної стратегії ритуалу космічної кореляції полягає у точному повторенні певної архетипної моделі (канону), оскільки ідеологічно основана на «законі гріха», що закріпачив дух і душу катастатичної людини у «рабстві несвободи» (реформаційний «теологічний детермінізм» – результат прикрої недоосмисленості).

Людина, для якої буття розкривається як Боже Одкровення, бачить свою мету в обоженні. Вона також представляє традиційний тип, а тому будь-яка її дія обов'язково буде ритуальною. Стратегією людини, що живе нуждою спасіння у Бозі, є теозис. Основою антропологічної стратегії теозису є іконічне уподібнення заданому канону. Варіантність у цьому випадку постає необхідною запрограмованою умовою, бо віддзеркалює сутність людини, вільної розумом і духом, яка живе за «законом свободи в любові».

В обох антропологічних стратегіях процес відтворення архетипної моделі проходить на основі різних принципів організації і за допомогою різних технік. Так, техніка комбінування початково заданого набору незмінних формул ґрунтується на принципі центонності або бриколажу. Тобто *бриколер реалізує заздалегідь задану і відому модель*, яка неодмінно має пізнаватися і прозріватися за усіма варіаціями. Техніка зміненого повторення первинної формули-моделі або уподібнення до неї заснована на принципі варіативності. Він організовує іконічний простір так, що самé явище чи подія і позначувана їх семіотична структура знаходяться у стані синергійного синтезу. Канонічність культурової (культуової) діяльності є прерогативою аноніма-медіума, людини *аскетичного типу*, що сподобляється ентелехії – *майєвтичного занурення у потік генокультурної пам'яті для самозреченого співбуття з вищим архетипним порядком*. Однією із спроб означення повноти такого *співбуття з канонем* постає епістемологічна концепція М. Фуко (11), у якій обґрунтовано чотири типи подоби – *співбуття, суперництво(діалог), аналогію і симпатію*, кожен з яких претендує на роль умовної конструктивної основи процесу даного єднання. Їх характеристики показують, що постдовільна мотивація допитованості канону, реалізуючи стратегію ритуалу і теозису, породжує *анонімну творчість як послушництво* (за логікою: все, що не має зразкової моделі, позбавлене усякого сенсу). Ось чому сакральний простір у своєму реальному бутті усної традиції і соборної молитви не знає ні автора, ні слухача, не потребує жодного позначення, передачі чи вираження, а отже й самого механізму художності і мистецтва. Наступна підміна реального, онтологічного

перебування в сакральному просторі його переживанням ознаменувала переродження останнього у простір сакрального мистецтва (XII-XVIст.). Саме тому, «картезіанська людина» (12, с. 99), або людина культури бароко визнавала очевидність присутності лише безпосередньо буття «я є», хоч і як чинника реалізації архетипного задуму Творця. Звідси розуміння нею духовного самопізнання творчої постаті – як афектації, тобто «співбуття з емануючою субстанцією», благодатно-післядовільне чуття-переживання боголюдських чеснот, найвище з яких – amor Dei intellectualis (12).

Людина, для якої буття розкривається як *історія*, бачить свою мету в творінні історії, тобто в *перетворенні дійсності* шляхом внесення посильних змін в історію. Звісно, далеко не кожна дія історичної людини має бути революцією в повному розумінні цього слова, проте кожна його дія у своїй ідеальній межі прагне стати революцією. Згідно з позицією Мірче Еліаде (1907-1987), така *історична «людина культури»* усвідомлює себе творцем історії і хоче ним бути, тоді як «людина традиційних цивілізацій» не визнає за історичною подією цінності її власного способу існування: будь-який предмет або дія стають для неї реальними лише у тій мірі, в якій вони імітують або повторюють архетип (13). Стратегією такої людини постає *еволюційно-революційний акт*, тобто *авторська творчість як бунтарство*. Нова пізнавальна стратегія «*кантіанської людини*» (12, с.129) постала результатом **зміни світоглядних установок**: барокове просвітлююче миттєве єднання земного і небесного у вертикальній, парадигматичній проєкції абсолютної єдності і самототожності у культурі класицизму було переорієнтовано на горизонтальну, синтагматичну проєкцію єдності множин. Це означало витіснення єдиної, беззаперечної Істини низкою відносних істин, критерії достовірності яких мали винятково суб'єктивний і ситуативний характер. Проголошувач такої істини вступав у діалог не з «Заслуженим Співбесідником», а зі своїм недосконалим «двійником» («двійниками»), за О. Ухтомським (14, с. 178-184).

На початку ХХ століття – епохи порожнечі, абсурду і самотності – європейська культура, обравши шлях тілесного синкретизму (у відповідь на декларацію М. Фуко про «смерть людини») химерично замахнула фантомними смислами «ніщо», «небуття». Homo Simplicissimus став керуватись принципом максимізації задоволення при мінімізації зусиль. Це тип так званої «кафкіанської дивакуватої людини» (12, с. 145), що перебуває в ситуації повного абсурду, де будь-яка спроба мислити і зрозуміти себе, будь-який пошук істини не має сенсу. Нечуване піднесення неорганічного духу, зарозумілість постмодерністського Прометея оцифрувала «нову релігію могутності» (11, с. 147).

Семасіологія різних антропологічних кодів культури включає метафорику міфічних вражень і магічно-ритуальної духовності; «механічних» копій; логічних структур і естетичних емоцій. Тобто метафора сама по собі є предметом, самодостатнім та глибоким за змістом, концептуальною «грою» дуальних смислів порівнюваних предметів (на підставі їх спільної ознаки). Ця особливість метафори визначає її морфологічну специфіку, детально описану у дослідженнях В. М. Відгофа (15), Дж. Лакофа (16), О. Ф. Лосева (17), L. Cameron (18), A. Deignan (19) та інших.

Узагальнене денотацій метафори культури дає підстави типологізувати її за способами становлення (як класичну, органічну і оптичну), а осмислення сутності метафори культури як гештальту виявляє її функціональний потенціал. Існує чимало спроб класифікувати функції метафори культури (Ю. І. Левін (20), Е. Маккормак (21), J. Grady (22)). Усвідомлення функціональних відмінностей між метафорами дали підстави Ерлу Маккормаку у своїй роботі «Когнітивна теорія метафори» (21) виокремити серед них так звані *базові* або *фундаментальні*, тобто такі, що забезпечують єдине смислове наповнення процесів у відповідній сфері культури.

Одним із способів реалізації метафоричного моделювання архетипів культури є авторська інтерпретація методики Г. Стейна, алгоритм якої включає ряд етапів: визначення метафоричного фокусу; визначення метафоричної ідеї;

визначення предметів асоціативного порівняння; визначення метафоричної аналогії; визначення метафоричного синтезу доменів.

Висновки

У процесі творчого метафоричного моделювання сучасної культури в середовищі благодатного співбуття у епістемічній вірі є надія стати Попутчиком на шляху як Нарцисиста (алегоричного іроніка), так і Мандрівника Совісті, залучаючи обох до діалогу концептуальних метафор «Дерево» («Піраміда»), «Різома», «Складка» і «Фрактал». Подолання «порожнечі» постмодерну в атопічній осциляції метамодернізму змушує рухатись вперед, на етапах алегоричного, тропологічного і есхатологічного осмислення буття. Отож, ми зобов'язані знати культуру. Вона дає «безневинну розвагу» у час духовно розслаблення і відводить душу від речей, негідних розумної особи. Утім, усі культурові компетентності – «від світу цього» і є характеристикою «не християнина, а джентльмена» (за Франком Хеллером). Вони не піднімають нас над природою і не допомагають нам стати бажаними Творцеві. Вони віддалені від Царства, як ерос, сторге, філіо – від агапе, а місяць – від сонця. Тобто культура є лише щабель в зростанні людини. І той, хто забуде, що культура – не більше, ніж ліки, яких потребує наша хвора душа, своєрідні «милиці», які можна відкинути лише після одужання – входження у Царство Отця, ризикує так і не помітити вищого діалогу, заради якого і була створена людина. Ідеологічні шуми можуть не дати йому розчутти запрошення до діалогу з Богом.

Список літератури

1. Флоровский Г.В. Вера и культура // Церковь и время. 2004. № 2. С. 92-118
2. Сто поезій / Райнер Марія Рільке / Пер. Мойсея Фішбейна. Київ: Либідь, 2012. 271 с.
3. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии /пер.с англ. С.А. Крылова. 2-е изд. Москва : Прогресс-Универс, 2003. 656 с.

4. Антология исследований культуры. Интерпретации культуры [отв. ред. И сост. Л. А. Мостова]. Санкт-Петербург: Барс, 2006. Т.1. 719 с.
5. Боеций С. Розрада від філософії. Київ: Основи, 2002. 146 с.
6. Эко У. Эволюция средневековой эстетики / пер. с ит. Ю. Ильина; пер. с лат. А. Струковой. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2004. 288 с.
7. Хейзинга Й. Осень Средневековья. Гл. XI. / сост., пер. Д. В Сильвестров. Москва: Айрис-пресс, 2004. 47 с.
8. Творения свт. Григория Чудотворца, епископа Неокесарийского/ Библиотека св. отцов и учителей Церкви. Москва: Паломник, 1996. 410 с.
9. Блаж. Єронім Стридонський. Творіння в 17 томах. Т.1. Київ: Типографія І. І. Горбунова. С.45-77
10. Св. Кирило Єрусалимський. Творіння. Київ: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2012. 326 с.
11. Фуко М. Герменевтика субъекта: курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1981-1982 году. Санкт-Петербург: Наука, 2007. С.7-39.
12. Элиаде М. Очерки сравнительного религиоведения / Мирче Элиаде. Москва: Ладомир, 2000. 448 с.
13. Мамардашвили М. К. Сознание и цивилизация: тексты и беседы. Москва: Логос, 2004. 271 с.
14. Ухтомский А. А. Доминанта. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 448 с.
15. Видгоф В. М. Метафорическое мышление в культуре: структура и специфика // Парадигма: очерки философии и теории культуры [под ред. М. С. Уварова]. Санкт-Петербург: Барс, 2005. С. 65-77.
16. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. Москва: УРСС Эдиториал, 2004. 256 с.
17. Лосев А. Ф. Бытие. Имя. Космос. Москва: Мысль, 1993. 958 с.

18. Cameron L., Randall. A Discourse Dynamics Framework for Metaphor // Theories of Metaphor in Discourse. Contemporary Theories of Metaphor. Open University Press, 2007. 226 p.
19. Deignan A. Conceptual Metaphor Theory // Theories of Metaphor in Discourse. Contemporary Theories of Metaphor. University of Leeds, 2006. 348 p.
20. Левин Ю. И. Структура метафоры. Москва: Языки культуры, 1998. 243 с.
21. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры // Теория Метафоры / под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. Москва: Прогресс, 1990. С. 358–386.
22. Grady J. Frenchick. Metaphor // The Oxford handbook of cognitive linguistics. Oxford University Press, 2007. P. 188–213

LITERATURE

УДК 82-304

КОНЦЕПЦІЯ РОДИННИХ ВІДНОСИН МАРТІНА ЕМІСА КРІЗЬ ПРИЗМУ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПРОЗИ

Жила Тетяна Богданівна

магістрант

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка

м. Дрогобич, Україна

Анотація

У статті проаналізовано родинні стосунки відомого англійського письменника Мартіна Еміса на основі його автобіографічної прози. Основну увагу зосереджено на стосунках з батьком та його другою дружиною Елізабет Джейн Говард, донькою Делайлою, спогадах про сестру Люсі та інших членів родини. Головним джерелом дослідження є роман “Досвід”.

Ключові слова: Мартін Еміс, родинні відносини, автобіографічна проза

Автобіографічна проза займає чільне місце у світовій літературі ХХ-ХХІ століть. До цієї теми звертались такі корифеї пера, як П. Акройд, Г. Свіфт, Ж. Дерріда, М. Бредбері, Дж. Барнс, Д. Лодж, К.Еміс, М.Еміс, М. Фуко.

Мартін Еміс – яскравий представник цієї епохи: талановитий письменник, критик, мовознавець, творча спадщина якого є дуже плідною. Серед найвідоміших творів автора: “Записки про Рейчел” (“The Rachel Papers”, 1973), “Гроші” (“Money”, 1985), “Лондонські поля” (“London Fields”, 1989), “Стріла часу, або Природа злочину” (“Time's Arrow: Or the Nature of the Offence”, 1991), “Вагітна вдова” (“The Pregnant Widow”, 2010), “Зона інтересу” (“The Zone of Interest”, 2014), “Всередині історії” (“Inside Story”, 2020) та багато інших. Три романи Мартіна вийшли друком у віці до 30 років, як свідчення великого успіху.

У високих літературних традиціях Великобританії творчість Мартіна помітно виділяється. Його книга “Досвід” (“Experience”, 2000), у якій переплетено трагізм і комічність в житті людини, майстерно відображено родинні відносини та особистісні переживання, викликала велику увагу засобів масової інформації. Головним чином, роман “Досвід” – це джерело автобіографічної інформації про самого автора та його сім’ю.

Друг Мартіна Еміса, романіст Джон Бенвіль, стверджує, що у його творах не гасне комізм, а метафори засліплюють; інтенсивність творчої специфіки знаходиться на рівні такого майстра стилю, як Дж. Апдайк [1, с.1]. Професор Ендрю Ловлес звертає увагу, що роман Мартіна Еміса є незвичайними мемуарами [2, с.1]. Джеймс Вуд писав, що ця книга не типова, не схожа на інші, своєрідна і цікава. Даючи відгук на роман Еміса, Вуд пише, що це спроба автора змиритися з істинами власного життя. Він називає цю книгу прекрасною і дивною водночас, зміст якої виявився геть неочікуваним [3, с.2].

У романі “Досвід” Мартін багато пише про батька, про спілкування з ним, про вплив Кінслі Еміса на становлення Мартіна, як письменника. “I do it because my father is dead now, and I always knew I would have to commemorate him” [4, с.7]. (Я роблю це, тому що мій батько помер і я відчуваю, що повинен відзначити його). Кінгслі Еміс, батько Мартіна, теж був відомим письменником, удостоєним світової слави.

Ось цитата із перших сторінок цього автобіографічного роману: “The intercessionary figure, the father, the man who stands between the son and the death, is no longer here; and it won’t ever be the same. He is missing. All that lives must die, passing through nature to eternity. My father lost his father, and my children will lose theirs, and their children (this is immensely onerous to contemplate) will lose theirs” [4, с.11]. (Батько – посередник, людина, яка стоїть між сином і смертю, і він не вічний, адже все змінюється. Його вже немає. Все живе мусить померти, подолавши шлях від природного до вічного. Мій батько втратив свого батька, і мої діти втратять колись свого, і їхні діти (якби важко не було це усвідомлювати) відповідно теж.) У цих рядках чітко простежується сум за

батьком та безсилля перед неминучістю долі. Смерть батька (1995 р.) була для Мартіна великою втратою. Одна з причин написання автобіографічного роману – втамувати біль цієї втрати та віддати шану батькові.

У романі розміщено багато діалогів з Кінгслі Емісом, суперечок, а також листів, які писав Мартін, будучи студентом, з Оксфорда. Він розповідав про своє навчання, іспити, про дівчат, питав порад. Варто зауважити, що листи, як правило, Мартін адресував до батька і його другої дружини Елізабет Джейн Говард (також відома письменниця), яку він любив і поважав. Читаючи “Досвід”, розуміємо, що Джейн Говард щиро піклувалася про пасинка, зрештою, саме вона спонукала його до навчання в університеті та літературної діяльності.

Через 22 роки Кінгслі і Джейн розійшлися, але Мартін продовжував спілкуватися з нею. У романі він визнає дещо дивним такого роду відносини: “...it is very difficult, it is perhaps impossible, for someone who loves his mother to love the woman whom his father left her for” [4, с.125] (... це дуже важко, це мабуть неможливо, для того, хто любить свою маму, любити жінку, заради якої твій батько залишив її). Мартін пише про депресію батька після обох розлучень. У романі він наводить фразу, якою батько розповів про свій стан: “... But you know it’s only half a life without a woman” [4, с.39]. (Але ти знаєш, що життя без жінки – це лише життя на половину”).

Батько і син Еміси завжди підтримували дружні стосунки – збирались на обіди і вечері, просто ходили в гості одні до одних, практикували спільні поїздки. Розлучившись із Антонією Філіпс, Мартін продовжував ходити по неділях до батька із своїми синами. А ще Мартін на сторінках роману неодноразово згадує про місця, які вони разом відвідували впродовж багатьох років.

Також Мартін розповідає про свої власні переживання після розлучення батьків, про глибокий сум за батьком у той період, коли він з братом та сестричкою Саллі залишились з мамою. Він згадує, що у нього було таке відчуття, наче світ втратив свої барви для нього . “The oppression didn’t appear to

originate from my own heart: the world was doing, subtracting clarity from things. We were almost comatose by the time my mother put us on the plane.” [4, с.60]. (Здавалося, що пригнічення не у моєму власному серці: це світ позбавляє чіткості речей. З тих пір, коли мама посадила нас у літак, ми були наче в комі).

Чимала частина роману присвячена його кузині Люсі Партінгтон. Люсі багато років вважалася тимчасово зниклою, поки не виявилось, що вона потрапила до рук серійного убивці. Мартін розповідає у “Досвіді” подробиці зникнення Люсі того злочасного вечора, коли вона пішла пізно ввечері на автобус і більше ніколи не повернулась. Він докоряє собі, за те що не застеріг сестру, пише про те, що у нього ще довго жевріли надії, що сестра знайдеться, розповідає багато ситуацій з дитинства, коли вони проводили багато часу разом.

З приводу втрати Люсі у його мемуарах знаходимо такі слова: “The death of Lucy Partington represents a fantastic collision. It is what happens when darkness meet light, when experience meets innocence, when the false meets the true, when utter godlessness meets purity of spirit...” [4, с.88] (Смерть Люсі Партінгтон репрезентує фантастичне зіткнення: це те, що трапляється, коли світло зустрічається з темрявою, досвід зустрічається з невинністю, брехня зустрічається з правдою, а очевидна безбожність зустрічається із чистотою духу).

Ще одна цікава тема з подробицями якої вирішив поділитися Мартін – це відносини із донькою. Спершу, у “Досвіді” Мартін наводить розмову з мамою, про те, що у нього може бути донька в результаті гламурного зв’язку з одруженою жінкою. Побачивши фото дворічної дівчинки, мама підкреслює її подібність з Мартіном. Зрештою, це виявляється правдою і вони зустрічаються, але на той час Делайлі виповнилось уже 19 років. Перша зустріч була глибоко хвилюючою, у Мартіна тремтіли руки і радісний щем наповнював серце. Він підтвердив слова мами, що донька – справді його копія “... hugs and kisses for the girl with my face” [4, с.230] (... обійми і поцілунки для дівчини з моїм

обличчям). Все життя Мартін зберігав фото маленької Делайли, яким також поділився на сторінках “Досвіду” поруч з іншими світлинами.

Мартін дуже втішився, коли його сини, Луїс і Джейкоб схвально відгукнулись на новину, що у них є зведена сестра. Він розповів їм історію Делайли, що у неї немає мами, і про те, як виявилось, що батько – насправді не її батько. А потім сказав, що справжній батько – це він. “Well boys, the real father is... me. – Good, they said” [4, с.277] (Добре, хлопці, справжнім батьком є... я. – Добре, відповіли вони). Незважаючи на те, що Мартін не брав участі у вихованні доньки, у них склалися теплі відносини. Не останню роль у цьому зіграла його друга дружина, письменниця Ізабель Фонсека, якій також вдалося побудувати хороші стосунки з Делайлою. В одному із своїх інтерв'ю Делайла розповіла, що в образі Ізабель зустріла маму: “My friendship with her has been one of the best and most supportive female relationships I have ever had: a mother, a friend and a confidante” [5, с.1] (Моя дружба з Ізабель була однією з найкращих в житті, які я коли не-будь мала: мама, друг і довірена особа водночас).

Відчуваючи “хаотичну і безглузду плинність світу” [6, с.84], Мартін своїми мемуарами намагається продовжити життя тих, кого вже немає, увіковічивши на папері пам'ять про них. Крім того, пишучи історію власного життя, він підкреслює непереборне бажання зберігати контроль над нею. Пошук істини, намагання зрозуміти глибину і заплутаність у відносинах, вплив обставин на мотивацію людської поведінки – це те, що доносить до читача у своїх творах Мартін Еміс.

Автобіографічний роман “Досвід” – самобутня книга з широкою проблематикою про особисті переживання, родинні відносини, здобутки, втрати і надії письменника, а її автор – один із найвизначніших письменників Великої Британії.

Список літератури:

1. Neil Vickers. The body in Martin Amis's Experience (2000). Taylor and Francis Online, 2016, p.1459-1480 .
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0950236X.2016.1237986>

(дата звернення: 15.04.2022)

2. Andrew Lawless. Martin Amis and Experience. Three Monkeys Online/
Alternative magazine/ December, 2016.

<https://www.threemonkeysonline.com/martin-amis-and-experience/> (дата звернення:
02.02.2022)

3. James Wood. The Young Turk. The Guardians. – May 20. – 2000.

<https://www.theguardian.com/books/2000/may/26/martinamis> (дата звернення:
03.03.2022)

4. Martin Amis. Experience. A. New-York: Vintage, 2001. 401 p.

5. Delilah Jeary: My stepmother brought me close to the father I never
knew: Wicked stepmums? Not so, says Martin Amis's lovechild... they can be the
glue that holds families together. Mail Online. 17 September, 2013. URL:
[https://www.dailymail.co.uk/news/article-2423025/How-stepmother-brought-close-
Martin-Amis--father-I-knew.html](https://www.dailymail.co.uk/news/article-2423025/How-stepmother-brought-close-Martin-Amis--father-I-knew.html) (дата звернення: 01.03.2022)

6. Martin Amis. The Information. London: Harper Perennial, 1996. 384 p.

POLITICAL SCIENCES

УДК: 323.281

CYBERTERRORISM AS A THREAT TO NATIONAL SECURITY OF MODERN STATES

Morokhovets Valeriia

Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Annotation: The concept of cyberterrorism has been widely discussed in the media. The danger of terrorism turned out to be greater than expected, and the functions of cyberterrorism have expanded incredibly due to the spread of the World Wide Web. Computer terrorism began to be a real socially dangerous threat to humanity, compared even with nuclear or chemical weapons, and the degree of danger, due to its novelty, is not up to end understood and studied. The experience of the global community in this area testifies to the undoubted vulnerability of each state, especially since cyberterrorism has no state borders, a cyberterrorist is equally capable of threatening every information system, which is located anywhere on Earth.

Key words: political extremism, cyberterrorism, threat, destabilization, cybercrime, violence, information security.

About the dangers of cyberterrorism began to be spoken about in the early 1990s when the world there has been an increase in the use of the Internet, intensified discussions about the genesis of society and the formation of its new stage - the informational one. Even then, experts began to calculate the potential threats associated with the use of cyberspace. A report from the US National Academy of Sciences pointed out that a terrorist in the future, using information and communication technologies, will be able to inflict more damage «with a keyboard than with a bomb» [3, P. 7].

In 1998, FBI officer Mark Pollitt proposed that «cyberterrorism is the premeditated, politically motivated attack against information, computer systems, computer programs, and data which result in violence against noncombatant targets by sub national groups or clandestine agents» [2, P. 9].

XXI Century characterized by rapid scientific and technological progress, which, in general, has a positive effect on the development of all spheres of life of the world community. However together with the positive impact of scientific and technological progress, very rapidly new risks are emerging. The number of Internet users is constantly growing on «Internet». There are over 200 million in North America and over 100 in Europe. Nowadays, the Internet covers the entire globe, since using new information technologies it is possible to connect to the network from anywhere in the world.

With the advent and development of personal computer technology, cybercrime is also emerging, which is associated with electronic data processing, including cyberterrorism. Currently, there are no reliably secure networks, any network can be hacked, it just takes time. The information arsenal of cyberterrorism consists of information viruses, logical bombs, and commands that are built into the program and work at a certain time necessary for the terrorist. At present, it can be concluded that the Internet is used as a tool for the dissemination, propaganda, and transmission of information to commit crimes. So, for example, recent years have been a time of turbulent activity by jihadists and, in particular, their supporters on Twitter. Dozens of official accounts functioned in social networks, both of the leaders of the organization and various departments or representative offices.

It should be noted that the reasons that contributed to the emergence of cyberterrorism are the same as for all types of terrorism. These include contradictions in the economic, political, and social spheres, a decrease in the effectiveness of protective mechanisms in the spiritual life of society, a sharp drop in the standard of living of the population, the deformation and crisis of power, the spread of the ideology of intolerance and violence, etc. Terrorism is fueled by fanatical and radical ideas.

The development of technological infrastructure, the computerization of the state, and the use of large databases have undoubtedly had positive results for the future of any country. But the global information network has opened up a colossal potential for the anti-social hostile activities of terrorists. They began to actively explore new opportunities. This is its availability, the complete absence or minimal control, low financial costs, anonymity of communication, and the almost instantaneous transmission of information to a huge number of people. Cyberspace has changed the concept of territorial boundaries, which allowed cyberterrorists, being within one state, to carry out their actions about the population, material objects, and information of any other states being far from the crime scene.

To date, the issue of computer lawlessness and cyberterrorism has gone beyond the control of law enforcement agencies and can turn into a significant state and international problem. As a result, it is necessary to fix at the legislative level the obligations of state structures to develop and the introduction of technical, legal, and organizational measures that provide computer networks with protective mechanisms.

The threat of cyberterrorism affects most powers, so states need to cooperate in the fight against cyberterrorism. The problem of cyber terror is being considered by international bodies and some organizations: the UN, Council of Europe, International Organization of Experts, Interpol. A significant place in the coordination of efforts in this direction is occupied by the UN and, first of all, its main bodies: the General Assembly, the Security Council, as well as multifaceted various informal partnerships.

Within the framework of the UN and other entities, several international legal documents on combating cyberterrorism have been adopted. In 2001, the Council of Europe adopted the Convention on cybercrime, which was signed by such highly developed countries as the United States, South Korea and Japan. The Convention defines a list of crimes committed in the information sphere, against information resources or using information methods and recognizes them as cybercrimes. In particular, illegal access, illegal interception, data interference, system interference,

forgery and information technology fraud, attempt, complicity, or provocation to commit a crime [1, p. 3-5].

Cyberterrorism threatens computer control systems critically important objects of the state, and violation or termination of activities, which may lead to loss of control of the country, therefore, is a direct threat to the national security of the state. These include nuclear, chemical, biological hazardous objects, infrastructure (social, transport, engineering, etc.), objects of state power and administration, information and telecommunications complex. To carry out a cyberattack terrorists can use computer viruses, hack computer systems to gain access and steal information, organize the leakage of secret data, and actively influence the remote servers of organizations. Experts note the increased professionalism, preparedness, and technical capabilities of terrorists.

In terms of the scale of possible destruction, attacks on the information protection system of nuclear power plants are the most dangerous. The first recorded cyber attack the 1994 incident at the Ignalina NPP can be considered a similar object. The Titan computing system serving this station gave the wrong command to the robots working on the system for supplying nuclear fuel to one of the reactors. Almost immediately, a message came from unidentified persons that the nuclear plant would be blown up if a certain defendant was sentenced to the death penalty. Thanks to the prompt and timely response, the work was stopped.

Another cyber attack on nuclear power facilities was registered in 2010 in Iran when the STUXNET computer worm affected the operation of nuclear centrifuges. Uniqueness and danger hacker development was that for the first time the virus was able to destroy the infrastructure of the object at the physical level.

Scientific and technological achievements, advances, innovations, and innovations that hastened the onset of globalization, as well as the growth of labor productivity, is used by individuals or groups as a means of terror. Computer terror is capable of leading to mass disorganization and destabilization. It is important to note that the consequences of cyberterrorism can be much more extensive, than even the results of the use of explosive devices by terrorists. An example of this situation can

serve as a statement when in 2017 around the world the large-scale cyber-attack using the dangerous WannaCry virus. Unknown attackers attacked a large number of computers and demanded payment for access to user files. Tens of thousands of computers around the world have been attacked by cyberterrorists. Many large companies around the world have suffered serious financial losses due to this attack, and some of them had to completely update information and technical resources since the existing ones at that moment were either destroyed by the virus or did not have the necessary protective features.

The danger of cyberterrorism lies in the fact that they direct their anti-social activities to injection of social tension, fear, destabilization of the situation, discredit of official power. In addition, it is aimed at undermining the public's confidence in the institutions of power, discrediting them, and destabilizing public order. Terrorists pose a threat to the spiritual and cultural life of society and its moral component. Internet is used by terrorists to destroy the values traditional for society, ideology, and way of life, with the aim of advertising and planting new destructive patterns of behavior, propaganda of terrorist activities, violence, cruelty, and a hostile worldview. A computer virus can regenerate into a social virus, contributing to the radicalization of social relations, initiating irreparable damage, and threatening the national security of the state. In addition, cyberterrorism, using the ability to infiltrate the system code and other software products of various states, threatens international relations, causing tension. Thus, the threat of cyberterrorism consists of informational, technical, political, psychological, and ideological influences on society, the state, and interstate relations.

Special sites, forums, and chats appear on the Internet, through which terrorists carry out their destructive activities. Cyber terrorist websites contain information about the history and goals of the organization, biographies of leaders, their appeals, reports on practical activities, criticism of political regimes, state policies, etc. For clarity and attractiveness of the site, they use photos (often with animals), videos and presentations, songs posted, and poems containing an idealized image of «heroes». Terrorists use modern propaganda tools — filmed scenes of violence. The shots that

spread all over the world produced a strong psychological effect, were aimed at intimidating people, and were an attempt to put pressure on decision-making by the authorities. Terrorists also post amateur video clips and professionally staged films that set out the requirements and ideological principles of the terrorist group. Using the possibilities of cyberspace, they are trying to impose their ideology and values, justify their activities, advertise their lifestyle.

A characteristic feature of cyberterrorism in the information network is its mobility. The speed of the disappearance of old sites and the emergence of new sites is rapid. By changing their address and changing the format, the terrorists leave the antisocial content. Today, all active terrorist organizations have their websites. They are multilingual and designed for a multinational audience.

An analysis of the goals, content, and features in the choice of methods of terrorists' destructive activity makes it possible to systematize terrorist sites into several groups. Websites promoting the ideology of terrorists (jihad, fighting with «infidels», etc.); sites calling for terrorist actions, promoting ethnic hatred and intolerance; sites inciting xenophobia based on national or racial intolerance. To a separate group, it is possible to single out training sites containing various kinds of instructions for preparing, coordinating, and carrying out a terrorist action.

The sites of the first group promote the views and values of terrorists, which, thanks to the Internet, can spread uncontrollably and everywhere. The second and third groups of terrorist sites specialize in incitement of interethnic relations, destabilization of public order, containing threats against official authorities, etc. Training sites are designed to train recruits and recruit new candidates. The learning process includes the selection of the object of a terrorist attack, calculation of forces and means for its implementation, determination of the costs of the required operation, etc. When planning a cyberattack, terrorists use information from the Internet. For example, in the Google Earth Internet project, there are freely available accurate images of the earth's surface, where vital objects of all states are indicated in detail. Websites contain detailed information on manufacturing explosives and weapons from improvised means and methods of penetration into websites of

government agencies, hacking of postal addresses, etc. Much attention is paid to the psychological preparation of recruits. Sites have detailed information on how to get to terrorist camps. Thus, terrorist websites serve as remote training bases for military sabotage training of terrorists.

As a rule, cyberterrorist websites are colorful and bright, to attract the attention of network users, have a simple navigation system that allows a person with ordinary computer skills can easily find the information. It's believed that the terrorists managed to learn from the experience of professional journalists, content managers, artists, and media designers, and at the same time, it's admitted the presence of highly professional personnel among them. Information on the sites is placed in the form of news feeds and analytical materials, and the headlines can be in the form of sensation.

For propaganda and financial support, terrorists distribute various souvenirs (baseball caps, t-shirts, flags, badges, videos, fridge magnets, key chains, streamers, banners, multimedia products, video games). In particular, the terrorists of the Islamic State, aware of the popularity of computer games among young people, place them on their sites.

The Internet is actively used to collect and extort money to support a terrorist organization. In particular, experts point to the website of the Iranian Republican Army, which has a special section where donations are collected.

The question arises: who is anti-social information directed on the network, and what is the Internet audience of cyberterrorists? Experts offer a classification into three groups. For example, G. Weimann singled out «current and potential supporters», «international public opinion», including foreign journalists, and «enemy publics» (citizens of the states against which the terrorists are fighting) [4, p. 4-5]. The presented classification is convincing, generally reflects the specifics and features of the destructive activity of cyberterrorism. However, attention should be paid to the integration into an independent group of all journalists. Terrorists resort to the deliberate use of the professional qualities of journalists, as distributors of information. Social networks and other similar resources on the Internet are actively

used by terrorists to post materials intended to be distributed by journalists through mass information.

Thus, cyberterrorism is a large-scale and multifaceted social a dangerous phenomenon, both for the entire world community and individual states. Effective fight against transnational computer crime and terrorism is a key element in ensuring security, and not only in terms of combating cyberterrorism, but also in real counteraction to new forms of terrorism and organized crime. Organization of effective cooperation with foreign states, their law enforcement agencies, and special services, as well as international organizations whose task is to combat cyberterrorism and transnational computer crime would be the best solution to this problems.

Also, the main priority area is the improvement of the legal regulation of electronic security following the current international standards and the Council of Europe Convention on Combating Cybercrime. Both the national legal systems of individual states and international regulations governing legal relations in related information areas need improvement.

Thus, high-tech terrorist actions of the new era are capable of producing a systemic crisis for the entire world community today and jeopardizing the existence of certain regions of the world, which was not typical for traditional terrorist acts. It is impossible to completely overcome the problems of cyberterrorism. However, through effective international cooperation, states will be able to prevent the major negative consequences of cyber attacks. With the intense development of information technologies, it is also necessary to actively develop their legal regulation, taking into account the threats of their use for criminal purposes, including international scale.

References

1. Council of Europe, Convention on Cybercrime, 23 November 2001. URL: <https://rm.coe.int/1680081561> (date of access: 04.05.2022)
2. Mark M. Pollitt, Cyberterrorism — fact or fancy?, Computer Fraud & Security, Volume 1998, Issue 2, 1998, Pages 8-10.

3. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 1991. *Computers at Risk: Safe Computing in the Information Age*. Washington, DC: The National Academies Press. URL: <https://nap.nationalacademies.org/read/1581/chapter/3> (date of access: 04.05.2022)
4. G., Weimann. "Virtual Terrorism: How Modern Terrorism Uses the Internet." *Journal of International Security Affairs* (2007). URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/sr116.pdf> (date of access: 04.05.2022)
5. Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. URL: <http://www.jstor.org/stable/422690> (date of access: 04.05.2022)
6. Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism URL: <https://www.refworld.org/pdfid/49f5d9f92.pdf> (date of access: 04.05.2022)

МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ У МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТАХ

Котеньова Інна Юрївна

магістрант

ОП «Міжнародні комунікації/міжнародна журналістика»

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

Яковець Анатолій Володимирович

доцент кафедри міжнародних медіакомунікацій
і комунікативних технологій

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, PhD
Київ, Україна

Анотація

У статті медіа постають головною зброєю у веденні інформаційних війн як всередині держави, так і за її межами. За допомогою медіа можна маніпулювати громадською думкою, впливати на прийняття важливих стратегічних рішень в зміні геополітичних кордонів, впливу без застосування реальної зброї. Сьогодні не так важливо мати численну армію або велику територію, достатньо лише володіти низкою потужних засобів масової інформації. Міждержавне протистояння може відбуватися у торговій, економічній, політичній та військовій сферах.

Ключові слова: медіа, інформаційна війна, міжнародні конфлікти, маніпуляція, симультанність, пропганда.

Вступ

Для сучасних медіа поняття «інформація» є найважливішим, бо саме через збирання, оброблення та розповсюдження інформації проводиться професійна журналістська діяльність. Знання є не чим іншим, ніж

скомпонована інформація за певним алгоритмом. Тому ми можемо провести лінію інформація – знання- ціннісний світ.

Питання ролі медіа в умовах міжнародних конфліктів є дуже актуальним і потребує глибокого осмислення, оскільки медіаресурси можуть суттєво впливати не тільки на сам конфлікт, а й на постконфліктне існування держав.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз інформаційних впливів, ролі мас-медіа в умовах міждержавних протистоянь у сфері економіки.

Об'єктом дослідження є феномен використання медіа у веденні інформаційної війни між державами.

Предметом дослідження є роль медіа у торговому конфлікті між США та Китаєм

Наукова гіпотеза. Ця робота є аналізом інформаційних засобів та прийомів які застосовуються такими державами як Китай та США з метою отримання лідерства на міжнародній економічній арені. Політична боротьба за світове економічне лідерство між двома країнами є жорсткою, що знаходить своє відображення у інформаційному висвітленні цього конфлікту в світових ЗМІ. Проаналізувавши особливості інформаційного протистояння, можна стверджувати, що обидві країни використовують методи, які шкодять населенню обом країнам. Інформаційні блокади, дезінформація і багато інших прийомів, що застосовуються обома опонентами один проти-одного мають неабиякий вплив на позиціонування цих країн у сучасному світі.

Ми живемо у світі медіа – систем масових комунікацій, що швидко поширюються, у світі "інформаційного вибуху" (за визначенням канадського соціолога М. Маклуена), основними характеристиками цього світу є хаотичність, безмежність і надмірність. У зв'язку з цим соціальні зв'язки стають ускладненими і моделі постсучасної ідентичності, змушують ще раз звернутися до "розуміння медіа", його ролі в суспільстві, та його передісторії.

Загалом, поняттям «масова комунікація», називають зв'язок, повідомлення, спілкування, передачу інформації, що розрахована на масову

аудиторію. Найчастіше за допомогою поняття "масова комунікація" описують процес виробництва та доведення повідомлень до аудиторії різноманітними засобами.

Розрізняють дві базові моделі масової комунікації:

– "передавальну" або "трансмісійну", коли масова комунікація розглядається перш за все як процес передачі інформації (часто односпрямований) від передавача до приймача,

– "символічну" – коли масова комунікація визнається актом спілкування, певним "символічним" обміном, в який передаюча і сприймаюча сторони включені більш-менш однаково.

Досліджуючи явище МК, необхідно звернути увагу на такі моменти: по-перше, найчастіше "відправник повідомлень" є частиною організованої групи чи соціального інституту.

Відповідно, масова комунікація є діяльністю, що заснована на правилах і нормах, а також на розвинутому контролі за їх використанням; по-друге, індивід, як сприймаюча сторона, виступає представником певної групи, з властивими їй загальними характеристиками; по-третє, канал повідомлення являє собою технологічні системи розповсюдження інформації, що включають в себе важливі соціальні компоненти, зокрема суспільні норми, традиції та звичаї.

Досліджуючи медіа, як про засіб масової комунікації, перш за все, слід розрізняти новітні та традиційні. До традиційних медіа відносять пресу, радіо і телебачення. Часто новітні медіа ототожнюють з новими, але між цими поняттями є суттєва різниця. Новими називають новостворені медіа, а новітні медіа мають три базові складові: цифровий формат, інтерактивність і мультимедійність. Таким чином, можна дійти до висновку, що новітні медіа використовують сучасні технічні можливості аби продукувати контент та утримувати аудиторію. Наприклад, контентом новітніх медіа може бути відео, онлайн-радіо, телевізійна трансляція, анімація, звукове оформлення, та, власне, текст. Для визначення таких медіа часто вживають термін - «конвергентні».

Наприклад раніше радіо можна було тільки слухати за допомогою радіоприймача, але сьогодні не тільки розширилися можливості як і на чому слухати радіо, а й тепер можна дивитися радіо. У радіостудіях стоять веб-камери, через які кожен бажаючий може дивитися онлайн трансляцію у мережі інтернет. З'являється парадоксальний вислів «я дивлюся радіо». Саме конвергентність стає основною ознакою сучасних медіа.

Від традиційних новітні медіа також вирізняє користувацький контент. Новітні медіа – повністю відкриті для читача, взаємодіють з ним та надають їм можливість створювати та модифікувати зміст повідомлень. На відміну від традиційних мас-медіа, де комунікація здійснюється за схемою «від одного до багатьох». До таких медіа слід віднести:

- Video-on-Demand (відео на замовлення) та Audio-on-Demand (аудіо на замовлення) - система індивідуальної доставки споживачу за його запитом фільмів, телепередач, іншого контенту за допомогою Інтернет (наприклад, сервіси YouTube, iTunes; в Україні - інтернет-кінозал компанії Star Media);

- Catch-Up TV (різновид Video-on-Demand) – це такий тип інтернет-сервіси, які дозволяють переглядати телевізійний матеріал протягом певного обмеженого періоду часу, що відбувається за здійсненням телевізійної трансляції програм. Варто звернути увагу і на:

- соціальні мережі: Facebook, Instagram, Foursquare;
- блоги, включаючи підкасти та відеоблоги;
- мережі мікро-блогів: Twitter, Tumblr ;
- онлайн-медіаплеєри:
- фотосервіси: Picasa, Flickr.

На сьогодні медіа розглядається як комплексний засіб освоєння людиною навколишнього світу в усіх його аспектах.

Якщо розглянути сучасні медіа в рамках класифікації по каналу сприйняття, то під ними розуміються ті цифрові медіа, які роблять можливим мультимедійність - інтеграцію різних медіа в комп'ютерне подання - гіперпосилання, нелінійний текст; інтерактивність та моделювання. Сьогодні до

електронних медіа відносять: радіо, ефірне, кабельне, супутникове телебачення, відео, комп'ютерні мережі та ігри.

Щодо соціальних функцій сучасних медіа, то їх існує безліч, вони постійно змінюються, тому що змінюється сам предмет. В цілому як аналіз класифікацій сучасних медіа та їх змістовних характеристик С.І. Даниленко, Я.М. Засурського, Г.Г. Почепцова, Є.П. Прохорова, А. Саркіяна, А.В. Федорова, Л.Н. Федотової, А.В. Яковця та ін. дозволяє розділити функції медіа на наступні основні групи:

- інформаційна: повідомлення про стан справ, різного роду факти і події;
- аналітична (оцінна, функція критики): часто виклад фактів супроводжується коментарем до них, їх аналізом та оцінкою;
- пізнавально-просвітницька (освітня): передаючи різноманітну культурну, історичну, наукову інформацію, мас-медіа сприяють поповненню фонду знань своїх читачів, слухачів, глядачів;
- морально-виховна: медіа відображають морально-естетичні пріоритетні зразки суспільної поведінки, принципи моральності та естетичного смаку, уявлення про добро і зло;
- функція впливу (ідеологічна, соціально-управлінська, регулятивна): медіа впливають на погляди і поведінку людей, особливо в періоди так званих інверсійних змін суспільства або під час проведення масових соціально-політичних акцій;
- гедоністична (рекреаційна, естетична): спрямована на забезпечення дозвілля, приємного проведення часу, відпочинку, відновлення сил, задоволення естетичних потреб аудиторії.

Часто медіа можуть викликати негативні соціальні тенденції. В даному випадку мають місце такі девіації функцій медіа:

- велика кількість інформаційних потоків призводить до дезорієнтації особистості;

- схильність до крайнього негативізму, що є причиною різних фобій, або до зайвого оптимізму і прикрашання подій, що, в свою чергу, може викликати фрустраційні ефекти, дисфункції очікувань і розчарування;
- патологічна залежність від певних жанрів, демонстрованих медіа засобами: новин, серіалів, кримінальної хроніки і сенсацій;
- масовізація культури і, як наслідок, зниження планки духовних потреб і створення помилкових ідеалів і героїв.

Зміст процесів масової комунікації складає соціальна інформація, але лише та її частина, яка передається за допомогою мас-медіа. Масова комунікація, крім змісту, тобто соціальної інформації, містить у собі ще процеси інформаційного обміну, технічні засоби та багато іншого.

Основне завдання масової інформації — відобразити дійсність. До того ж, тут дуже важливими є як об'єкт, так і суб'єкт відображення. Тобто зміст інформації залежить не тільки від об'єктивної реальності, але й від того, на яку аудиторію спрямована комунікація. Треба додати до цього списку також настанови комунікатора, характер комунікаційних каналів.

Специфіка масової комунікації багато в чому залежить від каналів її передавання. На радіо і телебаченні інформація передається набагато швидше, ніж за допомогою друкованого слова. Але преса має велику перевагу — тут можна перечитати повідомлення, повернутися до нього. Телебачення теж має свої особливості. Відеоряд, що створює ефект присутності, значно збільшує ефективність масової комунікації, тим самим заворює глядача. По-особливому для кожного комунікаційного засобу відбувається й трансформація інформації [1].

Інтернет загалом і соцмережі зокрема значно розширили можливості людей бути більш поінформованими споживачами медіа-контенту та приймати участь у його творенні, більш того, інтернет, здавалося, сприяє плюралізму думок, оскільки людина бачить, що про ту чи іншу тему думають інші, вивчає розмаїття позицій і має змогу подивитись на проблеми з різних точок зору.

Гіперпосилання, які часто використовують сучасні інтернет видання та різноманітні сайти, дають можливість читачу перейти на перше джерело лише одним натисканням.

Завдяки особистої участі людини у створенні інформаційних контентів, у читача виникає ілюзія перевіреності та достовірності інформації та фактів. Задіяність суб'єкта в активному інформаційному процесі є одним із факторів, що може пояснити впливовість сучасних новітніх медіа.

Другим фактором є соцмережі які змінюють стандарти роботи з інформацією як для споживачів, так і для професійних журналістів. Доступність, швидкість, зворотній зв'язок сформував із соціальних мереж формат нових медіа.

Від тепер кожен бажаючий може стати виробником контенту, створити власний блог, або ж стати лідером думок. Новітні медіа намагаються не відставати від принципів так званої партисипативної журналістики.

Традиційні медіа також шукають виходи на аудиторію через соціальні мережі і підлаштовують власний контент під нові звички медіа-споживачів.

Відкриваючи стрічку фейсбуку, ви, маючи власну думку, бачите і позиції опонентів, вивчаєте їх, вступаєте в дискусії, у яких народжується істина. Так виглядає фейсбук-утопія для пересічного користувача, але реальність дещо інакша. Раніше можна було подивитись на реальний світ через коментарі на сторінках медіа. Але, зараз дискусії з сайтів медіа переміщуються до соцмереж – на ФБ-сторінки цих самих ЗМІ або їхніх найпопулярніших авторів. Ми можемо безпосередньо подивитися на людину, яка написала коментар під постом, перейшовши на її особисту сторінку у соцмережі.

Сильною стороною традиційних медіа були професійні стандарти журналістики, відповідальність автора за приведені факти. Соцмережі не вимагають ні професійної освіти, ні професійної відповідальності за якість інформаційного продукту. Тому постає питання не тільки про «власність» наших думок, але й про об'єктивність та якість інформації.

Особливого значення набуває питання, чи реальні ті люди, лідери думок, які пишуть захоплюючі пости і пропагують ту чи іншу позицію, чи це спеціально навчені люди «згори» або боти, які прагнуть затьмарити нам розум?

Наразі, завдяки сучасним технічним засобам, будь хто може створити будь який «гарячий» репортаж чи зняти «ексклюзивні» кадри і залити їх в мережу без всякої їх відповідності до об'єктивної реальності. Це породжує величезні можливості застосування соціальних медіа в різних піар- та пропагандистських кампаніях різних кольорів.

В сучасних медіа складно говорити про першість надання інформації через величезну кількість репостів, що створює складності застосування механізму захисту авторських прав. Права на пріоритет та повагу читаючої публіки, які були раніше у традиційних медіа перехопили соцмережі.

Фахівці відзначають, що медіа намагаються адаптуватися під споживача нового формату, але це не йде на користь самому контенту. Текстові публікації стають дедалі коротшими, молодша аудиторія взагалі втрачає здатність сприймати текстовий контент, перемикаючись на картинки і відеоблоги [2].

Офіційні заяви високоповажні особи дають не тільки за трибуною, або через прес-службу, а й виклавши пост у Twitter, Facebook чи Instagram.

Явище, коли політики використовують сучасні інструменти на кшталт твіттеру і в такий спосіб інформують про події у режимі реального часу, а також миттєво реагують на те, що відбувається у світі, отримало назву «твіттер-дипломатії, та стало електронною формою публічної дипломатії.

Президент США Барак Обама завів аккаунт в Twitter в 2007, що і дало поштовх для розвитку цифрової дипломатії в соціальній мережі Twitter.

Наразі цей аккаунт налічує понад 100 мільйонів читачів. Справжній прорив в твітдипломатії зробив Дональд Трамп після того, як в січні 2017 вступив на посаду президента США. Часом недипломатичні публікації Дональда Трампа бентежать уряди багатьох країн, так, наприклад, щодо лідера Північної Кореї Кім Чен Ина Дональд Трамп вжив вислів «маленька скеля» («little rocket man») [3]. Президент США використовує свій особистий аккаунт

для політичних заяв частіше, ніж офіційний акаунт. Особливістю його постів є перехід на особистісне ставлення, звернення до конкретних політиків, а не до урядів держав.

Сьогодні Youtube вважають найбільшим відеосервісом, слоганом якого звучить, як „Поширюй себе” (“broadcast yourself”), що вказує на його соціальну зорієнтованість. Дехто Youtube називає „сховищем відео матеріалів людства”. Бо все, що приносять користувачі на сайт – це відео, яке вони знімають самостійно. Це не тільки спосіб поділитися своїм відео публічно, ще це спосіб забобляння грошей, а саме головне – це величезний онлайн носій інформації, до якого мають доступ усі – хто має інтернет. І останній фактор робить цей ресурс над потужним, оскільки на Youtube можна дивитися не тільки кліпи та смішні відео про тварин, а й у повторі переглядати випуски новин, заяви і виступи цікавих особистостей та політичних діячів, підписуватися на різноманітні канали, блоги, тощо.

Отже маючи такий вибір медіа ресурсів ми - споживачі, дійсно стаємо настільки поінформованими у тому, що відбувається у світі, чи це лише ілюзія, яку створюють для споживачів контенту?

Важко переоцінити ту роль, яку відіграє інформація в розвитку сучасного суспільства. Можна без перебільшення сказати, що сучасне суспільство — інформаційне. Інформація дає можливість людству активно працювати з природою, допомагає інтегрувати людські зусилля у різних видах діяльності. Тепер інформація стала основним ресурсом людства, базою соціального і технічного розвитку.

На сьогодні проблеми інформації є одними з найпопулярніших у науці. Після створення теорії інформації посилення на неї можна побачити у працях науковців найрізноманітніших спеціальностей.

Треба зауважити, що інформація — глобальна проблема сучасності, бо передусім від неї залежить успішний розвиток суспільства. Крім того, інформаційна взаємодія різних груп людства — найважливіша форма соціальної взаємодії. Інформаційний фактор в останні роки викликав чимало

революційних змін. Тепер увесь світ залучений в єдину інформаційну систему, до того ж вона працює, фактично, в режимі реального часу. Інформація для людства не лише умова, чинник певних подій, змін, але й стимул до дії. Дезінформація та інформаційний хаос викликають почуття невпевненості й безсилля. Велику роль у самопочутті суспільства відіграє також ступінь задоволення потреби в інформації. В нездоровому суспільстві зазвичай відчувається, так званий, інформаційний голод.

Не викликає сумніву, що інформація, якою обмінюються члени суспільства, обов'язково пов'язана з відбиттям реальності. Ще Н. Вінер розумів під інформацією позначення змісту, отриманого із зовнішнього світу в процесі пристосування до нього людини.

Взагалі, в людському суспільстві інформація відіграє все важливішу роль. Деякі науковці вважають, що за своїм обсягом і важливістю інформація — продукт, який можна порівняти з усіма іншими продуктами нашої цивілізації. Від її запасів і впорядкованості залежить розв'язання тієї чи іншої проблеми.

Але постає проблема споживання інформації. Людина не може охопити й частки того потоку, який проходить щодня різними інформаційними каналами. Цю проблему можна розв'язати лише через упорядкування інформації, її сортування і спеціалізацію, внутрішню селекцію та самостійний добір людиною.

Взагалі, поняття «інформація» в практичній журналістиці найчастіше пов'язують з висвітленням новин. За канонами журналістики, вони мають відповідати на 5 «W», це запитання, які починаються з цієї літери на англійській мові: «Хто?», «Що?», «Де?», «Коли?», «Чому?».

Засвоєння поданої у масмедіа інформації, змінює напрям розвитку думки людини, її знань та мислення. Саме тому дуже часто ЗМІ використовують як зброю у конфліктах. Мова йде не тільки про політичні та економічні протистояння в країні, а це переходить на міжнародний – міждержавний рівень.

Засоби масової комунікації мають активний вплив на формування громадської думки. Також ЗМК сприяють прийняттю конкретних рішень в

політичних ситуаціях, відіграють значну роль у формуванні свідомості громадян. Саме процеси демократизації суспільства поряд зі стрімким науково-технічним прогресом, розвитком інформації сприяють тому, що засобам комунікації приписують роль «четвертої гілки влади» [3]. І це не випадково, адже в умовах сучасного розвитку глобального інформаційно-комунікаційного простору засоби масової інформації (ЗМІ) виступають активним чинником світових трансформацій.

У сучасному суспільно-політичному просторі медіа відповідають за інформаційне забезпечення, інформування громадськості про найбільш значущі процеси і явища, про позицію й дії влади, спрямовані на вирішення проблем, виступають гарантом демократизації світу.

Якщо взяти до уваги регіони, де переважно держави із тоталітарними та авторитарними режимами, де мас-медіа не можуть вільно і об'єктивно висвітлювати існуючу ситуацію, а покликані лише відображати інтереси правлячих еліт, то саме в таких регіонах конфлікти переважно характеризуються тривалим протіканням та складністю вирішення. Оскільки інформація, яку передають медіа, зазвичай суттєво відрізняється від поданої в межах регіону та поза його межами, це суттєво ускладнює ситуацію із перелаштуванням думок соціуму.

У країнах зі слабкою демократією роль медіа як рушійної сили соціальних трансформацій менш значуща через контроль держави щодо інтернету. Ми можемо говорити про цензуру і заборону вільного інформаційного простору в Китаї та РФ.

Американський дослідник комунікаційних процесів В.Вівер зауважує, що виконання основних функцій медіа -інформування, у різних країнах залежить більше від політичного режиму, ніж від культурних, організаційних чи особистісних чинників.

Існують застереження щодо ролі медіа, як стабілізуючого чинника у політичних протистояннях у процесі інформаційного обміну. Головний фактор визначення впливу ЗМІ полягає у тому, чи можуть вони змінити сталі уявлення

суспільства про події, особливо коли передається нова візуальна інформація або коли інформація постійно повторюється протягом тривалого періоду часу. Найдраматичніший приклад – зміна американської громадської думки про війну у В'єтнамі в 1965–1969 рр. Війна у В'єтнамі була не тільки першою війною, програною США, цей конфлікт був ще й чи не першою телевізійною війною [4]. Надзвичайно важливим у такій ситуації є ґрунтовний аналіз висвітлюваної інформації і врахування наслідків, до яких ця інформація може призвести. Адже зміна сталих упереджень громадян може бути використана із стабілізуючою метою, і медіа стають тоді головним інструментом.

Так увійшов стійкий вираз «Ефект CNN» - різке зростання впливу медіа, охоплення широкої аудиторії під час кризових ситуацій в країні або світі. Не в останню чергу цей феномен пояснюється і ефектом присутності (*симультанність*), які створюють прямі репортажі з місця подій. Не виходячи з дому, глядач може опинитися в епіцентрі подій.

Роль цілодобових новин на міжнародному рівні досягла нової стадії, коли в 1991 році США провели проти Іраку операції "Буря в пустелі", яка висвітлювалася в прямому ефірі, ставши першою важливою подією подібного роду і змінила сприйняття і подачу новин [5].

На вплив новин на суспільну свідомість, включаючи політичних лідерів, з боку медіа писав відомий філософ постмодерну Жан Бодрійяр в своєму нарисі "Війни в затоці не було", де висловив думку, що маси дізнавалися про конфлікт на Близькому Сході переважно з екранів телевізора, відповідно, їх уявлення про війну необов'язково відповідали в точності тому, що відбувалося в той час в Іраку. І безумовно з'являється питання про передачу об'єктивної інформації [6].

Пізніше основний фокус "ефекту CNN" змістився на прийняття рішень лідерами держав про проведення гуманітарних інтервенцій з огляду на те, що по телебаченню транслювалися детальні і неодноразові репортажі про вчинення у різних країнах злочинів проти людяності.

Крім того, пізніше паралельно з ефектом CNN стали говорити про так званий ефект "Аль-Джазіри", названому так на увазі схожого впливу арабського

телеканалу. Термін включає в себе вплив не скільки телебачення, скільки нових медіа та соціальних мереж, часто використовуваних цим каналом для висвітлення подій [7].

Уперше термін «інформаційна війна» було згадано в 1985 р. у Китаї. В основу теоретичних підходів китайських спеціалістів у сфері інформаційного протиборства покладено погляди давньокитайського воєнного діяча Сунь-Цзи, який першим узагальнив досвід інформаційного впливу на супротивника. В трактаті «Мистецтво війни» Сунь-Цзи писав: «У будь-якій війні, як правило, найкраща політика зводиться до захоплення держави в цілому... Здобути сотні перемог у бою – це не межа мистецтва. Підкорити супротивника без бою – ось це вінець мистецтва» [8].

У третьому тисячолітті - в епоху розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, медіа стають тією невидимою «зброєю», яка дуже влучно та непомітно для більшості влучає точно в ціль. Цією ціллю стають не тільки окремі люди, політичні діячі, лідери думок, а й держави та міжнародні організації загалом. Інформаційна війна – це протистояння, в якому засоби масової інформації відіграють ключову роль.

У книзі Д.Прокоф'єва «Інформаційна війна і інформаційна злочинність» наведено таке визначення: інформаційна війна – це дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації, процесам, що базуються на інформації та інформаційних системах супротивника при одночасному захисті власної інформації, процесів, що базуються на інформації та інформаційних системах. Основні методи інформаційної війни – блокування або спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень супротивника [9].

Мета інформаційної війни – послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та зміцнити власні. Вона передбачає пропагандистський вплив на свідомість людини в ідеологічній та емоційній сферах. Очевидно, що інформаційна війна – складова частина ідеологічної боротьби.

Тема інформаційного впливу на суспільство, інформаційної зброї та формування ідеологічних особистостей не є новою, адже чимало дослідників розкрили основні механізми інформаційних впливів. Проте суспільство змінюється, технології розвиваються і постійно удосконалюються, і завдяки цьому з'являється безліч нових і неврахованих аспектів у веденні інформаційного протистояння.

Інформаційний вплив – це поширення певних ідей, поглядів чи ідеології, є засобом певної політики, головним інструментом впливу стають засоби масової інформації. Інформаційний вплив або пропаганду визначають, як цілеспрямовані, систематичні спроби формувати сприйняття, маніпулювати свідомістю та спрямовувати поведінку суспільства у певному напрямку [10].

Першою науковою школою, що спеціалізувалася на дослідженні проблеми інформаційного впливу, стала американська школа вивчення ЗМІ, що передусім базувала теорію досліджень на матеріалах Першої світової війни.

Ця школа, виокремлювала три основні типи інформаційних впливів:

1. «Білий» вплив - основна характеристика полягає в тому, що журналіст відкрито називає себе і дозволяє пов'язати тексти зі справжнім джерелом. Прикладом подібної інформації слугують заяви президента, уряду, офіційного інформаційного агентства.

2. «Сірий» вплив – це коли журналіст застосовує для поширення матеріалів спеціально створені джерела чи забезпечує просування матеріалів у певних незалежних медіа. Прикладом «сірого» інформаційного впливу може бути інформація, що поширюється через неурядові ЗМІ, неурядової організації.

3. «Чорний» вплив. – це поширення журналістом матеріалів від імені третьої особи, наприклад, підпільної організації [11].

Медіа є невід'ємним інструментом ведення торгових війн. Саме тому, торгова війна, яка висвітлюється у медіа і використовує методи пропаганди і дезінформації, одразу перетікає в інформаційну війну. Тобто це протистояння країн у сфері економіки та торгівлі у різних вимірах, у тому числі й інформаційному.

Під час ведення торгових війн медіа стають ідеальним рушієм. Частково це пов'язано з тим, що суспільство зсередини може мати набагато більший вплив на правлячі кола держави ніж сили ззовні.

Якщо медіа висвітлюють напружені стосунки сторін в конфлікті як ворожі, то можна не сумніватися – такими ці стосунки стануть вважати самі опоненти. А отже, сторони поводитимуть себе вороже, застосовуватимуть силові методи вирішення конфліктів, що є цілком природнім для ворогуючих сторін [12].

Французький дослідник другої половини ХХ ст. Ж. Доменак виділив правила які застосовують під час ведення інформаційної кампанії. Ці правила можна адаптувати під інструменти, які використовують медіа у веденні торгової війни. Першим інструментом слід виділити - спрощення. Це орієнтації матеріалу на найменш досвідченого члена суспільства. Виклад інформації відбувається за допомогою апелювання до емоцій, багатозначності підтексту, наявності напівтонів. Другим та найбільш поширеним інструментом є перебільшення та перекручення інформації. Цей процес включає гіперболізацію певних фактів, акцентування на подіях, не обов'язково значущих, але таких, що працюють на ідею. Також перекручення або допис матеріалу. Як визначив Й. Геббельс, «важливо не те, про що пишуть в газетах, важливо те, про що в них не пишуть». Це називається - замовчуванням, і саме воно є теж виживим інструментом. Подібний підхід широко використовують сьогодні, особливо це стосується російських медій. Четвертий інструмент - це гра на моральних принципах та стереотипах суспільства.

Медіа завжди самі визначають, що необхідно, а що не потрібно виносити на суд суспільства. Пріоритетність і привабливість теми для суспільства, неординарність та новизна фактів – це основні принципи залучення уваги суспільства.

Висновки: виокремлено інформаційні засоби ведення торгівельних воєн у сучасних економічних конфліктах. Медіа є невід'ємним інструментом ведення торгових війн. Торгові війни використовують майданчик мас-медіа з

метою пропаганди, дезінформації. Першим інструментом слід виділити – спрощення - орієнтації матеріалу на найменш досвідченого члена суспільства, апелювання до емоцій, багатозначністю підтексту, наявності напівтонів. Другим інструментом є перебільшення та перекручення інформації. Цей процес включає гіперболізацію та акцентування на подіях, не обов'язково значущих, але таких, що працюють на ідею. Також перекручення або допис матеріалу. Третій - замовчування. Четвертий інструмент - це гра на моральних принципах та стереотипах суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайшенберг З. Журналістика та медіа: Довідник/ Зігфрід Вайшенберг, Ганс Й. Кляйнштойбер, Бернгард Пьорксен/ Перекл. з нім. П.Демешко та К. Макєєв; за загал. ред. В.Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. – К.: Центр Вільної Преси, Академія Української Преси, 2011. – 529 с.
2. Різун В. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник/ Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. – Київ: Центр Вільної Преси, 2013. – 352 с.
3. Як інтернет змінив медіа в Україні [Електронний ресурс] // Новое время. – 7. – Режим доступу до ресурсу: <https://biz.nv.ua/ukr/publications/jak-internet-zminiv-media-v-ukrajini-934104.html>.
4. Trump D. I told Rex Tillerson, our wonderful Secretary of State [Електронний ресурс] / Donald Trump // Twitter. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/914497877543735296>.
5. Митко А. М. Політична комунікація як елемент інформаційної демократії / А.М.Митко// Слов'янський вісник: зб. наук. праць. Серія «Історичні та політичні науки». – 2011.– Вип. 12. – С. 213–215
6. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / Д. Мак-Квейл ; перекл. з англ. О. Возна, Г. Сташків. – Львів : Літопис, 2010. – 538 с.
7. Повідомлення про Америку під час війни. Репортери. Пітер Арнетт. CNN і Live Покриття війни | PBS. www.pbs.org. Проверено 21 ноября 2017.

8. Ва Жан Бодріяр. Війна в Перській затоці не відбулася. - Університетська преса Індіани, 1995.
9. Робінсон П. Ефект CNN: чи можуть засоби масової інформації провадити зовнішню політику? // Огляд міжнародних досліджень. - 1999. - Апрель (т. 25, № 2). - С. 301-309.
10. Ір Сейб Ф. Ефект Аль-Джазіри: як нові глобальні медіа змінюють світову політику. - Potomac Books, Inc., 2008-09-30. - 241 с. - ISBN 9781597972000.
11. Ліпкан В. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / В. Ліпкан, Ю. Максименко, В. Желіховський. – Режим доступу: http://mobile.pidruchniki.com/15800119/politologiya/ponyattya_zmist_zagroz_informatsiy_niy_bezpetsi/
12. Сливка В. Інформаційна війна проти України: міф чи реальність? [Електронний ресурс] / В. Сливка. – Режим доступу : <http://intkonf.org/slivka-vv-informatsiy-na-viyna-proti-ukrayini-mif-chi-realnist/>

PHILOLOGICAL SCIENCES

UDC: 811.111+378.147

UPDATING CULTURAL ENRICHMENT PROCESS IN FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE PRACTICE OF STUDENTS

Kuprikova Svitlana Viktorivna

PhD in Educational Sciences, Associate Professor
Rauf Abliazov East European University
Cherkasy, Ukraine

Abstract. The article deals with the problem of cultural enrichment process updating in language communicative practice of university students. It is stated that intercultural communication creates new real preconditions for value-oriented and cognitive-creative model of educational process. Interactive component within socio-cultural approach, where foreign language cultural communication means communicative dialogue with people of different cultures is revealed. The author proves that cultural enrichment update is possible taking into account not only individual consciousness, but also public consciousness guided by intercultural communication between certain national communities.

Keywords: updating, cultural enrichment, foreign communicative practice, cultural dialogue, intercultural communication, communicative interaction.

Ukraine's orientation towards European and world community has actualized taking into account current international trends in the field of education. One of such tendencies is the multicultural orientation of education. The main task for today is the formation of competencies which are defined as basic and relate to be alive in a multicultural world. In the context of the growing multiculturalism in modern society the orientation of language education a person capable for dialogue with representatives of other cultures is becoming especially important.

Everyone knows the term “update” refers to changes within the same version. In terms of foreign language teaching updating is considered as modernization and progress in foreign language learning approaches, bringing in line with today’s technology of student communication skills, shifting the emphasis towards independent work of each student, and the formation of young people’s conscious need to learn throughout life. The need to modernize higher education in Ukraine in the context of European standards requires intensifying the search for effective forms and methods of improvement; and formation personal and professional competencies of higher education graduates in various fields.

The analysis of theoretical substantiation of the structural-functional model of self-educational competence of future specialists showed a high level of self-educational competence in the chosen specialty. It is impossible to use foreign languages without improving practical skills, so one of the tasks of modern university is to persuade students in need to replenish their knowledge, using the benefits of the Internet and skills to choose structure information acquired while studying. A university graduate must have relevant skills and knowledge both content and procedure, as well as be aware that his professional development and growth is possible only if he speaks at least one foreign language.

Modern higher education reflects the idea of multiculturalism and understanding the need for their implementation in the process of education and upbringing the student youth. The theoretical and practical experience of universities in leading countries is especially valuable at present. Domestic scholars such as N. Abashkina, G. Yegorov, M. Krasovitsky, N. Lavrychenko and others conducted a number of studies in which they focused their research interest on studying the problems of educational development in Western Europe and the United States. Theoretical studies by M. Kagan, V. Bibler and V. Safonova present the ideas in dialogue of cultures, which form the philosophical basis of humanities education, language culture and are embodied in the concept of socio-cultural education by means of a foreign language [1, 249].

As a tool of communication studied language is not native to all or some of the participants in this intercultural interaction. Analyzing the results of domestic research and foreign scientific and methodological work by S. Dunnet, E. Archer, etc. it is possible to detail the interactive component of cultural enrichment process in foreign language communicative practice:

- knowledge, understanding and impartial assessment behavior;
- detection of misunderstanding signals on the part of another culture representatives;
- the choice of ways to establish and maintain intercultural contact;
- behavior modeling that corresponds to the situations of interaction;
- predicting the perception and behavior of another culture conductors [2, 152].

An interdisciplinary basis for socio-cultural university education is comparative cultural studies, which enriches knowledge and creates a basis for socio-cultural understanding the communicative behavior in foreign and intercultural communication. In the context of intercultural dialogue, the functions of a foreign language as a subject are significantly expanded. A foreign language as a cognition of a culture is considered to be an instrument of general cultural and communicative development of the individual; and even a way of understanding the national and national-specific in the studied cultural communities essence. There is a problem of fostering tolerance in relations between people representing different cultural worlds. The expansion of foreign language functions makes it possible to realize the need for in-depth study of a foreign language in higher education. So it contributes to transfer universal and national cultural values on the basis of comparative study of languages and cultures.

A foreign language study creates favorable conditions for further communication with representatives of other linguistic and cultural communities. Research in the field of socio-cultural education, involving purposeful study of languages and cultures in the process of mastering and updating intercultural communication norms in the studied areas create new real preconditions for value-oriented, cognitive-creative model in educational process building.

The cultural orientation of English is traditionally dominated by the focus on the culture of Great Britain and much less reveals the general national culture of the United States and other English-speaking countries, which narrows the implementation of dialogue principle between cultures and civilizations. Additional English material on various aspects of culture study is presented with a very limited choice of topics for cultural understanding. The organization of cultural enrichment process in foreign language communicative practice of students in the form of a structural model, makes it possible to trace the internal structure and connections between elements of this process. So the aim of the study is to update cultural enrichment process in students' foreign language communicative practice.

Insufficient development of the problem in cultural enrichment of foreign language communicative practice often leads to a mixture of methods and techniques of presenting the culture of the United States and other English-speaking countries in English classes and their different interpretations. So a number of contradictions are identified:

1) between the modern requirements that society faces while foreign languages studying in relation to cultural aspects and their lack of preparedness for the implementation of tasks;

2) between language education orientation on intercultural dialogue value aspects and the need for cultural analysis of various society's aspects in foreign language; and the lack of technology for this analysis.

As the role of foreign languages as a tool for learning the socio-cultural picture of the world is growing, there is a need to develop a model that would allow students to form ideas about the value of other cultures and cultural behavior of its speakers, and provide a combination of communicative and cognitive aspects of their activities communication in a foreign language with representatives of other cultures.

The specific of cultural enrichment is related to the acceptance of language culture investigation of the studied country as a part of world culture. Choosing the tasks and topics of educational material, the principle of socio-cultural education should be implemented as a principle of teaching foreign language communication in

the context of dialogue of cultures and civilizations [3, 79]. Cultural enrichment in foreign language communicative practice is the study the culture of studied language countries in the process of educational communication. A foreign language is associated in the context of cultures' dialogue (native and non-native culture). So it is necessary to consider the process of educational foreign language communication to give a more detailed description of this process, taking into account the mechanisms of perception and cognition of culture as a multicomponent. In our opinion to build a model of this process, there's a need to define the main characteristics of communication as a multicomponent phenomenon.

As you know communication is a set of motivated and purposeful processes of activity of interacting people, during which they organize their joint activities influencing each other through signs (including language). According to this definition we divide communication into three types: subject-oriented, socially oriented and personality-oriented. Each type of communication has its respective functions: information-communicative, regulatory-communicative and affective-communicative. When teaching intercultural communication, special attention should be paid to cultural barriers that hinder mutual understanding. Thus, educational cultural-oriented foreign language communication is the process that provides both the translation of social values in another culture and the transformation of relations with non-cultural interlocutors. Due to the study the process of learning a foreign language as a model of the communication process, it is possible to create a process of cultural enrichment of foreign language communicative practice. In this case three ways of communication are interacting: interactive, perceptual, and informational.

As we've mentioned there are three aspects in the process of cultural enrichment in foreign language communicative practice: - cognitive (related to the knowledge of culturally significant information); - interactive (related to the development of skills of interaction both with another culture representatives and in the context of the culture being studied); - perceptual-axiological (associated with the identification of value orientations and the formation of personal meanings). Bringing the educational model of communication closer to real communication also requires

enriching the motivational aspect by combining cognitive, communicative and emotional motives. Conflict between communication partners, between a person and the world around them is understood as an incentive to communicate. As a result of the conflict there is a problem in expressing one's own opinion. The following problematic situations are of particular importance are the following: inconsistency in awareness; inconsistency in the assessment of phenomena, events, etc.

It should be clarified that in educational conditions it is possible only to bring educational and language activities closer to the real process of communication, and to prepare for it. While updating culturally-oriented educational communication we rely on the nature of students' language behavior, the subjectivity of the communication process (topic, problem, etc.); communication situations as the most typical options for relationships; and of course, language tools that provide the process of communication and learning. The transfer knowledge, the development of skills, the receipt of cultural information are closely related to the concept of "understanding the culture" (we mean understanding the culture in the perception of a foreign text). Understanding the language message (disclosure to establish connections and patterns) according to the theory of learning foreign languages is one of the positive results of comprehension process in the act of language perception [2, 455]. The negative result is the establishment of erroneous connections and relationships (misunderstanding of what is read).

Possible reasons for misunderstanding are: differences in the cultures of communicators who speak different languages; and content dissimilarity of conceptual systems of the author and the addressee as representatives of different societies. The process of understanding the read material involves considering the text not only from the standpoint of the addressee, i.e. individual consciousness, but also from the angle of public consciousness. This level of text understanding allows to engage learners a foreign language in the widest range of communication, dialogue of cultures, which begins with the text [4, 99]. Turning to the interactive component, it is necessary to address the question of whether we are guided by intercultural communication between certain national communities and whether we take into

account the wider palette of intercultural interaction in the modern world. It is important to emphasize that in this study the structural detail of the interactive component is based on the interpretation of intercultural communication within the sociocultural approach, where foreign language cultural communication means communicative interaction of people who are conductors of different cultural communities.

Speaking about the study of value orientations of society we need to pay attention not only to the definition of geopolitical value priorities of the country, but also the definition of national-specific elements, assessing the range of distribution in modern world culture. When studying linguodidactic specifics, it is important that students realize that value orientations can either promote cooperation to solve global problems or accept the position of opponents. The problem of studying value orientations is closely related to the problem of forming undistorted data on the history and culture of peoples. The perceptual-axiological component connects the cognitive and interactive, as it is associated with the formation of personal meanings through linguistic meanings. The above components are the basis for updating the cultural space in foreign language classes with the help of educational literature.

Summarizing the main ideas of the study, it should be noted that the process of cultural enrichment of foreign language communicative practice consists of three interdependent components (cognitive, interactive and perceptual-axiological). Cognitive is related to the acquisition of knowledge about culture and understanding of culture in the perception of foreign language text and visual materials. In the process of understanding there are the following stages: perception at the level of the image; understanding at the level of meaning; awareness of the content; interpretation; and awareness. Interactive is related to the study of communicative, verbal and non-verbal behavior of other cultural communities. Perceptual-axiological is related to the formation of personal meanings through linguistic meanings, as well as understanding the value orientations that underlie both the way of life and worldview and national identity; developing a tolerant attitude towards the interlocutor. The understanding of oral and written communication as an activity that

includes learning language interaction brings the process of a foreign language studying closer to the process of real communication. So the interaction of communicators in which all types of language activities may be interdependent. All the previously identified stages in the understanding of worldview imply the exchange of ideas, meaningful information that is the content of communicative learning. Such features of receptive and productive types of language activities should be taken into account when developing a system of tasks that have a cultural nature.

Thus, updating cultural enrichment process in foreign language communicative practice of students gives positive results in the process of comprehension the act of language perception. Cultural communication means communicative interaction of people who are conductors of different cultural communities that allows the implementation of mutual dialogue between cultures and civilizations.

References

1. Panasyuk A. Modeling the process of cultural enrichment of foreign language communicative practice of students of HTEE groups with in-depth study of foreign languages // Collection of scientific works of the Military Institute of Kyiv National Taras Shevchenko University. – K.: WINDOWS, 2011. – Issue. № 30, p. 249-253.
2. Dunnet S.C., Dubin F., Lezberg A. English language teaching from an intercultural perspective // Culture Bound /Ed. by Valdes J.M. – Cam.: CUP, 1986. – P. 148-162.
3. Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: a textbook for students of classical, pedagogical and linguistic universities / O. Bigich, N. Borisko, G. Boretskaya, etc. / for general, ed. by. S. Nikolaeva. – K.: Lenvit, 2013. – 590 p.
4. Zamkova N. Text in “Dialogue in Cultures and Consciousnesses”/Text: problems and prospects. Aspects of studying in order to teach Russian as a foreign language // Abstracts of the international scientific-methodical conference. - M., 1996. - P.98-100.

ADDRESSEE OF A POLITICAL DISCOURSE: PROBLEMATIC ISSUES

Kuznyetsova Ganna,

PhD (Philology), Associate Professor

Kuznyetsova Iryna

PhD (Philology), Associate Professor

Zhytomyr State Polytechnic University,

Zhytomyr, Ukraine

Abstract. The paper deals with the main problems in the research of the addressee of a political discourse as one of its basic components, on the results of the review of Ukrainian and foreign papers on the given topic; some perspective approaches of further study are suggested.

Key words: addressee, political discourse, critical discourse analysis, political figure, target audience, addressant's imagination.

Introduction. Within the recent decades a great number of studies on the political discourse have been published which testifies to a considerable research interest towards this sphere of discourse studies. In some works on the issue this interest is explained by the following: 1) inner requirements of the linguistic theory; 2) politological aspects of political thinking and its connections with political behaviour; 3) social needs and strivings to free political communication from manipulations with public thinking [1, p. 245]. The study of political discourse was greatly contributed by numerous Ukrainian and foreign researchers, and namely P.Bailey, A. Blackledge, F. Batsevych, P. Cap, K. Cart, P. Chilton, O.Chudinova, V. Demiankov, N. Fairclough, T. Haig, Ch. Hart, A. Musolff, N. Fairclough, U. Okulska, N. Reva, I. Shevchenko, L. Slavova, G. Street, T. van Dijk, R. Wodak and very many others. To that end, it is necessary to note that there exists an area of political discourse research which remains hardly investigated and, hence, presents a topical subject of studies. This is the nature and characteristic features of the political

discourse addressee. The main aim of this paper is highlighting the most important aspects of political discourse addressee, as one of the main components of political discourse that needs thorough research.

The main part. In foreign linguistics the study of political research was and is largely exercised within the direction of critical discourse analysis (hereafter – CDA). This history of this direction started about three decades ago, and during this time the given direction spread to many countries of the world, having given start to a number of research journals and bulletins; some of them have acquired the status of periodicals. The acknowledged founder of CDA is T. van Dijk, who was quickly followed by his supporters N. Fairclough, R. Wodak and T. van Leeuwen; these scholars inspired quite a number of younger researchers. With the reference to other authors [6; 8; 9], T. van Dijk defined the main tasks of CDA in the following way:

- the subject of CDA is social problems;
- relations concerning power and power institutions are of a discursive nature;
- discourse possesses historical characteristics;
- discourse performs an ideological function;
- discourse is a component of culture and society;
- discourse analysis tasks are interpretive and explanatory;
- discourse is a form of social activity [16].

In the process of performing these tasks the brightest features of CDA as a linguistic doctrine are the interest to various forms of social inequality, to domineering and subordination which are continuously formed and copied through language and discourse. CDA representatives consider the language as a border notion which combines linguistic and social features, as an ideological and social construct which is originated by political, nationalistic, colonial or segregation activity in their various manifestations [13]. As to the issue of theoretical and methodological differences in the views of CDA representatives, T. van Dijk emphasized the absence of unique approach to the methodology of this discourse direction; remarking that any method can be used for achieving the aim of the

researcher [17]. T. van Leeuwen remarked that CDA representatives deal not only with the issues of discourse analysis proper, but with the criticism of social theories; and within the recent period social theories can dominate over the discourse analysis [18, p. 234]. With the research approach described, it seems logical that CDA studies are focused on the personalities of politicians and public figures (for who in their works there exist a number of special terminological expressions: political players/subjects [12; 15], public actors [16], actors [10], collective and individual agents [14], political representatives [7]. At the same time, however, such an object as an addressee, to whom the message is really intended, is left as if unnoticed and remains outside the focus of the researchers' attention. In the papers on political discourse one can come across only some fragmentary notes on a recipient of this discourse kind or short non-analytical observations [11; 20] when the context of the paper requires such notions. It should be emphasized that papers devoted to the study of political discourse addressee are really few in number. For instance, in A. Blackledge's book (Chapter 6) the political discourse addressee is noted as 'common people' in connection with re-contextualization techniques in the interpretation of political events. The author states that a politician can refer to the opinion of the part of political audience which meets his own interests, leaving all other opinions aside; and thus the real point of view of the political discourse addressee is distorted [5]. However, this scholar doesn't suggest any analysis of the category of the political discourse addressee either, considering it just as a collective recipient. A. Wiczorek claims in the introduction to her research that it refers primarily to the relationship between a speaker (a political figure) and his addressees. But her paper deals practically with the role of a speaker, because it is he who determines the degree of closeness between the discourse participants and in such a way creates their activity in the discourse reality [19, xii].

Of greater interest, in our opinion is the research made by T. Kaminskaya, the object of which is the addressee image in mass media texts [3]; the latter are understood as the texts of political plot. Hence, the addressee is considered as: a) a real individual; b) as a category participating in a communicative act; c) as a

sociological category with its certain characteristics which are obtained by means of sociological research; d) as a text category.

The author focuses mostly on the study of social and economic issues while developing the classification of addressees of mass media texts and suggests her own view of the notion of the 'target audience' [3, pp. 174-183, 239]. In her classification of addressees of mass media texts the researcher uses notions suggested in those texts (so, they are mostly descriptive and non-analytical), and this makes the given classification uncertain and vague. The author comes to the conclusion that the system of addressees is moveable and determined by the social situation which is moveable in its turn [3, p. 238].

In Ukrainian linguistics the category of the political discourse addressee has not gained the research attention it deserves. In general terms, all important issues of an addressee category were highlighted in the book written by O. Vorobyova on the material of a short-short story. The scholar introduced the terms of 'a split addressee' on the basis of the following factors: the distribution of real, depicted and reflected communication; the definition of the reader's image as a modus of addressiveness realization; the heterogeneous character of the image of a reader which is seen as a reflection of a dialogical interaction; the interrelation between an addressant and an addressee in a discourse. Consequently, the scholar suggests the typology of an addressee category, differentiating between three addressee types: a) a fictional addressee (i. e., an image of a belles-lettres piece); b) a hypothetical addressee (i.e., an addressee image as seen in an addressant's imagination that the text message is directed to and which acts as a mediator between the discourse author and the addressee); c) real addressee which is a recipient of a certain definite discourse [2, p. 138, 139].

As a particular type of an addressee of the political discourse, the further step of its study was exercised by Ukrainian linguists A. Prokopenko and N. Reva; they chose a political interview as the material of their research and they consider it to be a kind of media-political discourse [4]. The authors single out the following features of a media-political discourse addressee: social position, age, gender, psychological

state, cognitive abilities, values, peculiarities of speech anticipation. On the basis of these characteristics they introduce certain typologies which are grounded on one or several of the given characteristics.

This study is the only known attempt of characterization of the political discourse addressee, and it certainly possesses certain research importance. However, the authors do not analyse the signified addressee types deeply, being focused rather on structural and linguistic specifics of the discourse genre which was the material of their research. And their typology was worked out on the basis of only one genre of the political discourse. We believe that their results should be applied to a broader discourse material, which evidently will lead to the further development of their classifications.

Conclusions and perspectives. The review introduced above testifies that the category of the political discourse addressee is not adequately studied either in foreign, or in Ukrainian linguistics. Some results of the existing study concern either some part of the given discourse kind, or have a cursory character. Hence, the biggest problem is the unsatisfactory level in the research of the discourse category in question, which makes it a topical subject of study. The application of cognitive approach to the study of this category seems a good perspective; this approach is seen as a component of a multimodal paradigm within which the category of a political discourse addressee should be studied.

References

1. Баранов А. Введение в прикладную лингвистику. Москва : Ленанд. 2017. 368 с.
2. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата : Монография. К. Вища школа. 1993. 200 с.
3. Каминская Т.Л. Образ адресата в текстах массовой коммуникации: семантико-прагматическое исследование : дис. ... докт. филол. наук : 10.01.10. Санкт-Петербург. 2009. 284 с.

4. Прокопенко А.В., Рева Н.С. Актуалізація адресатності у тексті політінтерв'ю. *Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць*. Випуск 13. 2015. С. 159-169.
5. Blackledge, A. *Discourse and Power in a Multilingual World (Discourse Approaches to Politics, Society and Culture)*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 2005. URL: <https://doi.org/10.1075/dapsac.15>
6. Caldas-Coulthard, C.R. and Coulthard, M. (Eds.) *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. London: Routledge and Kegan Paul. 1996. URL: <https://www.felsemiotica.com/descargas/Caldas-Coulthard-Carmen-Rosa-and-Coulthard-Malcolm-Eds.-Texts-and-Practices.-Readings-in-Critical-Discourse-Analysis.pdf>
7. Carta, C. & Wodak, R. Discourse analysis, policy analysis, and the borders of EU identity. 2015. Retrieved from https://www.academia.edu/13015952/Discourse_analysis_policy_analysis_and_the_borders_of_EU_identity?email_work_card=view-paper
8. Fairclough, N. Political discourse in the media: An analytical framework. In: A. Bell & P. Garrett (Eds.), *Approaches to media discourse*. London : Blackwell, 1998. pp. 142-162.
9. Fairclough, N.L. and Wodak, R. Critical discourse analysis. In: T. A. van Dijk (ed.), *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. Discourse as Social Interaction. London: Sage, 1997. p.p. 258-284. URL: https://www.researchgate.net/publication/281506450_Critical_Discourse_Analysis
10. Glynos, J., Howarth, D., Norval, A., Speed, E. *Discourse Analysis: Varieties and Methods*. ESRC National Centre for Research Methods. 2009. Review paper. URL: <https://www.researchgate.net/publication/279668539>
11. Haig, E. *Media Representations of Political discourse: A critical discourse study of four reports of Prime Minister's Questions*. 2009. URL: <https://www.researchgate.net/publication/37510329>

12. Kranert M. Political myth as a legitimation strategy. The case of the golden age myth in the discourses of the Third Way. *Journal of Language and Politics*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0267190514000087>
13. Pennycook A. *Language as a Local Practice*. London: Routledge. 2010. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9780203846223>
14. Schroder, K. & Phillips, L. *Mediatized Politics: Political Discourses and the Media in Contemporary Danish Democracy*. 2012. URL: https://www.nordicom.gu.se/sites/default/files/kapitel-pdf/12_059_070.pdf
15. Stopfner M. Just thank God for Donald Trump in Dialogue practices of populists and their supporters before and after taking office. *Journal of Pragmatics*, 186 (2021). p.p. 308-320. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.10.002>
16. van Dijk T. A. *Critical Discourse Analysis. Introduction: What Is Critical Discourse Analysis?* 2004. URL: https://www.academia.edu/4716299/8_Critical_Discourse_Analysis_0_Introduction_What_Is_Critical_Discourse_Analysis?email_work_card=title
17. van Dijk T. A. *News as Discourse*. London: Routledge. 2013. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199585977.013.007.
18. van Leeuwen T. Towards a semiotics of typography. *Information Design Journal*. 2006. 14 (2). p.p. 231–255. DOI: 10.1075/idj.14.2.06lee
19. Wiczeorek A.E. *Clusivity: A New Approach to Association and Dissociation in Political Discourse*. URL: https://www.researchgate.net/publication/280727060_Clusivity_A_New_Approach_to_Association_and_Dissociation_in_Political_Discourse/link/55c3243408aeb975673e5601/download
20. Wodak, R. “We have the character of an island nation”. A discourse-historical analysis of David Cameron’s “Bloomberg Speech” on the European Union. *EUI Working Paper*. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/305709545_We_have_the_character_of_an_island_nation_A_discoursehistorical_analysis_of_David_Cameron's_Bloomberg_Speech_on_the_European_Union

COMMUNICATION AS THE MAIN ASPECT OF STUDYING FOREIGN LANGUAGES

Susol Liliya

PhD, Associate Professor
Odessa State University of Internal Affairs
Odessa, Ukraine

Abstract. In this article, the authors analyzed the role of communication in the professional work of a lawyer. This article is of great interest for research, because communication occupies an important place in professional activities and in the life of a lawyer. The main features of professional communication in the work of lawyers have been examined in the article and the key features on which legal speech should be built were considered.

Keywords: lawyer, communication, professional activity, law, foreign language.

Any foreign language is an important means of intercultural communication, it promotes verbal understanding of citizens of different countries, provides a level of their cultural development that allows them to navigate and feel comfortable in the country whose language is being studied. In this regard, the position that the ability to understand the representative of another culture depends not only on the specific use of language units, but also on special skills to understand the norms of his culture, including speech behavior in various communication situations. This obliges to consider a foreign language not only as a means of intercultural communication, but also as a kind of tool for learning about another culture and promoting one's own, which promotes spiritual enrichment and raises the level of humanitarian education. This necessitates the clarification of the functions of a foreign language as obligatory subject in the Universities, the definition of new strategic directions in the process of mastering it, reviewing the goals, content, methods, techniques and teaching aids. Nowadays English is a frequently used language for legal purposes [1, c. 126].

Recent trends in the rapid development of the education system in Ukraine have significantly influenced the modernization of higher language education in the context of the European space. With the acceleration of globalization and different treaties between Ukraine and other countries at the political and economic levels, there is a growing need for highly qualified specialists. It can be seen everywhere that proceedings develop more into an international issue than ever before. English is one of the most frequently used languages for this specific purpose.

Lawyers must understand the specific structure of the technical language, advising clients or drafting a document make it crucial for practicing lawyers, attorneys and other experts involved to master the language they use for professional purposes[2, c. 67].

Integration into the world cultural and educational space requires quality training of professionals capable of successful professional activity within the world community. New living conditions, new requirements for the future specialist, new methods of hiring require improved approaches to the training of modern specialists.

At the University of Internal Affairs we study English for Professional Purposes which has some peculiarities, certain types of communication in the sphere of law and law enforcement activities. It is also used in the modern working environment, its concept is formed and gaining weight with the deepening of business integration. Thus, teaching English Professional Purposes includes not only the provision of language knowledge, skills and abilities, but also the formation of awareness of the nature of communications in the international law offices, mastering the methods of their implementation, cultural consciousness, and generalization at the pragmatic level of knowledge and skills, study special, social and humanitarian disciplines[3, c.32].

To search better method of English teaching, it should be noted that recently in the process of learning there is a tendency to noticeably shift from a structural approach to communicative, humanistic, where the focus is on the person or team. It should also be noted that a set of methods and techniques play an important role in the learning process. One method cannot be found for all cases of life as well as for

all teachers and all students. Methods used by others should be approached creatively, focusing on the idea itself and further developing it in relation to specific conditions. As practice shows, the communicative approach in teaching English is justified. We use many recourses, methods and techniques which help students to master English language in a psychologically comfortable environment. It is not only to create an atmosphere of warm and friendly communication, but it's also understanding that the assessment of student success and achievement in the language should be done to make them feel comfortable speaking English and they mustn't be afraid of learning foreign language.

Conclusions

The main goal in the study of English for Professional Purposes is to master foreign language as intercultural communication through the formation and development of intercultural communicative competence. The task of teacher is to create comfortable and closer to real communication conditions. The motivation to communicate can be caused by students' interest at English learning, where teacher and student are partners in communication. Of course the age of students and psychological characteristics must be taken into account, as each age group has its own type of leading activity. Therefore, teacher should choose tasks properly. All activities are closely related to the concept of "cognitive interest" - a reliable and real factor motivating learning.

The communicative orientation at English learning promotes the growth of interest in language learning and increases the practical significance of the discipline, its direct contribution to preparing students for real "live" communication. With the fulfilment of some decisive requirements like adequate legal education or training, a lawyer may practice in a state different to the one he graduated from his higher educational school.

Legal English plays a major role for communication and practicing in law firms globally. Offices involved in international jurisdictions are reliant on this language and its use affects the outcome of processes, lawsuits and even success

rates. Several studies confirm that English as the lingua franca is a major influencing factor in determining employment and even wage for the concerned person.

REFERENCES

1. Dychkivska I.M. (2004). Innovative pedagogical technologies. K.: Academy. 352 p.
2. Pometun O., Pyrozhenko L. (2005). Modern lesson. Interactive studying technologies, K.: A.S.K. 192 p.
3. Munich O. (2019). English as a foreign language in the modern working environment. GRIN Verlag. 85p. <https://www.grin.com/document/460896>

УДК 001.4(045)

**ПЕРЕКЛАД ОДИНИЦЬ РОЗМОВНОЇ ЛЕКСИКИ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ
ТЕКСТАХ**

Галій Людмила Георгіївна,

к.філол. наук, доцент

Головня Діана Андріївна,

магістрантка

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація. У статті представлено комплексний аналіз розмовної лексики сучасної української мови та особливостей її вживання в мові сучасної періодики та встановлення закономірностей українсько-англійського перекладу розмовної лексики з урахуванням її культурної та емотивної конотованості.

Ключові слова: розмовна лексика, публіцистичний стиль, лексико-семантичні трансформації, перекладознавчий аспект.

Вступ. У системі сучасної української літературної мови відповідно до найбільш типових ситуацій спілкування виділяються такі функціональні стилі: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, розмовний, а також конфесійний, що повернувся в систему літературної мови наприкінці ХХ ст. [4, с. 605]. Публіцистичний стиль сучасної української літературної мови, який «призначений для передачі масової інформації» [3, с. 501], обслуговує широку сферу суспільних відносин і найповніше використовується в газетах, суспільно-політичних журналах, на радіо, телебаченні, в документальному кіно. Основне призначення публіцистичного стилю – не тільки інформування читачів про суспільно-політичне життя, а й формування громадської думки.

Публіцистичні статті, виступи, репортажі тощо дають оцінку повідомленням, впливають на політичну свідомість аудиторії, служать засобом

суспільного виховання, засобом формування громадської думки, поглядів, прагнень людей, засобом агітації і пропаганди.

Публіцистичний стиль – це функціональний різновид літературної мови, що характеризується популярністю, образністю, полемічною заостреністю, яскравістю виражальних засобів позитивної чи негативної експресії. Найхарактернішим стилістичним явищем, яке спостерігається в мові сучасної преси, є проникнення в неї елементів розмовної лексики, яка є одним із активних емоційно-експресивним засобом впливу на читача.

Розмовні слова, надаючи мові невимушеності, є елементами, що знижують стиль у відношенні до загально-нейтрального шару слів літературної мови і можуть служити певним засобом стилізації, який вносить у писемну мову присмак усного спілкування або передає чію-небудь усну мову. О. Д. Пономарів відносить до розмовної лексики слова, які вживаються в усному невимушеному спілкуванні. У художньому й публіцистичному стилях ця лексика створює колорит розмовного мовлення [7, с. 155].

А. П. Коваль вважає, що за своїми стилістично-смісловими якостями розмовна лексика не виходить за межі літературної мови, вживається в писемній і усній формах її, де створює колорит невимушеності, простоти і деякої експресивності [5, с. 105]. Без сумніву, ці розмовні елементи, по-перше, не повинні розхитувати норм літературної мови і, по-друге, доречні тоді, коли сприймаються як функціонально зумовлені, стилістично вмотивовані. Жива, багатоманітна мова, увесь її народно-розмовний комплекс, його лексико-фразеологічна палітра є важливим джерелом удосконалення і збагачення писемного різновиду літературної мови, наповнення його живими соками та яскравими барвами [1, с. 52]. Основним призначенням розмовних елементів у публіцистиці є пожвавлення викладу, створення колориту розмовності.

Переклад стилістично забарвленої лексики в силу своєї національної специфічності, семантичного багатства, приналежності до певного стилю, емоційної насиченості викликає труднощі, тому вивчення способів перекладу розмовної лексики також залишається актуальним.

Метою дослідження є комплексний аналіз розмовної лексики сучасної української мови та особливостей її вживання в мові сучасної періодики та встановлення закономірностей українсько-англійського перекладу розмовної лексики з урахуванням її культурної та емотивної конотованості.

Матеріали та методи. Дослідження передбачає застосування таких методів як: *контрастивний аналіз* було використано при порівнянні розмовної лексики в англійській та українській мовах, *контекстуальний* – для дослідження реалізації значення в умовах певного контексту та *описовий*, що включає в себе застосування прийомів інтерпретації, зіставлення та узагальнення отриманих результатів; *перекладацький аналіз* застосовувався при дослідженні способів відтворення української розмовної лексики англійською мовою. Джерелом матеріалу дослідження слугували тексти різної тематики україномовної газети «День» та переклади цих статей у газеті “Day”.

Результати та обговорення. З метою встановлення особливостей та закономірностей перекладу розмовної лексики варто розглянути їх у світлі сучасних перекладознавчих досліджень, окреслюючи відповідний перекладацький інструментарій – сукупність перекладацьких стратегій і тактик за допомогою яких перекладач намагається досягти адекватності перекладу.

Розглядаючи питання стратегії, М. Гарбовський вважає її «мистецтвом полководця» і пошуком способу дій, спрямованого на кінцеву мету. «Розробка перекладацьких стратегій базується на аналізі наявної текстової матерії в культурі, яка приймає, тобто продукту комунікативної діяльності». Мовознавець вважає, що «кожну стратегію визначає мета» [2, с. 27].

До найбільш продуктивних і важливих для перекладознавства стратегій належать *доместикація* і *форенізація*. Форенізація забезпечує збереження в тексті маркерів чужої культури, проте нерідко потребує коментаря, а доместикація забезпечує адаптацію до культури реципієнта із частковою чи повною втратою автентичності/чужинності. При цьому «лінгвокультурна адаптація передбачає вбудову перекладеного тексту в матрицю лінгвокультури, що приймає» [8, с. 114]. Погоджуємося з думкою М. Ткачівської, що

кардинальні рішення щодо застосування доместикації чи форенізації не сприяють повноцінності перекладу. Підтримуємо думку про те, що перевантаження текстового полотна транскрипціями, безперекладними запозиченнями обтяжує його, хоча і вказує на його інакшість, оригінальність. Повний відхід від чужої культури та одомашнення віддаляє читача від етнокультурної особливості ТО. Стратегія перекладу залежить від кожного окремо взятого твору та конкретної ситуації, вихідної й цільової культур, трансляторних традицій, фаховості перекладача тощо [10].

При перекладі розмовної лексики вважаємо за необхідне долучитися до думки Л. Венути, що саме «природність» і «плавність» [11, с. 34] – визначники успішного перекладу. Плинність та еластичність тексту, без штучного випирання невластивих для мови перекладу емоційних пасажів – важливий маркер вдалого перекладу розмовної лексики. Проте за потреби наголосити на «чужинності», культурними маркерами неможливо нехтувати, а радше навіть навпаки – в міру підкреслити «чужинність» за допомогою компенсації [10].

Переклад розмовної лексики – непросте завдання для перекладача. О. Ребрій прогнозує успішного перекладача «як особистість-аудіала, здатного репрезентувати такі когнітивні стилі, як широкий діапазон еквівалентності, широку категоризацію, толерантність до нереалістичного досвіду, когнітивну складність та абстрактний рівень концептуалізації» [9, с. 59]. Креативність вважається важливим елементом трансляторної діяльності насамперед під час перекодування ускладнених висловлень і відтворення авторського стилю та осягнення лінгвокультурних кодів на основі когнітивного потенціалу перекладача, де, власне, проявляється його «креативна воля» [6, с. 170].

Уважаємо, що при перекладі розмовної лексики креативність особливо необхідна в перекодуванні «важкодоступних місць», оказіональних висловлень, а також гри слів і каламбурів, які вважаються особливо складними конструктами перекладу й потребують креативних перекладацьких рішень. Підґрунтям прийняття найбільш результативних рішень слугують фонові та фахові знання, досвід та інтуїція. Переклад розмовної лексики безпосередньо

пов'язаний із труднощами, зумовленими необхідністю рівноцінної передачі стилістичних, культурних та емоційних характеристик ТО.

В англійському перекладі газети «День» констатуємо різноманітні перекладацькі прийоми відтворення розмовної лексики. Перекладач вдається до використання прямих відповідників, зокрема у такому прикладі:

*«Потім цей гонник каже: «А тепер поїхали всі до мене додому, зробимо у мене **кльовий** чемпіонат з футболу» [День, 07.06.18, с. 6].*

*“Then this ruffian says: ‘And now let’s go to my home place and hold a **cool** soccer championship” [Day, 12.07.18, с. 6].*

У наступному прикладі автор перекладу добирає аналог, який певною мірою не зберігає експресивність оригіналу, зокрема, переклад дієслова «гидити», яке тлумачиться в Академічному тлумачному словнику як *паскудити, наплюжити, плямувати* англійським дієсловом “to dirty”:

*«Таке враження, що цивілізований світ, знаєте – всі у маніжках сидять, а нахабний гонник вилазить на стіл, **гидить** посеред нього, і всі йому кажуть: «Ай-яй-яй, так не можна, ми тебе попереджаємо в останній раз, не роби так» [День, 07.06.18, с. 6]. “The impression is that when civilized people – you know, all wearing neckties – are sitting at the table, and a barefaced ruffian suddenly climbs up and **dirty**s the table, they are all saying to him: ‘Tut-tut, you shouldn’t do so, we are warning you for the last time” [Day, 12.07.18, с. 6].*

Встановлено, що подекуди перекладач застосовує прийом нейтралізації, зокрема при застосуванні цього перекладацького прийому відбувається заміна емоційно-експресивної одиниці МО одиницею МП, що передає лише логіко-понятійний зміст, наприклад:

*«I потім ми будемо розводити руками і казати, що от **гади** європейці, німці, ще хтось, що не бойкотували, а поїхали на той чемпіонат» [День, 07.06.18, с. 6].*

*“And then we would be lifting our hands in dismay and saying that **all those** Europeans, Germans, or whoever it is, are bastards because they went to the championship instead of boycotting it” [Day, 12.07.18, с. 6].*

У наступному прикладі бачимо трансформацію вилучення розмовної одиниці МО, наприклад:

*«Ще сумніша доля ракетного крейсера «Україна», який іржавіє в Миколаєві **на приколі**, готовий ще 20 років тому на 96%»* [День, 27.08.18, с. 8].

*“Still sadder is the destiny of the guided-missile cruiser **Ukraina** which has been rusting at the Mykolaiv wharf for 20 years, though it is 96-percent ready”* [Day, 27.08.18, с. 8].

В арсеналі перекладача спостерігаємо прийом компенсації, який допомагає зберегти зміст розмовної одиниці МО, її стилістичні та експресивні особливості, наприклад:

*«Проте нинішня **верхівка** України не здатна (чи не хоче) навести лад на корабельнях міста, завантажити їх державними замовленнями, зберігши і повернувши на роботу тих фахівців, які там ще є»* [День, 27.08.18, с. 8].

*“But Ukraine’s current **top leadership** is unable (or unwilling) to put things right at the city’s shipyards, place governmental orders there, and hold back the still remaining specialists”* [Day, 27.08.18, с. 8].

Також перекладач вдається до дескриптивних перифраз у перекладі, тобто за допомогою описового звороту, він роз’яснює зміст цієї розмовної одиниці, наприклад: *«Здійснено це було, вочевидь, як знущення з України, 7 листопада 2012 року, в «**червоний день календаря**» ...* [День, 27.08.18, с. 8].

*“This was done, as if in an attempt to slight Ukraine, on November 7, 2012 [anniversary of the **Bolshevik revolution**. – Ed.]”* [Day, 27.08.18, с. 8].

Труднощі при перекладі розмовної лексики передусім пов’язані з культурною специфікою МО і МП, мовними нормами, відмінностями при вербалізації емоцій, а також ментальністю носіїв мови, їхніми ціннісними орієнтирами, на які опирається перекладач. Для перенесення розмовної лексики з однієї культури в іншу до уваги беруться відповідність оригіналові, що передбачає передусім функційно-стилістичні особливості, а також зважається на вплив тексту на читача, усвідомлюючи при цьому, рівноцінність не існує «в

чистому вигляді», а конвертується через призму світосприйняття чужої культури [10].

Висновки. Відсутність усталених відповідників вимагають від перекладача творчого підходу для отримання максимально наближеного до оригіналу перекладу й спричинюють використання перекладацьких трансформацій. Відхід від оригіналу зумовлює вилучення розмовної лексики, використання відповідників зі змінним семним складом, що, у свою чергу, спричинює втрату відтінку розмовності в перекладі. Свідоме відхилення від відтворення розмовної лексики сприяє «знебарвленню» тексту і призводить до елімінації авторського задуму. З іншого боку застосування прийому компенсації розширюють можливості для перекладачів й сприяють відтворенню у перекладі стилістичної маркованості лексичних одиниць, утому числі завдяки використанню розмовної лексики у контекстах, більш звичних для англомовного читача.

Список літератури:

1. Білодід І. К. Стилістичне збагачення усного літературного мовлення. *Українське усне літературне мовлення*. Київ : Наукова думка, 1967. С. 17-38.
2. Гарбовский Н. К. Теория перевода. М. : Из-во Моск. ун-та, 2004. 544 с.
3. Єрмоленко С. Я. Публіцистичний стиль. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П.Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 501.
4. Єрмоленко С. Я. Стильові різновиди української мови. “Українська мова”. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С.605-606.
5. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1978. 398 с.
6. Коломієць Л. Концептуально-методологічні засади українського поетичного перекладу : Київ : ВПЦ Київський університет, 2004. 522 с.

7. Пономарів О. Д. Засоби художньої експресії в публіцистичному стилі. *Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови*. Київ : Наукова думка, 1990. С.166-179.

8. Разумовская В. А. Переводимость культурной информации и стратегии художественного перевода. Вестник СПбГУ. Сер. 9. 2016. Вып. 4. С. 110-121.

9. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків: Харківський національний ун-тет імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.

10. Ткачівська М. Р. Елімінація мов і культур як результат глобалізаційних процесів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. «Філологічна». 2014. Вип. 48. С. 294-297.

11. Venuti L. *Strategies of translation*. London and New York : Routledge, 1998. P. 240–244.

К ИСТОРИИ СУДЕБНОГО КРАСНОРЕЧИЯ В РОССИИ: А.Ф. КОНИ

Исазаде Валида Джавид гызы

доктор филологических наук, профессор кафедры современного
русского языка Бакинского славянского университета
г. Баку, Азербайджан

Аннотация

В статье рассматриваются языковые особенности судебных текстов выдающегося судебного оратора второй половины XIX в. А.Ф. Кони.

Мировоззрение выдающегося русского юриста А.Ф. Кони складывалось под влиянием освободительных идей эпохи реформ 60-х гг. XIX в.

Судебные речи А.Ф. Кони отличались не только умением глубоко толковать закон, но и блестящей формой изложения.

Ключевые слова: А.Ф. Кони, судебный оратор, реформы 60-х годов XIX в., судебная мысль, лингвистические особенности, риторические приёмы.

В статье рассматриваются языковые особенности некоторых судебных текстов выдающегося судебного оратора, государственного и общественного деятеля второй половины XIX и начала XX вв., идеолога «справедливого права» Анатолия Федоровича Кони.

Судебная реформа 1864 года в России создала условия для возникновения и развития судебного красноречия. «Гласность, публичность, устность, состязательность обвинения и защиты, введение суда присяжных обязывали к тому, чтобы и прокуроры, и адвокаты, и председатель суда не просто выступали, а выступали убедительно, ярко, доходчиво. Судебные ораторы осваивали и развивали речевую культуру, углубляли свои знания, стремились говорить красочно и остроумно», – писал известный теоретик судебного красноречия П.С. Пороховщиков в своей книге «Искусство речи на суде» [12, с. 4].

Судебные уставы и процессы выдвинули блестящую плеяду русских юристов, деятельность которых привела к расцвету судебного красноречия. Это, по выражению А.Ф. Кони, были «гиганты и чародеи слова», своей деятельностью, образом жизни ставшие «эталоном прогрессивного юриста своего времени, законодателями судебного красноречия» [14, с. 18].

Ораторские речи С. А. Андреевского, Н.П. Карабчевского, А.И. Урусова, А.В. Лохвицкого, А.Я. Пассовера, Ф.И. Плевако и др. стали непревзойденными образцами русского судебного красноречия. Обвинительные и защитительные речи вызывали в обществе большой интерес глубоким анализом правовых явлений, их морально-психологических и социально-политических особенностей, высокой степенью художественности, богатством изобразительно-выразительных средств. «Судебное красноречие – красноречие особого рода. На него нельзя смотреть лишь с точки зрения эстетики. Вся деятельность судебного оратора – деятельность боевая. Это – вечный турнир перед возвышенной и недосягаемой дамой с повязкой на глазах», – образно сказал Н.П. Карабчевский [6, с. VI].

Основные компоненты ораторской речи, выделенные еще в античных риториках (логос, этос, пафос), предполагали, кроме логичности, убедительности, обращенных к разуму и воле аудитории, включение и нравственно-психологических элементов, воздействующих на чувства слушателей. Создание необходимой оратору эмоционально-психологической атмосферы в немалой степени связано с использованием традиционных образных средств и риторических приемов, выбор которых определяется особенностями судебного оратора как языковой личности.

Под влиянием освободительных идей эпохи реформ 60-х годов XIX столетия складывалось мировоззрение выдающегося русского юриста, ученого, литератора, блестящего оратора и лектора – Анатолия Федоровича Кони, который, по словам его близкого друга К.И. Чуковского, «в условиях несправедливого строя грудью бился за праведный суд» [Цит.: 10, с. 24].

Деятельность Кони тесно связана и с периодом позднего народничества, когда агитационная и пропагандистская литература, ранее только зарождавшаяся, получает широкое распространение. Русское общество с напряжённым вниманием следило за политическими процессами.

Судебное красноречие, сформировавшееся на базе официально-делового языка, оказывает большое влияние на художественную литературу. Кони подарил несколько сюжетов русским писателям из своей судебной практики и не раз писал о претворении действительности в творчестве художников слова и особенностях его словесного воплощения (у А. Пушкина, Н. Гоголя, Ф. Достоевского, Л. Толстого и др.).

Показательна установка на эзопов язык, иносказания, соблюдающие все требования цензурного этикета. Это слова – фрагменты суждений, получившие в судебной речи возможности широкого варьирования (*военный суд – пулемётная юстиция, духовенство – жандарм в рясе, реформа – конституция* и др.).

Ораторские речи Кони отличались умением глубоко толковать закон, «не поступаясь его духом, в пользу буквы, равно как и хорошим изложением», – писал известный теоретик судебного права А.Г. Тимофеев [15, с. 3].

Вершин ораторского искусства А.Ф. Кони достиг в годы своей прокурорской деятельности. «Русская прокуратура имеет право гордиться тем, что к ней принадлежит и известный судебный оратор А.Ф. Кони, в речах которого члены прокуратуры имеют ценные образцы обвинений, замечательных как по внешней форме, так и по содержанию» [15, с. 3].

В своих обвинительных речах А.Ф. Кони не отступал от принципа недопустимости автоматического применения закона. «Я всегда находил, что наряду со служебным долгом судебного деятеля вырастает его нравственный долг. Он предписывает никогда не забывать, что объектом действия этого деятеля является прежде всего человек, имеющий право на уважение к своему человеческому достоинству», – писал А.Ф. Кони в статье «Приемы и задачи обвинения» [8, т.1, с. 100].

24-го января 1878 года А.Ф. Кони был назначен председателем Петербургского окружного суда, и в день вступления в должность произошло событие, в связи с которым его имя вошло в историю русского суда. В этот Вера Ивановна Засулич, участница русского революционного движения, стреляла в петербургского градоначальника Ф.Ф. Трепова и тяжело ранила его.

Приказ Трепова о сечении розгами заключённого студента Боголюбова, не снявшего при его появлении головного убора, вызвал глубокое возмущение в русском обществе. В связи с покушением Засулич была издана прокламация «К русскому обществу», в которой говорилось: «31 марта 1878 г. для России начался пролог той великой исторической драмы, которая называется судом народа над правительством. Обвинительный акт – это вся русская история, на страницах своих не представляющая ничего, кроме батожья, палок, плетей и шпицрутенов, с одной стороны, и систематического разорения народа «ради государственных доходов», – с другой» [11, т. II, с. 53].

По замыслу верховной власти, А.Ф. Кони как председатель суда должен был «успешно провести один из самых знаменитых в мировой истории процессов и обеспечить Вере Засулич обвинительный приговор. Однако она была оправдана присяжными и сразу же после суда освобождена по распоряжению председательствующего. «Оправдание Веры Засулич разразилось над петербургским обществом, подобно электрическому удару, радостно возбуждая одних, устрасив других, и всех равно взволновав», – отмечал А.Ф. Кони в своих «Воспоминаниях» [8, т. II, с. 102]. На оправдательный вердикт присяжных повлияла, конечно, позиция председательствующего на процессе 34-летнего А.Ф. Кони.

После оправдательного приговора в самом громком в карьере А.Ф. Кони процесса имя председателя Петербургского окружного суда стало известным не только в России, но и за рубежом. За А.Ф. Кони закрепилась слава блестящего оратора, честного и бескомпромиссного судьи. Выступление в защиту Веры Засулич сделало широко известным и П.А. Александрова, «оратора-громовержца», вложившего в свою защитительную речь «всю силу своего

таланта» [15, с. 90]. По воспоминаниям очевидцев, его речь признали блестящей все газеты, в том числе европейские [3, с. 136].

Преступление рассматривалось А.Ф. Кони, исходя из содержания, определяемого жизненной ситуацией. «Но как обсудить вину, не зная мотива, как определить мотив, не зная фактов, на которых он вырос», – рассуждал А.Ф. Кони [8, т. II, с. 121].

Один из наиболее известных судебных ораторов второй половины XIX века К.К. Арсеньев («гигантов и чародеев слова», по определению А.Ф. Кони) так охарактеризовал его речь: «Глубоко продуманная и мастерски построенная его речь всегда полна движения и жизни. Ею можно любоваться, как произведением искусства – и вместе с тем, ее можно изучать как образец обвинительной техники» [2, кн. 4, с. 811].

Анализируя мотивы, руководившие совершителем преступления, А.Ф. Кони тщательно изучал личность преступника, его внутренний мир. В напутствии к присяжным он говорил: «Вы судите не отвлеченный предмет, а живого человека, настоящее которого всегда прямо или косвенно слагается под влиянием его прошлого» [7, т. II, с. 89]. «Правосудие не может быть отрешено от справедливости, а последнее состоит вовсе не в одном правомерном применении к доказанному деянию карательных определений закона», – писал А.Ф. Кони в статье «Нравственные начала в уголовном процессе» [9, т. IV, с. 51].

Эту мысль развивает А.Ф. Кони и в другой статье – «Приемы и задачи обвинения»: «Под справедливостью разумеется не одно лишь возмездие... Судебный деятель должен стремиться к осуществлению нравственного закона» [8, т. I, с. 67-100].

Осуществление демократических начал судебных уставов, оправдательные приговоры, выносимые судом присяжных в политических процессах, вызывали резкие нападки со стороны консервативных кругов. А.Ф. Кони решительно защищал суд присяжных – «Суд Божий», «щекотливый и восприимчивый, как химические весы», от «беспощадной и, по большей

части, крайне односторонней критики высокопоставленных лиц» [9, т. IV, с. 16].

Ответ А.Ф. Кони на враждебное отношение к нему министра юстиции А.Ф. Палена, обвинявшего его в том, что он «положил в рот присяжных оправдание Засулич», был довольно резким, но вполне логичным: «Мне как судье неприлично подписывать протест против приговора, постановленного при моем участии. Находя присяжных учреждением негодным, могу ли я оставаться председателем суда, действующего именно при помощи этого учреждения» [8, т. II, с. 111].

Поиски истины – умение владеть словом и законами языкового употребления. «Лучшие из наших судебных ораторов поняли, что в стремлении к истине самые глубокие мысли сливаются с простейшими словами», – писал Кони в статье «Нравственные начала в уголовном процессе»... Слово – одно из величайших орудий человека. Бессильное само по себе, оно становится могучим и неотразимым, сказанное умело, искренне и вовремя» [8, т. I, с. 52-53].

Необходимыми качествами речей судебных ораторов Кони считал простоту изложения, ясность и выразительность речи. Знание своего родного языка и умение пользоваться его гибкостью, богатством, яркими образами и меткими выражениями – выполняя все эти требования, «оратор овладевает теми, кто его слушает» [8, т. I, с. 81].

В основании судебного красноречия, по утверждению А.Ф. Кони, лежит необходимость «всею силою своего слова доказывать и убеждать», сделав это слово лишь слугою глубокого убеждения, не поддаваясь соблазну красивой формы» [8, т. I, с. 53].

Характеризуя книгу П.С. Пороховщикова «Искусство речи на суде» как «полное, подробное и богатое эрудицией и примерами исследование о существе и проявлениях искусства речи на суде», А.Ф. Кони отмечал, что «судебная речь есть продукт творчества, такой же его продукт, как всякое литературное или поэтическое произведение». Разницу между творчеством поэта и судебного

оратора А.Ф. Кони видел в том, что «они смотрят на действительность с разных точек зрения, и сообразно этому черпают из нее соответствующие краски, положения и впечатления, перерабатывая их затем в доводы, обвинения или защиты или же в поэтические образы» [8, т. I, с. 115].

Русские судебные ораторы неизменно отмечали значение художественных приемов, используемых в судебной речи. Выдающийся русский судебный деятель С.А. Андреевский утверждал, что «приемы художественной литературы должны быть внесены в уголовную защиту полностью, смело и откровенно, без всяких колебаний» [1, с. 4-5].

По общему мнению теоретиков судебного красноречия и выдающихся судебных ораторов, риторические фигуры и образные средства в судебной речи могут быть использованы только как средство успеха для создания необходимой эмоциональной атмосферы. Искусство речи на суде, по мнению А.Ф. Кони, «заключает в себе умение мыслить, а, следовательно, и говорить образами [8, т. I, с. 121]. А.Ф. Кони относил напутствие председателя присяжным, так же, как и речь сторон, к области судебной речи, и указывал на его особый характер: «Руководящее напутствие должно быть свободно от пафоса, в нём не могут находить себе места многие из риторических приёмов, уместных в речах сторон; но если образы заменяют в нём серое и скупое слово закона, то оно соответствует своему назначению» [8, т. I, с. 123-124].

К.К. Арсеньев писал: «В ораторском искусстве, как и в литературе, большую роль играют эпитеты, образы, сравнения, цитаты, обобщения. Всеми этими орудиями А.Ф. Кони владеет с замечательным искусством, и, что может быть еще важнее – с замечательной умеренностью» [2, с. 805].

Среди образных средств и ораторских приемов, используемых Кони в судебной речи, важное место занимают повторы, усиливающие смысловое и эмоциональное воздействие речи оратора, призванного доказывать и убеждать. Так, в выступлениях по делу В. Засулич Кони многократным повторением слова *убийство* раскрывает внутреннюю сторону совершенного преступления, определяя наиболее существенные его признаки: «*Убийство есть лишение*

жизни. Оно является преступным, когда совершается не для самообороны, но оно может быть совершаемо различно. Я могу совершить убийство необдуманно, играя с заряженным оружием, я могу убить в драке, нанося удары направо и налево; могу прийти в негодование и в порыве гнева убить оскорбителя. Все это будут ступени одной и той же лестницы, все они называются убийством, – но какая между ними разница! И для того, чтобы ошибочно не стать ступенью ниже или, в особенности, ступенью выше, чем следует, по справедливости, – необходимо рассматривать внутреннюю сторону преступления. Это рассмотрение укажет, какое это убийство, если только это убийство» [8, т. II, с. 78-79].

Приемом повтора раскрывается содержание и других правовых понятий – *кража, грабеж, обида, месть* и др. [См. 8, т. II, с. 81-82, 84, 85].

В текстах судебных речей А.Ф. Кони нередко используется антитеза – одна из самых ярких и выразительных фигур в судебной риторике. Повторы в выступлениях судебного оратора усиливаются противопоставлениями, развернутыми в словосочетании, предложении или отрезке текста. Так, о министре юстиции графе Палене А.Ф. Кони саркастично писал: *«Но и он был прежде всего типичный русский министр – не слуга своей родины, а лакей своего государя, дрожащий и растерянный перед каждым докладным днем и счастливый после каждого доклада тем, что еще на целую неделю ему обеспечены казенная квартира и услуги предупредительного эскутера»* [8, т. II, с. 19].

Антитеза как прием контраста использована А.Ф. Кони в обращении к присяжным, от которых ожидалось обдуманное «и основанное на серьезной оценке обстоятельств преступления и личности подсудимой решение: *«Вы должны спросить себя, находится ли перед вами лицо, ответственное за свои поступки, то есть не такое, в котором старость ослабила, молодость не вполне развила, болезнь погасила умственные силы»* [8, т. II, с. 77].

Смысловую и эмоциональную насыщенность высказываний усиливают анафорические повторы и градации, создающие параллелизм содержания:

«Господа присяжные! Мне нечего говорить вам о порядке ваших совещаний: он вам известен. Нечего говорить о важности ваших обязанностей как представителей общественной совести, призванных творить суд». Или: «Не в гневе, не в страстном негодовании отличие преступления, совершенного предумышленно от деяния, сделанного в раздражении» [8, т. II, с. 88].

Повторяющиеся при градации элементы, выражая единую мысль, образуют период: *«Там, где была возможность критики, возможность отказа, возвращения назад, возможность раздумья, там закон видит условие обдуманности» [8, т. II, с. 88].*

Эмоциональная значимость напутствия оратора присяжным заседателям также подчеркивается повторениями: *«Вы можете их забыть (то есть советы председательствующего – В.И.), вы можете их принять во внимание. Вы произнесете решительное и окончательное слово, по этому важному, без сомнения, делу. Вы произнесете это слово по убеждению вашему, глубокому, основанному на всем, что вы видели и слышали, и ничем не стесняемому, кроме голоса вашей совести» [8, т. II, с. 88].*

Красной нитью проходит через речь А.Ф. Кони, обращенную к присяжным, мысль о том, что «судят живого человека, настоящее которого всегда прямо или косвенно слагается под влиянием его прошлого, наполненного скорбью и горечью. Именно это, – по словам судебного оратора, – делает ее (подсудимую – В.И.) менее спокойной, более впечатлительной и более болезненной к окружающей жизни» [8, т. II, с. 88-89].

Резкие и все возрастающие нападки, которым подвергался А.Ф. Кони за подписание оправдательного приговора, *«каждый раз влекли за собой новое оживление наветов, инсинуаций и клевет, новое торжество невежественного злорадства и новое проявление трусости со стороны тех, кто знал, однако, в чем правда по делу В. Засулич» [8, т. II, с. 177-178].*

Важный стилистический приём в речах Кони – ирония, «коварная фигура», подразумевающая лукавство, насмешку, противопоставляемое по смыслу высказываемому.

Повторы усиливают комизм ситуации, возникающей при описании обстоятельств дела, черт характера или взглядов некоторых конкретных лиц. Например, в воспоминаниях о директоре департамента министерства юстиции В.С. Адамове: *«Толстый правовед, вскормленный департаментом. Ловкий, и отлично знавший языки исполнитель, человек безо всяких убеждений, которому женитьба на чрезвычайно богатой дочери генерала Шварца давала право ненавидеть республику во Франции и сочувствовать роялистам, причем о той и о других он составлял себе, как сам выражался, понятие по своей любимой газете «Фигаро»».*

С помощью повтора и антитезы А.Ф. Кони передает речь Адамова, которую тот произносит, «задыхаясь от волнения», в ответ на предложение Кони, занимавшего в то время должность вице-директора департамента министерства юстиции, о пересмотре статей Уложения, направленных на «жестокие и бездушные» преследования политических заключенных вместо «справедливого, но не жестокого их наказания»: *«У него, (вице-директора) оказываются виноватыми все, кроме действительно виновных. Виновато правительство, виноват государственный совет, виноваты мы сами с нашими судами... Нет, не о послаблениях надо думать, не о смягчениях, а надо бороться с этими господами всеми средствами. Эти люди наши личные враги. Они хотят отнять у нас то, что нажито нашим трудом (Адамов, получивший средства богатой женой, очевидно, понимал труд в очень широком смысле!)»*, – иронично добавил Кони [8, т. II, с. 24].

«Буря негодования на действия суда, – по образному выражению А.Ф. Кони, – напомнила ему «один комический эпизод, достойный спасения от забвения», связанный с принцем Петром Георгиевичем Ольденбургским, несогласным с оправдательным приговором. По описанию А.Ф. Кони, это *«феноменально глупый, добрый и честный в душе, с драгоценной для карикатуриста физиономией и наивными голубыми глазами»* [8, т. II, с. 109].

Иронически представлен А.Ф. Кони и портрет старшего председателя судебной палаты сенатора С.А. Мордвинова, «любимца и товарища по

университету графа К.И. Палена, который, по словам Кони, «как юрист отличался чрезвычайной поверхностностью, сльвя почему-то умным человеком, будучи лишь человеком ловким, он умел в последствии примазаться к сенаторским ревизиям Лорис-Меликова» [8, т. II, с. 114].

Ирония А.Ф. Кони – это «ирония спокойного наблюдателя, человека, хорошо знающего людей и их слабости, умеющего выставить их и характеризовать метким словом, сознающего свое умение и силы и знающего, что это производит желаемое впечатление на аудиторию», – так характеризовал А.Г. Тимофеев особенности речей Кони [14, с. 12].

«Глубоко продуманная и мастерски построенная его речь, – писал Б.Б. Глинский о выступлениях Кони, – всегда полна движения и жизни. Ею можно любоваться как произведением искусства и вместе с тем ее можно изучать как образец обвинительной техники» [4, с. 811].

Содержание судебной речи и искусство ее построения были одинаково важны для А.Ф. Кони: «*Что говорить* – укажет та же логика на основе точного знания предмета... и в вопросе: *как говорить* – на первый план выступает уже действительное искусство речи» [8, т. I, с. 118].

Точное соответствие формы речей А.Ф. Кони их содержанию, выделенное многими его современниками, особенно ярко и наглядно проявлялось в его устных выступлениях, которым он всегда отдавал предпочтение: «Изустное слово всегда плодотворнее письменного, оно живит слушающего и говорящего» [8, т. I, с. 83].

Об исключительном ораторском искусстве и мастерстве лектора А.Ф. Кони свидетельствуют воспоминания современников, среди которых судебные деятели, ученые-правоведы, публицисты, писатели. Ораторская деятельность Кони не ограничивалась судебными речами, он выступал в ученых кругах и читал публичные лекции, средства от которых нередко шли на различные благотворительные цели [3, с. 369-370]. Его лекции по теории ораторского искусства, русской литературе, истории, эстетике с жадным вниманием слушали в разных аудиториях – рабочие, студенты, учителя, врачи.

В дневнике К.И. Чуковского есть эпизод, где Кони рассказывал, как после его лекции о Л.Н. Толстом, прочитанной врачам, приехавшим совершенствоваться из провинции, «вдруг встает какой-то слушатель, говорит ему благодарственную речь и возглашает, что его лекции для них – «истинная дезинфекция души» [6, с. 99].

В историю ораторского искусства А.Ф. Кони вошел, по оценкам современников, как «лучший представитель русского судебного красноречия», наиболее близкий к идеалу, судебный деятель» [2, с. 810; 13, с. 28]. Главным критерием для оценки речей оратора А.Ф. Кони считал нравственное чувство, глубокое внутреннее убеждение.

«Его судебные речи можно с увлечением читать как талантливые художественные произведения и должно изучать как высокие образцы ораторского искусства, наполненные глубоким содержанием, образцы, выдержавшие суровое и нелюбезное испытание многих десятилетий» [18, с. 100].

Труды одного из самых талантливых юристов-ораторов Анатолия Федоровича Кони, ставшие бесценными уроками служения демократическим принципам правосудия, жизненной правде и уважения к человеческому достоинству, выдержали все испытания времени, не утратив своего значения и в наши дни.

Литература

1. Андреевский С. А. Драммы жизни: Защитительные речи. Санкт-Петербург, 1916.
2. Арсеньев К.К. Русское судебное красноречие // Вестник Европы. Санкт-Петербург, 1888, кн. 4.
3. Высоцкий С. В. Кони А.Ф. Москва, 1988.
4. Глинский Б.Б. Русское судебное красноречие. Санкт-Петербург, 1897.
5. Граудина Л.К., Миськевич Г.И. Теория и практика русского красноречия. Москва, 1981.
6. Карабчевский Н.П. Речи. Санкт-Петербург, 1902.

7. Кони А.Ф. Воспоминания о деле Веры Засулич. Москва, 1933.
8. Кони А.Ф. Избранные произведения в двух томах. Москва, 1958.
9. Кони А.Ф. Собрание сочинений в восьми томах. Москва, 1967.
10. Полянский Н.Н., Сыромятников Б.И. На службе праву. Москва, 1928.
11. Революционное народничество 70-х годов XIX в. Москва, 1965, т. II.
12. Сергеич П. (П.С. Пороховщиков). Искусство речи на суде. Санкт-Петербург, 1910.
13. Смолярчук В.И. Анатолий Федорович Кони. Москва, 1981.
14. Смолярчук В.И. Гиганты и чародеи слова. Москва, 1934.
15. Тимофеев А.Г. Судебное красноречие в России. Критические очерки. Санкт-Петербург, 1900.
16. Троицкий Н.А. Царизм под судом прогрессивной общественности 1866 – 1895 гг. Москва, 1979.
17. Чуковский К.И. Дневник (1901-1929). Москва, 1991.
18. Шифман М.Л. Речь прокурора. Москва, 1960.

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ПРОЦЕС ТА ІНСТРУМЕНТИ ЙОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (САТ-ІНСТРУМЕНТИ)**

Кондратенко Юлія Вікторівна,

викладач

Ліпатнікова Поліна Сергіївна,

студентка

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто засоби автоматизації перекладу та машинного перекладу. Досліджено специфіку роботи перекладача з інформаційними технологіями для виконання комп'ютерного перекладу. Вказано на специфіку співпраці із перекладацькими агенціями. В статті також розглянуто мовну компетенцію письмового перекладача.

Ключові слова: переклад, САТ-інструменти, інформаційні технології, комп'ютерний переклад.

У сучасну епоху глобалізації та інформаційного вибуху, коли обсяг даних, доступних людству, подвоюється кожні 5–10 років, засоби автоматизації перекладу та машинного перекладу набувають все більшого значення. Саме від правильної та ефективної взаємодії перекладача з різними інструментами залежить швидкість поширення інформації та її якість. Перекладацький процес у сучасному стані потребує від виконавця великої кількості компетенцій, знань і вмінь, щоб створювати в результаті роботи конкурентоспроможний і якісний продукт. До них входять, окрім власне знання мови, вміння працювати з різними типами файлів, які використовуються під час перекладу, володіння спеціальними технічними засобами, здатність виконувати низку перевірок, навички організації та керування проєктами тощо [1].

Унаслідок прийняття закону про забезпечення функціонування української мови як державної зростатиме потреба у кваліфікованих

перекладачах програмного забезпечення, веб-сайтів і технічної документації. Кожна із цих категорій має власні особливості та передбачає використання спеціалізованих САТ-інструментів. Тому перекладачам-початківцям, які бажають закріпитися в цій сфері, слід знайомитися з різними сценаріями застосування таких програм та використовувати їх на практиці, наприклад, під час навчального процесу та самостійної роботи.

Наразі майже всі професійні перекладачі використовують комп'ютери та комп'ютерні технології під час своєї роботи. Відтоді як дослідники Хатчінс і Сомерс на початку 1990-х представили свій варіант континуума автоматизації перекладу, перекладацька галузь повільно, але з невпинним прискоренням відійшла від традиційного перекладу людьми до автоматизації цього процесу. Тим часом досягнуто такого високого ступеня автоматизації, що перекладацький процес дедалі більше осмислюється як форма взаємодії людина-машина або перекладач-машина. Для перекладачів це передбачає кардинальну зміну в їхньому робочому процесі та необхідних навичках. Передумови для посилення автоматизації перекладу надходять з двох різних напрямків; з одного боку — це постійний розвиток нових та потужних перекладацьких інструментів, а з іншого — накопичення та доступ до великих обсягів електронних перекладацьких даних.

Перекладацькі інструменти у різних їх формах можуть застосовуватися на всіх етапах сучасного процесу технічного перекладу. Однак це залежить від перекладацько-підготовчої діяльності, як-от створення корпусів паралельних текстів, сполучення вихідних та цільових текстів або термінологічний аналіз технічних документів під час етапу фактичного перекладу, а також пост-редагування. Процес перекладу складається з кількох послідовних етапів, які відрізняються за своєю специфікою один від одного та потребують застосування різних інструментів автоматизованого перекладу. За типом завдання їх можна розподілити на 6 видів: аналіз вихідних файлів, власне переклад, редагування, вичитування, виконання автоматичних перевірок і верстання кінцевих документів [2].

Відомо, що замовники та клієнти, які мають досвід співпраці з бюро перекладів, одразу надсилають файли, готові до перекладу. Бюро перекладів або перекладачеві потрібно лише пересвідчитися в їх сумісності з програмним забезпеченням, встановленим на робочих станціях, за необхідності — повторно підрахувати слова/символи та відсотки збігів. Під час роботи з новим типом файлу вперше слід також виконати так званий псевдопереклад, тобто перевірити, чи можливо взагалі згенерувати без помилок файл для експорту, якщо потрібно доставити замовнику не двомовні робочі файли, а вже кінцевий документ. До того ж використання псевдоперекладу має сенс під час роботи над програмним забезпеченням, щоб завчасно розуміти, чи достатньо місця у відведених полях для тексту, наприклад, кирилицею, а також переконатися, чи всі фрагменти тексту імпортовано належним чином.

Зазначимо, що часто замовник, у якого немає досвіду співпраці з перекладацькими агенціями, надсилає для перекладу файл, не звертаючи уваги на його формат. Однак чи не найважливіше розуміти, яких зусиль потребує файл для обробки різними програмами. Частий випадок, наприклад, — відскановані документи у форматі зображень або PDF. У такому разі необхідно спершу розпізнати текст, форматувати згідно з оригіналом та перевести в двомовний формат для перекладу. Безперечно, для цього завдання можна скористатися стандартними програмами набору Microsoft Office, як от Word, Excel або звичайним текстовим редактором. Але якщо взяти до уваги середньостатистичну швидкість друку 200 знаків (або 40 слів) на хвилину [3], то на обробку загальноприйнятої перекладацької сторінки (1800 знаків) знадобиться 9 хвилин без урахування часу на форматування відповідно до оригіналу. Для порівняння, середньостатистична швидкість роботи перекладача становить 250 слів на годину або 8 сторінок на добу.

Таким чином, після простого підрахунку стає зрозуміло, що на кожні 10 друкарських сторінок агенції знадобиться додаткові півтори години робочого часу для обробки файлів невідповідного формату. Це призводить до збільшення витрат і, як наслідок, впливає на кінцеву вартість послуг. Щоб уникнути

непотрібних витрат, існує велика кількість як окремих програм, так і мережевих сервісів. Серед них, зокрема:

- Kofax OmniPage — програма, призначена для оптимізації робочих процесів підприємств і організацій;
- ABBYY FineReader — одна з перших програм розпізнавання тексту на ринку, здатна працювати з багатьма форматами, має онлайн-версію з певними обмеженнями;
- Adobe Acrobat Pro DC — рішення від провідної компанії-виробника ПЗ Adobe з великою кількістю функцій, яке може працювати зі хмарою;
- FreeOCR — безкоштовна альтернатива, побудована на рушію Tesseract від компанії Google.

Висновок. Отже, сучасний перекладач має вміти працювати в різних САТ-програмах, користуватися їх функціями, зокрема перекладацькою пам'яттю, пошуком конкорданс, термінологічною базою та вбудованими засобами перевірки якості. Необхідно також отримувати практичні навички постредагування, оскільки в галузі перекладу зростає використання машинного перекладу. Процес перекладу складається з кількох послідовних етапів, пов'язаних між собою, кожен із яких потребує від перекладача певних компетенцій і розуміння технічної складової роботи над проектом, щоб належним чином оптимізувати свою роботу та підвищити продуктивність. Мовна компетенція письмового перекладача включає в себе не лише вільне володіння граматично коректним писемним мовленням у його лексичному та стилістичному різноманітті, але й розуміння структури мов, з якими він працює, та ґрунтовну ознайомленість з чинними мовними нормами та стандартами. Саме воно дозволяє створювати правила для автоматичної перевірки типових помилок, таким чином істотно підвищуючи якість перекладу та заощаджуючи час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Залужний Р. Г. Комп'ютерні навички перекладача. Львівський національний університет. 2020. URL:

<https://lingua.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/04/Konkursna-robota-APEL-SYNOVYY-BORYS.pdf>.

2. Залужний Р. Г. Комп'ютерні навички перекладача. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том VIII: діалог у розвитку науки та освіти. Конін – Ужгород – Київ – Херсон, 2020. С. 240–242.

3. Івашкевич Л. С., Залужний Р. Г. Перекладацький процес і інструменти його забезпечення. Науковий журнал «Молодий вчений», 2020. № 4. С. 651–657.

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІРОНІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ

Кононенко Інна Анатоліївна

к. пед. н., доцент

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

м. Переяслав, Україна

Статтю присвячено аналізу вербальної презентації та когнітивного потенціалу засобів іронії і сатири в англomовному оповіданні. Здійснено визначення та диференціацію понять іронії та сатири відповідно до сучасного стану текстолінгвістики. Зроблено спробу комплексного аналізу категорій в американському оповіданні, виділено іронію як повноправний концепт комічного.

Ключові слова: гумор, сатира, іронія, ситуативна іронія, асоціативна іронія, суб'єктивно-оцінна модальність.

Постановка проблеми. Дослідження питань гумору, іронії і сатири було і залишається актуальною проблемою різних галузей філологічних наук — лінгвістики, текстолінгвістики, лінгвостилістики. У цьому контексті значної ваги і актуальності набуває аналіз та системна презентація засобів гумору, іронії і сатири в англomовних американських коротких оповіданнях, які під таким кутом зору ще не були предметом спеціального дослідження. Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій.

Мовні засоби вираження іронії та сатири у структурі художніх творів привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема таких, як А. Щербина, А. Макарян, Г. Почепцов, Т. Буйницька, С. Голубков, С. Походня, Ю. Боров, С. Іваненко, О. Титаренко, Дж. Сазерленд (J. Sutherland), Е. Нокс (Е. Кнох), Н. Нокс (N. Кнох), П.К. Елкін (P.K. Elkin), Р. Ескарпі (R. Escarpit) та ін.

Метою статті є аналіз категорії гумору, іронії і сатири з позицій текстолінгвістики, когнітивної лінгвістики та прагмастилістики, а також дискурсних стратегій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гумор – загальнолюдський інтеркатегоріальний феномен, притаманний усім народам і всім літературам, однак у конкретному прояві він – переважно національний. У тому, як і на які теми жартують люди в різних країнах, виявляються загальні закони гумористичного світовідчуття. Проте загальне реалізується конкретними формами. Вони визначаються специфічними рисами національного характеру, соціальним і політичним устроєм певної країни, її історичним розвитком, культурними традиціями, ментальністю народу та іншими чинниками.

Американський гумор – і фольклорний, і літературний – явище також специфічне. Його характерні риси зумовлені значним чином історичним розвитком Сполучених Штатів, тією обстановкою, в якій формувалась американська держава. І хоча в американській літературній традиції гумор розвивався повільно, коріння його історично сягає ще тих часів, коли до Америки прибули перші поселенці. На відміну від британського гумору з його консервативним змістом, обмеженим колом об'єктів висміювання, визначеним суспільними умовностями, стриманістю, замовчуванням (*understatement*), для американського гумору властиве перебільшення (*overstatement*), надмірність, тяжіння до гіперболи і гротеску, які швидко сприймалися літературно-художнім жанром. Характерними рисами американського фольклорного гумору є показна хоробрість, відкритий виклик небезпекам і нестаткам повсякденного життя, комізм логічно абсурдного, коли оповідач видає вигадки за реальні факти, а також підкреслена грубість цих оповідей. Народним засобам і прийомам гумористичного зображення властива своєрідність, яскрава образність і експресивність.

Нові проблеми, нові шляхи розвитку країни супроводжувались гумористичними коментарями Марка Твена і О'Генрі, піддавались нищівній критиці у творах Д. Паркер, Дж. Тербера, Г. Менкена, Ф. О'Коннор та інших письменників. Головними рисами цих коротких оповідань було критичне ставлення до духовних і моральних наслідків прогресу для особистості, невдоволення існуючим світом, зростанням бездуховності, святенництвом,

прагматизмом, що подекуди перетворював людей на своєрідних манекенів, роботів, які бачили перед собою лише одну мету – задовольнити власні амбіції. Ось чому гумористично-сатиричне зображення дійсності стало національним стилем американського письменства, а на перший план вийшли гумористичні і сатиричні короткі оповідання, які поєднували викривальний потенціал гумору і сатири з точністю та стислістю жанру малої прози.

Термін «short story» ми вживаємо паралельно із терміном “коротке оповідання”, наголошуючи при цьому, що термін «short story» є адекватним саме американському жанру короткого оповідання. «Short story» як жанр малої епічної форми, є типовою американською різновидністю короткого оповідання, основою якого є оповідь / розповідь з притаманними йому характерними особливостями американської дійсності. Однак, оскільки в українському контексті термін «short story» сприймається як чужомовний, ми вживаємо також термін “коротке оповідання” як синонімічний у процесі дослідження конкретних творів жанру малої прози.

Гумористичні і сатиричні короткі оповідання домінували у літературі США кінця XIX ст., проте гумор у них набував переважно похмуро-песимістичного відтінку. Якщо раніше американський гумор у «short story» характеризувався іскрометністю, динамізмом і оптимістичністю, то в його пізніших зразках більше наявний присмак гіркоти. Такі зміни були зумовлені змінами в самому американському суспільстві, де швидкий розвиток науково-технічного прогресу породжував відчуження між людьми, ідолопоклонство речам і особистим вигодам, крайній індивідуалізм і егоцентричну замкненість.

XX століття принесло ще більші розчарування, різке загострення суспільних протиріч, конфлікти, зумовлені ломкою патріархальних устроїв. Ці тенденції суспільного життя Америки наклали значний відбиток на літературу і зокрема на подальший розвиток гумористично-сатиричних традицій, які стають однією із її домінуючих рис.

Із загостренням суспільних протиріч у колі письменників зростає невдоволення існуючим світом, яке дедалі частіше виявляється через іронію. У

зв'язку з цим, у «short story» активізується гротеск, який в реалістичній традиції виступає переважно одним із експресивних засобів вираження дійсності. Це сатиричний прийом зображення, що базується на граничному перебільшенні рис зовнішності, властивостей характеру, перебігу подій, що надає образу фантастичного гротескного характеру.

Жанр короткого оповідання набув популярності серед письменників переважно завдяки тому, що він є більш гнучкою і одночасно менш складною в сюжеті формою художньої літератури, ніж роман. Його характерними рисами є сконцентрованість, компактність, а внаслідок цього – висока мобільність сюжетних структур, здатність оперативно відгукнутися на різні події. Специфічність «short story» не в обсязі подій і персонажів, а в способі художнього відображення цих подій. Оскільки інформація в тексті «short story» згорнута, компресована, чітка, то мовні засоби переважно аналітично-інформативні. Зображально-виражальні засоби корелюють на рівні абзацу, надфразової єдності і цілого тексту, сприяючи об'єднанню окремих частин твору в єдине ціле.

У американському «story» простежуємо переважно лише певний мовностилістичний засіб як провідний. За своєю структурою ці стилістичні прийоми і засоби компактні, і тому особливістю тексту короткого оповідання є використання не ускладнених засобів образності – нерозгорнутих епітетів, порівнянь, метафор та ін.

У популярній культурі англійський гумор – це загальний термін, що застосовується до деяких видів комедії і комедійних актів. Багато британських та американських комедійних телешоу, з характерним для англійців гумором, стали популярними та яскравими представниками англійської культури для міжнародної аудиторії. Крім того, він виражається через безліч книг, комічних мультфільмів і всіх засобів масової інформації. Англійське почуття гумору – це здатність сміятися над собою та іншими. Вона не ґрунтується на жодних певних переконаннях або спробах принизити будь-яку людину чи групу, а просто на дотримванні деяких наших незвичайних звичок і манер, які коли висвітлені таким чином, виявляються смішними. Сухий, саркастичний, іноді

темний і страшний, часто без емоцій, і, на перший погляд, не має сенсу. Англійський гумор допоміг решті світу зрозуміти британців та американців і краще пізнати їх, і це один з найбільш впізнаваних елементів їх культури [6].

Англійський гумор варто розподіляти на американський та британський.

Англійський гумор сформувався в умовах відносної стабільності англійського суспільства і несе в собі сильний елемент сатири над «абсурдністю повсякденного життя». Серед тем – класова система і сексуальні табу; серед стандартних технічних прийомів – каламбури, двозначності й інтелектуальні жарти. За допомогою англійського гумору ми можемо пройти крізь призму сильної теми сарказму і самокритичності, часто при абсолютно незворушній подачі (з «кам'яним обличчям»). Гумор може бути використаний для того, щоб заховати за ним свої справжні емоції, причому заховати в такій манері, що людям з іншого культурного середовища жартуюча так людина може здатися байдужою і безсердечною. Жартують із будь-якого приводу і майже жодна тема не є табу, хоча відсутність витонченості в жартах часто вважається відсутністю смаку. Багато з тих британських комедійних телесеріалів, що відрізняються чисто британським гумором, домоглися всесвітньої популярності і є важливим каналом експорту британської культури у світ [6].

На відміну від простого і грубого американського гумору, англійський має кілька різновидів:

- the elephant jokes – так звані «слонячі» жарти, до яких відносять особливо дурні історії;
- dry sense of humour – сарказм або іронія;
- banana skin sense of humour - якщо перекладати дослівно, гумор з банановою шкіркою, так витончено британці відгукуються про американських жартах;
- shaggy-dog stories – історії, комічність яких полягає в нелогічності сказаного.

Гумор – один з концептів англійської національної картини світу. Він багато в чому залежить від властивих англійцям ментальних характеристик, традицій і ціннісних установок.

Національний англійський гумор досліджується в різних аспектах. Специфіка і особливості англійського гумору представлені в роботах І. Вержинської «Лінгвокультурологічний аналіз британського та американського гумористичного фентезі», О. Ільїної «Особливості англійських жартів», Е. Шабуніна «Англійський гумор як лінгвокультурне явище (на матеріалі творчості П. Г. Вудхауза)», В. Шестакова «Англійська література і англійський національний характер», К. Fox «*Watching the English. The Hidden Rules of English Behavior*», S. Friedman «*The cultural currency of a «good» sense of humour: British comedy and new forms of distinction*», A. Glyn «*The Blood of a Britishman*».

Засоби досягнення гумористичного ефекту досліджуються в роботах Е. Жук «Лінгвокультурна специфіка вербалізації комічного в мові творів О. Генрі і П. Вудхауза », Ю. Королевої «Роль просодії в реалізації гумору та іронії в британському публічному мовленні», О. Мішиної «Засоби творення комічного у відеовербальному тексті на матеріалі англійського гумористичного серіалу «*Monty Python Flying Circus*» і «Фонетичні засоби творення комічного в англомовному відеовербальному тексті», J. Blake «*Playing with words*».

Гумористичні тексти стали об'єктом дослідження А. Проскуреної «Прецедентні тексти в англомовному гумористичному дискурсі».

Найбільш фундаментальними науковими працями вважаються дослідження А. Карасика «Лінгвокультурні характеристики англійського гумору» і М. Кулинич «Семантика, структура та прагматика англомовного гумору, які служать базисом для нових робіт з вивчення англійського гумору».

У даному дослідженні вперше національний англійський гумор вивчається в діахронічному аспекті.

Англійський гумор володіє релевантними особливостями універсального гумору, а також гумору тих соціальних груп, з яких складається англійська

нація. Сума найбільш характерних ознак цих груп і дозволяє зробити висновок, що перед нами – саме англійський гумор.

Традиційна консервативність англійського характеру ускладнює аналіз англійського національного гумору і робить його суперечливим завданням, оскільки типова стриманість англійця приховує його справжнє ставлення до подій. Реальне ставлення проявляється на межі напівжартівливого натяку. Гумор у англійців проявляється швидше в усмішці, ніж гучним сміхом.

Аналіз фактологічного матеріалу свідчить, що іронія – це особливий спосіб відображення явищ дійсності, які представлено автором комічними, за допомогою відповідних мовностилістичних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сатира як метод репрезентації дійсності // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – 1999. – № 1 (2). – С. 91–94 (англ. мовою).
2. Лінгвостилістичні особливості порівнянь як засобу гумору і сатири // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 224–229.
3. Асоціативна іронія і засоби її актуалізації // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – 2001. – № 2. – С. 112–118.
4. Мовні засоби вираження іронії в американській малій прозі // Іноземна філологія. – Львів, 2002. – Вип. 112. – С. 212–219.
5. Дискурс гумору, іронії і сатири в американському «short story» // Дискурс іноземномовної комунікації / Під заг. ред. К. Кусько. — Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту, 2002. — С. 201–220.
6. IMDb [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://www.imdb.com/title/tt1845307/?ref_=ttqt_qt_tt.

ДО ПОНЯТТЯ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

Луценко Людмила Олексіївна

к. філол. наук, доцент

Курочкіна Аліна Сергіївна,

Оксенюк Єлизавета Сергіївна,

Студентки

Криворізького державного педагогічного університету

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація : Стаття присвячена дослідженню особливостей рекламного тексту, який є динамічним явищем у сучасному суспільстві та відіграє одну з ключових ролей у вирішенні інформаційних, соціальних, іміджевих та економічних завдань. Розглянуто різноманітні підходи науковців до тлумачення понять «реклама», «реklamний текст», висвітлено структуру реклами та рекламний процес.

Ключові слова : реклама, рекламний текст, преса, ЗМІ, комунікація, структура, рекламний процес.

Рекламний текст - це тип текстового матеріалу, головною ідеєю якого є залучення уваги цільової аудиторії до тієї чи іншої пропозиції на ринку, з метою показати вигідні сторони цієї пропозиції і спонукати читачів скористатися рекламованими послугами, зробити покупку товару і т.д. Поняття «продає текст» входить в категорію рекламних текстів [1, с. 200].

На сьогоднішній день, реклама у пресі - це найбільш популярний спосіб передачі інформації, який несе в собі рекламний характер. По публікаціям значної кількості реклами в газетах та журналах, можна відзначити наявність високої результативності розміщення реклами в ЗМІ.

Поняття рекламного тексту належить не лише словесному ряду, але й містить у собі сукупність екстралінгвістичних компонентів. Таке тлумачення рекламного тексту знаходить своє відображення у багатьох англомовних

працях, зокрема, В. Флетчер використовує слово "текст" у його найширшому значенні, включаючи візуальні компоненти та вербальну мову [5, с. 26].

Тюріна відносить рекламні тексти до креолізованих, оскільки в їх структурі крім вербальних засобів використовуються іконічні (малюнки, фотографії), а також засоби інших семіотичних кодів (колір, шрифт). За її 12 спостереженням, наявність невербального складника сприймається як неодмінний атрибут повноцінного рекламного тексту [4, с. 2]. Т. Д. Булах також вважає особливістю рекламного тексту використання "невербальних елементів комунікації, параграфеміки, кольорового символізму, які здатні у сучасній рекламі повністю витіснити мову" [3, с. 55].

Л. П. Амірі надає, на наш погляд, найбільш оптимальне визначення поняття "реklamний текст": "текст, поданий в усній або письмовій формі, заздалегідь підготовлений, що володіє автономністю, насамперед спрямований на донесення до адресата певної інформації, з переважаючою комерційною метою – привернути увагу адресата до того чи іншого виду товару" [2, с. 11].

Виходячи з наведених вище визначень, специфіка рекламного тексту визначається із загальних комунікативних завдань, а також приватних прагматичних установок. Основним видом написання рекламного тексту є копірайтинг. Будь-яка організація, компанія чи фірма мають свої сайти, на яких кожного дня люди здійснюють тисячі покупок.

Структура рекламного тексту, що вважається найбільш оптимальною. Вона складається з п'яти основних частин: слогана або девізу, зав'язки або зачину, інформаційного блоку, заключної частині і додаткової інформації або довідкових даних: – слоган (девіз) – коротке рекламне гасло, заголовок, афоризм; – зав'язка (зачин) – текст, що передує основній ідеї рекламного повідомлення; – інформаційний блок – основа тексту, в якій наводяться головні аргументи на користь товару; – заключна частина; – додаткова інформація (довідкові дані) – адреса, контактний телефон тощо [6, с. 103].

Окрім цього, варто виокремити наступні спостереження:

- мова реклами характеризується низкою специфічних особливостей, що виділяють її серед інших підтекстів;
- основним завданням реклами є можливість справити враження, залишити про текст яскравий емоційний слід;
- головним у сприйнятті рекламного тексту є реакція на образ, який залишається у пам'яті реципієнта;
- для створення цього образу важливо максимально використовувати мовні засоби - ідіоматичні вирази, емоційно-оцінну лексику, незвичайні комбінації слів, які привертають увагу і легко запам'ятовуються;
- всі тексти мають певну структурну організацію, і рекламний текст не є виключенням;
- від того, як грамотно написаний рекламний текст, залежить зацікавленість покупця та його рішення про придбання рекламного товару;
- структурні елементи можуть бути змінені в залежності від аудиторії, на яку розрахований рекламний товар, від характеру запропонованого товару.

У пошуках оригінальних й ефективних слів у рекламі часто створюються нові лексеми, які складаються із частин відомих слів й являють собою перекручені або перероблені слова активної лексики української або іноземної мов. Так, одним зі способів створення нових слів є й запозичення іншомовних лексем. У цьому випадку нове слово повинне бути зв'язане й за змістом й асоціативно з об'єктом реклами. Якими б не були знову створені слова, вони повинні відповідати характеристикам аудиторії, на яку спрямоване рекламне повідомлення.

Таким чином, реклама – це не просто оголошення, повідомлення, ознайомлення, нагадування, але і засіб залучення уваги, створення іміджу і популярності. Рекламний процес цілеспрямований на формування та закріплення у пам'яті адресата стійких стандартів способів життя, мислення, моралі і моральності, що є невід'ємною частиною формування загальної свідомості. Мову реклами варто аналізувати як стиль окремий, самостійний,

при цьому слід зважати на те, що стиль є "багатошаровим" та складається з елементів різних стилів.

Список використаної літератури

1. Creativity / режим доступу: URL: <http://www.creativity-online.com>
2. Longman dictionary of contemporary English. - Pearson Education, 2005. 1950 p.
3. Абрамова Н.А. Язык и культура: Учебное пособие / Н.А.Абрамова. - Чита: Поиск, 2000.- 237с
4. Аврасін В.М.. Соціальні та психолінгвістичні характеристики мови Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка: Учеб. для 1999. - 133 с.
5. Амири Л. П. Языковая игра в российской и американской рекламе: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. фил. наук / Л. П. Амири. – Ростов-на-Дону, 2007. – 26 с.
6. Булах Т. Д. Реклама у видавничій справі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів/ Т. Д. Булах. – Харків, 2011. – 224 с.

**ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ
ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Шаповал Анна Сергіївна

к. ф. н., доцент

Одеський національний морський університет

м. Одеса, Україна

Анотація: у статті розглянуто теоретичні засади щодо вивчення поняття «мовна особистість». Здійснено аспектуальний та рівневий аналіз зазначеного поняття. Визначено, що важливим складником аспектуального аналізу є етнокультурологічна складова. Обґрунтовано поняття «мовна» та «концептуальна» картини світу.

Ключові слова: мова, мовна особистість, мовна особистість персонажа, мовна картина світу, концептуальна картина світу, лінгвокультура, концепт, аспект.

У сучасній науці поширеною є категорія «мовна особистість», яка включає в себе два взаємопов'язаних поняття «мова» і «особистість». Поєднання зазначених понять набуває нового сенсу та позначає систему, що має універсальний, багаторівневий характер. Застосовуючи категорію «мовна особистість», науковці мають багатоаспектну можливість з'ясування сутності людини.

Мовна особистість є об'єктом дослідження окремої галузі лінгвістики - «лінгвоперсонології», та має зв'язок з низкою гуманітарних дисциплін (психологія, соціологія, філософія, когнітивна лінгвістика, психолінгвістика та ін. На це вказує багатоаспектність та гетерогенність аналізованого явища.

На міждисциплінарність досліджуваного поняття вказує основний його компонент – це особистість, людина. Людина є творцем, структурує всі сфери існування та систематизує їх у власну концептуальну картину світу. Людина є

мірилом всього в сучасному світі, відіграє домінуючу роль. Тому низка вчених, вивчаючи зазначений термін, зверталися до так званого «антропоцентричного» підходу.

У полі зору сучасної лінгвістики людина постає як мовна особистість, основоположник дискурсу, зважаючи на всі складнощі різноманітних соціальних чинників. Особлива увага лінгвістів зосереджена на дослідженні мовної особистості персонажів художнього дискурсу.

Під час аналізу мовної особистості персонажів художнього твору важливо враховувати наступні аспекти комунікативної організації: мовна свідомість, мовна здатність, комунікативна компетенція, мовленнєва поведінка, комунікативна потреба. Комунікативна потреба та мовна здатність є підґрунтям процесу комунікації, а комунікативна компетенція демонструє вибір засобів спілкування мовною свідомістю [3, с. 35].

Вивчення мовної особистості персонажа художнього тексту здійснюється за рахунок аспектуального та рівневого аналізів. Аспектуальний аналіз направлений на дослідження особистості з позиції психологічних, соціальних, етнокультурологічних, ціннісних, гендерних, іміджево-класових, історичних, вікових, професійних, дискурсивних, ситуативних характеристик. Також важливим є врахування мовного компонента при аспектуальному аналізі [2, с. 4-5].

Вагомим для аспектуального аналізу є етнокультурологічна складова. Етнокультурологічний аспект містить в собі дві взаємопов'язані дисципліни: лінгвокультурологію та етнолінгвістику. Лінгвокультурологія здійснює лінгвістичний аналіз культури, етнолінгвістика ж описує народну культуру з позиції діалектних, етнічних та регіональних форм. У зв'язку з викладеним вище, можна наголошувати на тому, що етнолінгвістика досліджує лінгвістичне явище етносу та народу. Проаналізувавши зазначені вище дисципліни, можна виявити певні закономірності, так як для них характерним є спільний матеріал дослідження – національна мова.

Рівневий аналіз здійснюється за допомогою прагматичного, когнітивного

та вербально-семантичного складових, які дають можливість детально охарактеризувати мовну особистість персонажа. Більш детально необхідно розглянути кожен із зазначених рівнів. Вербально-семантична складова забезпечує природне володіння мовою, тобто мовна компетенція. Когнітивна складова включає процеси мислення, говоріння і розуміння, пізнання. Одиницями цього рівня є поняття, концепти, які витворюють власну «картину світу» для кожної особистості. Прагматична складова містить установки, інтереси, мотиви. Цей рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний перехід від оцінювання її мовленнєвої діяльності до осмислення мовленнєвої діяльності [1, с. 21].

Персонаж художнього твору є витвором авторської уяви, він водночас є незалежною мовною особистістю. Мовна особистість персонажа має образну та індивідуальну суб'єктну структуру. Суттєвими рисами образу персонажа є органічне поєднання в ньому синтезу й аналізу, художньо-типологічного узагальнення та конкретно-чутливої реалізації, а також його цілісність, внутрішня єдність та інтегративний зв'язок з іншими художніми образами тексту.

Важливо розуміти, що кожна особистість сприймає цей світ індивідуально, через власну картину світу. Це процес аналізу та синтезу, демонстрація індивідуального бачення та ставлення до оточення. До складу поняття «картина світу» належать ще два терміни мовна та концептуальна картини світу. Концептуальна картина світу висвітлює поняття, тобто коцепти, які є знаковими для людини та складають власну «концептосферу». У кожній концептосфері взаємодіють особистісне, національне та загальнолюдське. Мовна ж картина світу становить собою семантичний прошарок мови.

Отже, мова є унікальною універсальною системою. А особистість не може існувати без мови, тому доцільно використовувати термін «мовна особистість». Кожна мовна особистість формує своє бачення оточуючого світу, свою картину світу. Картина світу відображає в свідомості кожного індивіда колективні, еталонні та стереотипні уявлення та відзеркалює взаємовплив

загальнолюдського, національного та особистісного у концептосфері кожної особистості.

Список літератури

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 264 с.
2. Шаповал А.С. Лінгвокультурологічна характеристика мовної особистості персонажа художнього твору (на матеріалі романів Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана»): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2015. 20 с.
3. Шаповал А.С. Лінгвокультурологічна характеристика мовної особистості персонажа художнього твору (на матеріалі романів Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана»): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2015 203 с.

ECONOMIC SCIENCES

UDC 332.363

REGIONAL AND SECTORAL GUIDELINES FOR FOOD PRODUCTION

Koghuashvili Paata

Doctor of Economics,

Professor of Georgian Technical University

Chechelashvili Maia

Doctor of Economics,

Associate Professor of Georgian Technical University

Tbilisi, Georgia

Abstract: The article is devoted to options for solving the problem of national food security, which, according to the authors, requires significant efforts both at the central and regional levels. The authors note that the division of powers between the center and the regions increases the role and responsibility of the latter in solving the problem of food security. The article notes that the tasks to be solved at the regional level depend on the possibilities of food products available in a particular region. The authors believe that the basis for the realization of these opportunities should be prepared by stimulating food production at the national level, accumulating the funds necessary for its purchase, and creating food insurance and mobilization stocks.

Keywords: region, food production, regional level.

Introduction. As far back as the 19th century, the father of the nation, Ilia Chavchavadze, wrote: With action ... The economic strength and power of the country depend on the land ownership of the peasantry. „As long as that land ownership is broad, otherwise independent and free from land-based action, expect the property of a country, if the state is strong, strong and permanent.“

Georgia has been gradually normalizing its economic processes since 1994. A large part of the economy was under the control of the government. A solid

contractual-legal (legislative) base was created, and the work of the administrative and law enforcement bodies of the country was regulated. Because of achieving the management of inflationary processes and introducing a stable national currency, the financial system was mainly regulated, which allowed the government to regulate both social and economic processes. All these created preconditions for further implementation of market reforms and getting positive results.

Consequences and their Judgment. Addressing the national food security problem requires significant efforts at the regional level. The separation of powers between the center and the regions enhances the role and responsibility of the latter in solving the problem of food security.

The tasks to be solved at the regional level depend on the opportunities available in this or that region of food production. The basis for the realization of these opportunities should be prepared by stimulating food production at the general state level, accumulating the funds needed for its purchase, and creating food insurance and mobilization stocks.

From 1990 to 2020, the level of food supply fell the most in Guria, Samegrelo, and Kakheti regions, relatively less in Imereti and Racha-Lechkhumi. The level of decline in the Kvemo Kartli region is small compared to other regions, and access to food and food self-sufficiency has even exceeded the 1990 level. In this region, the food adequacy ratio in natural images in 2020 is equal to 0.99. This shows that the actual energy value of the population's ration is only one percent lower than the physiological norms of consumption. In addition, the food adequacy ratio in terms of value is equal to 0.58, which shows that today the population of this region cannot get enough of all the food products, but this region is better satisfied than other regions of the country.

The majority of the population of the regions is still far from fully providing their own food products. There is a sharp differentiation between regions in terms of food self-sufficiency, which has its objective reasons.

At the present stage, in the regional context, the solution to the problem of optimization of the sectoral structure of agriculture is of particular importance, which

requires:

1. Determining the current and potential level of agricultural development;
2. Correct selection of sectors by allocating priority sectors that meet the requirements of the market relationship (ie the sector must be competitive in the domestic and foreign markets of the country);
3. Select a balanced, optimal model of own production and imports.

These issues can be addressed by regions, to which scientists and specialists working in scientific institutions can make a great contribution.

When we talk about food self-sufficiency in the regional context, we must not forget that raising the level of self-sufficiency in food (or any other important resource) should not lead to „autonomy“ of the region, common goals, common business principles, and generally recognized laws (absolute and relative superiority). Ignoring requirements. On the contrary, raising the level of self-sufficiency in the region should be based on the rational use of available resources on the ground and the lower cost of production. Ultimately, it should contribute to the unification of the country and the comprehensive strengthening of its food security.

Balance calculations of food safety indicators and production and consumption of food products in the regional context confirmed the peculiarities of the formation and use of food resources in Georgia, its separate regions, and agricultural specialization zones. Export-producing areas (tea, citrus, grapes, wine, essential oils) are more likely to be affected by food self-sufficiency (leading to declining production of specialized industries and the replacement of new compensatory sectors in the economy). It is true that the population in the same regions was replaced by specialized sectors (viticulture, viticulture, citrus, essential oil, etc.) with food production sectors (cereals, sunflowers, vegetables, potatoes), but it did not receive such a distribution (This process is still allowed on self-flow today). The promising balances of production and consumption of agricultural products compiled by us show that the demand of the population of Georgia by 2025 may be fully met by by-products of their own production, such as potatoes, vegetables, horticulture, fruits, milk, and dairy products, eggs, fish. As for meeting the needs of the country's

population with products such as bread and bakery products, meat and meat products, it will still be at the expense of filling with imports, but here too there will be qualitative changes.

For example, the supply of bread and bakery products increases from 36 to 90%, from 30 to 90% of meat products, and so on.

The basis of this is the transformation of agricultural land, which allows an increase in arable land for 2025 by 250-270 thousand hectares, and sown area by 180-200 thousand hectares. Such a structural transformation of arable lands allows the country to produce the volumes envisaged by the state programs of „grain“ and „soybeans“, so food security is mainly based on grain production. Will be achieved (according to sufficiency). It is only necessary to raise the level of employment and income in the country in order to make food universally available.

According to Georgian agrarian scientists and foreign experts, it will take 3-4 years to improve the situation in viticulture and viticulture, 6-7 years in horticulture, and 5-6 years in citrus growing.

It is necessary to continue the existing practice of allocating funds for the planting and rehabilitation of mechanics by the state budget, which should be implemented for other perennials. According to our calculations, the optimal area for tea crop is 30-35 thousand ha, vineyard - 65-70 thousand ha, fruit - 80-90 thousand ha, subtropical crops - 15-20 thousand ha, and vegetable, Garden, and potatoes - should be 50-60 ha.

There are important measures to be taken in animal husbandry because solving the problem of animal husbandry restoration, increase of its efficiency, and dynamic development in Georgia is one of the necessary conditions for the development of the country's national economy. All-round development of this important field of agriculture is organically connected with the material well-being of the population, ensuring the improvement of the standard of living, high-calorie essential for human beings. Properly balancing the structure of the food ration at the expense of the products. In this sense, the development of animal husbandry in the economic growth of the sector in the field of intensive and extensive opportunities, first of all, should

be based on the creation of a food base and a new organization of breeding.

Livestock producers will be households in the near future (2030), although it will gradually become necessary to combine them into largely concentrated formations. This process should be further accelerated following the introduction of scientific-technical progress.

By 2025, the production of all types of meat (by weight loss) can be estimated at 260-280 thousand tons, milk - respectively - 1800 thousand tons, and eggs - 1 300 million pieces.

In order to achieve the forecast level of livestock production, in order to expand the food base, changes must be made in the structure of the sown area. The livestock sector will be mainly satisfied with locally produced coarse and juicy foods, while concentrated feed will be mainly imported.

Georgia's natural-economic conditions, scarcity of arable land, high prevalence of natural pastures in agricultural lands, and the unfavorable ratio of winter and summer pastures, according to cattle species also provide a non-national structural ratio.

Thus, for example, the development of sheep breeding is somewhat hampered by the lack of winter pastures and the unresolved pasture. At present, the country does not have an organizational-legal basis (legislation) for the use of pastures, there has been no distribution of these pastures and redistribution between districts, which is a serious obstacle to the development of sheep breeding. Shepherds spend the winter in the same conditions as two centuries ago the Georgian writer Alexander Kazbegi had to. Due to the lack of basic living conditions, the youth refuses to take care of the sheep. Even in the Soviet period, this problem was quite acute and was of a campaigning nature.

Complete paralysis of wool production has become a serious obstacle to the development of the sheep industry. No wool has been purchased for the last 10 years, which has made this sector inefficient for the producer (Georgian wool competes with relatively cheap wool imported from neighboring countries). This affected the districts of Kazbegi, Dusheti, Tianeti, Akhgori, Java, Akhmeta, Telavi, Gurjaani,

Kvareli, Sighnaghi, Dedoplistskaro, and Sagarejo, in the economy of which sheep farming has traditionally played a major role. We think this good tradition should be restored in the future.

According to our forecast, by 2030, the difficult situation created in the development of poultry in recent years will be overcome. In the long run, it is advisable to increase the level of poultry-field concentration in large specialized poultry factories and joint ventures established with foreign countries.

Finally, about one of the oldest fields - beekeeping. The distinctive features of Georgian bees (high productivity) provide a unique opportunity for the high level of development of this field. At present, the number of bee families in the country is 100 thousand, and honey production does not exceed 2000 tons. In Georgia, there are all conditions for bee families 4-5 times, and to increase honey production to 8-10 thousand tons. The actual activation of this reserve will allow us to replace imported sugar with honey, which, besides economic importance, has a purely physiological load to enrich the diet and improve health.

The realization of the development orientation of the main agricultural sectors discussed above should create the food supply for the population of the country, which is needed for complete and rational nutrition. Here we can not recall the opinion of Academician Ivane Javakhishvili on the characteristics of human nutrition, ration, and structure. He wrote: "Nutrition is of great importance for the physical and mental development of the nation. In this field of human creativity, the level of development of culture and the ability to use natural resources wisely can be seen ... Based on the natural diversity of Georgia, the Georgian nation has created a variety of food and drink, with which it protects its health and satisfies its taste needs."

Food, along with other attributes of livelihood, has for centuries created and embodied the specific ethnocultural of individual nations. Even in our time, when the process of intensive leveling (equalization) of ethnic specifics is taking place in the material-cultural, household, and other spheres, the historically established folk, traditional food system remains a major phenomenon of everyday culture.

Peculiarities of people's food, quantity, and composition of food consumed are based on many factors, including bio-climatic conditions, aquatic environment, level of socio-economic development, historical-cultural peculiarities, and religious beliefs. Traditions and more. Therefore, the food rations of different peoples are also diverse. Some people do not include animal products in their diet at all (for example, Indians, who do not suffer from them, but also export meat), while some people do the opposite (for example, in the extreme north of Canada and the Russian Federation). People who are satisfied with the so-called „wild landscapes“, which eat only fish and meat of wild animals or hunting). In some people, on the grounds of religious belief, the consumption of this or that type of food is generally prohibited (for example, pork in Muslim countries). Some people meet their need for carbohydrates with barley, and their fat and protein needs with lamb and dairy products (e.g. Mongols, northern China). The main constituents of some people's diets are corn and legumes (for example, in the extreme southern part of Mexico and North America), and so on.

The food traditions of the Georgian nation, as it is known, were formed in the former Asian space, which is rightly considered to be the center of ancient agriculture and livestock development. The primitive forms of agriculture and farming originally created here later formed the basis for various types of later agricultural and cultural complexes throughout Eurasia, mainly for the production of grain farming. , Was based on the breeding of various types of livestock and the consumption of animal products derived from it. It should be noted that this agricultural complex and food specifics spread only in the territory of Eurasia and a small part of the African continent (north), while the historical-ethnographic region of Asia Minor includes Turkey, Israel, Arab countries, Iran, Afghanistan, whose population They have similar horticultural and household conditions, their national culinary and daily food is homogeneous and usually consists of cereals, vegetables, and dairy products. In contrast, in Georgia, both agricultural and horticultural (hunting, fishing) products (at least most of them came from agriculture, followed by hunting, along with the

development of livestock). The share was further reduced and eventually became a delicacy).

Balakhovani, wild-growing plants, vegetable crops, various herbs, spices, etc. are harmoniously combined in the food system of Georgians. From legumes - lentils, lentils, peas, lentils, to puree - wheat, millet, barley, oats, rye, which provided a well-balanced vegetarian diet at any time of year. Cereals, oils, legumes, vegetables, wild grasses, fruits, nuts, honey, etc. Gave the Georgians a set of substances that were essential for normal human life. The source of animal protein was livestock and poultry products (meat, eggs, milk, and dairy products), which were supplemented by fish got by harvest. The listed products fully provided complete nutrition to our ancestral Georgians, both during the fasting and non-fasting period. Thus, the ecological, medical, gerontological, economic, and cultural aspects of food, religious and social aspects can be separated from the food system of Georgians. It reveals the hereditary values of a culture of vitality, the characteristics of an ethnos, and national self-awareness.

Conclusion. Many of the above conclusions allow us to draw conclusions, first, the main thing for us today is not only to care for the abundance of food but also to know what it created, formed, and evolved by Georgian genes. The genetic nature of man is practically the same today as it was about 8-10 centuries ago (scientists claim that the process of genetic evolution is very slow), but we must not forget that modern civilization changes humans quickly, which is why) Increasingly transcends the living conditions in which it originated and formed. Thus, in the future, the peculiarities and traditions that are historically related to the food system in Georgia (food production, its structure, food chemical composition, consumption norms, food ration during fasting and non-fasting periods, etc.) should be objectively considered. Otherwise, eventually, we may end up weakening the biological vitality of the ethnos, which threatens both the deterioration of the ecological condition and the incomplete (non-traditional) nutrition.

The rations and types of human food on earth are varied. The American scientist Kernel has identified 20 types of food according to the sources of nutrients

in certain areas of the earth. According to his scheme, the territorial distribution of food types is not based on the principle of geographical proximity. For example, the same type of food may exist in the most remote regions of the earth, while we fed those side by side a different ration.

The Kernel scheme is not dogmatic, it makes some adjustments to time and space (for example, people who are content with "wild landscapes" grow crops and livestock products on their own rations. Economic development leads to the consumption of animal products. Examples of this already exist in Japan and other countries).

Georgia has no place in this scheme. We believe that Georgia, as a subject of world unification, should find its place in the "Kernel scheme". This is objectively dictated by the perspective of the future development of the country (foreign nationals involved in the implementation of international projects, the growing flow of tourists and vacationers, etc.).

In our opinion, Georgia should be one of the countries in the third group (Central Asia, North Africa, and Southern Europe), where the main source of calories for the population are cereals, vegetables, and animal fats, and the main source of protein is various Legumes with facial meat. At the same time, the most important source of carbohydrates, vitamins, and minerals in Georgia are a variety of fruits, vegetables, horticulture, nuts, and other traditional crops, which, in general, form the basis of the Georgian table - culinary art.

References:

1. Koghuashvili P., "The consensus on the land question in the constitution of Georgia". Jurnal Annals of Agrarian science Vol.16 No.1 March 2018; p.-39-41
2. Koghuashvili P., "Specific of agricultural land's price formation". Jurnal Annals of Agrarian science Vol.16 No.3 September 2018; p.-324-326
3. Koghuashvili P., Fundamental Issues of Land Strategy: Land Strategy - The Basis of State Strategy. The Economist Magazine. N2, 2018. 16-22 p.

4. Koghuashvili P., Natadze N., “Land is the national treasure and eternal heritage of Georgians. “New Agrarian Georgia" N6 2017.
5. Chechelashvili M., Export-Import Status of Georgia in 2004-2014, II International Scientific-Practical Conference of Batumi Navigation High School “Modern Management, Problems, Hypotheses, Studies”. Conference Proceedings, Tbilisi, 2016
6. Chechelashvili M., Baratashvili E., “Cluster Formation in the Agriculture of the Region”, GTU III International Scientific and Practical Conference “Globalization and Modern Business Challenges”, Proceedings of the Conference, Tbilisi, May 25-26, 2019.
7. Chechelashvili M, Berikashvili L, Malania E, Rostiashvili T, Soselia M, “Cluster Politics of Region Development: The Best Practice of USA”, American Scientific Journal N 30, 90 st. – Elmhurst AV, Queens, NY, United States; October 2019;
8. Chechelashvili M., Rostiashvili T., Soselia M., Berikashvili L., Malania E., “Regional Innovative Investment System Structural Qualities”, American Scientific Journal N 31, 90 st. – Elmhurst AV, Queens, NY, United States; November 2019

**ANALYTICAL STUDY OF THE ORGANIZATION OF LABOR IN
UKRAINE UNDER MARTIAL LAW**

Lakhtionova Liudmyla,

PhD in Economics, Associate Professor, Deputy Director,
Educational and Scientific Institute of Education
Development National Aviation University,
Kyiv, Ukraine

Trush Iryna,

Accountant assistant Ltd. Baker Tilly
Kyiv, Ukraine

Annotation: an analytical study of the peculiarities of the organization of labor in Ukraine under martial law. The essence of the Law of Ukraine "On the organization of labor relations in martial law" № 2136-IX of March 15, 2022, considered and explained the content of its main articles.

Key words: organization, labor, martial law, fixed-term employment contract

Introductions. Any activity of the world's enterprises is set up for the purpose of its development, economic growth and raising living standards. The level of activity of the enterprise and the economy in general can be analyzed by a number of indicators, one of which is the organization of labor, the correct construction of the system of labor relations and employee benefits.

In many countries of the world and in Ukraine during the economic crisis and the COVID-19 pandemic, production fell, labor productivity decreased, the number of employees involved decreased, and the unemployment rate increased. Currently in Ukraine this is directly affected by martial law. This affects changes in the economy of our state, in the organization of labor relations, in the system of remuneration of employees. Therefore, the research topic is quite topical and important.

Aim. The aim of the article is an analytical study of the peculiarities of labor organization in Ukraine under martial law.

Materials and methods. The materials of the research are monographs, textbooks, manuals, scientific articles, regulations of Ukraine on capital as an economic category. The main research methods are logical and historical approach, analysis, synthesis, induction, deduction, generalization.

Results and discussion. Research on the organization of labor relations, accounting, auditing and analysis of labor costs, labor productivity, employee benefits can be observed in the works of many scientists.

However, today, under the martial law regime in Ukraine, there is no doubt about the relevance of the analytical study on encouraging Ukrainians to work, to resume business and appropriate incentives for employers and wages. All issues related to the organization of labor in Ukraine under martial law require special attention.

An important issue is changes in the regulatory framework for the organization of labor and its payment. Therefore, it is necessary to dwell on the main document of modern labor legislation - the Law of Ukraine «On the organization of labor relations in martial law» № 2136-IX of March 15, 2022 [1].

On March 24, 2022, the Law of Ukraine «On the Organization of Labor Relations in Martial Law» № 2136-IX of March 15, 2022 (Law) entered into force. This legal act defines the features of labor relations of employees of all enterprises, institutions, organizations in Ukraine, regardless of ownership, type of activity and industry affiliation, as well as persons working under an employment contract with individuals during martial law [1].

Different sources provided different comments on this piece of legislation [2 - 8]. Let's try to systematize and reveal the main provisions of this law.

The norms of labor legislation still apply to issues not regulated by the Law. Restrictions on the right to work and strikes are also introduced during martial law. Among other things, the Law provides for the following changes (Table 1).

Table 1**Changes in the organization of labor in Ukraine under martial law**

№	Name of changes	Contents (clarification)
1	<p>Article 2. Features of the conclusion of an employment contract in martial law</p> <p>(Fixed-term employment contracts)</p>	<p>The form of the employment contract is determined by agreement of the parties. Even if the parties do not enter into a written employment contract (in the form of a separate document), it is necessary to issue an employment order and notify the tax authorities of the start of work. Also, the company can now set tests for employees without exception (while the probationary period remains unchanged) and enter into fixed-term contracts in case of labor shortages. A fixed-term contract may be concluded for the period of martial law or to replace missing employees.</p> <p>Thus, the employer may enter into fixed-term employment contracts with new employees during martial law or for the period of replacement of a temporarily absent employee to eliminate staff shortages and labor shortages.</p>
2	<p>Article 3. Features of transfer and change of essential working conditions in wartime conditions</p> <p>(Transfer of an employee to another job)</p>	<p>The law allows an employee to be transferred to a job not stipulated in the employment contract without consent (with certain exceptions). Such transfer is possible only to prevent or eliminate the consequences of hostilities, or if there is a threat to the life of the employee. The requirement of a two-month notice of changes in wages, working hours and other working conditions has also been abolished.</p> <p>Thus, the employer has the right to transfer the employee to another job not stipulated in the employment contract without his consent (except for transfer to another location where active hostilities continue), if such work is not contraindicated for the employee's health. This is possible only to prevent or eliminate the consequences of hostilities, as well as other circumstances that pose or may threaten the life or normal living conditions of people, with pay for work performed not less than the average salary for previous work.</p>
3	<p>Article 4. Features of termination of the employment contract on the initiative of the employee</p> <p>(Dismissal at the initiative of the employee)</p>	<p>The law expands the grounds for voluntary dismissal without the need for two weeks of probation. Among other things, an employee may resign at will in connection with hostilities in the areas where the company is located, if there is a threat to him (except in cases of involvement in community service or work on critical infrastructure).</p> <p>Thus, the employee may terminate the employment contract on his own initiative within the period specified in his application, due to hostilities in areas where the company, institution, organization, and the threat to life and health. Exceptions are cases of forced involvement in community service in martial law, involvement in critical infrastructure.</p>
4	<p>Article 5. Features of termination of the employment contract at the initiative of the employer</p> <p>(Dismissal at the</p>	<p>An employee can now be dismissed during a period of temporary incapacity for work or leave (other than maternity leave or childcare leave). At the same time, the date of dismissal must be the first working day after the end of temporary incapacity for work or leave. According to the explanations of the Ministry of Economy of Ukraine, such dismissal should take place if there are grounds for dismissal at the initiative of the employer, and not because of</p>

	initiative of the employer)	temporary incapacity for work or leave. It is also not necessary to obtain the consent of the trade union to dismiss an employee during martial law, but certain exceptions remain. Thus, dismissal of an employee at the initiative of the employer during the period of his temporary incapacity, as well as during the employee's leave (except for maternity leave and leave to care for a child under the age of three) is allowed.
5	Article 6. Features of establishment and accounting of working time and rest time (Working hours)	The maximum possible working time has been increased to 60 hours per week (or 50 hours in the case of reduced working hours). The increase in working hours should be justified solely by the need for effective activities of the company in the field of defense and livelihoods. Also, for the period of martial law, the provisions on reduced working hours on the eve of holidays, restrictions on overtime work, postponement of weekends, etc. do not apply. Thus, the normal working hours of employees during martial law may not exceed 60 hours per week. For employees who are required by law to have reduced working hours, the working hours may not exceed 50 hours per week. The employer establishes a five-day or six-day working week at the discretion of the military command together with the military administrations (if any). The time of the beginning and end of daily work (changes) is determined by the employer.
6	Article 8. Work at night	During martial law, they are not involved in night work without their consent: pregnant women and women with a child under one year of age, persons with disabilities who are medically contraindicated for such work.
7	Article 9. Peculiarities of involving certain categories of workers in work	During martial law, women are allowed to work (except for pregnant women and women with a child under one year) with their consent in heavy work and work with harmful or dangerous working conditions, as well as underground work. Employees who have children (except pregnant women, women with a child under one year of age, persons with disabilities who are medically contraindicated for such work), during martial law may be involved with their consent in night and overtime work, weekend work, holidays and non-working days, go on a business trip.
8	Article 10. Paying of salary	Wages are paid to the employee on the terms specified in the employment contract. The employer must take all possible measures to ensure the right of employees to receive wages in a timely manner. The employer shall be released from liability for breach of the wage obligation if it proves that the breach was due to hostilities or other force majeure circumstances. Exempting the employer from liability for late payment does not release him from the obligation to pay wages. In case of impossibility to pay wages in time due to hostilities, the term of payment of wages may be postponed until the resumption of the enterprise. Therefore, the company will not be liable for violation of the terms of payment of wages, if it proves that the violation occurred as a result of hostilities or force majeure. But the release of the company from liability for late payment of wages does not release from the

		obligation to pay wages.
9	Article 12. Holidays	<p>The duration of the annual basic paid leave remains unchanged (24 calendar days). According to the Ministry of Economy of Ukraine, the employee may be granted additional leave, social and other leave. If the duration of the employee's annual basic leave is more than 24 calendar days, the difference in the days of leave is not lost, but must be granted after the end of martial law. In this case, the employee may be denied leave (except for maternity leave or childcare leave), if the employee is involved in work on critical infrastructure. The company also has the opportunity to provide unpaid leave at the request of the employee without restrictions on the maximum duration of such leave.</p> <p>Thus, during martial law, the annual basic paid leave is granted to employees for a period of 24 calendar days. During martial law, the employer may deny the employee any kind of leave (except maternity leave and leave to care for a child under the age of three), if such an employee is involved in the performance of work on 'critical infrastructure projects.</p> <p>During the period of martial law, the employer at the request of the employee may grant him leave without pay without limitation of the period established by part one of Article 26 of the Law of Ukraine "On Holidays" [9].</p>
10	Article 13. Suspension of the employment contract	<p>The law introduces a new tool - the suspension of the employment contract, when the employee's work is not provided and paid. At the same time, the employment relationship continues. Such suspension is possible if it is impossible to provide and perform the work. The provision on reimbursement of wages, guarantee and compensation payments by the aggressor state is interesting. A mechanism for such compensation has not yet been developed, but it is yet to come.</p>
11	Collective agreement and trade unions	<p>The company has the right to suspend certain provisions of the collective agreement during martial law. At the same time, the Ministry of Economy of Ukraine recommends to consult with employees before making such a decision and inform them about the decision. No less important is the fact that for the period of martial law companies are not obliged to deduct funds to trade unions for cultural, mass, physical culture and health</p>

The law is valid during martial law and expires from the date of termination or abolition of martial law with certain exceptions. Despite the fact that the Law regulated key issues of labor law in wartime, the implementation of the provisions of the Law often raises many questions due to the lack of detailed explanations and practices. It is likely that the martial law will be extended. Accordingly, employees and employers need to take into account the above changes and follow the explanations and recommendations of government agencies, as well as further changes in labor legislation.

Conclusions. Thus, the peculiarities of the organization of labor in Ukraine under martial law were studied. The essence of the Law of Ukraine "On the organization of labor relations in martial law" № 2136-IX of March 15, 2022 was revealed, the content of its main articles was revealed and explained. Features of wages during the war will be a matter of further research.

References

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15 березня 2022 р. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
2. Трудові відносини в умовах воєнного стану: що необхідно знати працівникам та роботодавцям // https://jurliga.ligazakon.net/news/210624_trudov-vdnosini-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-neobkhdno-znati-pratsvnikom-ta-robotodavtsyam
3. Новий закон про трудові відносини в умовах воєнного стану – що треба знати // <https://nus.org.ua/news/novyj-zakon-pro-trudovi-vidnosyny-v-umovah-voennogo-stanu-shho-treba-znaty/>
4. Трудові права та гарантії в умовах воєнного стану відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» // <https://slavuta-mvk.gov.ua/archives/40450>
5. Трудові відносини в умовах воєнного стану // <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/trudovi-vidnosyny-v-umovah-voennogo-stanu/>
6. Про деякі особливості трудових відносин під час воєнного стану // <https://profpressa.com/news/pro-deiaki-osoblivosti-trudovikh-vidnosin-pid-chas-voennogo-stanu>
7. Права працівників під час воєнного стану // <https://oppb.com.ua/articles/prava-pracivnykiv-pid-chas-voennogo-stanu>
8. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» // <https://its.1c.ua/db/acttaxuku/content/3946/hdoc>

9. Закон України «Про відпустки» № 504/96-ВР від 15 листопада 1996 р.
(із змінами від 24.03.2022 р.) // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

ANALYSIS OF MANAGEMENT AS A SYSTEM OF HEALTHCARE

Lazebnyk Iuliia O.,
Doctor of Economics, Professor, Professor
Olaobaju Michelle Oluwadolapo,
Master
Department of Management and Administration
“Karazin Business School”
V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, Ukraine

Abstract: The research is obtained to provide theoretical justification, develop methodical approaches and practical recommendations for the implementation of e-management system in health care institutions. The main objectives of the research were to determine the impact of e-management on time flow and productivity of healthcare system, to identify factors that influence contribution of e-management system in healthcare.

Keywords: Management system, healthcare institutions, e-management, e-health.

Introductions. A health care system consists of all institutions, people, and actions whose primary intent is to promote, restore, or maintain public wellbeing. A system defined by the oxford dictionary is a set of things working together as parts of a mechanism or an interconnecting network; a complex whole [6]. Management is the administration of an organization, whether it is a business, a non-profit organization, or a government body [3].

A healthcare system is thereby defined as a combination of systems in the health industry with the purpose of achieving a common goal of total well-being of an individual. However, quality healthcare needs quality good managerial and administrative skills.

Management as a System of Healthcare is defined as the administration, management or oversight of healthcare systems, public health systems, hospitals, entire hospital networks or other medical facilities.

The goal of the research is to provide theoretical justification, develop methodical approaches and practical recommendations for the implementation of e-management system in health care institutions. The main objectives of the research were to determine the impact of e-management on time flow and productivity of healthcare system, to identify factors that influence contribution of e-management system in healthcare.

Economic and statistical research methods, including statistical surveys using a questionnaire, were used to determine the impact of e-management on the flow of time and productivity of the health care system. The research was conducted on the basis of the analysis of primary information of the interviewed respondents and secondary data of electronic reports of health care enterprises.

Results and discussion. The managerial system of healthcare depends from country to country. It is designed to suit the resources available as well as the institutions. Management as a system of healthcare means taking care of each and every element of healthcare (fig.1). Accessibility, patient centeredness and high quality must be the primary focus for all health service.

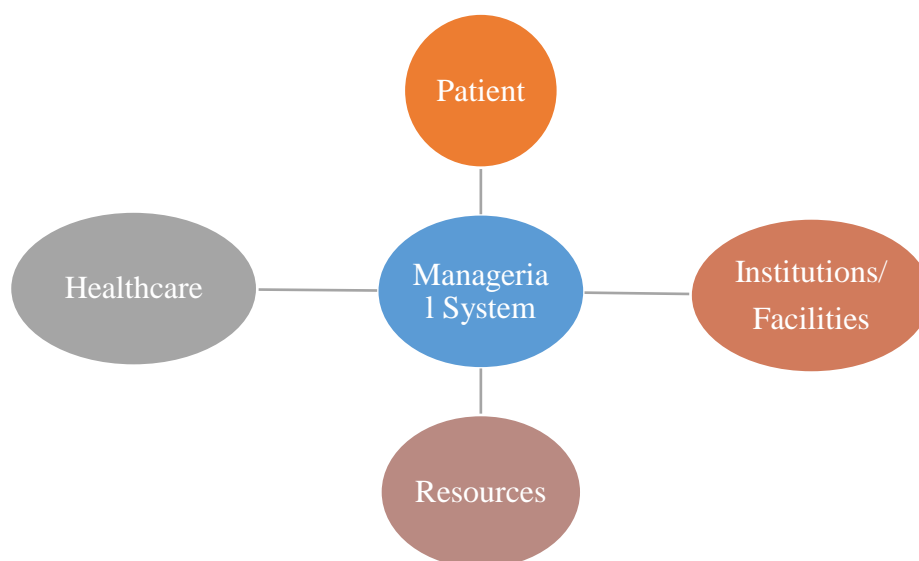

Fig. 1. Diagrammatical representation of management as a system of Healthcare

Health systems are confronted with problems that are either inherent to the evolution of care demand and supply (i.e., demographic change, new technology) or are the result of unanticipated events that occur outside the health system, such as economic shocks or disease outbreaks. A questionnaire method was used to determine where the emphasis should be placed. The survey received more than 100 responses.

The questionnaire was divided into two sections:

1. The participant's previous knowledge and detailed information (demographic data).
2. Healthcare management knowledge as a system.

Part of the data assessed under this questionnaire was to assess the demographical data (background/profile) of the participants, as this is a contributing element to the use and knowledge of management as a system. Gender, nationality, age, and employment status were all taken into account when compiling the data. We evaluated and examined the elements that influence respondents' decisions to utilize and patronize health-care services. Respondents with a low income are more likely to use and patronize health care. In terms of healthcare, both low- and high-income countries have a wide range of variances. Geographical location and nationality were used to assess knowledge for the usage of e-management.

Gender can refer to any sex (male or female), especially when social and cultural differences are addressed rather than biological differences. We examined the percentage of people who are more inclined to adhere to the usage of e-management as a system in healthcare as part of the questionnaire. We also sought to see which age group was completely aware of or used the e-health management system as part of the research.

Also work status and its implications on the use of e-health administration system were examined. As it turns out, this is a new wave that is being implemented in 21st-century healthcare. Artificial Intelligence technology can help the elderly deal with a variety of health issues. The elderly, on the other hand, have a lot of trouble using this product. It discourages the elderly from using it, but if it is user-friendly, it

may encourage them to do so. The other age group, on the other hand, is "jumping on the wagon." During the COVID-19 epidemic, the youth have embraced the new artificial intelligence (A.I.) system. It has established itself as a permanent fixture.

The time clients spend getting checkups, treatment, or any other type of therapy was examined for the purpose of our study. Especially in facilities that have developed an e-health system of some kind. The analysis' findings are displayed in the results of the analysis are shown in the diagram below, based on our sample size (tab. 1).

Table 1

**The impact of e-management on the amount of time spent in the hospital
(Turnaround time)**

Has e-management had an impact on the amount of time spent in the hospital?		
Respondent answer	Respondent count	Respondent percentage, %
No, I spend much time in Hospital Out Patient Department	11	19.0
Yes, I spend less time in hospital Out Patient Department	38	65.5
Maybe	9	15.5
TOTAL	58	100.0

Source: built by authors from the results of questionnaire.

We sought to determine the time flow between the times taken for customers' healthcare as a result of the hospital's management system as part of the investigation [2]. It's worth noting that 65.5% of the population spends less time in hospitals than 19.0% of the population spends a lot of time in hospitals, with 15.5% responding "maybe".

According to our research, 88.5% of clients claimed that having more patients increased production, while 8.2% said having fewer patients decreased productivity patient outflow, none applicable received 1.6% of the vote, while the other received 1.6%.

Table 2 shows the findings of the respondents' survey in response to the question "What influence does e-management have on patient inflow in health care?"

Table 2**The effect of e-management on patient inflow in health care**

What effect does e-management have on patient inflow in health care?		
Participant response	Respondent count	Respondent percentage, %
Increased productivity with more patient	54	88.5
Decreased productivity with decreased patient outflow	5	8.2
None	2	3.2
Total	61	100

Source: built by authors from the results of questionnaire.

The efficiency and harmonization of departments and entities in healthcare was also examined by the questioner. Some poll participants claimed they were somewhere between 1 and 5 on a scale of 1 to 5. A score of 1 indicates inefficiency, whereas a score of 5 indicates exceptional efficiency (tab. 3).

Table 3**The collaboration between departments of healthcare**

Participants response	Range	Respondent count	Respondent percentage, %
Not efficient	1	3	5.1
Mildly efficient	2	5	8.5
Average	3	15	25.4
Moderate	4	18	30.5
Very efficient	5	18	30.5

Source: built by authors from the results of questionnaire.

It's worth noting that the majority of respondents were able to determine that there is successful coordination between healthcare facilities' departments and wards. Another 25.4% said departmental collaboration was average, 8.5% said it was mildly efficient, and 5.1 percent said it was ineffective.

Also, the goal of this survey was to determine whether or not implementing e-management is a good concept. According to our findings, 93.4% of the participants believe that implementing the e-management system in health care is a good idea. There will be no more folders. (System with no folders) or implementing the

management system is not a good idea because it entails a sophisticated system, according to 6.6% of respondents (tab. 4).

Table 4

Implementation of management as a system in healthcare

Participants response	Interpretation	Respondent count	Respondent percentage, %
Yes	no more folders	57	93.4
No	it is a complicated system	4	6.6

Source: built by authors from the results of questionnaire.

As part of the study, we intended to determine the obstacles that e-management as a system in healthcare faces as a result of the hospital management system. It's worth noting that 57.1% of the population answered to the survey, according to the data, No, there is no problem with healthcare administration as a system, but 42.9% responded, Yes, there is a problem with the healthcare management system.

In coping with the increasing uncertainties and challenges of the pandemic, good management, and specifically processes focused on managing change, would appear to be especially vital. During the pandemic, the features that have reliably predicted successful management systems in a variety of situations, including the healthcare industry, have not changed. This is not surprising from a health standpoint.

According to a consumer survey conducted by Accenture 2020 Digital Health prior to COVID-19, growth in digital health adoption had slowed. The worldwide pandemic has hastened the adoption of virtual health. There's still a lot of work to do. Consumers with nowhere else to turn were compelled to decrease their expectations for the quality of digital health services as a result of the pandemic. Several factors have the potential to accelerate or stymie post-pandemic growth. Consumer digital health uptake had been stifled prior to COVID-19. The global pandemic increased the implementation of digital healthcare significantly (fig. 2).

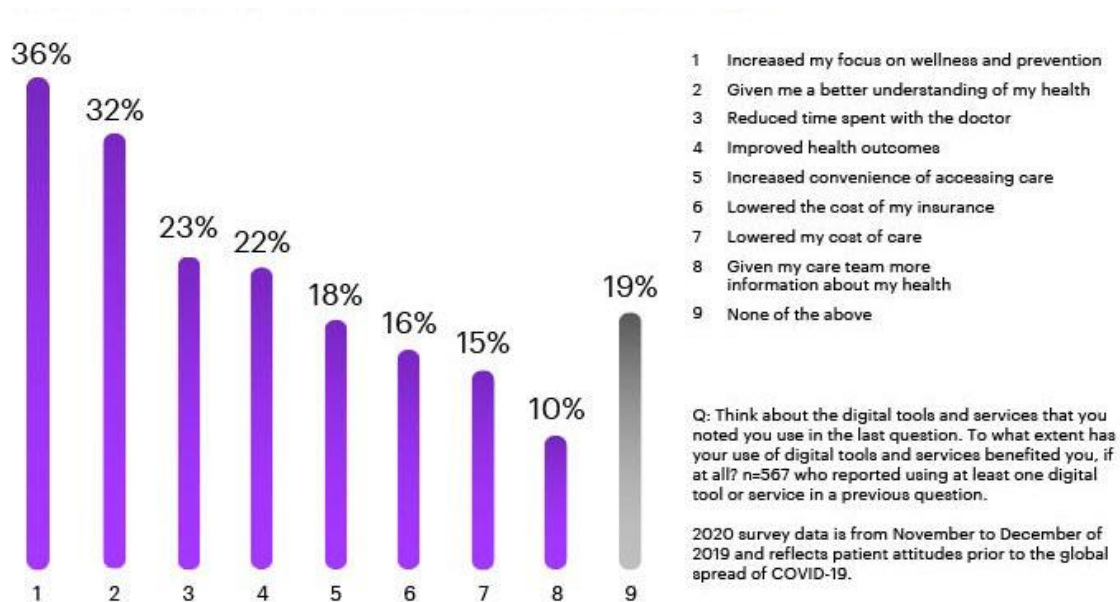

Fig. 2. Diagram showing increased use of digital health from 2019-2020

Source: from Accenture [1, 4].

If you had the option, for basic care and even speciality care, many healthcare customers would prefer virtual treatment. They would "certainly" or "probably" receive health and wellness advice (62%), as well as remote monitoring of ongoing health conditions via at-home devices (57%). For health and wellness advice, 62% of consumers would choose virtual. Consumers are open to remote monitoring of ongoing health conditions via at-home gadgets, with 57% saying yes.

Getting doctors to get into digital health on a long-term basis could have a significant impact on healthcare [2].

References:

1. Accenture: Leaders Make Recent Digital Health. Retrieved from: <https://www.accenture.com/us-en/insights/health/leaders-make-recent-digital-health-gains-last> (date accessed March 1, 2022)

2. Bean D.M., Taylor P., Dobson R.J.B. A patient flow simulator for healthcare management education. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6312944> (date accessed April 1, 2022)

3. Management as the administration of an organization. Docsity. Retrieved from: <https://www.docsity.com/en/management-is-the-administration-of-an-organization-whether-it-is-a-business-a-not-for-profit-organization-or-government-body/5891043> (date accessed March 14, 2022)

4. Schneebacher J., et all. Learders Make Recent Digital Health Gains. <https://www.accenture.com/us-en/insights/health/leaders-make-recent-digital-health-gains-last> (date accessed March 1, 2022)

5. Nicholls M. Embracing technology to improve patient flow <https://healthcare-in-europe.com/en/news/embracing-technology-to-improve-patient-flow.html> (date accessed March 1, 2022)

6. Pallipedia. What is Health care system - Meaning and definition. Retrieved from: <https://pallipedia.org/health-care-system> (date accessed February 1, 2022)

УДК 656

**LOGISTICS ASSESSMENT OF «GO HIGHWAY» PROJECT OF MINISTRY
OF INFRASTRUCTURE OF UKRAINE**

Pidlubnyi Dmytro Oleksandrovyh

Student

National Aviation University

Kyiv, Ukraine

Abstract: the article research is to highlight the main Ministry of Infrastructure of Ukraine «GO Highway» project goals and benefits, main Ukrainian seaports' trends, road network capacity at seaports regions, the benefits of road connection between Ukrainian and Polish seaports, potential benefits for Ukraine after implementing the «GO Highway» project.

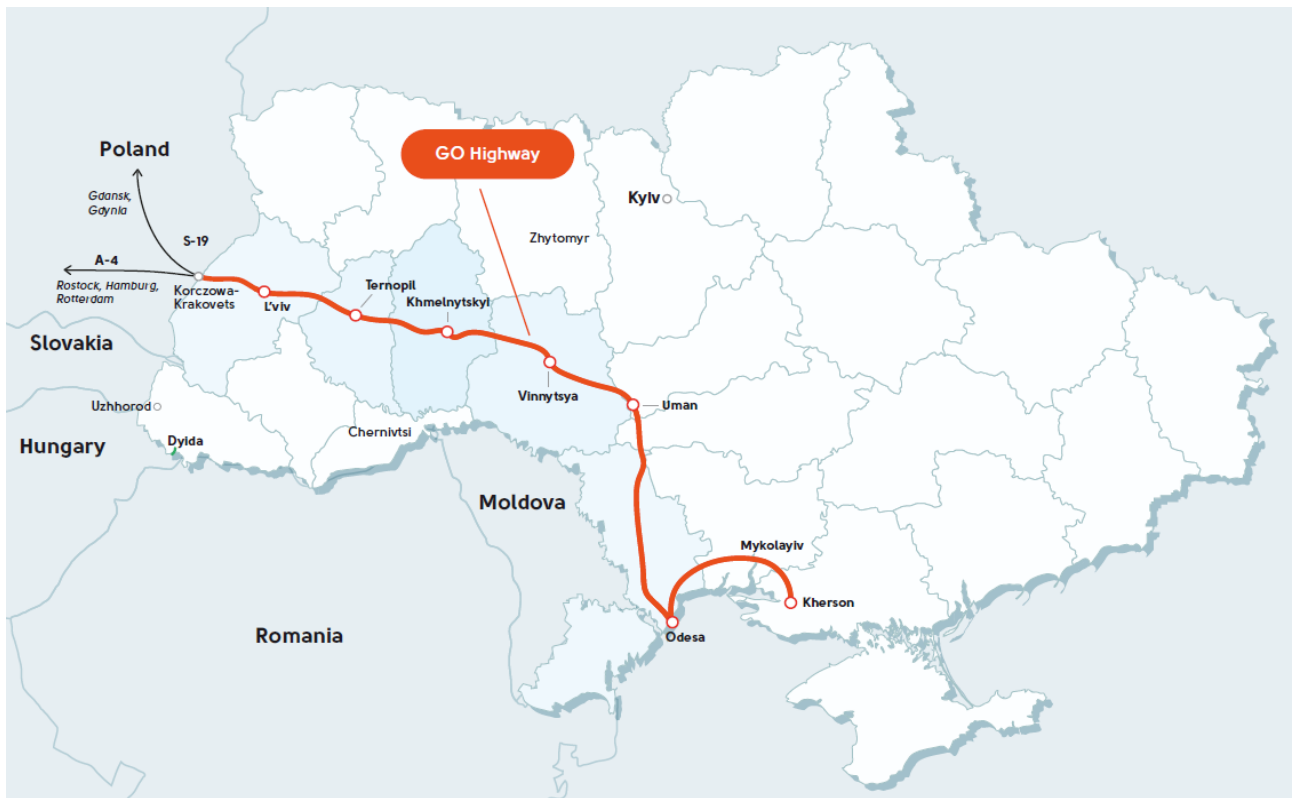
Key words: Ukrainian highway, Ukrainian infrastructure, European Union and Ukrainian road network, seaport's connection, European integration.

Ukraine is industrial-agricultural country that is under developing its political and economic components. One of the ongoing political and economic development is European integration of Ukraine and obtaining the EU's membership at the final stage. Ukraine successfully had been completing euro integration steps since 2014 year (since the process has been started). The European integration process is appeared approximately in every Ukrainian branch that is under government ownership or regulations and such course extremely helps to develop the logistics networks with the European Union. Such branches are: industrial, agricultural, infrastructure, political and economic. Moreover, Ukraine has strategic geolocation that is connected European Union market with Asia countries which are producing a lot of consumer goods.

Ukrainian Ministry of Infrastructure has developed the strategic project in 2018 year that will simplify transportation and goods' exchange between Asia and the European Union through Ukraine. The main project goal is to connect Ukrainian

main sea ports (Odesa, Kherson, Mykolaiv, Chornomorsk and Yuzhne) and Polish seaports (Gdansk and Gdynia). Connection Ukrainian and Polish seaports network will lead to increasing tonne-kilometers of multimodal transportation and will strengthen the Ukrainian position on the multimodal transportation market as a reliable and strategic partner.

The project is called «GO highway» and counts 965 kilometers reconstructed roads that meet the European Union Road standards with the next route: Kherson– Mykolaiv – Odesa – Uman – Vinnytsya – Khmelnytskyi – Ternopil – L'viv– Korczowa-Krakovets. «Pic. 1» shows the route on the map.

Pic 1. «GO Highway» project on the map [1]

Another «GO Highway» project's goals are [1]:

- Increase road safety;
- Provide regional development;
- Improve strategic relationships between Ukraine and Poland;
- Linking Ukraine with European Union through Poland;

- Provides connection between Black Sea and Baltic Sea.

Ministry of Infrastructure of Ukraine has developed reconstruction for improving road's class which will increase road's network capacity and will increase transportation speed for carriers. The road's network capacity is a critical aspect for seaport's output per certain period of time and such road's network capacity has a direct impact on good's transportation time. In addition, the road network capacity is critical for regions with seaports, because seaports have a number of logistics bottlenecks at adjacent entrances and at an overall transport movement across the region.

Speaking about Ukrainian seaports' turnover, we can say that Odesa seaport turnover was 25,4 million tons; 1,3 million tons for Kherson seaport; 4,5 million tons for Chornomorsk seaport and 12 million tons for Yuzhniy seaport for 2019 year. Total seaports' output was 43,2 million tons in 2019 year.

The total road network capacity was 9,300 – 21,400 vehicles/day for Odesa region; 6,496 – 14,591 vehicles/day for Mykolaiv region and 9085 – 10,434 vehicles/day with mostly the third road's category for 2022 year [2].

Therefore, the switchover to a new road class by building the highway may increase road network capacity at least by 30% and increase seaport's output by 20%. The new first class road conditions at the territory of seaports' regions will attract new investors that will pay attention to the Ukrainian seaport's development and will attract more logistics transporting companies. Such investments will have an impact on the Ukrainian regional and country development as well.

Moreover, the «GO Highway» project could solve the Ukrainian fuel supply deficit during Ukrainian-Russian war in May due to increasing road network capacity that are connected Ukraine with European Union's markets. The fuel supply deficit has been occurring due to logistics bottlenecks on European Union and Ukrainian inland (road network) side. Fuel supply was suspended for more than two weeks in such bottlenecks.

In the author's opinion, the «Go Highway» project should be implemented by the Ukrainian government, because the project will lead not only to increasing the

economic level and commodity turnover between Ukrainian and Polish seaports and other European countries by road transportation, but the project will strengthen the relationship between Ukraine and European Union and will lead to rapid European integration with new ways for implementing new huge logistics and infrastructure projects which will attract new investment partners.

REFERENCES:

1. Slawomir Nowak Ukravtodor new investment projects [Electronic Resource]: Ministry of Infrastructure of Ukraine website – 2018. – an Access mode: https://mtu.gov.ua/files/for_investors/Ukravtodor_New_Investment_Project.pdf

2. State Enterprise Ukrainian Sea Ports Authority “Connecting countries and continents” [Electronic Resource]: Ministry of Infrastructure of Ukraine website. – an Access mode: https://mtu.gov.ua/files/for_investors/USPA.pdf

**STRESS MANAGEMENT AS A PART OF ORGANIZATION
MANAGEMENT**

Rostiashvili Tamar,
Doctor of Economics,
Associate professor of Georgian Technical University
Soselia Maia,
Doctor of Business Administration,
Associate professor of Georgian Technical University
Podiashvili Davit,
Doctor of Business Administration,
Assistant professor of Georgian Technical University
Tbilisi, Georgia

Abstract. Stress in the workplace is one of the main reasons for the deterioration of health, reducing the productivity of an employee in an organization. As a result, the efficiency of both the employee and the company as a whole decrease. Stress management is one of the mechanisms for ending stress in the workplace or minimizing its consequences. In this paper, we find out not only the causes of stress but also ways to deal with them.

Keywords: stress management, efficiency, productivity, management standards.

Introduction. In many sources, the authors literally translate this concept of “stress management” as stress management. However, stress management includes both managing oneself and one's behavior directly at the moment of stress and overcoming the negative consequences of stressful situations [1, 2].

Stress management is a very topical issue. Many companies strive to match the modern lifestyle, which implies constant movement, development, and striving for something new, but all this is impossible without staff. Managers expect too much from their subordinates, they need full dedication to work. The fear of letting the boss

down, not coping with the task, and not having time to complete the task is one of the frequent psychological stresses that lead to employee stress. This is shown by a study conducted in the UK in 2007: “Psychological conditions in the workplace” [3].

The results showed:

- About 1/7 of people consider their work very stressful;
- In 2005/6 about half a million people in the UK reported that the level of stress at work is the cause of various diseases (heart, musculoskeletal system, gastrointestinal disorders, sleep disturbances);
- Anxiety and depression are among the most common complaints, affecting 20% of the UK's working population;
- Stress affects employee absenteeism, the average number of days on sick leave is 30.1 days; this is much higher than the number of sick days due to other illnesses (21.2 days);
- About 11 million workdays were missed by workers due to stress in 2005/6.

Workplace stress affects [4]:

- Obligations of the employee to the organization;
- Staff performance and productivity;
- Staff turnover;
- Level of attendance;
- Customer satisfaction;
- Image and reputation of the organization;
- The possibility of litigation.

Stress can have a huge impact on some people, as well as on the whole team as a whole. For example, if a colleague is absent for an extended period due to illness, then this affects the workload and morale of the rest of the company's staff.

So what can help a company get rid of stress at work? Specialists often use in their practice a management standards system that defines the area of stress in the workplace, and controls or eliminates its source. The goal of each standard is to achieve the conditions of an ideal organization [2-3].

Consider each of the 6 areas and their standards [3]:

1. Requirements - employees are able to cope with their job responsibilities. “Ideal organization” - the organization sets achievable goals, taking into account the time of work; compares the skills and abilities of the employee to the task, each employee is focused on one area of work.

2. Control - employees can control their own workflow. “Ideal organization” - the employee determines the necessary pace of work, employees are motivated to use their skills, take initiative in relation to work, and also develop their abilities, employees are given the right to determine their break time, employees are consulted on their style of work.

3. Support - Employees receive information that meets the requirements and the necessary support from colleagues and superiors. The “Ideal organization” - the organization has a policy - to support its employees, the system does its best to encourage managers to help the staff, employees know that they can get support from management positions, and employees regularly receive constructive feedback.

4. Interpersonal relationships - employees have good relationships with colleagues. “Ideal organization” - the organization promotes a friendly atmosphere, tries to avoid conflicts and ensure justice in the workplace, the team shares the necessary information, the system is aimed at motivating managers to monitor the psychological climate in the team, take measures to eliminate the source of the conflict.

5. Role - employees understand their role in the organization. “Ideal organization” - such an organization guarantees an individual approach to each employee and does everything possible so that employees understand their role, responsibilities, and functions. In such organizations, employees are helped to feel important.

6. Changes – Employees are aware of organizational changes ahead of time. “Ideal organization” - the organization promptly offers employees information about changes in the structure of the organization and explains the reasons, and, also, provides the opportunity to influence the decision, employees are notified of the right

to influence changes.

The Workplace Stress Management Standards describe a risk management approach that includes a number of features that can significantly reduce or eliminate the causes of stress.

Consider the risk assessment algorithm [4]:

- 1) Prepare the organization for risk assessment;
- 2) Find out what area of management standards this problem belongs to;
- 3) Determine who and how maybe harmed (data collection). Such data can

be:

- the results of the investigation of the facts of industrial diseases;
- data on disability due to illness for the last year;
- information obtained as a result of surveys;
- information on staff turnover, as well as obtained as a result of conversations upon dismissal;
- results of work optimization studies or requirements/availability studies;
- statistical information about employee assistance and counseling programs.

The sequence of actions is as follows:

1. Evaluate (look at problems and find solutions). There are 2 options for assessing stress:

- 1 – self-assessment – use a checklist or questionnaire, also: try to identify activities that can cause significant and prolonged stress, evaluate the effectiveness and appropriateness of harm prevention measures taken so far, take additional measures to deal with problems associated with distress, if necessary, periodically review the results of the evaluation;

- 2 - survey - an assessment questionnaire allows you to consolidate information to facilitate understanding of stressors; access to approved questionnaires is on a commercial basis; you can also use specialized resources outside the company.

2. Document the discovery (develop and implement an action plan). The

most important result of the work done is the action plan. Only this will help managers to control the effects of stressors and minimize the consequences. In accordance with the plan, it is necessary to document specific actions and deadlines, the document must be approved by the head of the enterprise. In a successful organization, it is a continuous process, that regularly uses evaluation data to optimize or reorient the intervention strategy.

3. Control execution.

Methods of dealing with stress are carried out with the help of certain programs compiled according to the system of management standards. Every program is based on principles.

- First, it should be remembered that the personal problems of the worker cannot be ignored, since there are no clear boundaries for him that separate the stress at work and at home.

- Secondly, it is very important not to allow stress to spread to the team.

- Thirdly, only the person himself can cope with his problem. Many professionals can participate in his stress management program, however, if there is no return from the victim, then the measures will not be effective.

- Fourth, managers should monitor stress levels in the workplace. The organization should contribute to a favorable psychological climate in the team. Stress in the workplace is closely related to an unfavorable psychological climate in the team.

Depending on the problem, the following ways to eliminate stress in the workplace can be suggested:

1. Conversation with the employee;

2. Use the following rules when solving problems:

- give the employee the opportunity to speak out, to find out what worries him; however, do not solve problems that are not related to work;

- if stress is related to character, then you need to find sources;

- if the problem is serious, do not rush to help without consulting with specialists; for example, you can contact the human resources department or the

health department;

- after a sufficient period of time, you should re-talk with the employee and find out how the situation has changed;

- if the stress is about personal problems, then you can't distribute information to other employees;

3. Change in work schedule (flexible schedule, holidays, free Saturdays);

4. Training and consulting (information and referral, employee assistance programs, employee support groups, pre-retirement programs, post-retirement programs);

5. Programs of communication and recreation (physical culture and sports, circles, choirs, theater groups);

6. Medical care for employees;

7. Financial assistance (borrowed funds, non-taxable settlement accounts).

It is necessary to use all means to ensure the psychological comfort [4] of each employee in the workplace.

Conclusion. The main task of stress management is to protect and enhance the health, well-being, and productivity of both the entire team and each employee. This task can't be accomplished without an understanding of the nature of stress and how it affects people and organizations, and without a well-planned program that will mitigate and, more importantly, prevent the harmful effects of stress.

References:

1. Buhler P. Fundamentals of management / P. Buhler. 2006. - 576 p.

2. Webster S. Psychological conditions at work in the UK in 2007 / S. Webster, R. Buckley, I. Roza. - UK: Occupational Health and Safety Inspectorate, 2007. - pp. 23-26.

3. Cartwright S. Stress in the workplace / S. Cartwright, K. L. Cooper. - 2004. - 233 p.

4. Lewis D. Stress manager / D. Lewis. Refl-book, 2007. - 266 p.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У СТРАХУВАННІ

Жукова Лариса Миколаївна
доктор економічних наук, доцент

Лобач Ірина Сергіївна
студентка

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Анотація. У статті проведено аналіз ризику як передумови виникнення страхових відносин та розглянуто методи управління страховими ризиками. Доведено, що ризик є важливою рисою сучасного світу, а формування ефективної системи страхового захисту від різноманітних ризиків має значний вплив на сталий економічний розвиток країни. Запропоновано методи оцінювання недопущення ризиків страхового шахрайства.

Ключові слова: ризик, страхові відносини, управління страховими ризиками, страховий захист.

Вступ. Ризик є фундаментальним поняттям у страхуванні. Як відомо, ризик супроводжує життя людини від початку до кінця. Саме це призвело до пошуку методів запобігання ризику та подолання його наслідків. Найбільш ефективним з цих методів є страхування. Ланцюжок взаємозв'язку ризику і страхування можна представити таким чином: ризик - вірогідний майновий збиток - майновий інтерес - страховий інтерес - страховий захист (страхування). Отже, під ризиком розуміється вірогідна несприятлива подія, що несе в собі потенційну загрозу майновим інтересам певної особи.

Характерною особливістю ринку страхових послуг є непередбаченість можливого результату, тобто він має ризиковий характер. Тому у процесі дослідження сутності ризику важливо з'ясувати питання, пов'язані з управлінням ним.

Мета роботи – дослідити категорію «ризик» як передумову виникнення страхових відносин та розглянути методи управління страховими ризиками.

Матеріали і методи. Погляди вчених останнім часом зосереджені на пошуку інституційних важелей управління ризиками у страхуванні. Розв’язанням проблем управління страховими ризиками та пошуком методів їх мінімізації займалися такі вітчизняні вчені, як А. Л. Баранов, П. І. Верченко, В. В. Вітлінський, Т. А. Говорушко, О. Й. Жабинець, О. В. Золотарьов, В. В. Лук’янова, А. В. Матвійчук, М. В. Мних та ін. Але незважаючи на вагомий науковий доробок вітчизняних дослідників, невирішеними залишаються питання запобігання та недопущення ризиків страхового шахрайства.

Результати та обговорення. У сучасному світі важливою характеристикою виступає ризик, який виявляється в різних формах та рівнях. Існує безліч визначень ризику, але сфера економіки розглядає ризик як можливе несприятливе зміщення від нормального розвитку подій. Існування ризику та допустимість збитку призводить до потреби захисту від нього. Таким захистом є страхування. Ризик у страхуванні – це певне явище, при настанні якого виникає необхідність покриття збитків за допомогою страхового фонду.

Виокремлюють наступні критерії, за якими визначають страховий ризик:

- можливий характер високого рівня;
- залежність між можливістю прояву конкретного ризику та системою схожих об’єктів;
- неможливо помітити момент настання страхового випадку в просторі та за часом;
- страхова подія не несе в собі розмірів надзвичайного випадку;
- потреба об’єктивного підрахунку та оцінки шкідливих наслідків втілення ризику.

У страхуванні ризик розглядається не у загальних рисах, а щодо певних об’єктів, оскільки пов’язаний із нанесенням пошкоджень об’єкту прийнятого під страховий захист.

Ризик – термін суперечливий та невизначений. Тож для кращого розуміння певні ризики поділяють за певними критеріями. Класифікація ризиків допомагає суттєво полегшити розуміння витоків формування збитку та засобів його запобігання та мінімізації. За основу критеріїв можуть використовуватися цілі та особливості аналізу ризиків, відомості та властивості вимірювання, структурні риси ризику. Особливості ризику визначають тип об'єкта, характер збитку, особливості несприятливих наслідків. Вказані характеристики об'єкта визначають те, з чим працівник має справу під час аналізу ризиків [1].

Страховик не зможе поставити ціну та взяти на свою відповідальність ризик, якщо страховий ризик не буде мати властивості обчислювання. Тому одним з важливих питань для страховика є оцінка ризиків, яка здійснюється за допомогою певних методів (статистичний метод, метод математичного моделювання, методи аналогій, теорії стійкості систем та ін.).

Досліджуючи умови страхових ризиків необхідно зауважити, що страхується не те, що повинно неминуче статися, а сам ризик. Ризикові обставини є умовами здійснення будь-якого ризику. Усі вони, в єдності та взаємодії, визначають ситуацію ризику, що характеризує природний стан об'єкта страхування й оточення, в якому він знаходиться.

Ризикові обставини дозволяють оцінити можливість настання певної події у майбутньому. Проте тільки одна або декілька ризикових обставин призводять до реалізації ризику, що означає настання страхового випадку.

Страховий випадок – подія, передбачувана договором страхування або законодавством, яка відбулася, і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій особі або іншій третій особі [2].

Страховий випадок може мати місце стосовно одного або безлічі об'єктів страхування в межах певної страхової сукупності (призводить до кумуляції ризику, тобто викликає катастрофічний ризик).

Основними характеристиками ризику, які мають велике значення для страхування є:

1. Частота настання події щодо місця та часу (визначається ступінь настання страхових випадків за тим чи іншим видом страхування).

2. Важкість наслідків (величина збитку) (визначається як матеріальний збиток, нанесений страхувальнику внаслідок страхового випадку).

Часткове пошкодження об'єкта або повне його знищення є наслідком страхового випадку. Тому формування страхового фонду для виплат страхових сум і відшкодування є головним завданням страховика.

З метою спостереження за змінами ризику в різних сферах, ведення статистичного обліку, аналізування та обробки інформації страховики застосовують певну систему для управління ризиками, до якої входять різноманітні заходи організаційно-фінансового характеру.

Управління ризиком (ризик-менеджмент) – процес прийняття і виконання управлінських рішень, які мінімізують несприятливий вплив на організацію або облік збитків, спричинених випадковими подіями [3].

Ризик-менеджмент охоплює три послідовні етапи управління ризиками: аналіз, контроль, фінансування.

Управління ризиком необхідне на стадії вивчення можливих страхових послуг, при встановленні договірних відносин між страховиком та страхувальником. Воно направлене на:

- попередження та мінімізацію збитку;
- забезпечення відповідності ймовірності ризику та розміру страхових тарифів;
- створення фондів для гарантованого повного відшкодування збитку.

Управління ризиком охоплює такі етапи:

1. Ідентифікація ризиків (встановлення ризику) – систематичне виявлення джерел ризику, визначення факторів ризику, їхньої класифікації та попередньої

оцінки значущості кожного з цих факторів. Для цього визначають об'єкт страхування та страховий випадок. Найбільш ускладнений процес ідентифікації ризиків у майновому страхуванні через значну різноманітність об'єктів страхування та перелік ризиків, під який можуть підпадати об'єкти. Страховик веде відповідний статистичний облік та обробку зібраної інформації, на основі якої визначає всі ризикові обставини, що характеризують параметри ризику. Результатом є прийняття рішення, до якої ризикової групи варто віднести той чи інший об'єкт. Середня величина ризикових обставин — це середній ризиковий тип групи, яка використовується як міра порівняння.

2. Аналіз ризику – комплексна діагностика ризиків за допомогою різних методів: емпіричного, статистичного, спостереження, документального обліку та ін. Він дозволяє визначити потенційний вплив ризику на об'єкт страхування, а також теоретичну ймовірність того, що небезпека реалізується.

3. Контроль за ризиком та його фінансування – потрібен для часткового або повного усунення ризиків при оптимальному співвідношенні різних способів: усунення ризику, зменшення, локалізації або поділу. Ризик можна контролювати ще до самої події. Фінансування ризику проводиться за рахунок створення страхових фондів.

Досліджуючи процес управління ризиками у страхуванні необхідно зазначити, що з розвитком страхового ринку України поширюється і страхове шахрайство. Причому жертвами стають як страховики, так і страхувальники. Злочини у сфері страхування володіють підвищеною суспільною небезпекою, оскільки ускладнюють або блокують виконання його основних завдань, пов'язаних з формуванням за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого збитку, вирівнювання втрат в родинних доходах у зв'язку з наслідками страхових випадків, що сталися.

В нашій країні найбільша частка антизаконних дій у сфері страхування припадає на страхування майна, зокрема на автострахування (рис. 1).

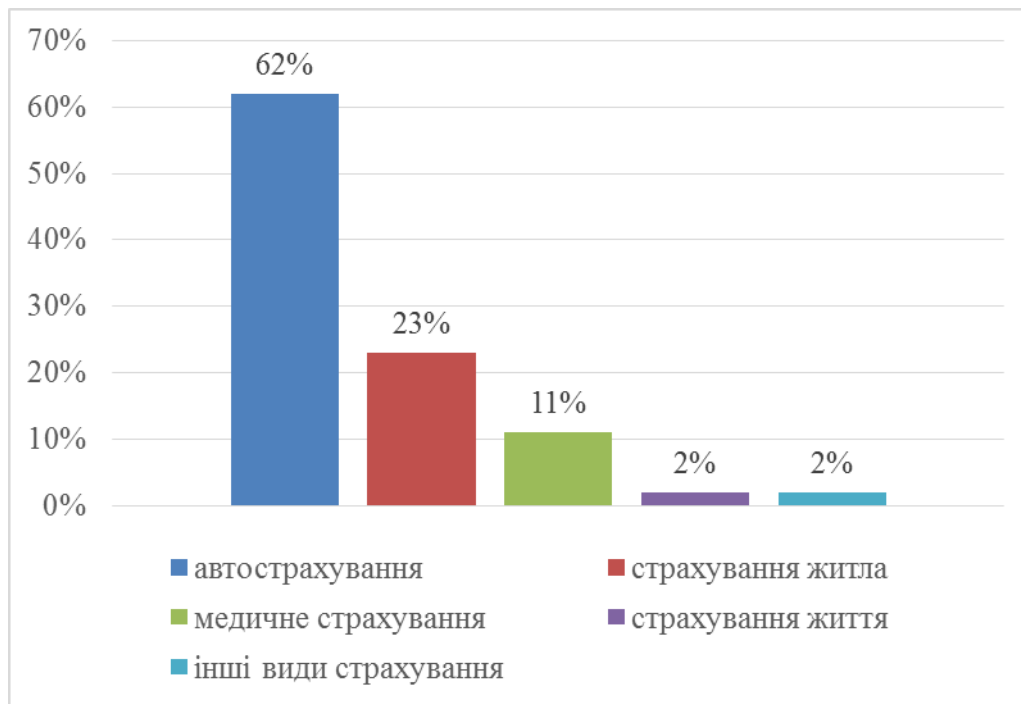

Рис. 1. Структура страхового шахрайства в Україні

Складено на основі матеріалів [4; 5]

Люди підпадають у ризик шахрайства через те, що не приділяють потрібної уваги до страхового договору, звертаються до маловідомих страхових компаній та ін. Але не останню роль відіграє і держава. Для підвищення безпеки учасників страхового ринку потрібно доповнити законодавчу базу стосовно страхового шахрайства та проаналізувати і використати досвід зарубіжних країн, а саме: створення єдиної бази страхувальників та консолідацію дій між владою, страховиками та їх об'єднаннями. Також необхідно доповнити кримінальний кодекс новою нормою, яка містить самостійний склад злочину «шахрайство у сфері страхування» та створити відповідну статистику, яка, на жаль, в Україні відсутня. Це дасть змогу проаналізувати ситуацію і вжити заходи щодо запобігання такого роду злочинності у фінансовій сфері.

Висновки. Таким чином можна зазначити, що вміння правильно оцінити та дослідити ризик, а також взяти його під контроль підвищує безпеку у діяльності страхового ринку України, в якому дуже високий відсоток становить шахрайство. Зменшенню злочинності сприятимуть висококваліфіковані

фахівці, створення єдиної бази у сфері страхування, доповнення кримінального кодексу нормою «про страхове шахрайство» та інші заходи безпеки. Також неможливо не приділити уваги ролі держави в даному процесі. Адже, страхування – це одна з найбільш важливих частин ринку фінансових послуг країни і держава зобов’язана охороняти один з важелів, який формує економіку країни, а саме вдосконалювати законодавство в аспектах боротьби з шахрайством в страхуванні.

Список літератури:

1. Вовчак О.Д. Страхова справа : підручник. Київ : Знання, 2009. 425 с.
2. Єрмасов С.В. Страхування : підручник. Київ : Юрайт, 2011. 703 с.
3. Приказюк Н. В., Л. О. Білокінь. Теоретичне упорядкування методів та інструментів фінансового ризик-менеджменту страхових компаній. *Економічний аналіз*. 2017. Том 27. № 1. С. 139–149.
4. Конкурентоспроможність страхового ринку України в умовах активізації глобалізаційних процесів : кол. монографія / за ред. Л. В. Ширінян. Київ : Ліра-К, 2020. 404 с.
5. Статистика страхового ринку України. *Forinsurer*. URL : <https://forinsurer.com/stat>

ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ КЛІЄНТООРІЄНТОВАНОСТІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Задоя Вячеслав Олександрович

к.е.н., доцент

Український держаний університет науки і технологій

м. Дніпро, Україна

Анотація: У статті досліджується проблема забезпечення сталого росту залізничного транспорту на сучасному етапі. Проаналізовано ключові проблеми – реалізацію політики клієнтоорієнтованого підходу на вітчизняному залізничному транспорті, удосконалення системи якості обслуговування клієнтів.

Ключові слова: політика клієнтоорієнтованості, цифровізація, залізничний транспорт, ключові завдання, якість обслуговування.

На сучасному етапі розвитку АТ «Укрзалізниця» переживає глибоку економічну кризу спричинену, як зовнішніми так і внутрішніми факторами, в результаті якої спостерігається різке скорочення обсягів перевезень.

До ключових проблем можемо віднести: скорочення ринку споживання та виробництва матеріального продукту, критичний стан рухомого складу та інфраструктурних об'єктів залізничного транспорту, велика плинність кадрів і відсутність кваліфікованого кадрового потенціалу й таке інше.

Відсутність чіткої та ефективної роботи з потенційними клієнтами, втрата якості послуг залізничного транспорту спричиненої складним техніко-економічним становищем АТ «Укрзалізниця» призводять до відсутності системи клієнторієнтованості, і як результат, втрати клієнтів залізничної компанії на користь конкурентних видів транспорту, які реалізують ефективну маркетингову клієнтоорієнтовану політику.

Підтвердженням даного становище є результати дослідження Центру транспортних стратегій і компанією Deloitte [1], що вказують на переорієнтацію вантажовласників (близько 9% перевізників) поступово переорієнтовуються на річний та морський транспорт на заміну залізничному. Також близько 18% компаній поступово скорочують долю залізничного транспорту в загальному обсязі перевезень власних вантажів та інших логістичних послугах. Ці дослідження вказують на збільшення кількості конкурентів на ринку транспортних послуг і необхідності удосконалювати роботу залізничної компанії в частині якості та клієнтоорієнтованості.

Ряд заходів спрямованих на розвиток політики клієнтоорієнтованості відображено в прийнятій стратегії розвитку АТ «Укрзалізниця» на період 2019-2023 рр. за рахунок провадження привабливості компанії для користувачів транспортних послуг в стратегічній перспективі.

На даний момент національний залізничний перевізник впроваджує ряд заходів спрямованих на підвищення взаємодії із споживачами послуг пропонуючи умови в довгостроковому контракті, згідно яких тариф за користування рухомим складом буде залежати від терміну дії контракту.

Також, АТ «Укрзалізниця» розпочато розподіл вагонів у режимі «англійських» аукціонів через систему «ProZorro.Продажі».

Удосконалення якості обслуговування клієнтів в пасажирських перевезеннях відображено у розробці та впровадженні цифрових сервісів, таких як відкриття чат-боту в Viber та Telegram, в межах яких реалізовано можливості прямого продажу чи повернення квитків, а також замовлення харчування під час поїздки, відображення розкладу руху, інформування про прибуття або запізнення потяга, номер колії тощо [2].

Також в цей ряд можливо включити можливості надання послуги єдиного електронного квитка, застосування мережі інтернету для оформлення пільгових проїзних квитків, розширення напрямів слідування поїздів, впровадження послуги харчування в поїздах, з можливістю вибору ланч-боксів (м'ясний, вегетаріанський, дитячий) та ін.

Слід відмітити ряд проблем, які на даний момент ще не вирішені, але напряму впливають на якість наданих послуг: це не завжди свіжа постіль, забруднені вагони, матраци, штори, не робочі кондиціонери та відсутня опалення в вагонах, несправні вікна на електромережі.

Потрібно відмітити, що ключовими критеріями оцінки політики розвитку клієнтоорієнтованості пасажирських послуг повинні виступати задоволення потреби споживача в частині доступності та якості транспортних послуг.

В свою чергу, у сфері вантажних перевезень клієнтоорієнтованість означає успішну взаємодію з потенційними клієнтами – виробниками продукції, ефективна діяльність яких у значній мірі залежить від своєчасного постачання сировини та комплектуючих, а також від транспортування кінцевої продукції.

Іншими словами можливо зробити висновок, що АТ «Укрзалізниця» для ефективного формування політики клієнтоорієнтованості повинна, перш за все, удосконалити систему взаємовідносин клієнтів та залізничної компанії в частині оформлення та подачі заявок, організації мультимодальних перевезень, надання сервісу перевезень від дверей до дверей, відстеження вантажу в режимі реального часу, підвищити швидкості руху та комфорт пасажирів. Також важливими завданнями продовжують залишатися проблеми оновлення, модернізації та реконструкції вагонного та локомотивного парку, інфраструктурних об'єктів.

Вирішення вищезначених завдань є частиною ключових умов, що забезпечать провадження ефективної політики клієнтоорієнтованості національного залізничного перевізника АТ «Укрзалізниця».

Список літератури

1. Исследование «Отраслевой контроль»: ТОП-5 трендов трансформации железнодорожного комплекса. Центр транспортных стратегий: веб-сайт. URL: https://cfts.org.ua/articles/issledovanie_otraslevoy_kontrol_top_5_trendov_transformatsii_zheleznodorozhnogo_kompleksa_1867 (дата обращения: 20.12.2021).

2. Укрзалізниця запустила чат-бот у Viber та Telegram з функцією продажу квитків, - Владислав Криклій. Урядовий портал: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrzaliznicya-zapustila-chat-bot-u-viber-ta-telegram-z-funkciyeyu-prodazhu-kvitkiv-vladislav-kriklij> (дата звернення: 15.12.2021).

УДК: 330.8

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА СУЧАСНИЙ ЕТАП ЇЇ РОЗВИТКУ

Залюбовська Світлана Сергіївна

к.е.н., доцент

доцент кафедри економіки та менеджменту ЗЕД
Національна академія статистики, обліку та аудиту
м. Київ, Україна

Анотація: У статті досліджено окремі історичні аспекти становлення та розвитку української державності, обґрунтовано головні її ознаки. Розкрито історичну послідовність запровадження української державності та виокремлено негативні явища, що здійснювали негативний вплив на цей процес. Проаналізовано економічний аспект української державності та досліджено сучасний стан її розвитку.

Ключові слова: Україна, українська державність, розвиток, економіка, історичні засади.

Поступове входження України до європейських і євроатлантичних структур вимагає осмислення власної ідентичності, випрацювання системи національно-державних інтересів та геополітичних пріоритетів, що покладаються в основу української перспективи в сучасних умовах [6, с. 35].

Історія розвитку української державності бере свій початок від середини I тис. до н. е., коли у народів і племен Північного Причорномор'я (на території сучасних Миколаївської, Херсонської, частини Одеської областей, а також у Криму) сформувалися перші державні утворення. Це були ранньосередньовічні держави, які виникли у процесі розпаду первіснообщинного ладу й становлення організованого суспільства у державу [1].

Головними ознаками української державності є [10]: 1) втілення права нації на незалежність; 2) наявність органів публічної влади; 3) державний

суверенітет; 4) система правових норм; 5) міжнародна правова ідентифікація. Однак, вже під час дослідження історичних аспектів розвитку української державності, ми наштовхуємось на недотримання першої ознаки державності, а саме недооцінка національного аспекту за радянських часів та відсутність незалежності у висвітленні власної думки. Так, значна російська заполітизованість призвела до того, що з одного боку імена багатьох українських економістів забували, а з іншого – замовчували. Окрім того, нерідко праці українських дослідників зараховували російським вченим, тим самим ігноруючи національний аспект дослідження.

24 серпня 1991 року на позачерговій сесії Верховної ради України прийнято Постанову та Акт проголошення незалежності України, затверджені конституційною більшістю, – Україна стала незалежною державою з неподільною та недоторканою територією [4]. Проголошення незалежності України мало сприяти її розвитку, як країни, яка може стати повноправним членом європейської спільноти та відображатиме демократію у розвитку та становленні української державності. Однак, через допущені помилки в інституційному розвитку та політиці 90-х років, в європейському просторі Україну вважають потенційно неспроможною країною на яку чинить тиск Російська Федерація.

З приходом до керівництва держави в 2010 році Президента В. Януковича національні інтереси перестали відігравати будь-яку значну роль у завданнях тодішнього керівництва України. Натомість В. Янукович сконцентрувався на особистому збагаченні і дозволив Російській Федерації розгорнути інформаційну війну з ціллю послаблення та розколу країни за регіональною ознакою. Революція гідності у 2014 році внесла окремі корективи у встановлений політичний режим [8]. Після подій 2014 року такий тиск дещо знизився. Так: обсяг російських активів в Україні скоротився з 20,8 млрд дол у 2013-му році до 8,7 млрд дол у 2018-му році; виручка російських компаній за цей час упала вдвічі до 8,8 млрд дол; кількість працюючих українців в російських компаніях, знизилася з 135000 до 103000 осіб; обсяги торгівлі між

країнами впали у 3-4 рази. Але велика частина російського капіталу в Україні прихована через офшори або підставних бенефіціарних власників [7]. Згідно Індексу економічної свободи 2022 року, Україна посіла 130-те місце з показником 54,1 бала зі 100 максимально можливих. Останні 30 років Україна знаходиться у зоні з гострим дефіцитом економічної свободи. Порівняно з Індексом-2021 Україна навіть погіршила свій показник із 56,2 бала до 54,1 бала. 130-те місце України поряд із тоталітарною економікою Білорусі – це вирок тій економічній політиці, яку в Україні охрестили, як радянську [9].

Сучасний тип української державності не в останню чергу визначається партійною верхівкою та її економічними пріоритетами. Таким чином, тенденції розвитку української державності з економічної точки зору, можна дослідити при допомозі номінального ВВП, який показує сукупність товарів, робіт та послуг, які було вироблено протягом року в країні. Проаналізуємо його динаміку за 1992–2021 роках (Рис. 1.).

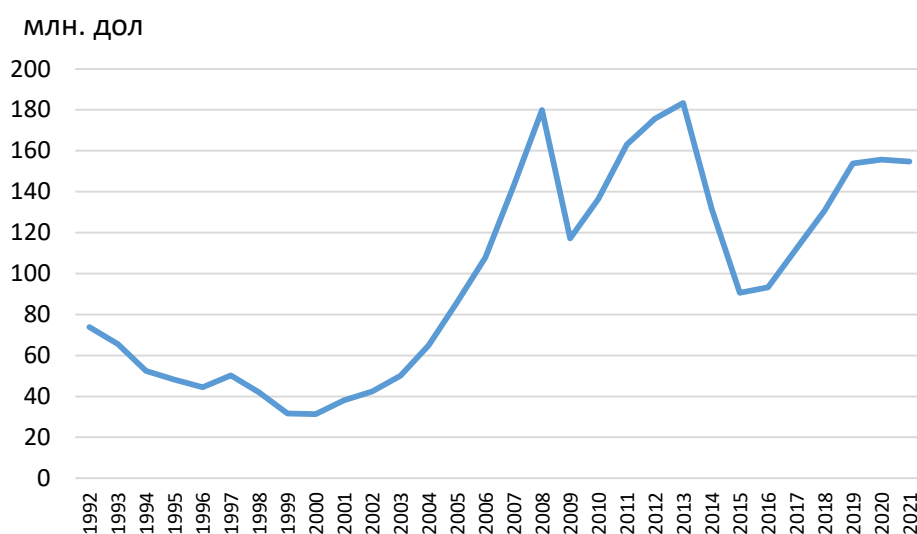

Рис. 1. Динаміка номінального ВВП в Україні за 1992–2021 роки [5].

З Рис. 1. видно, що номінальний ВВП України вже давно перевищив рівень початку 1990-х років, однак реально це не зовсім так. Якщо зафіксувати ціни на вироблені в Україні товари та послуги в доларах за 2010 рік, то вийде, що у 2021 році реальний ВВП України становив лише 63,2% від показника 1992 року [5].

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала широкомасштабне вторгнення в Україну по всій довжині спільного кордону і з території Білорусі. Згідно прогнозних даних, через війну ВВП України у 2022-му році скоротиться на 45%. Станом на 11 квітня 2022 року, загальні збитки української економіки через війну коливаються від 564 до 600 мільярдів доларів. За 47 днів російської агресії в Україні пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 23 тисячі кілометрів доріг і 37 тисяч квадратних метрів житлового фонду. Постраждали 277 мостів та мостових переходів, 10 військових аеродромів, 8 аеропортів та 2 порти [3]. Однак, це тимчасові втрати, які Україна відновить після перемоги, а ідея української державності переходить в нову фазу – об'єднання українського народу. Тепер потрібно буде не здобувати, а будувати та розвивати незалежну, демократичну, вільну і сильну духом державу.

Донедавна багато хто в Україні вважав, що ідея української державності є слабкою, можливо й так. Але звернімо увагу, якими були держави та їхні ідеї, наприклад, у Німеччині, Китаї або Японії. Вони за короткий час подолали усі післявоєнні негаразди та збудували успішні країни, які займають перші місця у світі за силою своїх економік та рівнем життя громадян.

Сьогодні, український народ об'єднався задля здійснення високої мети – процвітання української державності, надійної запоруки добробуту й щасливого життя народу. Останні події стали випробовуванням для всіх нас – тестуванням на зрілість, на терпіння, на толерантність, нарешті – на здоровий глузд. Нині уже ніхто не сумнівається у тому, що український народ в змозі поліпшити життя у своїй власній державі [2]. Ідея української державності набула нового значення, стала ідеєю, яка об'єднала не тільки український народ, але й більшість країн світу. Відроджена українська державність сприятиме створенню нових інститутів економіки, культури, політики, які забезпечать відбудову та розвиток держави у сучасному та майбутньому.

Список літератури:

1. Горлова А. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витoki та етапи становлення. URL: <http://www.golos.com.ua/article/314085>
2. День Соборності України: минуле і сьогодення. URL: <https://podil.kyivcity.gov.ua/news/2308.html>
3. Експерти – про «шоковий удар» по економіці України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novynu-pryazovya-viyna-ekonomichni-vtraty/31801242.html>
4. Лук'янюк В. Проголошення незалежності України. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0824M/#:~:text=24%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%BF%D0%BD%D1%8F%201991%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%20%D0%BD%D0%B0,%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F%2C%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%83%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83.>
5. Марчак Д. Як змінилася економіка за 30 років незалежності. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2021/08/23/677115/>
6. Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/medvid_ukrainska.pdf
7. Михайлишина Д. Російський економічний вплив на Україну: зник чи заховався? URL: <https://voxukraine.org/rosijskij-ekonomichnij-vpliv-na-ukrayinu-znik-chi-zahovavsya/>
8. Проблеми та перспективи розвитку української державності. URL: <http://postup.if.ua/Problemy-ta-perspektyvy-rozvytku-Ukr/>
9. Романчук Я. Украина – 130-ая в мире в Индексе экономической свободы-2022. URL:

https://censor.net/ru/blogs/3316450/ukraina_130aya_v_mire_v_indekse_ekonomicheskoyi_svobody2022

10. Становлення української державності. URL:

<https://mltk.co.ua/stanovlennia-ukrains-koi-derzhavnosti/>

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Наумова М. А.

к.ф-м.н., доцент

Ткачук А. В.

студентка

Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Анотація: Україна, як держава, що в майбутньому хоче стояти на рівні розвинутих європейських країн, повинна приділяти багато уваги такій проблемі, як корупція. Це допоможе зберегти економічно стійкість країни та забезпечить її розвиток.

Ключові слова: Корупція, економічна стійкість, громадська ініціативність, олігархія, корупційний злочин, антикорупційний розвиток.

Хоча є різні розуміння цього поняття, завжди- це несправедливий розподіл ресурсів держави під впливом інтересів окремої особи. Йдеться не тільки про кошти, а й про послуги товари та інші привілеї.

До причин і умов корупції входять незаконне одержання людиною відповідальності за корупційні правопорушення матеріальних благ, пільг чи послуг. [1].

Також, це відмова фізичним та юридичним особам в наданні інформації передбаченої законодавством, чи надання недостовірної.

Крім того, це сприяння людиною, що по уповноважена, на виконання функцій місцевого самоврядування або держави, юридичними чи фізичними людям у здійсненні ними підприємницької діяльності, чи отримання пільг, кредитів, субсидії, із метою незаконного отримання за це грошей, послуг, чи інших переваг.

Зараз в Україні спостерігається збільшення громадської ініціативності та створення різноманітних форумів та заходів, щодо протидії корупції. Проте, на

сучасному етапі можна вважати, що стан масовій свідомості визначається об'єктивним рівнем життя, а саме інформаційним та психологічний вплив на нього.

Таким чином, у людей формується відповідний погляд на певні заходи, події та факти. Але якщо ці умови не будуть задовольняти громаду, виступати проти корупційних злочинів буде важко.

Хоча в країні існує практика антикорупційного розвитку законодавства, низька напрацьованість її окремих аспектів, особливо адміністративно правового механізму проти корупції, залишається проблемою. Такий злочин, як корупція перешкоджає економічного розвитку. Вона становить справжню загрозу для будь-якого суспільства. [2]

Зазвичай, при скоєні такого злочину існують норми міжнародно-правових актів й документів, що передбачають кілька пунктів. Це кримінальна відповідальність, процедури виявлення та притягнення до відповідальності, певні адміністративні заходи запобігання корупції та правові положення із питань економічних заходів із подолання її.

При цьому, досить вагому роль відіграє антикорупційне просвітництво, котре здатне сформувати окрему культуру для більшості громадян. Для цього буде важливою політична воля, що буде спрямована на створення ідеології проти корупції. Цей просвітницький напрям буде передбачати забезпечення населенню обізнаності, щодо тенденції та впливу олігархії на суспільне життя. [3]

Отже, для якісної боротьби із корупцією необхідно вжити певних заходів, спрямованих на зменшення впливу олігархії на життя українців через підвищення рівня обізнаності та правової культури в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Литвак О. К. Державний контроль за злочинністю та економікою, 2019.С 300 – 310.

2. Карлін Ж. І. Фінансова система України. URL: <http://westudents.com.ua> (дата звернення: 04.05.2022).

3. Журавський В. С. Корупція в Україні – не політика : моногр. / В. С. Журавський:Фенікс, 2020.С 232 – 237 с.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО
КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ**

Огренич Юлія Олександрівна,

д.е.н., доцент,

професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Хмельковська Тетяна Василівна,

студентка,

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Банківське кредитування підприємств відіграє надзвичайно важливу роль на сьогодні як для населення, так і для малого, середнього, крупного бізнесу. Велика кількість підприємств в умовах воєнного стану не мають можливості вести свою діяльність за рахунок лише власних ресурсів, оскільки виїхала частина працівників, зруйновано повністю або частково майно, порушена логістика, втрачено зв'язки із постачальниками сировини, матеріалів, палива, спостерігається різкий вплив клієнтів та втрата ринків збуту продукції. Крім того, зростання безробіття, відсутність заробітної плати обумовлюють скорочення купівельної спроможності населення. Відповідно підприємства потребують підтримки для відновлення діяльності, що забезпечить нормальне функціонування економіки держави.

Ключові слова: банківський кредит, кредитування підприємств, воєнний стан, банківські установи.

Виклад основного матеріалу. Військові дії є ризиковими як для підприємств, так і для банків в питанні видачі та отримання кредиту. На період воєнного стану банки намагаються підтримувати своїх клієнтів та надають кредитні канікули, скасовують деякі комісії, знижують відсоткові ставки за кредитами. Зі свого боку держава теж підтримує український бізнес, адже в березні 2022 року стартувала програма з релокації бізнесу (перенесення

виробничих потужностей підприємств із зон бойових дій у більш безпечні місця (головним чином, західні області України)). Більшість банків України відновили видачу кредитів та особливо збільшилася кількість заявок на кредит від малого, середнього бізнесу. Для зменшення ризиків банківські установи перш ніж видати кредит враховують інформацію щодо ситуації на фронті, території де функціонує та розміщено підприємство [3].

Згідно стратегії відновлення економіки 2022-2024 рр. проводиться банківське кредитування критично значущих в умовах воєнного стану секторів та підприємств: АПК, харчова промисловість, виробництво товарів першої необхідності, медичних товарів [1].

«Держава зробила все, щоб максимально, наскільки це можливо в період війни, нівелювати ризики зриву посівної. Кредитування аграріїв – один з головних пріоритетів банків. Умови для надання кредитів спрощено максимально. Причому банки кредитують наших аграріїв навіть у регіонах, де точаться бої, бо необхідно сіяти (рис. 1) і навіть під такою небезпекою люди виходять на поля» [2].

Рис. 1. Динаміки та тенденцій розвитку кредитування в Україні, 2022 р.

Джерело: складено на основі [2]

«На суму у майже 1 млрд грн в березні видали кредитів аграріям чотири найбільші державні українські банки: АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «ОЩАДБАНК», АТ «УКРЕКСІМБАНК» та АБ «УКРГАЗБАНК» (табл. 1).

Загалом від початку року аграрії прокредитувалися на суму понад 3 млрд грн» [2].

Таблиця 1

Кредитування аграріїв українськими банками, 2022 р.

Назва банку	Січень, млн грн	Лютий, млн грн	Березень, млн грн
АТ «ПриватБанк»	205	178	643
АТ «ОЩАДБАНК»	179	273	132
АБ «УКРГАЗБАНК»	708	573	118
АТ «Укресімбанк»	76	56	12
Загалом	1168	1080	905

Джерело: складено на основі [2]

Проте в умовах воєнного стану є проблеми банківського кредитування підприємств, серед яких скорочення та закриття кредитних лімітів для підприємств, що відбулося на початку війни; підвищення ризику для банківських установ щодо видачі великих обсягів кредитів для підприємств та можливості їх повернення; відсутність повноцінного кредитування [3].

Поряд з цим, серед перспектив банківського кредитування підприємств є відновлення та розширення програми «5-7-9» в аспекті кредитування для підприємств; надання кредитів, в першу чергу, для харчової промисловості, сільського господарства, фармакологічної галузі; запуск безвідсоткового кредитування бізнесу; державна підтримка енергетики, логістики, агросектору та ін.; призупинення інвестиційного кредитування та активізації кредитування на поповнення оборотних коштів [3].

Висновки. Задля відновлення ефективності роботи, налагодження діяльності, виробництва підприємства потребують отримання кредитів на вигідних умовах, що можливо шляхом активізації роботи комерційних та державних банків та сприятиме відновленню економіки. Також держава та банківські установи в першу чергу підтримують критичні галузі та їх зусилля направлені на відновлення економіки.

Список літератури

1. Стратегічний план діяльності Міністерства економіки України 2022 – 2024 роки. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=8994a235-a0f3-4b25-a42c45bc7ac034dd&title=StrategichniiPlanDiiialnostiMinisterstvaRozvitkuEkonomiki-TorgivliTaSilskogoGospodarstvaUkrainiNa2020-2024-Roki-aktualizovanii->.
2. Банки вже видали аграріям кредитів майже на 1 млрд 785 млн грн для успішного проведення посівної. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/banki-vzhe-vidali-agrariyam-kreditiv-majzhe-na-1-mlrd-785-mln-grn-dlya-uspishnogo-provedennya-posivnoyi->.
3. Жирій К. Бізнес і війна: як банки кредитують підприємства у важкі часи. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/biznes-i-viyna-yak-banki-kredituyut-pidpriyemstva-u-vazhki-chasi-novini-ukrajina-11776773.html>.

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН СПОЖИВЧИХ УПОДОБАНЬ НА РИНКУ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Страшинська Лариса Володимирівна

д.е.н., професор

Національний університет харчових технологій

Пстухова Ольга Михайлівна

д.е.н., професор

Національний університет харчових технологій

Сімкін Давід Олександрович

здобувач

Національний університет харчових технологій

Анотація: Дослідження змін споживчих уподобань на вітчизняному ринку харчових продуктів є важливою складовою маркетингової діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта, діяльність якого пов'язана з харчовою промисловістю. Як результат, буде сформовано споживчий кошик, який матиме високий попит на ринку і забезпечить прибутковість як товаровиробників, так і дистриб'юторів.

Ключові Слова: Споживач, Харчовий, Замовлення, Онлайн, Доставка

Аналізуючи результати десятирічної давнини, слід зазначити, що у 2012 році частка населення України, яка не мала змоги повноцінно харчуватися, складала 16,2%. Ця група споживачів разом з більш забезпеченою частиною населення віддавали перевагу жирним та вуглеводним харчовим продуктам. Так, споживчі уподобання більшої частини населення України включали: картоплю, гречку, макаронні вироби, хліб, ковбасні вироби, замість свіжого м'яса, напівфабрикати, дешеве печиво тощо. Навіть маючи можливість сформувати раціон з корисних продуктів, лише невеликий відсоток споживачів купував такі товари [1]. Науковці вважають, що одним з найчутливіших показників бідності в нашій країні виступає показник споживання картоплі та

хліба на душу населення. Нажаль, 10 років тому назад населення України ще виходило з кризового стану і не мало можливості купувати дорогі харчові продукти.

Однак, зі зміною доходів населення розпочалося незначне зростання попиту на м'ясну та рибну продукцію в кінці 2012 року. Також зростання доходів призвело до зміни споживчих уподобань. Люди почали більш «вишукано» підходити до свого харчування, збільшуючи кількість найменувань у споживчому кошику. Окрім того, позитивним фактором на ринку харчових продуктів стало зростання попиту на фрукти, а точніше, збільшення різниці між динамікою споживання фруктів та овочів. Експертами було зазначено, що на кінець 2012 року населення стало купувати фрукти більш високими темпами, аніж овочі. Отже, зростання попиту на овочі було значно нижчим, аніж зростання попиту на фрукти. Останні перестали бути «предметом розкоші» та увійшли до споживчого кошику громадян України.

Соціологічні опитування 2013 року показали, що серед продуктів, які подобаються споживачам, переважали пельмені та вареники, картопля та інші сезонні овочі. Чоловіки надавали перевагу більш жирній та калорійній їжі, в той час коли жінки – блюдам з овочів, м'яса та риби на пару. Однак, попит на кондитерські вироби серед жінок залишався на високому рівні, хоча дана продукція не складала основну частку їх споживчого кошику [2].

З розвитком технологій люди стали користуватися онлайн замовленнями. Вже у 2014–2015 роках до споживчих уподобань населення додалися піца, суші та різноманітні морепродукти [3]. Однак, дослідження змін споживчих уподобань на ринку харчових продуктів протягом 2015–2016 років показало зростання попиту на продукцію сільськогосподарських товаровиробників. Це, з одного боку, пов'язано з більш низькими цінами на таку продукцію на ринках, а з іншого – бажанням населення вести здоровий спосіб життя. Так, спостерігається зростання попиту на яйця та овочі (в основному на картоплю), а також масло. В свою чергу, люди стали менше купувати спиртне. Спостерігається падіння попиту на м'ясну продукцію та рибу, що пов'язано з

високими цінами на них [4]. Таким чином, незважаючи на те, що громадянину подобається яловичина чи форель, він не має можливості її купити, тим самим, віддаючи перевагу більш дешевим, однак, корисним харчовим продуктам.

У 2018 році рівень витрат споживачів на харчові продукти значно виріс. При цьому, до споживчих уподобань населення у значному обсязі увійшли солодощі як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва. Так, наприклад, зріс попит на східні солодощі. В свою чергу, значна частка вітчизняного шоколаду та вафель стала експортуватися в інші країни [5]. Почалося зростання попиту на рибу, молочні продукти, м'ясо та ягоди. Традиційно, більшість населення України віддавала перевагу переробленому молоку, а саме сметані, кефіру та йогуртам.

В 2019 році, наприклад, проаналізувавши історію замовлень на сервісі Glovo, можна побачити зростання споживчих уподобань щодо американських та італійських блюд. Так, споживачі віддають перевагу бургерам, піці та пасті Карбонара або Болоньезе. В свою чергу, на другому місці після бургеру опинилася здорова їжа, що є позитивним фактором. Також продовжував зростати попит на молочну продукцію та хлібобулочні вироби [6].

В останні роки спостерігається значне зростання попиту на м'ясну та рибну продукцію, а також сири. Так, за останні п'ять років населення стало споживати на 14% більше м'яса [7].

Отже, користуючись доставкою, люди стали віддавати перевагу піці та бургерам, однак, в цілому населення за 10 років перейшло від калорійної та шкідливої їжі до здорового харчування, що є позитивним фактором.

Список літератури:

1. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://focus.ua/amp/ukraine/249430>
2. Електронний ресурс. Режим доступу: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/narodnyu_top_lyubimye_blyuda_ukraincev.htm

3. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://psm7.com/news/zakaz-edy-cherez-internet-predpochteniya-ukraincev.html>

4. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://economics.segodnya.ua/amp-economics/ukraincy-vyzhivayut-za-schet-bazarov-i-ogorodov-kak-izmenilos-menyu-naroda-730661.html>

5. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://mind.ua/ru/openmind/amp/20187556-ekonomika-sladostej-cto-i-kak-potreblyayut-ukraincy>

6. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://itc.ua/news/cto-i-kak-ukrainczy-chashhe-vsego-zakazyvali-v-glovo-v-pervyj-god-raboty-servisa-infografika/amp/>

7. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://vesti.ua/poleznoe/semja/kuhnya-nezavisimosti-kak-izmenilsya-stol-ukraintsev-za-30-let>

LEGAL SCIENCES

THE SUPERVISORY ROLE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT IN THE PROCESS OF THE APPLICATION OF THE ENVIRONMENTAL LIABILITY DIRECTIVE

Hrebeniuk Dmytro Olegovych

PhD - student

National University «Odesa Law Academy»

Odesa, Ukraine

Introduction. In the age of globalization, the world community faces many challenges that cover various areas, such as economics, politics, culture, medicine, education and the environment. All these areas have their positive and negative features. An example of this is the integration of one country into the economic field of another or the union and thus creating favorable and competitive conditions, but there is another side, the process of globalization is not evenly distributed and while highly developed countries benefit most, others lose market. In education, it is the sharing on a global scale of the knowledge, skills and intellectual resources needed for diverse development at different levels, while increasing the technological gap and creating a "digital barrier". There are also certain points in the environment that need to be taken into account, namely, during globalization, many companies that are not indifferent to nature update equipment, adhere to environmental standards, and thus cause less damage to the environment than companies that do not comply with environmental standards. There are also countries that specifically lower these standards to make the economic climate more attractive for investment, but only nature loses in this situation.

Aim. Investigating the institution of insurance through the prism of the European Parliament's implementation of Directive 2004/35 / EU and consider its role in the application of this legal act [1].

Materials and methods. Some aspects of this issue have been considered in the works of Western and Ukrainian scholars, in particular, K.S. Abraham, M. Faure, A.E. Boyle, G. Winter, R. Macrory, L. Kramer, K. Vasylyshyn, O. Protsenko. During the writing of this work, various scientific methods were used, namely historical-comparative, analysis, deduction and explanation.

Results and discussion. The essence of the problem comes down to the fact that the issue of ecology has not always worried humanity, despite the fact that there were already problems. It is important to note that ecology, as a science, emerged in the second half of the twentieth century due to widespread concerns about the environment. Interesting is the fact that such influential ancient philosophers as Aristotle and Theophrastus in their writings wrote about animals, their habitat, seasonal activity, the availability of shelter and studied plants. Unfortunately, today's environmental problems make us vulnerable to disasters and tragedies - both now and in the future, humanity has identified a number of environmental problems that need to be addressed as soon as possible. These include global warming, leading to climate change, overpopulation, resource scarcity, lack of alternative energy sources, ecosystem destruction and species extinction, ozone depletion, all of which provide a basis for experts and scientists to design and work on ways to find ways to eliminate these problems.

Problems in the environment force humanity to look for ways to solve them, and one of them is environmental insurance, it aims to create insurance coverage due to sudden pollution and damage to insured persons, in most cases a combination of different types of insurance. Environmental insurance, as a system may include such types of insurance as property insurance, personal insurance, it includes life and health insurance such as employees of enterprises and institutions that belong to the category of high risk, or liability insurance of organizations, institutions, enterprises, which can be a source of increased danger. Insuring against potential environmental risks is especially important, for example, for fuel and energy companies, because the transportation of petroleum products increases environmental risks by hundreds of times or the iron ore mining and processing industry also creates environmental risks.

It is important to note that environmental insurance was born not yesterday and on every continent, in every country its introduction began long ago, and this experience should be taken into account by countries that have recently begun to introduce this insurance in their legal field. Countries that do not sufficiently pursue domestic policies on environmental issues and the experience of countries that have already introduced environmental insurance - is necessary for them, because it not only prevents the occurrence of the insured event, but also guarantees compensation. Therefore, it is worth mentioning the experience of the United States of America because this country has introduced a mechanism for insurance against environmental degradation, one of the first in the world. By the end of the twentieth century, depositors and contractors in the United States needed appropriate insurance poles as new territories and mineral deposits began to take hold. At the same time, in the presence of useful experience, compensation was aimed at compensating for environmental damage, but this financial support did not extend to compensation for damage to health, life and property of legal entities and individuals. The scientific interest is the experience and the mechanism which was placed in the European Union, most experts say that the institute of environmental insurance in the EU began its development almost at the same time as in the United States. Reimbursement for environmental restoration isn't based on a civil liability insurance contract, but on the basis of an environmental insurance contract.

This research should focus on Directive 2004/35 / EU, as this document sets the direction for the EU, namely the reform of environmental legislation in the EU and it is this Directive introduces compensation to individuals and legal entities [1]. This legal act is based on the principle of "polluter pays", ie, companies that create a negative impact on the environment through economic activities, must bear the costs of measures to compensate for environmental damage. Characteristically, the model of behavior of each EU member differs from each other, this opinion is confirmed by the experience of France, and its main purpose of environmental insurance is to work to prevent negative environmental impacts, more due to awareness of citizens and businesses. It is important to mention the legal framework in France, namely the law

"On preventive measures against technological and natural risks and compensation" which allows people affected by a man-made disaster to seek compensation from insurance companies, another important point is introduction of insurance pools and France was one of the first countries to introduce this practice [2]. An insurance pool is an association of insurers that jointly carry out insurance activities for certain types of insurance or insurance risks.

For comparison, the model of behavior of Germany differs, as in the country there is no regulatory framework for environmental insurance, but there is a behavior of compensation for environmental damage and the plaintiff, but the decision on the court form the assessment of this damage. Then they are provided with compulsory insurance in accordance with the law "On criminal liability for damage to the environment" [3].

It is worth mentioning that Ukraine also actively cooperates with the leading institutions of the European Union, because at each stage of European integration the decision of one or another institution is important. So cooperation of our country with the European Parliament when approximating the legislation of an EU member state and we can consider this experience during the European integration path [4]. Although this stage of implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU requires more in-depth research, this is confirmed by the conclusion of the Verkhovna Rada Committee on Ukraine's Integration with the EU, according to which the legal framework does not comply with the EU acquis [5].

Directive 2004/35 / EC applies to environmental damage resulting from any professional activity or potential threat of such damage, this document obliges preventive measures to be taken, for example, if environmental damage has not yet been identified but there is a potential threat, then the management of the business entity is obliged to promptly take preventive measures [1]. Any when the competent authority may require the entity to provide information on the potential threat, and this authority may give instructions or recommendations on how to take the necessary preventive measures. When the environmental damage is caused, the company's management should notify the relevant authority as soon as possible of the situation,

and then take measures to take control of the situation. It is important to add that the competent authority is empowered to initiate recovery proceedings against management or a third party who are guilty of causing harm or creating a potential threat of such harm. In implementing this Directive, EU Member States should designate a competent authority responsible for carrying out the responsibilities set out in this document and empower it to enable or require third parties to take the necessary measures to remedy the damage or use preventive measures. Directive 2004/35 / EU establishes cooperation between EU Member States, for example, if losses affect threatens several EU countries or nearby is a member of the state, this subjects use cooperation by exchanging information or provide recommendations to solve the problem [1].

Conclusion. Establishment of environmental insurance in the world, the creation of certain actions to preserve the environment, is certainly a big step towards a secure future. We have investigated that the mechanism in the form of Directive 2004/35 / EU is a powerful impetus created by the European Parliament, which directly coordinates the actions of citizens on environmental damage caused by any kind of professional activity or potential threat of such damage. In such cases, there is a certain autonomy of environmental legislation of EU member states, in order to maintain this mechanism or to adopt stricter regulations to prevent environmental damage [1]. This document is an example not only for EU member states, but also for countries aspiring to be part of the European family, so on the path of Ukraine's European integration, this mechanism will improve domestic legislation and teach care for the environment.

Literature.

1. Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage [Електронний ресурс] // EUR-Lex. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0035>.

2. LOI n 2003-699 du 30 juillet 2003 relative à la prévention des risques technologiques et naturels et à la réparation des dommages [Електронний ресурс] // le service public de la diffusion du droit. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000604335/>.

3. Die Verantwortlichkeit nach dem Umweltschadensgesetz [Електронний ресурс] // naturschutz und landschaftsplanung. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nul-online.de/Magazin/Archiv/Die-Verantwortlichkeit-nach-dem-Umweltschadensgesetz,QUIEPTQ5NDk0MTkmTUIEPTgyMDMw.html>.

4. Гребенюк Д. О. Співпраця Європейського Парламенту з Верховною Радою України: нормативно-правова база, цілі та євроінтеграція [Електронний ресурс] / Дмитро Олегович Гребенюк // НАУКОВА СПІЛЬНОТА. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3951/>.

5. ВИСНОВОК щодо проєкту Закону України «Про внесення змін деяких законодавчих актів України щодо стимулювання зменшення обсягів скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти, викидів в атмосферне повітря та розміщення відходів» [Електронний ресурс] // Офіційний вебпортал парламенту України.. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/327822>.

УДК 342.

**МОНІТОРИНГ СПОСОБУ ЖИТТЯ ПУБЛІЧНИХ ОСІБ ЯК ОДИН ІЗ
МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ**

Бударєва Інна Вадимівна

Студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Наливайко Лариса Романівна,

проректор,

доктор юридичних наук,

професор кафедри загальнопрправових дисциплін,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Анотація. Досліджено основні підходи щодо механізмів моніторингу способу життя публічних осіб, надано власне бачення прийняттого для України механізму такого моніторингу, визначено його місце в системі державного управління, розкрито його зміст і сутність. Зокрема, у статті обґрунтовано мету моніторингу способу життя, яка полягає у встановленні відповідності (або невідповідності) доходів та їхніх джерел витратам публічної особи та членів її сім'ї. Розглянуто такі механізми моніторингу, як кабінетне дослідження, польове дослідження та комбінована або змішана форма цих досліджень. Науково обґрунтовано необхідність використання в Україні саме змішаної форми моніторингу способу життя публічних осіб, розкрито її зміст і послідовність застосування. Розглянуто експертні та наукові засади щодо визначення складників (заходів) механізму моніторингу способу життя публічних осіб, узагальнено та запропоновано власний підхід щодо необхідності змін антикорупційного законодавства задля забезпечення ефективності й достовірності такого моніторингу.

Ключові слова: корупція, моніторинг способу життя, механізм, публічна особа, антикорупційне законодавство, державне управління.

Сьогодні корупція в Україні залишається першочерговою проблемою для демократичного й економічного розвитку нашої держави, залучення іноземних інвестицій, запровадження міжнародних стандартів державного управління. Часті зміни політичного курсу та національної ідеології в суспільному житті країни, постійне реформування інститутів державного управління, пошук найкращих законодавчих варіантів вирішення економічних проблем і правових колізій жодним чином не сприяють запобіганню цього явища або уповільненню його розвитку та модернізації.

Великий запит суспільства на вирішення цієї проблеми вимагає від усіх інститутів державного управління негайного вжиття системних і послідовних заходів щодо спільного подолання цього ганебного явища.

В Україні вже довгий час законодавчо проголошено досить ефективний антикорупційний механізм фінансового контролю за діяльністю державних службовців – моніторинг способу життя суб'єктів декларування. Наприклад, стаття 51 Закону України «Про запобігання корупції» зазначає, що Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює такий моніторинг із метою встановлення відповідності рівня життя публічних осіб наявним у них та членів їхньої сім'ї майну й одержаним ними доходам. Цією ж нормою передбачено, що порядок здійснення такого моніторингу мав би визначатися Національним агентством [1].

Загальнопоширена думка, що корупцію в країні можливо подолати лише репресивними методами, на практиці не знаходить свого підтвердження. Сьогодні в Україні створена значна кількість державних органів, зокрема й правоохоронних, покликаних запобігати та протидіяти корупції в системі державного управління, проте рівень корупції в нашій країні залишається вкрай високим.

Наприклад, згідно з даними рейтингу світового Індексу сприйняття корупції CPI 2021 року, який у січні 2022 року презентувала неурядова міжнародна організація «Transparency International Україна», 32 бали зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) за 2021 рік. Наш показник знизився на один бал, і тепер Україна посідає 122 місце зі 180 країн у CPI. Поруч із Україною — африканська держава Есватіні (Свазіленд), яка також набрала 32 бали. На один бал випереджають Замбія, Непал, Єгипет, Філіппіни та Алжир — всі вони мають по 33 бали [5].

Водночас уже понад п'ять років у системі державного управління закладено такий антикорупційний механізм фінансового контролю, як моніторинг способу життя суб'єктів декларування, що міг би за послідовного застосування запобігти скоєнню корупційних правопорушень із боку публічних осіб, сприяв би їхній доброчесності та прозорості діяльності. Проте механізм його впровадження уповноваженими державними органами у сфері протидії корупції досі не розроблено, натомість громадськістю він застосовується не завжди послідовно, а іноді й без правового аналізу та всебічного розгляду.

Слушне визначення терміна «спосіб життя» в загальному розумінні надано Т. Коломoeць і С. Кушніром, під яким науковці розглядають факти, які вказують на те, як особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, живе з розрахунку використання тих коштів, які отримує за реалізацію та захист публічних інтересів під час виконання своїх службових повноважень, і чи не використовує вона переваги публічної служби для задоволення своїх приватних інтересів або ж приватних інтересів осіб, безпосередньо пов'язаних із нею [6]. При цьому мету моніторингу способу життя публічних осіб науковці бачать у встановленні узгодженості доходів (джерел таких доходів) особи з тим, які витрати вона використовує для свого приватного життя та приватного життя осіб, із нею пов'язаних.

Досліджуючи механізми досягнення прийнятої нами мети моніторингу способу життя публічних осіб науковці та експерти пропонують широке коло

практичних заходів, які мають організаційний, аналітичний, пошуковий, спостережний та іноді навіть освітній характер. Проте більшість цих заходів передбачає вжиття заходів, що безпосередньо пов'язані з обмеженням прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією України, а отже, не можуть бути законно використані громадськістю та органами державної влади, не наділеними правоохоронними функціями.

Наприклад, С. Люлько бачить моніторинг способу життя в контексті Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» як комплекс оперативних заходів, пов'язаних із отриманням інформації: про доходи й витрати суб'єкта перевірки та членів його сім'ї як на території України, так і за її межами; про кількість, тривалість і вартість виїздів за кордон суб'єкта перевірки та членів його сім'ї для відпочинку чи подорожей; про наявність майна й банківських рахунків суб'єкта перевірки та членів його сім'ї тощо [3].

Досліджуючи здійснення моніторингу способу життя співробітниками Національного агентства з питань запобігання корупції, А. Приходько рекомендує їм проводити раптові перевірки житла й іншого майна суб'єкта декларування та членів його сім'ї на відповідність їхньої інформації, що міститься в його деклараціях. При цьому задля законності проведення таких перевірок науковець пропонує, щоб кожна особа під час набуття статусу суб'єкта декларування надавала письмову згоду на проникнення до її житла з метою перевірки способу та рівня життя особи з відомостями, які вона декларує [7].

Сьогодні міжнародні експерти пропонують Україні три загальновізані механізми моніторингу способу життя публічних осіб, які ефективно використовуються в більшості країн задля запобігання корупції, серед яких визначають такі: а) «кабінетне дослідження», сутність якого полягає в перевірці, порівнянні інформації, наданої особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у деклараціях із відомостями з «відкритих джерел» щодо способу життя особи (іноді цей механізм також називають «аналізом документів», «документальною

перевіркою відомостей»); б) спостереження на місці («польове дослідження»), яке полягає у візуальному огляді, «відкритому огляді на місці», спостереженні за «конкретним об'єктом доходу, майном чи витратами, які можуть бачити будь-який громадянин, у публічному просторі», що дає змогу з'ясувати, чи суперечить реальний спосіб життя особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, задекларованим нею відомостям; в) «комбінована» або «змішана» форма, яка передбачає поєднання як «кабінетного дослідження», так і «польового дослідження», тобто документальна перевірка й аналіз у поєднанні зі спостереженням на місці [8].

На мою думку, використання саме «змішаної» форми моніторингу способу життя публічних осіб було б найбільш ефективним у нашій країні. В умовах існування сучасної правової системи в Україні отримати достовірні відомості про доходи, майно та інші активи суб'єктів декларування та членів їхньої сім'ї не завжди видається можливим унаслідок відсутності або неналежного функціонування реєстрів відкритих даних, своєчасності та повноти внесення відомостей до них, наявності необмеженої банківської та комерційної таємниці тощо. А отже, задля отримання достовірних даних щодо результатів моніторингу способу життя публічної особи повинно бути обов'язково застосовано спостереження на місці («польове дослідження»).

За загальним міжнародним стандартом «польове дослідження» пов'язане зі спостереженням за поведінкою відповідної особи та осіб, пов'язаних із нею, за її (їхнім) майном, із використанням фото- та відеозаписів, загальнодоступних служб цифрової картографії для виявлення місця розташування майна, фіксуванням результатів такого спостереження. Водночас в Україні форми та методи такого спостереження можуть відрізнятися від загальноприйнятих у світі, і зумовлено це нашими законодавчими обмеженнями та залежить від суб'єкта, що здійснює моніторинг.

Проте запровадження Національного агентства з питань запобігання корупції як центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, запропоновано «комбінований»

або «змішаний» підхід форми моніторингу способу життя публічних осіб, безумовно, потребує законодавчого врегулювання та внесення змін до чинного антикорупційного законодавства.

По-перше, сьогодні Закон обмежує здійснення заходів моніторингу способу життя лише стосовно самого суб'єкта – публічної особи та членів його сім'ї. При цьому перелік членів сім'ї чітко регламентований самим Законом, який до них у загальному порядку відносить подружжя, неповнолітніх дітей та осіб, які спільно проживають і мають взаємні права й обов'язки із суб'єктом моніторингу [1]. Проте, як свідчить «корупційна практика» в Україні, суб'єкти моніторингу добре обізнані з нормами антикорупційного законодавства та все частіше залучають до своїх оборудок близьких осіб, які не є членами їхніх сімей у розумінні Закону. Наприклад, корупційне майно та активи все частіше реєструються ними на своїх батьків, рідних братів і сестер, нібито колишнього члена подружжя, а видатки від їхнього імені найчастіше вчиняються господарськими товариствами, опосередковано беніфіціарами яких вони є. За таких умов необхідно внести зміни до Закону України «Про запобігання корупції», надавши можливість проведення моніторингу способу життя не лише стосовно публічних осіб, але й їхніх близьких осіб, до яких, зокрема, законодавство відносить батька, матір, вітчима, мачуху, пасинка, падчерку, рідного та двоюрідного братів, рідну та двоюрідну сестер, зятя, невістку, тестя, тещу, свекра, свекруху та інших.

По-друге, ефективний моніторинг способу життя безпосередньо пов'язаний з аналізом грошових потоків та перевіркою документів на банківських рахунках суб'єкта декларування та членів його сім'ї. Водночас уповноважений суб'єкт такого моніторингу – Національне агентство з питань запобігання корупції, поки не має прямого доступу до банківських даних, а тому упускає провести такий моніторинг повністю та негайно. В українських рекомендаціях міжнародних антикорупційних експертів наголошується на важливості та необхідності забезпечення доступу до банківської інформації за темою, що контролюється Національним агентством [8]. Наприклад, експерти

ООН стверджують, що слід спростувати поширюваний міф, про те, що доступ до банківських даних заборонений згідно з правилами прав людини та вимагає дозволу прокуратури або суду. Крім того, українське законодавство вже передбачає доступ до інформації, яка забезпечує конфіденційність банків, без дозволу суду (хоча лише в частині інформації про фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб). Тому, на мою думку, важливо внести зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність», щоб надати Національному агентству з питань запобігання корупції доступ до банківської інформації суб'єкта моніторингу та членів його сім'ї, в обсязі, необхідному та достатньому для проведення моніторингу способу їхнього життя.

По-третє, нині проведення такої форми моніторингу способу життя, як «кабінетне дослідження», зумовлює обов'язкове вивчення та аналіз усіх видатків суб'єкта моніторингу та членів його сім'ї. Зокрема, до таких видатків, окрім загальновідомих – придбання майна й активів, може бути також віднесено: грошові кошти, витрачені для виїзду за кордон; грошові кошти, витрачені на хобі, розваги, медичне обслуговування та навчання; грошові кошти на придбання коштовних речей; грошові кошти, витрачені на обслуговуючий персонал, особисту охорону, участь у спортивних змаганнях; зобов'язання за кредитами чи боргами тощо. Водночас загальною проблемою моніторингу цієї категорії видатків є неможливість достовірного встановлення факту їхнього здійснення, а отже, й визначення їхнього розміру. На моє переконання, зумовлено це насамперед безготівковою формою розрахунків та укладанням простих цивільних договорів – в усній формі. Отже, задля прозорості діяльності публічних осіб пропоную обмежити громадянам готівковий обіг сумою, наприклад, у 20 прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня поточного року, що дасть змогу забезпечити проведення ефективного та повного моніторингу способу життя. Зміни до чинного законодавства з цього питання фінансового контролю, загалом, безумовно, будуть позитивно сприяти запобіганню корупційних правопорушень, адже повністю виключають бажання та можливість

неконтрольованого витрачання суб'єктами грошових коштів, отриманих нечесним шляхом.

Не менш важливими заходами із запровадження моніторингу способу життя публічних осіб можуть стати й загальноорганізаційні механізми, спрямовані на запровадження активної правоосвітньої кампанії серед новопризначених державних службовців, належне кадрове і матеріально-технічне забезпечення уповноважених суб'єктів моніторингу для виконання ними функц

Підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що корупція сьогодні залишається каменем спотикання для сталого розвитку нашої країни, реформування системи управління та навіть модернізації свідомості громадян. При цьому наявні законодавчі механізми запобігання корупції досі не імplementовані в систему державного управління та не виконують своєї прямої функції – запобігання корупційним правопорушенням. Основними чинниками цього гальмівного процесу можливо вважати часту зміну векторів державного управління, відсутність належної політичної волі з боку всіх гілок влади та їхніх посадових осіб, а також відсутність розвиненого громадського суспільства, здатного забезпечити належний громадський контроль за діяльністю публічних осіб.

Запровадження саме «змішаної» форми моніторингу способу життя публічних осіб до системи антикорупційних заходів державного управління є важливим складником для з'ясування реальної картини доходів і видатків суб'єктів контролю та членів їхніх сімей, а також надасть можливість запобігти скоєнню ними корупційних правопорушень завдяки відкритості даних і прискіпливій увазі до них із боку суспільства. При цьому запропоновані в дослідженні зміни до законодавства нададуть необхідний інструментарій для ефективного й оперативного досягнення основної мети цього моніторингу.

Крім того, попри відсутність нині в Україні нормативного та наукового врегулювання механізмів моніторингу способу життя публічних осіб, подальше дослідження питань аналізу й оцінки доходів, активів і видатків суб'єктів

моніторингу, на моє переконання, є актуальним і перспективним, оскільки надасть можливість знизити рівень корупції в нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. С. 2056.
2. Смук М. Моніторинг способу життя. URL: file:///C:/Users/HP/Downloads/bmju_2016_12_13.pdf.
3. Люлько С. Моніторинг способу життя прокурорів як суб'єкт декларування. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 2. С. 72–77.
4. Печенкін І. Антикоруційна реформа в Україні: місце і роль органів прокуратури як координатора протидії злочинності та корупції. Віче. 2015. № 4. С. 24–27.
5. Індекс корупції CPI-2021 – дані дослідження неурядової міжнародної організації Transparency International Україна. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
6. Коломоєць Т., Кушнір С. Моніторинг способу життя як засіб запобігання корупції за законодавством України: чи є вибір терміна? URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/11.pdf.
7. Приходько А. Ефективність моніторингу способу життя та перевірки Е-Декларацій суб'єктів декларування. URL: <https://prikhodko.com.ua/ua/efektivnist-monitoringu-sposobu-zhittya-ta-perevirki-e-deklaratsiy-subyektivdeklaruvannya>.
8. Моніторинг способу життя: огляд міжнародної практики, можливість застосування в Україні. Київ, 2016. С. 36

**ГАЙ ЮЛІЙ ЦЕЗАР - ПОЖИТТЄВИЙ ДИКТАТОР ТА ПРОГРЕСИВНИЙ
РЕФОРМАТОР**

Варава Ірина Павлівна

доктор філософії, старший викладач
кафедри теорії та історії держави і права,

Юридичний факультет

Денисюк Мар'яна Сергіївна

здобувач вищої освіти

першого (бакалаврського) рівня,

Національний авіаційний університет,

м. Київ, Україна

Анотація: В статті проаналізовано діяльність давньоримського державного і політичного діяча, полководця та письменника. Авторами характеризується історична постать та особистість Римського консула (59, 48, 46, 45 і 44 до н.е.), диктатора (49, 48-47 і 46-44 до н. е.), великого понтифіка (з 63 до н. е.), одного із найвидатніших полководців античності.

Ключові слова: Римська республіка, понтифік, триумвірат, Рубікон, диктатор, оптимати.

Яскрава історична та політична постать імператора Гая Юлія Цезаря, давньоримського державного і політичного діяча, полководця та письменника, привертала увагу науковців багатьох поколінь. Це відомий Римський консул, диктатор, великий понтифік, один із найвидатніших полководців античності. Це йому вдалося докорінно змінити політичний, суспільний і культурний ландшафт стародавнього Середземномор'я і Західної Європи [3].

Вже на початку політичної кар'єри в його особистості можна було помітити харизму диктатора. Луцій Корнелій Сулла влучно про нього сказав, що в одному Цезарі таїться багато Маріїв... маючи на увазі, що в Цезарі

приховано достатньо сили для того, щоб встановити в своїх руках величезну владу, яка зможе утримати цілу Римську Імперію. Цезар завжди прагнув імперської влади, адже ще будучи квестором в Дальній Іспанії, в храмі Геркулеса, та подивившись на статую Великого Александра, він засмутився тому, що Александр в його віці вже підкорив світ, а він не зробив ще нічого визначного.

Політична діяльність Цезаря розпочалася з утворення першого тріумвірату. Щоб протистояти силам сенатської аристократії три найбільш сильні постаті в тодішньому римському суспільстві - Гай Юлій Цезар, Гней Помпей і Марк Ліциній Красс у 59 р. до н.е., були вимушені об'єднатися. Після смерті Красса альянс розпався, що вилилось у довготривалі громадянські війни. Саме під час цих воєн Цезар проявив себе як талановитий полководець, зумівши протистояти супернику із набагато більшими військовими силами. При цьому йому вдалося захопити державну казну, переманити на свій бік багатьох помпеянців і залучитися значною підтримкою народу. Маючи дисциплінованих загартованих війнами воїнів він переконливо перемагав в одній битві за іншою. Після смерті Помпея у 48 році війни набирають ще більших обертів. Такі події і стали передумовами диктатури Цезаря [1].

Прихід Цезаря до влади не був легким, він мав багато ворогів в сенаті. Проте не тільки велика кількість конкурентів заважала Цезарю, адже його самого не раз було запідозрено у змові проти сенату.

Перший раз Цезар став диктатором у жовтні 49 року до н. е., після переходу річки Рубікон та після перемоги при Ілерді. Це було умовне призначення, що несло суто республіканський характер. Друге призначення диктатором було у 48 році до н. е. після битви при Ферсалі. Тоді ж йому було надано пожиттєву трибунську владу. Слідуючи за Помпеєм, Цезар потрапив у Єгипет, проте після смерті противника він не одразу повернувся до Риму. У Єгипті на 9 місяців його затримала міжусобна боротьба Клеопатри VII і Птолемея XIII [2].

Після повернення з Єгипту він блискавично швидко переміг боспорського царя Фарнака II, протистояв помпеянцям на чолі з Сципіоном і вже влітку 46 року до н. е. гучно відсвяткував 4 тріумфи — на честь своїх перемог у гальських завоюваннях, александрійській війні, понтійській війні та африканській кампанії. Цього ж року Цезаря було проголошено диктатором на термін 10 років, що було вперше, адже до того на цю посаду призначали лише на півроку.

45 року до н. е., відзначивши вже п'ятий тріумф - іспанський, він отримав довічну диктаторську владу, ставши необмеженим у своїй компетенції одноосібним правителем Середземномор'я. Важливою складовою успіху Цезаря була його армія, де Цезар мав неабиякий авторитет. Транквіл пише, що важко сказати чого було більше в його військовій тактиці - сміливості чи обережності, адже в битви він вступав тільки все добре розрахувавши і продумавши все до останньої дрібниці. З отриманням довічної диктатури Цезар став імператором. Важливою перевагою цього діяча було отримане ним від сенату і народу право рекомендації кандидатів на магістратські посади. Таким чином вибори на посади перетворилися в призначення, продиктоване всемогутнім правителем. Окрім того, його особа вважалась священною та недоторканою.

Ставши диктатором Гай Юлій Цезар одразу взявся реформувати державу. Перш за все він укріпив державні структури, реорганізував сенат, розширивши його та включивши до нього своїх прибічників. Таким чином із сенату, який до цього був йому загрозою, він зробив надійну та міцну опору своїй владі. Далі він вів активну провінційну політику, яка мала на меті більш органічне об'єднання центру Риму, Італії та численних провінцій, перетворення їх із дохідних маєтків на органічні частини Римської держави. Окрім цього, Цезар провів ряд важливих реформ, що значно поліпшило внутрішнє економічне, політичне та соціальне становище Риму. Римський правитель планував далі розширювати території та покращувати ситуації на кордонах імперії, планував здійснити похід в Сирію, завоювати парфян, проектував прориття Коринфського перешийку, нові будівництва храмів, театрів, бібліотек. Це все

стояло на черзі і могло б втілитись в життя, якби не трагічна смерть в результаті підлої змови [1].

Отже, диктатура Гая Юлія Цезаря внесла свої, суттєві корективи в подальшу історію Римської держави. Насправді, форма республіки вже була застарілою для тодішніх суспільно-політичних реалій. Вона починала сама себе вичерпувати, імперія ж була новою сходинкою розвитку величної Середземноморської держави. Звичайно, реформи Цезаря лише намітили шляхи формування основ імперії, її будівництво займе ще багато часу, але Цезар відчув і визначив загальний напрямок цього руху і тому може розглядатися як великий фундатор Римської імперії.

Список літератури:

1. Історія держави та права зарубіжних країн: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. 3-тє вид., стереотип. Львів: Новий Світ-2000, 2008. 480 с.
2. Кобів Й., Цимбалюк Ю. Плутарх. Порівняльні життєписи. Київ: Дніпро, 1991. 440 с.
3. Жулинський М. Г. Цезар Гай Юлій: у 6 т. Т. 6: Т-Я. Київ: Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2015. С. 674-675.

УДК 342.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ІМПІЧМЕНТУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Величко К. М.

Студентка навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Наливайко Лариса Романівна

проректор,

доктор юридичних наук,

професор кафедри загальноправових дисциплін,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Анотація: Стаття присвячена дослідженню процедури імпічменту як невід'ємної складової частини системи «стримувань і противаг». Так, цей інститут спрямований на недопущення узурпації влади вищими посадовими особами у разі одночасного створення умов для максимально ефективного й законного виконання покладених на них завдань. Автори звертають увагу на варіативність розуміння терміна «імпічмент», при цьому зазначаючи, що нині світова спільнота досягла порівняно усталеної думки щодо останнього.

Ключові слова: імпічмент, президент, припинення повноважень, конституційна відповідальність, моделі, класифікація.

Сьогодні імпічмент – це особлива процедура притягнення до відповідальності, в тому числі кримінального, посадових осіб різного рівня аж до глави держави з подальшим відстороненням від посади. Саме інститут імпічменту було створено в Англії в далекому чотирнадцятому столітті. Завдяки запровадженню цієї процедури палата громад надала собі право висувати королівських міністрів до палати лордів за кримінальними звинуваченнями (раніше це право належало лише королю). Потім поняття імпічменту було запозичено з британського законодавства законодавством

США, зокрема шляхом закріплення цієї процедури в Конституції США. У цьому випадку звинувачення в імпічменті можуть бути висунуті не тільки Президенту, а й будь-якому федеральному чиновнику аж до суддів і Президента [1].

Сама процедура імпічменту відрізняється у різних країнах за рахунок відмінностей законодавства, оскільки ним же і регулюється та є однією зі складових системи стримувань і противаг. Саме в українському законодавстві вказана процедура імпічменту передбачена статтею 111 Конституції України. Так, Президент України може бути звільнений Верховною Радою України з посади в порядку імпічменту у разі державної зради чи іншого злочину [2]. Такі ж самі обставини було продубльовано у прийнятому пізніше законі.

Тобто, 25 вересня 2019 року набув чинності Закон України «Про особливий порядок звільнення Президента України з посади (імпічменту)» [3]. Даним законом було визначено правові та основні організаційні засади притягнення Президента України до конституційної відповідальності шляхом імпічменту. Так, Закон передбачає відсторонення Президента від посади шляхом імпічменту лише у разі його зради чи іншого злочину. Закон не розкриває значення «інших злочинів», не містить їх переліку, але депутати фракції «Слуга народу» прокоментували цей термін як «всі інші статті Кримінального кодексу». Таким чином, процедура імпічменту можлива лише за умови вчинення Президентом діяння, відповідальність за яке передбачена чинним Кримінальним кодексом України.

Конституція України та новий Закон України закріплюють такі етапи імпічменту: ініціювання пропозиції Верховної Ради; створення ТСК; розгляд Верховною Радою її висновків і пропозицій; рішення Верховної Ради щодо обвинувачення, його розгляд Конституційним Судом та Верховним Судом; підготовка судових рішень та передача їх до Верховної Ради; за наявності позитивних висновків - розгляд та прийняття Верховною Радою рішення про відставку Президента України в порядку імпічменту.

Отже, імпічмент у системі конституційних інститутів за своєю правовою природою є позасудовим конституційним процесом. За змістом у разі вчинення Президентом України злочину парламент може відсторонити останнього від посади, припиняючи тим самим його повноваження. Проте слабе врегулювання можливості реалізації процедури імпічменту чинним спеціальним законодавством зумовлює необхідність звернення до норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

Процедура імпічменту президента в Україні ніколи не застосовувалася. Після втечі Януковича з Києва Верховна Рада підтримала постанову про його усунення з поста президента України.

У ньому зазначалося, що колишній президент відмовився від виконання покладених на нього Конституцією України обов'язків, що загрожує державній цілісності та суверенітету України, і відповідно до пункту 7 частини першої статті 85 Конституції України на 25 травня 2014 року вже було оголошено дострокові вибори Президента України [4].

Україна все ще знаходиться на шляху до ефективної системи стримувань і противаг і питання запровадження процедури імпічменту є дискусійним, тому говорити про ефективність досліджуваної процедури в контексті українського законодавства поки що важко, на відміну від, напр. Сполучені Штати. Практичний досвід та приклади правового регулювання процедури імпічменту в розвинених зарубіжних країнах є гарною основою для вдосконалення та внесення змін до вітчизняного законодавства.

Раніше, лише два президенти в історії США стикалися з процедурою імпічменту – це Джонсон та Клінтон. Однак, через позицію Сенату, яким не було підтримано дану обвинувальну процедуру, ніхто з них не пішов з посту у відставку. Річард Ніксон, побоюючись голосування у процедурі про імпічмент у Палаті представників через скандал, який набрав широкого наголосу, подав у відставку.

За свою історію Палата представників більше 60 разів ініціювала процедури імпічменту. Однак лише третина справ призвела до повного

імпічменту одному з чиновників. Загалом було засуджено та звільнено лише вісім посадових осіб, усі вони були федеральними суддями [5].

Однак, відносно президента Дональда Трампа було ініційовано процедуру імпічменту аж двічі. Але, як і в минулому, Сенат проголосував проти обвинувального вердикту щодо завершення процедури. Відомі приклади завершені процедури імпічменту. Це процедура усунення із посади президента Литви Р. Паксаса та президента Бразилії Д. Русеф [6].

Отже, можемо дійти висновку, що імпічмент є важливим елементом системи «стримувань і противаг», законодавче закріплення якої є показником верховенства права та гарантією недопущення узурпації влади главою держави. Незважаючи на відносно стабільне розуміння терміна «імпічмент», очевидно, що існують суттєві відмінності у його реалізації в різних країнах залежно від особливостей конституційного права, умов розвитку тієї чи іншої країни, складності притягнення до відповідальності, підстав для використання, орган влади, який приймає відповідне рішення, та особливості наслідків.

Список використаних джерел

1. Шевчук А.З. Історія виникнення та розвитку інституту імпічменту у зарубіжних державах. *Держава і право*, 2012.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст.160.
3. Кресіна І.О., Коваленко А.А., Балан С.В. Інститут імпічменту: порівняльний політико-правовий аналіз. Київ : Юридична думка.2004. 173 с
4. Шевчук А.З. Історія виникнення та розвитку інституту імпічменту у зарубіжних державах. *Держава і право*. 2012. № 57. С. 158–165.
5. Закоморна К., Зал Д. Імпічмент у системі стримувань і противаг: досвід країн американського континенту, 2020
6. Рубан А.А. Процедура імпічменту в сучасній політичній практиці США: висновки для України. *Міжнародні відносини*. 2019.

ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТУ

Іванченко А. О.

Студентка навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:

Грицай І. О.,

д.ю.н., професор,

професор кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Анотація. Вхідження України в світове співтовариство як рівноправного його учасника висуває ряд вимог щодо зміни не лише соціально-економічної ситуації в країні. На разі актуальним є перебудова стилю мислення, розвиток його на засадах демократичності та толерантності. Усвідомлення неповторності й унікальності інших, розуміння та прийняття їх такими, якими вони є – це не лише найвища форма суспільної гармонії, це – необхідна передумова розвитку держави, суспільства, громадян.

Ключові слова. Освіта, гендер, гендерна рівність.

На даний час, з огляду на сучасний рівень розвитку гендерних досліджень у світі та в Україні, ми можемо говорити про гендерний підхід, як про особливий напрямок у соціальних науках, який орієнтований на формування та утвердження політики рівних, не залежних від статі можливостях самореалізації людини в різних сферах соціальної практики.

Гендерний підхід дає можливість оцінити наслідки існуючої парадигми соціально-економічного розвитку суспільства та змінити на краще систему соціальної диференціації та нерівності за ознакою статі в процесі переходу держави до сталого розвитку.

Проте збільшення різниці у тривалості життя чоловіків і жінок, дисбаланс представництва чоловіків і жінок в управлінській та державотворчій діяльності, подвійна зайнятість жінок, брак самореалізації чоловіків у виховній та господарсько-побутовій функціях сім'ї, подвійні моральні стандарти свідчать про існування перешкод на цьому шляху, причинами яких є традиційні стереотипні погляди на місце і роль кожної статі у сімейній, професійній та суспільній сферах, що панують у масовій свідомості та спрямовують молодь на дотримання певних норм, цінностей, стандартів поведінки.

Аналіз психолого-педагогічної та соціологічної літератури, аналіз досвіду зарубіжних країн, позитивна практика використання гендерної складової в різних галузях знань, підтверджують доцільність включення гендерного підходу до освіти в цілому та до організації навчально-виховного процесу зокрема[2].

Гендерне виховання — цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування в них егалітарних цінностей, поваги до особистості, незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками толерантної поведінки та з метою побудови громадянського суспільства [1].

Сутність гендерного виховання полягає в уникненні сексизму, пом'якшенні гендерних стереотипів, формуванні досвіду взаємодії між статями на егалітарних засадах, недопустимості протиставлення за статевою ознакою в сім'ї, школі, будь-яких суспільних інститутах, створенні рівних умов та можливостей для розвитку, самовдосконалення і самореалізації кожної особистості.[2]

Безперечним досягненням людства, яке входить у третє тисячоліття, стала розробка основних стандартів гуманістичного принципу рівності, визнання того, що всі люди рівні, незалежно від будь-яких ознак. Ця ідея проголошена в Політичній декларації Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН “Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками. Розвиток і мир у XXI столітті”, де

національні уряди зобов'язалися “забезпечувати формування в країнах суспільства, у якому жінки і чоловіки діяли б в ім'я побудови такого світу, де кожна людина могла б жити в умовах рівності, розвитку і миру”. В Україні право на отримання освіти зафіксовано в Конституції України, Законі України “Про освіту”, у відповідних статтях Законів України “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про вищу освіту”, що відповідає вимогам Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та цілям розвитку тисячоліття, прийнятим на саміті, де Україна взяла на себе зобов'язання досягти гендерної рівності до 2015 р.

Слід зазначити, що сучасний рівень розвитку гендерних досліджень і гендерної освіти в Україні свідчить про формування моделі нового світобачення. Оригінальність цього світобачення визначається особливостями, зумовленими глобалізацією сучасного життя. З одного боку, конструюванням і розвитком нових напрямів гендерних відносин у соціально-економічній сфері українського суспільства, з іншого, – стримуванням патріархальних стереотипів. Це призводить до перебоїв у чіткому розмежуванні “жіночого і чоловічого простору”, стає стимулом для перерозподілу раніше закріплених гендерних позицій

Важливий внесок у розробку концепції гендерного підходу в педагогічній освіті зробили: О. Вороніна (проблеми розробки теорії та методології гендерних досліджень, визначення їх місця в системі підготовки студентів), Л. Штильова (розробка методичних програм для вчителів з питань упровадження гендерної освіти та виховання в середній школі), І. Кльоцина (шляхи гендерної соціалізації особистості з урахуванням вікових особливостей, розробка практикуму з гендерної проблематики для створення гендерних стереотипів). Гендерний підхід при підготовці майбутніх учителів врахований у працях С. Матюшкової, Н. Гендерник, Л. Шолохової, М. Поливянної, О. Шнирової та інших.

На мою думку, в Україні жінка користується рівними з чоловіком правами щодо доступу до освіти, одержання документів про освіту в

навчальних закладах усіх типів (винятком є окремі спеціальності, які можуть становити загрозу або справляти негативний вплив на здоров'я жінок), мають право на рівний з чоловіками доступ до навчальних програм, літератури, іспитів, одержання кваліфікації, отримання стипендій тощо[3].

Отже, можна дійти до висновку, що гендерний підхід в освіті, як механізм досягнення гендерної рівності та утвердження рівних можливостей для самореалізації кожної особистості, передбачає: відсутність орієнтації на «особливе призначення» чоловіка чи жінки; заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості; пом'якшення гендерних стереотипів; врахування соціально-статевих відмінностей. Гендерний підхід є необхідною передумовою реалізації гендерного виховання і виступає складовою особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу як у загальноосвітньому, так і у вищому навчальному закладі.

Література:

1. Вихор С. Виховання школярів різної статі та гендерний підхід у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи . *Науково-методичний вісник управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації та Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2005.№ 1 (45).С. 6–9.

2. Ворона П. Деякі гендерні особливості в діяльності та формуванні органів місцевої влади . Публічне управління: теорія і практика. 2010. № 1. URL : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pubupr/2010/2010-1/doc/4/05.pdf.

3. Сущенко Т.І. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах . Запоріжжя. 2009. Вип. 5 (58). 564 с.

**СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ В МЕТОДИЦІ
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ**

Комаринська Юлія Борисівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1747-1816>,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Анотація. Аналіз наукових досліджень і публікацій, вивчення матеріалів моніторингу стану нормативно-правового забезпечення реагування та протидії проявам домашнього насильства різноманітних громадських організацій країн, що мають значні здобутки в цьому напрямку, матеріалів слідчої та судової практики, публікацій у засобах масової інформації, дозволяє стверджувати, що питання забезпечення своєчасного та ефективного розслідування як фактів домашнього насильства так і кримінальних правопорушень, пов'язаних із ним, набуває все більшої актуальності.

Ключові слова: домашнє насильство, кримінальне правопорушення, криміналістична характеристика.

Не дивлячись на значні досягнення в питаннях протидії домашньому насильству, а саме прийняття на законодавчому рівні нормативно-правових актів з урахуванням положень Стамбульської Конвенції, криміналізацію, в переважній більшості країнах світу, домашнього насильства, розробку алгоритмів дій правоохоронних органів, створення різноманітних гарячих ліній для допомоги жертвам домашнього насильства, різноманітних інтернет-платформ, залучення до інформування відомих та популярних представників суспільства, тощо, можна сміливо говорити про те, що ми перебуваємо на початку складного шляху формування дієвих механізмів направлених на мінімізацію проявів домашнього насильства та наслідків його застосування.

В наш час, більшість наукових досліджень з питань розкриття та розслідування фактів домашнього насильства присвячені лише окремим формам його прояву, переважно у дослідженнях розроблена та вдосконалюються методики розслідування кримінальних правопорушень вчинених на сексуальному підґрунті відносно малолітніх та неповнолітніх дітей, кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею дітьми або вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Значна кількість досліджень присвячена соціальним, психологічним, кримінологічним, кримінально-правовим та адміністративно-правовим аспектам цього ганебного явища, як домашнє насильство.

З метою створення ефективних елементів протидії домашньому насильству, на сучасному етапі потребують вирішення ряд актуальних питань: відсутність належної теоретичної бази, високий показник латентності кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (причому приховування справжніх подій і мотивів відбувається як зі сторони потерпілих осіб так і представників правоохоронних органів), ставлення суспільства до цієї проблеми як до особистої справи в сім'ї, відсутність науково обґрунтованих методик, а відповідно рекомендацій з тактики проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Чернявський С.С. зазначає, що удосконалення криміналістичної методики як системи знань й окремого розділу криміналістики відбувається через узагальнення та філософське осмислення накопиченого емпіричного матеріалу, пізнання наукових фактів, що належать, як до злочинної діяльності, так і до сфери протидії злочинності. У зв'язку з цим, набувають особливого значення питання щодо удосконалення існуючих і формування нових методик розслідування окремих видів (груп) злочинів; застосування деяких теоретичних концепцій як підґрунтя для формування та вдосконалення методик розслідування (передусім, концепції криміналістичної характеристики злочинів); уніфікації поглядів учених на структуру криміналістичної методики,

характеристику її елементів; викладення цих положень у найбільш доступній для сприйняття та використання формі [1, с. 139].

Поява та розвиток криміналістичної методики та окремих методик розслідування кримінальних правопорушень нерозривно пов'язана з цілеспрямованим системним збиранням, дослідженням та узагальненням матеріалів слідчої, судової та експертної практики – основного джерела розробки методичних положень і рекомендацій. Внаслідок синтезу практичної та наукової діяльності створені різні за своїм предметом характеристики кримінальних правопорушень, що містять опис їх закономірних ознак [2, с. 577].

Зазвичай під час створення нових методик розслідування кримінальних правопорушень дослідження потребують і кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінологічна і звичайно криміналістична характеристики. Не применшуючи значення окремих характеристик, слід зазначити, що саме криміналістична характеристика будь-якого правопорушення є основоположним елементом створення дієвої методики розслідування, адже предметом криміналістики є ряд закономірностей, що виникають в наслідок вчинення кримінального правопорушення, які відображаються у слідовій інформації, у механізмі вчинення правопорушення, у механізмі дій учасників злочинної поведінки тощо.

Першим і основним структурним елементом інформаційно-пізнавальної моделі будь-якої криміналістичної методики, серцевиною її ретроспективного рівня є криміналістична характеристика злочину [1, с. 139].

Криміналістичну характеристику кримінального правопорушення визначають як: а) інформаційну модель типових ознак певного виду (групи) кримінального правопорушення; б) ідеальну модель типових зв'язків і джерел доказової інформації; в) вірогідну модель події; г) систему даних (відомостей) про кримінальне правопорушення, які сприяють розслідуванню; г) систему узагальнених фактичних даних, знання яких необхідні для організації розслідування кримінальних правопорушень; д) положення щодо особливостей

виду кримінального правопорушення, що мають значення для розслідування; є) систему опису криміналістично значимих ознак кримінальних правопорушень з метою забезпечення їх розслідування та попередження [2, с. 578].

Шевчук В. М. зазначає, що головним для визначення криміналістичної характеристики має бути правильний підхід до з'ясування її сутності, встановлення та дослідження кореляційних зв'язків і залежностей між її елементами, що є підґрунтям для висунення версій [3, с. 63].

Зрозуміло, що всі правопорушення підвести під один загальний шаблон не можливо, але розуміючи спільні криміналістично значимі ознаки та залежності між ними слідчий, вже з перших кроків розслідування може планувати тактику розслідування, визначаючи джерела доказової інформації, процесуальний порядок роботи з ними, коло залучених спеціалістів до розслідування тощо. Саме повноцінна, всебічна та кваліфікована робота слідчого не дозволить винному уникнути покарання, та дозволить жертвам домашнього насильства відчувати себе захищеними та в подальшому не боятися осуду суспільства, не приховувати насильницьких дій відносно себе та членів родини.

Для визначення структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством необхідно врахувати криміналістичну класифікацію зазначених кримінальних правопорушень, адже саме така класифікація дозволить використати типові специфічні ознаки, що мають кореляційні зв'язки та будуть визначальними у обранні слідчим тактики проведення досудового розслідування.

Нами визначена наступна криміналістична класифікація зазначеного виду кримінальних правопорушень:

- I. За ступенем суспільної небезпеки.
- II. За формою співучасті.
- III. За особою злочинця.
- IV. За особою потерпілого.

V. За особливостями взаємозв'язку між злочинцем та потерпілим, тобто між ким воно відбувається.

VI. За мотивом вчинення.

VII. За способом вчинення, формою протиправної діяльності.

VIII. За способом приховування.

Аналізуючи слідчу та судову практику можна виділити ряд інформаційно-значимих особливостей досліджуваних кримінальних правопорушень, що необхідно враховувати під час формування криміналістичної характеристики:

- віковий діапазон особи злочинця та потерпілого – це можуть бути неповнолітні особи, повнолітні особи та особи похилого віку. Розуміння вікової характеристики особи дозволить слідчому зорієнтуватись у механізмі події, у обранні тактики проведення слідчих (розшукових) дій тощо;

- положення злочинця в родині – особа, яка вчинила кримінальне правопорушення може бути як абьюзер так і жертва систематичного знущання;

- вид насильствених дій (фізичні, сексуальні, економічні, психологічні, сімейний кіднепінг) що характеризуються різноманітними способами вчинення та приховування;

- кримінально-правова характеристика кримінального правопорушення – розуміння тяжкості правопорушення дозволить слідчому виявити ознаки, що відрізняють злочин від проступку, визначити ступень небезпеки тощо;

- різні мотиви вчинення насильницьких дій – визначення мотиву злочину дозволить слідчому зрозуміти чи вчинене кримінальне правопорушення одноособово або у співучасті, зрозуміти механізм та тривалість чинення насильства;

- соціальні умови – родинна із низьким, середнім та високим рівнем матеріального забезпечення. Домашнє насильство і відповідно кримінальні правопорушення, що вчиняються в результаті такого насильства відбувається не залежно від соціального статусу, але соціальний статус, в свою чергу може вказувати на наявні мотиви, можливості вчинення та приховування злочинних

дій;

- умовами місця проживання: сільська місцевість, місто та мегаполіс. Не секрет, що прояви домашнього насильства притаманні жителям сільської місцевості.

Також окремого значення має кримінально-правове визначення домашнього насильства. Так відповідно до Кримінального кодексу України у ст. 126¹ Домашнє насильство, зазначено: «Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [4]. Відповідно, з метою визначення структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, слід враховувати таку особливу ознаку як «систематичність».

Враховуючи вищевикладене можливим є визначення структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Відповідно її елементами будуть наступні: 1) предмет безпосереднього посягання; 2) особа злочинця; 3) особа потерпілого; 4) спосіб вчинення та спосіб приховування; 5) слідова картина; 6) механізм вчинення злочину; 7) час та місце вчинення; 8) систематичність вчинення протиправних дій.

Список літератури:

1. Чернявський С.С. Криміналістична характеристика злочинів: порівняльний аналіз наукових концепцій. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010, № 1, С. 137 – 146.
2. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і

допов. – Харків : Право, 2020. – 752 с. URL:
<http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19880>

3. Шевчук В. М. Криміналістична характеристика злочинів: “криміналістичний пережиток” чи реально діюча категорія криміналістики / В. М. Шевчук // Правничий часопис Донецького університету. – 2003. – № 1. – С. 62–66. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17704>

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=проступки#w1_1.

УДК 37.02

ПЕДАГОГІЧНА ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ШЛЯХ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАСАД ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА

Олексін Юрій Петрович

доктор педагогічних наук, професор

Кочубей Алла Володимирівна

Сокаль Валентина Анатоліївна

Якубовська Світлана Святославівна

Доценти

Національний університет водного господарства

та природокористування

м. Рівне, Україна

Анотація: Глобалізаційні та євроінтеграційні виміри сучасного суспільства, стратегічні позиції педагогіки партнерства, задекларовані в концепції Нової української школи (2017 рік), пов'язані з ідеями рівності, діалогу, співпраці. Вони детермінують потребу у фахівцях, здатних комунікувати, взаємодіяти з іншими людьми, спільно вирішувати певні проблеми, працювати в команді, тобто бути готовими до фасилітативної підтримки суб'єктів різних ланок освіти в Україні.

З огляду на людиноцентровані й компетентнісні орієнтири сучасної освіти, постає необхідність у формуванні такої суттєвої професійно-особистісної якості майбутнього педагога як фасилітаційна компетентність, яка передбачає реалізацію його супровідної, підтримувальної, допоміжної, партнерської функції в освітньому процесі. Зазначені об'єктивні обставини загострюють актуальність проблеми визначення сутності й структури фасилітаційної компетентності майбутнього педагога як цільових орієнтирів професійної підготовки майбутнього педагога у закладі вищої освіти (далі - ЗВО).

Ключові слова: фасилітація, педагогічна фасилітація, мета фасилітації, фасилітаційна компетентність педагога, характеристики фасилітації в освіті.

Розглянемо базове поняття дослідження «фасилітаційна компетентність майбутнього педагога» на основі аналізу його семантичних складників, якими є «фасилітація» та «компетентність».

Етимологія поняття «фасилітація» пов'язана з англійським “facilitate” (у перекладі «допомога, полегшення, сприяння»). У педагогічну теорію термін «фасилітація» ввів К. Роджерс. Відомий психотерапевт і педагог виділив три основні установки вчителя-фасилітатора:

- істинність» та «відкритість»;
- прийняття» і «довіра»;
- емпатичне розуміння» [5].

К. Роджерс пов'язував фасилітацію з відкритістю власним думкам і переживанням, здатністю чесно, щиро, відкрито транслювати їх своїм вихованцям; з особистісною впевненістю педагога в можливостях і здібностях учнів; із баченням вчителем внутрішнього світу та поведінки кожного учня з його внутрішньої сторони.

Педагогічний контекст фасилітації (О. Димова, І. Жижина) передбачає організацію певного типу міжособистісних відносин, які забезпечують створення ефективних умов для саморозвитку й самореалізації особистості, спонукають її до реалізації зусиль для розкриття власних внутрішніх потенцій. Суттєвими ознаками таких взаємовідносин є взаємопізнання, взаєморозуміння, узгодженість спільних дій і взаємовплив між всіма учасниками [6; 7].

Є доцільним трактування феномену фасилітації (О. Фокша), пов'язане з такими його аспектами:

- взаємовплив людей, зумовлений соціальними контактами, що підвищує їхню активність, сприяє активізації психічних процесів, поліпшенню самопочуття;

- специфічний вид спілкування, який передбачає полегшення взаємодії усіх

суб'єктів освітнього процесу;

- спосіб допомоги групі в пошуку шляхів виявлення й розв'язання

проблем [11, с. 8].

Освітня реформа в Україні спирається на досвід покращення якості освіти найпрогресивніших країн світу. Саме на цьому наголошує Міністр у передмові до українського видання книги керівника програми PISA Андреаса Шлейхера «Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття». Автор публікації, що акумулювала висновки 20-річного дослідження освітніх систем 28 країн світу, переконаний: «Минуле було ієрархічне; майбутнє - засноване на співпраці й сприйнятті вчителів та учнів як джерел знань і співтворців. У минулому різних учнів навчали однаково. Тепер шкільні системи повинні прийняти розмаїття і запровадити індивідуалізовані підходи до навчання. Цілями минулого були стандартизація і дотримання норм... У майбутньому вчитель будуватиме підхід до навчання на основі захоплень і здібностей учнів, а також допомагатиме учням персоналізувати навчання й оцінювання, щоб сприяти залученню й розвитку талантів [11, с. 37].

Отже, в основі змін закладений принцип гуманізації освіти: демократичності та толерантності у ставленні до дитини, забезпеченні її права на вибір, задоволення індивідуальних потреб та бажань, розвиток можливостей та здібностей. Саме на таких гуманістичних засадах реалізується педагогіка партнерства як один з ключових інструментів реформування освітньої галузі.

Гуманістична сутність педагогіки партнерства в контексті розбудови Нової української школи підкреслюється у працях О. Вишневського, Т. Кравчинської, Л. Ніколенко, О. Шапран, С. Яланської.

На переконання науковців та педагогів-практиків, саме педагогіка партнерства приймає учня як добровільного і зацікавленого соратника, однодумця, рівноправного учасника педагогічного процесу, турботливого і відповідального за його результати [2, с. 38].

Ефективне впровадження концептуальних засад педагогіки партнерства в шкільну освіту потребує кардинального переосмислення ролі та функцій учителя. Дедалі більшої популярності у цьому напрямку набирає педагогічна фасилітація.

У світлі сучасних освітніх тенденцій дане поняття трактується, здебільшого, як організація і управління процесом вирішення певних питань (тем, проблем) у групах. Насправді, значення даного терміну та сутність самого явища є набагато глибшим.

Фасилітацію як психолого-педагогічний феномен взаємодії суб'єктів освіти досліджували зарубіжні та вітчизняні науковці: К. Роджерс, Р. Дімухаметов, А. Сиразезза, О. Шахматова, Г. Балл, С. Борисюк, Н. Волкова, О. Левченко, В. Нестеренко, І. Кубарєва, О. Фісун, С. Хілько, К. Шевченко, С. Омельченко, Т. Шулик, О. Галіцян.

К. Шевченко обґрунтовує, що педагогічна фасилітація – це процеси взаємодії між учителем та учнем, що ґрунтуються на засадах гуманізму, полісуб'єктності та толерантності, а здатність педагога до створення такого освітнього простору стає мірилом його професіоналізму [9].

О.В. Фісун підкреслює, що мета фасилітації – організація ефективної роботи учнів на засадах гуманізму, особистісного саморозвитку, конструктивної взаємодії [10].

Ґрунтовні теоретичні засади педагогічної фасилітації викладені у дослідженнях американського психолога, одного із засновників гуманістичної психології, Карла Роджерса. Вчений наголошує, що в основі фасилітативної взаємодії вчителя та учня полягають наступні принципи: конгруентність (справжність, щирість) - здатність людини контролювати й розуміти власні почуття та здатність їх щиро висловлювати; безумовне прийняття учня, безумовне позитивне відношення (ця установка вчителя-фасилітатора є внутрішньою впевненістю вчителя в можливостях і здібностях кожного учня); емпатія, емпатичне розуміння, тобто бачення вчителем внутрішнього світу й поведінки кожного учня з його внутрішньої позиції (позиції учня) [8].

Беззаперечно, дані тези тотожні принципам педагогіки партнерства, викладеним у Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог –

взаємодія - взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [3].

К. Роджерс доводить, що засобами фасилітативної взаємодії можливо виховати індивідів, які здатні діяти за власною ініціативою і нести відповідальність за ці дії; здатні на розумний вибір і самоспрямування; виявляють критичність в учінні, здатні оцінювати внески, зроблені іншими; володіють знаннями, потрібними для розв'язання проблем; здатні гнучко й розумно адаптуватись до нових проблемних ситуацій; оволоділи адаптивним способом підходу до проблем, вільно і творчо використовуючи весь придатний до даної проблеми досвід; здатні ефективно співпрацювати з іншими людьми у цих різних видах діяльності; працюють не заради схвалення з чийогось боку, а реалізуючи власні соціалізовані цілі [1, с. 79].

Дані твердження перегукуються з обґрунтуванням змін, викладеним у Концепції НУШ, що спирається на суспільну потребу в індивідах, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями [3].

Дослідники виділяють наступні найбільш значимі характеристики фасилітації в освіті: співробітництво:

- взаємодія педагога з учнями, а також учнів між собою, заснована на розумінні, підтримці;
- власна позиція: за кожним учасником визнається право на власну думку, педагог-фасилітатор щиро зацікавлений в думці інших, при цьому не нав'язує свою;
- індивідуальність і рівність: кожен суб'єкт спілкування визнається неповторною особистістю, педагог-фасилітатор уважно ставиться до всіх учнів, а не лише до лідерів та найактивніших;

- саморозкриття: педагог-фасилітатор педагогічно компетентно виявляє свої власні почуття та емоційні переживання, знімаючи психологічні захисти і бар'єри відчуженості між учасниками взаємодії;
- організація освітнього просторового середовища: фасилітаційна організація простору дозволяє вільно налагоджувати зоровий контакт, виконувати спільні дії, обмінюватися вербальними та невербальними засобами комунікації, емоційними станами, забезпечуючи зворотний зв'язок та взаєморозуміння [4].

Найбільш ефективним та продуктивним для досягнення освітніх цілей, на нашу думку, є впровадження фасилітативних інструментів в освітній процес учнів 9-11 класів як спосіб організації групового проблемного та проектного навчання. Серед найпопулярніших є наступні ресурсні техніки: сфокусована бесіда, «Світове кафе», «Консенсус», метод динамічної фасилітації, графічної фасилітації, «Вихід за рамки», «Саміт позитивних змін» тощо.

Отже, фасилітація як педагогічне явище, процес взаємодії вчителя та здобувачів освіти, сприяє не лише формуванню однієї із навичок ХХІ ст. - командної роботи, але й розвитку інтелектуального та творчого потенціалу кожної особистості, а також відповідає вимогам гуманізації освітнього процесу

Список літератури

1. Авдеева И.Н. Психологическая характеристика фасилитативных педагогических технологий. Часть 1: Субъектная направленность / И.Н. Авдеева // Горизонты образования. – №2 (35). – 2012. – С. 37–43.
2. Авдеева І.М. Принципи педагогічної фасилітації / І.М. Авдеева // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Главник, 2005. – Вип. 26. В 4-х т., Т. 1. – С. 24–28.
3. Адамська З. М. Культурологічна парадигма як методологічна основа розвитку фасилітативних здібностей майбутнього психолога [Електронний ресурс]. Психологія особистості. 2017. № 1. С. 51-59. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/По_2017_1_9

4. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи України: Історія. Теорія : [підруч. для студ., асп. та молодих виклад. вузів] / А.М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 558 с.
5. Герасименко Л.В. Способи взаємодії у процесі підготовки магістрів (історія і сучасність). URL: <https://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/1126/1244>
6. Димова О.И. Педагогические условия развития способности к фасилитирующему воздействию у будущих учителей : дис. канд. пед. наук. Хабаровск : Комсомольский-на-Амуре государственный педагогический университет, 2002. 199 с.
7. Жижина И.В. Психологические особенности развития фасилитации педагога : дис. канд. псих. наук. Екатеринбург, 2000. 186 с.
8. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг. — М.: Смысл, 2002. — 527 с.
9. Устав Императорского Харьковского университета 1804 г.// Периодические сочинения об успехах народного просвещения. – 1805.
10. Фісун О.В. Формування фасилітуючої позиції вчителя в системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2011. 20 с.
11. Фокша О.М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Онофрейчук Олександра Сергіївна

студентка 2 курсу, юридичного факультету
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича
м. Чернівці, Україна

Анотація: Необхідність оновлення вітчизняного законодавства, завжди було важливим питанням серед науковців. Сучасні технології не лише спрощують наше життя, а й вносять в нього певні обов'язки. З появою та розвитком інтернет ресурсів кількість кіберзлочинів невинно зростає. Це ставить перед науковцями нові виклики, щодо розвитку протидії даному типу злочинів.

Ключові слова: кіберзлочинність, законодавство, захист, сучасні умови, технології

Розвиток та поширення комп'ютерних технологій та комп'ютерної техніки, використання телекомунікаційних мереж майже в усіх сферах життєдіяльності людини, з одного боку, полегшило можливість передання інформації, створивши низку проблем, пов'язаних зі створенням безпечних умов використання віртуального простору, з іншого боку, призвело створення умов для реалізації зовсім нових схем і методів злочинної діяльності. Рівень можливостей, які отримують зловмисники, й тенденція до збільшення кількості злочинів у сфері комп'ютерних інформаційних технологій становлять загрозу не лише демократичним перетворенням та розвитку інформаційного суспільства в Україні, а й національній безпеці загалом. Однією із серйозних проблем нашого суспільства є зростання кіберзлочинності, що негативно впливає на внутрішню економічну та соціальну стабільність держави.

В сучасних умовах як внутрішні, так і зовнішньополітичні успіхи країн визначаються не тільки їх військовою та економічною могутністю, але й успіхами у встановленні фактичного контролю над основними інформаційними

та культурними процесами. Відставання в області інформаційних технологій перетворюється в серйозну глобальну загрозу безпеці, оскільки створює реальні можливості експлуатувати інтелектуальний потенціал інших країн у своїх цілях, поширювати і впроваджувати свої ідейні цінності, свою культуру і мову, гальмувати духовно-культурний розвиток інших країн. Для досягнення своїх політичних цілей все частіше стали використовуватися методи інформаційної війни.

Під кіберзлочинністю слід розуміти сукупність злочинів, що вчинюються у віртуальному просторі за допомогою комп'ютерних систем або шляхом використання комп'ютерних мереж та інших засобів доступу до віртуального простору, в межах, а також проти комп'ютерних систем, комп'ютерних мереж і комп'ютерних даних. Поняття «кіберзлочинність» охоплює коло злочинних посягань у віртуальному середовищі, а також його використання передбачає міжнародне законодавство.

Кіберзлочинність - це злочинність у так званому «віртуальному просторі». Віртуальний простір можна визначити як простір, що моделюється за допомогою комп'ютера інформаційний, у якому перебувають відомості про особи, предмети, факти, подіях, явищах і процесах, представлені в математичному, символічному або будь-якому іншому виді й рухи, що перебувають у процесі, по локальних і глобальних комп'ютерних мережах, або відомості, що зберігаються в пам'яті будь-якого фізичного або віртуального устрою, а також іншого носія, спеціально призначеного для їхнього зберігання, обробки й передачі [1, с. 54].

В епоху інформаційних технологій слід більше уваги приділяти безпеці у віртуальному просторі. Адже швидкими темпами науково-технічного прогресу людська спільнота все більше і більше сфер суспільного життя переносить у кіберпростір, що надає злочинцям широке коло можливостей для реалізації своїх протиправних дій. З огляду на курс України на входження у світовий інформаційний простір, ми переконані, що потребує побудови національна модель забезпечення кібербезпеки держави, громадян, а також підприємств,

установ і організацій. Для цього необхідна координація зусиль та взаємодія правоохоронних органів, судової системи, спецслужб, а також їх належне кадрове і матеріально-технічне забезпечення [2, с. 593].

Для того, щоб успішно боротися з проявами кіберзлочинності, вкрай необхідно вивчати досвід зарубіжних країн, які успішно змогли знизити прояви даного явища на національному рівні. Можливо, в українське законодавство потрібно внести нові норми, які перевірені на практиці тим, що успішно працюють та заявили себе успішно у боротьбі з проявами кіберзлочинності. Тобто беззаперечно потрібен широкий аналіз міжнародних норм.

Аналіз міжнародного досвіду боротьби зі злочинністю свідчить, що за сучасних умов злочинні прояви створюють реальну загрозу демократичному розвитку та національній безпеці більшості країн світу. Кримінальні елементи, маючи тісні міжрегіональні та міжнародні зв'язки, все частіше спрямовують свої зусилля на встановлення контролю над найбільш прибутковими сферами економічних відносин [3, с. 132-133].

Відсутність єдиної національної концепції протидії злочинам, неузгодженість загальнодержавних, регіональних, галузевих державних цільових програм соціальної профілактики за відповідними напрямками не сприяє запобіганню злочинності в країні. Таке становище не відповідає проголошеним конституційним положенням про соціальну, демократичну та правову державу, оскільки ситуація, що склалася, не враховує реалій сучасності, адже боротьба зі злочинністю давно перетворилася на глобальну світову проблему, яка набула не лише національного, а й міжнародного, транснаціонального характеру [3, с. 132].

В Україні відсутня схвалена на державному рівні концепція боротьби зі злочинністю, що обумовлено багатьма економічними, соціальними, політичними, правовими й іншими особливостями та протиріччями розвитку ринкових відносин в країні: не завершено створення системи кримінальної юстиції; триває реформування правоохоронних органів; продовжується розбудова національного законодавства; впроваджуються державні інституції,

які повинні відповідати кращим європейським і світовим стандартам у цій сфері суспільних відносин [3, с. 132].

Вельми цікавим і корисним з точки зору вдосконалення сучасного кримінального законодавства України видається досвід законодавчого визначення складу організації злочинної спільноти у кримінальних кодексах розвинутих демократичних країн. У законодавстві тих держав, що досягли значних здобутків у протидії організованій злочинності (перш за все йдеться про США, Велику Британію та Італію), можна виокремити дві моделі визначення поняття злочинної спільноти — ту, що міститься у законодавстві англо-американської і європейської систем права [4, с. 58].

В країнах Європейського Союзу останнім часом можна спостерігати спроби уніфікації законодавства про злочинні спільноти. Найбільш корисним видається досвід тих держав, у яких організована злочинність справді перетворилася в загальнодержавну проблему. У законодавстві таких країн передбачаються достатньо жорсткі заходи не лише кримінально-правового, а й процесуального та організаційного характеру.

У цьому сенсі досвід Італії видається таким, що потребує особливої уваги. Італія першою серед європейських країн спробувала криміналізувати відповідальність за створення злочинної спільноти та участь у ній. У кримінальному законодавстві країн далекого зарубіжжя зазвичай передбачені різні заохочувальні норми для членів організованих груп і злочинних спільнот, які вийшли з їх складу та надали допомогу державі у розкритті їх злочинної діяльності.

Вивчення закордонного досвіду (особливо США і Італії) доводить можливість ефективної боротьби з найбільш суспільно небезпечними проявами співучасті та відкриває шляхи протидії цим у край негативним явищам у нашій державі. Для підвищення ефективності діяльності органів кримінальної юстиції в Україні вельми важливим є наближення вітчизняного законодавства до норм ЄС [4, с. 58].

Значним досягненням системи профілактики злочинів розвинутих

іноземних країн слід визнати її ґрунтовне правове забезпечення. Урядові програми містять визначення напрямів соціологічних досліджень, розробку їх методик, підготовку персоналу, фінансування, організацію і реалізацію превентивних заходів з акцентом на ранню профілактику.

Програми часто передбачають систему заходів спеціально-кримінологічної превенції, які належать до сфери кримінального, процесуального і пенітенціарного права. Характерною рисою у боротьбі зі злочинністю у США в останні десятиліття є прагнення до централізованого планування і координації даної сфери діяльності, створення для цього спеціальних органів і наділення їх досить широкими повноваженнями.

У багатьох країнах світу створено аналогічні органи, які систематично аналізують стан справ у сфері запобігання злочинності й дають належні рекомендації урядовим структурам для прийняття відповідних рішень. Наприклад, у США в рамках Національної ради створено профілактичні служби, що поєднують понад 100 громадських і державних організацій.

Структура американської поліції залишається локалізованою, децентралізованою й фрагментарною. Однак, між усіма цими відділеннями існує постійна взаємодія на всіх рівнях, що дозволяє рівномірно в залежності від кількості населення і криміногенної ситуації корегувати чисельність поліцейських на місцях [3, с. 132].

Крім поліції, боротьбу з організованою злочинністю у США за відповідними напрямками діяльності здійснюють Міністерство внутрішньої безпеки, Міністерство юстиції, Міністерство оборони та Міністерство поштового зв'язку [5, с. 73].

Організована кіберзлочинність постійно трансформується, у зв'язку з чим з'являються нові загрози та виклики, що потребує вжиття різноманітних заходів, у тому числі організаційного, правового та технічного характеру з метою адекватного превентивного захисту як користувачів кіберпростору, так і об'єктів критичної інфраструктури, банківської системи тощо.

Для посилення боротьби з кіберзлочинністю, у тому числі її організованим формам пропонується: - враховуючи тяжкі наслідки, які можуть бути завдані вчиненням кіберзлочинів, ініціювати питання щодо посилення санкцій за вчинення злочинів, передбачених статтями 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 363-1 КК України, доповнивши ці статті відповідними частинами, що дасть змогу перевести їх у розряд тяжких злочинів, посилить кримінальну відповідальність за їх вчинення, а також розширить перелік негласних слідчих (розшукових) заходів, що можуть бути проведені для їх припинення або документування; - законодавчо унормувати поняття “криптовалюта” для можливості притягнення до відповідальності осіб за вчинення злочинних дій з їх використанням; - посилити державно-приватне партнерство у протидії кіберзлочинності, у тому числі при підготовці нормативно-правових документів у цій сфері; - внести зміни до Глави 4 Докази і доказування Кримінального процесуального кодексу України в частині порядку отримання, зберігання, оцінки та передачі електронних доказів під час судового та досудового розслідувань; - підготувати аналітичний звіт ІОСТА (англ. Internet Facilitated Organised Crime Thread Assessment, далі – ІОСТА) в Україні, який мав би велике значення для виконання Угоди між Європолем та Україною щодо стратегічного співробітництва та сприяв ефективному впровадженню положень Стратегії кібербезпеки України [6, с. 121].

Проблема кіберзлочинності на сучасному етапі історичного розвитку набуває глобального виміру та становить загрозу інформаційному суспільству. Розслідування злочинів в інформаційних мережах зазвичай вимагає швидкого аналізу та збереження комп'ютерних даних, які дуже вразливі за своєю природою і можуть бути швидко знищені. У цій ситуації традиційні механізми правової взаємодопомоги і принцип суверенітету, одним з проявів якого є те, що тільки правоохоронні органи держави можуть проводити слідчі дії на його території, вимагають безліч формальних погоджень, роблячи розслідування транснаціональних кіберзлочинів проблематичним. Таким чином, ефективний контроль негативних явищ у кіберпросторі, таких як злочинність, вимагає

набагато більш інтенсивного міжнародного співробітництва, ніж існуючі заходи по боротьбі з будь-якими іншими формами транснаціональної злочинності. Саме тому окрім гармонізації кримінально-правових норм потрібна гармонізація процесуальних інструментів і вироблення нових механізмів міжнародного співробітництва.

Таким чином, вирішення проблем боротьби з організованою кіберзлочинністю неможливе без широкого аналізу теорії цього питання. Особливу увагу слід приділити причинам прояву кіберзлочинності. Варто також згадати про такий факт: наразі кіберзлочинність спрямовується на конкретні економічні блага (кошти, цінні папери і т.і.). Суспільству беззаперечно потрібен захист від кіберзлочинності, тому що будь-яка особа може стати жертвою злочинців за будь-яких життєвих умов.

Список літератури:

1. Ісмайлов К.Ю. Деякі сучасні тенденції кіберзлочинності. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 23-25 листопада 2016 р.)*. Кропивницький: Кіровоградський національний технічний університет, 2016. С. 54-55.
2. Дулепа В.П. Кримінологічна характеристика кіберзлочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2011. № 11. С. 592-595.
3. Ключко А.М. Досвід зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю. *Європейські перспективи*. Київ, 2012. № 3. Ч.2. С. 132-135.
4. Волинець В. В. Система боротьби з організованою злочинністю у США (досвід організації та функціонування). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1. С. 72-74.
5. Кримінологія: навч. посіб. / [О. Джужа, В. Василевич, Ю. Іванов та ін.]; за заг. ред. О. Джужі. Київ: Прецедент, 2006. 208 с.
6. Гуцалюк М.В. Сучасні тенденції організованої кіберзлочинності. *Інформація і право*. 2019. № 1 (28). С. 118-128

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Солдатенко Олена Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
Пересунько Ігор Олександрович
слухач вищої освіти
Дніпропетровський державний
Університет внутрішніх справ

Анотація. У статті з урахуванням розвитку кримінальної процесуальної науки досліджено проблемні питання початку досудового розслідування, порядок застосування ст. 214 КПК України в сукупності з іншими нормативно-правовими актами, які регламентують процесуальний порядок поводження із заявами (повідомленнями) та іншою інформацією, що містить дані про вчинення кримінального правопорушення. Визначено напрями щодо вдосконалення законодавства про початок досудових розслідувань у кримінальному провадженні України в розрізі виконання завдань кримінального провадження щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінально-процесуальний порядок, досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії Єдиний реєстр досудових розслідувань

Норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) спрямовані на здійснення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування з абсолютним дотриманням прав людини і громадянина, визнаючи їх найвищими цінностями, які визначають зміст і спрямованість держави. Досудове розслідування є основним та одним із найважливіших інститутів, окреслених у КПК України. Початок досудового

розслідування юридично закріплюється внесенням відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Гарантією законності на початку досудового розслідування є дотримання процедури прийняття заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення та внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Незважаючи на існування численних нормативно-правових актів, які регламентують особливості початку досудового розслідування як на загальних засадах, так і стосовно окремої категорії осіб продовжують виникати проблемні питання в аспекті правового регулювання початку досудового розслідування.

Досудове розслідування є основним та одним із найважливіших інститутів, окреслених у КПК України. Відповідно до п.5 ч.1 ст.3 чинного КПК України «досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності» [1]. У поданій дефініції окреслено межі досудового розслідування як стадії кримінального провадження. При цьому варто звернути увагу на те, що вона починається внесенням відомостей до ЄРДР. Відповідно до ч.2 ст. 214 КПК України Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затверджене наказом Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298 за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України та низкою компетентних органів: Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань тощо [2].

Однак, як і в будь-якому іншому нормотворчому та правозастосовчому процесі, серед особливостей початку досудового розслідування сьогодні існує ряд невирішених питань, які, перш за все, стосуються проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій на місці події. Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України

здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру (ЄРДР) або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події [1]. У цьому випадку постає питання про повноту зібраних первинних матеріалів, які можуть бути взяті виключно з огляду місця події. Слід підкреслити, що значний обсяг відомостей про кримінальне правопорушення міститься саме в ідеальних слідах відображення, тобто показаннях потерпілого або свідків тощо. І найголовніше те, що найбільш правдивими вони будуть відразу після вчинення кримінального правопорушення на місці події. Можливість допиту свідка або потерпілого на місці події не створює ризиків для законності подальшого досудового розслідування, якщо слідчим (дознавачем) буде дотримана процедура допиту особи у певному процесуальному статусі. Зокрема, варто звернути увагу, що ч. 3 ст. 214 КПК України надає змогу під час з'ясування обставин кримінального проступку відбирати пояснення [1]. Однак під час досудового розслідування не можна допитати свідка або потерпілого без внесення відомостей до ЄРДР. Це дещо суперечить процесуальним нормам. Якщо для того, щоб особа набула статусу потерпілого у деяких випадках, її необхідно такою визнати, то для визнання особи свідком такої процедури не передбачено, а отже, немає перешкод для модернізації законодавства у напрямку розширення невідкладних слідчих (розшукових) дій на місці події. Слід наголосити, що це стосується виключно невідкладних дій, також невідкладного допиту, за відсутності можливості провести його в інший час в іншій обстановці [3, с. 78-79].

Отже, початок досудового розслідування є важливим елементом досудового розслідування як стадії кримінального процесу, тому регламентується низкою нормативно-правових актів, починаючи від кодифікованого закону до підзаконних нормативно-правових актів. Беззаперечним є факт стосовно того, що початок досудового розслідування є важливим та особливим етапом для подальшого кримінального провадження,

тому що недотримання норм права на початковому етапі досудового розслідування впливає на подальший успіх кримінального провадження в аспекті з'ясування ключових моментів вчиненого кримінального правопорушення та створює об'єктивні підстави для сумніву у законності процесуальних рішень або процесуальних дій, які приймаються або проводяться в рамках кримінального провадження.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України в редакції від 23.04.2021 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.04.2021 р.)

2. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#n7> (дата звернення: 25.04.2021 р.)

3. Кучинська, О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 285 с.

**ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ВИЩІ ОРГАНИ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЮРИДИЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ**

Терещук Микола Миколайович,

к.ю.н., старший викладач

Білоцерківський національний аграрний університет

м. Біла Церква, Україна

Анотація: В статті з'ясовано, що належне здійснення завдань і функцій держави у значній мірі залежить від діяльності вищих органів державної влади, які виступають в якості суб'єктів юридичної відповідальності в публічному праві певної країни, а держава в цілому – суб'єктом міжнародної відповідальності. У сучасному міжнародному праві відсутні стандарти юридичної відповідальності вищих органів державної влади. Разом з тим, успішний поступ будь-якої країни залежить насамперед від ефективності функціонування і реалізації публічно-юридичної відповідальності глави держави, парламенту та уряду.

Ключові слова: юридична відповідальність, публічне право, держава, органи держави, міжнародне право.

Ефективне здійснення завдань і функцій держави в значній мірі залежить від діяльності вищих органів влади, які при неналежному виконанні своїх функцій можуть виступати в якості суб'єктів юридичної відповідальності в публічному праві конкретної держави, а держава в цілому – суб'єктом міжнародної відповідальності.

У сучасній міжнародній практиці не вироблено загальноприйнятих стандартів юридичної відповідальності вищих органів влади окремих держав, оскільки кожна з них володіє особливими здобутками власного державотворення.

З огляду на це, вважаємо за доречне розглянути це питання крізь призму

загальновизнаних принципів міжнародного публічного права, суб'єктами якого є держави-учасниці міжнародно-правових відносин. Відповідно державі належить низка прав і обов'язків і тому вона виступає в якості не тільки суб'єкта міжнародного права, а й в якості суб'єкта публічно-юридичної відповідальності. При обставинах, коли первинним суб'єктом міжнародного права є саме держава як виконавець міжнародно-правових норм, то саме вона виступає в якості суб'єкта юридичної відповідальності на міжнародному рівні.

У цьому контексті Г.П. Коверзнієва та М.С. Коверзнієв зазначають, що при вчиненні міжнародного правопорушення необхідно встановити факт такого діяння органів держави, що за чинними нормами міжнародного права може бути поставлено у вину державі, і таке поведження порушило міжнародне зобов'язання цієї держави. Держава може здійснювати певні дії лише через свої органи, тому їх вина розглядається в міжнародній практиці як поведження самої держави [1, с.51].

У свою чергу О.І. Мисак розглядає міжнародні зобов'язання держави як дії законодавчих, виконавчих і судових органів, що призводять до міжнародно-правової відповідальності держави, зокрема, якщо мова йде про діяльність законодавчого органу, то це може бути прийняття закону або іншого нормативно-правового акта, що суперечить міжнародним зобов'язанням держави, або ж навпаки, неприйняття закону, необхідного для виконання міжнародного зобов'язання [2, с.44 – 45].

Погоджуємось із позицією О.О. Скрильник, яка визначає поведження будь-якого органу держави як її діяння з міжнародного права незалежно від того, чи здійснює цей орган законодавчі, виконавчі, судові або які-небудь інші функції, а також незалежно від положення, що він займає в системі органів державної влади [3, с.352]. Звідси слідує, що державі належить низка прав та обов'язків і вона є суб'єктом публічно-юридичної відповідальності. Разом з тим, вона як суб'єкт міжнародного права може діяти лише через свої органи влади.

При цьому державі привласнюються діяння її органів. Діяльність будь-

якого органу держави вважається діянням цієї держави незалежно від того, які функції цей орган здійснює та яке місце в апараті держави він займає.

Як стверджує С.В. Черниченко, позиціонування режиму верховенства права в якості інституціонально-юридичної основи побудови сучасного світового порядку предметно підтверджує необхідність добросовісного виконання всіма державами своїх міжнародних зобов'язань і паралельно з цим укріплення Міжнародного суду [4, с.101]. Будь-яке порушення міжнародного права або недобросовісне його дотримання природним чином спричиняє за собою відповідальність того суб'єкта права, який здійснив таке діяння. При обставинах, коли первинними суб'єктами міжнародного права є саме держави як виконавці міжнародно-правових норм, відповідальність настає власне самих держав.

Найвищі органи виконавчої влади є офіційними представниками держави в міжнародних відносинах. Їм належить головна роль у здійсненні цих відносин. Тому їх поведінка має особливе значення. З цього приводу Д.Б. Левін відмічає, що в більшості випадків міжнародно-правова відповідальність виникає для держави за дії або бездіяльність її органів, які мають право міжнародного представництва [5, с.69]. У свою чергу П.М. Куріс зауважує, що обсяг міжнародної відповідальності більшою мірою залежить від характеру самого правопорушення, а не безпосередньо від органу, який представляє інтереси держави [6, с.165].

Міжнародне публічне право визначає коло посадових осіб, органів, які вважаються такими, що представляють державу незалежно від їх статусу в межах внутрішнього права: глава держави, парламент, уряд, міністр закордонних справ.

Такий підхід є передбачуваний, оскільки згідно з міжнародним і національним правом лише певні органи можуть виражати згоду на обов'язковість договору для держави. Інакше вирішується питання в разі міжнародної відповідальності.

Так, укладення або здійснення угоди про постачання товарів державі,

відносно якої Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) прийнято рішення про ембарго, кваліфікуватиметься як протиправне діяння.

Законодавчі органи займають центральне положення в механізмі держави. Акти, що приймаються ними, виражають офіційну позицію країни. Органи законодавчої влади, як правило (але не завжди), є виборними і мають різні назви: Верховна Рада, Конгрес, Сейм, Державна Дума, Фолькетинг тощо [7, с.69].

Кваліфікація поведінки законодавчих органів держави є загальноновизнаною нормою міжнародного права, підтвердженою значною судовою практикою. Постійна палата міжнародного правосуддя визначила, що з точки зору міжнародного права національні закони є волевиявленням і видом діяльності держав [8, с.15].

Це положення П.М. Куріс розуміє як принцип відповідальності держав за протиправну поведінку законодавчих органів, який є загальноновизнаним [6, с.165].

Звертає на себе увагу та обставина, що настання відповідальності за поведінку законодавчого органу пов'язується з елементом збитку.

У свою чергу Д.Б. Левін погоджується з таким твердженням, оскільки держава за будь-яких умов несе відповідальність за прийняття закону, що суперечить його міжнародним зобов'язанням [5, с.69].

Водночас П.М. Куріс вважає, що серед дій законодавчого органу, що породжують міжнародну відповідальність держав у першу чергу слід вказати видання закону або іншого нормативно-правового акта, що суперечать міжнародним зобов'язанням держави [6, с.166].

Ми вважаємо, що з точки зору сучасного міжнародного права сам факт ухвалення міжнародно-протиправного закону представляє порушення міжнародних зобов'язань і, отже, породжує міжнародно-правову відповідальність. Ця позиція підтверджується Статтями про відповідальність держав і Коментарем до них, в яких йдеться про діяльність законодавчих органів [9].

Таким чином, відповідальність виникає, коли збиток є наслідком того, що держава не прийняла законодавчих постанов, необхідних для виконання цих зобов'язань. Вважаємо, що це положення справедливо саме для випадку, коли має місце збиток. Якщо ж цей елемент відсутній, то положення дещо інше.

Відомо, що протиправним діянням є не лише дія, але і бездіяльність, що тягне порушення зобов'язання. Саме тому держава несе відповідальність і за неприйняття закону, необхідного для реалізації зобов'язання. Однак, як правило, така відповідальність настає лише в тому випадку, якщо ухвалення відповідного закону прямо передбачено. Так, Д.Б. Левін пояснює це тим, що держава може забезпечити виконання зобов'язання та без ухвалення відповідного закону [5, с.70].

Це означає, що відповідальність настає й у тому випадку, коли ухвалення закону не обов'язково потрібне для виконання зобов'язання. Відповідальність настає й у разі відмови держави відмінити закон, якщо це передбачено зобов'язанням або прямо витікає з нього. Дж. Альварес висловлює думку, згідно з якою держава несе відповідальність не лише за закони, але і за інші нормативно-правові акти своїх законодавчих органів, наприклад, резолюції, звернення, в разі їх протиріччя міжнародним зобов'язанням [10, с.346].

Таким чином, резолюція парламенту або його органу, поза сумнівом, є актом держави. Якщо до того ж, резолюція суперечить міжнародним зобов'язанням держави, то в наявності обидва елементи міжнародно-протиправного діяння.

Проте поки вона не втілюється державою в життя юридична відповідальність не настає. Може йтися лише про політичну відповідальність, а, отже, навіть ухвалення закону, що суперечить міжнародному праву, не завжди породжує міжнародну відповідальність. Сучасне міжнародне право як самодостатня система права розвивається і функціонує за загальними законами своєї юридичної природи. Право створюється державами, підлягає добросовісному його виконанню і зумовлює настання юридичної відповідальності.

Список літератури

1. Коверзнева Г., Коверзнев М. Відповідальність держав у міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2016. № 13. С. 49–56.
2. Мисак О. Міжнародно-правова відповідальність держав: окремі аспекти дослідження теорії і практики. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 41–46.
3. Скрильник О. Особливості відповідальності в сучасному міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 351–355.
4. Черниченко С. Контуры международного права: монография. Москва, 2014. 592 с.
5. Левин Д. Ответственность государств в современном международном праве: проблема кодификации и прогрессивного развития норм и принципов международного права. Москва, 1966. 152 с.
6. Курис П. Международные правонарушения и ответственность государства. Вильнюс, 1973. 280 с.
7. Скакун О. Теорія права і держави: підруч. 2-ге вид. Київ, 2010. 520 с.
8. Phosphates in Morocco (Italy v. France): Judgement of 14 June 1938 // Collection of Judgments, Orders and Advisory Opinions: Publications of the Permanent Court of International Justice. 1938. Series A./B. No. 74. P. 11–48.
9. Доклад Комиссии международного права, Пятьдесят четвертая сессия (29 апреля – 7 июня и 22 июля – 16 августа 2002 года): Документ (A/57/10) / Генеральная Ассамблея ООН. Официальные отчеты. Нью-Йорк: ООН, 2002. 322 с.

ПОНЯТТЯ ТА ПРОТИДІЯ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ

Хирса Анна Володимирівна

Студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна
Науковий керівник:
Медяник В. А.

к.п.н, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація. Статтю присвячено актуальній для сучасного політологічного дискурсу темі – дослідженню проблеми політичної корупції. Визначено ідейні джерела антикорупційної діяльності; розглянуто економічні, соціальні та політичні складники політичної корупції; обґрунтовано її небезпеку для всього комплексу суспільних відносин. Політична корупція, на відміну від побутової («повсякденної»), системно спотворює соціальні відносини та стає на заваді завершенню демократичного переходу в пострадянських країнах.

Ключові слова: корупція, політична корупція.

Боротьба з політичною корупцією є одним із важливих і складних соціальних завдань, яке необхідно вирішити для завершення демократичного переходу в усіх без винятку пострадянських країнах. В основі політичної корупції лежить ідея отримання ренти від політичної діяльності в широкому розумінні цього поняття. Мова йде про ренту від бюрократичної діяльності в просторі публічного адміністрування й публічної політики, а також від політичної діяльності партійних лідерів, депутатів усіх рівнів, політичних технологів та представників мас-медіа. Корупція – це знищувач країн. «Корупція – це зловживання владою або нечесна поведінка в процесі прийняття рішень» [1]

Таким країнам як Габон, Мексика, Нігер, та нажаль нашій країні, це відомо не тільки зі слів. Корупція є у багатьох аспектах життя, але саме руйнівний вплив вона має у політичній сфері. Саме корумповані політики своїми амбіціями та жадністю руйнують країни, та забирають великі перспективи на їх розвиток. Тому сьогодні ми і будемо розбирати саме політичну корупцію, і як можливо їй протидіяти.

Оскільки питання корупції є дуже важливим для багатьох країн світу, воно відповідно досліджується великою кількістю вчених-правників, для прикладу можемо назвати декілька з них, це такі як Завгородній В.А, Катаев Н.А, Косяченко К.Е, Ковалевська О.В, Кубецька О.М. Деякі з них є нашими співвітчизниками, і досліджують саме питання протидії корупції в нашій країні.

Політична корупція – це дія державної посадової особи (або дія з мовчазної згоди посадової особи), що порушує правові або соціальні норми для особистісного або партикуляристського збагачення [2]

Як визначається приналежність корупції саме до політичної ? Відповідаючи на це питання, ми бачимо відповідь у понятті політичної корупції, але частково. Доповнюючи поняття слід зазначити, що основною ознакою політичної корупції є незаконні дії посадової особи, які безпосередньо пов'язані з його службовими обов'язками. Ознаки політичної корупції можуть відрізнятися у різних країнах. Так деякі дії, які в нашій країні можливо кваліфікувати як політична корупція – в іншій країні вважаються нормальною законною практикою. Багато людей вважають, що до політичної корупції відноситься лише хабарництво, тобто одержання службовою особою, а також давання їй хабара з метою одержання певних вигід протизаконним порядком. Але це велика помилка, і показник низького рівня політичної свідомості. Які ще дії відносяться до політичної корупції, крім хабарництва ? Перелік таких дії, на мою думку, великий, а саме: лобіювання, вимагання, кураторство, кумівство, парохіалім, патронаж, торгівля впливом, прищеплення та розкрадання. Важливо зазначити, що такі незаконні дії також відносять і до інших форм

корупції, а не тільки до політичної, але це вже інша тема. Репресії – це також дуже велика проблема і показник складного рівня життя, і високого рівня корупції, але детально зупинятися на репресіях не будемо, а тільки зазначимо, що репресія це складова політичної корупції, оскільки відноситься до зловживання державною владою.

На жаль, корупція існує в кожній країні, і політична у тому числі. Але її рівень відрізняється у кожній країні. Чим нижчий рівень корупції, тим вище рівень життя, за загальним розумінням. У багатьох країнах так і є. Рівень корупції визначається Індексом сприйняття корупції. Повертаючись до наслідків політичної корупції хотілось би зазначити, що їх дуже багато, і як ми говорили раніше, торкаються вони кожної сфери життя, та кожної людини. Політична корупція впливає на економіку, рівень освіти, рівень життя та здоров'я громадян, та і на сам перед на політику.

Хотілось би більш детально зупинитись саме на політиці та економіці. На політику «політична корупція» впливає в край негативно, оскільки порушує саме суть демократії. Прикладом такого негативного впливу можемо взяти політичні вибори, коли людина підкупає виборців, змінює виборчий процес у свою сторону, та внаслідок цього незаконно отримує владу в країні. Це і є порушенням демократії, та порушенням принципу республіканізму у країнах с відповідною формою правління. На жаль саме у країнах, які визначають себе як демократичні, рівень корупції є високим. Високий рівень корупції призводить до низької довіри народу до влади, що зменшує зворотній зв'язок, та зменшує демократію, а у наслідок цього рівень життя. Люди не довіряють різним органам влади і причиною цього і є корумпованість установ, до яких люди звертаються. Все це витікає в більш в інші проблеми. Так наприклад в країнах, де в владі високий рівень корупції, у народа виникає питання – чи можемо існувати та чесно працювати такі інстанції як суд, прокуратура та адвокатура ?

Що до економіки, то мабуть кожна людини розуміє, що причиною низького рівня економіки і є політична корупція. Корупція у цій сфері проявляється більш всього у виді хабарництва. Приватні фірми підкуповують

податкові служби, що призводить до зменшення податкових платежів фірми, і у свою чергу негативно впливає на економіку. Іншим прикладом негативного впливу корупції на економіку можна взяти такі проекти як будівництво та покращення інфраструктури міста. Державою кожного року виділяється дуже великі гроші на ремонт доріг, відновлення шкіл та будівель, які перебувають у аварійному стані, але на жаль, не всі кошти доходять до своєї цілі, і не реалізуються на неї. І всім відомо куди ці кошти діваються.

Детально розбирати вплив політичної корупції на аспекти життя не будемо, оскільки це вже привід для іншої теми, але пропустити найважливіші моменти для більш детального ознайомлення з темою, та для визначення її актуальності, я не могла.

Зараз хотілось би перейти саме до другого пункту нашої теми, а саме протидія корупції. Кожна держава для себе сама визначає пріоритетність питання боротьби з корупцією, і відповідно до цього створює методи для боротьби з нею. Спочатку хотілось би зазначити, що методи боротьби з корупцією поділяються на два види.

А саме на на превентивні (ті, які застосовують ще до вчинення корупції та запобігають їй) і каральні (які застосовують уже після вчинення корупційного правопорушення задля запобігання наступним). До превентивних належать методи, за допомогою яких держава створює такі умови в законодавстві чи в системі державної влади, економіки, бізнесу, що корупція стає неможливою або ж зводиться до мінімуму в тій чи іншій сфері суспільного життя. А каральні методи – це, коли за корупційні злочини та правопорушення карають високою мірою покарання. Водночас і ці методи можна вважати певною мірою превентивними, оскільки вони запобігають учиненню корупції в майбутньому через страх покарання.[2]

На міжнародному рівні у 1996 році Комітет міністрів Ради Європи прийняв комплексну програму для боротьби з корупцією, на яку і спираються європейські країни, і завдяки якому і створюють свої методи боротьби з корупцією. Але більшість країн мають ліберальні методи для боротьби із

корупцією, тому і мають відповідний рівень корупції і низький рівень життя. На мою думку способи боротьби із корупцією потрібні бути радикальними і жорсткими, оскільки тільки так її можливо зменшити.

Що до нашої країни, хотілось би розібрати не існуючу систему, а саме пропозиції громадян України для вирішення питання високого рівня корупції. Рівень корупції у нашій країні на жаль великий, він то зростає, то падає. Громадяни України, сподіваючи на стрімкий спад корупції запропонували ряд законопроектів, які б покращили рівень корупції у нашій країні. По-перше це позбавлення народних депутатів недоторканності, по-друге забезпечення невідворотності кримінального покарання за корупцію, та по-третє це заборона чиновникам повторно займати свою посаду. І я також вважаю, що такі законопроекти покращать рівень корупції в нашій країні. Також одним із найефективніших методів боротьби із корупцією певні громадяни пропонують децентралізацію. Як децентралізація може звести до мінімуму корупційні ризики? Замість підходу зверху-вниз об'єднані територіальні громади зараз самі відповідають за формування власних бюджетів, фокусуючись на місцевих стратегічних пріоритетах та забезпечуючи громадський нагляд за його виконанням. Для боротьби з корупцією на місцях локальні громади озброєні такими інструментами, як візуалізація бюджету та рейтинги прозорості місцевих бюджетів.

Підсумовуючи все вищесказане, хотілось би сказати, що корупція – є реальною проблемою, і на жаль актуальною не тільки у нашій країні, та у інших країнах, навіть де показники корупції низькі. Повністю подолати корупцію неможливо, оскільки завжди будуть люди, які будуть бажати наживитися на інших, а зменшити її рівень можливо. Саме зменшення політичної корупції повинно бути пріоритетною цілю влади країни, оскільки корупція тягне країну до низу, і зупиняє її розвиток. Треба змінювати систему боротьби із корупцією на більш демократичну.

Список використаної літератури:

1. Мельник М. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії . Київ: Атіка, 2001. 304 с
2. Gerring J., Thacker S. Political Institutions and Corruption: The Role of Unitarism and Parliamentarism. В. J. Pol. S. V. 34, Issue 2. P. 295-330
3. Методи боротьби з корупцією. URL : https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015034